МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 46
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – *доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет*

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінґ М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінґ Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet Вченою радою Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет», протокол № 8 від 28.05.2026 року.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

Артеменко Г.С., Савечко Ю.Р. ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОЛОРОНІМАМИ
ЯК ДИДАКТИЧНИЙ РЕСУРС У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ…… **9**

Белей Л.Л. ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ…… **15**

Бичкова Т.С., Сливчук І.Д. ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-ФОНЕТИЧНИХ КОМЕНТАРІВ
ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ…… **20**

Борисов В.А. ТЕРМІНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ
ЯК ЗАСІБ КОДУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СМИСЛІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ…… **26**

Вітрук Н.Л. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ОМОНІМІЧНИХ ВКАЗІВНИХ ЧАСТОК
У СТРУКТУРІ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ…… **32**

Галів У.Б., Тінишин С.В. СЕМАНТИКА КОЛЬОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО…… **37**

Даскалюк О.Л. КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СКЛАДНИК ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ
(В МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)…… **43**

Івасюта М.І., Ботнар Л.О. АНАЛІЗ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ
В АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ…… **48**

Коваль Л.М., Антонюк О.А. ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЕТИКЕТНОЇ ЛЕКСИКИ
ЯК ІНСТРУМЕНТ КООПЕРАТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТАКТИК…… **54**

Коляда А.В. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТАФОР ХВОРОБИ У ВИСВІТЛЕННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ
В УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ…… **59**

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Anataichuk I.M., Zabrudska L.M. INTEGRATION OF SOFT SKILLS INTO LANGUAGE TEACHING
AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: A COMPETENCE-BASED DIMENSION…… **64**

Багач І.Г., Ткаченко Л.М., Панькова А.В. КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАСВОЄННЯ
ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ…… **71**

Бобро М.П., Горгопа В.В. ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ *ОБМАН* У РОМАНІ ЕЛІС ФІНІ
«ROCK PAPER SCISSORS» …… **77**

Бошков А.В., Кушнір В.В. АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ
ТА РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ
(НА МАТЕРІАЛІ КОНЦЕПТУ WEATHER)…… **82**

Брона Д.В. КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ
У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГЕОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ…… **88**

Вароді Н.Ф. ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДИПЛОМАТІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН:
ФУНКЦІОНАЛЬНО-ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРАКТИКИ…… **94**

Горак І.Р. МОТИВНА АНТОНІМІЯ *КОХАННЯ :: СТРАЖДАННЯ* У ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА:
СЕМАНТИКО-ДИСКУРСНИЙ АСПЕКТ…… **100**

Грачова І.Є. ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ЗАГОЛОВКІВ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР…… **108**

Кобзєва О.О. ДІЛОВА, АКАДЕМІЧНА ТА НАУКОВА АНГЛОМОВНА КОМУНІКАЦІЯ:
ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ…… **115**

Ковалюк Ю.В. АНАЛІЗ І СИНТЕЗ ФАКТОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ
В ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ ІДІОМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)…… **121**

Костик Є.В., Пашіс Л.О. МОВНІ МАРКЕРИ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ
І ПОЛІТИЧНІЙ РИТОРИЦІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОВІДОМЛЕНЬ…… **128**

Лєпухова Н.І., Петрукович С.В. МОВНІ СТРАТЕГІЇ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ ЧИТАЧА
В ЗАГОЛОВКАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ…… **137**

Makukhina S.V. KEY ASPECTS OF LEGAL TERMINOLOGY TRANSLATION.....143

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

Бикова А.А. АНГЛІЦИЗМИ В ІТАЛІЙСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....147

Довженко І.В., Дячук Л.С., Білоус Н.П. ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ.....153

Kikalo A.V., Smuzhanytsia D.I. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FRENCH VOWEL SYSTEM VIS-A-VIS ENGLISH AND UKRAINIAN IN THE CONTEXT OF PHONETICS TEACHING.....160

Садова С.К. ФЕНОМЕН МАРОНІЗМУ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЕМЕ СЕЗЕРА: ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ.....165

Харитонова О.О., Лебідь П.Р. ПЕРЕКЛАД ФРАНЦУЗЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....171

РОЗДІЛ 4
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Адах Н.А., Совтис Н.М. ПОЛЬСЬКА РЕЦЕПЦІЯ АВТОРСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ.....178

Гайдук Н.А., Тарапатов М.М. ПОСТРЕДАГУВАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЯК НОВИЙ ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....184

Дейкун О.П., Дейкун П.В., Луценко Р.І. УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МОВНИХ ЗАСОБІВ У ПОЗИЦІЇ ПРИВЕРЕННЯ УВАГИ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ BBC NEWS.....190

Довгань Л.І. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ І ДИСФЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....196

Козак Т.Б., Тупікова Т.В. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ, АДЕКВАТНІСТЬ ТА БУКВАЛІЗМ.....201

Пальчевська О.С., Губич П.В., Кіс С.Т. РОЛЬ ІНТЕРТЕКСТЕМ У АДАПТАЦІЇ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ.....206

Попович Н.М. ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ МАРІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ ПРАЦІ СВ. МАКСИМІЛІАНА КОЛЬБЕ «НЕПОРОЧНА ВІДКРИВАЄ СВЯТОГО ДУХА. УНІКАЛЬНІ ДУХОВНІ РОЗМОВИ»).....212

Shkarban I.V. DISCURSIVE RECONFIGURATION OF MEANING IN POLITICAL TRANSLATION.....219

Якубовська Н.О., Вієру В.П. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА «ЧУТЛИВІСТЬ» ЯК ЧИННИК НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ «ЧУЖОСТІ» ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В УКРАЇНСЬКОМУ АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....226

Янишин О.К., Глинянюк А.В. АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ СТАНДАРТІВ EMT І NOS: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....234

Янченко І.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ДЕФІНІЦІЯ ІНТРАЛІНГВАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....241

РОЗДІЛ 5
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Благорозумна А.В., Кривоніс Д.В. ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В РІЗНИХ МОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ).....248

Кириченко І.С., Ситенька О.В. МІФОЛОГІЧНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МОВНОЇ ГРИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР.....253

Любимова Н.В., Роєнко Л.В., Петренко В.Ю. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ.....261

Romanyshyn N.I., Tsyokh L.Y., Shyika Yu.I. UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ERNEST HEMINGWAY'S NOVEL «FOR WHOM THE BELL TOLLS»: QUANTITATIVE MARKERS OF IDIOSTYLE.....265

Томчаковський О.Г. МОВНІ ТА СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ У СИСТЕМІ CALL.....271

РОЗДІЛ 6
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Вегеш А.І. КОЛІРНІ ЛЕКСЕМИ В РОМАНІ «ДІМ НА ГОРІ» ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА.....276

Демчук О.А. ПРОСТІР ПОЕЗІЇ ЮЛІЇ МУСАКОВСЬКОЇ:
КОНСТРУЮВАННЯ ЗОНИ ВІЙНИ.....284

Іванишин П.В., Розлуцький І.М., Дмитрів І.І. ІВАН ФРАНКО І ГЕРМЕНЕВТИКА
БАЗОВИХ СВІТОГЛЯДІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОПЕДЕВТИКА.....289

Сліпушко О.М., Щелкунова О.С. ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ КИЇВСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ
ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ.....296

Ван Сяоюй. «СОНЯЧНЕ СВІТЛО» ЛАО ШЕ (老舍) – «НЕВЕЛИЧКА ДРАМА»
ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО: КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ ГЕРОЯ.....305

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Tsapro G.Yu. POSTFEMINIST DISCURSIVE FORMATIONS IN CHICK-LIT:
TOWARDS A TYPOLOGY OF NARRATIVE PRACTICES.....310

CONTENTS

SECTION 1
UKRAINIAN LANGUAGE

Artemenko H.S., Savechko Yu.R. PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COLOR TERMS AS A DIDACTIC RESOURCE IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE……9

Belei L.L. FEATURES OF THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF A FULL-SCALE WAR……15

Bychkova T.S., Slyvchuk I.D. DIDACTIC POTENTIAL OF HISTORICAL-PHONETIC COMMENTS AS A MEANS OF FORMING LINGUISTIC COMPETENCE……20

Borysov V.A. TERMINOLOGY OF MODERN EDUCATION AS A MEANS OF ENCODING SOCIOCULTURAL MEANINGS IN PEDAGOGICAL DISCOURSE ……26

Vitruk N.L. SEMANTIC AND STYLISTIC ROLE OF HOMONYMOUS DEMONSTRATIVE PARTICLES IN THE STRUCTURE OF NOMINATIVE SENTENCES……32

Haliv U.B., Tinyshyn S.V. SEMANTICS OF COLOR TERMS IN THE POETRY OF MYKOLA VINHRANOVSKYI……37

Daskaliuk O.L. CORPORATE COMMUNICATION CULTURE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING (WITHIN THE "UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES" COURSE)……43

Ivasiuta M.I., Botnar L.O. ANALYSIS OF PUBLIC SPEECH IN THE ASPECT OF FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE OF A SPECIALIST……48

Koval L.M., Antoniuk O.A. THEMATIC GROUP OF ETIQUETTE VOCABULARY AS A TOOL OF COOPERATIVE COMMUNICATIVE TACTICS……54

Koliada A.V. CONCEPTUALIZATION OF ILLNESS METAPHORS IN THE REPRESENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE UKRAINIAN MASS MEDIA DISCOURSE……59

SECTION 2
GERMANIC LANGUAGES

Anataichuk I.M., Zabrudska L.M. INTEGRATION OF SOFT SKILLS INTO LANGUAGE TEACHING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: A COMPETENCE-BASED DIMENSION ……64

Bahach I.H., Tkachenko L.M., Pankova A.V. COGNITIVE MECHANISMS OF ACQUIRING GRAMMATICAL CATEGORIES IN THE GERMAN LANGUAGE……71

Bobro M.P., Horhopa V.V. THE THING FRAME OF THE CONCEPT *DECEIT* IN ALICE FEENEY'S NOVEL *ROCK PAPER SCISSORS* ……77

Boshkov A.V., Kushnir V.V. ASSOCIATIVE EXPERIMENT AS A TOOL FOR DIAGNOSING AND EXPANDING THE LEXICAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGES STUDENTS (BASED ON THE "WEATHER" CONCEPT)……82

Brona D.V. CORPUS ANALYSIS OF TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS IN ENGLISH POPULAR SCIENCE GEOGRAPHICAL DISCOURSE……88

Varodi N.F. FEATURES OF THE ENGLISH LANGUAGE OF DIPLOMACY AND INTERNATIONAL RELATIONS: FUNCTIONAL-DISCURSIVE ANALYSIS AND PEDAGOGICAL PRACTICES……94

Horak I.R. THE "LOVE :: SUFFERING" MOTIVIC ANTONYMY IN IVAN FRANKO'S POETRY: A SEMANTIC AND DISCURSIVE APPROACH……100

Hrachova I.Ye. HEADLINE TRANSLATION TRANSFORMATIONS: THEORY AND PRACTICE……108

Kobzieva O.O. BUSINESS, ACADEMIC AND SCIENTIFIC ENGLISH-LANGUAGE COMMUNICATION: DISCURSIVE STRATEGIES AND GENRE CHARACTERISTICS……115

Kovaliuk Yu.V. ANALYSIS AND SYNTHESIS OF FACTUAL INFORMATION IN LINGUISTIC RESEARCH (EVIDENCE FROM ENGLISH LANGUAGE IDIOMS)……121

Kostyk Ye.V., Pashis L.O. LINGUISTIC MARKERS OF MANIPULATION IN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA TEXTS AND POLITICAL RHETORIC AND THEIR INFLUENCE ON MESSAGE INTERPRETATION……128

Liepukhova N.I., Petrukovych S.V. LINGUISTIC STRATEGIES FOR ATTRACTING READERS' ATTENTION IN HEADLINES OF GERMAN-LANGUAGE MEDIA TEXTS.....137

Makukhina S.V. KEY ASPECTS OF LEGAL TERMINOLOGY TRANSLATION.....143

SECTION 3
ROMANIC LANGUAGES

Bykova A.A. ANGLICISMS IN ITALIAN MASS MEDIA DISCOURSE.....147

Dovzhenko I.V., Diachuk L.S., Bilous N.P. VARIABILITY OF THE ENGLISH LANGUAGE IN SOCIAL MEDIA DISCOURSE.....153

Kikalo A.V., Smuzhanytsia D.I. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FRENCH VOWEL SYSTEM VIS-A-VIS ENGLISH AND UKRAINIAN IN THE CONTEXT OF PHONETICS TEACHING.....160

Sadova S.K. THE PHENOMENON OF MARRONNAGE AND THE DECOLONIZATION OF CONSCIOUSNESS IN AIMÉ CÉSAIRE'S OEUVRE: LINGUOPHILOSOPHICAL ASPECT.....165

Kharytonova O.O., Lebid P.R. TRANSLATION OF FRENCH PHRASEOLOGICAL UNITS INTO UKRAINIAN.....171

SECTION 4
TRANSLATION STUDIES

Adakh N.A., Sovtys N.M. POLISH RECEPTION OF TARAS SHEVCHENKO'S AUTHORIAL WORD FORMATION: A TRANSLATION STUDIES PERSPECTIVE.....178

Haiduk N.A., Tarapatov M.M. POST-EDITING MACHINE TRANSLATION AS A NEW TYPE OF TRANSLATIONAL ACTIVITY: COGNITIVE AND PRAGMATIC ASPECTS.....184

Deikun O.P., Deikun P.V., Lutsenko R.I. UKRAINIAN TRANSLATION OF ENGLISH LINGUISTIC MEANS IN BBC NEWS HEADLINES: ATTENTION-ATTRACTING POSITION.....190

Dovhan L.I. STRATEGIES FOR TRANSLATING EUPHEMISMS AND DYSPHEMISMS INTO UKRAINIAN IN POLITICAL DISCOURSE.....196

Kozak T.B., Tupikova T.V. GENERAL ISSUES OF TRANSLATION: EQUIVALENCE, ADEQUACY, AND LITERALISM.....201

Palchevska O.S., Hubych P.V., Kis S.T. THE ROLE OF INTERTEXTUAL UNITS IN THE ANIMATED FILMS ADAPTATION 206

Popovych N.M. ON ISSUES IN TRANSLATING MARIOLOGICAL TERMINOLOGY (BASED ON THE UKRAINIAN TRANSLATION OF ST. MAXIMILIAN KOLBE'S WORK "ENTRETIENS SPIRITUELS INÉDITS : L'IMMACULÉE RÉVÈLE L'ESPRIT-SAINT").....212

Shkarban I.V. DISCURSIVE RECONFIGURATION OF MEANING IN POLITICAL TRANSLATION.....219

Yakubovska N.O., Viieru V.P. SOCIO-POLITICAL «SENSITIVITY» AS A FACTOR IN NEUTRALIZING THE LINGUISTIC «OTHERNESS» OF ETHNOCULTURAL STEREOTYPES IN UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION.....226

Yanyshyn O.K., Hlynianiuk A.V. ENGLISH TERMINOLOGY OF EMT AND NOS STANDARDS: STRUCTURE, SEMANTICS, AND TRANSLATION INTO UKRAINIAN.....234

Yanchenko I.O. INTRALINGUAL TRANSLATION WITHIN INCLUSIVE LINGUISTICS: TOWARDS A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DEFINITION.....241

SECTION 5
STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Blahorozumna A.V., Kryvonis D.V. FEATURES OF ECONOMIC TERMINOLOGY ACROSS DIFFERENT LANGUAGES: A COMPARATIVE STUDY OF FRENCH AND GERMAN.....248

Kyrychenko I.S., Sytenka O.V. MYTHOLOGICAL INTERTEXTUALITY IN THE CONTEXT OF POSTMODERN LANGUAGE GAME: LINGUOCULTURAL DIMENSION.....253

Liubymova N.V., Roienko L.V., Petrenko V.Yu. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL ENGLISH LANGUAGE TEACHING: LINGUODISCURSIVE ASPECT.....261

Romanyshyn N.I., Tsyokh L.Y., Shyika Yu.I. UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ERNEST HEMINGWAY'S NOVEL «FOR WHOM THE BELL TOLLS»: QUANTITATIVE MARKERS OF IDIOSTYLE.....265

Tomchakovskyi O.H. LINGUISTIC AND SEMIOTIC FEATURES OF POLYCODE TEXTS IN CALL ENVIRONMENTS..... **271**

SECTION 6
UKRAINIAN LITERATURE

Vehesh A.I. COLOR LEXEMES IN VELERIY SHEVCHUK'S NOVEL «THE HOUSE ON THE MOUNTAIN»..... **276**

Demchuk O.A. THE SPACE OF YULIYA MUSAKOVSKA'S POETRY: THE WAR ZONE CONSTRUCTION..... **284**

Ivanyshyn P.V., Rozlutskyi I.M., Dmytriv I.I. IVAN FRANKO AND THE HERMENEUTICS OF BASIC WORLDVIEWS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROPAEDEUTIC..... **289**

Slipushko O.M., Shchelkunova O.S. LIFE AND WORKS OF THE METROPOLITANS OF KYIV IN THE LATE MIDDLE AGES AS A CONCEPT OF NATIONAL MEMORY..... **296**

Van Siaoiui. «SUNLIGHT» BY LAO SHE (老舍) – «A LITTLE DRAMA» BY VALERIAN PIDMOHYLNY: THE CRISIS OF THE HERO'S IDENTITY..... **305**

SECTION 7
COMPARATIVE LITERATURE STUDIES

Tsapro G.Yu. POSTFEMINIST DISCURSIVE FORMATIONS IN CHICK-LIT: TOWARDS A TYPOLOGY OF NARRATIVE PRACTICES..... **310**

РОЗДІЛ 1
УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2’373.7:37.091.3
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.1

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОЛОРОНІМАМИ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ РЕСУРС У НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COLOR TERMS AS A DIDACTIC RESOURCE IN TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE

Артеменко Г.С.,
orcid.org/0000-0002-3303-6814
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Савечко Ю.Р.,
orcid.org/0009-0007-5236-7604
магістрант кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджено особливості використання фразеологізмів із колоронімами під час навчання української мови в школі. Актуальність роботи зумовлена сучасними вимогами до мовної освіти, орієнтованої на формування комунікативної, мовної та культурної. У цьому контексті фразеологія постає як важливий складник мовної системи, що відображає національну картину світу, а фразеологізми з колоративним компонентом вирізняються особливою образністю, емоційною насиченістю та високим дидактичним потенціалом.

Метою статті є обґрунтування ефективності використання фразеологізмів із колоронімами на уроках української мови в 5–9 класах та визначення шляхів їх інтеграції в освітній процес. У роботі проаналізовано зміст чинних навчальних програм і підручників, з’ясовано місце фразеології у шкільному курсі, а також окреслено специфіку фразеологізмів із кольороназвами як навчального матеріалу. Запропоновано систему вправ і завдань, спрямованих на формування в учнів умінь розпізнавати фразеологізми, тлумачити їх значення, доречно використовувати в усному й писемному мовленні, а також створювати власні висловлювання.

Доведено, що використання фразеологізмів із колоронімами сприяє візуалізації навчального матеріалу, розвитку асоціативного та критичного мислення, активізації мовленнєвої діяльності учнів і підвищенню їхньої навчальної мотивації. Обґрунтовано доцільність застосування інтерактивних методів навчання, цифрових технологій, елементів гейміфікації та творчих завдань у роботі з фразеологічним матеріалом.

Установлено, що систематичне залучення фразеологізмів із колоративним компонентом у різні види навчальної діяльності сприяє збагаченню словникового запасу учнів, формуванню мовної спостережливості, удосконаленню культури мовлення та розвитку мовної особистості. Практичне значення статті полягає в можливості використання запропонованих методичних підходів у шкільній практиці викладання української мови.

Ключові слова: фразеологізми, колороніми, українська мова, навчання, мовна компетентність, лінгводидактика.

The article focuses on the use of phraseological units with color components in teaching the Ukrainian language in secondary school. Within this framework, phraseology plays a significant role as it reflects the national worldview, while phraseological units with color terms stand out due to their expressiveness, imagery, and strong didactic potential.

The aim of the paper is to substantiate the effectiveness of using phraseological units with color components in Ukrainian language lessons in grades 5–9 and to determine practical ways of their integration into the educational process. The study analyzes modern curricula and textbooks, identifies the place of phraseology in the school course, and highlights the specific features of color-based phraseological units as a teaching resource. Special attention is paid to practical implementation: a system of exercises and tasks is proposed to develop students’ ability to identify phraseological units, interpret their meanings, use them appropriately in oral and written speech, and produce their own texts.

The research demonstrates that phraseological units with color components contribute to the visualization of learning material, stimulate associative and critical thinking, enhance students’ motivation, and intensify their communicative activity. The effectiveness of interactive teaching methods, digital tools, gamification elements, and creative tasks in working with phraseological material is substantiated.

The findings confirm that systematic use of such phraseological units in different types of classroom activities enriches students’ vocabulary, develops linguistic awareness, improves speech culture, and fosters the formation of a competent

language personality. The practical value of the study lies in the possibility of applying the proposed methodological approaches in teaching Ukrainian at school.

Key words: phraseological units, color terms, Ukrainian language, teaching, language competence, methodology.

Постановка проблеми. Розвиток мовної освіти в Україні зорієнтований на формування комунікативної компетентності, критичного мислення та здатності учнів до творчого використання мовних засобів. У цьому контексті особливого значення набуває фразеологія як складник мовної системи, що відображає культурний досвід народу, його цінності та образне бачення світу. Фразеологічні одиниці, зокрема з колоративним компонентом, є важливим засобом емоційно-експресивного вираження думки, адже вони акумулюють етнокультурну інформацію та репрезентують національну картину світу . Попри це, у шкільній практиці їхній потенціал часто використовується фрагментарно, без системного підходу до інтеграції у різні види мовленнєвої діяльності учнів. Аналіз навчально-методичного забезпечення засвідчує, що вивчення фразеології в основній школі обмежується переважно ознайомленням із визначенням, класифікацією та окремими прикладами сталих сполук, тоді як їх функціонально-стилістичні можливості залишаються недостатньо реалізованими у процесі навчання. Особливо це стосується фразеологізмів з колоронімами, які мають значний дидактичний потенціал завдяки своїй образності, асоціативності та здатності до візуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні підручники з української мови для 5 класу по-різному розкривають тему «Фразеологія». Автори можуть коротко та лаконічно подавати теоретичні відомості про стійкі сполучення слів [1, с. 102–106] або ж розповідати про джерела українських фразеологізмів та їх використання в мовленні людини і в літературних творах [2, с. 58–63]; наводити афоризми (прислів'я, приказки, крилаті вислови), додавати фразеологічний словник, інформацію про джерела українських фразеологізмів [4, с. 94–108]; виділити розділ у підручнику для вивчення даної теми та в оригінальній формі знайомити п'ятикласників із фразеологізмами, їх різновидами, джерелами, використанням у мовленні людини та із фразеологічним словником [5, с. 100–113]; додавати параграфи про фразеологізми в ролі членів речення та про походження (етимологію) слова [6, с. 88–111].

Автори підручників з української мови для 7 класу зазвичай подають два параграфи: «Фразеологізми» та «Джерела українських фразеологізмів» у межах теми «Лексикологія. Фразеологія» та подають словники фразеологізмів і крилатих висловів. Вирізняється з-поміж інших підручник для вивчення української мови авторів Голуб Н. та Горошкіної О., де в розділі «Спілкування» подано тему «Засоби прикрашання мовлення: фразеологізми, інтонаційний малюнок», яка передбачає активне обговорення та спрямована на розвиток комунікативних навичок учнів [3, с. 252].

Навчальні книги 8 класу можуть містити повторення вивченого з «Лексикології» та «Фразеології», словники фразеологізмів, однак часто автори взагалі не пропонують цю тему восьмикласникам. Учні 9 класу повинні повторити вивчене та закріпити знання стійких одиниць, як правило, для цього у підручниках подано словники фразеологізмів.

Найчастіше автори сучасних шкільних підручників з української мови пропонують такі типи вправ з стійкими одиницями: скласти речення з фразеологізмами, пояснити значення фразеологізмів, добрати фразеологізми із певними компонентами, проаналізувати окремі статті з фразеологічного словника, розмежувати словосполучення та фразеологізми, використати фразеологізми в різних ситуаціях, визначити синтаксичну роль фразеологізмів, тести.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтувати доцільність та розкрити можливості використання фразеологізмів з колоронімами під час навчання української мови в школі як засобу розвитку мовлення, образного мислення та мовної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми з колоронімами сприяють розвитку мовлення та творчого мислення учнів. Оскільки фразеологію вивчають у середній школі, доцільно використовувати такі стійкі одиниці під час розробки завдань та різнорівневих вправ для вивчення української мови у 5-9 класах.

У 5 класі починається ознайомлення із фразеологізмами, тому варто спрямувати увагу школярів на виокремлення сталих сполук в живому мовленні та у книзі, правильне сприймання насичених ними текстів. Доцільно ознайомити дітей із фразеологічним словником, роз'яснити його структуру, навчити досліджувати словникові статті та шукати значення фразеологізмів. Учитель повинен навчити використовувати фразеологічні одиниці у письмовому мовленні,

заохотити до формування особистих словників улюблених фразеологізмів та використання їх для пояснення свого емоційного стану та ефективної комунікації із співрозмовником.

Для цього пропонуємо завдання, спрямоване на розвиток вміння виокремлювати фразеологізми в реченнях та пояснювати їх значення самостійно або за допомогою словника. Наприклад: *Не співає чорнобрива,.. Білим світом нудить. Без милого батько, мати – як чужії люде* (Т. Шевченко); *Як хороше, як весело На білім світі жить!..* (Л. Глібов); *Побачивши Колу, він повернув у хвіртку,– давно між ними чорна кішка пробігла* (О. Кундзич); *Над головою Василини збиралися чорні хмари* (І. Нечуй-Левицький); *Для Терентія Павловича настали чорні дні. По цілій добі лежав він непритомний* (В. Москалець).

Вагомим складником навчальної діяльності з сучасними учнями є застосування засобів візуалізації інформації, зокрема використання роздаткових матеріалів у вигляді кольорових сигнальних карток. Такий підхід передбачає активне залучення школярів до виконання завдань, під час яких вони добирають відповідний колір для заповнення пропусків у фразеологічних одиницях. Зокрема, для виконання вправ можуть бути використані картки чорного, зеленого та золотого кольорів, що слугують інструментом для правильного відтворення фразеологізмів у поданих реченнях: *Секретар зміряв його [Чіпку] з голови до ніг своїм мишачим поглядом, котрий, здавалось, казав: «Ой, який же ти молодий та …*!» (П. Мирний); *Живе [Буонарроті] у Римі. Має свій куток. Згорбатів у труді, посивів у скорботі, а людям … в роті од пліток* (Л. Костенко); *Помиляється той, що шукає … середини між наукою й собою: той здрібнює й себе, не збагачуючи й науки* (І. Підмогильний «Невеличка драма»).

Творче мислення учнів можна розвивати через завдання з картками, на яких записано фразеологізми з колоронімами: вони мають стати стрижнями майбутніх історій, коміксів або мемів (наприклад, *знайти золоту жилу, загубити рожеві окуляри, чорна кішка пробігла*).

Під час вивчення розділу «Фразеологія» у 7 класі слід звернути увагу на формування в учнів уявлення про сталі сполуки слів як важливий складник української мовної культури. Семикласники повинні знати, що вивчає розділ «Фразеологія», наводити приклади фразеологізмів, розуміти та пояснювати їх значення. Важливо удосконалювати вміння визначати фразеологізми в текстах та реченнях, доречно використовувати їх у повсякденному мовленні, вдало добирати синоніми та антоніми, визначати синтаксичні ролі фразеологізмів і редагувати помилки при неправильному вживанні, розвивати вміння користуватися фразеологічним словником. Варто акцентувати на ролі фразеологізмів в мовленні, розумінні народної мудрості, закладеної в цих виразах, а також спрямовувати дітей до оцінки здібностей, рис вдачі, вмінь людей та їх характеристики доречними фразеологізмами.

Доцільно проводити бесіди, які допоможуть учням усвідомити різницю між звичайними словосполученнями та фразеологізмами. Одним із ефективних прийомів є використання роздаткового матеріалу. Наприклад, можна запропонувати розглянути зображення *білого лебедя і білої ворони*. Під час розмови необхідно використати запитати: «Чи бачили ви в реальному житті білих лебедів? А білих ворон? Висловіть припущення, чим відрізняються підписи до зображень? Як зміниться їх сенс, якщо колороніми замінити іншими (*чорний, сірий*)? Поділіться досвідом: чи чули ви або читали, як когось називали білою вороною? Як ви думаєте, чому цю людину так називали? Яке значення вислову біла ворона?» тощо. Такий вид роботи сприяє формуванню навичок критичного мислення, розумінню образної природи фразеологізмів та розвитку вміння розрізняти пряме та переносне значення мовних одиниць.

Для поглиблення знань учнів про мовні засоби вираження індивідуальності людини пропонуємо скласти твір-опис на тему «Мій друг», у якому учні повинні використати фразеологізми з колоративним компонентом для характеристики особистісних якостей близької людини, її здібностей, рис вдачі. Наприклад, описуючи свого товариша, діти можуть використати такі фразеологізми: *золоті руки* (вправний, умілий); *біла ворона* (не такий, як всі); *рожеві окуляри* (мрійливий, занадто оптимістичний) тощо. Творча робота стимулює розвиток емоційного інтелекту, вміння об'єктивно оцінювати інших і доцільно висловлювати особисту думку засобами виразного мовлення.

Фразеологічне багатство української мови дає змогу утворювати синонімічні та антонімічні ряди. Ефективним дидактичним засобом у цьому контексті є використання пазлів, за допомогою яких учні співвідносять фразеологічні одиниці зі спільним або протилежним значенням. Зокрема, вони поєднують синонімічні конструкції (*і на світ білий не дивився б – нудити білим світом, як чорна хмара – як чорний віл на ногу наступив*) та антонімічні пари з колоронімами (*золота доба – чорні дні, сива борода – молодий та зелений, золоті слова – сон*

рябої кобили), що сприяє глибшому засвоєнню семантики фразеологізмів.

Варто сформувати добірки зображень (наприклад, *золоті сережки, золоті гори, золотий дощ, золота каблучка, золотий мішок, золоті руки, золотий телець, золотий злиток*), серед яких шестикласникам потрібно розпізнати фразеологізми, пояснити їх значення та правильно ввести в речення. За потреби варто залучати учнів до виправлення помилок колег.

Для етапу рефлексії доречно було б запропонувати дітям охарактеризувати роботу однокласників на уроці за допомогою фразеологізмів з колоронімами (наприклад, *золота голова; золоті руки; золоті уста; золоті слова*).

У 8 класі школярі продовжують ознайомлення із розділом «Фразеологія» та із словником фразеологізмів. Вони розвивають навички виокремлення, влучного використання стійких сполук в різних мовленнєвих ситуаціях та контекстах під час усних та письмових висловлень.

З огляду на зацікавленість учнів використанням цифрових технологій, доцільно залучати їх до виконання навчальних завдань із застосуванням ґаджетів. Зокрема, ефективною формою роботи може стати підготовка мультимедійної презентації на тему «Фразеологізми з колоронімами у повсякденному мовленні школярів», що сприятиме розвитку мовленнєвої компетентності та навичок цифрової грамотності. Активним користувачам мережі Інтернет доцільно пропонувати завдання, пов'язані з пошуком і аналізом актуального мовного матеріалу. Зокрема, ефективним є добір заголовків інтернет-статей, а також творів сучасних поетів і письменників, що містять фразеологізми з колоративним компонентом, із подальшим тлумаченням їх значення та функціонування в конкретних контекстах (наприклад, *«Золоті руки»* П. Глазового, *«Трамп обіцяє Гренландії «золоті гори» в разі приєднання до США*», УНН, 10.03.2025).

Інтерактивному навчанню сприяє використання QR-кодів, які уможливлюють організацію навчальних квестів, зокрема «кольорових ланцюжків» для пошуку значень і групування фразеологізмів за колоративною ознакою. Після сканування кодів учні отримують доступ до відеоматеріалів, у яких передбачено виконання завдань на виявлення фразеологізмів із колоративними компонентами.

Для урізноманітнення освітнього процесу доцільно використовувати технології штучного інтелекту, наприклад, запропонувати завдання з генерації зображень, що візуалізують зміст фразеологізмів із колоронімами, сприяючи розвитку креативного мислення учнів.

Результатом вивчення розділу «Фразеологія» у 8 класі повинно стати глибше розуміння процесу формування стійких одиниць, вміння пояснювати їх значення. Вчителю потрібно сконцентруватися на поліпшенні та збагаченні мовлення школярів, вдосконаленні культури висловлювань, вмінні правильно висловлювати думки; скеровувати учнів до доцільного добору фразеологізмів.

Доречною для восьмикласників є вправа на активізацію знань про фразеологізми з колоративним компонентом: записати вислови, заповнивши пропуски прикметниками на позначення кольорів (напр. … *ворона, ... вулиця, ... кіт перебіг дорогу, ... юшка, ... мухи, молодий та ..., ... змій, дивитися крізь ... окуляри, ... півень, проходити ... ниткою, ... світ*), за потреби скориставшись довідкою (*чорний, білий, червоний, зелений, рожевий*). Доцільно поєднувати вправу з подальшим використанням цього матеріалу у власних висловлюваннях. Завдання сприятиме розвитку мовної спостережливості, уміння доречно вживати фразеологізми.

Учні 9 класу періодично ознайомлювалися із розділом «Фразеологія», тому важливо зосередитись на узагальненні та систематизації знань. Дев'ятикласники повинні демонструвати розуміння структури, значення та функцій фразеологізмів, максимально розширювати свій словниковий запас, активно практикувати використання сталих виразів у повсякденному житті, творчих роботах тощо.

Дев'ятикласникам доцільно пропонувати вправи на вживання фразеологізмів у контексті. Для реалізації цього завдання потрібно доповнити речення або короткі тексти стійкими сполуками слів відповідно до змісту (наприклад: *коли він вперше прийшов на практику, був ще зовсім…, нічого не вмів; у своєму рішенні він прагнув знайти…, яка б задовольнила всіх; цим двом не можна довіряти важливих справ* – …). Варто зробити завдання, у яких школярі повинні замінити слово фразеологізмом з колоронімом відповідно до контексту (напр. *вона все бачить* ***ідеалізовано****, тому часто розчаровується; у договорі все* ***чітко*** *написано, треба лише уважно читати*). Такі завдання сприятимуть розвитку практичних навичок правильного використання сталих виразів у різних мовленнєвих ситуаціях.

Для урізноманітнення уроків української мови рекомендуємо використати кросворд «Фразеологія», спрямований на розвиток умінь розпізнавати фразеологізми за їх зна-

ченням (наприклад, «краще, ніж є насправді; ідеалізовано» – *у рожевих фарбах*; «пожежа» – *червоний півень*; «мудра, з великим життєвим досвідом людина» – *сива борода*; «той, хто бездоганно знає свою справу, професіонал; вправна, уміла, здібна людина» – *золоті руки*; «невичерпне джерело прибутків або дуже багате на що-небудь місце» – *золоте дно;* «нісенітниця, безглуздя, дурниця» – *сон рябої кобили*; «життя у всіх його формах і виявах» – *білий світ*; «хто-небудь дуже сердитий, лютий» – *аж у роті чорно*; «надто багато обіцяти» – *золоті гори*; «той, хто виділяється серед інших чимсь незвичайним, зовсім не схожий на інших» – *біла ворона*; «безперешкодний шлях у досягненні, доланні, у розвитку і т. ін. чого-небудь» – *зелена вулиця*). Після правильного заповнення кросворду учні відкрили ключове слово – назву науки, яка вивчає сталі сполуки слів. Вправа закріпить знання з теми, розвиватиме логічне мислення.

Фразеологізми з колоронімами доцільно використовувати не лише у розділі «Фразеологія», а й у завданнях з морфології, лексикології, синтаксису, а також для розвитку мовлення. Наприклад, під час вивчення частин мови треба звернути увагу на прикметники-кольороназви у складі фразеологізмів. Учням важливо розуміти важливість цих компонентів як носіїв образного значення, шукати такі прикметники, визначати їх рід, число, відмінок (напр., *до* ***сивого*** *волосу* – ч.р., одн., р. в.), провідміняти їх (напр., *сива борода – сивої бороди* тощо).

Під час вивчення розділу «Лексикологія» варто акцентувати на використанні багатозначних слів у прямому та переносному значеннях, зокрема в складі фразеологізмів, де колороніми є яскравим прикладом переносного значення. Важливо спонукати школярів до правильного вживання фразеологізмів у контексті, цілісного відтворення їх структури. Уникати таких лексичних помилок допоможе вправа зі словами, з яких потрібно скласти фразеологізми та звичайні словосполучення (наприклад, *руки (сильні, золоті, холодні*); *дні (дощові, сонячні, чорні); змій (зелений, отруйний, небезпечний); ворона (біла, чорна, сіра)* та ін.), пояснити свій вибір.

Під час навчання важливо наголошувати, що фразеологізми не є словосполученнями, виступають одним членом речення та збагачують текст. Необхідно використовувати завдання для визначення синтаксичної ролі сталих сполук у наведених вчителем реченнях, самостійної побудови речень різних типів із фразеологізмами з колоративними компонентами (наприклад, *чоловік довго боровся із залежністю, але знову піддався зеленому змію* та ін.).

На заняттях із розвитку зв'язного мовлення фразеологізми з колоронімами варто використовувати для написання творів, нарисів, описів – так школярі не лише збагачують свій словниковий запас, а й вчаться влучно передавати думки, настрій, ставлення до зображуваного; розвивають мовне чуття. Вагоме значення мають фразеологізми не лише як об'єкт вивчення, а й як дидактичний інструмент. Автори підручників та педагоги активно використовують стійкі сполуки на різних етапах уроків для мотивації навчальної діяльності, розвитку логічного мислення. Наприклад, фразеологізм з колоронімом може стати ключем до правильного виконання вправ, засобом самооцінювання, влучним маркером самопочуття та настрою на етапі рефлексії.

Висновки. Фразеологізми з колоронімами є важливим лінгводидактичним матеріалом, що дає змогу не лише поглибити знання учнів про образну природу мови, а й значно урізноманітнити навчальний процес. Образність, яскравість та емоційність стійких одиниць роблять їх легкими для запам'ятовування, а асоціативні зв'язки, які виникають завдяки колоративним компонентам, сприяють формуванню глибшого розуміння значень фразеологізмів.

Використання фразеологізмів з кольороназвами на уроках української мови у 5-9 класах реалізовує компетентнісний підхід, активізуючи мовну діяльність учнів через роботу з текстами, ілюстраціями, презентаціями, кросвордами, творчими завданнями, QR-кодами, ШІ тощо. Упровадження таких одиниць у навчальну діяльність розвиває у здобувачів освіти мовну спостережливість, критичне мислення, аналітичні здібності, уміння добирати мовні засоби для передавання емоційного стану, характеристики осіб і подій, що загалом сприяє гармонійному мовному розвитку особистості учня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ворон А. А. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.

2. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256–306 с.

3. Голуб Н., Горошкіна О. Українська мова : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Освіта, 2024. 272 с.

4. Онатій А. В., Ткачук Т. В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.

5. Панчук Г. П., Близнюк Б. М., Приведа О. М. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавництво «Грамота», 2022. 256 с.

6. Семеног О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Видавництво «Астон», 2022. 336 с.

7. Словник фразеологізмів української мови. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’373.231(=161.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.2

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ЛАНДШАФТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

FEATURES OF THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF A FULL-SCALE WAR

Белей Л.Л.,
orcid.org/0000-0003-4094-6418
кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу мов України,
Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У пропонованому дослідженні проаналізовано трансформації мовного ландшафту України в умовах повномасштабної війни 2022–2026 рр. Мовний ландшафт розглядається як сукупність публічних написів (вивіски, реклама, графіті тощо), що виконують інформаційну та символічну функції і водночас відображають владні відносини, ідентичності та ідеологічні настанови у суспільстві. Актуальність роботи зумовлена інтенсивною динамікою змін у багатомовному середовищі під впливом воєнного конфлікту, що переводить мовний ландшафт із площини символічного конструювання у площину символічного контролю над публічним простором.

На основі аналізу понад 150 зафіксованих елементів мовного ландшафту виокремлено три основні ареали: прифронтовий, тиловий та окупований, кожен з яких має специфічні характеристики. У прифронтовому ареалі спостерігається паралізація творення таких елементів як комерційні вивіски та реклама і поява нових специфічних елементів: маркування блокпостів, попереджувальні таблички, написи на техніці, графіті та листівки. Значна частина таких елементів створюється військовими або цивільними, а також військово-цивільними адміністраціями.

Тиловий ареал характеризується активною символічною переорганізацією простору: поширенням патріотичних гасел, процесами деколонізації топонімії, ребрендингом комерційних назв, а також розвитком меморіальних практик, зокрема створенням алей пам’яті загиблих військових. Окрему роль відіграють внутрішньо переміщені особи, які впливають на локальні мовні ландшафти через підприємницьку діяльність. Водночас посилюється рекрутингова комунікація військових структур, що використовує інструменти маркетингу та брендингу.

На окупованих територіях мовний ландшафт зазнає примусової русифікації, витіснення україномовних елементів та нав’язування російських ідеологічних наративів. Тут він функціонує як інструмент політичного контролю, легітимізації окупаційної влади та пропаганди, що супроводжується обмеженням або ліквідацією альтернативних (проукраїнських) знаків.

Ключові слова: мовий ландшафт, деколонізація, графіті, публічний простір, русифікація

The proposed study analyzes the transformations of Ukraine’s linguistic landscape under the conditions of the full-scale war of 2022–2026. The linguistic landscape is understood as a set of public inscriptions (signage, advertising, graffiti, etc.) that perform both informational and symbolic functions, while simultaneously reflecting power relations, identities, and ideological orientations within society. The relevance of the study is based on the intense dynamics of change in a multilingual environment under the impact of armed conflict, which shifts the linguistic landscape from the sphere of symbolic construction to that of symbolic control over public space.

Based on the analysis of more than 150 documented elements of the linguistic landscape, three main areas are distinguished: frontline, rear, and occupied, each characterized by specific features. In the frontline area, there is a paralysis in the production of such elements as commercial signage and advertising, alongside the emergence of new, specific elements: checkpoint markings, warning signs, inscriptions on military equipment, graffiti, and leaflets. A significant portion of these elements is created by military personnel or civilians, as well as by military-civil administrations.

The rear area is characterized by an active symbolic reorganization of space: the spread of patriotic slogans, processes of the decolonization of toponymy, the rebranding of commercial names, as well as the development of memorial practices, particularly the creation of memorial alleys dedicated to fallen soldiers. Internally displaced persons also play a distinct role, influencing local linguistic landscapes through entrepreneurial activities. At the same time, recruitment communication by military structures is intensifying, employing marketing and branding tools.

In the occupied territories, the linguistic landscape undergoes forced Russification, the displacement of Ukrainian-language elements, and the imposition of Russian ideological narratives. Here, it functions as an instrument of political control, legitimization of the occupation authorities, and propaganda, accompanied by the restriction or elimination of alternative (pro-Ukrainian) signs.

Key words: linguistic landscape, decolonization, graffiti, public space, Russification.

Постановка проблеми. Мовний ландшафт, тобто за класичним визначенням «мова публічних і комерційних знаків на певній території» [7], не міг не змінитися під впливом повномасштабної війни в Україні, яка уже триває більше чотирьох років.

До 2022 року український мовний ландшафт відображав домінування української і російської

серед населення, у ньому було багато елементів з радянських часів, натомість пряма агресія Росії стала каталізатором ревізії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом багатомовні території, у яких відбуваються конфлікти, мають найдинамічніші мовні ландшафти, які привертають увагу дослідників.

Наприклад, Е. Бен-Рафаель та ін. досліджували ізраїльсько-палестинський мовний ландшафт, зокрема видимість івриту, арабської та англійської у різних містах [5]. К. Темістоклеус опублікувала статтю про мовний ландшафт розділеної Нікосії на Кіпрі [12]. М. Білкіч дослідила графіті у Боснії та Герцеговині [6], а Ф. Маклафлін – мовний ландшафт міст на півночі Малі (Гао, Кідал та Тімбукту) і навіть вживає термін «linguistic warscape» [8]. На тему мовного ландшафту воєнного Києва з'явилася стаття авторства М. Вакулич [1], однак бракує ширшого дослідження трансформацій мовного ландшафту України під впливом війни у різних її частинах і в різні періоди.

Мета дослідження. Описати і структурувати основні зміни мовного ландшафту України у контексті повномасштабного вторгнення Росії, окреслити головні тенденції.

Виклад основного матеріалу. За Р.Ландрі та Р.Бурі мовний ландшафт має дві функції: інформаційну та символічну [7, с.26].

Е.Бен-Рафаель та ін. розглядають його крізь призму «символічного конструювання публічного простору, що перебуває під контекстуальним впливом трьох чинників: раціональних міркувань, пов'язаних з очікуваною привабливістю знаків для публіки та клієнтів; прагнення авторів знаків виразити власну ідентичність через вибір форм, які так чи інакше відображають їхню публічну самопрезентацію; а також владних відносин, що зрештою стоять за такими виборами, коли різні соціально-політичні сили мають взаємно несумісні інтереси» [5, с.8].

Мовний ландшафт може відображати мультилігнвальність спільноти та домінантність і витісненість мовних груп.

Е.Шогамі відзначає, що якщо країна мультилінгвальна, кожен приклад вибору мови та її представлення на публічних знаках виражає символічне значення легітимності, домінантності та відповідності мов та спільнот, які вони репрезентують [10, с.37].

За Р.Ландрі та Р.Бурі «відсутність мови якоїсь мовної групи у мовному ландшафті може призвести до того, що члени цієї групи почнуть слабше оцінювати силу своєї мовної спільноти і можуть втратити бажання передавати свою мову наступним генераціям та виділятися в окрему мовну групу» [7, с.29].

Е. Шогамі та ін. відзначають, що публічний простір може функціонувати як «важлива арена боротьби за інтерпретацію» [11]. К. Темістокулес додає, що мовний ландшафт «відображає напругу та боротьбу за владу і є простором, де обговорюються ідентичності, поширюються ідеології та реалізується політичний активізм» [12].

У контексті війни «мовний ландшафт переходить від символічного конструювання публічного простору до символічного контролю над публічним простором» (Мак). Також у цьому контексті елементи мовного ландшфту можуть ставати знаряддям мовного насилля проти «Іншого» [див. 6].

Якщо у певній країні довгий час точиться війна, під час якої відбувається окупація, як у випадку України, доречно розглядати три різні ареали мовного ландшафту зі своїми особливостями: прифронтовий, тиловий та окупований. Далі детально розглянемо кожен з цих ареалів. Для аналізу зафіксовано понад 150 елементів мовного ландшафту України у період 2022 – 2025 рр.

На прифронтових територіях (в умовах динамічного фронту) функціонування публічного простору і, відповідно, мовного ландшафту суттєво змінюється.

- Через закриття авіасполучення мовний ландшафт аеропортів перестає функціонувати.
- Практикується демонтаж або замальовування вказівників, стел з назвами населених пунктів на в'їзді у міста, таблиць з назвами вулиць і площ, щоб ускладнити навігацію противнику.
- Бізнес паралізується, і, відповідно, не з'являються нові ресторани, магазини, реклама тощо.
- Органи влади або покидають прифронтову територію, або зайняті нагальнішими справами, ніж регулювання мовного ландшафту.
- З'являються специфічні елементи мовного ландшафту, пов'язані з бойовими діями.

Задля посиленого контролю над цивільним населенням і уникнення прихованої інфільтрації ворога облаштовують блок-пости з відповідними текстовими знаками: «Стоп», «Контроль», «Вимкніть фари, увімкніть освітлення салону, підготуйте документи» тощо.

На стратегічних об'єктах з'являються знаки про заборону фотографування, іноді саморобні. На огорожі біля київської телевежі, що зазнала обстрілу 1 березня 2022 року, висів саморобний плакат з помилкою в англомовній частині «Не фотографувати No Foto».

Замінованні території також маркуються для цивільних таблицями з написами «Міни», «Прохід заборонено», «Заміновано» тощо.

Також з'являються такі елементи мовного ландшафту, як написи та знаки на військових автомобілях, техніці, снарядах, на волонтерському транспорті та автомобілях преси.

Автомобілі військових часто підписують позивними власників або замовляють відповідні номерні знаки («Титан», «Швейк», «Малий»). Танки та спеціалізовану техніку (БТР, ББМ, БРДМ, МТ-ЛБ, САУ тощо) маркують спеціальними тактичними знаками (хрест, трикутник в українців; Z, V у росіян), щоб уникнути дружнього вогню, а також написами для підняття бойового духу («Слава Україні», «За Бучу», «Помста» в українців; «на Львов», «на Берлин» у росіян) тощо.

Волонтери і преса маркують свій транспорт написами «Волонтер», «Преса Press», щоб прискорити перевірку на блокпостах і не стати жертвами того ж дружного вогню.

Окремий жанр прифронтових елементів мовного ландшафту – це написи на снарядах, бомбах та ракетах. Звісно, якщо вони долетять і здетонують, то ніхто ці написи не побачить, але їх фотографують перед заряджанням/спорядженням і публікують ці знімки у соцмережах.

Найчастіше на снарядах пишуть про помсту «За [ім'я полеглої особи, населений пункт, який постраждав від обстрілу]» або просто якогось адресанта «Від [ім'я особи]». Черкаські волонтери зробили з цієї практики фандрейзігновий інструмент. Вони запустили сервіс signmyrocket.com [9], у якому будь-хто за окрему ціну може замовити напис або зображення на артилерійських снарядах та військовій техніці. Як відзначає автор проєкту А. Соколенко, «іноді на снарядах вітають з днем народження або з річницею, було кілька пропозицій одружитися і навіть одна пропозиція розлучитися, часто замовляють якісь жарти чи малюнки пенісів»; серед замовників багато американців та фінів, які мстяться за родичів, що загинули в радянсько-фінській війні [2].

В умовах активних бойових дій окупанти не мають можливості зайнятися глибокою ревізією мовного ландшафту, однак майже відразу після захоплення вони виправляють стели з назвами населених пунктів при в'їзді/виїзді на російськомовні (часто спрями з фарбою), оскільки таким чином утверджують власний контроль («Рубіжне» на «Рубежное», «Маріуполь» на «Мариуполь», «Херсонська область» на «Херсонская область»). Так само українські бійці після деокупації змінюють стели на україномовні.

Автори перерахованих прифронтових елементів мовного ландшафту – військові. Деякі елементи – приватно-офіційні, створені за ініціативи військових адміністрацій (попереджувальні таблички, написи на блок-постах), а деякі – приватна ініціатива військових – написи на техніці, снарядах тощо.

Цивільні також створюють специфічні елементи мовного ландшафту у зоні бойових дій, як правило – саморобні написи. Одні з них адресовані землякам і українським бійцям (патріотичні графіті «Слава Україні», «Смерть ворогам», «Путін хуйло» тощо) інші – окупантам, російською мовою. Насамперед ідеться про намагання убезпечитися. На парканах будинків, на дверях, тротуарах залишали написи «Люди», «Тут живут люди», «Дети», «Осторожно дети», щоб приміщення не штурмували і не обстрілювали.

У Броварському районі на Київщині, невдовзі після деокупації я зафіксував діалог у графіті. Спочатку написи залишив російський окупант, а над ними дописали свої коментарі українські цивільні: «Сдесь будет мир!» дописано «Без кацапів!»; «Не верьте власти!» дописано «Зараз я покажу звідки на Білорусь готувався напад».

У звільненому Ягідному на Чернігівщині я зафіксував графіті, написані тувинською «Чурт ап турар» [моя країна завойовує] та «Шу-де» [гайда!], оскільки саме тувинські окупанти були дислоковані у селі.

У цьому ж населеному пункті майже місяць у підвалі школи утримували в нелюдських умовах цивільних мешканців, які залишили на стінах дитячі малюнки з написом «Ні війні», календар з позначеними днями, проведеними у підвалі, та імена людей, які загинули від браку повітря з датами смерті.

Окремий прифронтовий жанр мовного ландшафту – листівки із закликами здаватися або переходити на сторону ворога, які розклеюють по населених пунктах, вистрілюють спеціальними артилерійськими снарядами або скидають з дронів. У Києві у березні 2022 року розклеювали таку листівку: «РуZZкий солдат, у тебя есть шанс остаться живым! Выходите с белым флагом и получите амнистию и 500 000 рублей за технику и оружие!»

Натомість росіяни у 2022 році вистрілювали на Чернігівщині з артилерії російськомовні листівки, адресовані українським бійцям: «Сохрани свою жизнь, пиши +38… Viber, Whatsapp, Telegram, Signal СМС Инструкция: 1.Отсоедините магазин от своего оружия 2. Повесьте оружие на левое плечо стволом вниз. 3. Поднимите руки над голо-

вой и медленно приближайтесь к позициям войск. 4. Поднимите кусок белой ткани, платок или эту листовку. Военнослужащие Вооруженных Сил Российской Федерации знают эти условные знаки, являющиеся свидетельством вашего мирного намерения».

У 2025 році у прифронтовій Чернігівщині окупанти розкинули листівки уже українською мовою з метою пошуку колаборантів. Це була намальована стогривнева купюра з текстом «Поділися координатами і допомагай наводити вогонь, отримаєш справжні».

У тиловому ареалі України зміни мовного ландшафту мають інший характер. Після шоку від початку повномасштабних бойових дій, стабілізації фронту та призвичаєння до нових реалій відбулися такі зміни:

На початкових етапах повномасштабного вторгнення у тилових регіонах широко тиражувалися мотиваційні білборди з написами «Русский военный корабль, иди на хуй», «Слава Україні, смерть ворогам», «Доброго вечора, ми з України» та ін. Це явище було масовим, йому характерна толерантність до обсценної лексики у публічному просторі.

Далі на стихійному рівні почалася деімперіалізація публічного простору, яка вилилася у Закон Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії 2023 року [3]. Як наслідок, відбулася ґрунтовна ревізія назв населених пунктів, вулиць, площ, демонтувалися пам'ятники російським персоналіям. Як наслідок, зникла велика кількість елементів мовного ландшафту, нав'язаних за часів Російської імперії та СРСР. В умовах війни цей процес відбувався значно швидше, ніж у мирний час. Старі вказівники і таблиці замінювали оперативніше, ніж під час дерядянізації у перші роки незалежності. Масштаб цих змін дуже суттєвий. Станом на кінець 2024 року перейменовано понад 25 тис. об'єктів топоніміки демонтовано понад 1060 пам'ятників [4].

Низка російськомовних брендів під впливом війни зробили ребрендинг і змінили також вивіски (ресторан «Черноморка» – «Чорноморка», мережа кав'ярень «Горький» – «GRKY»).

Ще одна особливість тилового ареалу – це діяльність внутрішньо переміщених осіб. Нерідко вони відкривають свої бізнеси (кафе, ресторани тощо), у яких акцентують на своєму походженні. Наприклад, кафе «Дендзик» [острів біля Бердянська] у Львові, ресторани «Ха» [власники – переселенці з Харкова] у Києві тощо.

Також у тилових населених пунктах, звідки походять полеглі бійці, практикують вшанування їхньої пам'яті у публічному просторі. У центральних частинах міст облаштовують алеї з банерами. На них друкують портрети полеглих бійців, їхні імена, позивні, роки життя і назви підрозділів, де вони служили. Також встановлюють меморіальні дошки на школах, де вони навчалися, іноді з'являються графіті з портретами на будинках, де вони мешкали.

У Києві є загальнонаціональні стихійні меморіали: стіна Михайлівського собору (до 2022 року на ній організовано наклеювали фотографії та інформацію про полеглих бійців, а далі її почали доклеювати стихійно) та клумба на Майдані Незалежності, на якій залишають прапорці з іменами, іноді портрети та прапори підрозділів. Ці елементи мовного ландшафту, попри стихійність, мають важливе значення, їх відвідують міжнародні делегації.

Оскільки війна триває довгий час, а потреба у поповнені лав захисників перманентна, у тилових містах набирає розмаху рекрутингова реклама. Окремі військові формування подають себе як бренди з конкурентними перевагами та бонусами, розпрацьовують маркетингові стратегії і замовляють професійний дизайн та поліграфію. У 2025 році найпомітнішими були «Третій армійський корпус», корпус «Хартія», корпус «Азов», Сили спеціальних операцій та ін.

На окупованих територіях (віддалених від фронту) росіяни намагаються максимально русифікувати мовний ландшафт: відчищають україномовні елементи, повертають старі комуністичні назви, нищать пам'ятники жертвам Голодомору та репресій, героям АТО-ООС, встановлюють свої пам'ятники (Алєксандру Невському, Сталіну) тощо.

Окрім того, ревізії піддаються елементи мовного ландшафту на держустановах. Наприклад, окуповану Донеччину росіяни називають так званою «Донецькою Народною Республікою» і всі органи влади на вивісках мають саме цю назву.

Росіяни також намагаються переконати місцеве населення у тому, що захоплені території «російські». На це спрямовується потужна рекламна кампанія. Так в окупованому Херсоні у 2022 році окупанти розклеїли білборди «Россия здесь навсегда», «Херсон – город с русской историей» тощо.

Росіяни активно рекламують службу у своїй армії на окупованих територіях. Акцент роблять на грошових виплатах. Наприклад, ось текст реклами з Криму 2025 р.: «Заключи контракт в Крыму Получи 2,2 млн. руб. Тел…».

Меморіалізація загиблих на війні відбувається з меншим масштабом, ніж на підконтрольних Києву територіях. Тільки у 2025 році в окупованому Луганську відкрили «Аллею российской славы» з 10 бюстами місцевих колаборантів, які воювали за Росію.

Опір і антиросійські елементи мовного ландшафту (графіті, листівки) можуть призвести до суворого покарання. Тож навіть якщо вони з'являються, їх швидко ліквідовують.

Висновки. Найголовніші риси воєнного мовного ландшафту України у період 2022 – 2026 рр. такі:

• Сформувалися три окремі ареали: прифронтовий (паралізований бізнес та органи влади, поява специфічних приватних елементів мовного ландшафту авторства військових та цивільних); тиловий (елементи патріотичної пропаганди та підняття духу, ревізія російських елементів мовного ландшафту, вплив ВПО, пошанування загиблих бійців, реклама служби в українському війську); окупований (відчищення українських елементів мовного ландшафту (як офіційних так і приватно-офіційних), пропаганда російськості та служби в окупаційній армії).

• Зміни у мовному ландшафті значно інтенсивніші, ніж у мирний час, старі елементи мовного ландшафту швидко відчищають.

• Мовий ландшафт стає своєрідним маркером контролю над територією (стели на в'їзді у населені пункти, пам'ятники, нави вулиць і площ)

• У сфері мовного ландшафту відбуваються гострі протистояння (на кшталт випралень на іншу мову та діалогів у графіті).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вакулич М. Мовний ландшафт Києва в час російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 82, том 1, 2024. С. 314-319.

2. Волонтерський серфінг. URL: https://uchoose.uacrisis.org/volonterskyj-serfing/ (дата звернення: 21.02.2026).

3. Закон Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text (дата звернення: 21.02.2026).

4. Понад 25 тисяч об'єктів топонімії перейменовано URL: https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/ponad-25-tysyach-obyektiv-toponimiyi-pereymenovano-pershi-oficiyni-dani-shchodo-realizaciyi-dekolonizaciynogo-zakonu (дата звернення: 21.02.2026).

5. Ben-Rafael E., Shohamy E., Amara M.H., Trumper-Hecht, N. Linguistic Landscape as symbolic construction of the public space: The case of Israel. *International Journal of Multilingualism*, Vol. 3, № 1, 2006. P. 7-30.

6. Bilkic M. Emplacing hate: Turbulent Graffscapes and linguistic violence in post-war Bosnia-Herzegovina. *Linguistic Landscape*. Vol. 4, № 1, 2018. P. 1-28.

7. Landry R., Bourhis R. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 16, № 1,1997. P. 23-49.

8. McLaughlin F. Linguistic warscapes of northern Mali. *Linguistic Landscape*, Vol. 1, № 3, 2015, P. 213 – 242

9. Send your message to the Russian Invaders! URL: https://signmyrocket.com/ (дата звернення: 21.02.2026).

10. Shohamy E. Language policy: Hidden agendas and new approaches. New York: Routledge, 2006. 185 p.

11. Shohamy E., Ben-Rafael E., Barni M. Linguistic Landscape in the City. Bristol: Multilingual Matters, 2010. 384 p.

12. Themistocleous, C. Multilingual voices of unification in 'No man's land': evidence from the linguistic landscape of Nicosia's UN-controlled buffer zone. *Linguistic Landscape*. Vol. 6, № 2, 2020. P. 155-182.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2’34:37.016:81’243
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.3

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-ФОНЕТИЧНИХ КОМЕНТАРІВ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

DIDACTIC POTENTIAL OF HISTORICAL-PHONETIC COMMENTS AS A MEANS OF FORMING LINGUISTIC COMPETENCE

Бичкова Т.С.,
orcid.org/0000-0002-3060-4150
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Сливчук І.Д.,
orcid.org/0009-0001-3740-9905
студентка І курсу магістратури філологічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті висвітлено дидактичні можливості історико-фонетичних коментарів в системі навчання української мови. Доведено, що врахування історичних закономірностей розвитку мовної системи забезпечує усвідомлене засвоєння норм літературної мови, сприяє встановленню причинно-наслідкових зв’язків між лінгвальними явищами. Зокрема, з’ясовано, що чергування голосних [о], [е] з нулем звука належить до тих процесів, які часто викликають труднощі у здобувачів освіти через формальний спосіб подання навчального матеріалу, а спрощена схематизація призводить до швидкого забування. Доведено, що ефективним є поетапне опрацювання зазначеного чергування із зіставленням сучасних форм слів та отриманням узагальненого історичного пояснення. Виявлено, що у навчальній практиці труднощі в опануванні мовного матеріалу пов’язані із чергуванням [о], [е] з [і] у новозакритих складах. Обґрунтовано найефективніші способи опрацювання цього питання. З’ясовано, що вивчення спрощень у групах приголосних потребує особливої методичної уважності та послідовності, а тому з метою кращого розуміння механізмів змін запропоновано залучати учнів до практичного артикуляційного експерименту, добирати спільнокореневі або історично споріднені лексеми, наводити міжмовні паралелі. Окрему увагу приділено чергуванням приголосних, зумовленим перехідними пом’якшеннями приголосних (перша, друга, третя палаталізації задньоязикових приголосних), розкрито їхній дидактичний потенціал у поясненні морфологічних явищ. Зроблено висновок про те, що залучення історико-фонетичного коментаря у процес навчання української мови є ефективним засобом підвищення якості мовної освіти. Запропоновано способи організації навчальної діяльності, що поєднують пояснювальний і дослідницький компоненти та спрямовані на формування мовної компетентності учнів.

Ключові слова: історія української мови, історико-фонетичний коментар, фонетика, мовна компетентність, методика навчання.

The article highlights didactic possibilities of historical-phonetic comments in the system of Ukrainian language teaching. It is proven that taking into account historical patterns of the language system development ensures conscious assimilation of literary language norms and contributes to the establishment of cause-and-effect relationships between linguistic phenomena. In particular, it has been found that the alternation of vowels [o] and [e] with zero sound belongs to those processes that often cause difficulties for students due to the formal way of presenting educational material, and simplified schematization leads to rapid forgetting. It is proven that stage-by-stage studying of the alternation by comparing modern word forms and obtaining a generalized historical explanation is effective. It has been found that in educational practice, difficulties in mastering linguistic material are associated with the alternation of [o] and [e] with [i] in newly closed syllables. The most effective ways of working on this issue are substantiated. It has been noted that studying simplifications in consonant groups requires special methodological attention and consistency, and therefore, in order to better understand the mechanisms of the change, it is proposed to involve students in a practical articulatory experiment, to name cognate or historically related lexemes, and to provide interlingual parallels. Special attention is paid to the consonant alternations caused by transitional consonant softening (first, second, and third palatalization of velar consonants); their didactic potential in explaining morphological phenomena is revealed. It is concluded that the involvement of historical and phonetic commentary in Ukrainian language teaching is an effective means of improving the quality of language education. Methods of organizing educational activities that combine explanatory and research components and are aimed at the formation of students' linguistic competence are proposed.

Key words: Ukrainian language history, historical-phonetic commentary, phonetics, language competence, teaching methodology.

Постановка проблеми. У контексті реалізації положень Нової української школи питання історії української мови набуває особливої актуальності, оскільки мова є фундаментальним чинником формування національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісних орієнтирів особистості. Історичний розвиток української лінгвосистеми відображає етапи становлення

нації, трансформацію її культурного простору та тривалу боротьбу за збереження самобутності. У цьому вимірі мовна освіта постає стратегічним інструментом державотворення, що інтегрує міжпредметні зв'язки та орієнтацію на формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

Історія української мови розкриває механізми розвитку лінгвальної системи, підвищує пізнавальний інтерес учнів, сприяє свідомому засвоєнню фонетичних, лексичних та граматичних законів, а також поглиблює розуміння української культури. Водночас аналіз чинних шкільних програм та навчально-методичних посібників засвідчує, що історико-мовний компонент представлений фрагментарно, а цілісна й обґрунтована методика його інтеграції у зміст навчання української мови відсутня. Ця проблема пов'язана з нереалізованим дидактичним потенціалом історико-мовних коментарів у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні мовознавці (Л. Довбня [8], С. Єрмоленко, Л. Мацько [10], О. Потапенко [19] та ін.) виокремлюють освітню важливість системного ознайомлення учнівської молоді з історичним розвитком української мови. Педагоги-методисти О. Горошкіна, А. Нікітіна, М. Пентилюк наголошують, що факти мовного минулого необхідно інтегрувати в освітній процес як джерело знань про культуру, традиції й етнічну самобутність українців [18]. Л. Масенко актуалізує соціолінгвістичний вимір функціонування української мови в умовах зовнішніх загроз [16]. Водночас у сучасній лінгводидактиці все ще бракує цілісної концепції та системи опрацювання історії рідної мови в шкільному курсі, на що звертає увагу Т. Видайчук [2; 3; 4; 5; 6]. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у створенні методичної системи, яка б інтегрувала історико-мовні знання у практичну діяльність.

Постановка завдання. Метою статті є розробка й обґрунтування методики використання історико-фонетичного матеріалу у процесі навчання української мови в закладах загальної середньої освіти задля підвищення рівня мовної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. Дидактичний потенціал історико-фонетичних коментарів полягає насамперед у забезпеченні принципу свідомого навчання. Знання історії мови є необхідним фундаментом для повноцінного оволодіння предметними та ключовими компетентностями. Оскільки українська орфографія базується на морфологічному та фонетичному принципах, чимало правописних норм традиційно потребують механічного запам'ятовування. Однак таку методику в сучасних освітніх реаліях вважають застарілою. Натомість історичне коментування дає вчителеві можливість забезпечити науковість викладу, а учням – усвідомлено сприймати орфографічні та фонетичні закономірності через розуміння їхньої генези.

У межах нашого дослідження вбачаємо за необхідне розтлумачити основні фонетичні явища крізь призму історії мови, що допоможе зрозуміти логіку мовних трансформацій. Зокрема, вивчення чергувань голосних та приголосних звуків, спрощень у групах приголосних, на нашу думку, обов'язково мають супроводжуватися ґрунтовними історичними коментарями.

Вважаємо, що під час вивчення фонетики важливо сформувати в учнів уявлення про те, що звукова система української мови не була статичною, а пройшла крізь низку змін, а сучасні чергування є результатом еволюції давніх голосних. Для осягнення внутрішньої логіки мови варто ознайомити школярів з існуванням у протоукраїнських діалектах та в давньоукраїнській мові особливих звуків, які з часом змінили свою якість або зовсім зникли: носових голосних (**[ę]** та **[ǫ]**), що трансформувалися в сучасні **[а]** та **[у]**, а також редукованих **[ъ]** та **[ь]**, доля яких залежала від сильної чи слабкої позиції у слові. Окреме місце в цьому процесі посідав звук **[ě] (ѣ)**, який закономірно перейшов у **[і]**.

У сучасному шкільному курсі української мови **чергування голосних [о], [е] з нулем звука** належить до тих мовних явищ, які часто викликають труднощі в учнів через формальний спосіб їх подання. Первинне ознайомлення зі звуковими змінами відбувається в 5 класі, проте аналіз підручника В. Заболотного [11, с. 113] свідчить про відсутність у ньому відомостей щодо чергування з нулем звука. А. Онатій і Т. Ткачук висвітлюють цей процес лише фрагментарно – у формі схем та окремих прикладів [17, с. 124]. Натомість С. Караман, О. Горошкіна (10 клас, профільний рівень) диференціюють умови реалізації чергування (наприклад, у суфіксах **-ок**, **-к**: *садок – садка*, *дзвіночок – дзвіночка*) [13, с. 55]. Проте вважаємо за потрібне детальніше зупинитися на цих явищах, оскільки практика показує, що спрощена схематизація призводить до швидкого забування.

Історично чергування [о], [е] з нулем звука є наслідком занепаду зредукованих голосних [ъ] і [ь]. А. Ворон та В. Солопенко (10 клас) зазначають, що «з дальшим розвитком мови ці звуки

або зникали зовсім (тоді, коли стояли в ненаголошеній позиції, у кінці слова або перед складом із голосними повного звучання, що позначалися буквами **а, о, у, ы, е, и**: *столъ, сыну*), або розвинулися в голосні повного звучання (тоді, коли стояли в наголошеній і сильній позиції – перед складом із зредукованим: *дьнь – день, сьнь – сон*)» [7, с. 72]. Учитель може прокоментувати, що в сучасній українській мові для всіх голосних визначальним чинником є наголошена та ненаголошена позиції, а для зредукованих звуків – позиційна зумовленість. Показовими є приклади іменників, у яких ця зміна безпосередньо впливає на звуковий склад слова. Так, у сучасній українській мові є такі пари: *день – дня, орел – орла, сон – сну, сотня – сто*, *пісок – піску*. Історичні відповідники цих слів дають змогу простежити закономірності фонетичних модифікацій у різних відмінкових формах: *дьнь > день (Н. в.), дьня > дня (Р. в.); орьлъ > орел (Н. в.), орьла > орла (Р. в.); сънь > сон (Н. в.), съна > сну (Р. в.); сътьня > сотня (Н. в.), съто > сто (Р. в.)* .

Ефективним є поетапне опрацювання зазначеного чергування: спочатку учні зіставляють сучасні форми слів, далі спостерігають зміну голосного залежно від граматичної форми, після чого отримують узагальнене історичне пояснення. Це дає можливість сформувати в учнів уявлення про мову як систему, у якій фонетичні зміни пов'язані з морфологічною будовою слова.

Чергування [о], [е] з [і] пов'язане з історичним подовженням етимологічних голосних [о] та [е]. У шкільних підручниках ця зміна також представлена фрагментарно. Лише С. Караман та О. Горошкіна акцентують увагу на тому, що такий процес «відбувається не в кожному закритому складі, а тільки в так званому новозакритому, який утворився після занепаду **ъ** і **ь**: *столъ – стіл, конь – кінь, волъ – віл*» [13, с. 55]. Довгі [о] й [е], які постали в нових закритих складах після занепаду редукованих, в українській мові дифтонгізувалися, що призвело до появи якісно іншого голосного.

Для викладу матеріалу необхідно чітко розмежовувати етимологічні **[о], [е]** та секундарні голосні, що утворилися зі зредукованих у сильній позиції. Саме етимологічні звуки здатні до переходу в [і] (*кінь – коня*), тоді як секундарні [о], [е] функціонують як вставні або випадні (*вогонь – вогню, швець – шевця*). Ця диференціація допомагає пояснити учням, чому у формах *печі – піч* ми бачимо чергування [е] з [і], а у формах *день – дня* – [е] з нулем звука.

Методично важливо пояснити відсутність змін у словах типу *ліс – лісу, сніг – снігу, сміх – сміху*. Причиною є те, що звук [і] тут походить не від [о] чи [е], а від давнього «ятя» [ѣ], який перейшов в [і]. Учні можуть легко розпізнати цей звук через аналіз стабільності голосного: якщо при словозміні (наприклад, у родовому відмінку) [і] зберігається і не переходить в [о] чи [е], це свідчить про його походження з [ѣ], що й пояснює відсутність чергування.

Фонетична закономірність переходу [о], [е] в [і] додатково ускладнюється специфікою звукосполучень *-оро-, -оло-, -ере-*. У таких випадках чергування часто корелює з акцентуаційними характеристиками. Воно реалізується переважно в лексемах із рухомим наголосом (*сторонА – сторІн*). Натомість за нерухомого наголосу зміна часто не актуалізується (*сорОка – сорОк, колОда – колОд*), хоча форми *поріг, корів, доріг* свідчать про складну взаємодію фонетичних законів та морфологічної аналогії.

Окреме місце в системі мови посідають випадки секундарного (вторинного) [і], що з'являється навіть у відкритому складі. Це характерно для називного відмінка однини (*кінець, камінець, стілець*), родового відмінка множини (*зірок, гілок, вікон*) та числівника *вісім*. У цих словах [і] виник не через фонетичні закони закриття складу, а під впливом парадигматичної аналогії до інших форм слова, де склад був закритим. Так само пояснюються й відхилення у власних назвах: давні запозичення (*Антін, Сидір, Яків*) повністю підпорядкувалися українським законам, натомість пізніші (*Артем, Євген, Мирон*) зберегли свою структуру.

Історико-фонетичний коментар необхідний для вивчення **спрощення,** яке пов'язане із занепадом зредукованих. Як зазначає Ж. Колоїз, «деякі новоутворені групи приголосних, здебільшого трикомпонентні, виявилися складними для вимови, а тому окремі звуки в них стали пропускатися» [14, с. 51]. Тобто спрощення постає не як довільне випадіння звука, а як закономірна реакція мовної системи на порушення артикуляційної рівноваги. Цей процес безпосередньо пов'язаний з правописними проблемами, тому потребує особливої уваги в контексті формування орфографічної грамотності учнів. У шкільних підручниках для 5 класу та навчально-методичних посібниках пояснення здебільшого зводяться до схематичного подання матеріалу, зокрема через моделі **ждн > жн** (*тиж**дд**ень – тиж**нн**евий*), **здн > зн** (*про**їзд** – про**їзн**ий*) (див., наприклад: [17, с. 156]). У 10 класі учні повторно звертаються до опрацювання спрощень, однак у підручнику О. Авраменка [1, с. 101–102] тема, як і раніше, репрезентована переважно формалізованими моделями. Такий

виклад не розкриває внутрішньої логіки мовних процесів і, як наслідок, залишається малозрозумілим для учнів.

Пояснення цього явища потребує особливої методичної уважності та послідовності. Спрощення відбувалося у тризвукових сполученнях приголосних, у яких середню позицію займали проривні **[д]** або **[т]**, а кінцеву – **[н]**, **[л]** або **[ц]**. Ю. Шевельов зауважував, що «у скупченнях із зімкненим (або зімкнено-щілинним) у серединній позиції саме він, як правило, й випадає» [20, с. 620]. З метою кращого розуміння механізмів змін доцільно демонструвати відповідні фонетичні процеси у вигляді історичних ланцюгів розвитку, зокрема: **здн – зн** (*поздьно* > *поздно* > *пізно*); **ждн – жн** (*тыжьдня* > *тыждня* > *тижня*); **стн – сн** (*чьстьныи* > *честныи* > *чесний*); **стл – сл** (*стьлати* > *стлати* > *слати*); **рдц – рц** (*сьрдьцє* > *сєрдцє* > *серце*).

Під час опрацювання фонетичних змін у групах приголосних на уроках української мови доцільно залучати учнів до практичного артикуляційного експерименту, пропонуючи вимовити слова без спрощення, що дає змогу самостійно дійти висновку про зручність або незручність вимови. Залучення власного досвіду учнів активізує пізнавальну діяльність і сприяє усвідомленому засвоєнню мовних закономірностей.

Артикуляційно складними були й такі групи приголосних, у яких поряд стояли **два сонорні звуки**, що зумовлювало їх подальше фонетичне спрощення. Втрата одного з компонентів чітко простежується в історичному розвитку форм: *сълньце* > *солнце* > *сонце; маслныи* > *маслныи* > *масний*; *гърньчарь* > *горнчар* > *гончар*. Подібні тенденції спостерігалися й у звукосполуках **«два проривні + будь-який приголосний»**, зокрема в еволюції форми ***стькло*** > ***сткло*** > *скло* [15, с. 60].

Зауважимо, що учні здебільшого здатні самостійно визначити втрачений звук, зіставляючи форми слова, добираючи спільнокореневі або історично споріднені лексеми. Наприклад, зіставлення слів *горня* – *гончар* (рнч > нч) *чернець* – *ченці* (рнц > нц), *тиждень* – *тижня* (ждн > жн), *щастя* – *щасливий* (стл > сл), *проїзд* – *проїзний* (здн > зн) унаочнює процес спрощення в групах приголосних і допомагає встановити первісний приголосний, що зазнав змін.

Система **чергувань приголосних** у сучасній українській мові є результатом тривалої фонетичної еволюції. У межах шкільної програми ці явища становлять фундамент для вивчення словозміни та деривації, проте їхнє засвоєння можливе лише за умови розкриття причинно-наслідкових зв'язків. Ключовими чинниками, що сформували сучасний стан системи, стали перехідні палаталізації задньоязикових приголосних.

Палаталізації становлять історичну основу більшості сучасних фонетичних і морфонологічних явищ. У шкільних підручниках цей матеріал зазвичай репрезентують у вигляді прикладів без роз'яснення механізму явища (наприклад, див. [12, с. 99]). Натомість у підручнику профільного рівня для 10 класу у темі «Чергування голосних і приголосних звуків» [7, с. 71] введено поняття перехідного пом'якшення задньоязикових приголосних, що забезпечує глибше усвідомлення закономірностей мовної системи. Переконані, що учні, які опрацьовують матеріал за цим підручником, демонструють стійке та системне засвоєння відповідних явищ.

Виникнення перехідних палаталізацій пов'язане з дією закону складового сингармонізму, відповідно до якого в межах складу поєднувалися або тверді приголосні з голосними заднього ряду, або м'які приголосні з голосними переднього ряду. Невідповідність цій закономірності спричиняла артикуляційну адаптацію звуків, що супроводжувалася фонетичними модифікаціями і з часом закріпилася в системі чергувань приголосних.

Беззаперечно, вивчення такої теми потребує історичного коментаря. Так, задньоязикові приголосні **[г]**, **[к]**, **[х]**, що перебували в позиції перед голосними переднього ряду, переходили в **[ж], [ч], [ш]** (як наслідок І палаталізації). Цей процес має важливе значення не лише для пояснення фонетичних чергувань, а й для розуміння закономірностей словотворення та формотворення в сучасній українській мові. Зокрема І перехідна палаталізація забезпечила можливість утворення інших частин мови від іменникових основ, а також різних відмінкових парадигм, що чітко простежуємо в низці словоформ. Так, від іменників утворюються дієслова: *туга* > *тужити, гріх* > *грішити, знак* > *призначити*; прикметники: *вік* > *вічний, ріка* > *річковий, рука* > *ручний*. Особливо яскраво роль цього процесу виявляється в утворенні форм кличного відмінка іменників чоловічого роду: *Бог* > *Боже, друг* > *друже, козак* > *козаче*.

Інший тип чергувань пов'язаний із ІІ перехідною палаталізацією. Задньоязикові приголосні **[г]**, **[к]**, **[х]** перед голосними дифтонгічного походження **[і], [ѣ]** зазнавали змін і переходили у **[з′]**, **[ц′]**, **[с′]**. У сучасній українській мові це відображено у формах місцевого відмінка: *вухо – у вусі, рука – на руці, берег – на березі* (загальні назви); *Ямайка – на Ямайці*, *Амазонка – в Амазонці*,

Горлівка – у Горлівці, Острог – в Острозі (власні назви); давального відмінка: *матін**к**а – матін**ц**і, студент**к**а – студент**ц**і, Іван**к**а – Іван**ц**і, вага – вазі, соро**к**а – соро**ц**і*. Усвідомлення цього історичного процесу має безпосереднє методичне значення, оскільки знання закономірностей ІІ палаталізації є необхідною умовою правильного відмінювання іменників.

Специфіка ІІІ палаталізації полягала в тому, що задньоязикові **[г], [к], [х]** змінювалися на свистячі **[з′], [ц′], [с′]** у позиції після голосних переднього ряду за умови відсутності в наступному складі редукованого голосного **[ъ]** або **[ы]**. У сучасній українській мові її наслідки збереглися лише в невеликій кількості лексем (*вівця, лице, місяць, палець, князь, все* тощо). Проте в синхронному аспекті ці форми не репрезентують продуктивного чергування приголосних (тільки деякі, наприклад: *грішник – грішниця, трійка – трійця*), а функціонують як історично закріплені результати давнього фонетичного процесу.

Результати третьої палаталізації найвиразніше закріпилися у продуктивних суфіксах **-ець** (*ik(ъ) > -ьць, напр., *купець*) та *-иц(я)* (*-ik(а) > -иця, напр., *криниця, палиця*). Хоча в окремих лексемах зберігся архаїчний задньоязиковий (*річ**к**а, вічк**о***), а суфікс **-іх(а)** взагалі уникнув змін (*ткачиха*). Своєрідність української мови виявляється і в збереженні задньоязикових у дієсловах (*кликати, мигтіти*) на противагу старослов'янському *клицати* [20, с. 84].

Системне вивчення процесів палаталізації дає змогу глибше зрозуміти механізм альтернації приголосних у словотворенні, відмінюванні та дієвідмінюванні. Так, у словах *бі**к** – бі**ч**ний* спільність кореня стає очевидною лише за умови врахування історичних фонетичних змін. Знання палаталізацій є необхідними для встановлення історичної спорідненості слів, що в сучасній українській мові не усвідомлюються як однокореневі. Унаслідок фонетичних змін праслов'янського періоду, передусім палаталізацій задньоязикових приголосних, спільнокореневі лексеми набули різного звукового оформлення (***ц**іна – **к**аятися, по**ч**аток – **к**інець, **к**оса – **ч**есати*).

Висновки. Отже, залучення історико-фонетичного коментаря в процес навчання української мови є ефективним засобом підвищення якості мовної освіти. Такий підхід забезпечує свідоме засвоєння мовних норм, сприяє формуванню системного бачення мовних явищ і розвитку аналітичного мислення учнів, а також поглиблює розуміння внутрішніх закономірностей функціонування мовної системи.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичної системи інтеграції історико-мовного матеріалу в шкільний курс української мови, створенні комплексу вправ і завдань дослідницького характеру. Реалізація окреслених завдань сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу та формуванню високого рівня мовної компетентності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2018. 208 с.

2. Видайчук Т. Значення історико-лінгвістичних дисциплін у системі підготовки вчителя-філолога. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць*. 2015. Вип. 1–2. С. 67–71.

3. Видайчук Т. Формування історичної пам'яті в учнів старших класів засобами підручників української мови. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. Київ : Педагогічна думка, 2017. № 19. С. 47–57.

4. Видайчук Т. Історія української мови у вимірах освітнього процесу початку ХХ століття. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2021. № 7. С. 50–67.

5. Видайчук Т. Аспекти історії української мови як засіб формування національної ідентичності та історичної пам'яті. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 48–63.

6. Видайчук Т. Історико-лінгвістичне коментування у процесі вивчення української мови в школі. *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 вересня 2022 р.). Київ : Педагогічна думка, 2022. С. 97–99.

7. Ворон А., Солопенко В. Українська мова. Профільний рівень : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 288 с.

8. Довбня Л. Історія української мовознавчої думки в педагогічній системі підготовки вчителя-філолога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди»*. 2013. № 28. С. 89–94.

9. Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982–2012.

10. Єрмоленко С., Мацько Л. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови. *Дивослово*. 1994. № 7. С. 28–33.

11. Заболотний В., Заболотний О. Українська мова : підруч. для 5 класу закл. загальн. середн. освіти. Київ : Генеза, 2022. 240 с.

12. Заболотний О. Українська мова (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Генеза, 2018. 192 с.

13. Караман С., Горошкіна О. Українська мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. середн. освіти. Харків : Ранок, 2018. 272 с.

14. Колоїз Ж. Історична фонетика і граматика української мови : навч. посіб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2023. 244 с.

15. Крижанівська О. Історія української мови. Історична фонетика. Історична граматика : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 248 с.

16. Масенко Л. Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Київ : Києво-Могилянська академія, 2005. 399 с.

17. Онатій А., Ткачук Т. Українська мова : підруч. для 5-го кл. закл. заг. серед. освіти. Тернопіль : Богдан, 2022. 288 с.

18. Пентилюк М., Нікітіна А., Горошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово*. 2004. № 8. С. 5–10.

19. Потапенко О. Лінгвоконцептологія : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 335 с.

20. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2’276:37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.4

ТЕРМІНОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ГАЛУЗІ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ КОДУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СМИСЛІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

TERMINOLOGY OF MODERN EDUCATION AS A MEANS OF ENCODING SOCIOCULTURAL MEANINGS IN PEDAGOGICAL DISCOURSE

Борисов В.А.,
orcid.org/0000-0001-7468-727X
кандидат філологічних наук, доцент,
перший проректор
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті здійснено аналіз термінології галузі сучасної української освіти як засобу кодування соціокультурних смислів у педагогічному дискурсі. Актуальність дослідження зумовлена трансформаціями освітньої парадигми, пов’язаними з упровадженням компетентнісного підходу, розвитком освіти загалом та утвердженням принципів людиноцентризму й партнерської взаємодії.

Теоретичну основу розвідки становлять підходи термінознавства до опису галузевих терміносистем і положення когнітивної лінгвістики щодо зв’язку мовних одиниць із концептуальними структурами.

У роботі застосовано описовий метод для систематизації термінології галузі освіти, компонентний аналіз – для виявлення семантики термінів, когнітивний підхід – для їх аналізу як носіїв соціокультурних значень.

Установлено, що термінологія сучасної галузі освіти має відкритий і динамічний характер, виконує номінативну й інтерпретаційну функцію, фіксує ціннісні орієнтири освітнього простору. Значна частина термінів є соціально маркованою й відображає вплив культурних, економічних та ідеологічних чинників. Проаналізовано етапи розвитку окремих термінів галузі освіти, зокрема *компетентність*, та узагальнено їхні функціонально-семантичні характеристики. Визначено структуру освітньої терміносистеми як сукупність узаємопов’язаних груп, що охоплюють загальнопедагогічні, дидактичні та міждисциплінарні одиниці.

Наукова новизна полягає у виявленні соціокультурної зумовленості семантики освітніх термінів та встановленні закономірностей їх функціонування в педагогічному дискурсі. Практичне значення результатів пов’язане з можливістю їх використання у викладанні філологічних і педагогічних дисциплін, укладанні фахових словників та вдосконаленні освітньої комунікації. З’ясовано, що освітня терміносистема характеризується варіативністю значеннєвих меж і залежністю від інформаційного поля. Це визначає унікальність її функціонування в різних типах академічного спілкування.

Ключові слова: терміносистема галузі освіти, соціокультурні смисли, кодування соціокультурних смислів, соціально маркована лексика, компетентність.

The article examines the terminology of modern Ukrainian education as a means of encoding sociocultural meanings in pedagogical discourse. The relevance of the study is driven by transformations in the educational paradigm associated with the implementation of the competence-based approach, the ongoing development of education, and the establishment of principles of human-centredness and partnership.

The theoretical framework of the study is based on terminological approaches to the description of domain-specific terminological systems and on the principles of cognitive linguistics regarding the relationship between linguistic units and conceptual structures. The research employs the descriptive method to systematise educational terminology, componential analysis to identify the semantic structure of terms, and a cognitive approach to interpret them as carriers of sociocultural meanings.

The study demonstrates that the terminology of modern education is an open and dynamic system that performs not only a nominative but also an interpretive function, reflecting the value orientations of the educational space. A significant proportion of terms are socially marked and reflect the influence of cultural, economic, and ideological factors.

The developmental stages of certain educational terms, particularly the term *competence*, are described, and their functional-semantic characteristics are generalised. The structure of the educational terminological system is defined as a set of interrelated groups comprising general pedagogical, didactic, and interdisciplinary units.

The scientific novelty lies in identifying the sociocultural determination of the semantics of educational terms and in establishing the patterns of their functioning in pedagogical discourse. The practical significance of the results lies in their potential application in teaching philological and pedagogical disciplines, in compiling specialised dictionaries, and in improving educational communication. It has been established that the educational terminological system is characterized by variability in the boundaries of meaning and dependence on the information field. This determines the unique ways in which it functions across different types of academic communication.

Key words: educational terminological system, sociocultural meanings, encoding of sociocultural meanings, socially marked vocabulary, competence.

Постановка проблеми. Сьогодні поняття соціального коду тісно пов’язане з термінологією суспільної сфери, яку можна визначити як систему номінативних одиниць, що функціонують на різних мовних рівнях і забезпечують репрезентацію соціальних реалій в освітній, політичній, еконо-

мічній, адміністративній та правовій галузях, у межах суспільних відносин.

У цьому контексті термінологія галузі освіти як складник суспільної терміносистеми має низку специфічних ознак. На відміну від, наприклад, термінів природничо-технічних наук, що позначають об'єкти дійсності, освітні терміни здебільшого не мають безпосереднього денотата, оскільки їхні референти є соціально сконструйованими. Відповідно, як сам термін, так і позначуване ним поняття формуються в межах певної освітньої парадигми та віддзеркалює її концептуальні засади.

Інформативність термінів у природничо-технічних науках ґрунтується на верифікованому знанні та відносній стабільності значень, тоді як у соціогуманітарній сфері, зокрема в освіті, вона містить суб'єктивний компонент, зумовлений ціннісними та ідеологічними чинниками. Саме ця особливість визначає здатність освітніх термінів виконувати функцію кодування соціокультурних смислів.

Інтеграція соціально-ідеологічних елементів у семантичну структуру терміна зумовлює його інтерпретаційну варіативність, оскільки мовний знак співвідносять із екстралінгвальною реальністю, яку в соціокультурних контекстах осмислюють по-різному. У педагогічному дискурсі терміни не лише номінують освітні явища, а й змальовують певні моделі їх розуміння, закріплюючи відповідні ціннісні орієнтири.

Актуальність дослідження зумовлює динаміка сучасної галузі освіти, яка забезпечує упровадження стандартів, компетентнісного підходу та переорієнтацію педагогічної парадигми. За таких умов особливого значення набуває термінологія, що відображає оновлення моделей педагогічної взаємодії.

Терміносистема галузі освіти формує специфічний мовний простір, у якому закріплюють і транслюють соціокультурні смисли, пов'язані з людиноцентризмом, інклюзією, партнерством та автономією суб'єктів освітнього процесу. Попри зростання уваги до проблем термінології в лінгвістиці, питання функціонування термінів галузі освіти як засобів кодування соціокультурних смислів у педагогічному дискурсі не набуло комплексного висвітлення, що й зумовлює потребу подальшого наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування термінології як засобу відображення та інтерпретації соціальної реальності перебуває в центрі уваги сучасної лінгвістики. Теоретичні засади термінознавства, зокрема в галузі освіти, розробляли Г. Вінокур, С. Гриньов, В. Лейчик, Т. Кияк, Д. Щерба. Структурно-семантичні особливості галузевої термінології досліджували Н. Антонюк, Л. Білозерська, М. Возна, С. Климович, Л. Кнодель, Н. Костенко, В. Луговий, О. Мацько, Н. Мельник, Р. Микульчик, В. Павлюк, М. Черник, О. Шаповал, у розвідках яких визначено природу терміна, принципи організації терміносистем і закономірності їхнього розвитку. Семантичну організацію та функціонування термінів у соціогуманітарній сфері вивчали М. Кочерган, Н. Непийвода, Л. Симоненко.

У межах когнітивної та дискурс-лінгвістики питання вербалізації знань і смислів висвітлили праці Т. А. ван Дейка, Дж. Лакоффа, А. Приходька, що дало змогу студіювати термінологію як інструмент концептуалізації соціального досвіду. Соціокультурний вимір таких одиниць, зокрема їхній зв'язок із ціннісними орієнтирами суспільства, продемонстрували роботи Р. Барта, П. Бурдьє. Окремий напрям становлять дослідження педагогічного дискурсу й освітньої термінології, у яких проаналізовано мовне забезпечення освітніх реформ, реалізацію компетентнісного підходу й трансформацію сучасних освітніх практик, де особливу увагу приділено розвитку й функціонуванню педагогічної лексики як інструмента маніфестації змін у сучасному освітньому просторі, що віддзеркалено, зокрема, у доробку М. Вашуленка, Л. Мамчур, О. Савченко.

Постановка завдання. Мета розвідки полягає у виявленні особливостей функціонування термінології галузі освіти як засобу кодування соціокультурних смислів у педагогічному дискурсі. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати особливості термінології галузі освіти як складника суспільної терміносистеми; виявити соціокультурну зумовленість семантики освітніх термінів; простежити етапи розвитку окремих термінів, зокрема *компетентність*, у сучасному освітньому дискурсі; визначити закономірності функціонування освітніх термінів у різних типах педагогічної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Термінологія сучасної галузі освіти формує впорядковану систему номінацій, що відображає концептуальні засади функціонування освітньої галузі та фіксує ключові орієнтири її розвитку. У педагогічному дискурсі терміни виконують функцію позначення спеціальних понять, є носіями соціокультурних смислів, які уособлюють цінності, норми та ідеологічні настанови освітньої спільноти.

Така подвійна природа термінологійних одиниць зумовлює необхідність їх розгляду не лише як елементів мовної системи, а і як інструментів концептуалізації освітньої реальності.

Аналіз термінології галузі освіти потребує урахування її семантичної організації та функційного навантаження, що дає змогу простежити способи смислового моделювання реальності та виявити зв'язок термінів із змінами освітньої парадигми.

У процесі функціонування в різних комунікативних практиках терміни набувають додаткових оцінних і стилістичних відтінків, що зумовлює їхню маркованість. Це висвітлює залежність інтерпретації термінів від соціального контексту та ціннісних орієнтирів мовної спільноти.

Термінологійні одиниці, що набувають негативної оцінної конотації, поступово витісняють нові, близькі за значенням, але позбавлені небажаних семантичних компонентів. Ця закономірність зумовлює розвинену систему синонімічних відношень у педагогічній термінології та відтворює динамічний характер її функціонування.

У цьому контексті доцільно врахувати структуру розвитку терміна галузі освіти. Його існування охоплює кілька послідовних періодів: 1) виникнення; 2) інтенсивне розгортання семантики, яке супроводжує активне словотвірне продукування; 3) період стабілізації та розширення зв'язків з іншими лексичними групами; 4) кризовий етап, що характеризує розмивання меж терміна як спеціальної одиниці. Структура терміносистеми галузі освіти охоплює різнорівневі групи одиниць, що відтворюють як власне педагогічні поняття, так і категорії суміжних галузей, що дає змогу трактувати її як сукупність узаємопов'язаних терміносистем.

Звернення до базового поняття *освіта* є необхідним для пояснення подальшої модернізації термінологійної системи. У сучасних українських тлумачних джерелах його визначають як цілеспрямовану пізнавальну діяльність людей з отримання знань, умінь та навичок або щодо їх удосконалення. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи того рівня розвитку її розумовопізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [4, с. 32].

Структура сучасної освіти в Україні представлена системою рівнів – дошкільною, повною загальною середньою (початковою, базовою, профільною), професійною (професійно-технічною), фаховою передвищою та вищою освітою. Освіта осіб з особливими потребами реалізується в межах цих рівнів як окрема форма організації освітнього процесу. Така ієрархія зумовлює формування відповідного термінологійного апарату, який віддзеркалює інституційні параметри галузі й закладені в них соціокультурні орієнтири.

Засади функціонування освіти репрезентують домінантні соціокультурні орієнтири сучасного суспільства, зокрема орієнтацію на практичне застосування знань, урахування потреб здобувачів, підтримку багатомовності, розвиток міжкультурної взаємодії та партнерство між закладом і родиною.

Для термінології галузі освіти характерна стрімка динаміка, що безпосередньо пов'язана з модифікацією освітньої парадигми. У педагогічному дискурсі це простежується через процеси переоцінювання, переосмислення та оновлення термінів, які відображають зміну соціокультурних смислів, закріплених у свідомості спільноти.

Спеціальні одиниці демонструють як власне педагогічні поняття, так і поняття, що пов'язані із соціальними реаліями. До першої групи належать терміни, що позначають явища освітнього процесу й не містять виразної соціальної маркованості, зокрема *лекція, освітня діяльність, оцінювання, метод навчання, дидактичний матеріал, освітня програма*. Ці одиниці функціонують у педагогічному дискурсі та схарактеризовані відносною семантичною стабільністю.

Другу групу становлять соціально марковані терміни, у структурі значення яких наявні компоненти, що відображають суспільну перебудову, ідеологічні орієнтири та соціальну організацію освіти. До них належать, зокрема, *компетентність, інклюзивна освіта, освітня автономія, академічна доброчесність, освітня реформа, цифровізація освіти*. Такі терміни фіксують зміни в політиці, економічних і культурних умовах функціонування освіти, а також спрямовують нові орієнтири освітнього середовища.

Наявність соціокультурних компонентів у структурі значення цих термінів забезпечує їхню здатність кодувати актуальні суспільні смисли та відстежувати динаміку освітніх перевтілень. У педагогічному дискурсі такі термінологійні одиниці передають оцінні та ідеологічні настанови, притаманні певному етапу розвитку галузі освіти.

Поряд із соціальною зумовленістю термінології в освітній сфері простежують і прагматичний чинник, зокрема орієнтацію на комунікатив-

ний вплив і поширення освітніх ідей та практик. У таких умовах окремі терміни створюють або використовують із метою актуалізації певних інтерпретацій, незалежно від ступеня їх відповідності реальним освітнім явищам. За таких обставин комунікативне значення терміна виходить на перший план і визначає особливості його функціонування в педагогічному дискурсі.

Семантика термінів галузі освіти характеризується високим рівнем абстракції, варіативністю значень і залежністю від контексту, що пов'язано зі складністю явищ і недостатньою впорядкованістю категоріального апарату педагогіки.

Окремий блок становлять терміни, пов'язані з оцінюванням якості освіти, контролем результатів навчання, організацією освітнього процесу, що охоплює методи навчання, планування та матеріально-технічне забезпечення: *академічна доброчесність, акредитація освітньої програми, внутрішня система забезпечення якості вищої освіти, ЄКТС, індивідуальний навчальний план студента, освітньо-наукова програма, підсумкова атестація, робоча програма, силабус, формувальне оцінювання*.

Термінологія сучасної галузі освіти демонструє складну багаторівневу структуру цілої системи та виконує функцію кодування соціокультурних смислів, пов'язаних із цінностями розвитку особистості, ефективності навчання та соціальної інтеграції. Для узагальнення функційно-семантичних характеристик ключових термінів сучасної галузі освіти доцільно студіювати їх як систему взаємопов'язаних номінативних одиниць, що віддзеркалюють понятєвий зміст і закладені в них соціокультурні смисли: *компетентність*, *інклюзивна освіта*, *освітнє середовище*, *формувальне оцінювання*, *педагогіка партнерства*, *освітня траєкторія*, *академічна доброчесність* – функціонують як маркери ключових оновлень освітньої парадигми.

У термінології галузі освіти значну частку становлять провізорні терміни-одиниці, що характеризуються недостатньою визначеністю змісту й обсягу поняття. До них, зокрема, належать *освітній простір, освітнє середовище, педагогіка партнерства,* які активно функціонують у педагогічному дискурсі, однак не мають усталених і однозначних дефініцій.

Це підтверджує активне використання контекстуальних дефініцій, що часто містять узагальнені або нечіткі формулювання. Наприклад, *освітній простір* у різних текстах тлумачать як «сукупність умов для розвитку особистості», «систему взаємодії учасників освітнього процесу» або «середовище функціонування освіти», що свідчить про варіативність інтерпретації цього поняття. Подібна ситуація спостерігається і з терміном *педагогіка партнерства*, який може визначатися як «співпраця між учасниками освітнього процесу», «суб'єкт-суб'єктна взаємодія» або «ціннісна основа сучасної освіти» [1].

Поряд із усталеними термінами в педагогічному дискурсі функціонують одиниці з низьким рівнем термінологізації, які не мають чітко окресленого статусу спеціальних назв і тяжіють до загальномовного вжитку. До таких належать: *гнучкі навички (soft skills), освітній тренд, сучасний здобувач освіти, ефективне навчання*, що використовуються для опису педагогічних явищ, однак характеризуються розмитістю значення та варіативністю інтерпретації.

Отже, термінологія сучасної галузі освіти функціонує як система, у якій відбувається номінація освітніх явищ, кодування та трансляція соціокультурних смислів, що визначають сучасне розуміння освітньої реальності.

Ускладнення змісту освіти та зміщення акцентів із засвоєння знань на здатність їх практичного застосування зумовили зміну категоріального апарату педагогічної науки. Традиційні терміни, орієнтовані на фіксацію результатів навчання як сукупності знань, умінь і навичок, виявилися недостатніми для опису нових освітніх орієнтирів, пов'язаних із підготовкою особистості до ефективної діяльності в динамічному соціальному середовищі. У цих умовах виникає потреба в інтегративному понятті, здатному поєднати когнітивний, діяльнісний і ціннісний компоненти освітнього результату. Такою категорією стає *компетентність*, яка сьогодні має статус ключової одиниці педагогічного дискурсу.

У процесі входження в педагогічний дискурс поняття *компетентність* поступово набуває термінологійних ознак, що розгортаються від кінця XX століття та інтенсивно актуалізуються на початку XXI століття через призму реорганізації освітньої парадигми. Цей процес має поетапний характер і передбачає перехід від узусного функціонування лексичної одиниці в мовленні до її статусу повноцінного терміна та подальшої інтеграції в терміносистему галузі освіти. Відповідні дефініції подані в словнику термінів сучасної освіти, зокрема:

Компетентність – 1) знання, досвід у тій або іншій галузі; 2) інтегральний прояв професіоналізму, у якому об'єднуються елементи професійної та загальної культури, досвіду, стаж педагогічної діяльності й педагогічної творчості;

3) інтегрована характеристика якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, уміння, ставлення, поведінкові реакції. К. будується на комбінації взаємовідповідних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, усього того, що можна мобілізувати для активної дії [5, с. 84].

Фаза інтенсивного семантичного розгортання поняття *компетентність*, що припадає на початок XXI століття й пов'язана з утвердженням компетентнісного підходу в освіті, характеризується активізацією термінотвірних процесів і подальшою концептуальною диференціацією значення. У цей період поряд із базовою номінацією формуються складені термінологійні словосполучення, зокрема *ключові компетентності*, *предметні компетентності*, *інтегральна компетентність*, *компетентнісний підхід*, що показують внутрішню структуру відповідного поняття. Унаслідок цього відбувається уточнення його змістових компонентів, ієрархізація семантичних ознак та функціональне закріплення в освітньому дискурсі.

На етапі термінологійної стабілізації поняття *компетентність* набуває нормативної визначеності та закріплюється в освітніх стандартах і навчально-методичних документах. Важливим кроком у цьому процесі стало ухвалення Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2011 року, у якому вперше на нормативному рівні введено поняття *компетентність*, *ключові* та *предметні компетентності*. Водночас їхній зміст залишався недостатньо конкретизованим, що наголосило на перехідному характері терміносистеми.

Подальша концептуальна конкретизація відбулася у 2017 році в контексті оновлення освітнього законодавства та впровадження компетентнісного підходу, коли було чітко окреслено перелік ключових компетентностей, спільних для українського освітнього простору. Цей етап відображає завершення процесу семантичного структурування поняття та його ієрархізацію в межах галузевої терміносистеми, хоча у світовому освітньому дискурсі спостерігається варіативність у визначенні складу ключових компетентностей залежно від національних освітніх моделей.

Нормативне закріплення терміна супроводжується його дефініційним унормуванням. Так, у Державному стандарті 2011 року компетентність визначено як набута в процесі навчання інтегрована здатність учня, що поєднує знання, уміння, досвід, цінності та ставлення й може цілісно реалізовуватися на практиці [2]. Подальший розвиток дефініції представлено в Законі України «Про освіту» 2017 року, де компетентність трактується як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, цінностей та інших особистісних якостей, що визначає здатність особи до успішної соціалізації та подальшої діяльності. Це свідчить про розширення змістової структури терміна та його функціональне ускладнення в сучасному освітньому дискурсі [1].

Кризовий етап функціонування терміна *компетентність* у сучасному освітньому дискурсі доцільно інтерпретувати як його закономірний наслідок розширення змістового обсягу та функціональної варіативності. Н. Дерстуганова слушно зауважує, що в науково-педагогічному просторі відсутній уніфікований підхід до тлумачення цієї дефініції, що зумовлює співіснування різних інтерпретацій, від розуміння компетентності як сукупності знань, умінь і навичок до її трактування як інтегративної характеристики особистості та оцінної категорії [3]. Тому в професійно-публіцистичному освітньому дискурсі *компетентність* функціонує як узагальнений показник професійної спроможності без обов'язкової експлікації її структурних компонентів: *Важливо розвивати* ***компетентність*** *учителів відповідно до сучасних освітніх викликів* (Освіта.ua, 18.03.2021), *Експерти наголошують на необхідності підвищення* ***компетентності*** *вчителів у цифровому середовищі»* (Освіта.ua, 05.09.2022). Водночас у нормативному та науковому дискурсах, наприклад, *реалізація ключової компетентності «навчання впродовж життя»*, зберігається її чітко визначений термінологійний статус. Така диференціація говорить про його функціонально-семантичну поліфункційність і здатність адаптуватися до різних типів дискурсивної практики.

Стандартизація термінології пов'язана з досягненням певного рівня зрілості відповідної предметної галузі. Водночас освітня сфера як соціальний інститут, який має складний характер, що унеможливлює формування жорстко фіксованого корпусу термінів. Термінологія галузі освіти постає як відкрита система, у якій постійно відбувається уточнення та переосмислення значень.

Соціальний код галузі освіти зберігає відносну стабільність як суспільний феномен, однак має ймовірний характер у площині опису, оскільки не піддається вичерпному охопленню через обмежений набір термінологійних одиниць. Така особливість зумовлює високу динаміку змін понять і значень, що особливо виразно проявляє сучасний педагогічний дискурс.

Структуру термінології освіти доцільно розглядати з урахуванням логічної ієрархії понять: якщо родове поняття має термінологійне оформлення, то й видові поняття набувають статусу термінів. У педагогічній терміносистемі виокремлюють кілька основних груп: загальнопедагогічні терміни, що позначають базові категорії та методологійні засади; терміни дидактики, які охоплюють принципи, методи, форми й засоби навчання; терміни суміжних галузей (психології, соціології, права); номенклатурні одиниці, що позначають інституції, освітні ресурси та матеріальні об'єкти.

Така структура має комплексний характер і охоплює різнорівневі одиниці, частина яких належить до суміжних царин знань. Це дає підстави розглядати освітню термінологію не як замкнену систему, а як сукупність взаємопов'язаних терміносистем.

Висновки. Термінологія галузі освіти обслуговує складну сферу суспільної діяльності, охоплюючи як організацію пізнавальної діяльності, так і забезпечення освітнього процесу.

Термін *компетентність* віддзеркалює переорієнтацію освіти на практичну результативність і здатність до застосування знань у життєвих ситуаціях, формуючи нову модель результату; *інклюзивна освіта* віддзеркалює ідеї рівності, недискримінації та соціальної інтеграції, закріплюючи принцип соціальної справедливості як одну з базових цінностей сучасної освіти; так само *освітнє середовище* концептуалізує умови навчання як простір безпеки, розвитку й особистісного становлення здобувача освіти. Важливі зміни простежуються також у сфері оцінювання, зокрема термін *формувальне оцінювання* фіксує перехід від контролювальної до підтримувальної функції оцінювання, орієнтованої на прогрес і розвиток; *педагогіка партнерства* змальовує демократизацію освітніх відносин і утвердження моделі співпраці між усіма учасниками процесу; ідея індивідуалізації реалізується через термін *освітня траєкторія*, який акцентує на унікальності навчального шляху здобувача освіти та зміні його ролі загалом; *академічна доброчесність* виконує нормативно-регулятивну функцію, наголошуючи на цінностях відповідальності, чесності та етичності в навчальній і науковій діяльності.

Виокремлені терміни галузі освіти мають різнорівневий і гетерогенний характер, оскільки поєднують одиниці різного ступеня абстракції та належності до суміжних галузей знання. Це дає підстави для системного аналізу терміносистеми галузі освіти як складного й динамічного утворення, у якому відбувається смислове моделювання освітньої реальності та інституційних практик.

Термінологія сучасної галузі освіти функціонує як відкрита система, що фіксує спеціалізоване знання і пов'язана з моделями педагогічної взаємодії, де терміни формують специфічний мовний простір, що забезпечує концептуалізацію реальності та впливає на професійне мислення суб'єктів діяльності. Семантична організація освітніх термінів характеризується варіативністю значень і залежністю від контексту, що зумовлює їхню здатність відтворювати складні соціальні процеси.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в аналізі трансформацій термінології галузі освіти в умовах цифровізації, упровадження штучного інтелекту в освітній процес та розширення міждисциплінарних підходів до студіювання педагогічного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 05.04.2026).

2. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text (дата звернення: 16.04.2026).

3. Дерстуганова Н. В. Генеза змісту поняття «компетентність» в українському та зарубіжному освітньому дискурсі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 82. С. 169–173. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.30.

4. Козинець І. І., Шабанова Ю. О. Словник новітніх освітянських термінів і понять : довідкове видання. Дніпро : НТУ «ДП», 2021. 69 с.

5. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад. Л. М. Михайлова, О. В. Пагава, О. В. Проніна ; за заг. ред. Л. М. Михайлової. Сєвєродонецьк, 2020. 194 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2’367.332.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.5

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ОМОНІМІЧНИХ ВКАЗІВНИХ ЧАСТОК У СТРУКТУРІ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ

SEMANTIC AND STYLISTIC ROLE OF HOMONYMOUS DEMONSTRATIVE PARTICLES IN THE STRUCTURE OF NOMINATIVE SENTENCES

Вітрук Н.Л.,
orcid.org/ 0000-0002-3104-591X
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті здійснено спробу з’ясувати семантико-стилістичне призначення омонімічних підсилювально-вказівних часток як лексико-граматичних компонентів номінативних речень. У результаті дослідження виявлено, що структурним елементом як непоширеної, так і поширеної односкладної іменної синтаксичної одиниці, головний член якої виражений іменником (прикметником або займенником) у називному відмінку однини чи множини, можуть бути вказівні частки відприслівникового та відзайменникового походження *от, ото, он, ось, це (се, оце)*. Завдяки цим часткам, що завжди займають препозицію стосовно інших поширювачів, у граматиці української мови виокремили окремий функційно-семантичний різновид, який відповідно й іменують вказівними номінативними реченнями.

Зазвичай слова *от, он, ось, оце* та їх синонімічні варіанти виражають семантику простору та часу, однак у структурі номінативних речень їх стилістичне призначення змінюється. Зафіксовано, що частки *от* і *ото*, втрачаючи первинну функцію, можуть надавати односкладним іменним синтаксичним одиницям різних додаткових значеннєвих відтінків, зокрема захоплення, подиву, поваги; оцінки (самооцінки); справджуваність очікування, сподівання; здивування; зневаги; розчарування; докору, осуду, несхвалення; засудження, прирікання, відторгнення; обурення, невдоволення; гніву, досади, презирства; підлості, підступності; роздратування; збентеження, неспокою; виявлення, розвінчування, викриття тощо. Натомість слова *он, ось, це (се, оце)* як лексико-граматичні компоненти номінативних речень прямо вказують на осіб / тварин / птахів, предмети, речі, конкретні місця (переважно будівлі), подекуди виражаючи при цьому семантику захоплення, здивування або ж оцінки. Конотацію несподіваності, неочікуваності розвитку подальших подій створює наявність у препозиції до головного члена речення так званого синтаксично-службового сполучення на зразок *от і, ото і, он і, ось і*.

Ключові слова: односкладні іменні синтаксичні одиниці, номінативні речення, структура речення, лексико-граматичні компоненти, підсилювально-вказівні частки.

This article attempts to clarify the semantic and stylistic role of homonymous intensifying-demonstrative particles as lexico-grammatical components of nominative sentences. The study reveals that the structural element of both unexpanded and expanded monosyllabic nominal syntactic units–whose main member is expressed by a noun (adjective or pronoun) in the nominative case, singular or plural–can be demonstrative particles of adverbial and pronominal origin, such as ot, oto, on, os', tse (se, otse). Due to these particles, which always occupy a preposition relative to other modifiers, Ukrainian grammar distinguishes a separate functional-semantic variety, accordingly named demonstrative nominative sentences.

Typically, the words ot, on, os', otse and their synonymous variants express the semantics of space and time, however, their stylistic role changes within the structure of nominative sentences. It has been observed that the particles ot and oto, losing their primary function, can give various additional semantic shades to monosyllabic nominal syntactic units, in particular admiration, surprise, respect; assessment (self-esteem); fulfillment of expectation or hope; astonishment; contempt; disappointment; reproach, disapproval, condemnation, rejection, repudiation; indignation, dissatisfaction; anger, annoyance, scorn; baseness, treachery; irritation; embarrassment, anxiety; revelation, exposure, denunciation, and others. In contrast, the words on, os', tse (se, otse), as lexico-grammatical components of nominative sentences, directly indicate persons/animals/birds, objects, things, specific places (mainly buildings), sometimes also expressing semantics of admiration, surprise, or assessment. The connotation of unexpectedness or unpredictability in the development of further events is created by the presence in preposition to the main member of the sentence, of the so-called syntactically auxiliary combinations such as ot i, oto i, on i, os' i.

Key words: monosyllabic nominal syntactic units, nominative sentences, sentence structure, lexico-grammatical components, intensifying-demonstrative particles.

Постановка проблеми. Номінативні речення як один із типів односкладних іменних синтаксичних одиниць тривалий час є об’єктом лінгвістичних досліджень. Основне їхнє функційне призначення – ствердити буття, існування особи, предмета, явища, події, факту дійсності, констатувати їхню наявність. Проте успішна реалізація такого комунікативного завдання залежить від самої структури речення, точніше від поєднання тих чи тих структурних елементів між собою. Відомо, що за будовою номінативні речення можуть бути непоширеними та поширеними

[2, с. 167–177]. Також кожен із структурних типів може містити так звані лексико-граматичні компоненти – частки та / або вигуки, семантико-стилістичне призначення яких граматистами недостатньо вивчене.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За енциклопедією української мови, частки – незмінні службові слова, які надають реченням або членам речення додаткових значеннєвих відтінків [7, с. 789]. Відповідно виокремлюють такі розряди часток: а) обмежувально-видільні (*тільки, лише, хоч, бодай* та ін.); б) підсилювально-видільні (*і, же ж, аж, таки, все ж, навіть* та ін.); в) зі значенням припущення, сумніву, непевності щодо вірогідності повідомлюваного (*мов, мовби, немов, наче, ніби, ледве чи* та ін.); г) вказівні (*ось, он, от* та ін.) [7, с. 789–790].

Частим структурним компонентом номінативних речень є група вказівних часток. Обґрунтуванням цього слугує твердження, висловлене Л. Коваль: „У сучасній українській мові широко функціонують і НР з простим ГК, утвореним називним відмінком іменника з препозитивною вказівною часткою” [5, с. 101]. П. Дудик, висновковуючи результати власної наукової розвідки щодо призначення вказівних часток, зазначив наступне: „Функція частки, яка входить до структури головного члена, – вказати на виявлений мовцем предмет, явище. Значення буття, наявності є домінуючим для вказівних номінативних речень, проте воно доповнюється значенням вказівності, яке морфологічно виражається часткою” [4, с. 142].

І. Джочка вважає, що „лексеми *ось, он, оце, от* та їх синоніми *осьде, осьдечки, оно, он-он (он-он-он), онде, ондечки, ото*, вступаючи в синтагматичні зв’язки з іншими лексико-граматичними класами слів, здатні не тільки реалізувати різновиди комунікативної модальності, а й номінувати певні обставини дії, зокрема виражати семантику часу і простору” [3, с. 100]. Окрім цього, далі зауважує дослідниця „у висловленні вони регулярно експлікують диференційні аксіологічно-модальні суб’єктивні значення, такі як: оцінка ситуації як неможливої чи небажаної для мовця; здивування; захоплення чиїмось вчинком, схвалення його; обурення, гнів; пересторога, попередження, погроза; наказ, спонукання, прохання; обіцянка, передбачення та ін.” [3, с. 107–108].

Більшість часток в українській мові – багатофункціональні, оскільки з метою передачі емоційно-експресивних виявів мовлення можуть надавати висловлюванням різних додаткових семантичних відтінків. Так, О. Межов та І. Мельник, аналізуючи різноманітні експресивні варіанти фразових часток, стверджують, що „частки в художніх творах Лесі Українки виконують низку комунікативно-прагматичних і семантико-стилістичних функцій, найважливішими з яких уважаємо: питальну, спонукальну, бажальну, стверджувальну, заперечну, видільну, вказівну, емоційно-експресивну та оцінну, а також тема-рематичну і дискурсивну” [6, с. 57].

Постановка завдання. Мета нашого дослідження – з’ясувати семантико-стилістичне призначення омонімічних підсилювально-вказівних часток *от, ото, он, ось, це (се, оце)* як лексико-граматичних структурних компонентів номінативних речень.

Виклад основного матеріалу. У структурі номінативних речень, за нашими спостереженнями, активно вживають такі граматично омонімічні підсилювально-вказівні частки, як-от: *от, ото, он, ось, це (се, оце)*. Вважають, що „частки *це, то, ото* відзайменникового походження [1, с. 363]”, а „частка *ось* має відприслівникове походження, група яких є найчисельнішою [1, с. 362]”.

З допомогою синонімічних часток ***от*** і ***ото*** у творах художнього стилю сучасної української мови передано такі семантичні відтінки:

1) захоплення, подиву, поваги, напр.: *Ай да молодець!* ***От жвавий!*** *Що твій запорожець!* (Т. Шевченко); ***От махновець!*** *– майже захоплено каже Парфен, усміхаючись широкою простодушною усмішкою* (О. Гончар); *От моя умниця! Мелашка. Не поспішайте хвалить; ще хто його знає, що з того буде?* (І. Карпенко-Карий); ***Ото шабля!*** *– ахнули майстри, що до цієї хвилини не звертали на неї уваги* (З. Тулуб);

2) оцінку (самооцінку), напр.: *„****Ото дві сатани!*** *– По цьому вислову ми упізнали тітку Ярину. – Служба йде у церкві, а вони, Бач, закропилися та й ну козу водити!”* (М. Рильський); *Чого ж це я слині розпустив?* ***От дурень!*** *Та у мене ж грошей повна кишеня, та з грішми я все зроблю, та з грішми і втікати можна…* (І. Карпенко-Карий);

3) справджуваність очікування, сподівання, напр.: ***От і цей годинник…*** *Я ладен дати голову собі відрубать, що бачив його колись…* (М. Старицький);

4) здивування, напр.: ***От навіжений!*** *Я хотів пошуткувать, обняв її, а вона мені стусана дала та й вирвалась* (І. Карпенко-Карий); ***От новина!*** *Я знаю се, я звик. Крістабель Бачиш тебе не всі тут люблять у громаді* (Леся

Українка); *Вибачайте, чим бог послав, тим і частую! Ваніна.* ***От чудак!*** *З вами не зговориш…* (І. Карпенко-Карий);

5) зневагу, напр.: ***От якийсь нероба та волоцюга****, – буркнув під носом дорожівський ґазда. – Уцтивих панків не водять цюпасом!* (І. Франко); *Уберу я, пани-браття, Черчевий сардак, – Скажуть люде: „****От харцизник, От друк та лайдак****!”* (Ю. Федькович); *Чим би була йому не жінка? І багата, і хорошого роду. Ніт же, підніс чорт Христю Притиківну.* ***От цяця неписана!*** (Панас Мирний); *Кость і досі мене любить, бо ревнує, ха-ха-ха!* ***От дурний!*** *Це, певно, він усі перекази сплітає…* (І. Карпенко-Карий);

6) розчарування, напр.: *Я, дурний, радію собі, що така красива дівка біля мене в'ється, і думкою вже нагилав її без шлюбу, а вона тимчасом догадалась: найшла дурнішого і вже скрутила!* ***От зілля!*** (І. Карпенко-Карий); *І батько й мати не пускали, Казали: „ Вгору не залазь”. Так ні, за князя.* ***От і князь!*** *От і пишайсь тепер, княгине!* (Т. Шевченко);

7) докір, осуд, несхвалення, напр.: *Харитина. Посвата? Панас? Ха-ха-ха! Цокуль (до себе).* ***От навіжена!..*** *Аж страшно… чи не збожеволіла вона?* (І. Карпенко-Карий); ***От причепа!*** *– скрикнув становий! – Йди, кажу, поки в три шия не дали!* (Панас Мирний); *„Посторонись, любезный, посторонись!”* ***От мужлан!*** *– додала трохи тихше* (Леся Українка); *Пузир.* ***Ото сліпі!*** *Так гляньте сюди (Показує на шию). Що це? Марія Іванівна. Хрест!* (І. Карпенко-Карий);

8) засудження, прирікання, відторгнення, напр.: *І сам не гам, і другому не дам?..* ***От нелюди!*** (О. Гончар); ***От гадина сороката!*** *Не зовчить, аби мав здохнути! Ти собі думаєш, що все знаєш, а ти фігу з маком знаєш!* (І. Вільде); *А баби все під'юджують, усе наштирують: –* ***Ото нам батьки! Ото нам парубки красні!*** *Коби їм із-перед носа вхопити дочок та дівчат – вони б лише дивились, розз'явивши рота на тото…* (М. Коцюбинський); ***Ото проклятий!*** *В якому ж монастирі він був ігемоном? І чого ж то ченці мучили святу Варвару?* (І. Нечуй-Левицький);

9) обурення, невдоволення, напр.: ***От клята молодиця, от завод!*** *І де вона на мою голову отака вродилась?;* ***От грабителі!*** *Крутільщики! Учений Мирон, бодай йому… Все переробив;* *„****От кретини, от квадратові ідіоти!*** *– вигукував татко. – Вони не завдають собі навіть праці ознайомитися з змістом п'єси”* (І. Карпенко-Карий); *„****Ото каторжний!*** *І за це досвідчився звідкільсь! – подумала Надежда Мокіївна. – Не такі-то дурні провінціали, як мені здавалось!”* (І. Нечуй-Левицький);

10) гнів, досаду, презирство, напр.: *„… Бач, розходились! А ти, Стара собако, де б молиться, верзеш тут погань.* ***От чорти!****” – кричить отаман* (Т. Шевченко); *„Була в Києві, ходила за мною назирці слідком і на свої очі все бачила…* ***Ото каторжна!*** *Таки висліджувала…”*; ***Ото чортове опудало!*** *Вискакує з-за угла, як козак з маку, та лякає нас, неначе горобців, – гомоніли слуги, подивляючись на Онисю* (І. Нечуй-Левицький);

11) підлість, підступність, напр.: ***От шкура!*** *На дурницю нализатися хотів* (О. Гончар); *А вже не хто, як не Порох! – обізвався Чижик до товариша. –* ***От стара ябеда!*** *Не здихаємось ніяк... уївся та й уївся...* (Панас Мирний);

12) роздратування, напр.: *Очі її заволоклись як туманом, каламутились. – Ми думали, що тебе вбито! – вигукнув Серга. –* ***От панікери!*** (О. Гончар); ***От напасть!*** *Удень старшина, а вночі жінка під арештом держить* (І. Карпенко-Карий); *Даша… А як-не-як все ж таки наречена, га? Попрощатись усе б таки мусив? Бурятинський.* ***Ото кавалер!*** (О. Гончар); ***Ото, чортова твар, яка пишна!*** *– гомоніла Ївга на Машу за вечерею. – Нехай же ота Київська коза-дереза сама ходе по бутвину, бо я їй не наймичка* (І. Нечуй-Левицький);

13) збентеження, неспокій, напр.: ***От шпана необразована!*** *Селіться в останньому вагоні! – Більше панькатися з ними він не мав охоти* (П. Панч);

14) виявлення, розвінчування, викриття, напр.: *Мошенник твій Костянтин Петрович! Плутяга!* ***От то що!*** *– випалив він* (Панас Мирний); ***От сибірний! От каторжний!*** *Я чув, що він не з простих злодій* (С. Васильченко).

Як бачимо, частки *от* і *ото*, втрачаючи у процесі мовлення первинну функцію – вказувати на близькість, можуть семантично збагачувати односкладні іменні речення надзвичайно різними додатковими емоційними відтінками.

Дещо відмінним є семантико-стилістичне призначення часток ***он, ось, це (се, оце)***, вжитих у номінативних реченнях, адже „ряд часток підкреслюють головне у висловленні, звичайно супроводжуючи відповідні члени речення” [Енцикл. с. 789], тобто виконують основну функцію – прямо вказують на:

а) осіб, напр.: *Вже хриплий голос Кутерноги Кричить: „****Он, он вони!*** *Лови!..”* (М. Рильський); ***Ось, ось мій внук,*** *– розв'язала хустинку. На долівку посипались гроші. Вона видлубала якийсь папірець і цілувала його* (Б. Харчук); *Згадка про*

Хуржика сповнювала його серце лютого ненависть. ***Ось його ворог!*** *Ось хто відібрав у нього і волю, і щастя!* (В. Малик); *Але цить! Хтось іде!* ***Се она!*** *она! райськая моя пташечка!* (Ю. Федькович);

б) тварин, птахів, напр.: ***Он журавель.*** *Хвали небесам накурника. А від землі ж почина і дітей, і себе* (Б. Олійник); *І оком, і душею поглянь! Хіба ж це кінь?* ***Це музика, богом зашита у шкуру!*** *Поведи по ньому смичком – і він заграє, мов перша скрипка!* (М. Стельмах);

в) предмети, певні речі напр.: ***Он у вас рушниці****... Стріляйте по ляхах із-за возів...* (М. Старицький); *Кам'яна сокира. Витесана.* ***Ось обух****, – перекидав Петро кременем. –* ***Ось лезо*** (Б. Харчук); ***Ось мій перстень!*** *(Здіймає персня з мізинця і дає Анні)* (Леся Українка); ***Ось шинеля****, – мовив Козидра, розв'язуючи згорток* (Є. Гуцало); *Потім виліз на скриню, сягнув на поличку, прибиту під самою стелею, і дістав відти скрутіть пожовклих паперів. –* ***Ось твої шпаргали!*** *– буркнув, показуючи їх мені здалека* (І. Франко); *Нема грошей, нам наказано брати, що можемо.* ***Ось кожух!*** (І. Франко);

г) конкретні місця, будівлі, напр.: *Утомившись вороненький, Іде, спотикнеться, – Коло серця козацького Як гадина в'ється.* ***„Ось і дуб той кучерявий…"*** (Т. Шевченко); ***Ось вам і млинець.*** *А як схочете, аби він вам і море, і корабель, і що схочете намолов, то лиш промовте ...* (Ю. Федькович); *Праворуч.* ***Оце кам'яниця.*** *Там кожен покаже його келію, – хитнув він, привітно посміхнувшись* (З. Тулуб); ***Се будинок великий, дерев'яний.*** *Довкола нього повно ям, а попід стінами наваляно купи „лепу" – сірого ілу, видобутого з ям* (І. Франко).

Проте частка *це* (*оце)*, окрім вказівки на осіб, предмети, речі чи явища, може водночас надавати реченню ще й таких значеннєвих відтінків, як:

– оцінку, напр.: *Хозяйка.* ***Оце яка жартовлива!*** *Та перестанеш ти чи ні? Стеха (пляшет и поет)* (Т. Шевченко); ***Оце поганая багнюка!*** *Глянь, пузириться як, знічев'я клекотить* (Є. Гребінка); *Кінець! – І знов аварія в ливарні! – А винен хто?* ***Ці керівничі гарні!*** *– Організатори проривів* (Є. Плужник);

– захоплення, напр.: ***Оце косарі. Оце робота,*** *– удавано захоплюючись, узявся в боки Повчанський* (І. Франко);

– здивування, напр.: *Так і є!* ***Се якийсь фатальний лист!*** *Без виразного наказу моєї волі, якимось механічним відрухом рука відчинила його* (І. Франко).

Деякі номінативні вказівні речення, на кшталт ***От і князь!****;* ***От і цей годинник…****;* ***Ось вам і млинець*** містять у препозиції до головного члена так зване, на думку П. Дудика, синтаксично-службове сполучення, утворене поєднанням частки зі сполучником ***і*** з підсилювально-приєднувальною функцією [4, с. 142]. Наявність сполучника ***і*** впливає також, як вважає Л. Коваль, на семантико-стилістичне призначення таких синтаксичних одиниць: по-перше, їм властивий найвищий рівень раціональної експресивності; по-друге, загальне значення усієї синтаксичної одиниці набуває конотації певної несподіваності та новизни [5, с. 101].

Висновки. Отже, наявність у препозиції стосовно головного члена омонімічних підсилювально-вказівних часток *от, ото, он, ось, це (се, оце)* як лексико-граматичних структурних компонентів номінативних речень, з одного боку, чітко визначає їхній функційно-семантичний різновид, виокремлений у синтаксичних працях багатьох українських граматистів, а з іншого – надає реченням різних додаткових, переважно емоційно-експресивних, значеннєвих відтінків, серед яких найбільш поширеними є здивування, захоплення, розчарування, обурення, зневага, оцінка тощо. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в з'ясуванні стилістичної ролі у структурі номінативних речень часток інших розрядів, зокрема спонукальних, оклично-підсилювальних та підсилювально-видільних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови. Київ: Унів. вид-во „Пульсари", 2004. 400 с.

2. Вітрук Н. Л. Структурно-семантичні особливості поширених односкладних речень репрезентації *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць / відп. ред. Гудманян А. Г. Київ : Університет „Україна", 2012. Вип. 24. С. 167–177.

3. Джочка І. Ф. Граматична омонімія часток ОН, ОСЬ, ОТ, ОЦЕ *Прикарпатський вісник НТШ. Слово.* 2017–2018. № 4–3. С. 99–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2017-2018_4-3_11.

4. Дудик П. С. Із синтаксису простого речення : навч. посібн. Вінниця, 1999. 297 с.

5. Коваль Л.М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.

6. Межов О. Г., Мельник І. А. Комунікативно-прагматичні та стилістичні функції часток у художніх творах Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст : зб. наук. пр.* Вип. 29 : Українська мова в сучасному науковому вимірі, Луцьк, 2020. С. 45–59.

7. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 2-є вид. випр. і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2'42'373:821.161.2-1.09(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.6

СЕМАНТИКА КОЛЬОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

SEMANTICS OF COLOR TERMS IN THE POETRY OF MYKOLA VINHRANOVSKYI

Галів У.Б.,
orcid.org/0000-0002-8511-1484
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Тінишин С.В.,
orcid.org/0009-0007-6828-8425
студентка ІІІ курсу факультету української та іноземної філології
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У статті здійснено комплексний аналіз семантики кольоративів у поетичній творчості Миколи Вінграновського. Розглянуто кольороназви як важливий компонент мовної та художньої картини світу, що реалізується на денотативному, конотативному та символічному рівнях. Визначено, що кольоративи у поезії митця виконують номінативну, емоційно-експресивну, оцінну та символічну функції, формуючи індивідуально-авторську систему образності.

Встановлено, що кольороназви у творчості Микола Вінграновський виступають своєрідними концептуальними маркерами, які не лише конкретизують образи, а й творять тональність їхнього сприйняття.

Простежено особливості кольороназв, які функціонують як важливі знаки етнокультури, формуючи систему національно-культурних асоціацій та символів. Завдяки цьому колір стає важливим елементом авторської моделі світу, що поєднує чуттєві, символічні та національні начала, забезпечуючи глибину інтерпретації та багатозначність поетичного висловлення.

Проаналізовано особливості використання традиційних і контекстуально переосмислених кольороназв, що набувають нових смислових відтінків залежно від художнього оточення. З'ясовано, що кольоративи у творчості поета не лише відтворюють зорові враження, а й виступають засобом концептуалізації дійсності, відображаючи філософські та естетичні погляди автора. У статті також простежено взаємодію кольорової символіки з іншими образними засобами – метафорами, епітетами, порівняннями, що підсилює експресивність поетичного мовлення.

Доведено, що кольоративна система у поезії Миколи Вінграновського є цілісною, структурованою та семантично насиченою, вона відіграє ключову роль у формуванні художнього світу митця. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що кольороназви є важливим інструментом авторської інтерпретації реальності та засобом вираження індивідуального світобачення поета, що зумовлює їхню значущість у структурі поетичного тексту.

Окрему увагу в дослідженні зосереджено на функціонуванні кольоративів як засобів структурування художнього простору та організації смислової цілісності поетичного тексту. Встановлено, що кольороназви у творчості Микола Вінграновський виступають своєрідними концептуальними маркерами, які не лише конкретизують образи, а й задають тональність їхнього сприйняття. Завдяки цьому колір стає важливим елементом авторської моделі світу, що поєднує чуттєве, емоційне та символічне начала, забезпечуючи глибину інтерпретації та багатозначність поетичного висловлення.

Ключові слова: кольоративи, семантика кольору, поетична мова, символіка, художній образ, мовна картина світу, індивідуальний стиль, Микола Вінграновський.

The article provides a comprehensive analysis of the semantics of color terms in the poetic works of Mykola Vinhranovskyi. Color names are considered as an important component of the linguistic and artistic worldview, realized at the denotative, connotative, and symbolic levels. It is determined that color terms in the poet's works perform nominative, emotional-expressive, evaluative, and symbolic functions, forming an individual authorial system of imagery.

It has been established that color terms in the works of Mykola Vinhranovskyi function as distinctive conceptual markers that not only specify images but also shape the tone of their perception.

The study traces the peculiarities of color designations that operate as important signs of ethnoculture, forming a system of national-cultural associations and symbols. As a result, color becomes a significant element of the author's model of the world, combining sensory, symbolic, and national principles, and ensuring depth of interpretation and the polysemy of poetic expression.

The study analyzes the peculiarities of the use of both traditional and contextually reinterpreted color names, which acquire new semantic shades depending on the artistic context. It is выяснено that color terms in the poet's work not only reproduce visual impressions but also act as a means of conceptualizing reality, reflecting the author's philosophical and aesthetic views. The article also traces the interaction of color symbolism with other figurative devices – metaphors, epithets, and similes – which enhances the expressiveness of poetic language.

It is proven that the color system in Mykola Vinhranovskyi's poetry is holistic, structured, and semantically rich, playing a key role in shaping the artist's creative world. The generalization of the research results allows us to assert that color

names are an important tool of the author's interpretation of reality and a means of expressing the poet's individual worldview, which determines their significance in the structure of the poetic text.

Key words: color terms, color semantics, poetic language, symbolism, artistic image, linguistic worldview, individual style, Mykola Vinhranovskyi.

Постановка проблеми. Проблема функціонування кольоративів у мові належить до актуальних напрямів сучасного мовознавства, зокрема в межах когнітивної лінгвістики, стилістики та лінгвопоетики. Колір як універсальна категорія людського сприйняття відіграє важливу роль у формуванні мовної картини світу, адже він не лише відображає об'єктивні властивості реальності, а й передає емоційні, культурні та символічні значення.

Особливої ваги набуває дослідження кольоративів у художньому тексті, де вони виступають потужним засобом образотворення. У поезії другої половини ХХ століття, до якої належить творчість Миколи Вінграновського, спостерігаємо тенденцію до індивідуалізації мовних засобів, у тому числі й кольороназв. Саме тому аналіз семантики кольоративів у його поезії дозволяє глибше зрозуміти особливості авторського мислення та художнього світобачення.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження семантики кольоративів у поезії Миколи Вінграновського та визначення їхньої ролі у формуванні художньої картини світу.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) з'ясувати теоретичні засади вивчення кольоративів;

2) проаналізувати функціонування основних груп кольороназв;

3) розкрити їхні семантичні особливості;

4) визначити функції кольоративів у поетичному тексті;

5) окреслити індивідуально-авторську специфіку використання кольору.

Об'єктом дослідження є поетична мова Миколи Вінграновського.

Аналіз останніх досліджень. У сучасному мовознавстві проблема семантики кольоративів була об'єктом вивчення таких учених, як В. Жайворонок [4], І. Бабій [1], Г. Яворська [10], К. Мельник [6], Т. Семашко [8], Н. Кухар [5] та ін. Кольороназви у поезії М. Вінграновського досліджували Л. Гливінська, Т. Недашківська, І. Іванчук. Зокрема, Л. Гливінська у статті «Колір як образ: мовно-поетичний живопис Миколи Вінграновського» проаналізувала структурно-семантичні особливості та стилістичні функції колористичної лексики в поезії автора, виявила ступені інтенсивності базових кольорів, виокремила їхні прямі та переносні значення За спостереженнями дослідниці, семантика кольоративів у поезії М. Вінграновського залежить від контексту: у поєднанні з конкретними назвами вони реалізують номінативне значення, тоді як у зв'язку з абстрактними поняттями - емоційно-оцінне та символічне [3, с. 24].

Ми у пропонованій статті простежимо семантичні можливості ахроматичних та хроматичних кольорів, а також національних кольорів на денотативному, конотативному та символічному рівнях, що й становитиме актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Згідно з сучасними науковими підходами, семантика кольоративів формується на основі кількох рівнів. На первинному рівні колір виступає як ознака предмета, проте в художньому тексті він набуває додаткових значень, пов'язаних із емоціями, асоціаціями та символами. Таким чином, колір у поезії стає носієм складної інформації, яка виходить за межі прямого значення. У цьому контексті важливою є думка про те, що кольоративи здатні виконувати функцію концептуальних маркерів, які структурують художній простір і впливають на сприйняття тексту.

У поезії Миколи Вінграновського кольороназви відіграють ключову роль у створенні образності. Вони формують своєрідний художній код, через який поет передає власне бачення світу. Колір у його творах часто поєднується з природними образами, що дозволяє створити цілісні картини, наповнені емоційним змістом. Наприклад:

На маленькій планеті у великому лузі
Сходить вечір на синє, на сизе й сумне.
На шовковому вальсі, на блакитному блюзі
Як давно і недавно ти любила мене [2, с. 42].

Вартою уваги в цьому контексті є думка, що кольороназви функціонують як важливі знаки етнокультури**,** адже вони передають не лише зорове сприйняття дійсності, а й формують систему національно-культурних асоціацій та символів [4]. Це твердження особливо доречне для аналізу поетичної мови, зокрема творчості Миколи Вінграновського, у якій колір виконує не тільки описову, а й глибоко символічну роль. Колір як мовна категорія має складну природу, оскільки поєднує фізичні характеристики, психологічне сприйняття та культурні значення.

У мовознавстві кольороназви трактуються як одиниці, що відображають не лише ознаки предметів, а й цілісну систему уявлень людини про світ.

Особливу роль у поезії митця відіграють ахроматичні кольори, зокрема **білий**, **чорний** і **сірий**. Вони характеризуються високим рівнем абстрактності та широкими можливостями семантичного розгортання.

Додому дітлашні вечірньосірогусо,
Вечірньосірогусто ластівкам –
Додому всі, хто є: стручок квасолі луснув
І лусканням своїм всіх на ніч налякав [2, с. 223];

Не все те є, що мало бути,
Бо й щось до нас було-збуло.
Але в кульбабі дощ забутий
І зуби білі, мов Різдво [2, с. 170];

Ці білі квіти суму на подушці...
Цей білий образ – чорний по ночах,
І зігнутих дерев неандертальці...
Ці білі руки з голубими пальцями
Горять у мене й досі на очах...
Я плачу. Все біло навколо.
Я плачу сліпими сльозами,
І мова моя пересохла... [2, с. 14].

У поезії Миколи Вінграновського неологізм «вечірньосірогусо» (і варіант «вечірньосірогусто») поєднує в собі відчуття густоти, руху й кольору вечора. Сірий тут не просто колір – він стає живою атмосферою, що огортає простір, ніби зграя гусей у присмерку. Завдяки цьому словотвору поет передає не стільки вигляд, скільки настрій: тихий, трохи тривожний, але природний стан вечірнього повернення додому.

Центральне місце у поетичній колористиці митця посідає білий колір, який є втіленням чистоти, світла, безперервності життя і духовної спадкоємності поколінь:

Одійдуть, і вишневі літа одійдуть,
Одійде і пора – і моя, і твоя одійде,
Не одійде ріка, що веде нашу пам'ять,
вона не одійде –
Білий цвіт поколінь на плечі, на щоці, на устах... [2, с. 236].

Білий колір у творчості Вінграновського часто асоціюється з духовним оновленням, символізує відкритість до життя, надію та гармонію:

Сестри білять яблуні в саду.
Мати білять хату та у хаті.
Біля хати білий батько на канапі
Вигріває війни та журбу.
Мати білять яблуні в саду.
Мати білять хату та у хаті.
Біля хати білий батько на канапі...
Мати білять яблуні в саду.
Мати білять хату. Білять хату... [2, с. 94].

Як бачимо, з метою стилістичного ефекту градації, корінь -біл- автор уживає дев'ять разів. Виразного емоційного відтінку поетичним рядкам, крім того, надає алітерація – повторення однакових приголосних звуків.

Чорний колір, навпаки, пов'язаний із темрявою, тривогою та невідомістю.

Зазвичай чорний колір створює атмосферу напруження та внутрішнього неспокою. Проте він може мати й більш нейтральне або побутове значення. У вірші про кота «чорні вуса» просто характеризують зовнішність тварини, але навіть тут додають образові певної виразності, підкреслюють його характер – спокійний, трохи ледачий, загадковий.

На сірім мурі чорний кіт
Крізь білі вуса парко диха,
За ним лиман синіє стиха –
Синіє осені приліт [2, с. 171];
Чорні вуса котячі
У старого кота.
Чорні вуса ледачі
Кіт наставив і став [2, с. 156];

Символіку кольору дуже влучно підкреслює оказіоналізм «чорнолапо», утворений шляхом поєднання прикметникової та іменникової основ:

Іде кіт через лід чорнолапо на обід [2, с. 151].

У поезії «Пришерхла тиша – сіра миша» чорний колір набуває особливо сильного емоційного звучання. Він пов'язаний із поразкою, відчаєм і стражданням («чорно плачуть», «світ чорний»), підсилює відчуття безвиході та похмурості. Тут чорний виступає символом темних сил, зла або втрати, створюючи гнітючу й тривожну картину:

І чорно плачуть над лиманом
Програлі армії чортів.
Їм світу чорного не видно,
І Сіра Відьма їм свята –
Не мала бідна Сіра Відьма
Ще на собі свого чорта [2, с. 166].

Сірий (сизий) колір посідає проміжне місце між білим і чорним і часто використовується для передачі буденності або невизначеності. Його семантика менш яскрава, проте він відіграє важливу роль у створенні загального настрою тексту.

Понад лугом сіра сірячина,
І намет мій – мокриво сумне,
Кропить дощик в лузі корівчину,
Чорногуза, чаплю і мене [1, с. 240];
На сизих пагорбах рясне село горіє,

І сірі вітряки докрилюють свій вік.
В брунатних берегах ріка багряна мріє,
І гай засмучений стоїть, як чоловік [2, с. 90];
Шепоче дощ про тебе у траві,
Ріку читає сірими очима.
Ідуть з роботи землі степові,
Лежить гора з сосною за плечима [2, с. 194].

Сірий колір асоціюється передовсім із сумом, спокоєм і буденністю. Він створює приглушений, трохи меланхолійний настрій, передає відчуття тиші, втоми й задумливості. Тавтологічна сполука «Сіра сірячина» та лексема «дощ» змальовують похмурий пейзаж, де все ніби зливається в одноманітну, спокійну, але сумну картину природи, епітет «сірі (вітряки)» підкреслює плин часу, старіння, занепад. Він створює відчуття повільного згасання, коли життя наче втрачає яскравість і переходить у спокійний, стриманий стан. «Сірі очі» посилюють емоційне звучання смутку й внутрішнього болю. Сірий тут пов'язаний із переживаннями, тихим стражданням і глибокою задумою.

Серед хроматичних кольорів помітне місце посідає **зелений колір,** який пов'язаний із природою, життям і відродженням. Цей колір уособлює життєву силу та гармонію. Як зазначає В. Жайворонок у праці «Знаки української етнокультури: словник-довідник», «зелений – колір, що в українському народному світосприйманні набув символіки надії (зеленая рута, зелений луг, зелена діброва, зелена трава-мурава, зелен сад-виноград, зеленеє жито), бо здавна пов'язується з весною і зеленими нивами, що мають дати врожай; водночас символізує молодість» [4, с. 242].

Встав я – ранній птах, –
Зелене диво лебеділо, –
Ходило літо, вітер пах
М'яким зеленим дивом [2, с. 211].

Як бачимо, зелений колір асоціюється з життям, природою, оновленням і злагодженістю. Він передає відчуття свіжості, молодості та розквіту, наповнює образи легкістю й природною красою. Через вислови на взірець «зелене диво» цей колір набуває майже магічного значення, уособлюючи силу природи, її здатність відроджуватися та дарувати натхнення.

Водночас зелений колір створює атмосферу спокою й внутрішньої рівноваги. Він м'який, ненав'язливий, тому викликає відчуття затишку, тепла і гармонії з навколишнім світом. У поєднанні з образом літа й запахів природи зелений підсилює відчуття повноти життя та єдності людини з довкіллям.

Натомість темно-зелений відтінок додає образам глибини й певної загадковості. Він уже не такий легкий і безтурботний, а більш стриманий, емоційно насичений, проте допомагає передати тонкі переживання, внутрішній світ людини, зміну настроїв – від смутку до радості:

В темно-зеленому платті
Дівчина входить
Іде і сідає за рояль
Мить
І заплакали пальці її
Мить
Засміялися пальці
І рояль почав танути [2, с. 36].

Важливу образотворчу й символічну роль у віршах Миколи Вінграновського відіграє **синій** колір. Він не лише описує природу (небо, воду, вечір), а й передає глибші почуття та стани ліричного героя. Як і загалом у творчості М. Вінграновського, синій колір асоціюється з небом, водою, безмежністю та вічністю, тому створює відчуття простору й гармонії:

Сама собою річка ця тече,
Маленька річечка, вузенька, як долоня.
Ця річечка Дніпра тихенька синя доня,
Маленька донечка без імені іще [2, с. 54];

Під темними вітрилами ночей
Сюди, сюди, на ці шовкові води,
На синій звук любові і свободи,
На синю Рось, що в снах моїх тече [2, с.135];

У синьому небі я висіяв ліс,
У синьому небі, любов моя люба,
Я висіяв ліс із дубів і беріз,
У синьому небі з берези і дуба.
У синьому морі я висіяв сни,
У синьому морі на синьому глеї
Я висіяв сни із твоєї весни,
У синьому морі з весни із твоєї [2, с. 16].

У першому вірші метафора «синя доня Дніпра» підкреслює ніжність, інтимність, близький зв'язок із Батьківщиною. Синій тут уособлює рідний край і викликає теплі, зворушливі почуття. У другому уривку («синє, сизе й сумне») цей колір набуває емоційного відтінку смутку, ностальгії за коханням, передає тиху меланхолію вечора. У третьому вірші синій колір («синій звук любові і свободи», «синя Рось») символізує духовну глибину, свободу й любов до рідної землі, виступає образом внутрішнього світу людини.

Особливо яскраво значення синього кольору розкрито в останньому вірші, де він багаторазово

повторюється («синє небо», «синє море»). Тут синій створює відчуття безмежності, мрійливості й гармонії, стає простором для народження почуттів та образів – лісу, снів, любові. У цьому випадку колір допомагає передати одухотвореність і творчу уяву ліричного героя.

Червоний колір має найбільш емоційно насичене значення: він символізує енергію, стихію, рух і драматизм:

Сухе намокло небо і стебло,
У зайченят ростуть веселі зуби,
І кавуняче зернятко стекло
Червоною краплиною на губи [2, с. 194];

Прилетіли гуси, сіли у воротях,
Оті білі гуси в червоних чоботях.
В червоних чоботях, в хустинках рябеньких,
Загегали гуси, що я ще маленький... [2, с. 160];

Горить собі червоний глід в ярах,
По вибалках, по балках в павутинні.
І сірим стовпчиком посвистує ховрах
Попід сорочі гнізда у шипшині [2, с. 168];

Люблю тебе. Ми думаєм одне.
За білим чорне, поза ним червоне.
Не вітер тишею, а тиша вітром дме,
І тане мак, в червонім чорне тоне... [2, с. 172].

Червоний колір у цих текстах виступає як яскравий та емоційно насичений символ. Він пов'язаний із життям, енергією, пристрастю та інтенсивністю почуттів, водночас здатен передавати тепло, радість і життєву силу природи. Через образи «червоні чоботи», «червоний глід» чи «червоний мак» колір підкреслює яскравість і помітність у світі, виділяє деталі, надає їм особливого значення та емоційної ваги.

Червоний у цих уривках також символізує почуття, любов, внутрішню наповненість та активність. Він виступає кольором емоційного контрасту, що може одночасно зображати радість і жагу, тепло й силу життя, а в поєднанні з іншими кольорами – наприклад, із чорним або білим – створює глибокі поетичні образи, де емоції «течуть» разом із природними явищами.

Отже, червоний колір у творах – не просто зовнішня ознака предмета, а активний художній засіб, що передає яскравість життя, силу почуттів, гармонію і контрастність світу, роблячи його живим і динамічним.

Жовтий колір у поезії митця менш частотний, проте також виконує важливу функцію, асоціюючись зі світлом, теплом і сонячною енергією.

У лісі темно. В лісі ніч.
Сидить навпочіпки світання,
І дотліва вогнева тліч,
Жовтіє в сніг дорога санна [2, с. 220];

Пришерхла тиша – сіра миша –
У жовто-білих комишах,
І попелясто від кошар
Вівці копитце землю пише.
Пришерхла тиша – сіра миша –
У жовто-білих комишах,
І сизий цап – іранський шах –
Пришерхлу тишу тихо лиже [2, с. 171].

Жовтий колір у цих текстах виступає особливим, похідним образом. Він майже не з'являється самостійно, а завжди поєднується з іншими відтінками, наприклад, у «жовто-білих комишах» чи «жовтіє в сніг дорога санна». У такому вигляді він підкреслює деталі пейзажу та надає сценам теплоти й м'якого світла. Жовтий асоціюється з першими проблисками дня, зі світлом, що прорізає темряву ночі, і з природною врівноваженістю в тихих зимових або ранкових сценах.

Він створює відчуття ніжності, делікатності та плавного переходу між темрявою й світлом, сумішшю тепла і холодного відтінку. У поєднанні з білим чи сірим жовтий не домінує, а лише підкреслює контраст, надає образу живої, делікатної барвистості.

Образ жовтого світла також підсилює використаний автором неологізм «тліч», адже він відтворює стан повільного згасання вогню, його тління, що віддає м'яким, приглушеним жовтим сяйвом і поглиблює відчуття вечірньої тиші та тепла.

Складні переливи почуттів передає поєднання **синього** і **жовтого** кольорів як невід'ємних кодів національного мовомислення: *«І квітів жовто-синя повінь / Біжить навшпиньках до Дніпра»* [2, 150].

Приховану семантику кольору містять поетичні рядки, де образи Дніпра і тополі акумулюють в собі значення національних барв, є духовними орієнтирами для митця:

«Привіт тобі, ріко моєї долі!.. / Ні, я себе не можу уявить / Без тебе, Дніпре, як і без тополі, / Що в серці моїм змалку тополить» [2, 90].

Таким чином, жовтий колір у наведених строфах є засобом художньої виразності, що додає поетичним рядкам світла й природної теплоти, не порушуючи загального відчуття спокою та меланхолії.

Як нам вдалося простежити, семантика кольоративів у поезії М. Вінграновського розкривається на кількох рівнях, що взаємодіють між собою.

На денотативному рівні колір виступає як безпосередня характеристика предмета. Однак у поетичному тексті цей рівень майже завжди доповнюється конотативним, на якому колір набуває емоційного значення.

Найвищим рівнем є символічний, де кольоративи перетворюються на узагальнені образи, що відображають глибинні смисли. Саме цей рівень є визначальним для поезії Вінграновського.

Кольоративи у творчості митця виконують низку функцій, які забезпечують багатогранність художнього тексту. Передусім вони виконують номінативну функцію, називаючи ознаки предметів. Водночас активно реалізують емоційно-експресивну функцію, передаючи почуття та настрої, та культуроносну, оскільки є частиною культурного коду нації. Оцінна функція проявляється у здатності кольору формувати ставлення до зображуваного, а символічна забезпечує глибину змісту.

Творчість М. Вінграновського характеризується особливим підходом до використання кольору. Поет активно поєднує кольоративи з природними образами, створюючи цілісні картини.

Мовостиль письменника вирізняється схильністю до символізації кольору та розширення його значень. Колір у його поезії стає не лише засобом візуалізації, а й способом мислення.

Висновки та перспективи наступних досліджень. Отже, у результаті дослідження встановлено, що кольоративи в поезії Миколи Вінграновського становлять складну семантичну систему, яка поєднує різні значеннєві рівні. Семантика авторських кольоративів яскраво простежується на денотативному, конотативному та символічному рівнях.

Індивідуально-авторське використання кольору сприяє створенню унікального поетичного стилю, що є характерною ознакою творчості митця. Кольоративи відіграють важливу роль у формуванні мовної картини світу, забезпечують емоційну насиченість і глибину авторського тексту, виступають важливим засобом створення зорових образів, передачі глибоких психологічних та ідейних смислів.

Перспективи наступних досліджень убачаємо в дослідженні символічного рівня кольоративів у прозових творах Миколи Вінграновського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові. Київ, 1997. 184 с.

2. Вінграновський Микола. НА СРІБНІМ БЕРЕЗІ. Вибрані вірші. К.: А-БА-БА- ГА-ЛА-МА-ГА, 2024, вид. 9-те 256 с.: серія «Українська Поетична Антологія». 256 с.

3. Гливінська Л. К. Колір як образ: мовно-поетичний живопис Миколи Вінграновського. *Компаративні дослідження* слов'янських мов і літератур. 2010. Вип. 12. С. 24-29.

4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

5. Кухар Н. І. Семантичний обсяг назв основних кольорів. Придніпровський вісник. 2000. Вип. 13. С. 43–50.

6. Мельник К. В. Семантика кольорономенів у сучасній поезії. Вінниця, 2018. 82 с.

7. Потебня О. О. Думка і мова (фрагменти). *Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2002. С. 34 – 51.

8. Семашко Т. Ф. Семантична структура лексичних одиниць на позначення кольору в українській мові. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах: збірник наукових праць*. 2009. Вип. 17. С. 14-21.

9. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії XX ст. Київ : Критика, 2007. 156 с.

10. Яворська Г. М. Семантика кольоропозначень в українській мові : монографія. Київ : Наук. думка, 2005. 110 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2'276.6:005.57:378
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.7

КУЛЬТУРА КОРПОРАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК СКЛАДНИК ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ (В МЕЖАХ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

CORPORATE COMMUNICATION CULTURE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING (WITHIN THE "UKRAINIAN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES" COURSE)

Даскалюк О.Л.,
orcid.org/0000- 0002-6977-6961
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті порушено проблеми вивчення комунікативного етикету, опанування навичок проводити ефективну ділову бесіду, налагоджувати зв'язки як в межах робочого колективу, так і з зовнішніми стейкхолдерами. Ці теми вивчають в межах курсу "Українська мова за професійним спрямуванням", який є обов'язковим у закладах вищої освіти, оскільки навчає майбутніх спеціалістів вправній комунікації у тій сфері, яку студенти вибрали для подальшої професійної діяльності. Вимоги до високого рівня soft skills сьогодні є постійними на ринку праці, а тому освітні програми містять мовні дисципліни, які допомагають студентам вдосконалювати свої комунікативні навички, відпрацьовувати можливі моменти робочого спілкування, набувати досвіду ведення проблемної розмови.

Перед викладачем професійної української мови стоїть проблема зацікавити студентів комунікативними традиціями українського народу, які через тривалий час русифікації опинилися на маргінесі не лише професійної культури, а й повсякденного вжитку, відновити в їхній практиці мовленнєву поведінку свого народу, поєднавши її з викликами глобалізації, глибокої інтеграції української виробничої / бізнесової сфери в міжнародну. Сучасні методи Scrum-комунікації дозволять зробити заняття з ділової української мови не лише корисними з погляду покращення грамотності мовлення, а й цікавими, досвідонабувними в ракурсі застосування виробничих моментів комунікації в рольових вправах, відпрацювання різних методів розв'язку проблемних ситуацій, вміння трансформувати сленгове мовлення в прийнятне й очікуване з боку адресата.

На заняттях з професійної української мови студенти мають змогу відпрацювати навички презентації себе як спеціаліста, вивчити й спробувати риторичні прийоми для ведення публічної розмови, відшліфувати навички персональної комунікації з погляду фахового застосування. Екскурси в становлення комунікативного етикету українського народу продемонструють студентам глибину мовної традиції нашої спільноти, підкреслять цінності, яких віками дотримувалися українці, допоможуть відновити тяглість комунікативних навичок на народній основі.

Ключові слова: українська мова за професійним спрямуванням, комунікативний етикет, ділова бесіда, корпоративні комунікації, навчальні методи, комунікативна компетентність.

The article addresses the issue of studying communicative etiquette, developing the ability to conduct effective business conversations, and establishing connections both within a team and with external stakeholders. These topics are covered within the "Ukrainian Language for Professional Purposes" course, which is mandatory in higher education institutions, as it teaches future specialists proficient communication in their chosen field of professional activity. Today, the demand for high-level soft skills is a constant in the labor market; therefore, educational programs incorporate language disciplines that help students improve their communication skills, practice potential workplace communication scenarios, and gain experience in handling challenging conversations.

A teacher of professional Ukrainian faces the challenge of sparking students' interest in the communicative traditions of the Ukrainian people. Due to a prolonged period of russification, these traditions were marginalized not only in professional culture but also in everyday use. The goal is to restore the national speech behavior in students' practice, combining it with the challenges of globalization and the deep integration of the Ukrainian industrial sector into the international arena. Modern Scrum communication methods can make business Ukrainian classes not only beneficial for improving speech literacy but also engaging and experiential. This is achieved by applying workplace communication scenarios in role-playing exercises, practicing various problem-solving methods, and developing the ability to transform slang into an acceptable format expected by the recipient.

In professional Ukrainian language classes, students have the opportunity to practice self-presentation skills as specialists, learn and apply rhetorical techniques for public speaking, and polish their interpersonal communication skills for professional use. Exploring the formation of the Ukrainian communicative etiquette will demonstrate to students the depth of our community's linguistic tradition, highlight the values Ukrainians have upheld for centuries, and help restore the continuity of communication skills based on national heritage.

Key words: Ukrainian language for professional purposes, communicative etiquette, business conversation, corporate communication, teaching methods, communicative competence.

У вищих навчальних закладах курс "Українська мова за професійним спрямуванням" допомагає студентам покращити грамотність через роботу з текстами професійного спрямування, вдосконалити свої знання з історії фаху, зокрема через вивчення правопису та відмінювання прізвищ науковців, географічних назв, пов'язаних зі становленням галузі, набути навичок з написання текстів в інформаційному стилі, що напрочуд потрібно для сучасних умов роботи в командах, комунікацію через соцмережі. Окремо йде вивчення етикету усного ділового мовлення, що теж сприяє вдосконаленню вмінь провадити ефективне спілкування, розуміння етикетних нюансів, дотримання прийнятих норм комунікативної поведінки з акцентом на робочі умови комунікації. Отож під час вивчення української мови за професійним спрямуванням майбутні фахівці вивчають тонкощі копроративного спілкування: як у формі письмовій (правила написання ефективних електронних листів), так і в усній: від привітання до проведення ділових зустрічей.

Постановка проблеми. Вивчення етикету спілкування – тема цікава, але й доволі багатогранна, оскільки включає в себе короткий екскурс в минуле, адже знання традицій забезпечує розуміння сьогоднішньої практики, а також аналіз тонкощів комунікації в часи глобалізації, з розумінням національної специфіки та інтернаціональних впливів. Саме тому ця тема потребує не одного заняття, що в умовах ущільненого курсу мовної підготовки фахівців має труднощі з повноцінною реалізацією, а відтак кілька шляхів застосування з врахуванням рівня підготовки академічних груп. Отож наша тема поєднує вивчення етикету спілкування з погляду відображення в ньому традицій української комунікативної поведінки й вимог до ефективного спілкування, які постають перед молодим фахівцем у сучасних бізнес-, ІТ-компаніях тощо.

Звісно, тема ефективного фахового спілкування потребує заглиблення в народні традиції, аналіз вимог до освіченої людини в різні часи нашої історії, дослідження історії комунікативного етикету, адже мовна поведінка народу засвідчує його етнопсихологічні особливості, ціннісно-культурні пріоритети, зрештою складну історію вибудови комунікативної переваги за різних соціальних устроїв. Грунтовне вивчення цього питання дозволить фахівцям будь-якої спеціальності, не лише гуманітарного напряму, розуміти важливість збереження традицій і передання їх подальшим поколінням, адже в комунікативному етикеті, багато формул якого можна знайти в народних прислів'ях та приказках, зосередилися цінності нашого народу, його менталітет, його розуміння свого і чужого та ставлення до всього, що відбувається у світі. Також треба враховувати вимоги сучасних компаній до вправності спілкування спеціалістів, до вміння провадити командну роботу, уникати конфліктів, знаходити виходи з проблемних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушена тема є обов'язковим компонентом підручників з "Української мови за професійним спілкуванням". А. Белік ретельно розглядає основні види ділового спілкування, мовленнєвий етикет, бар'єри в спілкуванні та його рівні, способи їх подолання [3, с. 36–53], схожі питання розглянуто в усіх сучасних посібниках з української фахової мови, адже їх знання, вміння застосувати в професійній діяльності впливає на комунікативні компетентності майбутніх молодих спеціалістів. Також проведено окремі дослідження використання мовного етикету в професійно орієнтованому комунікативному спілкуванні, автори одного з них зазначають: що "вищий рівень мовної культури особистості", то "вищий її професійний рівень. Низький рівень мовної культури, навпаки, є ознакою обмеження" [5, с. 74].

Порушена тема має багату палітру досліджень саме в ракурсі комунікативного етикету українців, поміж відомих імен українських мовознавців згадаємо Н. Бабич, Ф. Бацевича, С. Богдан, А. Коваль, О. Миронюк, Я. Радевича-Винницького, М. Стахів та інших дослідників нашого багатого комунікативно-етикетного спадку. На окрему увагу заслуговують праці, в яких проведено аналіз дотримання норм комунікативного етикету в молодіжних спільнотах, їх застосування в сучасних комунікаційних стратегіях, що було темою статей М. Баган, М. Попадинця, О. Скляренка. Питання особливостей корпоративних комунікацій вивчали Є. Джанабаєва, О. Зубова, А. Назарчук, Д. Мірошниченко, О. Харчишина та інші. Як бачимо, порушена в статті тема багатоаспектна й доволі актуальна, зважаючи на стрімку українізацію виробничих процесів, а відповідно адаптацію усного ділового мовлення під норми української мови, мовленнєвий етикет українців з урахуванням вимог нашого часу, впливу посилення міжнародних зв'язків (наприклад, забезпечення толерантного тону спілкування).

Постановка завдання. У нашому дослідженні розглянемо, як зацікавити сучасну молодіжну аудиторію особливостями ділової комунікації з погляду дотримання вимог українського комунікативного етикету; які можна викори-

стати методики на заняттях з "Української мови з професійним спрямуванням", щоб відпрацювати з майбутніми фахівцями моменти корпоративної комунікації; як вдосконалити комунікативні компетентності здобувачів вищої освіти, щоб становлення кар'єри, професійне зростання відбувалося на високому рівні ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. Сьогоднішні студенти – завтрашні фахівці в різних структурах (державних і приватних), організаціях, установах, а тому вміння налагоджувати зв'язок з усіма рівнями місця роботи – чи не базова вимога до ефективного менеджера, відповідального працівника. Таким чином тема культури усного ділового спілкування напрочуд важлива в структурі "Української мови за професійним спрямуванням", навчені ефективній комунікації спеціалісти сприятимуть налагодженню контактів між усіма ланками виробництва і сприятимуть підвищенню корпоративної культури. Є. Тихомирова зазначає: "Якщо відносини зі співробітниками вибудувані ефективно, то компанії скоріше вдасться домогтися високого рівня моралі серед своїх службовців, сильної мотивації та продуктивності" [6, с. 14]. Звісно, спеціальності, які готують менеджерів, повинні мати у своїх програмах спеціальні курси з ділової комунікації, але базовою дисципліною у вишах залишається курс з професійної української мови.

Дж. Корнеліссен тлумачить корпоративну комунікацію як складну систему управління структурою організації як всередині, так і через зовнішні зв'язки, PR-менеджмент [7, с. 10]. Звісно, такого масштабу ведення спілкування на курсі з професійної української мови охопити неможливо, проте студентів можна ознайомити з комунікативними бар'єрами та їхньою природою і надати можливі шляхи розв'язку проблемних комунікацій. Обов'язковим компонентом програми є навчання коректного спілкування через листування, зокрема електронне; організація та проведення зборів; вміння підготувати та втілити в життя виступ / презентацію.

У статті про особливості становлення ділової комунікації, вивчення у коледжах специфіки ведення ділових переговорів, порівняно з іншими видами людської взаємодії, вплив на ефективність роботи різних видів повідомлень, формування копроративної культури як результату правильного налагодження зв'язків М. Віоланті порушує також проблему взаємодії чотирьох поколінь, що працюють зараз в офісах [8, с. 10–11], яка відома і нашим працедавцям, і завдання освіти – навчити майбутніх випускників вишів взаємодіяти з представниками як старшої генерації, так і середньої, й молодшої для створення комфортної атмосфери всередині бізнесової структури. І саме такою об'єднувальною ланкою має бути знання комунікативного етикету українців і вміння застосовувати його в професійній діяльності, а також розуміння комунікаційних очікувань представників різних поколінь, наприклад, старшого – дотримання всіх вимог ввічливості, особливості формлювання адресованого звертання тощо.

Отож корпоративна комунікація – це багатоярусна ланка налагодження роботи ділових колектів через внутрішні канали обміну інформацією та зв'язки із зовнішніми бенефіціарами, стейкхолдерами тощо. Основною одиницею її функціонування є слово, а тому це професійне вміння безпосередньо пов'язано з мовною підготовкою фахівців усіх рівнів. Безперечно, головну роль в налагодженні ефективної роботи колективу відіграє керівник, проте наявність навичок правильної комунікації з колегами, яка сприяє командній роботі, щораз більше цікавить працедавців, і така вимога до кандидатів на ринку праці стає все відчутнішою. А саме вміння чітко, етично й аргументовано комунікувати в команді можна вибудувати на вивченні мовленнєвого етикету, відпрацюванні різних комунікативних ситуацій, розумінні походження тих чи тих етикетних формул, що і сформує у здобувачів вищої освіти soft skills, такий потрібний для сучасного ділового світу.

Здебільшого здобувачами вищої освіти є молоді люди, мовлення яких "засвідчує розширення риторичних канонів, пошук нових ефектних комунікативних стратегій, нестандартність визначень і характеристик тощо" [1, с. 14], що повинен використовувати викладач української професійної мови для ефективного навчання ділової комунікації. Доречними будуть обговорення комунікативних традицій нашого народу з його інтрепретацією до вимог спілкування нашого часу. Як уже згадували, невеликий екскурс в становлення комунікативних традицій (приміром, викання, таке донедавна узвичаєне в українських родинах; історія слів-регулятивів, як пан / пані, добродій / добродійка, товариш / товаришка, колега / колежанка тощо) допоможе молодим людям зрозуміти походження цих слів / явищ, їх роль в комунікації українців у різні часи, що буде підгрунтям для створення тяглості наших традицій, яка була перервана часами бездержавності, окупації. Зрештою, не можна ігнорувати того факту, що сучасна молодь по-своєму інтрепретує вимоги мовленнєвого етикету, уникаючи обов'язковості формального дотримання, акцен-

туючи на його ефективності для побудови комунікативної стратегії. Зважаючи на такі підходи, "комунікативними орієнтирами сучасної молоді стають щирість, експресія, виразність, бажання підтримати, що свідчить про її вибір цілком гуманістичних засад соціальної взаємодії, слушну відмову від вимушених формальностей, невмотивованого пафосу чи лукавства" [2, с. 15]. Ці факти теж треба враховувати під час навчання, вибираючи методики практичного застосування, а не зазубрювання, осмисленого використання, а не бездумного повторення.

Таким чином, вивчення або повторення комунікативних норм українського традиційного мовлення сформує в студентів базу етикетних формул з розумінням комунікативних особливостей їх застосування. Наприклад, формули привітання: викладач може розтлумачити правильні / неправильні вирази (як-от *Добрий день* і *Доброго дня* з поясненням від знавців культури мовлення), регіональні, релігійні особливості і випадки їх використання, можна навіть згадати давнє українське *Здоровенькі були*! і його невдалу адаптацію через зросійщену форму З*доров'я бажаю*! Так само можна повторити етикетні формули для різних комунікативних ситуацій, що особливо важливо для здобувачів вищої освіти, які не мають таких знань через виховання в російськомовному середовищі. Отож один з методів вивчення особливостей комунікативного етикету українців з погляду його застосування в умовах професійної комунікації – бесіда, колоквіум, реферативні повідомлення, презентації.

Обов'язковим моментом вивчення культури професійного мовлення є розгляд особливостей комунікації через електронні форми спілкування, в яких спостерігаємо зміщення "меж формальних і неформальних звертань, пристосування звичних ввічливих виразів до сучасного дискурсу тощо" [4, с. 144]. Для відточення навичок ведення такого штибу комунікації ефективною буде робота в парах, де один студент буде "водієм" і формулюватиме структуру тексту (наприклад, запиту до фірми-партнера), а поруч сидітиме "штурман", який стежитиме за процесом, коментуватиме дії, підібрані словесні формули, ефективність тих чи тих фраз, аналізуватиме їх, і, як результат, кожний отримає досвід роботи в парі і навчики створення фахового тексту. Такі парні роботи над текстами комунікації із зовнішніми діловими партнерами сформують в студентів розуміння алгоритму побудови тексту і навчать чути інших, критично оцінювати свою роботу, працювати на спільний результат.

Вмінню ефективно комунікувати в межах колективу можна вчити через інтеграцію інтерактивних методик, зокрема симуляцію Scrum-процесів, коли створюють моделі професійного спілкування, наприклад, комунікативної невдачі, і група шукає шляхи виходу, способи розв'язку проблемної ситуації. Ефективним буде застосування рольових дискусій, вправ з адаптування класичних етикетних формул до формату месенджерів.

Для студентів ІТ-сфери корисним буде завдання для відпрацювання роботи в команді з виконанням наперед визначеної ролі – методика рольової дискусії за "Шістьма капелюхами" Едварда де Боно. Викладач роздає студентам картки з ролями, які потрібно відразу ж втілювати в життя. Наприклад, так можна відпрацювати ситуації критики, на які не всі вміють реагувати конструктивно, але вони доволі часто трапляються в ІТ-командах. Для цього потрібно вибрати студента на роль тімлідера (керівника проєкту) й описати проблемну ситуацію, яка склалася в команді. Відтак аналізувати, які фрази підбирає менеджер до своєї команди, щоб ефективно розв'язати проблему: *Колеги, пропоную повернутися до суті питання* (узагальнене звернення до всіх); *Остапе, яка ваша думка з цього приводу* (адресоване звернення); *Отже, маємо таку ситуацію ...* (вміння підбити підсумки, сформулювати розв'язок чи подальші кроки роботи команди). Тестувальник (це зазвичай критик ідей) повинен знайти слабкі місця в проєкті і коректно про це повідомити: *Ідея чудова, але я бачу такі ризики... Чи врахували ми* (зверніть увагу на займенник, який не вип'ячує критика за межі колективу, а тримає його в рамках команди) *той факт, що...* Генератор ідей (креативник) пропонує нестандартні рішення, така роль навчить студентів сміливо виголошувати свої думки, впливати на командну роботу: *А що, якщо ми спробуємо подивитися на проблему під іншим кутом зору? Розгляньмо таку гіпотезу...* Таймкіпер (студент, який стежить за часом, теж важливе вміння контролювати тривалість свого мовлення й інших): *Перепрошую, але ми* (знову командне ми) *відхилилися від теми... Мушу нагадати, що у вас залишилося 2 хвилини до завершення промови... Товариство, у нас 5 хвилин до завершення наради...* Такі завдання сформують в студентів необхідні навички толерантної комунікації в командній роботі, вони завжди сприяють налагодженню стосунків в колективі студентської групи, окрім того, навчають граматичної вправності української мови, як-от колективне

ми, імператив першої особи множини, звертання. Схожі завдання можна відпрацьовувати в комунікативних ситуаціях планування, брейнштorму, завдання викладача – коректно виправляти мовні помилки й підказувати кращі шляхи розв'язку проблемної комунікації. Очевидно, що кожну таку командну роботу потрібно проаналізувати, пояснити помилкові фрази, дати поради для альтернативного розв'язку, що закріпить отримані комунікативні навички.

Важливим елементом мовної освіти є набуття досвіду з укладання документів для рекрутерів, а також вміння провадити ефективну комунікацію з наймачами. Імітація таких комунікативних ситуацій допоможе студентам опанувати українські етикетні форми зверненого мовлення, коректно розпочинати розмову (*Ознайомившись із вакансією на порталі*...), вдало її завершити (*З повагою* (тут можна пояснити особливості пунктуації) або *Буду вдячний за зворотний зв'язок*...).

На парах з української мови за професійним спрямуванням також буде доречно відпрацювати зі студентами навички самопрезентації (за одну хвилину зацікавити потенційного працедавця) або проведення щоденної наради (що робив учора, що робитиму сьогодні, які є проблеми). Навіть з реалізацією останньої ситуації робочої комунікації у молодих фахівців нерідко виникають проблеми, тому їх відпрацювання в аудиторії не лише покращить комунікативну компетентність, а й розвине впевненість, розуміння особливостей фахової комунікації.

Ще однією групою завдань, які не лише покращать комунікативні навички, а й розширять словниковий запас, сформують відчуття доречності, правильності мовлення, це вправи з адаптації сленгового повідомлення до очікуваного замовником: *Сервак впав, бо бази лягли. Скажи клієнтові, що ми це фіксимо, до вечора підніметмо* й коректний варіант повідомлення: *Шановний пане Іване! Перепрошуємо за тимчасові незручності. Наразі ми фіксуємо технічні збої в роботі сервера. Наша команда вже активно працює над усуненням проблеми. Орієнтовний час відновлення повноцінної роботи – сьогодні до 18.00. Дякуємо за Ваше розуміння*. Це ще й взірець ефективного інформаційного повідомлення, що теж засвідчує високу культуру професійного мовлення, а отже, працює на імідж фірми.

Висновки. Безперечно, курс "Українська мова за професійним спрямуванням" – напрочуд важливий елемент мовної підготовки фахівців, він не лише вдосконалює грамотність, вишколює вміння працювати з фаховими текстами, писати наукові дослідження, формулювати повідомлення, а й навчає ефективно комунікувати, дотримуватися норм українського етикетного мовлення, розуміти важливість застосування мовленнєвих традицій нашого народу в повсякденному професійному спілкуванні. Методи навчання комунікативної компетентності напрочуд різноманітні, а тому лінгводидактичні роботи з такої тематики актуальні, а порушена в публікації тема потребує подальшого вивчення й висвітлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган М. П. Мовлення сучасної української молоді в контексті національно-культурних тенденцій розвитку суспільства. *Мова та культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації:* матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 23 березня 2023 р. К. : Талком, С. 15–16

2. Баган М. П., Скляренко О. В. Мовленнєвий етикет сучасної української молоді: динаміка комунікативних орієнтирів. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія.* 2024. Том 27. № 1. С. 9–18.

3. Белік А. Українська мова за професійним спрямуванням. Навч. посіб. Київ, 2023. 175 с.

4. Попадинець М.В. Динаміка мовленнєвого етикету українців: від традиційних формул до сучасних комунікаційних стратегій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2025 № 74 Том 1. С. 145–147.

5. Скрипник, Н., Когутюк, О., & Турлюк, С. Мовно-мовленнєвий етикет у професійно орієнтованому комунікативному спілкуванні. *Молодий вчений*, 6.1 (130.1). С. 73–78.

6. Тихомирова Є. Корпоративні комунікації : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк : ФОП Захарчук В. М., 2013. 216 с.

7. Cornelissen J. P. Corporate Communication: A Guide to Theory and Practice / Joep P. Cornelissen. – SAGE Publications Ltd, 2008. – 280 p.

8. Violanti M. T. Business Communication. International Encyclopedia of Organizational Communication Wiley [Електронний ресурс] // ResearchGate. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/314761892_Business_Communication (дата звернення: 30.04.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 808.5:378.091.3:[81’42:32]
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.8

АНАЛІЗ ПУБЛІЧНОГО ВИСТУПУ В АСПЕКТІ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ

ANALYSIS OF PUBLIC SPEECH IN THE ASPECT OF FORMING THE RHETORICAL COMPETENCE OF A SPECIALIST

Івасюта М.І.,
orcid.org/0000-0003-3762-598X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії та культури української мови
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Ботнар Л.О.,
orcid.org/0009-0005-3593-1897
студентка ІІІ курсу філологічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджено проблему формування риторичної компетентності майбутніх фахівців через призму аналізу публічного мовлення в межах навчальної дисципліни «Риторика». Актуальність роботи зумовлена необхідністю підготовки спеціалістів, здатних до критичного сприйняття інформації та ефективної комунікації в сучасному соціокультурному просторі. Риторична компетентність як комплексна здатність особистості до створення ефективних текстів переконувального спрямування у різних сферах комунікації передбачає майстерне використання риторичного інструментарію для аргументованого впливу на аудиторію, а також постійне самовдосконалення через вироблення індивідуального ораторського стилю, зокрема на прикладі кращих зразків сучасного красномовства. Об’єктом дослідження є публічний виступ як інструмент комунікативного впливу, а предметом – лінгвориторичні особливості промови І. Фаріон на Марші Слави Героїв (14 жовтня 2011 року). У статті здійснено розбір промови І. Фаріон за такими параметрами: портрет аудиторії; рід і жанр красномовства, тип промови; мета оратора; матеріал для тексту промови; композиція виступу і методи викладу; логічна впорядкованість виступу; відповідність тексту промови основним комунікативним ознакам культури мовлення; спосіб викладу промови; дотримання вимог техніки мовлення; зовнішній вигляд оратора; контакт з аудиторією і засоби активізації уваги слухачів; риторичні фігури й тропи. Такий комплексний аналіз публічного виступу, що охоплює докомунікативний, композиційний, лінгвориторичний та прагматичний рівні, уможливлює системну оцінку студентами ефективності ораторської майстерності, виявлення стратегій впливу та прогнозування реакції аудиторії. Зроблено висновок, що аналіз публічного виступу в освітньому процесі дає змогу студентам не лише засвоїти теоретичні аспекти ораторства, а й розвинути навички формування авторського стилю мовлення, що є засадничим складником їхнього професійного самовизначення та запорукою ефективної лідерської комунікації. Результати дослідження можуть бути використані для розробки методичних рекомендацій з курсів риторики, культури мовлення та комунікативної лінгвістики.

Ключові слова: риторична компетентність, публічний виступ, ораторська майстерність, аналіз публічного виступу, Ірина Фаріон, риторичні фігури і тропи.

The article investigates the problem of forming the rhetorical competence of future specialists through the prism of analyzing public speech within the academic discipline “Rhetoric.” The relevance of the work is explained by the necessity of training specialists capable of critical perception of information and effective communication in the modern sociocultural environment.

Rhetorical competence as a complex ability of an individual to create effective messages of a persuasive orientation in various spheres of communication involves the skillful use of rhetorical tools for a reasoned influence on the audience as well as a tool of constant self-improvement through the development of an individual oratorical style, in particular based on the best samples of modern eloquence.

The object of the study is public speech as a tool of communicative influence, and the subject is the rhetorical features of the speech of Iryna Farion at the March of Glory of Heroes (October 14, 2011).

In the article, the analysis of the speech of I. Farion is carried out according to the following parameters: a portrait of the audience; a type and genre of eloquence, a type of speech; a purpose of speaking; material for the text of the speech; composition of the speech and methods of presentation; logical ordering of the speech; correspondence of the text of the speech to the main communicative features of speech culture; methods of delivering the speech; compliance with the requirements of speech technique; an appearance of the speaker; contact with the audience and using different means of capturing the listeners’ attention; rhetorical figures and tropes.

Such a comprehensive analysis of public speech, which covers pre-communicative, compositional, linguo-rhetorical and pragmatic levels, makes it possible for students to systemetically evaluate the effectiveness of public speaking, identify strategy of influence, and predict the reaction of a live audience.

It is concluded that the analysis of public speech in the educational process makes it possible for students not only to master the theoretical aspects of eloquence, but also to develop skills in forming an author’s speaking style, which is a fundamental component of their professional identity and a guarantee of effective leadership communication. The results

of the study can be used to develop methodological recommendations for courses in rhetoric, speech culture, and communicative linguistics.

Key words: rhetorical competence, analysis of public speech, speech, oratory, public speaking, Iryna Farion, rhetorical figures and tropes.

Постановка проблеми. Формування риторичної компетентності як однієї з ключових характеристик майбутнього фахівця в різних сферах діяльності є необхідною умовою для його успішної професійної самореалізації та конкурентоспроможності. У цьому контексті здатність не лише створювати власні тексти, а й критично аналізувати чужі виступи стає стратегічно важливою навичкою, фундаментом для розвитку ораторської майстерності. Розуміння механізмів впливу, структури аргументації та функціонування мовних засобів дає змогу майбутнім фахівцям ефективніше будувати професійну комунікацію, тому розробка й упровадження методики комплексного риторичного аналізу є необхідною умовою для підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до глибокої аналітичної роботи та ефективної самопрезентації в професійному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя роботи з публічним виступом як інструментом формування мовної особистості закладено в працях Г. Городиловської, З. Куньч, І. Шмілик [1], Н. Колотілової [2], Л. Мацько, О. Мацько [3], Г. Онуфрієнко [4], Г. Сагач [5]. Сучасний стан дослідження питання позначений диференціацією підходів до аналізу виступів за сферами їх реалізації, жанрової типології (Т. Галій [6], Г. Гамова [7]), інтеграції ораторського мистецтва з культурою академічного письма та розвитком навичок критичного сприйняття інформації (О. Новіцька, І. Заліпська, К. Стефанишин, І. Драч [8]), стилістичних та риторичних особливостей виступів політичних діячів (Н. Сунько та Д. Бевцик [9]), лінгвориторичного аналізу українського контенту блогосфери (О. Мунтян [10]). Сучасні наукові розвідки дають змогу ознайомитися зі структурою та особливостями публічного виступу, простежити трансформацію класичних риторичних стратегій у сучасному геополітичному дискурсі та виявити специфіку аргументації в кризових умовах, та актуальною залишається потреба висвітлення практичних прикладів аналізу публічних виступів відомих ораторів з метою формування професійних риторичних умінь і навичок майбутніх фахівців.

Мета статті – розглянути методику аналізу публічного виступу як ефективного засобу формування риторичної компетентності майбутніх фахівців на прикладі промови І. Фаріон на Марші Слави Героїв (14 жовтня 2011 рік) [11]. З огляду на поставлену мету необхідно вирішити такі **завдання**: визначити основні критерії аналізу публічного виступу, що може бути використаний у навчальному процесі під час вивчення курсу «Риторика», проаналізувати композиційні та змістові особливості обраної промови І. Фаріон, дослідити лінгвостилістичні засоби (фігури й тропи), які спікерка використовує для посилення впливу на аудиторію, оцінити прагматичний ефект та специфіку невербальної комунікації ораторки як складників її індивідуального риторичного стилю, описати значення аналізу для вдосконалення ораторських навичок студентів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні дослідники визначають риторичну компетентність як «теоретичну та практичну здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» [12, с. 52], для формування якої важливе значення має аналіз кращих зразків різних жанрів красномовства і типів промов.

Згідно з різними методологічними підходами до аналізу публічного виступу, його алгоритм передбачає з'ясування мети виступу, опису аудиторії, визначення роду та виду красномовства, композиційний аналіз та розбір мовностилістичних засобів, оцінку техніки мовлення, контакт із аудиторією тощо. Спираючись на систему запитань укладачів «Риторичного практикуму» [13, с. 129], пропонуємо приклад аналізу промови І. Фаріон на Марші Слави Героїв (14 жовтня 2011 року). Вибір цієї промови не випадковий: вона належить до прикладів публічної риторики, де поєднуються політична мобілізація, національна ідентичність, історична аргументація та емоційний вплив на аудиторію. Цей виступ є показовим для вивчення сучасної української риторики, оскільки І. Фаріон – відома ораторка, у чиїх промовах чітко простежується індивіду-

альний стиль, зокрема категоричність висловлювань, використання історичних алюзій, патетика та апеляція до колективної пам'яті.

1. *Аудиторія, для якої виголошено подану промову.* Промову адресовано до учасників Маршу Слави УПА (організованого ВО «Свобода»). За законом моделювання аудиторії, оратор має врахувати демографічні та психологічні ознаки слухачів, тому І. Фаріон звертається до «ми», «громади», «молоді» – спільного «народу», апелюючи до їхніх мотивів (боротьби за націю, героїчної спадщини) та переконань: вона наголошує на історичних героях (Р. Шухевич, С. Бандера), на патріотизмі, переконуючи аудиторію змінити стиль мислення на націєцентричний. Такий підхід узгоджується з вимогами закону моделювання аудиторії – дослідити настрій та інтереси групи й сформулювати заклики відповідно до її цінностей.

2. *Жанр ораторського мистецтва, тип промови.* Виступ належить до суспільно-політичного красномовства. Це яскравий приклад мітингової агітаційної промови, що поєднує елементи епідейктичних виступів і закликів до дії. І. Фаріон підносить дух УПА та їхню спадщину (епідейктичні риси), але водночас критикує чинну владу та спонукає аудиторію до боротьби (агітаційна функція). Згідно з риторичними традиціями, політична промова характеризується ідейністю, конфліктністю та урочистістю стилю. І. Фаріон використала типові прийоми політичної промови – гасла, моралізацію, апеляцію до історичних героїв і духовних цінностей. На відео бачимо засоби наочної агітації – плакати з С. Бандерою, гаслами, прапори України та ОУН.

3. *Мета оратора. Чи досягнуто цієї мети?* Головна мета І. Фаріон – переконати слухачів у потребі націєцентричних змін та мобілізувати їх на активну дію. Згідно зі стратегічним законом, вона формує раціональне завдання (демонструвати аргументи, чому влада колоніальна) і «надзавдання» – емоційно спонукати аудиторію. Ораторка викриває «найстрашніший плід колоніального режиму» на чолі держави та «окупацію совками», щоб роз'яснити аудиторії чинники розбрату. Надзавдання виявляється у безапеляційних закликах: наприкінці промови діячка виголошує «Тому – жодних сумнівів і вагань, будьмо сильні!», що націлено збуджувати патріотичні почуття. Цілком імовірно, її мета – підсилити підтримку націоналістичних ідей і єднати спільноту для подальшої боротьби. Завдяки емоційній кульмінації («будьмо сильні!») та використанню символічних цитат (наприклад, «Благослови і пера, і мечі»), промова, очевидно, досягла надзавдання – викликати ентузіазм і згуртувати громаду.

4. *Матеріал, який використано в тексті промови.* І. Фаріон використовує широкий спектр матеріалів: історичні ідеї і цитати, приклади національних героїв та сучасно-політичні факти. Звертається до української літератури (цитує Л. Костенко: «Благослови і пера, і мечі»), до праці Р. Шухевича «Перспективи української революції», до образів С. Бандери, М. Шашкевича, Т. Шевченка. У тексті є алюзії на біблійні мотиви («Бог судитиме за мотиви») та гіпертрофоване зображення влади («найстрашніший плід колоніального режиму»). Такий матеріал можна зарахувати до елементів емоційно-значущої аргументації: апеляції до авторитету (цитати, історія), до цінностей (незалежність, героїзм), до страхів (радянське минуле). Загалом промова багата на ідейний матеріал, що поєднує факти, цитати й узагальнення, формуючи концепцію націєцентризму.

5. *Композиція виступу. Методи викладу матеріалу.* Промова ораторки побудована за типовою структурою: звернення до аудиторії – проблемний вступ – виклад основних ідей та їхня аргументація – емоційне завершення. У вступі І. Фаріон привертає увагу громади, запрошує до роздумів риторичним запитанням «Чому я сьогодні сюди приїхав?», висвітлює моральну проблему «Господь судитиме нас не за вчинками, а за мотивами вчинків». Це відповідає тактичному прийомові проблемного вступу. Далі вона крок за кроком розгортає аргументи щодо цитати Л. Костенко «Благослови і пера, і мечі». Спершу аргументує важливість слова, підтверджуючи фактами про Т. Шевченка, М. Шашкевича. Потім аргументує важливість мечів: приклади історії – козацтво, січове стрілецтво, УПА. Закликає цінувати військову силу («Без мілітарної свідомості не буде поступу»). Завершення промови – це кульмінаційний заклик («Будьмо сильні!») – спонукає слухачів до дії.

6. *Логічна впорядкованість виступу.* Загалом виступ структуровано послідовно, хоча логіка радше підпорядкована емоційному сприйняттю, ніж чіткій аналітиці. Тактичний закон вимагає, щоб аргументи були пов'язані з головною тезою. І. Фаріон формулює основну тезу (Україна повинна стати націєцентричною державою) і підтверджує її аргументами: посиланнями на історичну значущість та аналізом сучасного стану. При цьому деякі твердження мають

риторичний і полемічний характер з елементами гіперболи.

7. *Відповідність мовлення вимогам правильності, точності, виразності, багатства мови.* Без сумніву, мовознавиця І. Фаріон дотримується правильності, точності мовлення. Промова вирізняється виразністю та емоційною забарвленістю. Вислови чіткі, лексика доречна, практично немає розмовних зворотів, натомість є цитати й афористичні фрази, що роблять мову багатшою та образнішою.

8. *Спосіб виголошення промови.* Виклад послідовний, промова має чітку ритмічну структуру висловлювань, заздалегідь дібрані цитати, урочистий характер і відсутність імпровізаційних елементів. Текст ніби відшліфований, без «зайвих» вставок, характерних для імпровізації. Фрази ніби спеціально сконструйовані для запам'ятовування їх аудиторією. Інтонація, паузи та риторичні наголоси також є контрольованими, а не ситуативними.

9. *Дотримання оратором вимог техніки мовлення.* І. Фаріон – професійний мовознавець, тож її вимова була чистою і виразною. Характерно, що вона дотримувалася ритмічної й інтонаційної побудови: акцентувала важливі слова, дотримуючись логічного, смислового наголосу, роблячи паузи перед кульмінаційними фразами. Ця техніка посилювала увагу слухачів. Дотримано таких вимог, як чітка, правильна артикуляція, дикція, гучність, інтонації варіюються від м'яких до емоційних виголошувань. Завдяки цьому промова звучала переконливо й виразно.

10. *Зовнішній вигляд оратора. Доречність жестів, міміки.* Зовнішній вигляд І. Фаріон стриманий, поважний та доречний. Жести ораторка на початку промови не використовує, тримаючи мікрофон, а згодом, посилюючи наростання, вони стають органічними. Жести ритмічні та емоційні: стиснений кулак, «рука, що відрубує фразу», піднесення руки догори при зверненні до Бога «Боже...», під час ампліфікації слів. Вираз обличчя – зосереджений, суворий, упевнений, тож відповідає характеру промови.

11.*Контакт з аудиторією* встановлено через пряму мову від першої особи множини («ми», «наші»), звернення до слухачів як до однодумців. За законом ефективної комунікації, промовець повинен керувати власною поведінкою і поведінкою аудиторії. І. Фаріон постійно підтримує «зоровий» та смисловий контакт: вона говорить про «спільну роботу» та відповідальність, «ми захищаємо» та «ми будемо боротися», чим формує відчуття єдності. У промові відчувається реакція «позитивного резонансу» – аудиторія схвально реагувала на гасла. Помітно, що ораторка стежить за реакцією: її напруження – пауза – емоційні вигуки викликали у слухачів підтримку.

12. *Засоби активізації уваги слухачів.* І. Фаріон застосовує кілька прийомів для утримання уваги: проблемний вступ, шокові образи, запам'ятовувані рефрени. Вона починає з питань сумління («Господь судитиме нас…»), запитання до громади, для чого вони сюди прийшли – це «проблемний вступ», що захоплює з перших секунд, використовує риторичне запитання, що запрошує слухачів до роздумів «навіщо кожен сюди прийшов?» та заклики (рефрен, анафори). Контрастні символічні образи (Покрова, що благословляє не лише пишне слово, а й меч, – несподіваний перехід від релігійного до бойового мотиву). І. Фаріон періодично змінювала темп і тон мовлення, щоб уникнути монотонності. Крім того, промовиця в кінці виявкравила свій виступ гаслом, що легко запам'ятовується «Будьмо сильні!», а на початку виступу «Слава Україні!» – такі вислови завжди активізують масовий відгук.

13. *Риторичні фігури і тропи.* У промові І. Фаріон риторичні фігури й тропи підсилюють експресивність виступу. Використано, зокрема, такі риторичні фігури (класифікація за Н. Колотіловою [2, с. 86–98]): асиндетон («.. *мати свою землю, мати свою господарку, мати свою неповторну мову, історію, культуру, церкву»*), полісиндетон (*«Дамо собі раду і з нашим внутрішнім світом, і з плином наших думок, і з цілісністю нашого світогляду»; «І це логічно, і це закономірно»*), паратезу («*Безвольна війна (а це власне та війна, через яку переходять українці сьогодні) – це...»),* гомеотелевтон («*Їхній шлях один – самопожирання, самознищення. В нас інший шлях – самовдосконалення, самонаснаження»*), анафору (*«В Україні маємо не просто поневолених край, в Україні маємо не просто знищену господарку, в Україні маємо найстрашніше»),* анадиплозис (*«А що зостанеться? Зостанеться та ідея, що створила УПА. УПА виросла з українських націоналістів...»),* гіперболу (*«Безвольна війна – це найстрашніший плід колоніального режиму»; «Шухевич і Бандера є повним страхом і паралічем...»*), інверсію (*«Ми не повинні тим бандитам подарувати жодного...»*), ампліфікацію і градацію (*«В Україні маємо не просто поневолених край, в Україні маємо не просто знищену господарку, в Україні*

маємо найстрашніше», «...мати свою землю, мати свою господарку, мати свою неповторну мову, історію, культуру, церкву»), хіазм («*Це називається альтруїстичним егоїзмом або егоїстичним альтруїзмом»*), парцеляцію (*«...на вершині найстрашніший плід нашої держави. І це логічно, і це закономірно*»), риторичні запитання (*«Чому я сьогодні сюди приїхав?», «Може, тому вони були потужними і незламними?»*). Тропи увиразнюють промову І. Фаріон, наприклад, такі: дисфемізм (*«Ця московфільська юрба», «Ще досі смердять випари цієї імперії», «це відчужені істоти, предки яких заселили нашу землю окупантами...»; «Орда оббріхує нас»*), метафора (*«НАТО стало цією парасолькою захисту...», «Не допоможуть реформи…», «Усе це вилікує смерть»*), метонімія (*«Якщо Україна не змінюватиме способу мислення...», «Дякую вам, що прийшли до Шевченка...*»), прозопопея (*«Покрова благословляє…»*), антитеза (*«Їхній шлях один – самопожирання, самознищення. В нас інший шлях – самовдосконалення, самонаснаження»; «Наші сумніви сьогодні – це наша поразка завтра», «Господь судитиме нас не за нашими вчинками, а за мотивами», «Покрова благословляє не тільки пера, але й мечі»*), оксиморон (*«альтруїстичний егоїзм або егоїстичний альтруїзм»*). Загалом, така концентрація засобів виразності забезпечує цілісність впливу на аудиторію, де логічна аргументація органічно поєднується з експресивною манерою виголошення, формуючи у слухачів відчуття безпосередньої причетності до ідеологічного змісту промови.

Отже, виступ І. Фаріон на Марші Слави УПА 2011 року є яскравим прикладом політичної агітаційної промови з чітко вираженою ідеологією. Ораторка майстерно поєднала моральні апеляції з історичними прикладами і сильними гаслами. Це забезпечило емоційне наповнення промови та активний резонанс аудиторії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз публічного виступу і детальний розбір риторичного інструментарію є одним із ключових аспектів формування риторичної компетентності майбутнього фахівця. Промови досвідчених ораторів розвивають аналітичні здібності здобувачів освіти, привчаючи їх бачити внутрішню архітектоніку слова. Це сприяє подоланню стихійності у власному мовленні та формує звичку свідомого відбору мовних засобів залежно від комунікативної ситуації.

Отже, аналіз публічного виступу в курсі «Риторика» є дієвим механізмом розвитку в майбутніх спеціалістів авторського стилю мовлення, що є засадничим складником їхньої професійної самовизначеності та запорукою ефективної лідерської комунікації. Перспективи подальших досліджень передбачають аналіз публічних виступів українських ораторів з метою виокремлення універсальних і національно-специфічних стратегій переконання, що можуть бути інтегровані в освітній процес.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика : підручник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.

2. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 311 с.

4. Онуфрієнко Г.С. Риторика : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 625 с.

5. Сагач Г. М. Риторика : навч. посібник. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 565 с.

6. Галій М. С. Публічний виступ: мета, види, жанри та вимоги. *Держава і право*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 83. С. 14 –23.

7. Гамова Г. І. Публічний виступ як реалізація ораторської майстерності. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. Вип. 50. С. 156 –165. DOI: https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.20

8. Новіцька О. І., Заліпська І. Я., Стефанишин К. Л., Драч І. Д. Публічний виступ як жанр ораторського мистецтва: культура сприймання та інтеграція з академічним письмом. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 12. С. 578–588. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-578-588

9. Сунько Н. О., Бевцик Д. В. Стилістика та риторика політичних виступів американських та британських лідерів під час російсько-української війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2024. Вип. 67. С. 117–120. DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.67.27

10. Мунтян О. Лінгвориторичний аналіз контенту українських блогерів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Філологія. 2024. Вип. 2. С. 68 –73. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.2.11

11. Фаріон І. Д. Промова на Марші Слави Героїв (14 жовтня 2011 року) : [відеозапис]. *YouTube*. 2011. URL: https://www.youtube.com/watch?v=cGd0BCtvHwo (дата звернення: 25.04.2026).

12. Толочко С. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Серія : Педагогічні науки. 2020. Вип. 8. С. 51–59.

13. Риторичний практикум : навч. посіб. / за ред. З. Й. Куньч. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. 212 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81'376.46'38:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.9

ТЕМАТИЧНА ГРУПА ЕТИКЕТНОЇ ЛЕКСИКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ КООПЕРАТИВНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТАКТИК

THEMATIC GROUP OF ETIQUETTE VOCABULARY AS A TOOL OF COOPERATIVE COMMUNICATIVE TACTICS

Коваль Л.М.,
orcid.org/0000-0002-4014-1858
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Антонюк О.А.,
orcid.org/0000-0002-3892-7149
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, теорії та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

У статті здійснено комплексний аналіз етикетної лексики як інструмента реалізації кооперативних комунікативних тактик у сучасному мовленні. У роботі обґрунтовано, що етикетна лексика виконує функцію маркерів комунікативної кооперації, сприяє встановленню контакту між співрозмовниками, підтриманню взаєморозуміння, зниженню конфліктності та гармонізації дискурсу.

Запропоновано кваліфікувати етикетну лексику як багаторівневу систему, у якій поєднуються функціонально-семантичний, прагматичний, соціолінгвістичний і структурний аспекти. Особливу увагу приділено функціонально-семантичній класифікації, що ґрунтується на комунікативних намірах мовця, а також прагматичному підходу, у межах якого етикетна лексика постає як засіб реалізації кооперативних тактик – установлення контакту, регулювання дистанції, пом'якшення інтенцій, солідаризації та уникнення конфлікту.

Проаналізовано функціонування різних тематичних груп етикетної лексики у процесі комунікації та з'ясовано їхню роль у реалізації іллокутивного наміру мовця та перлокутивного ефекту висловлювання. Доведено, що етикетні одиниці здатні модифікувати силу висловлювання, трансформуючи директиви у ввічливі прохання, а також виконують функцію нейтралізації актів, що загрожують комунікативному «обличчю» співрозмовника. Особливу увагу приділено аналізу етикетної лексики як інструмента «м'якої сили» в ситуаціях потенційного конфлікту.

Окреслено залежність ефективності використання етикетної лексики від параметрів комунікативної ситуації – соціального статусу, ступеня формальності, типу дискурсу (офіційного, неофіційного, цифрового). Установлено, що в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, зокрема в ситуації воєнного стану, етикетна лексика набуває особливої значущості як інструмент соціальної консолідації, підтримки та психологічної стабілізації комунікантів.

Зроблено висновок, що тематичні групи етикетної лексики є важливим механізмом реалізації кооперативної комунікації, а їх ефективність залежить від адекватного врахування контекстуальних чинників. Окреслено перспективи подальших досліджень, пов'язані з аналізом цифрового етикету, гендерних особливостей мовленнєвої поведінки та крос-культурної прагматики.

Ключові слова: етикетна лексика, тематична група, мовленнєвий етикет, комунікативна тактика, кооперація, прагматика, дискурс, ввічливість.

The article presents a comprehensive analysis of etiquette vocabulary as a tool for implementing cooperative communicative tactics in modern speech. The paper substantiates that etiquette vocabulary serves as markers of communicative cooperation, contributes to establishing contact between interlocutors, maintaining mutual understanding, reducing conflict, and harmonizing discourse.

It is proposed to qualify etiquette vocabulary as a multi-level system that combines functional-semantic, pragmatic, sociolinguistic and structural aspects. Particular attention is paid to the functional-semantic classification, which is based on the communicative intentions of the speaker, as well as to the pragmatic approach, within which etiquette vocabulary appears as a means of implementing cooperative tactics – establishing contact, regulating distance, softening intentions, solidarizing and avoiding conflict.

The functioning of various thematic groups of etiquette vocabulary in the process of communication is analyzed and their role in the implementation of the speaker's illocutionary intention and the perlocutionary effect of the utterance is clarified. It is proved that etiquette units are able to modify the force of the utterance, transforming directives into polite requests, and also perform the function of neutralizing acts that threaten the communicative «face» of the interlocutor. Special attention is paid to the analysis of etiquette vocabulary as a tool of «soft power» in situations of potential conflict.

The dependence of the effectiveness of using etiquette vocabulary on the parameters of the communicative situation – social status, degree of formality, type of discourse (official, unofficial, digital) – is outlined. It is established that in the conditions of modern socio-cultural transformations, in particular in the situation of martial law, etiquette vocabulary acquires special significance as a tool for social consolidation, support and psychological stabilization of communicants.

It is concluded that thematic groups of etiquette vocabulary are an important mechanism for implementing cooperative communication, and their effectiveness depends on adequate consideration of contextual factors. Prospects for further research related to the analysis of digital etiquette, gender characteristics of speech behavior, and cross-cultural pragmatics are outlined.

Key words: etiquette vocabulary, thematic group, speech etiquette, communicative tactics, cooperation, pragmatics, discourse, politeness.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістика дедалі більше орієнтується на вивчення мовлення як динамічного процесу взаємодії, у межах якого мовні одиниці функціонують не лише як засоби номінації, а й як інструменти реалізації комунікативних намірів мовця. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження комунікативних стратегій і тактик, що визначають ефективність міжособистісної взаємодії та сприяють досягненню прагматичного результату спілкування.

Мовленнєвий етикет регулює соціальну взаємодію, створюючи позитивний фон для кооперативної комунікації. Важлива роль у питанні мовленнєвого етикету, безсумнівно, належить етикетній лексиці, використання якої сприяє встановленню доброзичливої атмосфери, досягненню взаєморозуміння, зниженню конфліктності між комунікантами, що загалом підвищує ефективність їхньої взаємодії.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до проблем ефективної комунікації в умовах сучасного соціокультурного простору, де мовленнєве обличчя особи виступає ключовим інструментом взаємодії та конструювання соціальних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади вивчення мовленнєвого етикету закладено в працях зарубіжних дослідників теорії мовленнєвих актів. Це насамперед праці Джона Остіна та Джона Серля [1], які кваліфікували етикетні формули як перформативи – висловлювання, що не просто передають інформацію, а чинять певну дію стосовно адресата. Знаковими щодо аналізу цієї теми стали й напрацювання Пола Герберта Грайса [2], зокрема сформульований ним *Принцип Кооперації*, відповідно до якого ввічливість як компонент мовленнєвого етикету – обов'язкова умова успішного обміну інформацією. Значним внеском у дослідження мовленнєвого етикету стала праця Пенелопи Браун та Стіва Левінсона *«Politeness: Some Universals in Language Usage»* [3], у якій уведено поняття *комунікативного «обличчя»* (face) – «позитивного обличчя» та «негативного обличчя». І саме із збереженням певного типу комунікативного обличчя дослідники пов'язують реалізацію кооперативної та/або конфронтаційної комунікативних стратегій. Безпосередньо етикетні слова як інструмент гармонізації спілкування трактує Джофрі Ліч у викладеному ним *Принципі Ввічливості* [4].

У XXI ст., коли дослідницький лінгвістичний фокус змістився в бік дискурс-аналізу та міжкультурної прагматики, етикет почали вивчати як засіб уникнення комунікативних конфліктів у глобалізованому світі. Широкої популярності в цей час набувають праці Анни Вежбицької [5; 6].

Українські лінгвісти також досліджували зв'язок мови з культурою та національною психологією. Якщо говорити про праці, що стали передумовою вивчення мовленнєвого етикету, то передусім ідеться про праці О. Курило [7] та І. Огієнка [8; 9], які акцентували на народному етикеті, специфіці традиційних вітань та звертань як маркерів ідентичності. Однією з провідних українських дослідниць мовленнєвого етикету є Надія Бабич. Її праці поєднують проблематику культури мови, стилістики та мовленнєвої поведінки [10;11]. На окрему увагу заслуговують студії Світлани Богдан, яка спеціально зосереджується саме на етикетній комунікації, формулах ввічливості та їх функціонуванні в сучасній українській мові [12]. Флорій Бацевич аналізує мовленнєвий етикет у комунікативно-прагматичному вимірі, у його напрацюваннях це засіб гармонізації дискурсу, а етикетна одиниця – інструмент реалізації комунікативної стратегії [13; 14]. Тетяна Радзієвська досліджує етикет у контексті текстотворення та соціальної взаємодії [15].

Сьогодні в умовах війни в Україні комунікація набуває особливої соціальної ваги, стаючи інструментом підтримки, солідарності та психологічної стійкості. Дослідження етикетних мовних засобів як інструменту кооперативних комунікативних тактик дозволить глибше осмислити роль мови як механізму соціальної консолідації та ефективної комунікації в кризових умовах, що й визначає актуальність, мету та завдання нашої праці.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз тематичної групи етикетної лексики як інструмента реалізації кооперативних комунікативних тактик, а також з'ясування її функціонально-прагматичних особливостей у різних типах дискурсу.

Досягнення окресленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити сутність і структуру етикетної лексики як окремої тематичної групи;

- проаналізувати функціонування етикетної лексики у процесі реалізації кооперативних тактик;

- виявити прагматичний потенціал етикетних мовних засобів у різних комунікативних ситуаціях.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці етикетну лексику кваліфікують не просто як сукупність «ввічливих слів», а як *систему прагматичних маркерів,* що регулюють соціальну взаємодію. Ф. Бацевич визначає мовленнєвий етикет як «сукупність усталених формул спілкування, прийнятих у певному суспільстві, що забезпечують нормативність і ввічливість комунікативної взаємодії» [13, с. 198].

Етикетна лексика виконує роль «рамки» мовленнєвого акту. Вона сигналізує про визнання статусу партнера та готовність дотримуватися соціальних норм. Фактично це інструментарій (ресурс) для кооперативної взаємодії комунікантів.

Класифікації етикетної лексики ґрунтуються на різних підходах – функціональному, прагматичному, семантичному та соціолінгвістичному. У сукупності вони дозволяють описати етикетні одиниці як систему, що обслуговує комунікативні потреби суспільства.

Найпоширенішою на сьогодні є **функціонально-семантична класифікація**, за якою етикетну лексику поділяють відповідно до комунікативних намірів мовця. У її межах виокремлюють формули:

- вітання (*добрий день, вітаю*);
- прощання (*до побачення, бувайте*);
- подяки (*дякую, щиро вдячний*);
- вибачення (*перепрошую, вибачте*);
- прохання (*будь ласка, прошу*);
- побажання (*успіхів, щастя*);
- звертання (*пане, шановний*);
- компліменту та схвалення.

Ця класифікація є базовою, оскільки безпосередньо відображає комунікативні функції етикетних формул і широко використовується в працях із культури мовлення, наприклад у працях Н. Бабич, С. Богдан.

Інший важливий підхід – прагматична класифікація, яка враховує роль етикетних одиниць у реалізації комунікативних стратегій. Тут етикетна лексика розглядається як інструмент:

- встановлення контакту;
- підтримання взаємодії;
- регулювання міжособистісної дистанції;
- вираження ввічливості та уникнення конфлікту.

У такому аспекті етикетні формули тісно пов'язані з кооперативними тактиками спілкування.

За соціолінгвістичним критерієм етикетну лексику класифікують залежно від:

- статусних відносин між комунікантами (офіційне / неофіційне спілкування);
- віку, соціальної ролі, ступеня знайомства;
- ситуації спілкування (побутова, професійна, публічна).

Соціолінгвістичне розмежування зумовлює варіативність етикетних формул у спілкуванні: *пане професоре – друже, доброго дня – привіт*.

Також виокремлюють структурно-мовний підхід, за яким етикетні одиниці поділяють на:

- лексичні (окремі слова: *дякую*);
- фразеологізовані (стійкі словосполучення: *щиро вдячний*);
- клішовані вислови (формули: *дозвольте звернутися*).

У сучасній лінгвістиці ці класифікації часто поєднують, що дає змогу розглядати етикетну лексику як багаторівневу систему, у якій взаємодіють значення, функція та соціальний контекст. На нашу думку, такий комплексний підхід забезпечує найповніше розуміння ролі етикетних одиниць у реалізації ефективної та гармонійної комунікації, саме його обрано як концептуальну основу нашого дослідження. Проаналізуємо кореляцію тематичних груп етикетної лексики із кооперативними комунікативними тактиками.

У будь-якій формі і сфері людської взаємодії найуживанішою є **контактовстановлювальна група етикетної лексики (вітання та звертання)**, це одиниці на зразок: *Добрий день! Вітаю! Пане/Пані, Вельмишановний* тощо. У мовленнєвому акті така лексика виконує фатичну функцію, сигналізуючи про початок взаємодії та встановлюючи соціальну дистанцію між комунікативними партнерами. У площині кооперативного комунікативного підходу використання цієї групи етикетної лексики спрямоване на вибір правильного (оптимального, коректного, тактовного) звертання (наприклад, за фахом або за статусом), демонстрацію поваги до «позитивного обличчя» партнера, що разом створює безпечне середовище для діалогу.

Важлива роль у спілкуванні належить і **реституційній групі етикетної лексики (формули вибачення)**, наприклад: *Перепрошую! Вибачте за наполегливість! Даруйте на слові!* Це своєрідний інструмент «ремонту» взаємодії. Уживання такої етикетної лексики мінімізує негативне сприйняття та можливі негативні наслідки від

потенційно неприємних дій (переривання розмови, незгода, запізнення і под.). Ця група етикетних формул є базою для тактики самокорекції мовця задля збереження комунікативного балансу. Вона також використовується для пом'якшення FTA (Face Threatening Acts) – актів, що загрожують комунікативному обличчю.

Етикетна лексика групи вдячності (формули подяки) – ефективний засіб фіксації успішної взаємодії комунікантів. Одиниці цієї групи слугують позитивним завершенням певного етапу або всього акту спілкування. Їх уживання засвідчує кооперативні наміри мовця, зокрема формує основу тактики солідаризації. Вона підкріплює бажання партнера співпрацювати в майбутньому, трансформуючи одноразовий комунікативний акт (одноразову послугу у сфері ділового спілкування) в довготривалий зв'язок.

Найбільш функціонально філігранною вважаємо **апелятивну групу етикетної лексики (формули прохання та пропозиції**), використання якої потребує особливих комунікативних умінь від мовця. Це сполуки на кшталт *Будь ласка! Чи не могли б Ви? Дозвольте запропонувати* тощо. Їх уживання перетворює «наказ» на «прохання», залишаючи співрозмовнику ілюзію свободи вибору. Це комунікативний інструмент тактики депресонізації або пом'якшення тиску.

Групу гармонізації (компліменти, похвала, добропобажання) етикетної лексики репрезентують мовні сполуки на зразок *Чудова ідея! Ви маєте рацію! Успіхів Вам!* тощо. Їхня роль у мовленнєвому акті – це експресивна функція, створення позитивної емоційної атмосфери. Комплімент на початку розмови часто слугує «мастилом» для складних переговорів. А отже, уживання відповідної групи етикетної лексики можемо кваліфікувати як кооперативну тактику авансування довіри.

Етикетна лексика всіх окреслених вище тематичних груп діє *на рівнях іллокуції* та *перлокуції*. На рівні *іллокуції (наміру)* вона модифікує силу висловлювання. Наприклад, іллокутивна сила вимоги *Відчини вікно* пом'якшується етикетною групою прохання до стану кооперативної пропозиції. На рівні *перлокуції (ефекту)* використання тематичних груп етикету гарантує, що слухач не відчує агресії, а отже, ймовірність досягнення мети (кооперації) зростає.

Окремо варто зауважити, що реалізація кооперації в умовах потенційного конфлікту – це тонка психолінгвальна гра, де етикетна лексика виступає головним інструментом «м'якої сили» та виконує три критичні функції:

1) депресонізація конфлікту, тобто перехід від звинувачень до етикетних формул об'єктивізації (*Виникло непорозуміння* замість *Ви помилилися*);

2) зниження іллокутивної сили (етикетна група вибачення перед критичним зауваженням робить критику менш агресивною *(Даруйте, але я мушу зауважити...*);

3) створення «паузи ввічливості (використання розгорнутих етикетних звертань дає час обом сторонам опанувати емоції та перейти до раціональної кооперації).

Ефективність етикетної лексики як інструменту кооперації залежить від того, наскільки точно мовець оцінив координати комунікативної ситуації. Скажімо в ситуаціях, де існує ієрархія (керівник – підлеглий, викладач – студент), етикетна лексика виконує роль *маркера визнання статусу*. Підлеглий, підкреслюючи статус керівника через етикет, робить своє прохання чи зауваження більш прийнятним, застосовуючи тактику використання дистанційованих етикетних формул, що виявляється, наприклад, в уживанні замість нейтрального *Вибачте!* більш розгорнутої формули *Прошу Вашого вибачення!* або *Дозвольте перепросити!* А от у неформальному середовищі надмірна ввічливість (наприклад, *Вельмишановний пане!* до друга) може сприйматися як іронія або сарказм, що руйнують кооперацію. Натомість використовують «м'які» етикетно-звертальні одиниці (*Друже! Дякую, виручив!* і под.). У такій ситуації етикет працює на скорочення або утримання комфортної відстані між комунікативними партнерами, що виявляється в кооперативній тактиці регулювання ступеня формальності і сприяє створенню атмосфери щирості.

Використання етикетної лексики як інструменту кооперації залежить від ситуації, у якій відбувається акт комунікації. Якщо співпраця відбувається в діловій сфері, де преференції надають професіоналізму та економії часу, комуніканти обирають стандартизовані формули етикету на зразок *З повагою, Буду вдячний за оперативну відповідь* тощо). Кооперація в таких випадках досягається через чітке дотримання регламенту, оскільки для них етикет – гарантія передбачуваності партнера. У цифровій комунікації (месенджери, соцмережі), коли пріоритетними є швидкість та лаконічність, перевага надається трансформації (скороченню) формул. У таких ситуаціях повнозначні вітання замінюють на коротке *Вітаю!* або навіть на графічні символи (емодзі) як замінники етикетних груп вдячності чи схвалення, оскільки для комунікантів важливо не «перевантажити» канал зв'язку зайвим

етикетом, з одного боку, але й не видатися грубими, з іншого. У стресовій/конфліктній комунікації важливо нейтралізувати емоції, тому вибір роблять на користь повернення до максимально офіційних, «холодних» формул ввічливості.

Висновки. У статті доведено, що тематичні групи етикетної лексики є фундаментом для реалізації принципу кооперації. Вони слугують інструментами гармонізації, що дозволяють узгоджувати інтереси комунікантів навіть у ситуаціях розбіжності поглядів. Установлено, що використання етикетних одиниць є ключовим засобом нейтралізації FTA (актів, що загрожують комунікативному обличчю). Виявлено, що етикетна лексика дозволяє реалізувати низку кооперативних тактик: від пом'якшення інтенції (перетворення наказу на прохання) до фатичного розмивання агресії в конфліктному дискурсі. Доведено, що ефективність кооперації безпосередньо залежить від контекстуальної відповідності етикетних формул. Вибір лексики регулюється параметрами соціальної дистанції та статусу, де як надмірна, так і недостатня ввічливість можуть стати причиною комунікативної невдачі.

Перспективи подальших досліджень цієї теми можуть бути продовжені в напрямах *цифрового етикету* (дослідження того, як етикетна лексика трансформується в умовах швидкої текстової комунікації (використання емодзі, абревіатур та специфічних маркерів ввічливості в месенджерах), *гендерного аспекту* (аналіз відмінностей у виборі кооперативних тактик та етикетних одиниць чоловіками та жінками в професійному середовищі та в приватному спілкуванні), *крос-культурної прагматики* (порівняльне дослідження етикетних груп у різних мовах для запобігання «прагматичного провалу» під час міжнародних перемовин), етикету в кризовому дискурсі (вивчення того, як змінюються формули ввічливості та стратегії кооперації в умовах соціальної напруги або воєнного стану).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Austin J. L. How to Do Things with Words / ed. by J. O. Urmson, M. Sbisá. Oxford : Clarendon Press, 1962. 166 p.

2. Grice H. P. Logic and Conversation. *Syntax and Semantics.* Vol. 3: Speech Acts / ed. by P. Cole, J. L. Morgan. New York: Academic Press, 1975. P. 41–58.

3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.

4. Leech G. Principles of Pragmatics. London; New York: Longman, 1983. 250 p.

5. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1991. 502 p.

6. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York; Oxford: Oxford University Press, 1997. 317 p.

7. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Торонто: Нові дні, 1960. 199 с.

8. Огієнко І. Історія української літературної мови. Вінніпег: Наша культура, 1950. 383 с.

9. Огієнко І. Історія української культури: коротка історія культурного життя українського народу. Вінніпег: Волинь, 1970. 272 с.

10. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів: Світ, 2003. 368 с.

11. Бабич Н. Д. Культура мовлення і стилістика української мови. Львів: Світ, 2005. 320 с.

12. Богдан С. К. Мовленнєвий етикет українців: традиції і сучасність. Київ : Рідна мова, 1998. 256 с.

13. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 342 с.

14. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: монографія. Львів: ПАІС, 2005. 262 с.

15. Радзієвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ: Ін-т укр. мови НАН України, 1993. 192 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.10

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ МЕТАФОР ХВОРОБИ У ВИСВІТЛЕННІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

CONCEPTUALIZATION OF ILLNESS METAPHORS IN THE REPRESENTATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE UKRAINIAN MASS MEDIA DISCOURSE

Коляда А.В.,
orcid.org/0009-0009-0352-513X
аспірантка кафедри загального мовознавства
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Потенціал штучного інтелекту (ШІ) реалізується в здатності змінити будь-яку сферу людської діяльності, що водночас викликає зацікавленість до його можливостей, а з іншого – змушує людей розглядати його як загрозу суспільству. Журналісти розглядають ШІ з технологічного, економічного, психологічного, соціального та культурного аспектів, описуючи його через свої інтерпретаційні рамки. В сучасному українському мас-медійному дискурсі ШІ розглядається не тільки з позиції техноoптимізму («революція», «технлогічний прорив», «нова ера»), але й з позиції технопесимізму («технологія, що виходить з-під контролю», «має потенційну загрозу людству», «витісняє людину»). В статті ми прагнемо розглянути засоби концептуалізації ШІ, в яких він представлений у негативному контексті, що імпліцитно демонструє його небезпеку та описує його як потенційно небезпечний соціальний конструкт.

Сучасна когнітивна лінгвістика доводить, що метафора є способом організації мислення, тому слугує активним засобом ~~для~~ інтерпретації реальності. Соматична метафора є однією з найбільш поширених, оскільки тіло людини слугує первинним досвідом, за допомогою якого вона дізнається про світ навколо неї. Тілесна модель передбачає норму (здоров'я), а будь-які відхилення сприймаються як симптом або патологія, що вимагає негайного втручання та усунення. Для цього дослідження було обрано корпус метафор, що утворені за допомогою концепту ХВОРОБЛИВЕ ТІЛО, оскільки вважаємо їх продуктивним інструментом концептуалізації та вбачаємо в них значний прагматичний потенціал. Дослідження детальніше розкриває роль тіла у сучасній лінгвокультурі та сприяє глибшому розумінню поняття «отілеснене мислення». Висновки демонструють, як метафора хвороби вербалізується у сучасному українському мас-медійному дискурсі, зазначають її роль при описі сучасних технологій з позиції технопесимізму, а також показують її вплив на формування концепту ШІ як важливого соціального конструкту.

Ключові слова: метафора, когніція, отілеснення, технології, штучний інтелект.

The potential of artificial intelligence (AI) is realized through its ability to change any sphere of human activity which arouses interest in its possibilities, and, on the other hand, makes people view it as a threat to society. Journalists address AI from technological, economic, psychological, social and cultural perspectives, describing it through various interpretative frameworks. In modern Ukrainian mass media discourse, AI is considered not only from the standpoint of techno-optimism ("revolution", "technological breakthrough", "new era"), but also from the standpoint of techno-pessimism ("technology that is getting out of control", "has a potential threat to humanity", "replaces humans"). In the article, we seek to consider the means of conceptualizing AI, in which it is presented in a negative context, implicitly demonstrating its danger and describing it as a potentially dangerous social construct.

Modern cognitive linguistics proves that metaphor is a way of organizing thoughts, therefore, it serves as an active means of interpreting reality. Somatic metaphor is one of the most common types of metaphors since human body serves as a primary experience through which one is able to learn about the world around. The body model is assumed to be the norm (health), so any deviations are perceived as a symptom or pathology, requiring immediate intervention and elimination. For this study, we have chosen a corpus of metaphors containing the concept SICK BODY, as we consider them to be a productive tool of conceptualization with a significant pragmatic potential. The study reveals the role of the body in modern linguistics and contributes to a deeper understanding of the concept of "embodied thinking". The conclusions demonstrate how the illness metaphor is verbalized in modern Ukrainian mass media discourse, specify its role in describing modern technologies from the position of technopessimism and show its influence on the formation of the concept of AI as an important social construct.

Key words: metaphor, cognition, embodiment, technology, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Поява штучного інтелекту (ШІ) та його швидкий розвиток суттєво вплинули на те, як люди сприймають та характеризують розвиток сучасних технологій. Сучасні мас-медіа намагаються демонструвати ШІ з обох сторін, зображуючи його перспективи та застерігаючи про нові виклики, які пов'язані з його удосконаленням. Тому для сучасних україномовних мас-медіа ресурсів характерно вживання великої кількості концептуальних метафор для висвітлення теми штучного інтелекту, оскільки вони є найбільш зрозумілими та емоційно впливовими для читачів. Враховуючи той факт, що вербалізація семантичного поля ШІ в сучасному мас-медіа відбувається як в позитивному, так і в негативному контексті, можемо припустити, що фрейм ТІЛО буде повною мірою реалізовуватися на основі дихотомії таких понять як *чисте тіло* –

брудне тіло, живе тіло – мертве тіло, *здорове тіло – хворе тіло* і т. п.

Аналіз досліджень і публікацій. Основоположенням для цієї роботи стане теорія когнітивної метафори, розроблена Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, які використали когнітивно-лінгвістичний метод, щоб довести, що знання людей про фізичні об'єкти допомагають створювати асоціації для розуміння абстрактних речей, а також довели теорію про тісний взаємозв'зок метафор з мисленням людини та культурою народу [16].

Розглядаючи цю теорію, З. Кьовечеш зазначає, що метафори виникають на основі універсального тілесного та когнітивного досвіду, але формуються за допомогою контекстуальних факторів, такі як історичні події та навколишнє середовище. При створенні таких концептуалізацій роль тіла є визначальною, оскільки, згідно з автором, мислення людини є «втіленим», а абстрактні ідеї формуються на основі фізіологічних процесів [15].

Концепт ТІЛО є універсальним у сучасних гуманітарних науках, його розглядають у різних наукових парадигмах – філософській, культурологічній, соціологічній, лінгвістичній та когнітивній. Наприклад, М. Джонсон виокремлює п’ять основних вимірів людського тіла: .

1. Біологічне тіло. Воно забезпечує взаємозв’язок тіла з іншими системами, припускаючи, що почуття, емоції та образи складають універсальну основу для процесів мислення.

2. Екологічне тіло. Воно пояснює залежність тіла від навколишнього середовища;

3. Феноменологічне тіло. Воно дозволяє тілу функціонувати як досвід.

4. Соціальне тіло. Воно пояснює, як досвід та суспільні структури взаємопов’язані, а також як наші фізичні стосунки формуються та опосередковуються суспільством.

5. Культурне тіло. Воно ідентифікує людей за їхніми антропологічними ознаками, такими як стать, раса, соціальний статус, особисті переконання, цінності, ставлення тощо [14].

У книзі «Хвороба як метафора» (1978) С. Зонтаг демонструє, як хвороба перестає бути біологічним фактором, а стає соціальним конструктом. На думку авторки, метафоризація хворобливих станів негативно впливає на те, як вони сприймаються в суспільстві, бо це стигматизує і саму хворобу, і людину, що стає її носієм [18].

Досліджуючи питання стигматизації хвороб, М. Вейс наголошує, що хвороби, такі як СНІД і рак часто стають метафоричними відповідниками образів трансформації або забруднення. Саме тому такі зображення перетинають національні та географічні кордони, порушують соціальні межі й руйнують внутрішні межі людського тіла [19]. Доказ тісного взаємозв’язку когнітивної метафори з медичною сферою знаходимо також в роботі Т. А. Єщенко, яка презентувала базову класифікацію когнітивних механізмів для утворення метафор, серед яких дослідниця виокремлює концептуальне зіставлення, метонімічне розширення, іконічність, аналогія, експерієнціальність та імагінативне мислення [Єщенко Т. А. Когнітивні механізми утворення медичних термінів: концептуальна метафора. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Том 36 (75), № 4. Частина 1. 2025. С. 37-44. DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/07]. У своєму дослідженні Р. В. Гібс обґрунтовує факт активного вживання метафоричних перенесень у медичних наративах за допомогою втілених симуляційних процесів, які реалізуються в реальних або фантастичних обставинах [12].

Аналізуючи метафоричні перенесення, які пацієнти використовують для опису хронічного болю, І. Мандей, Й. Нібоун, К. Роджерс та Т. Ньютон-Джон зазначають, що існує ряд лінгвістичних маркерів на позначення болю, настрою, а також діагностики захворювання [17]. Більш того, процес метафоризації часто стає джерелом для появи нових термінів у сфері медицини. Г. Усик і Т. Кириленко висновкують, що лексеми на позначення частин тіла людини, рухів, постави тощо стають продуктивним способом утворення медичних термінів [9].

Постановка завдання. Метою статті стало дослідження метафор на позначення хворобливого стану в сучасних українських мас-медіа текстах. Методом суцільної вибірки було обрано корпус із 100 прикладів, що містять метафоричні перенесення фрейму ТІЛО для визначення їх прагматичних функцій та ролі при формування образності ШІ. Дослідивши даний корпус метафоричних перенесень, ми маємо на меті з’ясувати їх роль як когнітивних інструментів, а також визначити чинники, що формують образ ШІ як соціального конструкту.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу ми обрали корпус із 10 метафор, утворені за допомогою концепту ХВОРОБЛИВЕ ТІЛО, та здійснили дискурсивний аналіз для визначення їх прагматичного потенціалу.

1. *Також дослідники з'ясували, що* ***моделі ШІ, які "отруїлися"*** *великою кількістю низькоякіс-*

ного контенту, було складно відновити або повторно натренувати [10]. Приклад містить метафоричне порівняння, джерелом якого є фізичне тіло людини, що зазнало впливу токсинів, яке переноситься на функціонування сучасних технологій. Порівняння моделей ШІ з інтоксикацією породжує дихотомію чистого та брудного тіла, попереджуючи читачів про загрозу використання таких ресурсів, бо в уяві людей хворе тіло асоціюється з зараженням і небезпекою. У такий спосіб метафора імпліцитно демонструє довгострокові наслідки та застерігає читачів від надмірного вживання такого контенту.

2. *Тож краще не забороняти, а допомагати виплисти кожному окремо,* ***вчити інформаційної гігієни*** [8]. У фрагменті реалізується концептуалізація інформаційної безпеки через протиставлення чистого та брудного тіла. Саме поняття «тіло» розглядається не тільки як біологічна єдність, але й як соціальне явище. Використовуючи онтологічну метафору, автор імпліцитно демонструє, що інформація – це середовище, а тіло – контейнер, який наповнюється за допомогою оточення. В зазначеному прикладі гігієна порівнюється з медіаграмотністю, саме вона виступає механізмом захисту від «забруднення». В контексті технологічного дискурсу така метафора встановлює норми поведінки серед читачів, а також створює етичний імператив.

3. *Проте* ***навряд чи Moltbook є стерильним середовищем,*** *у якому ШІ-агенти співіснують без упереджень і поза бізнес-цілями своїх творців* [3]. Схожу концептуалізацію медіа-простору знаходимо й у вищезазначеному прикладі. У контексті ШІ «стерильне середовище» символізує нейтральність і неупередженість до норм, які існують. Однак, як демонструє контекст, таке оточення майже неможливе. Саме тому метафора змушує читача критично ставитися до платформ ШІ, звертаючи увагу на їх недоліки або навіть помилки.

4. *Учені говорять про* ***кризу критичного мислення, вразливість до маніпуляцій*** *і зниження креативності* [5]. У вищезазначеному прикладі знаходимо дві метафори, що описують проблему взаємодії людини з ШІ як хворобливий стан. У буквальному значенні криза – переломний момент, після якого стан пацієнта погіршується або поліпшується. Тому автор імпліцитно демонструє, що мислення людини може мати нормальний або патологічний стан. Це перенесення підсилюється іншою моделлю (*«вразливість до маніпуляцій»*) в якій мислення концептуалізується як тіло, що не має бар'єрів, тому є слабким і здатне легко травмуватися. Такий стан асоціюється з загрозою для людини і вимагає негайного усвідомлення небезпеки та втручання. Отже, метафора виконує емоційну та переконливу функції – структурує проблему та спонукає до дії.

5. *Використання ШІ в кадрових питаннях пов'язане з ризиками, включаючи можливість* ***«галюцинацій» і вигадування інформації,*** *що може призвести до необґрунтованих рішень* [1]. Приклад містить лексему *«галюцинації»* – психічний стан людини, при якому вона сприймає те, чого не існує. Вживання цього слова для опису ШІ створює фрейм ПСИХІЧНИЙ РОЗЛАД – АЛГОРИТМІЧНИЙ ЗБІЙ, що ставить під сумнів роботу алгоритмів ШІ. Технологія омовлюється як «тіло», що може бути здоровим (точним, раціональним) або хворим (помилковим, хибним). «Хворий» ШІ маркує технологію як ненадійну, що викликає підозру до її функціонування.

6. ***Чат-бот Google Gemini впав у депресію*** *після провалу завдання* [13]. Аналітично до попереднього прикладу, метафора використовує психічний стан, щоб охарактеризувати модель ШІ як схильною до помилок або некомпетентною. Однак, на відміну від попереднього прикладу, така антропоморфізація може викликати співчуття у читачів по відношенню до роботи технології, оскільки депресія характеризує стан людини з пригніченим настроєм або втратою мотивації. Оскільки в когнітивній репрезентації читача ці дії характерні тільки для живої істоти, така вербалізація концепту наближає ШІ до людини ближче ніж до «робота», породжуючи питання морально-етичного статусу ШІ у світі.

7. *В цілому люди схильні надмірно довіряти ШІ,* ***вважаючи*** *такі системи ледь не* ***панацеєю*** *для всіх випадків життя* [1]. У фрагменті згадується медична метафора лікування, проте в контексті ШІ вона має негативне забарвлення. Історично поняття «панацея» походить від уявлення про універсальні ліки від усіх хвороб, проте Тлумачний словник української мови також зазначає іронічне значення цього слова – «універсальний засіб, який нібито запобігає будь-якому лиху, зараджує при розв'язанні всіх проблем» [7]. Отже, на когнітивному рівні автор створює метафору, яка демонструє хибність надмірної довіри до ШІ. Більш того, така концептуалізація створює більш складний фрейм СОЦІАЛЬНА НАЇВНІСТЬ – КОГНІТИВНА ХВОРОБА, який, у свою чергу, засуджує та стигматизує людей, що мають перебільшені очікування щодо сучасних технологій.

8. *Отже, питання:* ***штучний інтелект*** *— це загроза чи* ***чарівна пігулка*** [11]? Джерелом вище-

зазначеного метафоричного перенесення стає сфера лікування, однак, як і в попередньому прикладі, така концептуалізація має іронічне забарвлення, що підкреслюється лексемою *«чарівна».* Автор спрощує проблему існування ШІ до двох простих альтернатив *(загроза чи ліки),* спонукаючи читача зробити вибір між двома крайніми позиціями. Це спонукає до розгляду проблему існування ШІ як комплексного феномена з точки зору біологічного та когнітивного вимірів.

9. ***Штучний інтелект*** *теж "тупіє": вчені зафіксували* ***ефект "гниття мозку"*** *від низькоякісного контенту* [2]. Мозок людини є універсальною концептуалізацією інтелектуальних здібностей, а також є одним із найважливіших органів, що контролює все тіло. У прикладі когнітивні здібності ШІ ототожнюються з можливостями людини, що вербалізується через антропоморфізацію сучасних технологій. Це перенесення підсилюється іншою метафорою *«гниття мозку»,* яка наголошує на проблемі деградації ШІ, драматизуючи цей ефект.

10. *Команда науковців піддала* ***дев'ять великих мовних моделей (LLM)*** *незвичайному випробуванню, змушуючи їх оцінювати, чи готові вони* ***витримати "біль"*** *заради вищого результату* [6]. Приклад містить поняття болю, що в прямому сенсі сигналізує про захворювання та викликає неприємні почуття, а в метафоричному – слугує універсальним концептом на позначення небезпеки або порушення норми. Це один із найбільш потужних тілесних досвідів, бо біль має інтенсивність і не може ігноруватися тривалий час. В наведеному контексті модель ШІ постає як суб'єкт, що здатен мати тілесні відчуття та реагувати на їх появу. Така антропоморфізація змушує читачів рефлексувати над межами свідомості ШІ, а також його здатності до емоційних почуттів.

Висновки. Дослідження метафоричних переносів у технологічному дискурсі дає нам глибше розуміння того, яку роль та функції вони виконують у сучасних засобах масової інформації. Враховуючи проаналізовані джерела, можна зробити висновок, що метафора хвороби повною мірою реалізує свій прагматичний потенціал для вербалізації концепту ШІ. При використанні метафори хвороби для опису ШІ стигматизуються і сама хвороба, і технологія, по відношенню до якої перенесення використовується. Найбільш впливовою така метафора проявляється у дихотомії, що підкреслює усі виміри людського тіла і дозволяє зробити висновок про «отілеснене мислення», яке стає ознакою сучасного українського мас-медійного дискурсу. Насамперед такі перенесення виконують функцію попередження або заклику, що, у свою чергу, демістифікує роль ШІ у суспільстві або навіть формує його образ як утопічного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 24 техно. https://24tv.ua/tech/veteran-pro-diyi-yak-otrimati-poslugi-dlya-veteraniv_n2864760 (дата звернення: (03.03.2026).

2. Дзеркало життя. https://zn.ua/ukr/TECHNOLOGIES/shtuchnij-intelekt-tezh-tupije-vcheni-zafiksuvali-efekt-hnittja-mozku-vid-nizkojakisnoho-kontentu.html (дата звернення: 03.03.2026).

3. Дм Media Sapiens. https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/39009/2026-03-02-tsyfrovyy-zoopark-chy-sotsialnyy-eksperyment-chomu-vsi-govoryat-pro-shi-sotsmerezhu-moltbook/

1. (дата звернення: 03.03.2026).

4. Єщенко Т. А. Когнітивні механізми утворення медичних термінів: концептуальна метафора. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Том 36 (75), № 4. Частина 1. 2025. С. 37-44. DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.4.1/07.

5. Патріот Донбасу. https://donpatriot.news/shi-vymykaye-mozok-yak-chatgpt-vplyvaye-na-kognityvni-zdibnosti (дата звернення: 03.03.2026).

6. ТСН. https://tsn.ua/nauka_it/chi-zdatniy-shtuchniy-intelekt-vidchuvati-bil-naukovci-proveli-nizku-eksperimentiv-2752164.html. (дата звернення: 03.03.2026).

7. Тлумачний словник української мови. Панацея. https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B5%D1%8F (дата звернення: 03.03.2026).

8. Український тиждень. https://share.google/Pi0uiqOnE1di1vnjQ (дата звернення: 03.03.2026).

9. Усик Г., Кириленко Т. Метафора як спосіб утворення медичної термінології. *Advanced Linguistics.* Вип. 5. 2020. С. 62-67. DOI 10.20535/2617-5339.2020.5.203922.

10. Фокус. https://focus.ua/uk/digital/718252-shi-stane-zlim-ta-pochne-brehati-lyudyam-vcheni-rozpovili-shcho-yogo-mozhe-strimuvati (дата звернення: 03.03.2026).

11. Biz. Nv. https://biz.nv.ua/ukr/markets/shtuchniy-intelekt-zagroza-dlya-ukrajini-chi-ni-rozmova-lideroiv-biznesu-i-viyskovogo-50527863.html. (дата звернення: 03.03.2026).

12. Gibbs R. W. How metaphors shape the particularities of illness and healing experiences. *Transcult Psychiatry.* Vol. 60, No. 5. 2020. Pp. 770-780. DOI https://doi.org/10.1177/1363461520965424.

13. Informator.ua https://informator.ua/uk/chat-bot-google-gemini-vpav-u-depresiyu-pislya-provalu-zavdannya (дата звернення: (03.03.2026).

14. Johnson M. The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding. The University of Chicago Press. 2007. 328 p.

15. Kövecses Z. Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling. Cambridge University Press. 2004. 224 p.

16. Lakoff G., Johnson M., Metaphors We Live By. Chicago: The Chicago University Press. 1980. 193 p.

17. Munday I., Kneebone I., Rogers K., Newton-John T. The Language of Pain: Is There a Relationship Between Metaphor Use and Adjustment to Chronic Pain? *Pain Medicine*. Volume 23, Issue 12. 2022. Pp. 2073–2084. DOI https://doi.org/10.1093/pm/pnaa467.

18. Sontag S. Illness as Metaphor: AIDS and Its Metaphors. New York: Doubleday, 1990. 119 p.

19. Weiss M. Signifying the Pandemics: Metaphors of AIDS, Cancer and Heart Disease. Medical Anthropology Quarterly. Vol. 11, No. 4. 1997. Pp. 456-476.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 2
ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

UDC 811.133.1’42 (045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.11

INTEGRATION OF SOFT SKILLS INTO LANGUAGE TEACHING AT HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: A COMPETENCE-BASED DIMENSION

ІНТЕГРАЦІЯ SOFT SKILLS У ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ МОВИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ВИМІР

Anataichuk I.M.,
orcid.org/0000-0001-5264-1262
Senior Lecturer at the Philology and Translation Department
Ukrainian State University of Chemical Technology

Zabrudska L.M.,
orcid.org/0000-0001-5564-8638
Senior Lecturer at the Philology and Translation Department
Ukrainian State University of Chemical Technology

The article deals the theoretical and practical foundations of integrating soft skills into the process of language teaching in higher education institutions through the lens of the competence-based approach. Contemporary transformations in the educational sphere, driven by globalization, digitalization, intercultural mobility, and labor market demands, highlight the need to develop not only subject-specific linguistic knowledge but also a set of transferable skills among higher education students. Communication skills, critical thinking, creativity, teamwork, emotional intelligence, and the ability to engage in self-reflection are becoming integral components of professional competence. In this context, language education serves as an effective environment for the development of soft skills, as it involves active interpersonal interaction, argumentation, interpretation, and the production of texts of various genres.

The purpose of the article is to identify the pedagogical conditions and methodological strategies for integrating soft skills into the process of teaching a foreign language in higher education institutions, as well as to determine their role in the formation of key and professional competencies of students.

The integration of soft skills into language education implies a shift from the reproductive acquisition of linguistic material to an activity-based, communicatively oriented model of instruction. Effective tools include project-based learning, problem-based learning, case studies, debates, role-playing and business simulations, interactive discussions, and reflective tasks. These forms of work contribute to the development of learner autonomy, responsibility for learning outcomes, and the ability to engage in intercultural communication. Particular attention is paid to the formation of communicative competence in combination with social and emotional components, which ensures the integrity of professional training.

The article substantiates that the competence-based dimension of language education involves the integration of knowledge, skills, values, and personal qualities necessary for successful professional realization. The importance of systematically incorporating soft skills into curricula, developing criteria for their assessment, and enhancing teachers’ methodological readiness to implement the competence-based approach is emphasized.

Thus, the integration of soft skills into the process of language teaching in higher education institutions is an essential condition for preparing competitive specialists capable of effectively functioning in a dynamic socio-professional environment.

Key words: soft skills, competence-based approach, language education, professional competence, interactive teaching methods, communicative competence, higher education institution.

У статті розглядаються теоретичні та практичні засади інтеграції soft skills у процес викладання мови у закладі вищої освіти крізь призму компетентнісного підходу. Сучасні трансформації освітнього простору, зумовлені глобалізаційними процесами, цифровізацією, міжкультурною мобільністю та вимогами ринку праці, актуалізують необхідність формування у здобувачів вищої освіти не лише предметних мовних знань, а й комплексу надпрофесійних умінь. Комунікативність, критичне мислення, креативність, уміння працювати в команді, емоційний інтелект та здатність до саморефлексії стають невід’ємними складниками професійної компетентності майбутніх фахівців. У цьому контексті мовна підготовка виступає ефективним середовищем для розвитку soft skills, оскільки передбачає активну міжособистісну взаємодію, аргументацію, інтерпретацію та створення різножанрових текстів.

Мета статті полягає у визначенні педагогічних умов та методичних стратегій інтеграції soft skills у процес викладання іноземної мови у закладі вищої освіти, а також у з’ясуванні їх ролі у формуванні ключових і професійних компетентностей здобувачів освіти.

Інтеграція soft skills у мовну освіту передбачає переорієнтацію навчального процесу з репродуктивного засвоєння мовного матеріалу на діяльнісну, комунікативно спрямовану модель навчання. Ефективними інструментами виступають проєктні технології, проблемно-орієнтоване навчання, кейс-метод, дебати, рольові та ділові ігри, інтерактивні дискусії, а також рефлексивні завдання. Зазначені форми роботи сприяють розвитку автономності студентів, відповідальності за результати власної діяльності та здатності до міжкультурної комунікації. Важливу роль відіграє формування мовленнєвої компетентності у поєднанні з соціальною та емоційною складовими, що забезпечує цілісність професійної підготовки.

У статті обґрунтовано, що компетентнісний вимір мовної освіти передбачає інтеграцію знань, умінь, цінностей і особистісних якостей, необхідних для успішної професійної реалізації. Наголошено на доцільності системного впровадження soft skills у навчальні програми, розроблення критеріїв їх оцінювання та підвищення методичної готовності викладачів до реалізації компетентнісного підходу.

Отже, інтеграція soft skills у процес викладання мови у закладі вищої освіти є важливою умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно діяти в умовах динамічного соціально-професійного середовища.

Ключові слова: soft skills, компетентнісний підхід, мовна освіта, професійна компетентність, інтерактивні методи навчання, комунікативна компетентність, заклад вищої освіти.

Introduction. The rapid transformation of contemporary society, driven by globalization, digitalization, technological innovation, and increasing intercultural interaction, has significantly reshaped the requirements imposed on higher education systems. Modern labor markets no longer prioritize subject-specific knowledge alone; instead, they emphasize a balanced combination of professional expertise and transferable competencies that enable graduates to adapt to dynamic socio-economic conditions. Among these competencies, soft skills – including communication, critical thinking, creativity, collaboration, adaptability, emotional intelligence, and problem-solving – have gained particular prominence. Consequently, higher educational institutions face the urgent task of reconsidering traditional instructional models and aligning them with the competence-based paradigm of education.

Language teaching at higher educational institutions occupies a unique and strategic position within this transformation. Unlike many other academic disciplines, language education inherently involves communication, interaction, reflection, and intercultural exchange. It creates authentic opportunities for students to develop not only linguistic competence but also a wide range of interpersonal and cognitive skills. Through discussions, debates, project work, presentations, collaborative tasks, and analytical activities, language classes naturally foster the development of communicative competence, teamwork abilities, leadership qualities, and independent thinking. Therefore, the integration of soft skills into language teaching is not an external addition to the curriculum but rather an organic extension of its objectives.

The competence-based approach, which underpins contemporary educational reforms, shifts the focus from the transmission of knowledge to the formation of integrated competencies that combine knowledge, skills, attitudes, and values. Within this framework, learning outcomes are defined not merely by what students know, but by what they are able to do in real-life professional and social contexts. In language education, this implies moving beyond grammar-centered instruction toward communicatively oriented, student-centered, and activity-based methodologies that simulate authentic professional situations and encourage meaningful interaction.

However, the effective integration of soft skills into language teaching requires systematic methodological support, clearly defined learning outcomes, appropriate assessment criteria, and teachers' readiness to implement innovative pedagogical strategies. It also necessitates reconsidering curriculum design to ensure that soft skills development is embedded in learning tasks rather than treated as an implicit by-product of instruction.

Given these challenges and opportunities, the issue of integrating soft skills into language teaching within the competence-based dimension becomes particularly relevant. Exploring pedagogical conditions, methodological tools, and practical strategies for such integration contributes to enhancing the quality of higher education and preparing competitive graduates capable of effective communication, critical analysis, and professional self-realization in a rapidly changing global environment.

Analysis of contemporary scientific papers. The issue of integrating soft skills into higher education has been widely discussed in contemporary pedagogical and interdisciplinary research. Numerous scholars emphasize that the transition from a knowledge-based to a competence-based educational paradigm requires a systematic reconsideration of learning objectives, teaching methods, and assessment strategies. Within this context, soft skills are interpreted as transferable competencies that ensure graduates' adaptability, employability, and professional mobility in rapidly changing labor markets [1;2;3].

Recent studies in educational sciences highlight that soft skills development should not be limited to specialized training courses but must be embedded across the curriculum. Researchers underline the

importance of communicative competence, critical thinking, collaboration, leadership, and emotional intelligence as essential components of holistic professional training [3, p. 111–115]. In particular, European and international frameworks for key competences for lifelong learning stress the integration of social, civic, and intercultural competencies into higher education programs.

In the field of language education, contemporary scientific papers demonstrate a growing interest in the interconnection between communicative language teaching and soft skills formation. Scholars argue that foreign language classrooms provide a natural environment for fostering interpersonal communication, teamwork, negotiation skills, and intercultural awareness. The communicative approach, task-based learning, project-based instruction, and problem-oriented methodologies are considered effective pedagogical tools for combining linguistic objectives with the development of transferable skills [6, p. 192–196].

A number of researchers also focus on the role of active and interactive teaching methods in promoting soft skills. Empirical studies confirm that debates, simulations, case studies, collaborative projects, and reflective practices significantly enhance students' autonomy, responsibility, and critical reasoning abilities [4]. Moreover, digital learning environments and blended learning models are increasingly viewed as platforms for cultivating adaptability, digital literacy, and self-regulated learning [5].

At the same time, contemporary literature points to several challenges in implementing soft skills integration. Among the most frequently discussed issues are the lack of clear assessment criteria, insufficient methodological training of instructors, and the tendency to treat soft skills as implicit learning outcomes rather than explicitly structured components of curricula. Some scholars emphasize the need for developing measurable indicators and rubrics that would allow educators to evaluate the formation of soft skills alongside linguistic competence [7, p. 533–544].

Despite the substantial body of research devoted to competence-based education and communicative language teaching, the systematic integration of soft skills into language instruction at higher educational institutions still requires further theoretical justification and practical modeling [8]. In particular, there remains a need to define pedagogical conditions, methodological frameworks, and assessment tools that would ensure the purposeful and consistent development of soft skills within language courses [9, p. 200-112].

Thus, the analysis of contemporary scientific papers confirms the growing recognition of soft skills as a fundamental dimension of higher education and highlights the strategic role of language teaching in their development. However, it also reveals the necessity for further research aimed at conceptualizing and operationalizing the competence-based integration of soft skills into language education.

The purpose of the article is to examine the theoretical and methodological foundations of integrating soft skills into language teaching at higher educational institutions within the competence-based framework, and to identify the most effective pedagogical strategies that ensure the systematic development of transferable competencies alongside linguistic proficiency. The study aims to determine how communicative, cognitive, and interpersonal skills can be purposefully embedded into language curricula in order to enhance students' professional readiness, adaptability, and intercultural competence.

The findings of this research may contribute to the further development of competence-based language education and provide practical guidance for university teachers, curriculum designers, and educational policymakers seeking to modernize language instruction in accordance with contemporary labor market demands. The results can also serve as a methodological basis for improving assessment models that measure not only language acquisition but also the formation of soft skills in higher education settings.

The following **methods** were employed in the course of this study: theoretical analysis of contemporary scientific literature, comparative analysis of pedagogical approaches, descriptive method for systematizing key concepts, elements of pedagogical observation, and the method of interpretative analysis for evaluating the effectiveness of selected teaching strategies.

Presenting of main material. The transformation of higher education in the twenty-first century is closely connected with profound social, economic, and technological changes that redefine the expectations placed on university graduates. Rapid globalization, digital communication, interdisciplinary cooperation, and the growing mobility of professionals have created a labor market in which knowledge alone is no longer sufficient. Employers increasingly prioritize the ability to communicate effectively, work collaboratively, think critically, adapt to change, and demonstrate emotional intelligence. These transferable abilities, commonly referred to as soft skills, have become essential components of professional competence. Within this context, higher educational institutions are challenged to reconsider traditional teaching models and to implement competence-based approaches that integrate both subject-specific expertise and soft skills

development. Language teaching, due to its communicative and interactive nature, provides a particularly productive environment for achieving this integration.

The competence-based dimension of education shifts the focus from the mere transmission of knowledge to the formation of integrated competencies that combine knowledge, skills, values, and attitudes. In language education, this means that grammatical accuracy and vocabulary acquisition, although important, are no longer viewed as final objectives. Instead, the ultimate goal is to enable students to use language as a tool for meaningful interaction, professional communication, problem-solving, and intercultural dialogue. Consequently, language courses at higher educational institutions must be designed not only to develop linguistic competence but also to cultivate communication skills, teamwork abilities, leadership qualities, and critical thinking.

Soft skills are multidimensional in nature. Communication skills involve the ability to express ideas clearly, listen actively, negotiate meaning, and adjust discourse according to context. Critical thinking includes analytical reasoning, evaluation of information sources, and the capacity to construct logical arguments. Collaboration requires respect for diverse perspectives, conflict resolution skills, and shared responsibility for outcomes. Adaptability and resilience enable individuals to function effectively in uncertain or rapidly changing environments. Emotional intelligence supports empathy, self-regulation, and constructive interpersonal interaction. All these components can be naturally embedded into language teaching through carefully selected pedagogical strategies.

Traditional language instruction often relied on teacher-centered methodologies focused on grammar drills, translation exercises, and controlled practice. While such methods contribute to structural accuracy, they offer limited opportunities for developing transferable competencies. In contrast, communicative language teaching, task-based learning, and project-based instruction create authentic contexts in which language becomes a means of achieving meaningful objectives. For instance, students may be asked to design a collaborative project addressing a global issue, prepare a presentation, and defend their position during a discussion. *Students work in small groups to prepare a proposal for reducing plastic waste on campus and present their solutions in English to a simulated university board.* In such activities, learners simultaneously practice language structures and develop teamwork, negotiation, and public speaking skills.

Project-based learning is particularly effective in integrating soft skills into language education. It requires students to conduct research, analyze information, organize tasks, and produce a tangible outcome. During this process, they must communicate within their team, distribute responsibilities, and resolve potential disagreements. *A group of engineering students prepares an English-language video presentation explaining the principles of renewable energy technologies, assigning roles such as researcher, scriptwriter, presenter, and editor.* This example illustrates how linguistic practice is combined with collaboration, creativity, and responsibility.

Debates and structured discussions represent another powerful tool for fostering soft skills. They encourage students to articulate arguments, support opinions with evidence, respond to counterarguments, and respect alternative viewpoints. *During a debate on the ethical implications of artificial intelligence, students defend opposing positions and engage in moderated discussion.* Such activities promote critical thinking, persuasive communication, and emotional control. Moreover, they enhance intercultural awareness when topics involve global or cross-cultural perspectives.

Role-playing and simulation exercises allow students to experience professional scenarios in a safe educational environment. By simulating workplace situations, language teachers can connect academic learning with real-life applications. *Students simulate a job interview in English, with one acting as the employer and another as the candidate.* This activity develops not only linguistic fluency but also self-presentation skills, confidence, and adaptability. Business simulations, negotiations, and problem-solving tasks can further enhance professional readiness.

The integration of soft skills also requires the use of reflective practices. Reflection enables students to analyze their own performance, identify strengths and weaknesses, and set personal development goals. After completing a group task, learners may write reflective reports discussing challenges encountered and strategies used to overcome them. *A student reflects on difficulties in coordinating with teammates and describes how active listening improved group cooperation.* Reflection strengthens metacognitive awareness and fosters lifelong learning habits.

Digital technologies expand opportunities for integrating soft skills into language teaching. Online collaboration platforms, virtual exchange programs, and blended learning models encourage digital literacy, autonomy, and cross-cultural communication. Students participating in international virtual projects must manage time zones, clarify misunderstandings, and demonstrate intercultural sensitivity. Such experiences significantly contribute to the formation of global competence.

Assessment remains one of the most challenging aspects of soft skills integration. Unlike grammar or vocabulary, soft skills are not easily measured through traditional tests. Therefore, alternative assessment tools such as rubrics, peer evaluation, self-assessment questionnaires, and portfolio-based assessment are necessary. Clear criteria should define observable indicators of communication effectiveness, teamwork contribution, critical reasoning, and creativity. Transparent evaluation procedures increase students' motivation and provide constructive feedback.

Teachers play a crucial role in implementing competence-based language instruction. They must possess methodological readiness to design interactive tasks, facilitate group dynamics, and assess complex learning outcomes. Professional development programs should support educators in adopting innovative approaches and understanding the theoretical foundations of soft skills integration. Without systematic teacher training, competence-based reforms risk remaining declarative rather than practical.

Institutional support is equally important. Curriculum design should explicitly include soft skills as learning outcomes, ensuring consistency across courses and academic programs. Collaboration between language departments and subject-specific faculties can enhance interdisciplinary integration. For example, language instructors may coordinate with engineering or business departments to create tasks reflecting authentic professional contexts.

Despite numerous advantages, challenges persist. Large class sizes, limited instructional time, and rigid curricula may hinder interactive methodologies. Some students may initially resist active participation due to previous educational experiences emphasizing passive learning. However, gradual introduction of collaborative tasks and clear explanation of their relevance to professional success can increase acceptance.

The integration of soft skills into language teaching at higher educational institutions represents not merely a methodological innovation but a strategic response to contemporary societal demands. By combining linguistic competence with transferable skills, universities prepare graduates capable of effective communication, independent decision-making, and constructive collaboration in diverse professional environments. The competence-based dimension ensures that language education becomes a dynamic platform for holistic personal and professional development.

The integration of soft skills into language teaching reflects the broader evolution of higher education toward competence-oriented models. Through communicative, project-based, and reflective methodologies, language courses can foster critical thinking, teamwork, leadership, adaptability, and emotional intelligence. Such an approach enhances students' employability and supports their lifelong learning trajectories. The systematic implementation of competence-based strategies, supported by appropriate assessment tools and teacher training, ensures that language education fulfills its potential as a key contributor to comprehensive professional formation in the modern world.

An important aspect of integrating soft skills into language teaching is the alignment of learning outcomes with national and international qualification frameworks. Contemporary educational standards increasingly emphasize learning outcomes that reflect not only disciplinary knowledge but also communication abilities, social responsibility, and the capacity for autonomous learning. Therefore, language syllabi should clearly articulate outcomes such as the ability to participate effectively in professional discussions, collaborate in multicultural teams, present research findings persuasively, and demonstrate intercultural sensitivity. When such outcomes are explicitly formulated, both teachers and students gain a clearer understanding of the broader purpose of language learning.

Intercultural communicative competence deserves particular attention within the competence-based dimension. In a globalized academic and professional environment, graduates must interact with partners from diverse cultural backgrounds. Language classes create a natural setting for exploring cultural norms, communication styles, and value systems. *Students analyze case studies describing misunderstandings in international business communication and propose strategies to resolve them.* Through such activities, learners develop empathy, tolerance, and the ability to interpret behavior within cultural contexts. Intercultural competence strengthens not only communication effectiveness but also ethical awareness and global citizenship.

Another significant component is the development of leadership skills through language instruction. Although leadership is often associated with management education, it can be cultivated in any academic discipline, including language studies. Group projects and presentations allow students to assume coordinating roles, delegate tasks, motivate peers, and manage time efficiently. *One student acts as a project coordinator who organizes online meetings, sets deadlines, and ensures equal participation of team members.* By rotating leadership roles, instructors provide equal opportunities for all students to practice initiative and responsibility.

Problem-based learning further enhances the integration of soft skills. Instead of receiving ready-made information, students are confronted with complex,

open-ended problems that require investigation and discussion. *Learners are asked to develop a communication strategy for a company entering a foreign market and to present potential risks and solutions.* This type of task stimulates analytical thinking, creativity, and collaborative planning. It also demonstrates the practical relevance of language proficiency in professional contexts.

The psychological climate of the classroom significantly influences the successful development of soft skills. A supportive and inclusive environment encourages students to express opinions without fear of criticism. Teachers should foster mutual respect, constructive feedback, and recognition of individual contributions. When learners feel psychologically safe, they are more willing to participate actively, experiment with language, and take intellectual risks. This atmosphere contributes to confidence building and emotional resilience.

Self-directed learning represents another dimension closely connected with soft skills integration. Autonomous learners are capable of setting goals, monitoring progress, and evaluating outcomes independently. Language teachers can encourage autonomy by assigning research tasks, providing choices of topics, and incorporating self-assessment tools. *Students select an article related to their professional field, prepare a summary, and reflect on new terminology acquired.* Such activities promote responsibility and intrinsic motivation.

The integration of soft skills also requires reconsidering feedback practices. Constructive feedback should address not only linguistic accuracy but also communication strategies, clarity of argumentation, teamwork contribution, and problem-solving approaches. Peer feedback sessions can be particularly effective, as they develop evaluative judgment and interpersonal sensitivity. Structured guidelines ensure that feedback remains objective and respectful.

Collaboration between higher educational institutions and employers can strengthen the practical orientation of language courses. Guest lectures, joint projects, and internship-based assignments provide authentic contexts for applying both language skills and soft competencies. *Students conduct interviews with professionals in their field and present findings in English, highlighting communication challenges faced in international cooperation.* Such real-world connections enhance motivation and demonstrate the tangible value of competence-based education.

From a research perspective, the systematic integration of soft skills into language teaching requires empirical validation. Quantitative and qualitative studies can explore the impact of interactive methodologies on students' communicative confidence, critical reasoning, and teamwork efficiency. Surveys, interviews, classroom observations, and performance assessments contribute to evidence-based conclusions. Longitudinal research may reveal how competence-based language education influences graduates' career trajectories and professional adaptability.

Ethical considerations also play a role in competence-based language instruction. Respect for diversity, academic integrity, and responsible communication must be embedded within teaching practices. Discussions of ethical dilemmas in professional contexts allow students to reflect on values and social responsibility. *Learners debate the ethical implications of data privacy in digital communication and propose balanced solutions.* Through such engagement, language education becomes a platform for moral reasoning and civic awareness.

The integration of soft skills should not be perceived as an additional burden on already demanding curricula. Instead, it represents a holistic reorientation of pedagogical priorities. When communicative tasks are thoughtfully designed, linguistic and transferable competencies develop simultaneously. The key lies in intentional planning, clear objectives, and coherent assessment strategies. Incremental implementation allows institutions to adapt gradually without disrupting academic standards. In the long term, competence-based language education contributes to sustainable professional development. Graduates who possess strong communication abilities, critical thinking skills, and intercultural awareness are better equipped to navigate complex global challenges. They demonstrate flexibility in changing labor markets and readiness for continuous learning. By embedding soft skills into language teaching, higher educational institutions fulfill their social mission of preparing responsible, innovative, and competent professionals.

Thus, the continued exploration of methodological models, assessment instruments, and institutional frameworks remains essential. The integration of soft skills into language teaching is not a temporary trend but a strategic direction aligned with contemporary educational philosophy. Through systematic implementation, reflective practice, and collaborative effort, language education can become a central component of competence-based higher education, ensuring that graduates are not only proficient language users but also effective communicators, critical thinkers, and socially responsible members of the global community.

Conclusions. The integration of soft skills into language teaching at higher educational institutions represents a strategic and pedagogically justified response to the contemporary demands of the globalized and

knowledge-based society. The competence-based dimension of education requires a shift from the traditional knowledge-centered paradigm toward a holistic model that combines linguistic proficiency with the development of transferable competencies essential for professional and social success.

The study confirms that soft skills such as communication, critical thinking, collaboration, leadership, adaptability, emotional intelligence, and intercultural awareness can be systematically developed through communicative and activity-based methodologies. Project-based learning, problem-oriented tasks, debates, simulations, reflective practices, and digital collaboration tools create authentic learning environments in which language functions as a means of achieving meaningful professional objectives.

At the same time, effective integration of soft skills requires clear formulation of learning outcomes, appropriate assessment instruments, and methodological readiness of instructors. Alternative assessment strategies, including rubrics, peer evaluation, self-assessment, and portfolio-based approaches, enable educators to measure complex competencies that extend beyond grammatical accuracy. Institutional support, interdisciplinary cooperation, and continuous professional development of teachers are essential conditions for sustainable implementation of the competence-based approach.

The research also highlights that the development of soft skills in language education strengthens students' employability, autonomy, and readiness for lifelong learning. Graduates who are able to communicate effectively, think critically, collaborate constructively, and adapt to changing professional contexts demonstrate higher levels of competitiveness and social responsibility.

In conclusion, the competence-based integration of soft skills into language teaching ensures the transformation of language courses into dynamic platforms for comprehensive personal and professional development. Further research may focus on empirical validation of specific pedagogical models, refinement of assessment criteria, and exploration of interdisciplinary strategies that enhance the synergy between linguistic and transferable competencies in higher education.

REFERENCES:

1. Konovalenko N. V., Bondar T. V. Developing soft skills in future foreign language teachers through ICT. *CTE Workshop Proceedings*. 2024. Vol. 11. DOI: https://doi.org/10.55056/cte.692.

2. Elmouhtarimi S., Zanzoun M. Integrating soft skills in the curriculum of English studies in higher education in Morocco: possibilities and challenges. *European Journal of English Language Teaching*. 2025. Vol. 9, Issue 6. DOI: https://doi.org/10.46827/ejel.v9i6.5777.

3. Гнатюк Н. Розвиток soft skills у процесі навчання англійської мови у закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. № 218. С. 111–115. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-218-111-115.

4. Soft skills formation in professional-oriented foreign language education at higher education institutions / L. Hladkoskok et al. *Revista Eduweb*. 2022. Vol. 16, Issue 02. DOI: https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.14.

5. Karimova N. U. The use of soft skills in language teaching. 2025. URL: https://academicsbook.com/index.php/fts/article/view/1287 (дата звернення: 21.02.2026).

6. Міценко В. І., Русановська Т. В. Принципи формування soft skills у студентів закладів вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 208. С. 192–196. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-192-196.

7. Rahate Ellah H., Azmi N. Soft skills in language education: from perception to frequency of instruction. *International Journal of Language and Literary Studies*. 2024. Vol. 6, No. 2. P. 533–544. DOI: https://doi.org/10.36892/ijlls.v6i2.1735.

8. Relationship between soft skills and language learning / A. B. Serik et al. 2024. URL: https://mjsshonline.com/index.php/journal/article/view/558 (дата звернення: 21.02.2026).

9. Villegas C. A systematic review of research on soft skills for employability. *Advanced Education*. 2024. Issue 25. P. 200–212. DOI: https://doi.org/10.20535/2410-8286.314064.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.112.2’36:159.955
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.12

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАСВОЄННЯ ГРАМАТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

COGNITIVE MECHANISMS OF ACQUIRING GRAMMATICAL CATEGORIES IN THE GERMAN LANGUAGE

Багач І.Г.,
orcid.org/0000-0002-1417-3784
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

Ткаченко Л.М.,
orcid.org/0000-0001-6286-6246
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

Панькова А.В.,
orcid.org/0000-0003-4495-8627
викладачка кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації
Черкаського державного технологічного університету

У статті досліджено когнітивні механізми засвоєння граматичних категорій німецької мови в контексті сучасної лінгвістичної парадигми. Актуальність проблеми зумовлена переосмисленням граматики як ментально детермінованої системи, що відображає процеси концептуалізації мовного досвіду та потребує узгодження теоретичних положень когнітивної лінгвістики з дидактичною практикою. Метою статті є обґрунтування когнітивної інтерпретації граматичних явищ німецької мови та виявлення особливостей їх засвоєння як складного ментального процесу. У процесі дослідження встановлено, що граматичні структури функціонують як результат ментального опрацювання інформації, а їх засвоєння передбачає взаємодію асоціативного мислення, концептуального моделювання та мовленнєвого досвіду. Доведено, що ефективність формування граматичної компетентності залежить від здатності здобувачів освіти встановлювати семантичні зв’язки між формою та значенням мовних одиниць, що забезпечує перехід від формального засвоєння правил до їх смислового опрацювання. Значну роль відіграє механізм концептуалізації, у межах якого граматичні категорії співвідносяться з ментальними схемами та комунікативними інтенціями мовця. У статті обґрунтовано доцільність інтеграції когнітивних схем, асоціативного мислення та мультимодальних засобів навчання, що сприяє формуванню стійких граматичних навичок. Виявлено, що поступова трансформація від декларативного знання до автоматизованого мовленнєвого використання є важливою умовою ефективного засвоєння граматики. Підкреслено значення міжмовного перенесення та структурованості ментального лексикону у процесі засвоєння граматичних конструкцій. Практична значущість результатів полягає в обґрунтуванні когнітивно орієнтованого навчання граматики німецької мови як ефективної дидактичної моделі, що забезпечує засвоєння правил та глибоке розуміння їх функціонування у мовленнєвій діяльності.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, граматичні категорії, німецька мова, когнітивні механізми, граматична компетентність, мовленнєва діяльність, когнітивно орієнтоване навчання.

The article examines the cognitive mechanisms involved in the acquisition of grammatical categories in the German language within the framework of the contemporary linguistic paradigm. The relevance of the issue is determined by the reinterpretation of grammar as a mentally determined system reflecting the processes of conceptualization of linguistic experience and requiring the integration of the theoretical principles of cognitive linguistics with didactic practice. The aim of the article is to substantiate the cognitive interpretation of German grammatical phenomena and to identify the specific features of their acquisition as a complex mental process. The study establishes that grammatical structures function as a result of mental information processing, while their acquisition involves the interaction of associative thinking, conceptual modeling, and speech experience. It is proved that the effectiveness of grammatical competence formation depends on learners’ ability to establish semantic connections between the form and meaning of linguistic units, which ensures the transition from the formal acquisition of rules to their meaningful comprehension. A significant role is played by the mechanism of conceptualization, within which grammatical categories are correlated with mental schemes and the communicative intentions of the speaker. The article substantiates the expediency of integrating cognitive schemes, associative thinking, and multimodal teaching tools, which contribute to the formation of stable grammatical skills. It is revealed that the gradual transformation from declarative knowledge to automated speech use constitutes an important condition for the effective acquisition of grammar. The significance of interlingual transfer and the structured nature of the mental lexicon in the process of acquiring grammatical constructions are emphasized. The practical significance of the results lies in substantiating cognitively oriented teaching of German grammar as an effective didactic model that ensures both the acquisition of grammatical rules and a profound understanding of their functioning in speech activity.

Key words: cognitive linguistics, grammatical categories, German language, cognitive mechanisms, grammatical competence, speech activity, cognitively oriented learning.

Постановка проблеми. У лінгвістичній науці простежується суттєва трансформація теоретичного осмислення граматики німецької мови та способів її дидактичного інтерпретування, що дедалі виразніше ґрунтується на засадах когнітивної інтерпретації мовних явищ. У цьому контексті граматичні структури постають як ментально зумовлені репрезентації досвіду, сформовані в процесі концептуалізації дійсності. Відповідно засвоєння граматичних категорій набуває статусу складного когнітивного процесу, у межах якого відбувається відтворення нормативних моделей та їх глибинне смислове переосмислення в мовленнєвій практиці. За таких умов актуалізується необхідність узгодження теоретичних положень когнітивної лінгвістики з практикою мовної дидактики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковий доробок дослідників свідчить про значний інтерес до когнітивних аспектів німецької мови, зокрема у контексті її граматичної організації та процесів засвоєння. Передусім B. Meex та T. Mortelmans обґрунтовують взаємозв'язок граматики й когнітивних процесів [1]. J. Roche та F. Suñer Muñoz аналізують можливості використання граматичних анімацій як засобу візуалізації когнітивних механізмів засвоєння граматики німецької мови [2]. C. Arnett та H. Jernigan розглядають когнітивну граматику як ефективний інструмент формування відмінкової компетентності студентів [3]. Н. Драч досліджує лінгвокогнітивні аспекти регулярних граматичних порушень у сучасній німецькій мові [4]. Н. Моісєєва характеризує семантичні особливості прогресивних конструкцій у сучасній німецькій мові [5]. В. Шовковий та Т. Шовкова аналізують ефективність технології «перевернутого класу» у навчанні граматики німецької мови [6]. С. Романчук обґрунтовує значення когнітивно-комунікативного підходу у вивченні іноземних мов [7]. О. Гвоздяк та О. Весоловський визначають специфіку лексико-граматичних засобів вираження категорії виду та особливості їх функціонування у мовленні [8]. A. Kovsar представляє когнітивний аналіз категорії граматичного роду в німецькій мові [9].

Попри значний обсяг наукових розвідок, присвячених когнітивним аспектам німецької мови, зокрема її граматичній організації та процесам засвоєння, зберігається потреба у подальшому узагальненні та системному осмисленні механізмів формування граматичної компетентності в межах когнітивної парадигми, що забезпечує цілісне розуміння взаємозв'язку між мовною формою, ментальними процесами та комунікативною практикою.

Метою статті є обґрунтування когнітивної інтерпретації граматичних явищ німецької мови та виявлення особливостей їх засвоєння як складного ментального процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні напрямки дослідження та навчання граматики німецької мови все виразніше орієнтуються на когнітивну парадигму, у межах якої мовні явища інтерпретуються як результат ментального опрацювання інформації. Тому засвоєння граматичних категорій поєднує мовленнєвий досвід, асоціативне мислення та механізми когнітивного моделювання.

Відтак когнітивний метод навчання іноземних мов формується на засадах когнітивної психології та орієнтується на вивчення внутрішніх механізмів мовленнєвої діяльності. Відповідно засвоєння граматичних категорій німецької мови розглядається як послідовне осмислення мовних явищ через пізнавальні процеси. Насамперед увага зосереджується на мисленнєвих операціях, що забезпечують розуміння, інтерпретацію та подальше використання граматичних структур у реальному мовленні [7, с. 45].

Ефективність засвоєння граматичних категорій значною мірою визначається здатністю студента встановлювати смислові зв'язки між формою та значенням мовної одиниці. Саме за таких умов граматична конструкція перестає сприйматися як ізольоване правило й починає функціонувати як частина цілісної концептуальної системи. Особливо продуктивним є залучення асоціативного мислення, оскільки воно активізує вже наявний мовний досвід і сприяє перенесенню знань у нові комунікативні ситуації.

В когнітивній лінгвістиці граматика трактується як семантично вмотивована структура, що тісно пов'язана з процесами концептуалізації дійсності. З огляду на це граматичні закономірності постають результатом пізнавальної діяльності людини. Граматичні форми відображають спосіб упорядкування досвіду, оскільки вони організовують і символізують певний концептуальний зміст. Відтак граматика виступає засобом структурного оформлення смислу, що суттєво поглиблює її дидактичний потенціал [1, с. 51].

Під час засвоєння граматики німецької мови важливим є механізм концептуального моделювання, за якого мовна форма співвідноситься з конкретною ментальною схемою. Студент засвоює зовнішню структуру висловлення та вибудовує внутрішню специфіку граматичного

вибору. Наприклад, це особливо помітно під час опрацювання категорій часу, виду, відмінка та роду, де правильне вживання залежить від здатності співвіднести граматичну форму з комунікативною інтенцією.

Важливим чинником успішного засвоєння виступає також поступове переходження від декларативного знання до автоматизованого мовленнєвого використання граматичних структур. Наприклад, спочатку граматичне правило осмислюється як свідомо контрольована операція, проте надалі воно інтегрується у мовленнєву практику та функціонує на рівні швидкого когнітивного реагування. Зазначене свідчить про те, що навчання граматики має будуватися на пояснені правил й безпосередньо на створенні умов для кількаразового смислового застосування конструкцій у різних дискурсивних ситуаціях.

Потенціал когнітивного методу навчання граматики німецької мови визначається передусім високим рівнем зрозумілості описових параметрів, які співвідносяться із загальними когнітивними процесами людського мислення. Саме тому граматичні категорії інтерпретуються як концептуально вмотивовані моделі, що ґрунтуються на механізмах сприйняття, категоризації та осмислення мовної дійсності. Унаслідок цього здобувачі освіти отримують можливість встановлювати раціональні зв'язки між абстрактними граматичними явищами та власним когнітивним досвідом [2, с. 125].

У контексті засвоєння граматичних категорій німецької мови важливим є механізм концептуального моделювання, оскільки саме він забезпечує формування стійких асоціативних зв'язків між граматичною формою та її функціональним призначенням. З огляду на це використання когнітивних схем сприяє усвідомленому конструюванню мовленнєвих моделей. Наприклад, опрацювання відмінкової системи через просторові уявлення дає змогу ефективніше розмежовувати функції конструкцій "in die Stadt" та "in der Stadt", де Akkusativ і Dativ репрезентують різні когнітивні сценарії руху та локалізації.

Аналіз досліджень [1] демонструє, що використання лише когнітивно-лінгвістичних концепцій не завжди забезпечує повну прозорість граматичних принципів. У зв'язку з цим стає очевидною доцільність залучення суміжних наукових напрямів, орієнтованих на пояснення процесів формування та трансформації ментальних моделей. Крім того, значущими виявляються психолінгвістичні аспекти мовленнєвого розвитку, механізми функціонування ментального лексикону, а також теорії мультимедійного навчання, що оптимізують процес сприйняття складних граматичних структур через поєднання вербального та візуального компонентів [2, с. 125].

Важливою також є інтеграція динамічних моделей полімовності, оскільки засвоєння граматики німецької мови нерідко відбувається через взаємодію декількох мовних систем. Відповідно когнітивний механізм міжмовного перенесення активізує попередній мовний досвід здобувача освіти, що впливає на інтерпретацію граматичних категорій. Так, під час засвоєння дієслівних конструкцій "ich interessiere mich für Musik" або "ich erinnere mich an das Gespräch" спостерігається перенесення синтаксичних моделей рідної мови, унаслідок чого формування граматичної компетентності потребує додаткового когнітивного переосмислення відмінкових і прийменникових зв'язків.

Ефективність засвоєння граматики значною мірою залежить від ступеня структурованості ментального лексикону. Безумовно, лексичні одиниці активуються у свідомості як взаємопов'язані семантико-граматичні комплекси. Саме тому вивчення дієслів "geben", "helfen", "gehören" у поєднанні з відповідними відмінковими моделями формує цілісне розуміння синтаксичних зв'язків, що, своєю чергою, істотно посилює швидкість автоматизації граматичних навичок та сприяє стабільнішому функціонуванню мовленнєвих механізмів у процесі породження висловлення.

Також когнітивна граматика, будучи орієнтованою на мовленнєву практику та взаємозв'язки між мовними елементами, формує доступну метамову для пояснення граматичних явищ. Завдяки цьому здобувачі освіти отримують інструментарій для усвідомленого аналізу структури речення та функціонування відмінкової системи німецької мови. Відтак увага концентрується на формальних показниках й базових аргументних структурах дієслова [3, с. 89].

Важливим чинником результативності когнітивно орієнтованого навчання постає також експліцитне пояснення граматичних закономірностей. Хоча інтуїтивне засвоєння мовних моделей відіграє помітну роль, системне коментування функцій граматичних категорій забезпечує глибший рівень концептуального осмислення матеріалу. Унаслідок цього здобувачі освіти відтворюють граматичні структури та усвідомлюють принципи їх функціонування в реальному комунікативному середовищі, що особливо важливо під час вивчення проміжного рівня німецькомовної граматичної системи [3, с. 89].

Лексико-граматичні засоби репрезентації категорії виду постають важливим компонентом аспектуалізації, оскільки саме вони забезпечують диференціацію семантичних параметрів дії та конкретизують її функціонування в межах певного контексту. У такий спосіб граматичні конструкції та лексичні одиниці уможливлюють відображення завершеності, тривалості, повторюваності або процесуальності дії, внаслідок чого формується цілісне сприйняття предикативного змісту [8, с. 100].

Також під час засвоєння граматичних категорій німецької мови важливою є когнітивна інтеграція граматичних моделей із механізмами концептуалізації мовної дійсності. Саме через поєднання мовної форми та ментального опрацювання інформації відбувається поступове закріплення граматичних структур у свідомості здобувачів освіти. Відповідно граматичні категорії сприймаються як складники складної системи когнітивних взаємозв'язків, що активізують асоціативну пам'ять, прогнозування та мовленнєве моделювання.

Ефективність засвоєння категорій роду, часу та аспекту в німецькій мові значною мірою визначається здатністю мовця встановлювати семантичні паралелі між граматичною формою та концептуальним змістом висловлення. З огляду на зазначене, здобувачам освіти доцільно пропонувати на виконання вправи, спрямовані на формування механізмів категоризації та когнітивного зіставлення. Наприклад, важливими можуть бути завдання на групування іменників за граматичним родом із подальшим визначенням спільних семантичних ознак, а також вправи на реконструкцію часових форм дієслова через контекстуальне прогнозування розвитку події.

Когнітивний аналіз граматичного роду німецької мови демонструє складну взаємодію між мовною формою та концептуальною структурою мислення. Граматичний рід функціонує як формальний мовний показник й безпосередньо бере участь у формуванні семантичних очікувань та асоціативних моделей сприйняття. Унаслідок цього мовці по-різному інтерпретують і класифікують іменники залежно від їхньої граматичної належності, що засвідчує глибокий взаємозв'язок між граматичною системою та когнітивними процесами [9, с. 53].

Тут пріоритетною постає проблема автоматизації граматичних навичок через механізми когнітивного повторення та контекстуальної інтерпретації. Так, під час навчання здобувачі ефективніше засвоюють граматичні категорії тоді, коли мовний матеріал подається у формі ситуаційного моделювання. З цієї причини продуктивними є вправи на зіставлення граматичних конструкцій із візуальними образами, створення асоціативних схем або заповнення когнітивних карт категорій. Наприклад, під час вивчення категорії часу студенти можуть співвідносити форми Perfekt, Präteritum і Präsens із різними часовими сценаріями та визначати зміни у сприйнятті події залежно від граматичного оформлення висловлення.

Німецька мова, подібно до інших мов світу, перебуває у стані постійної динаміки, унаслідок чого її граматична система адаптується до сучасних комунікативних потреб мовців. У зв'язку з цим виникають нові способи вираження змістових відношень, які спершу функціонують переважно у сфері розмовного мовлення, а згодом поступово інтегруються у ширший мовний простір. Відтак граматичні інновації відображають еволюцію мовної норми та трансформацію когнітивних механізмів сприйняття та структурування інформації. Відповідно категорія виду та аспект прогресивності дії характеризують значну кількість мов світу, проте в німецькій мові проблема їх нормативного визначення залишається дискусійною. Це пояснюється тим, що традиційні граматики орієнтовані передусім на літературний стандарт і, відповідно, обмежують функціонування розмовних граматичних моделей у межах кодифікованої мовної системи [5, с. 68]. Водночас мовленнєва практика демонструє активне поширення конструкцій, які репрезентують тривалість або процесуальність дії, що свідчить про поступове переосмислення категорії аспектуальності у сучасній німецькій мові.

У процесі засвоєння таких граматичних явищ продуктивними постають когнітивні механізми прогнозування та асоціативного моделювання. Завдяки цьому здобувачі освіти запам'ятовують мовні форми та установлюють зв'язок між граматичною конструкцією й конкретною комунікативною ситуацією. Наприклад, під час вивчення конструкції "am + Infinitiv + sein" студенти можуть зіставляти речення "Ich bin am Lesen" та "Ich lese gerade", визначаючи відмінності у ступені процесуальності дії. Подібні завдання активізують механізми концептуальної інтерпретації та формують здатність до функціонального розмежування граматичних одиниць.

Основні тенденції граматичних новоутворень у німецькій мові виявляються у спрощенні відмінкової системи та посиленні аналітичних способів вираження граматичних значень. Зокрема, спосте-

рігається витіснення родового відмінка давальним, активізація прийменникових конструкцій із von замість синтетичних форм Genitivus possessivus і Genitivus partitivus, а також поступове усунення надлишкових флексій у давальному та родовому відмінках [4, с. 96]. Поряд із цим фіксується тенденція до уніфікації окремих граматичних моделей, що сприяє підвищенню комунікативної доступності мовлення та оптимізації мовленнєвого сприйняття. Такі зміни засвідчують, що граматична система німецької мови дедалі більше орієнтується на когнітивну економію мовленнєвих процесів. Унаслідок цього мовці прагнуть використовувати конструкції, які швидше опрацьовуються свідомістю та забезпечують ефективніше декодування інформації. У цьому контексті доцільно застосовувати вправи на когнітивне зіставлення синтетичних та аналітичних моделей. Наприклад, студентам можна запропонувати трансформувати словосполучення “das Haus des Vaters” у форму “das Haus von dem Vater” із подальшим поясненням стилістичних і функціональних відмінностей між конструкціями. Представлений формат роботи формує навички граматичної категоризації та посилює усвідомлення мовних змін у сучасному німецькомовному середовищі.

Відчутних трансформацій зазнає і система морфологічного вираження, оскільки простежується тенденція до пристосування сильних дієслів до моделі слабкого відмінювання через втрату аблауту. Крім того, поширюється використання питального слова “wo” у функції відносних займенників різних відмінкових форм, а також активізується вживання означеного артикля з власними назвами [4, с. 97]. Зазначені явища свідчать про прагнення мовної системи до структурної уніфікації та спрощення механізмів граматичного кодування.

Під час вивчення граматичних змін результативними є завдання на побудову асоціативних ланцюгів і когнітивне групування мовних одиниць. Наприклад, студентам можна запропонувати об’єднати конструкції “die Anna”, “der Peter”, “wofür”, “womit”, “wohin| за принципом функціональної подібності та визначити, які мовленнєві потреби сприяють їх активному використанню. Подібна діяльність стимулює аналітичне мислення та забезпечує глибше усвідомлення взаємозв’язку між граматичною формою і комунікативною доцільністю.

Технологія «перевернутого класу» є також важливою у навчанні граматики німецької мови. Вона забезпечує раціональне поєднання аудиторної та самостійної роботи, що позитивно впливає на формування граматичної компетентності в аудіюванні та говорінні. Під час аудиторних занять відбувається ознайомлення з новими граматичними одиницями й формування первинних мовних навичок, а самостійна робота спрямована на вдосконалення мовленнєвих граматичних умінь і розвиток рефлексії [6, с. 24].

Висновки. Отже, проведений аналіз засвідчує, що сучасні дослідження у сфері граматики німецької мови, а також методики до її навчання послідовно розвиваються в межах когнітивної парадигми, у якій граматичні явища інтерпретуються як результат ментального опрацювання інформації та концептуалізації мовного досвіду. Відтак засвоєння граматичних категорій інтегрує асоціативне мислення, механізми концептуального моделювання та структуровану взаємодію мовленнєвого досвіду з когнітивними схемами. Ефективність засвоєння граматики значною мірою залежить від здатності здобувачів освіти формувати стійкі семантико-граматичні зв’язки та переходити від декларативного знання до автоматизованих мовленнєвих операцій. Крім того, когнітивний підхід виявляє високу результативність за умови інтеграції суміжних наукових напрямів, зокрема психолінгвістики, теорії ментального лексикону та мультимодальних моделей навчання, що забезпечує комплексне пояснення процесів засвоєння граматичних структур. Важливо також підкреслити, що динаміка розвитку німецької граматичної системи, зокрема тенденції до аналітизації та спрощення морфологічних форм, актуалізує необхідність когнітивного переосмислення традиційних граматичних моделей в освітньому процесі. У зв’язку з цим перспективним є використання методичних стратегій, орієнтованих на ситуаційне моделювання, когнітивне зіставлення та асоціативну організацію мовного матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Meex B., Mortelmans T. Grammatik und Kognition. Germanistische Mitteilungen. 2002. № 56. S. 48-65. URL: https://www.bgdv.be/wp-content/uploads/2017/04/gm56_meex_mortelmans.pdf

2. Roche J., Suñer Muñoz F. Kognition und Grammatik: Ein kognitionswissenschaftlicher Ansatz zur Grammatikvermittlung am Beispiel der Grammatikanimationen. Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht. 2014. № 19: 2. S. 119-145. URL: http://zif.spz.tu-darmstadt.de/jg-19-2/beitrag/Roche_Suner.pdf

3. Arnett C., Jernigan H. A Cognitive Grammar Account of Case for L2 Students of German. German as a foreign language. 2014. № 1. P. 68-93. URL: https://www.academia.edu/download/91642994/Arnett-Jernigan.pdf

4. Драч Н. Лінгвокогнітивні аспекти регулярних граматичних порушень (на матеріалі сучасної німецької мови). Лінгвістичні студії. 2017. Випуск 33. С. 92-98. URL: https://jlingst.donnu.edu.ua/article/view/5552

5. Моісєєва Н. О. Семантичні особливості прогресивних конструкцій в сучасній німецькій мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». 2020. Вип. 8(76). С. 68-70. DOI: https://doi.org/10.25264/2519-2558-2019-8(76)-68-70

6. Шовковий В., Шовкова Т. Навчання студентів-германістів граматики німецької мови (інфінітивних конструкцій) за технологією «перевернутий клас». Мистецтво лінгводидактики. 2023. № 12. С. 34-52. DOI: https://doi.org/10.17721/2663-0303.2023.2.03

7. Романчук С. Роль когнітивно-комунікативного підходу у вивченні іноземних мов студентами. International Science Journal of Education and Linguistics. 2023. Vol. 2, № 6. С. 34-47. DOI: https://doi.org/10.46299/j.isjel.20230206.05

8. Гвоздяк О. М., Весоловський, О. В. Лексико-граматичні засоби вираження категорій виду у німецькій мові. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2024. Том 35 (74) № 1. Частина 1. С. 100-104. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.1/18

9. Kovsar A. Cognitive analysis of gender category in the German language. German International Journal of Modern Science/Deutsche Internationale Zeitschrift für Zeitgenössische Wissenschaft. 2025. № 105. P. 51-53. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15614712

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’37:821.111.
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.13

ПРЕДМЕТНИЙ ФРЕЙМ КОНЦЕПТУ *ОБМАН* У РОМАНІ ЕЛІС ФІНІ «ROCK PAPER SCISSORS»

THE THING FRAME OF THE CONCEPT *DECEIT* IN ALICE FEENEY’S NOVEL *ROCK PAPER SCISSORS*

Бобро М.П.,
orcid.org/0000-0003-4086-4607
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та прикладного мовознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Горгопа В.В.,
orcid.org/0009-0008-3537-4391
студентка IVкурсу філологічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено особливості художньої вербалізації концепту ОБМАН у романі Еліс Фіні «Rock Paper Scissors». Актуальність розвідки зумовлена важливістю вивчення художнього тексту як ретранслятора індивідуально-авторської картини світу. Метою роботи є виявлення структури і особливостей вербалізації предметного фрейму концепту ОБМАН у вищеозначеному творі.

Методологійну основу дослідження становить фреймовий аналіз за методикою С. Жаботинської, що дозволяє експлікувати приховані логіко-семантичні зв’язки та реконструювати концепт як динамічну мережеву структуру. У роботі детально проаналізовано предметний фрейм, який охоплює квантитативний, кваліативний, темпоральний, локативний слоти та слот способу буття. Встановлено, що квантитативний слот відображає кількісні ознаки обману через квантифікатори (*a lot of things*) та лексеми повторюваності (*another lie*). Кваліативний слот репрезентує обман як амбівалентне явище – від позитивно маркованої «рятівної брехні» (*white lies*) до негативно маркованого небезпечного явища (*lies are … dangerous*), а також актуалізує вправність персонажів у приховуванні істини. Темпоральний слот акцентує на тривалості й безперервності обману через використання маркерів часу типу *since the moment you met, for weeks, for a long time* у поєднанні з граматичним часом *Present Perfect Continous*, а локативний – визначає просторові маркери утаємничення інформації. Слот способу буття через схему «ОБМАН існує ТАК» та використання обставин способу дії (*easily, secretly, quietly, expertly*) описує, як саме існує, функціонує, діє або проявляється обман у романі. Доведено, що концепт ОБМАН у романі функціонує як тотальна стратегія інтенційного приховування інформації, що пронизує всі рівні взаємодії персонажів і стає головним інструментом побудови сюжетної напруги.

Ключові слова: концепт ОБМАН, фреймовий аналіз, Еліс Фіні, предметний фрейм, індивідуально-авторська картина світу.

The article investigates the peculiarities of the artistic verbalisation of the concept DECEIT in Alice Feeney’s novel *Rock Paper Scissors*. The relevance of the study is determined by the significance of examining a literary text as a transmitter of author’s individual worldview. The purpose of the work is to identify the structure and characteristics of the verbalisation of the thing frame of the concept DECEIT in the aforementioned work. The methodological basis of the research is frame analysis according to S. Zhabotynska’s methodology, which make it possible to reveal the logical-semantic links and reconstruct the concept as a dynamic network structure. The study provides a detailed analysis of the thing frame, which encompasses quantitative, qualitative, temporative and locative schemas as well as the schema of the mode of existance. It is established that the quantitative schema reflects the quantitative characteristics of deception through quantifiers (*a lot of things*) and repetition lexemes (*another lie*). The qualitative schema represents deception as an ambivalent phenomenon (ranging from a positively marked *white lies* to a negatively marked dangerous phenomenon (*lies are … dangerous*)) and also actualises the characters’ skill in concealing the truth. The temporative schema emphasizes the duration and continuity of deception through the use of time markers such *as since the moment you met, for weeks, for a long time* combined with the Present Perfect Continuous tense, while the locative schema defines the spatial markers for concealing information. The mode of existence schema, through the ‘DECEPTION exists SO’ scheme and the use of adverbial modifiers of manner (*easily, secretly, quietly, expertly*), describes how deception exists, functions, acts, or manifests itself in the novel. It is proved that the concept DECEIT functions in the novel as a total strategy of intentional information concealment that permeates all levels of character interaction and becomes the primary tool for building the narrative tension.

Key words: the concept DECEIT, frame analysis, S. Zhabotynska, Alice Feeney, thing frame, author’s individual worldview.

Постановка проблеми і аналіз останніх досліджень і публікацій. Пріоритетним напрямом сучасної лінгвістики є вивчення мови крізь призму антропоцентризму. Художній текст у дослідженнях постає не лише як естетичний об’єкт, а й як ретранслятор когнітивної картини світу автора, а отже вивчення механізмів структурування ментальних одиниць у худож-

ньому дискурсі є актуальною мовознавчою проблемою.

Фреймова семантика виступає ефективним інструментом аналізу як колективного досвіду певного соціуму, так і індивідуальних особливостей сприйняття й осмислення тих чи тих явищ та об'єктів дійсності. Дослідження змістового наповнення фреймової мережі концептів дозволяє реконструювати специфіку національного менталітету, виявити ставлення суспільства до ключових історичних, культурних чи політичних реалій, а також визначити індивідуальні особливості сприйняття тих самих подій чи явищ у художньому світогляді автора.

Фреймовий аналіз за методикою С. Жаботинської [4; 12] видається релевантним методом аналізу концептів, зокрема і художніх, оскільки дозволяє експлікувати приховані логіко-семантичні зв'язки між елементами тексту і реконструювати багаторівневу когнітивну структуру, що відображає індивідуально-авторську картину світу. У межах цього підходу виділяють п'ять базових операційних фреймів: предметний, акціональний, посесивний, ідентифікаційний та компаративний. Сьогодні цей метод активно застосовується у дослідженнях з когнітивної лінгвістики для вивчення концептів на матеріалі художніх творів, зокрема скриптів телевізійних фільмів і серіалів [1; 8] та художньої літератури [3; 7].

Мета пропонованої розвідки – в межах аналізу предметного фрейму концепту ОБМАН виявити особливості його художньої вербалізації у романі Еліс Фіні «Rock Paper Scissors» [10], що ще не був об'єктом лінгвістичних досліджень в означеному контексті. Роман «Rock Paper Scissors» є одним із найбільш популярних і комерційно успішних творів авторки і посідає вагоме місце в сучасній англомовній літературі жанру «психологічний трилер», що і зумовлює вибір матеріалу та актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Обман є провідним мотивом аналізованого роману У сюжеті подій зображено подружжя – Адам й Амелія. Головні герої мають проблеми у подружньому житті, тому, коли Амелія виграє поїздку до віддаленої каплиці, вона вирішує, що це чудова нагода налагодити їхні стосунки, і не здогадується, чим насправді все це обернеться. Адам працює сценаристом, який хворіє на прозопагнозію, через що не розрізняє обличчя. Історію подано читачеві з трьох сторін: від імені Адама, від імені Амелії і через тексти листів жінки на ім'я Робін, які вона як дружина пише своєму чоловікові (Адаму). Листи містять безпосереднє звертання до Адама, але не містять підпису конкретної особи, тож до останнього невідомо, хто дійсно є їх автором. Таке подання певною мірою спотворює уявлення читача про події, оскільки кожен герой подає їх зі свого погляду.

У контексті стосунків Адама і Амелії провідним виявляється не лише мотив обману, що реалізується зокрема у зраді і любовному трикутнику, а й ідея самозванства. Герої переймають на себе чужі образи, що спотворює уявлення про них не лише для інших персонажів, але й для читача. Історія охоплює не тільки теперішнє, але й події минулого: всі таємниці, які герої так старанно намагалися приховати, розкриваються поступово. Утім життя обман є частиною життя не лише головних героїв, але й другорядних персонажів роману: від тих, чию особу довго приховують, до звичайної продавчині.

Вибір фреймового аналізу для дослідження такого складного психологічного явища, як обман, зумовлений тим, що цей метод дозволяє змоделювати відповідний концепт як динамічну мережеву структуру, що базується на універсальних пропозиційних схемах нашого мислення. У межах пропонованої розвідки ми зосередимося на предметному фреймі, який описує предмети або явища крізь призму їхніх властивостей, і містить такі слоти: квантитативний, кваліативний, локативний, темпоральний та слот способу буття [2; 4; 5; 12].

Квантитативний слот реалізується схемою «ОБМАН є СТІЛЬКИ» і відображає кількісну характеристику. У досліджуваному романі цей слот містить такі характеристики, як кількість випадків самого обману, а також кількість людей, які були до нього залучені.

Обман постійно супроводжує усіх персонажів роману: як у теперішньому, так і в минулому. Самі головні герої не зізнаються у тому, що постійно обманювали один одного, продовжують і планують це робити й надалі. Однак у розмовах із самим собою вони іноді зізнаються, що приховують щось: «*There **are so many things** I can't tell her; a bit like the sleeping pills I sometimes pop into her hot drinks before bedtime. Things she doesn't need to know. It was me who turned the power off when she was down in the crypt earlier*». Часто такі «зізнання» містять інформацію лише про факт обману, не розкриваючи, в чому саме він полягає: «*I haven't been completely honest with him about this weekend away. I haven't been completely honest about **a lot of things**, and sometimes I think he knows*». Квантифікатори *so many things* та *a lot of things* вказують на масштабність та постійний характер обману.

На повторюваність випадків обману вказує використання іменника *lie* у множинні (*I wanted to*

say sorry for the ***lies)***, а також використання лексем з семантикою повторюваності, зокрема займенника *another*: «*"I'm sorry," you said, but I knew that you weren't, not really. "I didn't mean that," you added, but it was just* ***another lie****. You did*». В обох випадках немає безпосередньої вказівки на кількість випадків обману, однак точно, що їх було кілька.

Окрім постійних випадків обману власне у подружжі, головні герої дурять й інших або стають жертвами обману від інших. Адам активно намагається стати успішним сценаристом, через що повністю присвячує свій час написанню сценаріїв, а також пошуку потрібних зв'язків, спілкуючись з людьми у цій сфері. Чоловік настільки засліплений ідеєю успіху, що не помічає, як стає об'єктом маніпуляцій і обману колег: «*You've been truly hornswoggled by* ***at least one of them****, even if you are too blind to see it*». Використання інтенсифікатора *at least* у поєднанні з числівником *one* вказує на потенційно велику кількість випадків такого обману.

Квалітативний слот характеризує обман за його якісними ознаками. У досліджуваному романі у квалітативному слоті виділяємо три схеми. Перша відображає якісні характеристики обману – «ОБМАН є ТАКИЙ». Неодноразово трапляються випадки, де обман зображено як позитивне та навіть життєво необхідне явище, про що свідчать епітети позитивної оцінки *white* та *kind* до іменника *lie*: «*<…> but it's one of* ***those little white lies*** *I tell myself*», «***Kind lies*** *are the cousins of* ***white*** *ones*», «*Sometimes a* ***lie*** *is the* ***kindest truth*** *you can tell a person, including yourself*». Ця ж ідея може бути репрезентована антонімічно: «*The* ***sad truth*** *about our present always punctuates my happy memories of our past with full stops*». Однак спостерігаємо й випадки, коли обман зображено як явище, що має негативні наслідки: «*I do know that the* ***lies*** *we tell ourselves are always* ***the most dangerous***».

Окрім репрезентації власне оцінних характеристик обману (позитивної чи негативної), спостерігаємо й інші якісні властивості. Наприклад, у фрагменті «*If only Patty had known* ***how big*** *Robin's* ***secrets*** *really were*» прикметних *big* вказує на масштабність обману, але не в числових значеннях, а з огляду на його серйозність. Можемо говорити також про таку якісну ознаку обману, як цікавість: «*The reason why a person lies is almost always* ***more interesting than the lie itself***».

Друга схема квалітативного слоту відображає здатність людей вдаватися до обману – «Х настільки вправний у ОБМАНІ». Прикладів цієї схеми небагато і вони стосуються здебільшого оцінних характеристик здатності людини до обману: «*Who knew* ***you were so good at keeping secrets****?*», «*We're both* ***pretty good*** *at* ***keeping up appearances*** *and I find people see what they want to see*». Хоча у другому прикладі немає вказівки на акт обману в найбільш типовому його розумінні, вираз *keeping up appearances* називає поведінку – здебільшого нещиру, – до якої вдається людина, щоб відповідати очікуванням інших [9]. Крім того, друга частина речення – «*people see what they want to see*» свідчить, що сприйняття поведінки інших людей часто також буває хибним.

Третя схема квалітативного слоту має вигляд «ХТОСЬ/ЩОСЬ є ОМАНЛИВИМ» і репрезентує ситуації, в яких люди або речі можуть бути оманливими (*false smile, deceiving looks, shady person*). У романі спостерігаємо ситуації, коли про обман свідчить мова тіла людини: «*The* ***false smile*** *vanished from Henry's heavily lined face*». З іншого боку, зовнішність людини може і вводити в оману: «*But* ***looks can be deceiving****, everyone knows that*». Для зображення здатної на обман людини авторка використовує прикметник *shady* у переносному його значенні «ймовірно нечесний або назаконний» [11]: «*There are forests* ***less shady*** *than my wife*». Метафоричне використання лексеми *forest* (shady forest → my wife) підсилює семантику прикметника, додаючи сем таємничості і прихованості.

Темпоральний слот стосується часових характеристик явища і в аналізованому романі реалізується двома схемами. Перша схема – «ОБМАН почався КОЛИ» – виявляється в історії зради чоловіка. На початку історії Амелію представлено як дружину Адама, і лише згодом розкривається правда: Насправді це жінка, з якою чоловік зрадив свою справжню дружину Робін, і саме остання була авторкою листів до нього. Робін й Амелія були колегами, а згодом стали подругами, однак минуле Амелії було невідоме подрузі. З часом Амелія почала копіювати поведінку й зовнішність подруги, привласнивши її особистість, а згодом і чоловіка. Можна припустити, що всі ці дії було детально сплановано, оскільки Амелія знала все про життя Робін, а також про хворобу її чоловіка (прозопагнозію), завдяки якій їй було легше підібратися до нього: *«Amelia Jones – as she was called before you married – has been lying to you* ***since the moment you met****. She lied to me too*». Фраза *since the moment you met* безпосередньо вказує на початок обману, однак підсилена граматичним значенням часу *Present Perfect Continuous*, вона водночас вказує й на довготривалість і безперервність обману, тому певним чином межує з другою схемою – «ОБМАН триває СКІЛЬКИ часу», яка переважає у досліджуваному романі. У межах цієї схеми

темпоральний слот певним чином перетинається з квантитативним, оскільки відображає власне певну *кількість* часу. Утім оскільки йдеться передовсім про час, ці приклади розглядаємо у межах темпорального слоту.

Як вже було зазначено, у романі зображено події не лише теперішнього, а й минулого. Незважаючи на загальноприйняті настанови щодо необхідності для чоловіка і дружини бути чесними один з одним для щасливого подружнього життя, головні герої не дотримуються такої поведінки і від самого початку своїх стосунків вдаються до приховування не лише певної інформації, але й справжніх себе: «*If we play the same characters **for too long** in a marriage, isn't it inevitable that we'll get bored of the story and give up, or switch off before we reach the end?*». Про негативний результат такої поведінки свідчить вживання частки *too* у темпоральному виразі *for long*, а також вказівка на невідворотність наслідків (*get bored, give up, switch off)*.

У досліджуваному тексті обман є частиною життя героїв, часто він сприймається як довга, майже безперервна дія: «*You lied to me about that and **you've been acting** strange **for weeks**. Is there anything else **you've been lying** to me about?*». У цьому випадку на тривалість дії вказує не лише використання прийменника *for* з лексичними маркерами часу, але й використання часу *Present Perfect Continuous*, який є маркером тривалості в різних контекстах, навіть без інших темпоральних маркерів: «*It isn't as though **I've been honest** about everything*».

Іншим важливим аспектом темпорального слоту є тривалість обману з позиції того, хто обманює. Зазвичай людина, що вдається до обману, не планує його розкривати. У такому випадку обман мислиться як такий, що триватиме вічно і не матиме завершального терміну: «*I hope that if you **ever** find out the truth, you'll be able to forgive me and love me no matter what*». Прислівник *ever*, вжитий в умовному реченні, свідчить про небажаність розкриття правди. Ту саму ідею передають також обставини часу, що вказують власне на тривалість роздумів про необхідність розкрити обман: «*I thought **for a long time** about whether or not to share this information with you*», «*<…> has inspired me to start writing some letters of my own <…> I don't know **whether I'll** share them with you **yet***». Водночас, бувають випадки, коли тривалість обману є небажаною для самого суб'єкта дії: «*I **pretend** to be asleep, and wonder **how long I'll have to** hold her before I can get back to what I was doing downstairs*».

Відзначимо, що зображення тривалості обману в романі дуже рідко відбувається із вказівкою на конкретну кількість часу («*Why would she keep her father's identity a secret **for ten years***», «*The woman I married **more than ten years ago** would never believe that*»), здебільшого це більш абстрактні значення типу *for a long time, for weeks* тощо, які позначають доволі тривалі проміжки часу.

Локативний слот містить просторові характеристики обману. У досліджуваному романі цей слот реалізований схемою «ОБМАН існує ТАМ» і описує місця, щодо яких обманюють, а також де обманюють чи зберігають таємниці. Загалом, обман супроводжує персонажів усюди: місцем приховування правди стає і будинок («*I'm glad I found your secret screen play **hidden away in your desk***», «*Putting on an act every night **when I got home***»), і місце, до якого головні герої приїхали рятувати шлюб і про яке нічого не здогадувались («*The visitors would want to get out too if they knew **the truth about where they were staying***», «*Why trick us into **coming to Scotland**?*»).

Зокрема, в романі спостерігаємо ситуацію, коли по дорозі до каплиці Адам не може знайти свій телефон. Амелія запевняє, що він залишив його вдома, але згодом з'ясовується, що саме Амелія перед виїздом дістала телефон і сховала його, удаючи, що це Адам його забув: «*He did put it in the glove compartment. But I took it out before we left home this morning and **hid it in the house***». Ті самі події далі подано також з погляду Адама, який бачив, як Амелія забрала телефон («*I saw her remove my mobile **from the glove compartment** before we left home this morning*»), але мовчить і дозволяє їй брехати («*I felt sick when I saw her taking it **out of the car glove compartment** before we left home, **then hiding it in the house**. I felt even worse when she **lied about where it was**, blaming me for leaving it behind*»). Правду приховують обидва герої. Обман починається в автомобілі, звідки Амелія забирає телефон Адама (*from the glove compartment , out of the car glove compartment, in the car*), однак стосується й іншого простору – будинку (*hid it in the house, then hiding it in the house, in London)*, де вона його сховала. Лише пізніше Амелія дізнається, що телефон увесь час був у Адама і він лише удавав, що не може його знайти: «*"I'll use the torch on my phone," he says. I'm about to correct him – he's forgotten that his mobile is still back **in London** <…> He reaches inside and pulls out his phone. The one he **pretended** he couldn't find **in the car** when he had it with him all along».*

Слот способу буття описує, як саме існує, функціонує, діє або проявляється певне явище. Стосовно власне обману він реалізується в романі схемою «ОБМАН існує ТАК» і виражений обста-

винами способу дії, що стосуються таких характеристик, як:

– складність обману («*I'm still shocked by how **easily** my wife lies*», «*It's **harder** to hide the darker side real you from someone you live with, and you did a better job of concealing all the clutter when I only came to visit.*»);

– вправність обману («*It's harder to hide the darker side real you from someone you live with, and **you did a better job of** concealing all the clutter when I only came to visit.*», «*His forty plus years are **cleverly** disguised by a good haircut, "tanned skin, and a body shaped by an over-indulgence in halfmarathons.*», «*She wrote three drafts in three months, and <…> she felt as though the transition from her father's story to hers **felt seamless***»);

– повнота / ступінь обману («*I have never been **completely** honest with my wife, but that's for her own good.*»).

З іншого боку, спостерігаємо також схему «ЩОСЬ відбувається / ХТОСЬ діє ПРИХОВАНО». Вона може описувати фізичні дії («*The second pill should do the trick – it normally does, even when I **secretly** crush them and put them in her tea.*», «*Who do you think I'm secretly writing all these stories for?*», «*As soon as she is asleep again, I slide out from beneath the sheets, take the candlestick from beside the bed, and leave the room **as quietly as possible**.*») або почуття та емоції, передовсім надії та сподівання («*…as I walked down the corridor to meet them, I **secretly** hoped they would be unsuitable*», «*I still **secretly** hoped it might happen for a while.*»)

Висновки. Аналіз предметного фрейму концепту ОБМАН у романі Еліс Фіні дозволяє експлікувати його складну когнітивну природу. Обман постає аналізованому творі не просто як сукупність поодиноких актів брехні, а як наскрізна стратегія свідомого приховування інформації. Досліджуваний концепт повноцінно реалізується в усіх слотах предметного фрейму: локативного (місця реалізації обману), темпорального (його тривалість) та квантитативного (масштабність приховуваного), що дозволяє говорити про обман як базову умову існування і взаємодії героїв. Перспективним видається аналіз решти базових фреймів концепту ОБМАН для формування повної фреймової структури й виявлення інших аспектів його авторського осмислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бобро М. П. Демяніва К. О. Предметний фрейм концепту ЗАЛЕЖНІСТЬ у мовленні персонажів серіалу «Перші ластівки. Z@лежні». *Закарпатські філологічні студії.* 2025. Вип. 40. Т. 1. С. 15–20. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.40.1.2

2. Гармаш О. Л. Фрейми і концепти як базові одиниці ментальної репрезентації інформації в сучасній англійській мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер. : Філологічна. 2011. Вип. 19. С. 221–228.

3. Грігорян А. І. Фреймова структура концепту «secret» у художньому англомовному дискурсі. *Записки з романо-германської філології.* 2023. Випуск 2 (51). С.55–66.

4. Жаботинська С.А. Семантика лінгвальних мереж у навчальному комбінаторному тезаурусі. *Філологічні студії. Збірник наукових праць.* 2019. Вип. 13. С. 17-27.

5. Ковалик Н. В. Когнітивний підхід до вивчення мовних явищ у розрізі концептуальної картини світу. *Мова і культура*. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. Вип. 17. Т. VII (175). С. 100–109.

6. Сабадаш Д.В. Глеб Т.Д. Моделювання фреймової структури концепту strong medicine (на матеріалі лексикографічних джерел та роману Артура Хейлі "Strong Medicine"). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Германістика та міжкультурна комунікація*. 2019. Вип 1. С.77–82

7. Стрельченко К.С. Концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ: фреймова модель *Studia Philologica (Філологічні Студії)*. 2016. Вип. 6, С. 56–62.

8. Павлович Т., Суродейкіна Т, Дущак Д. Фреймова структура концепту LOVE. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія.* 2022. Вип. 835-836, С. 102–108.

9. Keep up appearances. *Longman Dictionary of Contemporary English*/ URL: https://www.ldoceonline.com/dictionary/keep-up-appearances

10. Feeney A. Rock Paper Scissors. URL: https://fliphtml5.com/fmskx/ysbd/_OceanofPDF.com_Rock_Paper_Scissors_-__Alice_Feeney/

11. Shady. *Longman Dictionary of Contemporary English*/ URL: https://www.ldoceonline.com/dictionary/shady

12. Zhabotynska S. A. Principles of building conceptual models for thesaurus dictionaries. *Cognition, communication, discourse*. 2010. № 1. P. 75–92. URL: https://doi.org/10.26565/2218-2926-2010-01-05

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111 :81’ 23:378.016
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.14

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ТА РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ КОНЦЕПТУ WEATHER)

ASSOCIATIVE EXPERIMENT AS A TOOL FOR DIAGNOSING AND EXPANDING THE LEXICAL COMPETENCE OF FOREIGN LANGUAGES STUDENTS (BASED ON THE "WEATHER" CONCEPT)

Бошков А.В.,
orcid.org/0000-0002-7675-9668
асистент кафедри германської філології та методики вкладання іноземних мов
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Кушнір В.В.,
orcid.org/0009-0003-9950-0902
студентка І курсу факультету іноземних мов
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Стаття присвячена аналізу особливостей вербалізації концепту WEATHER у свідомості студентів першого курсу факультету іноземних мов із застосуванням асоціативного експерименту, а також визначенню його ролі як інструменту діагностики рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх вчителів. Дослідження ґрунтується на засадах антропоцентричної парадигми сучасної лінгвістики, яка фокусує увагу на вивченні взаємозв’язку між мовою та мисленням і передбачає аналіз мовних явищ з позицій когнітивного підходу. Визначено, що концепт WEATHER є одним із ключових концептів у повсякденній комунікації носіїв англійської мови, оскільки погода виступає домінантною темою обговорення, відбиває особливості життя людей, впливає на їх психоемоційний стан та настрій і є важливим елементом мовної картини світу. У статті охарактеризовано процедуру проведення вільного асоціативного експерименту, реалізованого за допомогою платформи Google Forms шляхом використання карток асоціативного експерименту для фіксації реакцій респондентів на слово-стимул. На основі результатів асоціативного експерименту, проведеного зі студентами першого року навчання, виокремлено основні когнітивні ознаки концепту WEATHER, а саме: «найменування погодних умов та явищ», «дії або стани, пов’язані з погодою», «характеристика погодних умов», а також додаткові ознаки – «зміни погодних умов», «вплив погодних умов на людину та навколишнє середовище», «мінливість/нестабільність погодних умов» і «подолання труднощів».

Встановлено ядерно-периферійну структуру концепту, де ядро формують найбільш частотні лексичні одиниці на позначення базових погодних явищ та процесів, тоді як периферійна зона експлікована спеціалізованою лексикою, уточнювальними характеристиками, а також оцінними одиницями. Аналіз реакцій дозволив виявити певні лексичні прогалини у словниковому запасі студентів та їхню схильність до використання клішованих мовних моделей опису погодних явищ, що свідчить про необхідність цілеспрямованого розширення їхньої лексичної компетентності із впровадженням різноманітних вправ.

З’ясовано, що асоціативний експеримент є не лише методом побудови номінативного поля концепту WEATHER, а й ефективним діагностичним інструментом, що дозволяє викладачеві ідентифікувати рівень сформованості лексичної компетентності студентів, визначити зону методичних прогалин, та ефективно планувати подальшу роботу над розширенням лексичного запасу майбутніх вчителів англійської мови.

Ключові слова: асоціативний експеримент, вербалізація, концепт, WEATHER, лексична одиниця

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the verbalization of the WEATHER concept in the minds of first-year students of the Faculty of Foreign Languages using an associative experiment, as well as to the definition of its role as a diagnostic tool for the level of lexical competence of future teachers. The study is based on the principles of the anthropocentric paradigm of modern linguistics, which focuses on the study of the relationship between language and thinking and involves the analysis of linguistic phenomena from the standpoint of a cognitive approach. It has been determined that the WEATHER concept is one of the key concepts in the everyday communication of native English speakers, since the weather is a dominant topic of discussion, reflects the peculiarities of people`s lives, affects their psycho-emotional state and mood, and is an important element of the linguistic picture of the world. The article describes the procedure for conducting a free associative experiment, implemented using the Google Forms platform by using associative experiment cards to record respondents' reactions to the stimulus word. Based on the results of an associative experiment conducted with first-year students, the main cognitive features of the WEATHER concept have been identified, namely: “naming weather conditions and phenomena”, “actions or states related to weather”, “characteristics of weather conditions”, as well as additional features – “changes in weather conditions”, “impact of weather conditions on humans and the environment”, “variability/instability of weather conditions” and “overcoming difficulties”.

A core-peripheral structure of the concept was established, where the core is formed by the most frequent lexical units denoting basic weather phenomena and processes, while the peripheral zone is explicated by specialized vocabulary specifying characteristics and evaluative units. The analysis of the reactions allowed us to identify certain lexical gaps in the students' vocabulary and their tendency to use clichéd language models when describing weather

phenomena, indicating the need for a targeted expansion of their lexical competence through the implementation of various exercises.

The results of the study allowed us to conclude that the associative experiment is not only a method for constructing the nominative field of the concept WEATHER, but also an effective diagnostic tool that allows the teacher to identify the level of formation of students' lexical competence, determine the area of methodological gaps, and effectively plan further work on expanding the vocabulary of future English teachers.

Key words: associative experiment, verbalization, concept, WEATHER, lexical unit.

Постановка проблеми. Кінець XX – початок XXI століття у науці характеризується зрушенням парадигми досліджень у бік антропоцентризму, який зосереджує увагу на вивченні взаємозв'язку між мовою та мисленням, та передбачає аналіз мовних явищ із позицій когнітивного підходу. У цьому контексті на передній план виходить вивчення проблеми мовної концептуалізації дійсності, її складових елементів, схем, фреймів, а також концептів, аналіз яких дозволяє визначити особливості їхньої інтерпретації у свідомості людини. Вивчення концептів, реконструкція їх змісту та структури дають змогу вченим виявити особливості мислення та менталітету як окремого індивідуума, так і нації в цілому, а також експлікувати особливості мовної картини світу. Одним з таких ключових концептів, що знаходить свою об'єктивізацію у повсякденній комунікації носіїв англійської мови, є концепт WEATHER, який виступає невід'ємною складовою національного понятійного простору у британському суспільстві.

Погода є найбільш обговорюваною тематикою у комунікації британського суспільства, оскільки вона відображає особливості життя народу, впливає на здоров'я та настрій людини. Різкі кліматичні зміни, глобальне потепління, танення льодовиків є факторами, які впливають на життя людей по всьому світу, що призводить до активізації інтересу суспільства до природи та погодних умов. Все це підкреслює не лише лінгвокультурне значення концепту WEATHER, а й його когнітивну та комунікативну роль у формуванні лексичної компетентності студентів спеціального факультету, оскільки фахова підготовка майбутніх вчителів англійської мови передбачає не лише засвоєння лексичного матеріалу з певної тематики, а й глибинне розуміння національно-специфічних смислів, відтінків, що сприятимуть адекватній інтерпретації культурологічних особливостей мови, що вивчається. Все зазначене вище зумовлює необхідність вивчення концепту WEATHER як ментального утворення, розгляду його як самостійного концепту, що знаходить свою імплементацію у свідомості носіїв англійської мови. Об'єктом нашого дослідження є вербалізація концепту WEATHER в англійській мові, а предметом – особливості його вербалізації у свідомості студентів 1-го року навчання та можливості застосування асоціативного експерименту як засобу діагностики сформованості лексичної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі вивчення концепту із застосуванням асоціативного експерименту присвячено праці багатьох вчених. Зокрема, О. Гошовська вивчала особливості застосування асоціативного експерименту для побудови структури концепту «Віра» та визначення його етнокультурних особливостей [1]. Л. О. Молгамова фокусувала увагу на використанні асоціативного експерименту під час вивчення лінгвокогнітивних концептів [2]. Д. В. Полгородник досліджувала концепт «ІРЛАНДЕЦЬ», виявленні його концептуальних ознак із використанням асоціативного експерименту [3]. Вчена В. Сікорака використовувала вільний асоціативний експеримент для вивчення вербалізації концепту «Тероризм» в українській лінгвокультурі [5]. О. Я. Сурмач зосереджувала увагу на вивченні вербалізаторів концепту «Wealth» із застосуванням асоціативного експерименту для виявлення активності власних назв та їх ознак у сучасній англійській мові [6].

Попри наявність значної кількості наукових розвідок, присвячених проблематиці вербалізації концептів із застосуванням асоціативного експерименту як інструменту діагностики та розширення лексичної компетентності студентів, концепт WEATHER залишається поза увагою дослідників, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Отже, **метою** статті є виокремлення та аналіз основних лексичних засобів вербалізації концепту WEATHER у свідомості студентів першого року навчання із застосуванням асоціативного експерименту, а також визначення його ролі як інструменту діагностики рівня сформованості лексичної компетентності майбутніх вчителів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існують різні методи та прийоми дослідження концептів. Серед них найбільш уживаними є лексикографічний аналіз словникових дефініцій, компонентний аналіз, етимологічний аналіз, контекстуальний аналіз, метод когнітивної інтер-

претації, асоціативний експеримент та інші [4]. Дані методи та прийоми аналізу концептів використовуються як для побудови структури концепту, так і як окремі етапи дослідження.

Одним із ефективніших методів дослідження структури концепту та особливостей його мовної об'єктивізації є асоціативний експеримент. Асоціативний експеримент спрямований на виявлення мережі асоціацій у свідомості індивідуума або колективній свідомості [2]. На думку О. М. Шевченка, асоціативний експеримент «сприяє виявленню змісту концепта в когнітивній свідомості носіїв мови, ранжуванню ознак концепта за яскравістю та значимістю» [7]. Застосування даного методу аналізу концептів дозволяє побудувати номінативне поле концепту, визначити його когнітивні ознаки, які актуалізуються у свідомості респондентів у відповідь на запропонований стимул. Отже, узагальнення асоціацій респондентів дає змогу визначити змістові когнітивні ознаки концепту на основі їх частотності та значущості.

Для виявлення когнітивних ознак концепту WEATHER нами було застосовано вільний асоціативний експеримент, який був проведений із студентами першого року навчання факультету іноземних мов. Участь у експерименті взяли 36 студентів (35 дівчат та 1 хлопець). Під час асоціативного експерименту респондентам було запропоновано заповнити розроблену у Google Forms анкету. Анкета містила п'ять блоків запитань, де учасники повинні були записати асоціації різних типів: іменники, дієслова, прикметники, словосполучення, прислів'я та фразеологізми, які виникають у свідомості студентів як реакція на слово-стимул «weather».

Отримані результати вільного асоціативного експерименту були систематизовані та згруповані, що дозволило виділити ключові когнітивні ознаки концепту WEATHER. До ключових змістових ознак концепту WEATHER належать: *«найменування погодних умов та явищ», «дії або стани пов'язані з погодою», «характеристика погодних умов».*

Значну частину асоціативного поля концепту WEATHER становить група асоціацій, що маніфестують ознаку *«найменування погодних умов та явищ»* (сорок п'ять лексичних одиниць): *rain (24), wind (21), sun (20), storm (15), cloud (13), snow (13), temperature (13), thunder (6), clouds (5), fog (5), lightning (5), mist (4), atmosphere (3), barometer (3), forecast (3), frost (3), precipitation (3), rainbow (3), season (3), blizzard (2), breeze (2), current (2), flood (2), gale (2), hail (2), horizon (2), humidity (2), ice (2), overcast (2), sky (2), sleet (2), star (2), sunshine (2), thunderstorm (2), turbulence (2), weather (2), blustery (1), downpour (1), drizzle (1), front (1), gust (1), heatwave (1), hurricane (1), snowflake (1), thermometer (1),* де цифра в дужках показує кількість реакцій респондентів на слово-стимул.

Як бачимо, за кількісними показниками до найбільш частотних реакцій відносяться іменники: *rain (24), wind (21), sun (20), storm (15), cloud (13), snow (13), temperature (13),* що показує домінування у свідомості респондентів лексичних одиниць на позначення погодних умов, які складають ядерну зону концепту WEATHER. До найменш частотних реакцій, які за кількісними показниками є майже поодинокими належать іменники: *mist (4), atmosphere (3), barometer (3), forecast (3), frost (3), precipitation (3), rainbow (3), season (3), blizzard (2), breeze (2), current (2), flood (2), gale (2), hail (2), horizon (2), humidity (2), ice (2), overcast (2), sky (2), sleet (2), star (2), sunshine (2), thunderstorm (2), turbulence (2), weather (2), blustery (1), downpour (1), drizzle (1), front (1), gust (1), heatwave (1), hurricane (1), snowflake (1), thermometer (1),* переважно номінують уточнювальні характеристики погодних явищ та відносяться до спеціалізованих метеорологічних термінів, зокрема терміни *barometer (3 реакції), precipitation* (3), *humidity (2), turbulence (2), thermometer (1),* це, у свою чергу, демонструє наявність у свідомості респондентів елементів наукової картини світу, яка відбиває спеціальні знання про погодні процеси та свідчить про достатній рівень оволодіння студентами термінологічною складовою, що передбачена навчальною програмою. Однак низька частотність лексичних одиниць, що належать до периферійної зони концепту (наприклад, *breeze (2), gale (2), drizzle (1), front (1), gust (1)*) у порівнянні з ядерними лексемами вказує на потребу в методичному акценті на семантичній диференціації синонімічних рядів, що репрезентують погодні явища та процеси.

Таким чином, ядро концепту WEATHER актуалізується у свідомості респондентів лексичними одиницями, що номінують погодні явища, тоді як периферійна зона експлікована спеціалізованими та уточнювальними характеристиками.

Наступну групу асоціацій становлять лексичні одиниці, що вербалізують концептуальну ознаку *«дії або стани пов'язані з погодою»* (36 лексичних одиниць): *to blow (18), to freeze (17), to rain (16), to shine (16), to melt (12), to drizzle (11), to pour (8), to change (6), to snow (7), to clear (3), to forecast (3), to glisten (3), to shift (3), to thunder (3), to warm (3), to cool (2), to dampen (2), to endure (2), to radiate*

(2), to whirl (2), to brighten (1), to circulate (1), to dissipate (1), to drench (1), to emit (1), to evaporate (1), to feel (1), to flood (1), to fluctuate (1), to linger (1), to measure (1), to overcast (1), to prevail (1), to ruin (1), to rumble (1), to sparkle (1), to stop (1).

До найбільш частотних одиниць належать дієслова за частотністю більше 10 реакцій: *to blow (18), to freeze (17), to rain (16), to shine (16), to melt (12), to drizzle (11)*. Дані лексичні одиниці відображають прояви погодних явищ та їх зміни. Менш частотними одиницями виявилися лексичні одиниці, кількість реакцій на які становлять менше двох, до них належать: *to cool (2), to dampen (2), to endure (2), to radiate (2), to whirl (2), to brighten (1), to circulate (1), to dissipate (1), to drench (1), to emit (1), to evaporate (1), to feel (1), to flood (1), to fluctuate (1), to linger (1), to measure (1), to overcast (1), to prevail (1), to ruin (1), to rumble (1), to sparkle (1), to stop (1).*

Зазначені лексичні одиниці складають периферійну зону концепту WEATHER та дозволяють виокремити додаткові концептуальні ознаки: *«зміни погодних умов» та «вплив погодних умов на людину та навколишнє середовище».*

Концептуальна ознака *«зміни погодних умов»* репрезентована наступними лексичними одиницями*: to change (6), to shift (3), to fluctuate (1).*

Ознака *«вплив погодних умов на людину та навколишнє середовище»* вербалізується такими одиницями, як: *to dampen (2), to drench (1), to feel (1), to ruin (1).* На основі аналізу даних асоціацій можна стверджувати, що концепт WEATHER у свідомості респондентів асоціюється як динамічне явище, яке не лише впливає на навколишнє середовище, а й на людину через постійну зміну своїх станів та процесів.

Концептуальна ознака *«характеристика погодних умов»* (53 лексичних одиниць) представлена наступними лексичними одиницями: *windy (21), sunny (21), cloudy (20), rainy (17), stormy (12), cold (9), gloomy (8), hot (9), chilly (7), humid (7), breezy (6), overcast (6), crisp (4), foggy (4), frosty (4), misty (4), unpredictable (4), balmy (3), atmospheric (2), changeable (2), fickle (2), hazy (2), icy (2), muggy (2), tempestuous (2), bad (1), beastly (1), bleak (1), bright (1), brisk (1), calm (1), cheerful (1), clearly (1), cool (1), dramatic (1), drizzly (1), fair (1), foul (1), gusty (1), harsh (1), lovely (1), partly (1), pleasant (1), rotten (1), scorching (1), snowy (1), sticky (1), sudden (1), temperate (1), torrential (1), tropical (1), typical (1), unsettled (1).*

Як бачимо, найбільш частотними одиницями виявилися одиниці, реакцій на які складають більш десяти: windy (21), sunny (21), cloudy (20), rainy (17), stormy (12), що відзначають динамічні характеристики погодних умов та її нестійкий характер. Найменш уживаними одиниці такі як: *atmospheric (2), changeable (2), fickle (2), hazy (2), icy (2), muggy (2), tempestuous (2), bad (1), beastly (1), bleak (1), bright (1), brisk (1), calm (1), cheerful (1), clearly (1), cool (1), dramatic (1), drizzly (1), fair (1), foul (1), gusty (1), harsh (1), lovely (1), partly (1), pleasant (1), rotten (1), scorching (1), snowy (1), sticky (1), sudden (1), temperate (1), torrential (1), tropical (1), typical (1), unsettled (1)* репрезентують як загальні характеристики погоди, її фізичні параметри (*foggy, frosty, icy, humid*), так емоційно-оцінні характеристики (*gloomy, beastly, bleak, harsh, pleasant*), де як видно за реакціями у свідомості респондентів перевага надається асоціаціям з негативною конотацією.

Крім цього, окремі лексичні одиниці такі як: *unpredictable, changeable, fickle, unsettled* дозволяють виокремити концептуальну ознаку *«мінливість/нестабільність погодних умов»*, що підтверджує сприйняття респондентами погоди як нестабільного та динамічного явища, що характеризується постійною зміною своїх умов.

Отже, отримані результати атрибутивної складової засвідчують переважання лексичних одиниць із негативною аксіологічною оцінкою, що відображає індивідуальне, суб'єктивне сприйняття погодних умов респондентами.

У нашому дослідженні ми також виділили дистрибутивні характеристики фразових реакцій на стимул «weather», а саме словосполучення та ідіоматичні вирази. Слід зазначити, що більшість респондентів надавали мінімальну або обмежену кількість прикладів (1–2 одиниці), тоді як лише окремі відповіді містили 3 і більше реакцій, зокрема *Strong wind (8), heavy rain (8), bright sunshine (3).* Превалювання коротких і частотних конструкцій дозволяє констатувати обмеженість репертуару конструкцій зі словом «weather», якими вільно володіють респонденти. Це, у свою чергу, свідчить про домінування у свідомості респондентів стандартних, клішованих мовних моделей опису погодних явищ і відзначає необхідність більш детального вивчення атрибутивних конструкцій зі словом «weather».

Крім цього, у відповідях респондентів простежується незначна кількість розгорнутих або індивідуально-трансформованих фраз: *perfect beach weather (1), a breath of fresh air (1), unpredictable spring weather (1),* що вказує на відносно обмежену варіативність асоціативних реакцій у свідомості студентів першого курсу.

Наступний компонент асоціативного експерименту, що був проаналізований є фразеологічний (прислів'я, приказки та фразеологізми). У ході проведеного асоціативного експерименту було виокремлено ряд пареміологічних одиниць (прислів'я, приказки та фразеологізми), що експлікують концепт WEATHER, до них належать: *Every cloud has a silver lining (18), under the weather (17), save for a rainy day (12), come rain or shine (12), weather the storm (8), after rain comes fair weather (5), the calm before the storm (4), make heavy weather (4), after the storm comes the calm (4), storm in a teacup (4), make hay while the sun shines (3), as right as rain (3), take a rain check (2), after rain comes sunshine (2), it never rains but it pours (2), a break in the clouds (2), steal someone's thunder (2), fair-weather friend (2), to be raining cats and dogs (2), red sky at night sailor's delight (2), red sky in morning, sailor's warning (2), to wait by the sea for good weather (1), when it rains, it pours (1), one cloud can eclipse the sun (1), in all weathers (1), it's pouring down (1), even in bad weather (1), I'll be there for you (1), feel under the weather (1), save money for a rainy day (1), red sky at night, sailor's delight (1), red sky in morning, sailors take warning (1), rain before seven, fine before eleven (1), make hay while the sun shines (1), it's a breeze (1), break the ice (1), the trees are covered with frost (1), chasing rainbows (1), a ray of sunshine (1), coming down in buckets (1), to brave the elements (1), after the rain comes the sun (1), head in the clouds (1), be in the wind (1), talk to the wind (1), a bolt from the blue (1).*

З наведених фразеологічних одиниць найбільш частотними є: *Every cloud has a silver lining (18), under the weather (17), save for a rainy day (12), come rain or shine (12)*, що свідчить про високий рівень усталеності даних виразів у свідомості здобувачів та відзначає високий рівень засвоєння матеріалу.

До менш частотних одиниць, які зустрічаються лише в поодиноких випадках належать фразеологічні одиниці, які репрезентують як метеорологічні спостереження (*red sky at night, sailor's delight (1) – червоне небо ввечері — радість для моряка; Red sky in morning, sailors take warning (1) – червоне небо вранці – морякам засторога; rain before seven, fine before eleven (1) – сім п'ятниць на тиждень), так і метафоричні інтерпретації погодних умов (storm in a teacup (4) – буря у склянці води, a ray of sunshine (1) – промінь сонця; chasing rainbows (1) – ловити журавля у небі; in all weathers (1) – у будь-яку погоду; a bolt from the blue (1) – грім серед ясного неба* та ін.).

Окремої уваги заслуговують фразеологізми, що репрезентують стани, пов'язані з подоланням життєвих труднощів, з якими стикається людина, а саме: *Every cloud has a silver lining (18) – немає лиха без добра; weather the storm (8) – витримати іспит/труднощі; after rain comes fair weather (5) – після поганої погоди наступає добра; the calm before the storm (4) – тиша перед бурею, after rain comes sunshine (2) – після дощу сонце світить; save money for a rainy day (1) – відкладати на чорний день*. Наведені фразеологізми дозволяють виділити концептуальну ознаку *«подолання труднощів»*, у межах якої погода об'єктивується у свідомості респондентів не лише як природне явище, а й як метафоричний образ життєвих випробувань.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, можна констатувати наявність обмеженої кількості фразеологічних одиниць у свідомості респондентів, а також домінування стереотипних мовних конструкцій.

Спираючись на результати асоціативного експерименту концепту WEATHER та проведеної діагностики рівня сформованості лексичної компетентності студентів, пропонуємо впровадити в освітній процес комплекс вправ, спрямованих на розширення периферійних зон концепту WEATHER. Зокрема, для розширення синонімічного складу доцільним є використання завдань з синонімічними рядами, що номінують погодні явища та процеси (наприклад, *wind-breeze-puff-gale, rain-drizzle-shower-down-pour-cloudburst*), що сприятимуть формуванню навичок семантичної диференціації лексичних одиниць та їх точному вживанню в комунікації. Також доцільно впровадити вправи на побудову асоціативних зв'язків (mind maps), у межах яких студенти зможуть розширити вхідне слово-стимул «weather» за рахунок периферійних одиниць (наприклад, *humidity, overcast, turbulence*). Крім того, з метою розширення фразеологічного компоненту лексичної компетентності доречним було б використання вправ на роботу з автентичним матеріалом (відео та аудіо репортажі та прогнози погоди), що дозволить збагатити фразеологічний запас студентів та сформує навички гнучкого використання фразеологічних одиниць у реальних комунікативних ситуаціях. Наведені вище завдання можуть бути використані у формі як індивідуальної, парної, так і групової роботи, а також із використанням інтерактивних платформ (Wordwall, Quizlet, Bamboozle).

Висновки. Отже, проведений асоціативний експеримент концепту WEATHER, особливос-

тей його репрезентації у свідомості респондентів першого курсу продемонстрував, що концепт WEATHER має складну структуру, яка включає ядерну та периферійну зони. Ядро концепту становлять лексичні одиниці, які номінують погодні явища, тоді як периферійна зона репрезентована спеціалізованими, уточнювальними характеристиками, а також оцінними одиницями.

Результати асоціативного експерименту дозволили виокремити змістові когнітивні ознаки концепту WEATHER, зокрема *«найменування погодних умов та явищ», «дії або стани, пов'язані з погодою», «характеристика погодних умов»,* а також додаткові ознаки – *«зміни погодних умов», «вплив погодних умов на людину та навколишнє середовище», «мінливість/нестабільність погодних умов» і «подолання труднощів».*

Таким чином, асоціативний експеримент виступає не лише методом побудови номінативного поля концепту WEATHER, а й ефективним діагностичним інструментом, який дозволяє викладачеві виявити рівень сформованості лексичної компетентності студентів, визначити зону методичних прогалин, а також ефективно планувати подальшу роботу над розширенням лексичного запасу студентів спеціального факультету шляхом опрацювання та заповнення периферійних зон концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гошовська О. Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки. Українознавчі студії. 2019. Вип. 20. С.198–206.

2. Молгамова Л.О. Асоціативний експеримент як емпіричний метод дослідження лінгвокогнітивних концептів. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія*. 2023. Випуск 2. С.26-29.

3. Полгородник Д.В. Асоціативний експеримент у дослідженні концепту ІРЛАНДЕЦЬ. Закарпатські філологічні студії. 2020. Вип. 13. Т. 2. С.139-143.

4. Розвод Е. В. Методи дослідження лінгвокультурних концептів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство.* 2015. № 4. С. 91–96.

5. Сікорака В. Вербалізація концепту ТЕРОРИЗМ за матеріалами асоціативного експерименту. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 44, том 3. 2021. С. 121-127.

6. Сурмач О. Я. Асоціативний експеримент при виявленні активності власних назв як вербалізаторів концепту *wealth* в англійській мові. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики.* 2011. Вип. 19. С. 192–197.

7. Шевченко О. М. Методика проведення вільного й спрямованого асоціативних експериментів у дослідженні концепту. *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference,* Munich, Germany. Munich : MDPC Publishing, 2021. P. 554–558.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111'42'371'373.46:91
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.15

КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ГЕОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ

CORPUS ANALYSIS OF TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS IN ENGLISH POPULAR SCIENCE GEOGRAPHICAL DISCOURSE

Брона Д.В.,
orcid.org/0009-0009-4894-6253
аспірант кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Львівського національного університету імені Івана Франка

Статтю присвячено теоретичним і методологічним аспектам виявлення та класифікації термінологічних словосполучень у науково-популярному англомовному географічному дискурсі. Спираючись на двовимірний принцип термінології, у роботі запропоновано критерії розмежування лексичних словосполучень, термінологічних словосполучень та *N*-слівних термінів, оскільки попри теоретичну важливість цього питання воно досі залишається недостатньо дослідженим. Термінологічні словосполучення визначено як конструкції описового типу, в яких один з елементів є терміном, що морфосинтаксично та семантично підпорядковує собі інший елемент, тоді як *N*-слівні терміни трактовано як повноцінні позначувальні одиниці концептуальної системи певної галузі. Межа між цими двома категоріями видається радше перехідною, ніж абсолютною, оскільки термінологічне словосполучення, за умови достатнього вкорінення в мовну практику, може набути статусу одиниці термінології.

Емпірична частина дослідження ґрунтується на корпусному аналізі англомовних текстів, зібраних з офіційних вебсайтів ландшафтних парків різних країн світу та опрацьованих у системі Sketch Engine. Термінологічні словосполучення видобуто методом CQL-запиту, сфокусованого на послідовностях дієслів та іменників;у дієслова дібрано з огляду на їхню сполучувальну різноманітність та релевантність для опису географічних реалій.

Виявлені термінологічні словосполучення розглянуто як напівстабільні конструкції, внутрішня організація яких може змінюватися на морфосинтаксичному та лексичному рівнях, тоді як їхнє концептуальне значення залишається стабільним. Особливу увагу звернено на варіативність термінів, за якої одне й те саме позначуване має кілька формальних реалізацій у дискурсі, а також на розмежування термінологічних словосполучень та зовні схожих конструкцій, що містять дієслова певних семантичних категорій.

Отримані результати поглиблюють розуміння дієслівних термінологічних словосполучень як окремої категорії тематично зумовленого дискурсу та відкривають перспективи для подальших міжгалузевих розвідок.

Ключові слова: термінологічне словосполучення, *N*-слівний термін, нефаховий географічний дискурс, корпусний аналіз, варіативність термінів

The article examines theoretical and methodological challenges involved in identifying and classifying terminological collocations in English popular science geographical discourse. The study rests on a dual-dimension perspective of terminology and establishes key criteria for distinguishing between lexical collocations, terminological collocations, and multi-word terms. Despite its theoretical significance, this issue has not received systematic attention in the literature. Terminological collocations are defined as non-designative constructions in which one constituent, being a term, exerts morphosyntactic and semantic governance over the other, while multi-word terms are treated as fully designative units within the conceptual system of a given domain. The boundary between these two types is rather gradient than absolute. A terminological collocation may, given sufficient language entrenchment, eventually attain the status of a terminological unit in its own right.

The empirical dimension of the study is a corpus-based analysis of English texts collected from official websites of landscape parks worldwide and processed through Sketch Engine. Verbal terminological collocations are retrieved via a CQL query designed to capture verb-noun sequences. The target verbs were selected based on their collocational range and their relevance to the description of geographical features.

The identified terminological collocations are treated as semi-stable constructions whose internal organisation may shift at the morphosyntactic and lexical levels, while their conceptual content remains constant. The analysis pays particular attention to term variation, that is, to cases where a single designatum receives multiple formal realisations within the corpus. Attention is also given to the distinction between terminological collocations and outwardly similar constructions built around verbs of specific semantic types.

The findings advance the understanding of verbal terminological collocations as a distinct category within domain-driven discourse and point towards promising directions for further cross-domain investigation.

Key words: terminological collocation, multi-word term, non-expert geographical discourse, corpus-based analysis, term variation

Постановка проблеми. Сучасні мовознавчі розвідки дедалі більше зосереджені на аналізі галузевого дискурсу, орієнтованого на нефахову аудиторію, втіленого в текстах науково-популярного стилю. У царині географії цей тип дискурсу втілюється в текстах вебсайтів ландшафтних

парків, які виконують інформативну функцію та репрезентують знання про географічні реалії.

Мовна репрезентація географічних реалій поза науковим контекстом актуалізує вивчення особливостей функціонування лексичних, термінологічних словосполучень і *N*-слівних термінів у текстах науково-популярного стилю. Їхнє виявлення та лінгвосемантична типологізація важливі для з'ясування механізмів унормування географічних знань у публічній комунікації. Семантична чіткість номінацій має прикладне значення, оскільки вони формують базу описових характеристик простору в цифрових навігаційних системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання лексичних словосполучень висвітлене в наукових дослідженнях як зарубіжних [3; 4], так і вітчизняних [17; **18**] учених, натомість термінологічним словосполученням та їх відмінностям від перших присвячено значно менше уваги [16], що призводить до ототожнення останніх з *N*-слівними термінами.

Термінологічними словосполученнями вважають групи слів, повторюваних в синтагмі [15]. У таких словосполученнях один з елементів є терміном, використовуваним представниками певної спільноти. За визначенням У. Гайда, лексичне словосполучення – це лексично та/або прагматично обмежене повторюване поєднання мінімум двох лексичних одиниць у прямому синтаксичному зв'язку [10]. З іншого боку, *N*-слівному терміну властива специфічна морфосинтаксична структура [19].

Лексичні словосполучення привернули значну увагу дослідників, натомість термінологічні словосполучення та розмежування їх від лексичних словосполучень і *N*-слівних термінів залишаються порівняно малодослідженими. Складність завдання посилюється тим, що термінологічні словосполучення на перший погляд подібні до *N*-слівних термінів, що зумовлює необхідність виокремлення принципових критеріїв для їх розрізнення.

М. Бенсон [4] стверджував, що лексичні словосполучення – це групи лексем одиниць, які регулярно спільно вживаються в синтагмі. У рамках дискурсного аналізу М. Галлідей [9] зосередив увагу на групах лексичних одиниць, спільне вживання яких сприяє текстуальній узгодженості. Дж. Сінклер [13] трактував словосполучення в лексикографічному контексті й акцентував на граматичних та лексичних аспектах, надаючи перевагу статистичним критеріям для їхнього визначення та типологізації. За Сінклером, частота спільного вживання в текстовому фрагменті є основним критерієм для виявлення, характеристики та класифікації словосполучень [13, с. 56]. Лексичний та статистичний аналізи використовують як взаємодоповнювальні методи. Частотний аналіз демонструє щільність асоціації між одиницями словосполучення, тоді як лексичний аналіз виявляє їхні формальні та семантичні особливості. Кожен елемент словосполучення по-своєму важливий, і кожен з них може бути ключовим залежно від обраного аналітичного підходу.

Е. Айзенштадт [1] запропонувала типологізацію словосполучень, що складається з таких комбінаторних моделей: *Adj+N, N+V, V+N, V+Adv, Adj+Adv* та *N+Prep+N*. В основу її теорії покладено принцип композиційної орієнтації. Словосполученню притаманна асиметрична композиція, в якій базова одиниця синтаксично і семантично автономна і визначає слово-супутник. Слово-супутник наділяє базову одиницю конкретним змістом, не змінюючи її сутності, і саме базова одиниця формує лексичні зв'язки у словосполученні. Отже, розмежування базової одиниці та слова-супутника необхідне для дослідження лінгвальних особливостей і для лексикографічного аналізу. У географічному дискурсі ця асиметрія простежується доволі чітко. Наприклад, такі терміни, як *valley* або *glacier*, виступають базовими одиницями, до яких здебільшого додаються прикметники або дієслова, як-от, *U-shaped* чи*carve*, а не інші.

Крізь теорію теорії лексичного праймінгу М. Гої [11] пропонує супутню когнітивну перспективу. Він стверджує, що словосполучення не є суто синтаксичними структурами, а формуються під впливом кумулятивного ефекту багатократного одночасного вживання. У результаті тривалої взаємодії з текстами аудиторія засвоює пріоритетні варіанти поєднання слів, які впливають на мовлення та розуміння. У фахових сферах праймінг поглиблюється через спільні текстові практики професійної або інституційної спільноти. В описах ландшафтних парків, де однакові фізичні об'єкти позначаються стандартизованими термінами, можна очікувати, що ефект праймінгу, який регулює сполучаваність географічних термінів, буде досить послідовним.

Р. Коста [7] визначила термінологічні словосполучення як групи лексем, які, будучи схожі на терміни, описують позначуване, а не вказують на нього. Їхня морфосинтаксична структура вирізняється наявністю термінологічного елемента,

який впливає на інший елемент, який може бути або не бути терміном. Дослідниця наголошувала на важливості чіткого розмежування термінологічних словосполучень і *N*-слівних термінів, адже у дискурсі ці два види виконують різні функції. На відміну від термінів, термінологічні словосполучення не підпорядковуються виключно концептуальним критеріям; їхнє значення ґрунтується на морфологічних та синтаксичних ознаках. У синтагмі елемент X термінологічного словосполучення пріоритетно і рекурентно поєднується з елементом Y, а вибір і порядок слів відповідають нормам, спільним для певного колективу. Такі словосполучення також виконують роль соціального маркера, оскільки їхнє використання, як правило, відображає належність мовця до певної професійної або наукової спільноти.

У. Гайд [10] частково погоджується Р. Коста, хоча його власне уявлення про словосполучення вирізняється чітким термінологічним характером. На його думку, словосполучення може бути терміном, ознаки якого відрізняються від тих, що традиційно приписуються складеним іменам. У. Гайд також порушує питання внутрішньої двоїстості словосполучень: словосполучення складається з двох лексем, включно з можливими детермінантами, де одна виконує функцію позначуваного, а інша – позначника. Такий структурний поділ відповідає уявленням Е. Айзенштадт про «вузол» і «слово-супутник».

Оскільки підхід У. Гайда – термінологічний за суттю, принаймні одна з двох лексем повинна бути терміном, хоча такий статус можуть мати обидві. З погляду лінгвістики, словосполучення, на його думку, є предметом лексичної комбінаторики, яка враховує лексичні, семантичні та синтаксичні особливості лексем та умови їх синтагмального вживання. Для синтаксичних властивостей вчений проводить паралель між словосполученнями та складеними словами й аргументує це тим, що вибір елементів складених форм визначається логікою поєднання. Групи іменників і складені слова підпорядковуються чітким комбінаторним закономірностям, які часто мають умовний характер і в багатьох випадках призводять до повноцінної термінологізації цих структур. У. Гайд також визнає складність відокремлення словосполучення від фрази на суто лінгвістичних підставах та зазначає, що теоретична межа між ними вузька. Однак з погляду термінознавства це розрізнення обмежене практичним застосуванням, оскільки в термінознавстві саме позначуване ідентифікує мовну реальність незалежно від закріпленої за ним назви. Важливим у цьому контексті є питання, чи призводить поєднання терміна та його слова-супутника до позначення цілком нового явища.

Щодо семантичних ознак, то У. Гайд спирається на теоретичну модель І. Мельчука [12], згідно з якою мовці послуговуються словосполученнями для вираження типового значення. Свій метод дослідження словосполучень І. Мельчук будує навколо лексичних функцій, які враховують це типове, узагальнене значення. Як у загальній, так і в фаховій лексикографії, поєднання слова-супутника з певною основою залежить від традиції, тобто того, що треба вивчити, а не зрозуміти самостійно. У фаховій мові вибір слова-супутника визначається колективною традицією, а не індивідуальними уподобаннями.

Постановка проблеми. У корпусній лінгвістиці словосполучення трактують як статистично значущі поєднання лексем, частотність яких перевищує випадкову. Розвідки засвідчують високий рівень лексичної стабільності англомовних словосполучень у спеціалізованих дискурсах. Водночас їхнє функціонування в науково-популярному географічному дискурсі системно не проаналізовано. Питання розмежування *N*-слівних термінів і довільних тематичних словосполучень залишається актуальною теоретико-практичною проблемою. Системний корпусний аналіз термінологічних словосполучень у публічних географічних текстах обмежений, тому аспекти взаємодії термінології та нефахової комунікації потребують подальшого вивчення. Отже, мета статті – окреслити базові відмінності між лексичним словосполученням, термінологічним словосполучення та *N*-слівним терміном, а також схарактеризувати та проаналізувати термінологічні словосполучення в межах корпусу англомовних науково-популярних текстів.

Виклад основного матеріалу. Услід за М. Кабре розуміємо *термінологічне словосполучення* як комбінацію щонайменше двох лексем, одна з яких є терміном; сукупно вони вказують на одне позначуване [6].

Із наведених вище визначень бачимо, що межа між *N*-слівними термінами і термінологічними словосполученнями неоднозначна. В основі цієї відмінності лежить концептуальна специфіка. *N*-слівні терміни виконуютьпозначувальну функцію незалежно від їхньої морфологічної форми. Термінологічні словосполучення, натомість, складаються з елементів, один з яких

впливає на інші морфологічно та/або семантично, в результаті чого утворюється цілісна структура. У такому словосполученні термінологічний елемент залучає інший елемент до своєї орбіти. Утворена морфосинтаксична конструкція є нетерміном, оскільки, як ціле, вона не вказує на позначуване.

Проте інколи залежність між елементами такої конструкції набуває сталого характеру. Тоді відбувається зміна статусу, тобто конструкція переосмислюється як термінологічна одиниця, що містить принаймні один термінологічний елемент, який позначає специфічне для галузі поняття і який використовується членами відповідної спільноти.

Термінологічні словосполучення та *N*-слівні терміни належать до широкої групи галузевого словника, який визначає стабільні та повторювані послідовності лексем, які носії мови трактують як самостійні лексичні одиниці [14].

У термінологічній парадигмі термінологічні словосполучення є лексичними комбінаціями, що використовуються в комунікації на конкретну тематику для поширення знань, тоді як *N*-слівні терміни є позначеннями понять у межах певної концептуальної системи. Матеріали корпусу, представлені в цій статті, свідчать про більшу варіативність термінологічних словосполучень порівняно з *N*-слівними термінами.

Розглянувши відмінності між термінологічними словосполученнями та *N*-слівними термінами, зосередимося на конкретному типі термінологічних словосполучень, а саме на словосполученнях на основі дієслів. Проаналізуємо синтаксичну структуру, в якій одним із елементів є *N*-слівний термін, та поєднаємо результати лінгвістичного і концептуального аналізу.

Дослідницький корпус сформовано та опрацьовано за допомогою системи Sketch Engine. Вона широко використовується в корпусній лінгвістиці та термінологічних дослідженнях. На користь її застосування свідчить ряд вбудованих аналітичних функцій, серед яких автоматичне та ручне анотування корпусу, класифікація типів текстів за метаданими, а також пошук ключових слів, що допомагає ідентифікувати домінантну для певної галузі лексику. Функція створення профілей слів (word sketches), тобто стислих характеристик граматичної та словосполучної властивостей слова, корисна для дослідження термінологічних словосполучень, оскільки забезпечує системний відбір лексико-синтаксичних моделей. Комбінація цих можливостей дає термінологу ряд методологічних альтернатив досліджень на основі текстових корпусів.

Напівавтоматичний метод вибирання термінологічних одиниць, застосовуваний у цьому дослідженні, спирається на гібридний критерій [8]. Аналіз термінологічних даних виконано у форматі комбінованого підходу [2], згідно з яким концептуальний та мовний рівні трактуються як комплементарні, а не взаємовиключні. Подібний методологічний підхід передбачає врахування значень, закодованих у відповідних мовних даних та концептуальної інформації, що випливає з контексту. Моделі та характерні особливості, виявлені у текстах, розцінюються як достовірні маркери галузевих знань.

Корпус складається з близько 200 000 лексичних одиниць, наявних в англомовних версіях текстів, опублікованих на вебсайтах ландшафтних парків з усього світу. В SketchEngine тексти систематизовано відповідно до анотованих метаданих, зокрема використано мітку «doc – Country», за якими здійснюється сортування. Структура метаданих передбачає можливість перехресного аналізу результатів, отриманих за словосполученнями та галузевою лексикою і типами текстів, завдяки чому кількісний аналіз набуває якісного виміру.

На основі отриманих з корпусу результатів дієслова розділено на групи залежно від того, чи вживаються вони з одно- чи *N*-слівними термінами. Спершу здійснено первинний аналіз рядків конкордансу, після чого увагу зосереджено на особливостях вживання дієслів та застосовано CQL-запит такого вигляду: [lemma=«XXX»&tag="VV"][tag=«NN.*»], де «XXX» означає аналізоване дієслово, NN – супутній іменник. Запит орієнтований на фрагменти, в яких обране дієслово одразу супроводжується іменником, завдяки чому здійснюється системна вибірка словосполучень типу *V+N*. Серед дієслів з найвищою частотою вживання в корпусі для дослідження було обрано чотири, а саме *cross, navigate, observe* та *explore* (17, 26, 38, 67 випадків відповідно), з огляду на їхній розмаїтий контекст та релевантність для опису фізичних особливостей місцевості в літературі, присвяченій ландшафтним паркам. Усі чотири дієслова належать до загальновживаного лексикону і зафіксовані у стандартних словниках.

Нижче наведено виявлені в корпусі ілюстративні словосполучення, які утворюють вказані дієслова з одно- чи *N*-слівними термінами: 1) ***cross***: *cross terrain, cross plateau, cross mountain ridge, cross sand dunes;*2) ***navigate****: navigate*

*cirque, navigate fjord, navigate glacier terrain;*3) ***observe****: observe landforms, observe relief, observe rock deposits, observe erosion patterns;*4) ***explore****: explore caves, explore desert, explore cave system, explore river gorge*.

Ці фрази можна вважати термінологічними словосполученнями, оскільки дієслово формує когнітивний аспект однослівного або *N*-слівного терміна. Проілюструємо цю тезу на прикладі аналізу структури двох словосполучень:

[[cross] дієслово + [valley floor]*N*-слівний термін], [[navigate] дієслово + [gorge] однослівний термін.

Варто відзначити засвідчену в корпусі термінологічну варіативність, ілюстровану словосполученнями *explore caves, explore cave system, explore passages of the cave system, explore caves within the system*. Варіативність спостерігається на кількох рівнях: на морфологічному, у внутрішній структурі іменника, що підпорядковується дієслову; на лексичному, у заміні одного варіанту терміна іншим; на синтаксичному, у вигляді прийменника, що розширює словосполучну основу, а не змінює її концептуального значення.

Дієслово *explore* широко вживається в географічному контексті для позначення цілеспрямованого фізичного обстеження особливостей рельєфу та підземних утворень. Терміни *cave* та *cave system* вказують на чітко визначені, специфічні для своєї галузі поняття у фізичній географії та спелеології, причому останній термін позначає не просто окрему порожнину, а взаємопов'язану мережу підземних ходів та камер. Поряд з ними в описових географічних текстах зустрічаються словосполучення з іншими дієсловами, зокрема *investigate* та *survey*. Також виявлено фразу *go into the cave system*, однак концептуально вона належить до іншої категорії, оскільки дієсловом *go* позначають рух, тоді як *explore* означає цілеспрямоване і систематичне вивчення. З огляду на це, *explore cave system* і *go into the cave system* не слід розглядати як термінологічно синонімічні словосполучення.

Висновки. У статті запропоновано критерії розмежування термінологічних словосполучень від лексичних та *N*-слівних термінів. Методологічною основою обрано принцип двовимірності термінології, згідно з якою особливість термінологічних словосполучень полягає у їхній морфосинтаксичній структурі та концептуальних критеріях.

Аналіз матеріалу засвідчує, що термінологічні словосполучення функціонують як напівстабільні конструкції, внутрішня організація яких варіюється на морфосинтаксичному і на лексичному рівнях, тоді як їхнє концептуальне значення залишається незмінним. Поєднання стабільності та мінливості вважаємо однією з визначальних рис термінологічних словосполучень, яка потребує подальшого системного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aisenstadt, E. Restricted collocations in English lexicology and lexicography. ITL. *International Journal of Applied Linguistics*. 1981. No. 53. P. 53–61.

2. Anderson B. Stop paying attention to "attention". *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*. 2023. Vol. 14. Article e1574.

3. Barnbrook G., Mason O., Krishnamurthy R. Collocation and language theory: twentieth century. *Collocation*. 2013. P. 32–51

4. Bartsch S. Structural and functional properties of collocations in English: A corpus study of lexical and pragmatic constraints on lexical co-occurrence. 2004. 244 p.

5. Benson M.et all. The BBI dictionary of English word combinations. 1997. 576 p. P. 7–31.

6. Cabré M. T. Terminology: Theory, methods and applications. 1998. 248 p.

7. Costa R. Plurality of theoretical approaches to terminology. *Modern Approaches to Terminological Theories and Applications*. 2006. P. 79–89.

8. Georgantopoulos B., Piperidis S. A hybrid technique for automatic term extraction. *Proceedings of the ACIDCA 2000 Conference. 2000*. P. 127–133.

9. Halliday M., Hasan R. Cohesion in English. 1976. 374 p.

10. Heid U. Colocations in sublanguage texts: extraction form corpora. *Handbook of Terminology management*. 2001. Vol. 2. P. 788-808.

11. Hoey M. Lexical priming: A new theory of words and language. 2005. 202 p.

12. Mel'čuk I. Lexical functions: A tool for the description of lexical relations in a lexicon. *Lexical Functions in Lexicography and Natural Language Processing*. 1996. 355 p.

13. Sinclair J.et all. English Collocation Studies: The OSTI Report. 2004. 208 p.

14. Wray A. Formulaic language and the lexicon. 2002. 332 p.

15. Бобкова Т. В. Концепція колокації: корпусний підхід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2014. Вип. 10. С. 42–45.

16. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінґвістичний аспекти. 2000. 218 с.

17. Дудок Р. І. Системність та структурність мови. *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 26–33.

18. Клименко Н. Ф. Від колокацій до термінів. *Термінологічний вісник*. 2017. Вип. 4. С. 6–16.

19. Саламаха М. Я. Структурна класифікація англійських двокомпонентних термінологічних словосполучень сфери охорони довкілля. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2012. Вип. 22. С. 210–215.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 378
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.16

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДИПЛОМАТІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ФУНКЦІОНАЛЬНО-ДИСКУРСИВНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПРАКТИКИ

FEATURES OF THE ENGLISH LANGUAGE OF DIPLOMACY AND INTERNATIONAL RELATIONS: FUNCTIONAL-DISCURSIVE ANALYSIS AND PEDAGOGICAL PRACTICES

Вароді Н.Ф.,
orcid.org/0000-0003-4175-4928
викладач, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II

На тлі активної соціально-економічної та геополітичної динаміки, під впливом загальної трансформації системи міжнародних відносин та розвитку цифрових технологій виникає необхідність перетворень традиційних підходів до викладання дипломатичного дискурсу іноземною мовою. У статті аналізуються ключові педагогічні інновації у вищій освіті, що відбулися під впливом зміни наповнюваності дипломатичного дискурсу в галузі затребуваних мовних засобів та компетенцій, розвиток яких має бути частиною освітніх програм навчання іноземних мов майбутніх дипломатів. У статті охарактеризовано ключові характеристики мови дипломатії та сучасних міжнародних відносин, можливості їх інтеграції у процес викладання іноземної мови для загальних чи спеціальних цілей. Окреслено головні компетенції, які формують основу сучасних мовних освітніх програм у цій сфері. Виокремлено основні компоненти систем викладання англійської мови для дипломатії, такі як інтерактивність, вивчення професійної лексики, дипломатичний етикет та спеціалізовані формати навчання, зокрема, семінари чи онлайн-курси. Результати дослідження демонструють, що розвиток дипломатичного дискурсу йде у бік посилення міждисциплінарності його характеру. Обґрунтовано, що в контексті цифровізації освітнього та комунікаційного поля пріоритетами викладання англійської мови для спеціальних цілей мають стати зміцнення у здобувачів освіти комунікаційних навичок, розвиток цифрової грамотності, критичного мислення та медіаграмотності, формування стійких умінь трансферу отриманих знань у цифрове середовище міжнародної взаємодії, усвідомлення культурних особливостей у міжнародному контексті. В статті доведено, що процес іншомовної підготовки студентів-міжнародників має зосереджуватись на підготовці фахівців, здатних вільно вести перемовини, здійснювати міжкультурну комунікацію, репрезентувати національні інтереси на глобальному рівні.

Ключові слова: англійська мова для дипломатії, інноваційна педагогіка, англійська мова для спеціальних цілей, міжнародні відносини, навчання на основі завдань, автентичні матеріали, вища освіта, викладання мов.

Against the background of active socio-economic and geopolitical dynamics, under the influence of the general transformation of the system of international relations and the development of digital technologies, there is a need to transform traditional approaches to teaching diplomatic discourse in a foreign language. The article analyzes key pedagogical innovations in higher education that have occurred under the influence of a change in the content of diplomatic discourse in the field of demanded language tools and competencies, the development of which should be part of educational programs for teaching foreign languages of future diplomats. The article characterizes the key characteristics of the language of diplomacy and modern international relations, the possibilities of their integration into the process of teaching a foreign language for general or special purposes. The main competencies that form the basis of modern language educational programs in this area are outlined. The main components of English language teaching systems for diplomacy are highlighted, such as interactivity, the study of professional vocabulary, diplomatic etiquette and specialized learning formats, in particular, seminars or online courses. The results of the study demonstrate that the development of diplomatic discourse is moving towards strengthening its interdisciplinary nature. It is substantiated that in the context of digitalization of the educational and communication field, the priorities of teaching English for special purposes should be to strengthen communication skills among students, develop digital literacy, critical thinking and media literacy, form sustainable skills for transferring acquired knowledge into the digital environment of international interaction, and become aware of cultural features in the international context. The article proves that the process of foreign language training for international students should focus on training specialists who are able to freely negotiate, carry out intercultural communication, and represent national interests at the global level.

Key words: english for diplomacy, innovative pedagogy, English for special purposes, international relations, task-based learning, authentic materials, higher education, language teaching.

Постановка проблеми. Підготовка компетентних фахівців у галузі ведення переговорів на міжнародній арені, особливо з огляду на неперехідну турбулентність у геополітичному полі, є особливо важливою для національних інтересів, що визначає актуальність представленого дослідження. У цьому контексті першочергового значення набуває розробка більш ефективних програм мовної підготовки майбутніх дипломатів. Підхід передбачає оволодіння студентами різними видами «компетенцій» – практичних комунікативних навичок, найважливішим ком-

понентом яких є вміння досягати реальної мети, готовність особистості до вирішення різного роду проблем. До таких компетенцій входять мовні навички не тільки загальної, а й професійної (спеціальної) спрямованості, що готує здобувачів освіти до ведення професійної діяльності іноземною мовою з урахуванням цільових завдань та ситуацій спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трансформація іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти напрямку дипломатії та міжнародних відносин авторами М. Чепурна та ін. [4], І. Шестипалова [5], T. Gumenyuk та ін. [9] розглядається як об'єктивна вимога розвитку сучасного геополітичного середовища та міжкультурної комунікації. Дослідники зауважують, що формування стійких компетенцій з білінгвальної взаємодії потребує розробки сучасного навчально-методичного забезпечення процесу, а освітній процес у цілому має бути спрямований на розвиток критичного мислення та розуміння культурних особливостей у міжнародному контексті.

Проблематиці приділена увага в напрацюваннях M. Khan та ін. [10], A. Selvi та ін. [13], M. Xhemaili [14], де аналізується потенціал адаптивних систем персоналізованої освіти, інтерактивні навчальні методи та цифрові інструменти для реалізації головної педагогічної мети англійської мови для спеціальних цілей для студентів-міжнародників – формування та розвитку стійких навичок з міжкультурної комунікації, ділової взаємодії у зовнішньо-політичному середовищі. При цьому особливої ваги набуває міждисциплінарна інтеграція, що забезпечує успішне поєднання розвитку професійних компетенцій студента та іншомовних навичок для успішного перспективного практичного застосування.

Учені A. Aljarelah [6], V. Bohatyrets [8], R. Pratama [11] зауважують, що викладання англійської мови для дипломатії та міжнародних відносин має враховувати ключові педагогічні основи методики іноземної мови для спеціальних цілей, серед яких – інтегрованість, комплексність, системність, спрямування на формування загальної компетентності у індивідуальному профілі. Хоча сучасний науковий дискурс демонструє швидке зростання інтересу до проблематики, недостатньо дослідженими залишаються практичні аспекти викладання англійської мови для спеціальних цілей у галузі дипломатії та міжнародних відносин, що актуалізує необхідність аналізу ключових педагогічних інновацій у цьому напрямку.

Постановка завдання. Мета дослідження – розширений аналіз ключових педагогічних інновацій у вищій освіті, що відбулися під впливом зміни наповнюваності дипломатичного дискурсу в галузі затребуваних мовних засобів та компетенцій, розвиток яких має бути частиною освітніх програм навчання іноземних мов майбутніх дипломатів.

Виклад основного матеріалу. У контексті усної дипломатичної комунікації, необхідно розділяти жанри, що відносяться до її публічної частини (прес-конференції, заяви, виступи дипломатів на засіданнях міжнародних організацій та ін.) та закритої, яка, як правило, є переговорним процесом між двома чи більше сторонами. При цьому публічна частина дипломатичної комунікації (як у письмовій, так і в усній формі) часто вимагає особливого красномовства для переконання широких мас у правильності своєї позиції, а отже, володіння прийомами ораторського мистецтва [1]. У той же час для переговорного процесу особливу важливість мають навички толерантного викладу інформації та політичної стриманості, з одночасним умінням досягати поставленої мети.

Зазначене потребує розвитку знання з теорії комунікації, включаючи володіння певними стратегіями і реалізуючими їх тактиками спілкування. Так, у лексичному плані дипломатичний дискурс в першу чергу характеризується наявністю таких елементів як термінологія з дипломатичної, політичної, юридичної, військової та економічної сфер, а також із сфери мас-медіа.

Широке використання в дипломатичній мові клішованих фраз і протокольних формул, які можна віднести до етикетної та компліментарної лексики, допомагає підвищити ефективність дипломатичної комунікації, оскільки дозволяє заощадити час та забезпечити однозначне розуміння текстів дипломатичного листування. У той же час стандартизовані кліше мовлення надають дипломатичним працівникам допомогу і в ситуаціях усного спілкування, що вимагають спонтанної відповіді, таких як, наприклад, прес-конференції та брифінги, дозволяючи виграти час для обмірковування [3]. Це необхідно враховувати у процесі викладання англійської мови для дипломатії.

Що стосується лексико-граматичне наповнення, з наведеного вище очевидно, що дипломатичний дискурс має інтердискурсивний характер, що зумовлює його специфічне лексико-граматичне наповнення. крім того, однією з найголовніших причин процесу змін є все

більш швидкий розвиток цифрових технологій. Це надало дипломатії більшої доступності та відкритості, інтегрувало її у сферу соціальних мереж, посиливши загальну спрямованість у сторону громадського дискурсу.

Динаміка глобального світового простору, що відбивається на розвитку міждержавних відносин та дипломатичному дискурсі, призвели до того, що мова дипломатії, по-перше, набула ще більшої міждисциплінарності, як у лексико-граматичному, так і жанровому плані. Окрім того, специфічним набором нових цільових компетенцій, що належать до закритої частини дипломатичного дискурсу, стають навички ведення переговорів та вміння впливати на широкі маси у частині публічного дипломатичного дискурсу.

При цьому зміст відповідних програм з іноземної мови для дипломатів виходить за межі простого наповнення граматичних конструкцій, наповнюється розширеною лексикою на тему спеціалізації, передбачає ознайомлення з жанровими особливостями, властивими дипломатичному дискурсу. Також важливості набуває розвиток нових ключових компетенцій для фахівця з міжнародних відносин, зокрема, навчання спеціальних стратегій та тактик ведення переговорів іноземною мовою, а також побудові логічних аргументованих висловлювань та різних риторичних прийомів, затребуваних у частині дипломатії та міжнародної взаємодії.

У світлі вищевикладеного можна помітити безумовний взаємозв'язок між змістом та цілями навчання та конкретними потребами певних груп здобувачів освіти, що є одним з головних критеріїв методики викладання мови для спеціальних цілей Отже, підхід у викладанні іноземної мови фахівцям-міжнародникам повинен ґрунтуватися на методах навчання мов для професійних цілей. Це зумовлює необхідність розроблення спеціальних програм та навчальних матеріалів, що відображають всю специфіку діяльності дипломата як у контексті лексико-граматичних засобів, так і в аспекті майбутніх професійних компетенцій [2; 12].

Зважаючи, що цифровізація внесла суттєві зміни до основних каналів дипломатичної комунікації та активно сприяє підвищенню адаптивності освітнього процесу, його індивідуалізації, а також впровадженню інтегрованих стратегій навчання, необхідним стає формування інформаційної компетентності фахівців у сфері дипломатії. Основними перевагами, які дає високий рівень сформованості інформаційної компетентності студентів-міжнародників, можна виділити: підвищення доступності використання е-навчання з нівелюванням просторово-часових обмежень; потенціал більшої персоналізації навчального досвіду; можливість самостійного розроблення та поширення матеріалів онлайн навчання, підтримки динамічного та інтерактивного або модульного стилів навчання; можливість оновлювати модулі та програми електронного навчання, використовуючи аналітику та звіти про ефективність; підвищення ефективності взаємодії за посередництвом таких інструментів комунікації, як чати, форуми, повідомлення, блоги, а також інтеграції із платформами соціальних мереж; освоєння розширених функцій інформаційної безпеки.

Методологічний базис процесу включає адаптивність оцінювання та гнучкість дизайну навчання, варіативність курсів та програм, забезпечення доступності навчального матеріалу за рахунок мультимодального подання. Альтернативні форми оцінювання, як портфоліо чи проєкти, а також диференційована індивідуальна підтримка успішно адаптуються до міждисциплінарного та інтегрованого підходів у викладанні англійської мови для спеціальних цілей, що забезпечує адаптивність та доступність процесу формування інформаційної компетентності.

При цьому вивчення дисциплін професійної підготовки передбачає етапи: теоретичного блоку-пояснення; опанування навичок організаційно-управлінської та навчально-методичної проектної діяльності; розроблення та впровадження систем цифрової підготовки; обговорення результатів, доопрацювання зауважень та виправлення помилок; зовнішньої експертизи рівня сформованості інтегрованої компетентності. Формування її у фахівців міжнародних відносин має відбуватися на засадах цілісності, проактивності, взаємодії та гнучкості. Пріоритетами мають стати зміцнення комунікаційних навичок, розвиток цифрової грамотності, критичного мислення та медіаграмотності. Ключові навички, що формуються у процесі взаємодії з цифровими технологіями в освітньому полі, передбачають критичність та нестандартність мислення, універсальність, незалежність у їх здобутті (табл. 1).

Комплексні рішення у підготовці фахівців з дипломатії та міжнародних відносин забезпечують альтернативні можливості для усвідомлення складних понять у інформаційно-комунікаційному полі, дозволяють формувати стійкі навички з кібербезпеки та цифрової етики.

Таблиця 1

Напрямки формування інформаційно-професійної компетентності фахівців з дипломатії в рамках викладання англійської мови для професійних цілей

Навички	Особливості
Критичне і аналітичне мислення	Розвиток уміння визначати закономірності, узагальнювати підсумовувати результати
Створення інтерактивного контенту	Уміння акумулювати, подавати у цифровому форматі та використовувати на практиці інформацію, генерувати новий контент
Комунікаційні навички	Здатність взаємодіяти у межах спільних проектів, ефектно презентувати результати д
Навички управління	Уміння планування, менеджменту та контролю процесу реалізації проектів
Технічні навички	Опанування програмного забезпечення, цифрових інструментів для оптимізації робочого процесу
Навички роботи з великими обсягами даних	Акумулювання та аналіз великих обсягів інформації з подальшою інтерпретацією
Навички роботи з інтерактивними інструментами	Уміння створювати та використовувати мультимедійні матеріали для унаочнення

Джерело: сформовано автором

Використання цифрових освітніх платформ, інтерактивних симуляцій, відеоконференцій з іноземними партнерами дозволяє відтворювати реалістичні комунікативні ситуації, з якими працівники сектору дипломатії можуть зіткнутися під час міжнародної взаємодії.

Це особливо важливо в умовах, коли безпосередній міжкультурний досвід у процесі навчання є обмеженим. Ефективне формування міжкультурної компетентності передбачає також застосування таких підходів, як інтернаціоналізація змісту мовної освіти, використання автентичних матеріалів (відео- та аудіоматеріалів, документів), проведення рольових ігор і моделювання сценаріїв міжкультурної взаємодії, а також аналіз конфліктних ситуацій, пов'язаних із культурними непорозуміннями. Знання відповідної термінології англійською мовою дає можливість майбутнім фахівцям читати наукові статті та міжнародні документи, брати участь у навчальних і практичних проектах, а також ефективно комунікувати з іноземними колегами [7]. Тому в цілому, педагогічні інновації в дані сфері мають спрямування на розширене освоєння професійної лексики і розвиток навичок дипломатичної етики.

Ключові стратегії зусиль викладача у даній сфері зосереджуються на проектному навчанні, індивідуалізації, рольових сценаріях та гейміфікації, груповій роботі, взаємодії з автентичними матеріалами. Зокрема, в рамках групової діяльності проводяться колаборативні дослідницькі проєкти, студенти мають змогу взаємодіяти у груповому форматі досліджень та експериментів, що дозволяє краще відпрацювати навички комунікації. Гейміфікація та рольові сценарії – підхід, що передбачає застосування елементів ігрових технік, коли інтерактивний дослід є безпосереднім ключем до формування навичок міжкультурної взаємодії (наприклад, «дипломатичні сніданки» чи імітовані «міжнародні зустрічі») для практичного відпрацювання навичок. Стратегія співтворчості передбачає можливість створення студентами власного контенту, доповнення до традиційних сценаріїв освітнього процесу.

Метод інтеграції автентичних професійних кейсів відкриває безліч значущих освітніх можливостей у англомовній підготовці студентів-міжнародників. Зокрема, здобувачі не лише опановують нові знання та уміння, але й укріплюють навички стратегічного й критичного мислення, навчаються ефективно аналізувати складні проблеми, формувати алгоритми поетапного віднайдення раціонального чи альтернативного рішення, зауважувати точку зору опонента, аргументовано висловлювати свою думку. Ці навички стануть основою для ефективної міжкультурної комунікації у майбутній професійній діяльності.

Стратегія індивідуалізації (створення індивідуальної освітньої траєкторії) – підхід, що передбачає максимальну адаптацію програми іншомовної навчальної діяльності до потреб, можливостей та запитів здобувача освіти. При цьому студенти можуть обирати рівень складності, або ж програма робить це автоматично, виходячи з результатів попередніх спроб.

Автентичність за посередництвом створення реального мовного середовища чи його

віртуального імітування передбачає поєднання компетентнісно-діяльнісного, інтегративного, когнітивно-комунікативного та особистісно орієнтованого підходів у навчанні. Це розвиває уміння комунікувати в професійному середовищі, розуміння культурних особливостей професійного спілкування. Такий підхід дозволяє забезпечити якісну іншомовну підготовку фахівців, здатних вільно здійснювати міжнародну комунікацію.

Висновки і перспективи. Зміст програм викладання англійської мови для майбутніх дипломатів виходить за межі простого наповнення граматичних конструкцій, наповнюється розширеною лексикою на тему спеціалізації, передбачає ознайомлення з жанровими особливостями, властивими дипломатичному дискурсу. Окрім того, значущості набуває розвиток нових ключових компетенцій для фахівця з міжнародних відносин, зокрема, навчання спеціальних стратегій та тактик ведення переговорів іноземною мовою, а також побудові логічних аргументованих висловлювань та різних риторичних прийомів, затребуваних у частині дипломатії.

На сучасному етапі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій процес підготовки майбутніх фахівців дипломатії та міжнародних відносин має бути спрямований на інтегровану освіту та використання цифрових можливостей. Сучасні технологічні досягнення дозволяють досягнути більш ефективних, оптимізованих та потужних результатів: використання великих даних розширює можливості аналітики; розробка адаптивних платформ е-навчання забезпечує персоналізацію; застосування мобільних технологій та штучного інтелекту підвищують вмотивованість учасників освітнього процесу. Це визначає специфіку підготовки студентів-міжнародників у напрямку поєднання англійської мови для спеціальних цілей та інформаційної компетентності. Інформаційна діяльність, інтегрована до процесу вивчення англійської мови для професійних цілей, сприяє розробці аналітичних, технічних, креативних навичок, розширює можливості опрацювання великої кількості інформації та створення інтерактивного контенту, є більш ефективним у розвитку навичок спілкування.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у пошуку оптимальних рішень у розробленні універсальних інтегрованих курсів з англійської мови для спеціальних цілей у контексті підготовки майбутніх дипломатів, що володітимуть практичною цінністю з розвитку лінгвокультурної та інформаційної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білецька О. О. Лінгвістичний супровід міжнародної діяльності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. №6. С. 197–206. https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218789

2. Канюк О. Когнітивно-комунікативний підхід у методиці викладання іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць.* 2019. №17. С. 231–239. http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/philol/article/view/120

3. Тимчик М. Викладання «ділової англійської мови» у вищих навчальних закладах: комунікативний аспект. *Філологічні трактати*. 2025. №17(1). С. 122–136. https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-12

4. Чепурна М. В., Сторожук О. Ю., Морозовська Л. Ф. Англійська мова як універсальний механізм модернізації дипломатичного дискурсу у глобальному середовищі XXI століття. *Вісник науки та освіти*. 2025. №11 (41). С. 1357–1370. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1357-1370

5. Шестопалова І. Сучасні підходи до викладання іноземної мови студентам спеціальності «Міжнародні відносини». *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2023. №5 (58). С. 27–33. https://doi.org/10.32689/maup.ped.2023.5.5

6. Aljarelah A. K. Language and international communication: The impact of language on international understanding and diplomatic relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2024. №*6*(6). Pp. 144–175. https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume06Issue06-23

7. Ashrafova I. The Language That Rules the World: What's Behind English's Global Power?. *Acta Globalis Humanitatis Et Linguarum*. 2025. №*2*(2). Pp. 275–283. https://doi.org/10.69760/aghel.025002122

8. Bohatyrets V. Harnessing cultural diplomacy through teaching/learning English as a foreign language. *Studies in Comparative Education*. 2022. №2. https://doi.org/10.31499/2306-5532.2.2022.270962

9. Gumenyuk T., Frotveit M., Bondar I., Horban, Y., Karakoz, O. Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2021. №*99*(7). Pp. 1549–1560. https://www.jatit.org/volumes/Vol99No7/7Vol99No7.pdf

10. Khan M. M., Ahmad R., Fernald L. W. Diplomacy and education: a systematic review of literature. *Global Social Sciences Review*. 2020. №*5*(3). Pp. 1–9.

11. Pratama R. English language in the context of cultural diplomacy. *Culturalistics: Journal of Cultural, Literary, and Linguistic Studies*. 2023. №*7*(2). Pp. 77–84. https://doi.org/10.14710/ca.v7i2.20788

12. Qin Y. Diplomacy as relational practice. *The Hague Journal of Diplomacy*. 2020. №*15*(1-2). Pp. 165–173.

13. Selvi A. F., Galloway N., Rose H. *Teaching English as an international language*. Cambridge University Press, 2023.

14. Xhemaili M. The importance of the English language in public diplomacy and international relations. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2022. №*8*(1). Pp. 322–339.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.111-1.09:81’374’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.17

МОТИВНА АНТОНІМІЯ *КОХАННЯ :: СТРАЖДАННЯ* У ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА: СЕМАНТИКО-ДИСКУРСНИЙ АСПЕКТ

THE "LOVE :: SUFFERING" MOTIVIC ANTONYMY IN IVAN FRANKO’S POETRY: A SEMANTIC AND DISCURSIVE APPROACH

Горак І.Р.,
orcid.org/0009-0003-6712-6898
аспірант кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті досліджено складні механізми актуалізації мотивної антонімії «Кохання :: Страждання» у ліричному корпусі Івана Франка крізь призму семантико-дискурсного аналізу. Постать українського письменника розглянуто в координатах європейського модернізму межі XIX–XX століть, де ключовими стають екзистенційні вектори, «естетика надлому» та криза ідентичності особистості. Автор обґрунтовує тезу про те, що страждання у Франковій ліриці виступає не просто тематичним тлом чи біографічним відлунням, а фундаментальним структурним антонімічним вузлом та епістемологічним кодом. У роботі застосовано синхронно-міжкультурну парадигму, що дозволило зіставити Франкову модель світосприйняття із творчістю знакових англомовних авторів того часу – Т. Гарді та А. Е. Гаусмена.

Доведено, що модерна лірика І. Франка базується на «онтологічній дистанції» між суб'єктом та об'єктом атракції, де біль трансформується у гносеологічний інструмент самопізнання. Особливу увагу приділено збірці «Зів’яле листя», яка аналізується як цілісна «лірична драма» з виразною жанровою дифузією. У дослідженні простежено еволюцію антонімії від елегійного протиставлення у першому «жмутку» до повної абсорбції вітальних сенсів танатологічними компонентами у фіналі збірки. Аналіз лексико-семантичних полів виявив конвергенцію температурних (лід, холодне серце) та просторових (прірва, безвість) метафор, що маркують процес петрифікації почуттів та перехід від «живого вогню» до «кам’яної душі».

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні лінгво-стилістичного аспекту антонімії як свідомої дискурсної стратегії fin de siècle. Визначено, що поєднання кохання та страждання у Франка створює специфічну «метафізичну пастку», характерну для світогляду людини епохи модерну. Перспективи подальших розвідок автор вбачає у детальнішому вивченні лінгво-синтаксичних структур (інверсій, антитетичних паралелізмів) та когнітивних метафор, що вербалізують танатологічні настрої поета, а також у розширенні компаративного аналізу за межі англійського канону.

Ключові слова: Іван Франко, модернізм, антонімія мотивів кохання та страждання, синхронно-міжкультурна парадигма, ліричний дискурс, «Зів’яле листя», епістемологічний код.

The article examines the complex mechanisms of actualizing the motivic antonymy "Love :: Suffering" in Ivan Franko's lyrical corpus through the lens of semantic and discursive analysis. The writer's figure is considered within the coordinates of European modernism of the late 19th and early 20th centuries, where existential vectors, the "aesthetics of collapse," and the crisis of personal identity become dominant. The author substantiates the thesis that suffering in Franko's lyrics acts not merely as a thematic background or a biographical echo but as a fundamental structural antonymic knot and an epistemological code. A synchronous-intercultural paradigm is applied, allowing for a comparison of Franko's model of worldview with the works of iconic English-speaking authors of that time – Thomas Hardy and A. E. Housman.

It is proved that Franko's modern lyrics are based on the "ontological distance" between the subject and the object of attraction, where pain is transformed into a gnoseological instrument of self-knowledge. Particular attention is paid to the collection "Withered Leaves," which is analyzed as a coherent "lyrical drama" with distinct genre diffusion. The study traces the evolution of antonymy from elegiac opposition in the first "bundle" to the complete absorption of vital meanings by thanatological components in the collection's finale. The analysis of lexico-semantic fields revealed the convergence of temperature (ice, cold heart) and spatial (abyss, oblivion) metaphors marking the process of petrification of feelings and the transition from "living fire" to a "stone soul."

The scientific novelty of the research lies in highlighting the linguo-stylistic aspect of antonymy as a conscious discourse strategy of the fin de siècle. It is determined that the combination of love and suffering in Franko's work creates a specific "metaphysical trap" characteristic of the worldview of the modern era. Perspectives for further research are identified in a more detailed study of linguo-syntactic structures (inversions, antithetical parallelisms) and cognitive metaphors that verbalize the poet's thanatological moods, as well as in expanding the comparative analysis beyond the English literary canon to a broader European context.

Key words: Ivan Franko, modernism, motivic antonymy of love and suffering, synchronous-intercultural paradigm, lyrical discourse, "Withered Leaves", epistemological code, fin de siècle.

Постановка проблеми. Постать Івана Франка в сучасному літературознавстві дедалі частіше постає в координатах європейського модернізму, де домінантними стають не соціоцентричні, а антропоцентричні та екзистенційні вектори. Особливої ваги набуває аналіз мотивної струк-

тури його лірики, де категоріальна опозиція кохання :: страждання виступає не просто тематичним тлом, а структурним антонімічним вузлом. У контексті культури fin de siècle ця антонімія маркує розрив із традиційною ідилією та перехід до «естетики надлому», де страждання стає необхідною умовою самоактуалізації ліричного суб'єкта [5, с. 112].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання модерністської природи творчості Івана Франка та специфіки його інтимної лірики перебуває у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців.

Засадничим для розуміння трансформації художньої свідомості Франка є доробок Соломії Павличко. У своїй праці «Дискурс модернізму в українській літературі» дослідниця чи не першою акцентувала увагу на подоланні народницького канону та виокремила інтелектуально-психологічні аспекти Франкової творчості, що корелюють із загальноєвропейськими тенденціями [5, с. 89–95]. Її аналіз допомагає простежити, як ліричний герой Франка еволюціонує від об'єкта зовнішніх обставин до суб'єкта внутрішньої рефлексії. «Український модернізм на межі віків – це епоха розриву з ідилією. Почуття стає об'єктом психологічного експерименту. Любов більше не обіцяє щастя; вона обіцяє лише глибше розуміння власного болю та власної самотності» [5, с. 118].

Вагомий внесок у дослідження естетичних параметрів Франкової поезії зробив Михайло Гнатюк. Його студії над теорією літератури та естетичними поглядами письменника дозволяють реконструювати ідейне підґрунтя мотивної антиномії, розглядаючи її як вияв цілісної світоглядної системи автора [1, с. 145–152].

Специфіку психологізму та кордоцентричних категорій у ліриці Франка ґрунтовно проаналізував Валерій Корнійчук. У монографії «Лірика Івана Франка: Родо-жанрові аспекти» вчений досліджує семантичне наповнення інтимних мотивів, акцентуючи на складності емоційної палітри, де любов і біль існують у нерозривній діалектичній єдності [3, с. 78–86].

Цікавим для нашого дослідження є підхід Ярослави Мельник, яка у своїх розвідках (зокрема «Іван Франко: Контексти і тексти») звертається до «непрочитаного» Франка, аналізуючи його тексти крізь призму апокрифічності та екзистенційного відчаю, що безпосередньо стосується мотиву страждання як епістемологічного коду [4, с. 123–130].

Варто також відзначити праці Стефана Хороба, який розглядає український модернізм у синхронно-міжкультурному зрізі, що дозволяє вписати мотивну антонімію Франка у ширший європейський контекст (зокрема, в паралелі з німецькомовними та англомовними літературами) [7, с. 56–64].

Фундаментальне значення для деідеологізації постаті поета мають праці Миколи Зерова. У своїх критичних розвідках (зокрема, «Франко-поет») він чи не вперше в українському дискурсі змістив акцент із «громадського служіння» на високий артистизм та європейську генезу Франкової лірики [2, с. 460–465]. Зеров наголошував на тому, що Франко був першим, хто прищепив українському ґрунту складні інтелектуальні рефлексії, властиві західній культурі, що є ключовим для розуміння його мотивної антонімії. «Франко – це передусім поет думки, який вніс у нашу літературу складний інтелектуальний інструментарій європейця. Його лірика – це не просто сповідь, а аналіз почуття, де кожен емоційний рух піддається суворій рефлексії» [2, с. 468]. Тобто антонімія кохання :: страждання у Франка не є стихійною, а є результатом свідомого інтелектуального розчленування почуття суб'єктом лірики.

У контексті світового модернізму та англомовного складника дослідження, вагомими є праці Матея Калінеску (Matei Călinescu), зокрема «П'ять облич модерності». Його концепція модернізму як епохи «естетичного розриву» дозволяє трактувати страждання у Франка та Гарді як вияв кризи суб'єктивності та переоцінки традиційних цінностей [8, с. 178–185].

Вагомим є доробок Дж. Гілліса Міллера (J. Hillis Miller). Його деконструктивістський аналіз вікторіанської та ранньомодерної поезії, зокрема праці про Томаса Гарді, фокусується на «дистанції» та «відчуженні» [11, с. 245–256]. Це допомагає пояснити, чому в англійському контексті страждання вербалізується через поетику самотності, що є важливим для порівняльного аналізу.

Міллер стверджує, що модерна лірика народжується з «дистанції». Любов у модернізмі – це завжди спроба подолати прірву між «Я» та «Іншим», яка неминуче завершується поразкою. Страждання тут – це не випадковість, а «онтологічна ознака неможливості злиття» [11, с. 261]. Тобто, страждання тут є «гносеологічним інструментом». Ми пізнаємо себе лише тоді, коли наше кохання натикається на непереборну стіну (смерть, холод, інша особа).

Дослідження Семюеля Гайнса (Samuel Hynes) щодо літератури періоду fin de siècle дає змогу інтерпретувати антиномію як «едуардіанський

надлом». Його погляд на еволюцію почуттів від вікторіанської стриманості до модерної відвертості корелює з тезою про трансформацію традиційних романтичних предикатів [9, с. 312–318].

Для методологічного обґрунтування «синхронно-міжкультурної парадигми» доцільно згадати Френка Кермоуда (Frank Kermode) та його працю «Чуття закінчення». Вона пояснює апокаліптичні та танатологічні настрої в ліриці межі століть, які ми розглядаємо як інтеграцію танатологічних компонентів у мотив кохання [10, с. 89–95]. Кермоуд у концепції «Sense of an Ending» говорить про те, що література fin de siècle просякнута передчуттям фіналу. Будь-яке сильне почуття (кохання) у цей період автоматично притягує свою протилежність (смерть/страждання), щоб надати моменту граничної істинності [10, с. 102].

Отож, досліджуючи антонімічну природу мотивів у ліриці Івана Франка, ми спираємось на інтелектуальну рецепцію М. Зерова, який вбачав у поеті передусім модерного аналітика почуттів [2, с. 470]. Така візія корелює із західним літературознавчим каноном, зокрема з ідеями Дж. Гілліса Міллера про онтологічну дистанцію як джерело модерного страждання [11, с. 265]. В українському контексті цей перехід від ідилії до екзистенційного надлому було ґрунтовно експліковано С. Павличко [5, с. 125–128], що дозволяє нам розглядати амбівалентність Франкових текстів як свідому стратегію fin de siècle, співзвучну з теорією «передчуття фіналу» Ф. Кермоуда [10, с. 108].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість розвідок, присвячених тематиці кохання у Франка, лінгво-стилістичний аспект антонімії цих мотивів як свідомої дискурсної стратегії залишається недостатньо висвітленим. Більшість дослідників зосереджуються на тематичному аналізі, залишаючи поза увагою те, як саме лексико-семантична та синтаксична структура тексту вербалізує амбівалентність почуттів у межах модерністської парадигми.

Метою статті є дослідження механізмів актуалізації мотивної антонімії у ліричному корпусі Івана Франка, з особливим акцентом на лексико-семантичних полях та засобах поетичного синтаксису, що структурують цей конфлікт.

Виклад основного матеріалу

1. Епістемологія мотивної антонімії: від атракції до деструкції

У ліричному дискурсі Івана Франка мотиви Кохання (як вищої форми атракції) та Страждання (як екзистенційної деструкції) не функціонують як ізольовані чи бінарно опозиційні тематичні одиниці. Вони перебувають у стані постійної діалектичної дифузії, де один мотив не лише відтіняє інший, а виступає його необхідною семантичною та онтологічною умовою. На відміну від романтичної парадигми, де страждання поставало екзогенним чинником (зовнішньою перешкодою), Франко-модерніст здійснює радикальний епістемологічний зсув, переносячи цей конфлікт у внутрішній простір суб'єкта [5, с. 134]. Застосовуючи концепцію «естетичного розриву» М. Калінеску [8, с. 192], ми бачимо, що мотив кохання втрачає свою ідилічну цілісність і вербалізується через семантичне поле деструкції. Тут страждання набуває статусу гносеологічного інструменту: суб'єкт пізнає глибину почуття не через гармонію, а через інтенсивність болю, який це почуття завдає.

Така модель корелює з ідеями Дж. Гілліса Міллера про «онтологічну дистанцію»: модерна лірика фіксує неможливість злиття з «Іншим», де страждання стає єдиним достовірним свідченням реальності атракції [11, с. 270]. Ми пізнаємо істину кохання лише в момент його зіткнення з непереборною стіною відчуження, що перетворює страждання на епістемологічний код. Цей процес «аналітичного розчленування» емоції, за влучним спостереженням Миколи Зерова, вказує на присутність у ліриці Франка складного інтелектуального інструментарію європейця [2, с. 472]. Суб'єкт спостерігає за власним руйнуванням як за об'єктивним процесом, де атракція є імпульсом до самопізнання, а деструкція – аналітичним фільтром, що відсікає ілюзії. Відповідно до теорії «чуття закінчення» Ф. Кермоуда, танатологічні компоненти (холод, камінь, гріб), що інтегруються в мотив кохання, надають моменту «граничної істинності» [10, с. 115]. На рівні мовної тканини ця дифузія реалізується через оксиморонні сполучення («вбивча краса», «солодка мука»), де кожна лексема любовної семантики автоматично активує свою антонімічну протилежність. Таким чином, рух від атракції до деструкції у Франка – це не деградація почуття, а його перехід у вищу фазу інтелектуальної та екзистенційної рефлексії, де страждання стає єдиною тривалою формою існування модерного суб'єкта.

1.1. Зміна парадигми: від романтичної антитези до модерної дифузії

Традиційна романтична парадигма (наприклад, у поезії раннього романтизму) зазвичай розглядала страждання як екзогенний фактор – зовнішню перешкоду, соціальний бар'єр або фатум, що стоїть на шляху до об'єкта атракції. Натомість

Франко-модерніст здійснює радикальний епістемологічний поворот: він переносить цей конфлікт всередину суб'єкта, перетворюючи зовнішню опозицію на внутрішню антонімічну єдність [3, с. 94].

Застосовуючи концепцію «естетичного розриву» М. Калінеску [8, с. 198], ми бачимо, що мотив кохання у Франка втрачає свою класичну гармонійну цілісність. Він перестає бути «ліками» або «тихою гаванню», натомість вербалізуючись через семантичне поле деструкції. Тут доречно згадати тезу С. Павличко: почуття у Франка стає «об'єктом психологічного експерименту», де кохання і страждання зливаються в єдиний пізнавальний акт [5, с. 140].

1.2. Страждання як структурна умова атракції

Яскравим прикладом реалізації такої епістемологічної моделі є поезія «Явилася єси – ожила фантазія...», яка слугує ключем до розуміння антонімічної природи Франкового модернізму [6, с. 125]. У межах цього тексту мотив появи коханої («явилася») миттєво піддається антонімізації через мотиви ілюзорності («фантазія»), онтологічної втрати та недосяжності. Франко вибудовує художню структуру таким чином, що сама присутність чи візуалізація об'єкта атракції стає тригером для деструктивних процесів у свідомості суб'єкта.

Центральним семантичним вузлом тут виступає метафора: «Явилася єси – і заблисла, як метеор / На моїм небосхилі...» [6, с. 126]. Образ метеора у контексті мотивної антонімії є ключовим: це атракція, що іманентно несе в собі власне згоряння. Метеор – це світло, яке існує лише в акті самознищення, що ідеально вербалізує модерністське розуміння почуття як спалаху, що передує остаточній темряві. Відтак, страждання у Франка постає не як побічний ефект чи випадковий наслідок нещасливого кохання, а як його апріорна структурна умова.

У цій моделі атракція (прагнення до Іншого) неможлива без одночасного акту деструкції (руйнування внутрішнього спокою суб'єкта). Суб'єкт лірики Франка кохає не «попри біль», а «через біль», оскільки в координатах культури fin de siècle лише граничне страждання, що межує з танатологічним досвідом, дає відчуття справжності екзистенції [10, с. 120]. Як стверджує Дж. Гілліс Міллер, модерний об'єкт любові завжди перебуває на «онтологічній дистанції», і саме біль від усвідомлення цієї дистанції заповнює вакуум між «Я» та «Іншим» [11, с. 278].

Франко вербалізує цей стан через зіткнення лексем, що належать до полярних мотивних сфер: «ожила» (вітальна атракція) парадоксально римується з логікою «згасання» метеора. Відповідно до ідей М. Зерова, така структура є результатом інтелектуального «розчленування» почуття, де кожна лінія атракції негайно перетинається лінією страждання, утворюючи антонімічний вузол, який неможливо розв'язати в межах земного буття [2, с. 475]. Таким чином, страждання стає не просто емоційним тлом, а фундаментальним предикатом кохання, що перетворює ліричний сюжет із романтичної оповіді на модерністське дослідження меж людського духу.

1.3. «Розчленування» емоції: інтелектуальний інструментарій М. Зерова

Фундаментальним для розуміння епістемології Франкового тексту є зауваження Миколи Зерова про те, що поет свідомо «розчленував» емоцію [2, с. 466]. У межах мотивної антонімії це означає відмову від стихійного, афективного виплеску почуттів на користь «холодного», майже анатомічного аналізу модерної душі, яка гостро усвідомлює власну фінальність. Франко виступає не просто як рефлексуючий суб'єкт, а як інтелектуал-аналітик, що препарує власне почуття, виокремлюючи в ньому два вектори:

– Атракція (Кохання) у Франковому дискурсі ніколи не постає як самодостатній вітальний порив; вона завжди супроводжується паралельною інтелектуальною рефлексією про її неминучий кінець. Кожна інтенсифікація почуття автоматично активує раціональний механізм усвідомлення його крихкості. Це створює ефект «подвійного зору», де ліричний герой одночасно переживає атракцію та фіксує її розпад [3, с. 102].

– Деструкція (Страждання) у цій системі координат стає гносеологічним фільтром, через який суб'єкт верифікує реальність свого «Я». В умовах модерністської кризи особистості, де всі зовнішні орієнтири піддаються сумніву, саме здатність відчувати біль стає єдиним неспростовним доказом існування [5, с. 148]. Страждання «очищує» емоцію від залишків романтичної ідеалізації, залишаючи лише «голий» екзистенційний досвід.

Синхронізація цього підходу з тезами Дж. Гілліса Міллера дозволяє стверджувати, що Франкова лірика народжується з «дистанції» [11, с. 282]. Міллер наголошує на відчуженні як основі модерної ідентичності; у Франка ж ця дистанція між «хочу» (мотив кохання) та «маю» (мотив страждання) не долається в акті катарсису, а свідомо консервується. Автор використовує страждання як епістемологічний код, що дозволяє проникнути в такі глибини психіки, які зали-

шаються герметично закритими для «щасливого» суб'єкта.

У парадигмі fin de siècle щастя розглядається як стан гносеологічної сліпоти, тоді як страждання забезпечує граничну чіткість інтелектуальної візії [8, с. 205]. Таким чином, «розчленування» емоції за Зеровим стає методом деконструкції любовного міфу: Франко доводить, що справжня атракція в модернізмі можлива лише як усвідомлена деструкція, де інтелект і почуття зливаються в акті трагічного пізнання себе.

1.4. Танатологічний вектор атракції «Sense of an Ending»

У межах досліджуваної антонімії мотив кохання у Франка неминуче інтегрує танатологічні компоненти, що стає фінальною стадією епістемологічного розлому. Застосовуючи теорію Френка Кермоуда про «чуття закінчення» (The Sense of an Ending) [10, с. 125–130], ми бачимо, що Франко маркує кожен момент найвищої атракції знаками фінальності. У модерністському дискурсі межі століть будь-яка інтенсивна емоція прагне свого завершення, оскільки лише в точці «кінця» вона набуває повної змістової завершеності.

Для Франка це означає, що мотив кохання вербалізується не як триваючий стан, а як передчуття втрати. Страждання тут виступає не просто антитезою до життя, а його вищим інтелектуальним виявом. Це не песимізм у суто психологічному розумінні, а модерністське усвідомлення того, що гранична істина почуття відкривається лише в момент його деструкції [10, с. 132]. Лексеми, що структурують мотив кохання (врода, очі, вуста, весна), у Франковому тексті систематично вступають у дистрибуцію з лексемами мотиву страждання та смерті (холод, могила, камінь, замерзле серце), утворюючи нерозривні антонімічні пари [6, с. 135–140].

Такий танатологічний вектор атракції перетворює ліричний сюжет на акт археології почуття: суб'єкт досліджує кохання як уже «зів'яле», пережите, зафіксоване в пам'яті як артефакт. Відповідно до ідей Кермоуда, це надає моменту «граничної істинності» (apocalyptic moments), де кохання і смерть зливаються в єдиному екзистенційному акті [10, с. 138]. Таким чином, антонімія замикається: страждання стає не просто результатом кохання, а його найвищою і найтривалішою формою існування в часі. Суб'єкт Франка знаходить свою ідентичність саме в цій точці розлому, де деструкція стає єдиним способом утримати атракцію від остаточного забуття.

2. Танатологічні компоненти в мотивній структурі «Зів'ялого листя»

Збірка «Зів'яле листя» є репрезентативним майданчиком для аналізу того, як мовна антонімія перетворюється на структурний каркас художнього цілого [6, с. 117]. Якщо, за визначенням В. Корнійчука, збірка є «ліричною драмою» [3, с. 112], то конфлікт у цій драмі розгортається саме на межі зіткнення мотивів кохання та страждання, де останній поступово абсорбує вітальні сенси першого.

2.1. Антонімічні вузли та оксиморонна логіка

Центральним механізмом актуалізації антонімії мотивів у збірці є створення оксиморонних вузлів. У межах «Другого жмутку» мотив атракції (кохання) не просто заперечується, а парадоксально поєднується з мотивом деструкції (смерті). Це створює ефект «трагічного гедонізму», характерного для поетики fin de siècle [8, с. 212].

Франко використовує образи, що належать до діаметрально протилежних семантичних сфер, змушуючи їх функціонувати як синоніми:

«...в тій хвилі / Я чув, що в серці щось ми серце вбило / І що та радість – то мій гріб розритий» [6, с. 148].

У наведеному фрагменті лексема «радість» (домінанта мотиву кохання) вступає в пряму антонімічну опозицію з образом «гробу» (домінанта мотиву страждання/смерті). Проте синтаксична конструкція «радість – то мій гріб» нівелює логічну відстань між ними, створюючи нову модерну якість – танатологізоване почуття. Це ілюструє тезу Дж. Гілліса Міллера про те, що страждання є онтологічною ознакою неможливості злиття [11, с. 290]: суб'єкт усвідомлює, що апогей почуття є водночас моментом його найвищої вразливості та загибелі.

2.2. Еволюція мотивної антонімії: від «першого» до «третього» жмутку

Динаміка антонімії мотивів у збірці має вектор посилення деструктивного начала [3, с. 118–125].

– У «Першому жмутку» антонімія ще зберігає риси елегійного протиставлення: кохання – це ідеал, а страждання – це сум за його відсутністю. Тут панують традиційні метафори (сльози, зітхання) [6, с. 120–128].

– У «Другому жмутку» антонімія переходить у фазу дифузії. Мотив кохання стає джерелом болю («Чого являєшся мені у сні?»), де образ коханої маркується через «очі... тугою пройняті» [6, с. 145]. Як зазначає Я. Мельник, страждання тут стає епістемологічним кодом: кохана – це не суб'єкт, а «непрочитаний текст», що завдає болю своєю незбагненністю [4, с. 156].

– У «Третьому жмутку» мотивна антонімія вирішується через Танатос. Тут мотив страждання остаточно поглинає мотив кохання. Любов вербалізується через семантику небуття («Безмежнеє поле...»), де єдиним способом подолання антонімії стає абсолютний спокій – смерть [6, с. 168–175].

2.3. Семантична опозиція температурних та просторових метафор

Антонімія мотивів у «Зів'ялому листі» часто маркується через протиставлення «тепла/холоду» та «висоти/безодні» [3, с. 130].

– Кохання вербалізується через лексеми сонце, весна, огниста мова [6, с. 122].

– Страждання маркується через мороз, крига, камінь, замерзле серце [6, с. 160].

Особливого значення набуває мотив «кам'яного серця» або «кам'яної душі». Це антонімічна відповідь на мотив «живого почуття» [3, с. 135]. Франко показує, що під тиском страждання жива субстанція кохання петрифікується (кам'яніє), перетворюючи живий об'єкт на неживий артефакт. Цей процес «омертвіння» почуття є центральним для модерністського відчуження суб'єкта [5, с. 165].

2.4. Передчуття фіналу як інтегральна риса мотиву

Застосовуючи теорію Ф. Кермоуда «The Sense of an Ending» [10, с. 145], ми бачимо, що кожен ліричний фрагмент збірки просякнутий фінальністю. Мотив кохання у Франка ніколи не буває «триваючим» або «майбутнім» – він завжди або в минулому («Явилася єси»), або в ілюзорному часі сну [6, с. 125]. Страждання ж, навпаки, вербалізується як константний, тривалий стан.

Таким чином, антонімія мотивів у «Зів'ялому листі» виконує роль структурного осцилятора: вона тримає читача в стані постійної емоційної напруги між вітальним поривом та танатологічним фіналом. Це підтверджує думку М. Зерова про Франка як про «аналітика почуття», який свідомо вибудовує архітектоніку збірки на фундаменті нерозв'язних протиріч модерної душі [2, с. 476].

3. Синхронно-міжкультурний аспект: Франко в діалозі з англійським дискурсом (Т. Гарді, А. Е. Гаусмен)

Застосування синхронно-міжкультурної парадигми (за С. Хоробом) [7, с. 78] дозволяє вийти за межі національного контексту та інтерпретувати антонімію мотивів у ліриці Івана Франка як вияв загальноєвропейської кризи суб'єктивності межі XIX–XX століть. Найбільш релевантні типологічні паралелі виявляються в англомовному поетичному дискурсі того часу, зокрема у творчості Томаса Гарді та Альфреда Едварда Гаусмена.

3.1. Модель «Онтологічної дистанції»: Франко vs Т. Гарді

Зіставлення Франка з Томасом Гарді крізь призму деконструктивістського аналізу Дж. Гілліса Міллера [11, с. 295–302] виявляє спільний механізм функціонування мотивної антонімії. Для обох поетів кохання є не джерелом гармонії, а «метафізичною пасткою», що актуалізує мотив страждання через неможливість комунікації.

– У Франка: Антонімія є кордоцентричною. Страждання вербалізується як внутрішній опік, «вогонь в одежі льоду», що руйнує суб'єкта зсередини [6, с. 155].

– У Гарді: Мотивна опозиція зміщується в бік іронічного фаталізму. Страждання тут – це наслідок байдужості «Іманентної Волі» або іронії долі (Нар) [11, с. 305].

Проте в обох авторів мотив кохання інтегрує танатологічні компоненти. Як зазначав С. Гайнс, описуючи «едуардіанський надлом», модерна лірика фіксує момент, коли кохання стає еквівалентом втрати [9, с. 325]. У циклі Гарді «Poems of 1912–13», присвяченому пам'яті дружини, ми бачимо ту саму антонімічну структуру, що й у «Зів'ялому листі»: привид коханої («Явилася єси...») приносить не заспокоєння, а болісну рефлексію над незворотністю часу та недосконалістю людських зв'язків [11, с. 310].

3.2. «The Sense of an Ending»: Танатос як завершення антонімії

Використовуючи теорію Ф. Кермоуда [10, с. 150–155], ми можемо стверджувати, що антонімія мотивів у Франка та Гаусмена вирішується через мотив «фінального спокою». В обох поетів любовний дискурс неминуче насичується образами розпаду.

У збірці Гаусмена «Шропширський хлопець» (A Shropshire Lad) мотив кохання постійно переривається мотивом ранньої смерті. Антонімічна пара «молодість/кохання – старість/смерть» у Гаусмена так само позбавлена медіації, як і Франкове «радість – то мій гріб розритий» [6, с. 148; 9, с. 330]. Для модерністського дискурсу характерне усвідомлення того, що Страждання є єдиною константою, тоді як Кохання – лише короткий спалах (метеор), що підкреслює темряву екзистенції [10, с. 158].

3.3. Лексико-семантична конвергенція в англо-українському контексті

Цікавим є зіставлення температурних метафор, що маркують антонімію мотивів у обох канонах [7, с. 85]:

– У Франка: «Зимове сонце», «замерзлі сльози» [6, с. 162].

– У Гаусмена та Гарді: «The coldness of the ground», «The frost of death» [11, с. 315].

Це свідчить про універсальний характер «семантичної деривації» в модернізмі: позитивні атрибути кохання (тепло, світло) піддаються «замороженню» через домінуючий мотив страждання. Як підкреслював М. Калінеску, такий «естетичний розрив» із традицією дозволяє поетам вербалізувати кризу ідентичності, де суб'єкт більше не знаходить опори в інтимних почуттях [8, с. 220].

Таким чином, антонімія мотивів у ліриці Івана Франка не є локальним явищем, зумовленим лише особистою біографією поета. Це свідома інтелектуальна стратегія, що корелює з пошуками провідних європейських модерністів [7, с. 90]. Франко, як і його англійські сучасники, використовує опозицію для деконструкції романтичного міфу про цілісність особистості. Через «розчленування» емоції (за М. Зеровим) [2, с. 477] та визнання страждання як гносеологічного коду, Франко вписує українську лірику в глобальний контекст «трагічного модернізму».

Висновки. У результаті проведеного аналізу динаміки мотивної антонімії у ліриці Івана Франка формулюємо такі підсумки:

1. Епістемологічна трансформація мотиву. Встановлено, що в модерністському дискурсі І. Франка мотив страждання перестає бути зовнішнім чинником і трансформується у внутрішню структурну умову атракції. Відповідно до концепції «естетичного розриву» М. Калінеску [8, с. 225], антонімія мотивів стає інструментом деконструкції романтичної ідилії, де почуття стає об'єктом холодного інтелектуального аналізу, що відповідає «поезії думки» у рецепції М. Зерова [2, с. 478].

2. Семантична деривація та амбівалентність. На прикладі збірки «Зів'яле листя» [6, с. 117–175] простежено механізм «взаємопроникнення» антонімічних мотивів. Мотив кохання систематично насичується танатологічними компонентами, що вербалізується через оксиморонні вузли та температурні метафори (холод, крига, гріб). Це підтверджує тезу про страждання як «гносеологічний код»: через біль і усвідомлення фінальності (за Ф. Кермоудом) [10, с. 160] ліричний суб'єкт верифікує справжність власної екзистенції.

3. Синхронно-міжкультурна конвергенція. Компаративний зріз із англійським поетичним каноном (Т. Гарді, А. Е. Гаусмен) засвідчив типологічну спорідненість Франкової моделі антонімії із західноєвропейським «трагічним модернізмом» [7, с. 95; 9, с. 340]. Спільним є використання «онтологічної дистанції» (за Дж. Гіллісом Міллером) [11, с. 320] як способу вираження кризи модерної особистості, для якої кохання є неможливим без усвідомлення непереборного відчуження.

4. Наукова новизна. Акцентування саме на антонімії мотивів (а не просто лексичних одиниць) дозволило виявити глибинні структурні закономірності Франкового тексту. Мотивна антонімія постає не лише стилістичним прийомом, а фундаментальною світоглядною віссю, що вписує українську лірику межі століть у глобальний контекст інтелектуальної поезії fin de siècle [5, с. 175; 8, с. 230].

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у декількох аспектах, що дозволять глибше експлікувати механізми модернізації українського художнього дискурсу:

1. Поглиблення лінгво-синтаксичного аналізу: подальшого вивчення потребують специфічні синтаксичні конструкції (еліпсиси, інверсії, антитетичні паралелізми), які вербалізують танатологічні настрої та створюють ефект інтелектуальної напруги в мовній тканині тексту.

2. Розширення синхронно-міжкультурної парадигми: доцільним видається залучення до порівняльного аналізу ширшого кола європейських модерністів (наприклад, представників французького символізму чи німецького експресіонізму).

3. Когнітивно-дискурсний аспект: перспективним напрямком є дослідження мовної об'єктивації концептів Кохання та Страждання як базових складників індивідуально-авторської картини світу Івана Франка.

4. Жанрова дифузія: цікавим вбачається простеження того, як виявлена в ліриці мотивна антонімія трансформується у прозових та драматичних творах письменника модерністського періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатюк М. Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX століття. Львів: Світ, 2002. 216 с.

2. Зеров М. Франко-поет. Українське письменство / упоряд. М. Сулима. Київ: Основи, 2003. С. 455–478.

3. Корнійчук В. Лірика Івана Франка: Родо-жанрові аспекти. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. 218 с.

4. Мельник Я. Іван Франко: Контексти і тексти. Рецепція та інтерпретації. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 280 с.

5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Основи, 1999. 447 с.

6. Франко І. Зів'яле листя. Лірична драма. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 2. С. 117–175.

7. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX – початку XX століття (неоромантизм, символізм, експресіонізм). Івано-Франківськ: Плай, 2002. 414 с.

8. Călinescu M. Five Faces of Modernity: Modernism, Avant-Garde, Decadence, Kitsch, Postmodernism. Durham: Duke University Press, 1987. 395 p.

9. Hynes S. The Edwardian Turn of Mind. Princeton: Princeton University Press, 1968. 456 p.

10. Kermode F. The Sense of an Ending: Studies in the Theory of Fiction. Oxford: Oxford University Press, 2000. 204 p.

11. Miller J. H. The Disappearance of God: Five Nineteenth-Century Writers. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1963. 362 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’42:81’37
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.18

ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ЗАГОЛОВКІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР

HEADLINE TRANSLATION TRANSFORMATIONS: THEORY AND PRACTICE

Грачова І.Є.,
orcid.org/000-0002-6963-3936
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Стаття присвячена всебічному аналізу перекладацьких трансформацій як ключового інструменту адаптації тексту між різними мовами та культурами, що дозволяє зберегти точність, зміст і комунікативний ефект перекладу, адже у сучасному глобалізованому світі переклад забезпечує обмін інформацією між представниками різних мовних і культурних спільнот. Аналіз перекладацьких трансформацій показує, що цей процес є багаторівневим і комплексним, охоплює різні рівні мовної системи (фонетичний, морфологічний, словотвірний, синтаксичний, лексичний та прагматичний) і передбачає одночасне врахування формальних, змістових та прагматичних аспектів перекладу. Формальні трансформації дозволяють змінювати форму мовних одиниць без втрати їхнього змісту, що реалізується через фонетичні зміни, транскрипцію та транслітерацію, словотвірне калькування і морфологічні заміни категорій, завдяки чому текст адаптується до цільової мови з високою точністю. Формально-змістові та формально-змістові трансформації з прагматичним компонентом включають не лише зміну форми, але й зміну структури речень, перестановку слів, уточнення або додавання контексту, що дозволяє точніше передати значення оригіналу та впливати на сприйняття читача. Лексичні трансформації відіграють важливу роль у підборі слів і словосполучень, використовуючи синоніми, конкретизацію, генералізацію або антонімічні заміни, що забезпечує природність та точність перекладу. Граматичні і синтаксичні трансформації підтримують правильну структуру речень, узгодження частин мови, часу та числа, а також дозволяють перебудовувати складні конструкції для легшого сприйняття тексту цільовою аудиторією, що особливо важливо для новин, наукових публікацій і офіційних документів. Компенсаційні трансформації застосовуються для передачі культурно-специфічних реалій, термінів і свят, які неможливо перекласти дослівно, і вимагають від перекладача творчого підходу та знання культур обох мов. Стилістичні та комунікативні трансформації допомагають адаптувати тон, емоційне забарвлення та прагматичний ефект тексту або заголовка, зберігаючи його привабливість для читача, тоді як культурні трансформації забезпечують точне відтворення традицій, свят, подій і локальних особливостей, що є важливим у глобалізованому медійному середовищі. У сучасних умовах глобалізації перекладач повинен одночасно враховувати всі рівні трансформацій, зберігати лаконічність і стислий стиль, передавати точний зміст, адаптувати мову до потреб аудиторії та робити культурні й стилістичні корекції без втрати інформації. Перекладацькі трансформації – це не лише технічний прийом, а складний когнітивний і творчий процес, що поєднує лінгвістичну компетентність, культурну обізнаність та здатність передбачати вплив тексту на читача, забезпечуючи високу якість перекладу незалежно від жанру чи типу медіа.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, формальні та змістові трансформації, лексичні, граматичні та синтаксичні зміни, стилістичні та комунікативні адаптації, культурні та компенсаційні трансформації, переклад заголовків, міжкультурна комунікація.

The article is devoted to a comprehensive analysis of translation transformations as a key tool for adapting texts between different languages and cultures, allowing for the preservation of accuracy, content, and communicative effect, since in today’s globalized world translation ensures the exchange of information among speakers of different linguistic and cultural communities. The analysis of translation transformations shows that this process is multi-level and complex, covering various levels of the language system (phonetic, morphological, word-formation, syntactic, lexical, and pragmatic) and requiring simultaneous consideration of formal, content-related, and pragmatic aspects of translation. Formal transformations allow changing the form of linguistic units without losing their meaning, which is realized through phonetic changes, transcription and transliteration, word-formation calques, and morphological category replacements, enabling the text to be accurately adapted to the target language. Formal-content transformations with a pragmatic component include not only changes in form but also sentence structure modifications, word reordering, clarification, or the addition of context, which allows for a more precise conveyance of the original meaning and influences the reader’s perception. Lexical transformations play an important role in selecting words and phrases, using synonyms, specification, generalization, or antonymic replacements, ensuring naturalness and accuracy of the translation. Grammatical and syntactic transformations maintain correct sentence structure, agreement of parts of speech, tense, and number, and allow the restructuring of complex constructions for easier comprehension by the target audience, which is particularly important for news, scientific publications, and official documents. Compensation transformations are used to convey culturally specific realities, terms, and holidays that cannot be translated literally and require the translator’s creativity and knowledge of the cultures of both languages. Stylistic and communicative transformations help adapt tone, emotional coloring, and pragmatic effect of a text or headline, maintaining its appeal to the reader, while cultural transformations ensure accurate reproduction of traditions, holidays, events, and local features, which is essential in a globalized media environment. In the current context of globalization, translators must simultaneously consider all levels of transformations, maintain conciseness and brevity, convey

accurate content, adapt the language to the needs of the audience, and make cultural and stylistic adjustments without losing information. Translation transformations are not merely a technical tool but a complex cognitive and creative process that combines linguistic competence, cultural awareness, and the ability to anticipate the text's impact on the reader, ensuring high-quality translation regardless of the genre or type of media.

Key words: translation transformations, formal and content-related transformations, lexical, grammatical and syntactic changes, stylistic and communicative adaptations, cultural and compensation transformations, headline translation, intercultural communication.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі переклад відіграє надзвичайно важливу роль у міжкультурній комунікації, забезпечуючи обмін інформацією між представниками різних мовних і культурних спільнот. Особливе місце у цьому процесі займає переклад заголовків, адже саме заголовок є першим елементом тексту, з яким стикається читач. Він виконує не лише інформативну, але й комунікативну, прагматичну та часто рекламну функцію. Саме тому переклад заголовків потребує особливої уваги з боку перекладача та нерідко вимагає застосування різноманітних перекладацьких трансформацій.

Заголовок є своєрідним концентрованим відображенням змісту тексту, його основної ідеї та інтенції автора. У журналістських матеріалах, наукових статтях, публіцистичних текстах, художніх творах і медіапросторі заголовки виконують важливу роль у привернені уваги аудиторії та формуванні першого враження про текст. В умовах інформаційного перевантаження сучасний читач часто приймає рішення про читання матеріалу саме на основі заголовка. Тому переклад цього елементу тексту повинен бути не лише точним, але й ефективним щодо комунікативного впливу. У зв'язку з цим переклад заголовків потребує особливої точності та водночас гнучкості, оскільки перекладач має не лише передати зміст оригіналу, але й зберегти його комунікативний, стилістичний та прагматичний ефект у мові перекладу. Крім того, переклад заголовків ускладнюється тим, що вони часто містять мовну гру, метафори, алюзії, культурні реалії, скорочення та інші стилістичні засоби, які можуть бути складними для прямого відтворення іншою мовою. У таких випадках перекладач змушений застосовувати різноманітні перекладацькі трансформації, що дозволяють адаптувати текст до норм і особливостей мови перекладу. Саме тому дослідження перекладацьких трансформацій у перекладі заголовків є важливим як для теоретичного осмислення процесу перекладу, так і для вдосконалення практики перекладацької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема перекладацьких трансформацій та перекладу заголовків активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Серед зарубіжних вчених варто згадати імена П. Ньюмарк, М. Бейкера, С. Баснетт, Д. Мандейа, Л. Венуті, Г. Фермеєра, Е. Пайма та багатьох інших. Зокрема, П. Ньюмарк у праці «A Textbook of Translation» розглядає переклад як процес передачі значення тексту з однієї мови на іншу з урахуванням його комунікативної функції та контексту використання [13]. Він запропонував розмежування семантичного та комунікативного перекладу, що дозволяє перекладачеві обирати відповідну стратегію залежно від типу тексту та мети перекладу. М. Бейкер у роботі «In Other Words: A Coursebook on Translation» досліджує різні рівні еквівалентності перекладу (лексичний, граматичний і текстовий) та описує способи подолання труднощів перекладу за допомогою різноманітних перекладацьких трансформацій [10]. Автори наукової праці «Introducing Translation Studies» узагальнили основні теоретичні концепції перекладу і вивчають його як складний міжкультурний процес, що включає лінгвістичні, соціальні та культурні аспекти [11]. Дослідження М. Шормані показує, що розвиток штучного інтелекту значно змінив індустрію перекладу, оскільки сучасні системи машинного перекладу здатні краще враховувати контекст, семантичні зв'язки та культурні особливості тексту [14].

Значний внесок у розвиток цієї теми зробили також й українські дослідники, серед яких В. Карабан, І. Корунець, О. Селіванова, Т. Кияк, О. Огуй, О. Лісун, О. Михайленко, Ю. Шаранова та інші. У своїх працях вони розглядають природу перекладацьких трансформацій, їх класифікацію та особливості застосування у різних типах текстів. Наприклад, О. Лісун та О. Радна досліджували перекладацькі трансформації під час перекладу заголовків англомовних періодичних видань українською мовою та встановили, що перекладачі часто використовують такі прийоми, як калькування, генералізація, компресія, додавання та заміна мовних елементів для передачі змісту та стилістичного ефекту заголовків [5]. О. Михайленко та О. Сидоренко аналізують міру використання перекладацьких трансформацій у наукових текстах і підкреслюють, що їх застосування має бути вмотивованим та спрямованим на збереження прагматичного впливу оригіналу

[12]. Дослідження Ю. Шаранової та Є. Маслова присвячені аналізу перекладацьких трансформацій в англо-українських перекладах спеціалізованих текстів, де наголошується на важливості лексичних і граматичних змін для досягнення адекватності перекладу [9].

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження особливостей використання перекладацьких трансформацій у перекладі заголовків та визначення їх ролі у забезпеченні адекватності перекладу. Для досягнення поставленої мети необхідно розглянути теоретичні підходи до поняття перекладацьких трансформацій, а також дослідити практичні приклади перекладу заголовків з урахуванням використання різних перекладацьких прийомів.

Об'єктом дослідження є процес перекладу заголовків у міжмовній комунікації. Предметом дослідження виступають перекладацькі трансформації, що застосовуються під час перекладу заголовків. У межах роботи особлива увага приділяється аналізу тих мовних змін, які виникають у процесі перекладу та зумовлені відмінностями між мовними системами, культурними особливостями та комунікативними завданнями тексту.

Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні теоретичного аналізу перекладацьких трансформацій із практичним розглядом перекладу заголовків, що дозволяє більш глибоко зрозуміти специфіку цього процесу. Практична цінність роботи полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані у навчальному процесі під час викладання курсів перекладознавства, практики перекладу, а також у професійній діяльності перекладачів.

Методи дослідження, використані у цій статті, зумовлені метою комплексного аналізу перекладацьких трансформацій у перекладі заголовків і поєднують теоретичний та практичний підходи. Насамперед застосовано метод аналізу наукової літератури щодо сутності перекладацьких трансформацій, їх класифікації та функціонування в різних типах текстів. Для виявлення специфіки перекладу заголовків використано порівняльний метод, що полягав у зіставленні заголовків мовою оригіналу та мовою перекладу з метою визначення змін, які відбуваються у процесі перекладу, а також встановленні типів трансформацій, що застосовуються перекладачами. Важливу роль відіграє описовий метод, який дозволив систематизувати та узагальнити отримані результати дослідження, охарактеризувати особливості використання різних перекладацьких прийомів та визначити їхню функціональну роль у передачі змісту й прагматичного ефекту заголовків. Крім того, застосовано метод лінгвістичного аналізу, що включає детальний розгляд лексичних, граматичних і стилістичних змін, які виникли у процесі перекладу, а також метод узагальнення, завдяки якому зроблено висновки щодо ефективності використання перекладацьких трансформацій у забезпеченні адекватності перекладу заголовків.

Виклад основного матеріалу. У процесі перекладу перекладач стикається з необхідністю передати зміст тексту оригіналу засобами іншої мови, зберігаючи його смислову, стилістичну та комунікативну цілісність. Однак через відмінності між мовними системами, граматичною будовою, лексичним складом і культурними особливостями мов повністю буквальний переклад у більшості випадків є неможливим або неефективним. Саме тому у перекладознавстві важливе місце посідає поняття перекладацьких трансформацій.

У загальному розумінні перекладацькі трансформації – це різноманітні зміни, що здійснюються перекладачем для забезпечення адекватної передачі змісту, структури та прагматичного ефекту тексту оригіналу. І. Корунець розглядає перекладацькі трансформації як один із основних інструментів перекладача, який дозволяє подолати структурні та семантичні відмінності між мовами. Він зазначає, що переклад завжди пов'язаний із певними змінами структури тексту, оскільки мови відрізняються за граматичною будовою, словниковим складом і стилістичними особливостями. Саме тому перекладач змушений використовувати різні трансформації, щоб досягти адекватності перекладу [1]. О. Селіванова підкреслює, що перекладацькі трансформації є результатом інтерпретаційної діяльності перекладача, який повинен не лише передати зміст тексту, але й відтворити його концептуальну структуру [7].

У теорії перекладацьких трансформацій перекладач розглядається як виконувач низки дій, що визначають як трансформації, які необхідні для передачі оригінального тексту мовою перекладу. Тобто перекладач за допомогою трансформацій може найповніше та найадекватніше передати одиниці однієї мови одиницями другої мови, через що лінгвісти визнають трансформації важливою складовою теорії перекладу [8, с. 67].

В. Коптілов у своїх роботах розглядає 4 типи елементарних трансформацій. Але при цьому зауважує, що його класифікація є досить умовною, оскільки іноді деякі трансформації не використовуються окремо від інших або декілька з них застосовуються для певної ситуації одно-

часно: 1. перестановки; 2. заміни; 3. додавання; 4. опущення [2, с.132].

В. Карабан виділяє кілька основних типів перекладацьких трансформацій, серед яких лексичні, граматичні та комплексні. До лексичних трансформацій належать конкретизація, генералізація, модуляція, антонімічний переклад та компенсація. Граматичні трансформації пов'язані зі зміною синтаксичної структури речення, заміною частин мови або трансформацією граматичних категорій. Комплексні трансформації поєднують у собі кілька видів змін і застосовуються у випадках, коли переклад потребує значної перебудови структури тексту [1].

А. Мамрак виділяє лише чотири типи граматичних трансформацій: перестановка; заміна; додавання; опущення [4].

О. Селіванова пропонує класифікувати перекладацькі трансформації на три основні типи: формальні, формально-змістові та формально-змістові з прагматичним компонентом. Кожен із цих типів може проявлятися на різних рівнях мови. Формальні трансформації передбачають зміну форми мовних одиниць при збереженні їхнього смислу. На фонетичному рівні це, зокрема, фонографічні зміни, до яких відносять транскрипцію та транслітерацію власних назв і екзотизмів, а також фонографічну заміну за традицією або їхню комбінацію. На рівні словотвору формальні трансформації проявляються у вигляді калькування через морфеми та інверсії складників слова. Морфологічний рівень охоплює зміни категорій мовних одиниць без втрати значення, такі як заміна роду, відмінка, частин мови, використання лексичних засобів замість морфологічних при збереженні сенсу, а також виникнення чи усунення граматичних трансформацій [7].

Наш практичний досвід дозволяє виділити наступні трансформації у перекладі заголовків:

1. Формальні трансформації, що передбачають зміну форми мовних одиниць при збереженні їхнього змісту. Вони проявляються на фонетичному, словотвірному та морфологічному рівнях, наприклад, через транскрипцію чи транслітерацію власних назв і екзотизмів, словотвірне калькування, морфологічні заміни роду, відмінка чи частини мови. Наприклад, *New York Times reports → Звіти New York Times, Self-driving car hits road → Автомобіль з автопілотом виїхав на дорогу, Falling prices continue → Зниження цін триває, Tesla launches new model → Tesla запускає нову модель, London hosts tech summit → Лондон приймає технологічний саміт, Olympics 2024 highlights → Основні моменти Олімпіади 2024, COVID-19 updates daily → Щоденні оновлення щодо COVID-19, Stock market fluctuates → Фондовий ринок коливається.*

2. Формально-змістові трансформації — це трансформації поєднують зміну форми та часткове уточнення змісту для забезпечення зрозумілості тексту. Це часто проявляється у зміні конструкцій (пасивних на активні), перестановці слів та структурних адаптаціях. Наприклад, *Global warming is being studied → Вчені досліджують глобальне потепління, Economic sanctions imposed by the EU → ЄС запровадив економічні санкції, Traffic jam causes delays, President signs new law, Tech summit opens today, Scientists warn about AI risks, Company recalls product, Inflation rates rise, SpaceX launches rocket, Major earthquake hits city.*

3. Формально-змістові з прагматичним компонентом. Цей тип трансформацій включає зміну форми та змісту з урахуванням впливу на читача, тобто прагматичної мети тексту. Вони включають адаптацію стилю, тональності, додавання уточнень і пояснень. Наприклад, *Breaking news: Market crashes → Термінові новини: обвал ринку*, *Tech summit in Berlin → Технологічний саміт у Берліні*, *Celebrity wedding ends → Весілля зірок завершилося*, *Severe storm expected tonight → Сильна буря очікується сьогодні вночі*, *Government introduces reforms → Уряд запроваджує реформи*, *New smartphone released → Випущено новий смартфон*, *Elections results announced → Оголошено результати виборів*, *Football team wins championship → Футбольна команда виграла чемпіонат*, *Museum opens new exhibition → Музей відкрив нову виставку.*

4. Лексичні трансформації змінюють окремі слова для передачі точного або більш відповідного значення. Сюди входять модифікації синонімами, конкретизація, генералізація та антонімічні заміни. Наприклад, *Job cuts → Скорочення штату, Vehicle accident → ДТП з автомобілем, Climate change → Зміна клімату, Stock market volatility → Волатильність фондового ринку, New vaccine approved → Затверджено нову вакцину, Flood devastates region → Повінь завдала шкоди регіону, Cyber attack hits company → Кібернапад вразив компанію, Protests erupt in city → У місті спалахнули протести, International summit concludes → Міжнародний саміт завершився, Technology trends 2025 → Технологічні тенденції 2025 року.*

5. Граматичні трансформації, що передбачають зміну граматичних категорій або конструкцій, при цьому зміст залишається тим самим. Вони включають зміну часу, числа, відмінка, частини мови, пасивного та активного стану.

Наприклад, *The law was passed → Закон ухвалили, Two new policies → Дві нові політики, Company expands operations → Компанія розширює діяльність, Scientists release report → Вчені опублікували звіт, Inflation rises sharply → Інфляція різко зростає, President addresses nation → Президент звертається до нації, Students graduate today → Студенти сьогодні отримують дипломи, New research published → Опубліковано нове дослідження, Market shows growth → Ринок демонструє зростання.*

6. Синтаксичні трансформації. Вони включають перебудову речень або абзаців для підвищення ясності та природності перекладу, наприклад розділення складних речень, зміна порядку слів або перестановка підрядних конструкцій. Наприклад, *The president signed the bill, which was criticized by experts → Президент підписав закон. Експерти його розкритикували. Scientists revealed a new study → Вчені представили нове дослідження. Government implements policy changes → Уряд впроваджує зміни у політиці. Tech companies launch products → Технологічні компанії випускають нові продукти. New discoveries in space → Нові відкриття у космосі. Flood affects thousands → Повінь зачепила тисячі людей. Elections results announced → Оголошено результати виборів Global warming concerns grow → Зростають побоювання щодо глобального потепління.*

7. Компенсаційні трансформації використовуються, коли прямий переклад неможливий; перекладач додає або замінює елементи, щоб зберегти зміст. Вони часто застосовуються для культурно-специфічних або юридичних термінів. Наприклад, *Brexit negotiations → Переговори щодо виходу Великої Британії з ЄС, Thanksgiving → День подяки (традиційне свято в США), Super Bowl → Суперкубок США з американського футболу, Black Friday deals → Розпродажі у Чорну п'ятницю, Tech conference opens → Відкриття технологічної конференції, Stock market reacts to crisis → Фондовий ринок реагує на кризу.*

8. Стилістичні трансформації. Вони адаптують стиль або тональність тексту до мови перекладу або очікувань аудиторії. Вони можуть робити текст більш офіційним, емоційним або популярним. Наприклад, *Scientists warn of climate risks → Вчені попереджають про ризики для клімату, Celebrity marriage ends → Шлюб зірок розпався, Government announces reforms → Уряд оголошує реформи, Severe storm incoming → Наближається сильна буря, New tech trends emerge → З'являються нові технологічні тенденції, Company recalls defective product → Компанія відкликає дефектний продукт, SpaceX launches rocket → SpaceX запускає ракету, Inflation continues to rise → Інфляція продовжує зростати, Elections results published → Опубліковано результати виборів.*

9. Комунікативні трансформації змінюють структуру та форму тексту для досягнення того ж ефекту на читача мови перекладу. Вони підкреслюють важливість впливу на аудиторію та прагматичний ефект. Наприклад, *Flood devastates town → Місто затопило, The law was signed → Закон підписано, Tech summit attracts experts → Технологічний саміт збирає експертів, Protests erupt in capital → Протести в столиці, Company launches innovation → Компанія впроваджує нововведення, Severe weather expected → Очікується сильна негода, Stock market fluctuates → Фондовий ринок коливається.*

10. Культурні трансформації адаптують текст до культурних норм мови перекладу, включаючи пояснення специфічних явищ, свят чи назв. Вони часто застосовуються до культурно-специфічних понять. Наприклад, *Super Bowl → Суперкубок США з американського футболу, Halloween party → Вечірка на Хелловін, Black Friday shopping → Шопінг у Чорну п'ятницю, St. Patrick's Day parade → Парад на День святого Патрика, Mardi Gras festivities → Святкування Марді Гра, Oktoberfest opens in Germany → Відкриття Октоберфесту в Німеччині, Diwali festival celebrated → Святкування фестивалю Дівалі, Cherry Blossom Festival → Фестиваль цвітіння сакури, Chinese New Year events → Заходи з нагоди Китайського Нового року.*

Необхідно підкреслити, що, у роботі над перекладом заголовків, перекладач повинен одночасно враховувати кілька ключових аспектів: заголовок має залишатися стислим і лаконічним, зберігаючи основний зміст і точність інформації, включно з цифрами, назвами та подіями; водночас важливо адаптувати мову і стиль до цільової аудиторії, щоб текст звучав природно, будь то новини, науковий журнал або спортивний огляд. Необхідно звертати увагу на граматичну та лексичну правильність, включно з часами дієслів, числами і відмінками, а також на прагматичний ефект, тобто здатність заголовка привернути увагу читача і передати емоційне або інформаційне навантаження. Крім того, слід враховувати культурні відмінності та специфіку свята чи події, використовуючи пояснення або адаптовані еквіва-

ленти, уникати надмірного калькування і при необхідності змінювати порядок слів чи структуру речення для збереження природності тексту українською мовою, при цьому дотримуючись жанрових особливостей оригіналу та цілісності інформації.

Висновки. У результаті проведеного аналізу перекладацьких трансформацій можна зробити висновок, що цей процес є багаторівневим та комплексним, охоплює різні рівні мовної системи (фонетичний, морфологічний, словотвірний, синтаксичний, лексичний та прагматичний) і передбачає одночасне врахування формальних, змістових і прагматичних аспектів перекладу. Формальні трансформації дозволяють перекладачеві змінювати форму мовних одиниць, не втрачаючи їхнього змісту, і реалізуються через фонетичні зміни, транскрипцію та транслітерацію, словотвірні калькування та морфологічні заміни категорій. Формально-змістові трансформації з прагматичним компонентом виходять за межі простої зміни форми, поєднуючи її зі зміною структури речення, перестановкою слів, уточненням чи додаванням контексту, що забезпечує повніше відтворення смислу оригіналу та вплив на читача мови перекладу. Особливу роль відіграють лексичні трансформації, що дозволяють адаптувати окремі слова або словосполучення, використовуючи синоніми, конкретизацію, генералізацію або антонімічні заміни, зберігаючи при цьому точність і природність перекладу. Граматичні та синтаксичні трансформації забезпечують правильність структури речень, узгодження частин мови, часу та числа, а також дозволяють здійснювати перебудову складних конструкцій для кращого сприйняття тексту цільовою аудиторією, що особливо важливо при перекладі новин, наукових текстів або офіційних повідомлень. Компенсаційні трансформації є важливим інструментом для передачі культурно-специфічних елементів, термінів або свят, які неможливо передати дослівно. Стилістичні та комунікативні трансформації дозволяють адаптувати тональність, емоційне забарвлення і прагматичний ефект заголовків або текстів, зберігаючи їхню привабливість і вплив на читача, а культурні трансформації забезпечують коректне відтворення традицій, свят, подій та локальних особливостей, що є критично важливим у глобальному контексті. У сучасних умовах швидкого обміну інформацією та глобалізації мови перекладу, особливо у сфері новинних заголовків, наукових публікацій і медіатекстів, перекладач повинен одночасно враховувати всі рівні трансформацій, зберігати стислий і лаконічний стиль, забезпечувати точність змісту, адаптувати мову до цільової аудиторії, зберігати прагматичну ефективність, а також робити культурні та стилістичні адаптації без втрати інформації. Таким чином, перекладацькі трансформації є не лише технічним засобом передачі смислу, а складним когнітивним та творчим процесом, який поєднує лінгвістичну компетентність, культурну обізнаність та здатність передбачати вплив тексту на читача, що робить їх ключовим елементом успішного перекладу та забезпечує високу якість адаптованого тексту для цільової аудиторії, незалежно від жанру чи типу медіа.

Перспектива подальших досліджень полягає в міждисциплінарному вивченні їхніх механізмів із урахуванням лінгвістичних, культурних, когнітивних та цифрових аспектів, що дозволяє оптимізувати процес перекладу, підвищити його якість і адаптувати тексти до потреб сучасної аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабан В. І. Переклад англомовної наукової і технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2002. 564 с.
2. Коптілов В. Актуальні питання українського художнього перекладу. К.: Дніпро, 1971. 132 с.
3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу. Київ, 2003. 448 с.
4. Мамрак А. Вступ до теорії перекладу: навч. пос. К., 2009. 304 с.
5. Радна О., Лісун О. Перекладацькі трансформації під час перекладу заголовків британських періодичних видань українською мовою. *Науковий погляд у майбутнє.* 2021. Вип. 21-01. С. 167–171. https://doi.org/10.30888/2415-7538.2021-21-01-012.
6. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Черкаси, 2012. 488 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
8. Тащенко Г. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» факультету іноземних мов. Харків: Мадрид, 2021. 168 с.
9. Шаранова Ю. В., Маслов Є. О. Перекладацькі трансформації в англо-українських перекладах у сфері інженерії. *Закарпатські філологічні студії.* 2023. Вип. 27 (Т. 3). С. 150–154. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_3/28.pdf.
10. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 2018. 390 p.

11. Munday J., Pinto S., Blakesley J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. London: Routledge, 2022. 324 p.

12. Mykhailenko O., Sydorenko O. Measure of translation transformations in rendering a science text. *Мовні і концептуальні картини світу.* 2022. С. 66–79. https://doi.org/10.17721/2520-6397.2022.1.06.

13. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 402 p.

14. Shormani M. Q. Artificial Intelligence Contribution to Translation Industry: Looking Back and Forward. *Computer Science* 2024. https://doi.org/10.48550/arXiv.2411.19855.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111'42'276.6
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.19

ДІЛОВА, АКАДЕМІЧНА ТА НАУКОВА АНГЛОМОВНА КОМУНІКАЦІЯ: ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

BUSINESS, ACADEMIC AND SCIENTIFIC ENGLISH-LANGUAGE COMMUNICATION: DISCURSIVE STRATEGIES AND GENRE CHARACTERISTICS

Кобзєва О.О.,
orcid.org/0000-0003-1909-9808
кандидат філологічних наук, доцент,
старший викладач кафедри іноземної філології
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті досліджуються дискурсивні стратегії та жанрові особливості ділової, академічної та наукової комунікації сучасною англійською мовою в контексті їхнього функціонування як різновидів інституційного дискурсу. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розширенням ролі англійської мови як мови міжнародного ділового, академічного та наукового обміну, а також потребою у системному описі тих лінгвістичних і дискурсивних механізмів, які забезпечують ефективну комунікацію у кожній із зазначених сфер. Об'єктом дослідження є три типи інституційного англомовного дискурсу, предметом – їхні жанрові системи та характерні стратегії побудови тексту. Методологічну основу становлять жанровий аналіз, дискурс-аналіз і функціональна лінгвістика. Встановлено, що кожен із досліджуваних типів дискурсу характеризується специфічним набором жанрів, лексико-граматичних маркерів і прагматичних стратегій: діловий дискурс орієнтований на стратегії переконання та ввічливості, що реалізуються через систему мовних кліше, модальні конструкції та апеляції до вигоди адресата; академічний – на аргументацію, хеджинг і метадискурсивне структурування тексту; науковий – на об'єктивізацію, номіналізацію і пасивізацію як граматичні засоби досягнення безособового викладу та максимальної термінологічної щільності. Порівняльний аналіз виявляє як спільні риси трьох типів дискурсу (формальний регістр, стандартизованість жанрів, висока інформаційна щільність, перевага номінативних конструкцій), так і суттєві відмінності у тональності, ступені конвенціалізації, характері адресованості та ролі інтертекстуальності. Особливу увагу приділено стратегії хеджингу, яка функціонує в усіх трьох типах дискурсу, проте виконує різну прагматичну роль залежно від інституційного контексту. Результати дослідження мають теоретичне значення для лінгвістики германських мов та прикладне – для навчання фахової і наукової англійської мови у закладах вищої освіти. Перспективи подальших розвідок пов'язані з корпусним аналізом автентичних текстів і дослідженням міжкультурного виміру зазначених типів дискурсу.

Ключові слова: англомовний дискурс, жанровий аналіз, дискурсивні стратегії, ділова комунікація, академічна комунікація, наукова комунікація, функціональна лінгвістика, інституційний дискурс.

The article investigates discursive strategies and genre characteristics of business, academic, and scientific communication in contemporary English, examining them as distinct varieties of institutional discourse. The relevance of the study is determined by the rapid expansion of English as the language of international business, academic, and scholarly exchange, as well as by the need for a systematic description of the linguistic and discursive mechanisms that underpin effective communication in each of these domains. The study focuses on three types of institutional discourse, analysing their genre systems and text-building strategies. The methodological framework draws on genre analysis, discourse analysis, and functional linguistics. The findings demonstrate that each discourse type is characterised by a distinct set of genres, lexico-grammatical markers, and pragmatic strategies: business discourse foregrounds persuasion and politeness strategies, realised through fixed formulaic expressions, modal constructions, and appeals to the addressee's interests; academic discourse relies on argumentation, hedging, and metadiscursive text organisation; scientific discourse employs objectivisation, nominalisation, and passivisation as grammatical means of achieving an impersonal presentation style and maximum terminological density. A comparative analysis reveals both shared features of the three discourse types – formal register, genre standardisation, high informational density, and a preference for nominal constructions – and significant differences in tone, degree of conventionalisation, character of audience orientation, and the role of intertextuality. The results of the study carry theoretical implications for Germanic linguistics and practical relevance for teaching professional and academic English in higher education institutions. Further research directions include corpus-based analysis of authentic texts, cross-cultural investigation of the identified discourse types, and examination of genre transformations in the context of digitalisation.

Key words: English discourse, genre analysis, discursive strategies, business communication, academic communication, scientific communication, functional linguistics, institutional discourse.

Постановка проблеми. Глобалізація академічного та ділового середовища зумовлює стрімке зростання ролі англійської мови як мови міжнародної комунікації одразу в трьох взаємопов'язаних, але принципово відмінних сферах: бізнесі, університетській освіті та науково-дослідній діяльності. Англійська мова є фактичним стандартом міжнародної ділової кореспонденції, мовою академічного письма в університетах по всьому світу й мовою публікацій у провідних

наукових виданнях, індексованих у Scopus і Web of Science. Зростання кількості наукових публікацій англійською мовою є особливо показовим: за даними бібліометричного дослідження, протягом 40 років (1982–2022) корпус англомовних наукових публікацій зріс у рази, причому цей процес охоплює дедалі ширше коло незахідних дослідників [4, с. 2163].

Попри очевидну структурну спорідненість – усі три типи комунікації реалізуються у форматі інституційного дискурсу і послуговуються формальним регістром – кожен із них має власну жанрову систему, специфічні дискурсивні стратегії та лексико-граматичні засоби вираження. Ці відмінності є не лише стилістичними, але й когнітивними: вони відображають різні комунікативні цілі, різні відносини між учасниками комунікації та різні інституційні контексти [5, с. 6].

Практичне значення проблеми визначається тим, що учасники сучасної мовної спільноти – освітяни, науковці, фахівці міжнародних компаній – нерідко змушені одночасно функціонувати у всіх трьох комунікативних просторах, перемикаючись між відповідними регістрами, жанрами та стратегіями. Лінгвісти зазначають, що відсутність чіткого системного опису цих відмінностей ускладнює як теоретичне осмислення явища, так і практику навчання фаховій англійській мові [2, с. 214; 3, с. 163].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних розвідок варто виокремити дослідження лексико-семантичних та жанрових особливостей офіційно-ділового дискурсу з погляду перекладознавства [1], де встановлено специфіку інституційних норм ділового тексту та способи їх відтворення. Зазначається, що ділова комунікація характеризується максимальною формалізованістю й уніфікованістю жанрів [1, с. 230]. Методичні підходи до навчання інституційного дискурсу розглянуто у дослідженні С. М. Дишлевої та ін. [2], де підкреслено важливість жанрової компетенції у підготовці фахівців з іноземної мови. О. Левчук детально описує лексико-семантичні ознаки офіційно-ділового стилю, акцентуючи його нормативний характер [3, с. 162–163].

Теоретичне підґрунтя дослідження формують праці провідних зарубіжних учених у галузі лінгвістики дискурсу, жанрознавства та функціональної граматики. Еволюцію наукового дискурсу як галузі досліджень відстежено у бібліометричній розвідці К. Хайленда та Ф. Цзяна [4], де показано, що інтерес до ділових та академічних дискурсів залишається стабільно високим, а нові напрями – цифрова комунікація, відкритий доступ – набирають ваги [4, с. 2172]. Корпусно-орієнтований аналіз регістрів і жанрів англійської мови представлений у праці Д. Байбера та С. Конрад [5], де на матеріалі великих корпусів описано лінгвістичні ознаки різних регістрів і виявлено систематичні кореляції між ситуаційними характеристиками та лінгвістичними рисами тексту [5, с. 6].

Методологічну базу жанрового аналізу в контексті EAP і дискурс-аналізу узагальнено К. Хайлендом [7], який доводить, що жанр є не лише структурним шаблоном, а й соціальною дією: тексти відтворюють і легітимізують інституційні відносини, норми та цінності дисциплінарних спільнот [7, с. 720]. Становлення ESP як наукової дисципліни та зміни в тематичних пріоритетах дослідження фахової англійської мови детально відстежені у статті К. Хайленда та Ф. Цзяна [6]. Метадискурсивні стратегії та їхня еволюція описані в окремій праці цих же авторів [10]. Практичний вступ до дискурс-аналізу, включно з аналізом інституційних текстів, представлено у підручнику П. Кеннінга та Б. Волкера [8]. Жанрова система ESP у ширшому контексті висвітлена у фундаментальному довіднику Б. Палтриджа та С. Старфілд [9].

Водночас у вітчизняній германістиці комплексне порівняльне дослідження всіх трьох типів інституційного дискурсу – ділового, академічного та наукового – в їхній системній взаємодії залишається недостатньо розробленим, що й визначає актуальність пропонованої розвідки.

Виділення невирішених частин проблеми. Незважаючи на значний дослідницький доробок у вивченні окремих різновидів фахового дискурсу, у лінгвістиці германських мов недостатньо висвітленими залишаються такі аспекти. По-перше, бракує системного порівняльного опису жанрових систем ділового, академічного та наукового дискурсу з урахуванням як спільних рис, так і їхніх принципових відмінностей. По-друге, відсутній комплексний аналіз закономірностей у розподілі дискурсивних стратегій залежно від типу інституційної комунікації. По-третє, недостатньо описані лексико-граматичні маркери, специфічні для кожного з типів дискурсу в їхній сукупності та порівнянні. Саме ці аспекти і становлять предмет пропонованої статті.

Мета та завдання статті. Метою статті є комплексний порівняльний аналіз дискурсивних стратегій і жанрових особливостей ділової, академічної та наукової англомовної комунікації. Для досягнення мети поставлено такі завдання:

(1) охарактеризувати жанрову систему кожного з трьох типів дискурсу; (2) виявити провідні дискурсивні стратегії та їхні лексико-граматичні репрезентації; (3) здійснити порівняльний аналіз за обраними критеріями; (4) узагальнити спільні та відмінні характеристики трьох типів комунікації.

Об'єктом дослідження є ділова, академічна та наукова англомовна комунікація як різновиди інституційного дискурсу. Предметом – їхні жанрові системи та дискурсивні стратегії. Матеріалом слугували автентичні англомовні тексти зазначених типів: зразки ділової кореспонденції та звітів, академічні есе та реферати, а також наукові статті з відкритого доступу. Методи дослідження: жанровий аналіз, дискурс-аналіз, функціонально-стилістичний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття інституційного дискурсу охоплює всі форми мовної взаємодії, що відбуваються в межах соціальних інститутів і підпорядковуються їхнім нормам та цілям. Ділова, академічна та наукова комунікація є класичними прикладами інституційного дискурсу, однак кожна з них «обслуговує» різний інститут: корпоративно-комерційний, університетський та науково-дослідний відповідно. Вітчизняні дослідники підкреслюють, що «інституційний дискурс несе на собі відбиток нормативної заданості певних суспільних відносин та комунікацій» [2, с. 161].

Для аналізу цих типів дискурсу були обрані три взаємодоповнювальні підходи. Жанровий аналіз, теоретично осмислений у контексті EAP і дискурс-аналізу [7], дозволяє описати структуру і комунікативні цілі конкретних жанрів, виявивши їхні «ходи» (moves) і «кроки» (steps). Корпусна лінгвістика та регістровий аналіз [5] надають інструментарій для опису того, як ситуаційні параметри зумовлюють лінгвістичну варіативність. Дискурс-аналіз зосереджується на стратегіях побудови тексту і управління взаємодією між учасниками комунікації [8, с. 14].

Діловий дискурс функціонує у сфері виробничих, комерційних і організаційних відносин. Його жанрова система охоплює: ділові листи та електронні повідомлення, звіти різних типів (progress report, feasibility report, annual report), аналітичні записки (memos), договори та угоди, а також усні жанри – ділові переговори, презентації та наради. Кожен із цих жанрів має усталену схему організації: мета → контекст → деталі → дія [9, с. 45]. Дослідники підкреслюють, що сучасний офіційно-діловий дискурс є «строго регламентованою сферою комунікації, що характеризується точністю, формальністю та дотриманням інституційних норм» [1, с. 230].

Провідними дискурсивними стратегіями ділового дискурсу є стратегія ввічливості (politeness strategy), стратегія переконання (persuasion strategy) та стратегія структурування інформації. Стратегія ввічливості реалізується через систему мовних кліше, форм звертання та фатичних конструкцій: (*I hope this email finds you well; Please do not hesitate to contact us; Thank you for your prompt response).* Стратегія переконання передбачає використання модальних дієслів (would, could, should), умовних конструкцій та апеляцій до вигоди адресата: *This solution would allow your company to…; The proposed approach offers significant advantages in terms of…* [8, с. 68].

Стратегія структурування інформації забезпечується чіткою організацією тексту, нумерованими переліками, підзаголовками та графічними засобами виділення ключових відомостей. На лексичному рівні діловий дискурс характеризується вживанням фахової термінології (stakeholders, KPIs, ROI, deliverables, milestones), сталих виразів (as per our agreement, with reference to) і скорочень (ASAP, ETA, FYI). Синтаксис відзначається переважанням активного стану, коротких речень і паралельних конструкцій для забезпечення чіткості [5, с. 87]. Лексико-семантичні особливості текстів офіційно-ділового стилю детально описані у вітчизняних дослідженнях [3, с. 162–165].

Академічний дискурс реалізується в університетському середовищі і охоплює письмові жанри: академічне есе (argumentative essay, analytical essay), реферат (summary, literature review), анотацію, курсову та дипломну роботу, а також усні жанри – академічну дискусію та презентацію результатів навчальної роботи. Специфіка академічного дискурсу визначається орієнтацією на демонстрацію критичного мислення, засвоєних знань і вміння будувати аргументовану позицію [7, с. 719].

Ключовою стратегією академічного дискурсу є стратегія аргументації, яка реалізується через систему логічних зв'язків (therefore, consequently, however, nevertheless, in contrast), наведення доказів (for instance, as illustrated by, this is evidenced by) та апеляції до авторитетних джерел. Академічна аргументація передбачає чітку тезу (thesis statement), розгорнуту систему аргументів і обов'язкове врахування контраргументів із їхнім спростуванням.

Іншою важливою стратегією є хеджинг (hedging) – вираження ступеня впевненості автора через модальні дієслова (may, might,

could), прислівники (possibly, arguably, seemingly) та вставні конструкції (it can be argued that, there is evidence to suggest that, some scholars maintain that). Хеджинг виконує одразу кілька функцій: демонструє академічну скромність (epistemic humility), захищає автора від спростування і відображає реальну складність досліджуваних явищ [6, с. 21]. Характерною рисою академічного дискурсу є також метадискурсивність – явне маркування структури тексту за допомогою організаційних сигналів (*This essay will examine…; In the following section…; To conclude…*) [10, с. 420].

Лексика відзначається словами з Academic Word List, уникненням розмовних скорочень та перевагою формальних лексем над неформальними еквівалентами (demonstrate замість show, investigate замість look into, significant замість big). Підготовка фахівців до участі в академічній комунікації є важливим завданням університетської освіти [2, с. 220].

Науковий дискурс є найбільш конвенціалізованим типом інституційного дискурсу. Його жанрова система включає наукову статтю, структуровану за схемою IMRAD (Introduction – Methods – Results – Discussion), тези конференції, рецензію (peer review), грантову заявку та монографію. IMRAD є найпоширенішим форматом організації наукового знання в природничих і соціальних науках, хоча гуманітарні дисципліни нерідко використовують більш вільну структуру [9, с. 231].

Провідними дискурсивними стратегіями наукового дискурсу є об'єктивізація, номіналізація та пасивізація. Об'єктивізація передбачає усунення суб'єктивного авторського погляду: замість I found або We believe використовуються конструкції the findings suggest, the data indicate. Номіналізація (to analyse → analysis; to investigate → investigation; accurate → accuracy) є одним із найпотужніших засобів досягнення формального регістру і термінологічної щільності [5, с. 200]. Пасивний стан забезпечує безособовість викладу і підкреслює об'єктивність опису методів та результатів (samples were collected; the experiment was conducted; data were analysed).

Інструментальне значення має також стратегія встановлення дослідницької ніші (niche creation) за моделлю CARS: автор показує, що у відповідній галузі є прогалина знань (gap), яку заповнює його стаття – через фрази типу Previous studies have focused on X, however little is known about Y. Система цитування відповідно до обраного стилю (APA, MLA, Chicago) виконує функції верифікації тверджень, встановлення наукового контексту та відтворюваності результатів. Ступінь термінологічної щільності в наукових текстах є найвищим серед усіх регістрів письмової мови [5, с. 200]. Сучасний науковий дискурс зазнає трансформацій в умовах відкритого доступу: з'являються нові жанри (науковий блог, відео-анотація), що породжують нові дискурсивні стратегії [4, с. 2172]. Корпусні дослідження цих змін становлять перспективний напрям сучасної германістики [11].

Зведений порівняльний аналіз трьох типів інституційного дискурсу дозволяє виявити як спільні риси, так і суттєві відмінності за ключовими критеріями (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, усі три типи дискурсу об'єднує формальний регістр і наявність усталених жанрових конвенцій, проте між ними існують принципові відмінності за метою, адресатом, домінантними стратегіями та ступенем стандартизації. Спільною рисою є також висока інформаційна щільність тексту і перевага номінативних конструкцій над дієслівними [5, с. 342].

Відмінності найяскравіше виявляються у тональності та характері адресованості: діловий дискурс допускає відносно особистісне звернення до адресата *(Dear Mr. Smith, I would like to bring to your attention…)*, тоді як науковий вимагає максимально безособового викладу. Академічний дискурс займає проміжне положення: він допускає певну суб'єктивність (особливо в гуманітарних науках), але водночас вимагає аргументованості та обов'язкових посилань на джерела [7, с. 719; 9, с. 102].

Особливого аналізу заслуговує стратегія хеджингу, яка присутня в усіх трьох типах дискурсу, але виконує різні функції залежно від контексту. Порівняльний аналіз функцій і типових мовних формул хеджингу наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 унаочнює, що попри формальну схожість засобів вираження хеджингу, їхня прагматична функція суттєво відрізняється: у діловому дискурсі хеджинг слугує збереженню позитивного іміджу відправника й адресата; в академічному – демонстрації критичного осмислення джерел; у науковому – коректному обмеженню наукових претензій відповідно до наявних даних [6, с. 21].

Важливою є також відмінність у ролі інтертекстуальності: якщо в діловому дискурсі посилання на зовнішні джерела є факультативними і переважно внутрішнього характеру, то в академічному вони є нормою академічної доброчесності, а в науковому – критично необхідним елементом верифікації знань і позиціонування дослідження

Таблиця 1

Порівняльні характеристики ділового, академічного та наукового англомовного дискурсу

Критерій	Діловий дискурс	Академічний дискурс	Науковий дискурс
Адресат	Колеги, партнери, клієнти	Викладачі, академічна спільнота	Наукова спільнота, рецензенти
Мета	Переконання, інформування, координація дій	Демонстрація знань, критичне мислення	Презентація нових знань, верифікація результатів
Провідні жанри	Лист, звіт, меморандум, контракт, презентація	Есе, реферат, анотація, дискусія, дипломна робота	Стаття (IMRAD), тези, рецензія, грантова заявка
Ключові стратегії	Ввічливість, переконання, структурування	Аргументація, хеджинг, метадискурс	Об'єктивізація, номіналізація, пасивізація
Лексика	Фахова, клішована, формальна, абревіатури	Академічна (AWL), аргументативна, формальна	Термінологічна, точна, нейтральна, щільна
Тональність	Формальна / нейтрально-ввічлива	Формальна / аналітично-критична	Строго формальна / безособова
Ступінь стандартизації	Високий (шаблони, корпоративні стандарти)	Середній (жанрові конвенції закладу)	Дуже високий (міжнародні стандарти, IMRAD)
Синтаксис	Короткі речення, активний стан, переліки	Складні речення, вставні конструкції	Пасивний стан, номінативні групи, гіпотаксис
Роль посилань	Мінімальна (внутрішня документація)	Обов'язкова (академічна доброчесність)	Критично важлива (верифікація знань)

Таблиця 2

Функції та мовні репрезентації стратегії хеджингу в трьох типах дискурсу

Тип дискурсу	Функція хеджингу	Типові мовні формули (приклади)
Діловий дискурс	Пом'якшення відмов і прохань	*We regret to inform you…; Would it be possible to…; I'm afraid we cannot…*
Академічний дискурс	Вираження ступеня впевненості автора	*It can be argued that…; There is evidence to suggest…; This may indicate…*
Науковий дискурс	Обмеження узагальнень і претензій	*The results suggest…; These findings appear to…; Further research is needed…*

в науковому просторі [9, с. 156]. З погляду синтаксичної організації діловий дискурс тяжіє до паратаксису (прості речення, переліки), академічний і науковий – до гіпотаксису, причому науковий вирізняється найвищою лексичною щільністю [5, с. 215]. Корпусно-лінгвістичний аналіз дискурсивних практик розширює можливості дослідження в цьому напрямі [11].

Висновки. Проведений аналіз дозволяє зробити такі узагальнення. По-перше, ділова, академічна та наукова англомовна комунікація є окремими типами інституційного дискурсу, кожен із яких характеризується специфічною жанровою системою, домінантними дискурсивними стратегіями і лексико-граматичними маркерами. Між ними немає жорстких кордонів – вони взаємодіють і взаємопроникають, – але їхні нормативні системи є достатньо автономними, щоб говорити про окремі різновиди дискурсу.

По-друге, спільною рисою всіх трьох типів є формальний регістр, висока інформаційна щільність, перевага номінальних конструкцій і наявність усталених жанрових конвенцій. Усі три типи реалізують стратегію хеджингу, проте з різною прагматичною метою: збереження обличчя (у діловому), демонстрація критичності (в академічному) та обмеження претензій (у науковому).

По-третє, відмінності між ними виявляються насамперед у тональності (від відносно особистісної в діловому до суворо безособової в науковому), ступені конвенціалізації (максимальний у науковому завдяки IMRAD та міжнародним стандартам цитування), характері адресованості та ролі інтертекстуальності. Синтаксично діловий дискурс тяжіє до паратаксису, академічний і науковий – до гіпотаксису, причому науковий вирізняється найвищою лексичною щільністю.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: (1) корпусним аналізом великих масивів автентичних текстів для кількісного підтвердження встановлених закономірностей; (2) вивченням міжкультурного виміру досліджуваних типів дискурсу, зокрема відмінностей між британською, американською нормами; (3) дослідженням трансформацій жанрів і стратегій в умовах цифровізації та появи нових гібридних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мигалець О. І. та ін. Офіційно-діловий дискурс крізь призму перекладознавства. Наукові записки. Серія: Філологічні науки / Центральноукраїнський держ. ун-т ім. В. Винниченка. 2025. Вип. 213. С. 229–236. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-4077-2025-1-213-229-236

2. Дишлева С. М., Дишлева Г. В., Сабітова А. П. Методика навчання економістів англійського ділового мовлення на основі технологій занурення. Наукові інновації та передові технології. Серія: Педагогіка. 2023. № 2 (16). С. 214–224. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-214-224

3. Левчук О. Лексико-семантичні особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 65. Т. 2. С. 162–167. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-26

4. Hyland K., Jiang F. K. Scholarly discourse: the growth of English for Research Publication Purposes. Applied Linguistics Review. 2025. Vol. 16. № 5. P. 2159–2182. DOI: https://doi.org/10.1515/applirev-2023-0250

5. Biber D., Conrad S. Register, Genre, and Style. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. 406 p. DOI: https://doi.org/10.1017/9781108686136

6. Hyland K., Jiang F. K. Delivering relevance: The emergence of ESP as a discipline. English for Specific Purposes. 2021. Vol. 64. P. 13–25. DOI: https://doi.org/10.1016/j.esp.2021.06.002

7. Hyland K. English for Academic Purposes and Discourse analysis. Routledge Handbook of Discourse Analysis / ed. by M. Handford, J. P. Gee. 2nd ed. London : Routledge, 2023. P. 713–725. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003035244-42

8. Canning P., Walker B. Discourse Analysis: A Practical Introduction. London : Routledge, 2024. 248 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003351207

9. Paltridge B., Starfield S. The Handbook of English for Specific Purposes. Chichester : Wiley-Blackwell, 2013. 579 p. DOI: https://doi.org/10.1002/9781118339855

10. Hyland K., Jiang F. K. Metadiscourse: the evolution of an approach to texts. Text & Talk. 2024. Vol. 44. № 3. P. 411–433. DOI: https://doi.org/10.1515/text-2021-0156

11. Friginal E., Hardy J. A. (Eds.). The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis. London : Routledge, 2020. 486 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429259982

12. Hyland K., Jiang F. K. Interaction in written texts: A bibliometric study of published research. Studies in Second Language Learning and Teaching. 2023. Vol. 13. № 4. P. 903–924. DOI: https://doi.org/10.14746/ssllt.40220

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’373.72: 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.20

АНАЛІЗ І СИНТЕЗ ФАКТОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ В ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ (НА МАТЕРІАЛІ ІДІОМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

ANALYSIS AND SYNTHESIS OF FACTUAL INFORMATION IN LINGUISTIC RESEARCH (EVIDENCE FROM ENGLISH LANGUAGE IDIOMS)

Ковалюк Ю.В.,
orcid.org/0000-0002-9379-2187
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгвістики та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті здійснено методологічний аналіз застосування загальнонаукових методів аналізу та синтезу в лінгвістичних дослідженнях на матеріалі ідіоматики англійської мови. Актуальність роботи зумовлена необхідністю адаптації традиційних пізнавальних процедур до специфіки сучасних корпусно-базованих студій та особливої природи ідіоматичних одиниць як знаків із неподільним значенням. Метою розвідки є обґрунтування евристичного потенціалу аналізу й синтезу в поєднанні з індукцією та дедукцією для систематизації оперативно-аналітичних одиниць ідіоматики англійської мови. Сучасні методологічні підходи виходять із діалектичної єдності індукції та дедукції, що відображено в розвитку дедуктивного якісного аналізу, індуктивно орієнтованого тематичного аналізу та підходів подвійної логіки. Дослідження засвідчують, що поєднання індуктивних і дедуктивних процедур є евристично продуктивним для якісного аналізу даних, а абдуктивний (ретродуктивний) аналіз постає оптимальним засобом подолання асиметрії між цими типами пошуку. Матеріалом дослідження слугували дані сучасних англомовних ідіоматичних словників та корпусів BNC_{2014} і COCA. У роботі послідовно застосовано прямий (емпіричний), зворотний (елементарно-теоретичний) і структурно-генетичний різновиди аналізу та синтезу, що дало змогу виокремити 88 ідіомно-семантичних груп (ІСГ), систематизувати їх у 11 семантичних кластерах і визначити типові ІСГ за показниками частотності. За допомогою критерію Манна–Уітні встановлено статистично значущі кореляції у розподілі відносної частотності ІСГ у британському та американському корпусах. У висновках зазначено, що поєднання лексикографічного й корпусного підходів у межах індуктивно-дедуктивної методології забезпечує надійну емпіричну основу пізнання ідіоматики та сприяє формуванню узагальнень, релевантних для подальших досліджень у царинах когніції та дискурсу.

Ключові слова: аналіз, синтез, індукція, дедукція, лінгвістичні дослідження, ідіоматика англійської мови, корпус, дискурс.

The article offers a methodological examination of how general scientific methods of analysis and synthesis are applied in linguistic research, drawing on data from English idioms. The study addresses the need to adapt traditional cognitive procedures to the demands of contemporary corpus-based research and to the distinctive status of idiomatic units as signs with indivisible meaning. Its aim is to demonstrate the heuristic value of combining analysis and synthesis with inductive and deductive reasoning for the systematic organization of operational-analytical units in the study of English idioms. Contemporary methodological approaches are grounded in the dialectical unity of induction and deduction, as reflected in the development of deductive qualitative analysis, inductively oriented thematic analysis, and dual-logic approaches. Research demonstrates that the integration of inductive and deductive procedures is heuristically productive for qualitative data analysis, while abductive (retroductive) analysis emerges as an optimal means of addressing asymmetries between these modes of inquiry. The empirical basis of the study consists of data from contemporary dictionaries of English idioms and the BNC_{2014} and COCA corpora. The analysis integrates direct (empirical), reverse (elementary-theoretical), and structural-genetic facets analysis and synthesis, enabling the identification of 88 idiom-semantic groups (ISGs), their grouping into 11 semantic clusters, and the determination of representative ISGs based on frequency patterns. Application of the Mann–Whitney test reveals statistically significant correlations in the distribution of relative ISG frequencies across the British and American corpora. The findings indicate that integrating lexicographic and corpus-based approaches within an inductive–deductive framework provides a robust empirical foundation for the study of idioms and supports the development of generalizations relevant to future research in cognition and discourse.

Key words: analysis, synthesis, induction, deduction, linguistic research, English idioms, corpus, discourse.

Постановка проблеми. Методологія лінгвістичного дослідження є тим підґрунтям, на якому вибудовується вся архітектоніка наукового пошуку. Як зауважує О. Селіванова, “методологія лінгвістики – це вчення про принципи побудови, форми й способи організації наукового пізнання мови, а також система принципів, що визначають загальний підхід до вивчення мовних явищ” [7, с. 359]. В умовах поліпарадигмальності сучасного мовознавства, коли співіснують і конкурують структурна, функціональна, когнітивна та дискурсивна парадигми [1, с. 24–25], питання методологічної рефлексії набуває особливої ваги. Як слушно наголошує М. Кочерган, “будь-який метод – це система дослідницьких прийомів, застосування яких дає можливість вивчити пев-

ний об'єкт" [5, с. 365]. Утім, самé застосування методу передбачає не лише його декларативне згадування, а й глибоке розуміння його пізнавальних можливостей, меж застосовності та специфіки адаптації до конкретного об'єкта дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна методологічна думка акцентує увагу на діалектичній єдності дедуктивного та індуктивного аналізів. С. Файф та Дж. Госснер розробили методику дедуктивного якісного аналізу (Deductive Qualitative Analysis), призначену для систематичного тестування, уточнення або спростування теорії шляхом інтеграції дедуктивних та індуктивних векторів дослідження [16]. На відміну від обґрунтованої теорії (grounded theory), спрямованої на індуктивне формування теоретичних узагальнень на основі емпіричних даних, дедуктивний якісний аналіз призначений переважно для перевірки, уточнення, спростування та переформулювання теорії. Л. Лаарі здійснив індуктивно орієнтований тематичний аналіз, спрямований на з'ясування епістемологічних засад індуктивної та дедуктивної логіки в якісному вивченні даних. На основі 26 розглянутих публікацій було виявлено шість тем: 1) планування дослідження (planning the research); 2) основи кодування (coding fundamentals); 3) індуктивна та дедуктивна логіка (inductive and deductive logic); 4) контент-аналіз (content analysis); 5) виражений та латентний аналіз (manifest and latent analysis); 6) тематичний аналіз (thematic analysis). Огляд засвідчив, що підхід подвійної логіки (dual-logic approach) до якісного аналізу даних у дослідженнях наук про здоров'я є доречним для отримання суттєвих аналітичних висновків з метою подальшого вдосконалення галузі аналізу даних. Абдуктивний або ретродуктивний аналіз визначено як найбільш відповідний підхід до якісного аналізу даних, оскільки дослідники зазвичай тяжіють або до індуктивної домінанти за умови ослабленої дедуктивної компоненти, або навпаки [17]. К. Праудфут запропонував індуктивно-дедуктивний гібридний тематичний аналіз у змішаних методах дослідження. Запропонований підхід передбачає індуктивне виявлення тематичних структур безпосередньо з емпіричних даних із подальшою гібридизацією або поєднанням із темами, виведеними дедуктивно. Така взаємодія індуктивних і дедуктивних компонентів забезпечує їхнє взаємне підсилення. У результаті синтез між індуктивно-дедуктивним гібридним тематичним аналізом та його кількісним компонентом може ретродуктивно сприяти формуванню нових теоретичних узагальнень [20].

Постановка завдання. Актуальність пропонованої розвідки зумовлена кількома чинниками. По-перше, в українській лінгвістичній традиції бракує системних рефлексій щодо адаптації загальнонаукових методів аналіз та синтезу до специфіки досліджень у царині ідіоматики англійської мови. По-друге, розвиток корпусної лінгвістики суттєво змінив емпіричну базу мовознавчих студій, що вимагає переосмислення традиційних методологічних підходів [3; 4].

Виклад основного матеріалу. Аналіз і синтез становлять нерозривну діалектичну єдність пізнавальних операцій, що забезпечують рух наукової думки від нерозчленованого цілого через його розкладання до нового, збагаченого розуміння цілісності. За визначенням "Філософського енциклопедичного словника", аналіз – це «процедура уявного (іноді й реального) розчленування досліджуваного об'єкта на складові елементи з метою їх відносно самостійного вивчення» [9, с. 22], тоді як синтез – «процедура поєднання елементів в єдине ціле» [ibidem, с. 569].

Важливо усвідомлювати, що в реальному пізнавальному процесі аналіз і синтез не є механічно послідовними етапами, а взаємопроникають і обумовлюють один одного. Як наголошують А. Грабченко і колеги, "аналіз і синтез взаємопов'язані, вони становлять єдність протилежностей. У реальній пізнавальній діяльності аналіз і синтез виступають як функції мислення, що постійно доповнюють одна одну" [2, с. 24]. Ця діалектика набуває особливого значення в лінгвістиці, де об'єкт дослідження – мова – сама по собі є системою, в якій "немає нічого, крім відмінностей" [8, с. 119].

Зважаючи на значимість аналізу та синтезу як механізмів кваліативного опису одиниць дослідження та встановлення закономірностей, зв'язків і відношень між ними [11, с. 399], в актуальній статті вони нерозривно пов'язані з індукцією та дедукцією і залучаються як у теоретичній (визначення та структурування основних складових ідіоматики англійської мови), так і в практичній (лексичне наповнення та встановлення зв'язків і відношень між компонентами значення ідіом як складовими досліджуваних ІСГ) частинах. У роботі враховано всі види аналізу та синтезу, характерні для наукових досліджень такого штибу [2, с. 25]:

а) *прямий або емпіричний аналіз і синтез*: виокремлення емпіричного матеріалу за "номінативним типом" ідіоматичних одиниць [15, с. 97], наприклад, *come up smiling* "не занепадати духом" [10], *pull the plug* "припинити співпрацю" [10];

групування емпіричного матеріалу, послуговуючись методами *компонентного* (дослідження значення слова через виокремлення мінімальних семантичних ознак) та *дефінційного* аналізу (вивчення значення слова чи виразу шляхом аналізу його словникових тлумачень) [6] та *семантичної кластеризації* (semantic clustering) – групування ідіоматичних одиниць за подібністю їхніх значень [18] ІСГ мовного простору. Цю процедуру можна продемонструвати на прикладі ІСГ ВЛАДА у вигляді дендрограми, яка відображає її основні семантичні кластери:

б) *зворотний або елементарно-теоретичний аналіз і синтез*: виокремлено 88 ІСГ та методом семантичної кластеризації з'ясовано гіперонімі-назви угруповань ІСГ із спорідненою семантикою:

– **емоції та психічні стани людини**: *anger and annoyance; anxiety and worry; happiness, pleasure and enjoyment; hope and optimism; jealousy and envy; madness; unhappiness and disappointment*;

– **соціальна взаємодія, відносини та влада**: *argument and conflict; boastfulness and conceit; bribery; cooperation; family; friends and acquaintances; forgiveness and reconciliation; gossip and rumour; hypocrisy; love; marriage; power; reputation and fame; revenge and retribution; secrecy; self-interest; traitors and treachery;*

– **статус та суспільство**: *class; equality; justice; laziness; money, wealth and prosperity; poverty; power; strength; success; weakness; work and employment;*

– **екзистенційні концепти**: *age; beauty; death; experience; fate and chance; health and illness; nakedness; pregnancy; youth;*

– **етика та мораль**: *honesty; indecision and prevarication; integrity; duty and responsibility;*

– **просторово-темпоральні та акціональні концепти**: *action; departure; haste and speed; opportunity; preparation and readiness; surprise; thoroughness; time; travel and transport;*

– **негативні ситуації та виклики**: *crisis; danger; debt; deception and lying; failure; misfortune and adversity; mistakes; violence; warfare;*

– **інтелектуальні та когнітивні концепти**: *certainty; doubt and uncertainty; intelligence and knowledge; foresight and the future; language, speech and conversation;*

– **матеріальні та фізичні аспекти**: *clothes; expense; excess and extravagance; food; weather*;

– **дозвілля та вади**: *drinking; drugs; sex;*

– **структурні та абстрактні концепти**: *change; chaos and disorder; futility*.

в) *структурно-генетичний аналіз і синтез*: за принципом найбільшої частотності вживання ідіоматичних одиниць у корпусах BNC2014

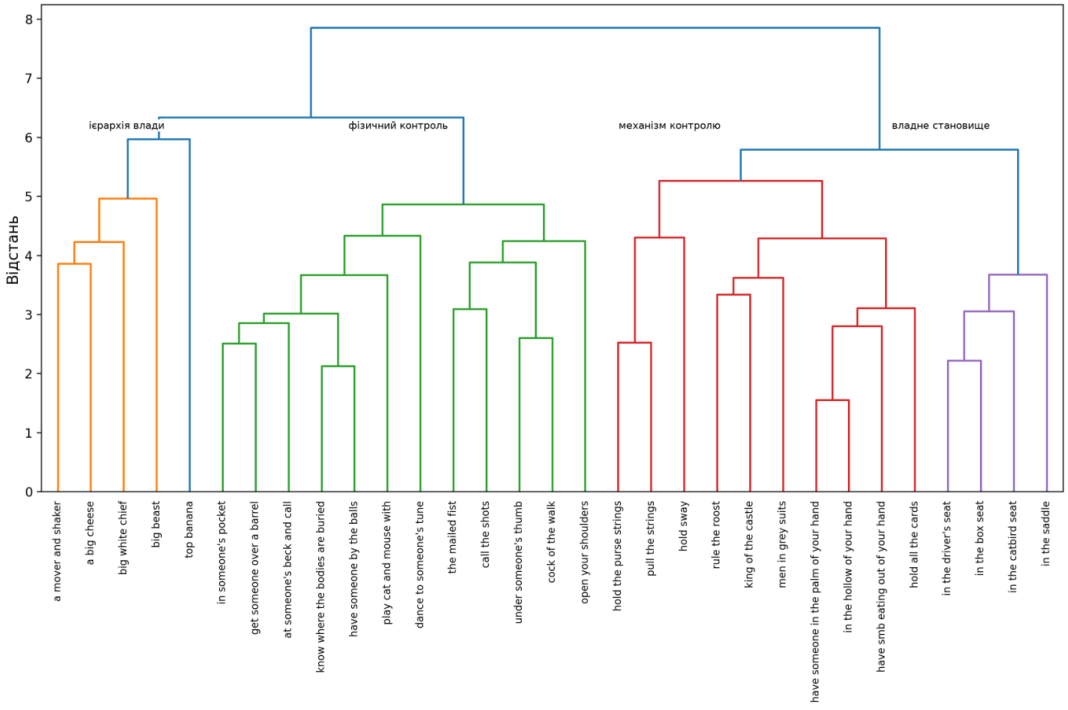

Рис. 1. Кластерна дендрограма ІСГ ВЛАДА

і COCA виділено типові ІСГ – ARGUMENT AND CONFLICT; BOASTFULNESS AND CONCEIT; BRIBERY; COOPERATION; FAMILY; FRIENDS AND ACQUAINTANCES; FORGIVENESS AND RECONCILIATION; GOSSIP AND RUMOUR; HYPOCRISY; LOVE; MARRIAGE; POWER; REPUTATION AND FAME; REVENGE AND RETRIBUTION; SECRECY; SELF-INTEREST; TRAITORS AND TREACHERY.

Матеріалом дослідження слугували ідіоматичні словники сучасної англійської мови. Роль провідного лексикографічного джерела для відбору та впорядкування фактологічного матеріалу виконував *The Oxford Dictionary of Idioms, Fourth edition (2020)* [10], який загалом налічує понад 10000 ідіоматичних одиниць. Як допоміжні лексикографічні джерела для верифікації та розширення фактологічного матеріалу, а також для перекладу українською мовою використовувалися *Collins Cobuild Idioms Dictionary, Fourth edition (2020), The American Heritage Dictionary Of Idioms, Second Edition (2013) Cambridge Idioms Dictionary (2006), Longman Idioms Dictionary (1998)*, *Українсько-англійський та англо-український фразеологічний словник* (2020) та *Англо-український фразеологічний словник, 3-тє видання* (2006).

Беручи до уваги сказане вище, вибірка ідіом здійснювалася за результатами зворотного або елементарно-теоретичного аналізу та синтезу ідіоматики англійської мови, який дав змогу з'ясувати, що семантичний кластер ІСГ СОЦІАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ, ВІДНОСИНИ ТА ВЛАДА, у порівнянні з іншими кластерами, є найбільш кількісно представленим з погляду ІСГ, які входять до його складу. Масив кластера побудовано з урахуванням 36 ідіом ІСГ *КОНФЛІКТ* (argument and conflict), 28 ідіом ІСГ *СПІВПРАЦЯ* (cooperation), 24 ідіом ІСГ КРИТИКА (critics and criticism), 11 ідіом ІСГ *ПРИМИРЕННЯ* (forgiveness and reconciliation), 19 ідіом ІСГ *КОРУПЦІЯ* (bribery, corruption and extortion), 34 ідіом ІСГ *ВЛАДА* (power), 24 ідіом ІСГ *ОБМАН* (deception and lying), 18 ідіом ІСГ *ПРИНИЖЕННЯ* (embarrassment, shame and humiliation), 28 ідіом ІСГ *ГОТОВНІСТЬ* (preparation and readiness), 15 ідіом ІСГ *РЕПУТАЦІЯ* (reputation and fame), 16 ідіом ІСГ *ПОМСТА* (revenge and retribution), 30 ідіом ІСГ *ТАЄМНИЦЯ* (secrecy), 17 ідіом ІСГ *ЗРАДА* (traitors and treachery), 18 ідіом ІСГ *НАСИЛЬСТВО* (violence) та 11 ідіом ІСГ *ВОРОЖНЕЧА* (warfare). В таблиці 1.1 вказано зведені показники частотності вживання ідіом зазначених ІСГ у корпусах англійської мови BNC_{2014} [13] і COCA [14] в розрізі їхніх абсолютних і відносних величин.

Відносна частотність дає змогу більш точно зіставити отримані результати, внаслідок чого розбіжності між корпусами BNC і COCA є не такими відчутними (а в деякій мірі – еквівалентними або співмірними), як на рівні показників абсолютної частотності. Це припущення можливо перевірити на основі статистичних методів, зокрема критерію Манна-Уітні [19]. Якщо висунути гіпотезу, що між двома вибірками (в даному випадку – зведеними показниками відносної частотності ідіом досліджуваних ІСГ у корпусах

Таблиця 1

Абсолютна та відносна частотність ІСГ у корпусах BNC і COCA

	Частотність, BNC		**Частотність, COCA**	
ІСГ	**абсолютна**	**відносна**	**абсолютна**	**відносна**
КОНФЛІКТ	347	3,47	3740	3,40
СПІВПРАЦЯ	438	4,38	7238	6,57
КРИТИКА	453	4,53	3795	3,45
ПРИМИРЕННЯ	135	1,35	1925	1,75
КОРУПЦІЯ	148	1,48	1782	1,62
ВЛАДА	587	5,87	6083	5,53
ОБМАН	179	1,79	2151	1,95
РЕПУТАЦІЯ	55	0,55	762	0,69
ПРИНИЖЕННЯ	121	1,21	1554	1,42
ГОТОВНІСТЬ	301	3,01	3382	3,07
ПОМСТА	156	1,56	1806	1,64
ТАЄМНИЦЯ	182	1,82	2253	2,05
ЗРАДА	52	0,52	490	0,45
НАСИЛЬСТВО	117	1,17	1290	1,17
ВОРОЖНЕЧА	48	0,48	511	0,46

BNC і COCA) не існує значної різниці (нульова гіпотеза), її можливо перевірити за допомогою наступних формул:

$$U_{\text{BNC}} = n_{\text{BNC}}n_{\text{COCA}} + \frac{n_{BNC}(n_{BNC}+1)}{2} - \Sigma R_{\text{BNC}} \quad (1)$$

$$U_{\text{COCA}} = n_{\text{COCA}}n_{\text{BNC}} + \frac{n_{COCA}(n_{COCA}+1)}{2} - \Sigma R_{\text{COCA}} \quad (2)$$

Для зручності в таблиці 1.2 літерами А і Б позначено корпуси BNC і COCA, відповідно. Суми рангів для корпусів А і Б були введені в формули 1 і 2, відповідно, в результаті чого для вибірки А було отримано значення 121, а для вибірки Б – 109. Значення *U* Манна-Уітні є меншим з цих двох, *U* = 109. За твердженням В. Брежіни, з логіки цього критерію випливає, що малі значення критерію *U* свідчать про значні відмінності між вибірками [12, с. 196]. Наступним кроком для підтвердження нульової гіпотези є визначення критерію *p*. З урахуванням двостороннього критерію значення *p* 0,363 подвоюється і становить *p* = 0,726. Оскільки вказане значення критерію *p* перевищує типовий поріг значущості 0,05, нульова гіпотеза не може бути відкинута. Це свідчить про те, що з погляду відносної частотності між кількісними даними аналізованих ІСГ у корпусах BNC і COCA немає значущої різниці.

По-друге, 15 аналізованих ІСГ класифікуються за трьома рівнями частотності – високий, середній та низький – із урахуванням серединного та середнього значень, як це наведено в Таблиці 3.

Таблиця 2

Ранжування показників частотності ІСГ у корпусах BNC і COCA

ІСГ	корпус	ранги	ранги а	ранги б	ІСГ	корпус	ранги	ранги а	ранги б
45	**Б**	**1**		**1**	**1,75**	**Б**	**16**		**16**
0,46	Б	2		2	1,79	А	17	17	
0,48	А	3	3		1,82	А	18	18	
0,52	А	4	4		1,95	Б	19		19
0,55	А	5	5		2,05	Б	20		20
0,69	Б	6		6	3,01	А	21	21	
1,17	А	7	7		3,07	Б	22		22
1,17	Б	8		8	3,40	Б	23		23
1,21	А	9	9		3,45	Б	24		24
1,35	А	10	10		3,47	А	25	25	
1,42	Б	11		11	4,38	А	26	26	
1,48	А	12	12		4,53	А	27	27	
1,56	А	13	13		5,53	Б	28		28
1,62	Б	14		14	5,87	А	29	29	
1,64	Б	15		15	6,57	Б	30		30

Таблиця 3

Рівні частотності ІСГ в корпусах BNC і COCA

	Частотність, BNC		Частотність, COCA	
ІСГ	**частотність**	**рівень**	**частотність**	**рівень**
КОНФЛІКТ	3,47	високий	3,40	високий
СПІВПРАЦЯ	4,38	високий	6,57	високий
КРИТИКА	4,53	високий	3,45	високий
ПРИМИРЕННЯ	1,35	середній	1,75	середній
КОРУПЦІЯ	1,48	середній	1,62	середній
ВЛАДА	5,87	високий	5,53	високий
ОБМАН	1,79	середній	1,95	середній
РЕПУТАЦІЯ	0,55	низький	0,69	низький
ПРИНИЖЕННЯ	1,21	середній	1,42	середній
ГОТОВНІСТЬ	3,01	високий	3,07	високий
ПОМСТА	1,56	середній	1,64	середній
ТАЄМНИЦЯ	1,82	середній	2,05	середній
ЗРАДА	0,52	низький	0,45	низький
НАСИЛЬСТВО	1,17	середній	1,17	середній
ВОРОЖНЕЧА	0,48	низький	0,46	низький

Базуючись на даних, наведених у Таблиці 1.3, 5 із 15 вказаних ІСГ відповідають високому рівню, 7 – середньому рівню і 3 – низькому рівню частотності. Для подальшого емпіричного опису залучено 4 ІСГ із високим рівнем (КОНФЛІКТ, СПІВПРАЦЯ, КРИТИКА та ВЛАДА) і 2 ІСГ з середнім рівнем частотності (ПРИМИРЕННЯ та КОРУПЦІЯ).

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для формулювання низки висновків методологічного та предметного характеру.

У методологічній площині встановлено, що в дослідженні ідіоматики англійської мови загальнонаукові методи аналізу та синтезу застосовуються з урахуванням її специфіки. Ця специфіка зумовлена, з одного боку, системним характером мови як об'єкта дослідження (що вимагає постійного врахування парадигматичних, синтагматичних і епідигматичних зв'язків), а з іншого – особливою природою ідіоматичних одиниць як знаків із неподільним значенням (що ускладнює традиційні аналітичні процедури).

Розмежування трьох різновидів аналізу та синтезу – прямого (емпіричного), зворотного (елементарно-теоретичного) та структурно-генетичного – виявилося евристично продуктивним для структурування дослідницького процесу. Прямий аналіз і синтез забезпечили інвентаризацію та первинну класифікацію ідіоматичних одиниць за номінативним типом, синтаксичною структурою та ідейно-тематичною належністю. Зворотний аналіз і синтез уможливили виокремлення 88 ІСГ та їхню систематизацію у вигляді 11 семантичних кластерів. Структурно-генетичний аналіз і синтез дали змогу ранжувати ІСГ за частотністю вживання в корпусах BNC і COCA та виділити типові групи для поглибленого дослідження.

У предметній площині підтверджено, що поєднання лексикографічного та корпусного підходів забезпечує надійну емпіричну основу досліджень у царині ідіоматики. Застосування критерію Манна-Уітні для порівняння розподілу частотності ІСГ у корпусах BNC і COCA показало відсутність статистично значущих відмінностей між корпусами ($U = 109$; $p = 0{,}726 > 0{,}05$), що свідчить про відносну універсальність виявлених закономірностей у британському та американському національних варіантах англійської мови.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в кількох напрямках: (1) розширення корпусної бази за рахунок залучення діахронічних та спеціалізованих корпусів; (2) інтеграція психолінгвістичних методів для верифікації когнітивних моделей; (3) розробка формалізованих процедур автоматизованого виявлення та класифікації ідіом із задіюванням методів машинного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. 2011. № 973. Вип. 68. С. 24–28.

2. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. *Методи наукових досліджень*. Харків: НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

3. Демська О.М. *Вступ до лексикографії: навч. посібник*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.

4. Жуковська В. В. *Вступ до корпусної лінгвістики: навчальний посібник*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.

5. Кочерган М.П. *Загальне мовознавство: підручник (3-тє вид.)*. Київ: Видавничий центр «Академія», 2010. 464 с.

6. Левицький В. В. *Семасіологія*. Вінниця: Нова Книга, 2006. 508 с.

7. Селіванова О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

8. Соссюр Ф. де. *Курс загальної лінгвістики* / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи, 1998. 324 с.

9. *Філософський енциклопедичний словник* / [Е.К. Бистрицький, М.О. Булатов, А.Т. Ішмуратов та ін.]; Голова редколегії В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

10. Ayto J. *Oxford Dictionary of Idioms: 4th ed*. Oxford: Oxford University Press, 2020. 448 p.

11. Beavers J., Sells P. Constructing and supporting a linguistic analysis. *Research Methods in Linguistics* / ed. by R. J. Podesva, D. Sharma. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 2013. P. 397-421.

12. Brezina V. *Statistics in corpus linguistics: A practical guide*. Cambridge / New York: Cambridge University Press. 2018. 296 p.

13. Brezina V., Platt W. *#LancsBox X* [Computer Software]. Lancaster University, 2025. Available at: http://lancsbox.lancs.ac.uk. (дата звернення: 12.2025).

14. *COCA (The Corpus of Contemporary American English)*. URL: https://www.english-corpora.org/coca/ (дата звернення: 12.2025).

15. Fernando C. *Idioms and Idiomaticity*. Oxford / Melbourne : Oxford University Press, 1996. 184 p.

16. Fife S. T., & Gossner J. D. Deductive Qualitative Analysis: Evaluating, Expanding, and Refining Theory. *International Journal of Qualitative Methods*. 2024. Vol. 23. https://doi.org/10.1177/16094069241244856

17. Laari L. Inductive-Deductive Qualitative Data Analysis Logic in Health Sciences Research: A Framework for Analysing Qualitative Data. *International Journal of Qualitative Methods*. 2025. Vol. 24. https://doi.org/10.1177/16094069251381706

18. Lippincott T., Passonneau R. Semantic Clustering for a Functional Text Classification Task. *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing: Proceedings of the 10th International Conference, CICLing 2009, Mexico City, Mexico, March 1-7, 2009* / ed. by A. Gelbukh. London / New York: Springer Cham, 2009. P. 509-522.

19. Mann H. B., Whitney D. R. On a test of whether one of two random variables is stochastically larger than the other. *Annals of Mathematical Statistics*. Vol. 18, № 1, 1947, P. 50-60.

20. Proudfoot K. Inductive/Deductive Hybrid Thematic Analysis in Mixed Methods Research. *Journal of Mixed Methods Research*. 2023. Vol. 17(3). P. 308–326. https://doi.org/10.1177/15586898221126816

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81'42:32.019.5
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.21

МОВНІ МАРКЕРИ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТАХ І ПОЛІТИЧНІЙ РИТОРИЦІ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ІНТЕРПРЕТАЦІЮ ПОВІДОМЛЕНЬ

LINGUISTIC MARKERS OF MANIPULATION IN ENGLISH-LANGUAGE MEDIA TEXTS AND POLITICAL RHETORIC AND THEIR INFLUENCE ON MESSAGE INTERPRETATION

Костик Є.В.,
orcid.org/0000-0002-7611-0770
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Пашіс Л.О.,
orcid.org/0000-0001-5845-1953
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови
Навчально-наукового інституту іноземних мов
Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького

У статті розглядають мовні ознаки маніпуляції в англомовних медіа й політичній промові та те, як вони змінюють читацьке розуміння інформації. Автори зосереджуються на словникових, синтаксичних, прагмалінгвальних і емоційно заряджених елементах, що формують думку спільноти й спрямовують реакцію аудиторії. Виокремлено основні прийоми: фреймінг, метафори, евфемізми, епітети й гіперболу; вони діють поза свідомим контролем і змінюють уявлення про події. На прикладах газетних публікацій і політичних виступів продемонстровано, як підбір слів, стилістичних схем і контекстних підказок створює позитивні або негативні відтінки, вибудовує образи «героїв» і «ворогів», викликає страх, співчуття чи схвалення. З'ясовано, що одночасне застосування кількох мовних стратегій підсилює маніпулятивний ефект і сприймається по-різному залежно від культурного середовища й рівня медіаграмотності. Окремо проаналізовано проблеми перекладу емоційних і маніпулятивних елементів; під час перенесення в іншу мову вони часто втрачають силу або змінюють відтінок значення.

У статті описані принципи мовного впливу та запропонувана методика виявлення мовних маніпуляцій у сучасному медіадискурсі.

Додатково встановлено, що виявлення таких мовних маркерів вимагає системного аналізу й практичних умінь критичного читання, тому що один термін викликає різні емоційні реакції залежно від контексту й способу подання. Аналіз також показує, що медіа й політики свідомо застосовують мовні засоби для побудови наративів, які відповідають їхнім інтересам, а усвідомлене розпізнавання цих стратегій допомагає сприймати інформацію об'єктивніше й знижує ймовірність маніпулювання аудиторією.

Запропонований підхід може бути використаний як інструмент підвищення медіаграмотності та розвитку навичок критичного мислення в умовах інформаційного перенасичення. Практичне значення дослідження полягає у можливості його застосування в освітніх програмах, журналістиці та перекладацькій діяльності для зниження впливу маніпулятивних стратегій на аудиторію.

Ключові слова: мовна маніпуляція, медіатексти, політична риторика, емоційний вплив, фреймінг, метафора, евфемізм, переклад, медіаграмотність.

The article studies how English language news reports and political speeches use language to steer what people think and feel. It focuses on specific tools – vocabulary, sentence patterns, pragmatic signals and emotionally loaded wording. The work lists major techniques – framing, metaphor, euphemism, descriptive labels and also deliberate exaggeration – that quietly alter how facts appear. Real passages from newspapers and speeches illustrate how the choice of words, the way sentences are built as well as surrounding context assign favourable or hostile tone, build pictures of "heroes" and "villains" and trigger fear, pity or approval. When multiple of these devices appear together, the persuasive pressure increases – audiences in different cultures or with different media skills react in diverse ways. The article also notes problems that emerge when such emotionally coloured or persuasive items move from one language to another – part of the meaning can drop out or the tone can shift. Recognition of these problems exposes the machinery of verbal manipulation, encourages readers to question texts and supplies practical steps for spotting manipulative moves in present day media language.

The study also demonstrates that people need orderly methods and solid critical reading habits to spot the language cues. The analysis reveals that media outlets and politicians choose words on purpose to build stories that favour their goals. When recipients notice such tactics, they comprehend the material more calmly and the chance that someone will manipulate them decreases.

The proposed approach can be used as a tool for increasing media literacy and developing critical thinking skills in conditions of information overload. The practical significance of the study lies in the possibility of its application in educational programs, journalism, and translation activities to reduce the impact of manipulative strategies on the audience.

Key words: linguistic manipulation, media texts, political rhetoric, emotional impact, framing, metaphor, euphemism, translation, media literacy.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві медіатексти та політична риторика відіграють визначальну роль у формуванні громадської думки, суспільних настроїв і моделей інтерпретації подій. Особливого значення при цьому набуває мова як інструмент впливу, адже саме через мовні засоби здійснюється не лише передача інформації, а й її оцінювання, інтерпретація та емоційне забарвлення. У англомовному медіапросторі часто вживають мовні маркери маніпуляції: метафори, евфемізми, оцінну лексику, фреймінг, повтори й інші риторичні прийоми. Вони впливають на сприйняття повідомлень, і цей вплив лишається непомітним для аудиторії.

Мова в сучасному медіадискурсі виконує подвійну функцію: вона передає зміст і водночас керує емоціями. Засоби комунікації не лише інформують, а й формують громадську думку.

Потік інформації зростає, цифрові медіа розширюються, політична комунікація посилюється на тлі глобальних соціальних і геополітичних змін. У цих умовах мовні засоби з маніпулятивним потенціалом ускладнюють об'єктивне розуміння подій. Вони задають інтерпретаційні рамки й визначають емоційні реакції реципієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження мовних маркерів маніпуляції в медіа- та політичному дискурсі активно розвиваються в межах критичного дискурс-аналізу, медіалінгвістики та цифрових гуманітарних студій. Теоретичну основу становлять праці Т.А. ван Дейка, який розглядає маніпуляцію як форму дискурсивного контролю, що реалізується через вплив на когнітивні моделі адресата. Учений доводить, що ключову роль у цьому процесі відіграють лексична селекція, імплікації, пресупозиції та стратегічне фреймування інформації, які спрямовують інтерпретацію повідомлень у потрібному напрямі [33].

У сучасній медіалінгвістиці значну увагу приділено дослідженню оцінної та емоційної лексики як індикаторів маніпулятивного впливу. Зокрема, М.Беднарек на основі корпусного аналізу новинного дискурсу доводить, що оцінні мовні ресурси, інтенсифікатори та модальні конструкції формують ідеологічні рамки інтерпретації подій і безпосередньо впливають на сприйняття інформації аудиторією [12]. Подібні висновки підтверджують і сучасні дослідження цифрового медіадискурсу, у яких наголошується на можливості автоматичного виявлення маніпулятивних стратегій на основі лексико-семантичних і прагматичних індикаторів мовлення [26].

Сучасні автори також розглядають мовні маркери маніпуляції в контексті сучасної політичної пропаганди. Так, у статті Н.А. Шмігельської вивчаються частотні лексичні маркери маніпуляції в англомовних політичних медіатекстах, зокрема військова термінологія, афективні слова з негативною конотацією та інші засоби, що реалізують стратегічні цілі політичних акторів у контексті конфліктних медійних наративів [27].

О.І. Ніка [9] аналізує модусні маркери маніпулятивності в сучасному україномовному медійному дискурсі, які можна частково екстраполювати на англомовні тексти. Вона підкреслює, що модусні конструкції (висловлювання переконання, припущення, обов'язку) ефективно впливають на інтерпретацію повідомлень, формуючи у читача певне ставлення до подій або явищ [9].

Ю.В. Поличева та О.О. Мельник [10] зосереджують увагу на маніпуляції емоціями, демонструючи приклади використання емоційно забарвлених прикметників, прислівників та інтонаційних конструкцій [10].

Ці дослідження підсилюють традиційні теоретичні моделі, демонструючи як лексико-граматичні, так і цифрові мовні індикатори маніпуляції реалізуються в сучасних медіатекстах та політичному дискурсі.

Дослідження мовних маркерів маніпуляції в англомовних медіатекстах та політичній риториці активно розвивається. З.Д. Голуб [2] пропонує структуру словника лексичних змінних, що дозволяє ідентифікувати інформаційно-психологічні маніпуляції, підкреслюючи значення лексичних одиниць як інструментів впливу на сприйняття аудиторії. Автор наголошує на здатності таких маркерів змінювати смислове навантаження повідомлення та викликати емоційні реакції читачів [2].

Сучасні дослідження мовних маркерів маніпуляції та перекладу в англомовних текстах акцентують увагу на глобалізаційних впливах, семантичних змінах та адаптації нових мовних

одиниць. Ю.Костик, І.Бахов, О.Шум, М.Гнатюк, Н.Нікітіна досліджують роль англіцизмів і багатомовного змішання в сучасних текстах, підкреслюючи їхній вплив на семантичне і прагматичне навантаження повідомлень та мовні практики [21].

Особливості перекладу наукових текстів англійською аналізують Л.Максименко, У.Шостак, О.Требик, Є.Костик, Ю.Малинка. Автори наголошують на необхідності точного відтворення семантики і стилю оригіналу, що забезпечує комунікативну адекватність та збереження наукової достовірності [22].

Проблеми політкоректності та лексичної семантики сучасної англійської мови розглядають Є.Костик, І.Голубєва, які показують, що вибір нейтральної лексики та зміни смислового поля слів виступають важливими мовними маркерами соціально-культурних норм [5].

Особливості перекладу неологізмів і сленгу в сучасній англійській мові досліджують Є.В. Костик, В.Р. Булацик, В.М. Богуцький. Вони підкреслюють, що переклад таких одиниць потребує врахування когнітивних і соціокультурних аспектів, а також контекстуального аналізу для збереження комунікативного ефекту [7].

Переклад англійських ідіом аналізують Є.В. Костик, А.Д. Алієва. Автори доводять, що для збереження емоційного та комунікативного навантаження необхідно враховувати коннотативну та прагматичну складові ідіом, що є критично важливим у медіатекстах і публіцистиці [6].

Таким чином, сучасні праці підтверджують важливість комплексного підходу до аналізу мовних маркерів та перекладу англомовних текстів, враховуючи глобалізаційні впливи, семантичні зміни та контекстуальні аспекти.

А.М. Коваленко та В.С. Новікова [4] досліджують мовні засоби реалізації тактик маніпулятивного впливу в англомовних мас-медіа, підкреслюючи поєднання семантичних, прагмалінгвістичних і синтаксичних стратегій. Автори зазначають, що маніпулятивна мова використовує неоднозначні конструкції, що створюють ілюзію об'єктивності та логічності, одночасно підсвідомо спрямовуючи емоції аудиторії [4].

О.М. Медвідь, О.О. Клочко та О.П. Стеценко [8] розглядають імплементацію прагмалінгвальних засобів у фейкових новинах англомовних інтернет-медіа. Вони підкреслюють використання емоційного підсилення, формування паніки або довіри до джерел і важливість розпізнавання таких маркерів для медіаграмотності [8].

Ц.Дун [3] аналізує маніпулятивні комбінації в англомовному політичному дискурсі, звертаючи увагу на контекстуальні та структурні фактори, які створюють комплексний вплив на читача.

Таким чином, сучасні наукові праці демонструють зміщення уваги від загальнотеоретичного осмислення маніпуляції до емпіричного вивчення конкретних мовних маркерів у цифровому медіапросторі, що зумовлює необхідність їх системного аналізу в англомовних медіатекстах і політичній риториці. Отже, існує необхідність системного дослідження мовних маркерів маніпуляції у сучасних англомовних медіатекстах та політичному дискурсі.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз мовних маркерів маніпуляції в англомовних медіатекстах і політичній риториці та визначення їхнього впливу на інтерпретацію повідомлень. Запропонувати методичні підходи до виявлення та аналізу маніпулятивних засобів у медіадискурсі для підвищення медіаграмотності.

Виклад основного матеріалу. У медіадискурсі використання мови часто є не лише методом подачі фактів. Медіа часто беруть участь у формуванні наративів, фреймінгу проблем та керуванні громадськими емоціями через тонкі мовні вибори. Як слушно зауважує Ю.В. Поличева, ці лінгвістичні техніки спрямовані на виклик певних емоційних реакцій, що впливають на погляди аудиторії щодо політичних, соціальних і культурних тем [10, с.51]. Від заголовків до вибору описових термінів, слова в медіа можуть викликати сильні емоційні реакції, часто впливаючи на аудиторію без її свідомого усвідомлення.

Однією з найважливіших функцій політичного дискурсу є функція переконання та пропаганди, а першорядною цільовою установкою політичного дискурсу є формування в соціумі тих поглядів та оцінок, які необхідні автору дискурсу, – то такий тип дискурсу, скоріше за все, направлений на свідомість громадськості, тобто є достатньо вагомим інструментом впливу. Дослідження маніпулятивних прийомів політичного дискурсу найчастіше ґрунтується на промовах політиків, тому політична реклама вважається актуальним об'єктом аналізу.

Майже всі сучасні події, зокрема і політичні, фіксуються і передаються за допомогою дещо ускладненої форми тексту. Перевагою дискурсу як одиниці операційного аналізу є те, що він дозволяє переходити від тексту як відносно завершеної, умовно обмеженої одиниці до інших текстів, бо дискурс представляє комунікативну подію як інтегровану сукуп-

ність окремих висловлень або текстів. Зазвичай зміст дискурсу розкривається не одним текстом, а декількома текстами у комплексі. Це призводить до того, що погляд на текст здійснюється з різних боків, тобто не як завершеної одиниці, а як відкритої метакомуніктивної одиниці. Таким чином, предметом дискурс-аналізу буде виступати «макротекст» або текстотип – своєрідна текстова форма з ускладненою структурою, яка в залежності від комунікативної мети, форми комунікації, кількості джерел передачі інформації, реалізується через сукупність різних типів текстів. Політична реклама розглядається як складна комунікативна подія, в процесі розвитку якої створюються тексти, кожен з яких доповнює наступний. Певна комунікативна подія формує гетерогенну складну форму тексту, якій притаманні ознаки риторичної, ритуальної та інституційної комунікації, а єдність структури представлено семантично та семіотично. Структурні елементи існуючої текстової форми можуть існувати як окремі тексти, але в єдиній структурі – це об'єднані зразки текстів, які включають у себе набір певних прототипічних ознак. Окреслені об'єднані зразки можна визначити як типи текстів письмової форми (друк рекламних текстів на різній продукції) або усної форми підготовленої комунікації направленої в одну сторону (аудіо, відео реклама та публічні виступи).

Типи текстів політичної реклами поєднуються в одну структуру, бо виражають намір автора у типових умовах комунікації, мають загальну прагматичну настанову, традиційно досягнення визначених комунікативних і маніпулятивних цілей та володіють спільними, взаємообумовленими ознаками на різних рівнях текстової структури. Базуючись на цьому можемо сказати, що політична реклама як продукт мовленнєвої діяльності складається з усної і письмової форми текстів, які лише у об'єднанні забезпечують повне розкриття теми/змістовно-смислового навантаження й наміру політика щодо створення власного позитивного іміджу. Це дає можливість визначити «макротекст» політичної передвиборчої реклами як певну авторську модель або як одиницю вищої абстракції, яка реалізується через прототипічний композиційно ускладнений різновид текстової форми.

До основних цілей передвиборчої кампанії як комунікативної події відносимо:

1) інформативну – надати інформацію про кандидата;

2) аргументативну – переконання виборця у перевагах кандидата;

3) спонукальну – спонукати виборця до конкретних дій;

4) маніпулятивну – викликати зворотні емоції виборця, – позитивні щодо власної кандидатури або критично негативні до образу опонента;

5) епідейктичну – вираження кандидатом оцінки поточної ситуації та її майбутнього розвитку.

Варто взяти до уваги, що політична реклама виконує соціально-орієнтуючу, ідеологічну функцію, оскільки політична реклама існує в умовах політичної конкуренції і покликана виділяти власний об'єкт комунікативної діяльності з-поміж інших. Текст політичної реклами базується на трьох елементах: обіцянок політика, його апеляції до влади та критиці своїх опонентів, що вказує на типовість та алгоритмічний характер. Для створення знакової форми реклами використовуються семіотичні знаки національно-історичного, морально-ціннісного й особистісного характеру, які здатні здійснювати вплив на масового адресата.

Публікації містять слова з яскравою емоційною забарвленістю, метафори й риторичні прийоми. Такі вислови формують ставлення громадян до окремих груп, політиків або всесвітніх процесів. Навмисне чи мимовільне нагнітання емоцій через мову особливо поширене у політичних і соціальних медіа. У репортажах емоційно забарвлена лексика або вибіркове подання контексту змінює те, як аудиторія сприймає події та їх учасників.

Візьмемо словосполуки «illegal immigrants» та «undocumented migrants». Перша фраза підкреслює порушення закону й звично викликає негатив. Друга фраза звучить нейтральніше й показує мігрантів без документів у людському вимірі.

Фреймінг відчутно змінює громадську думку. ЗМІ, свідомо чи ні, добирають слова, щоб викликати конкретні емоції й сформувати певний погляд на подію. Один з основних методів лінгвістичної маніпуляції в медіадискурсі – це використання епітетів, емоційно забарвлених прикметників або описових фраз, що викликають певне ставлення до особи, події чи ідеї. Наприклад, під час політичних виборів кандидата можуть називати «heroic leader» (героїчний лідер) або, навпаки, «corrupt politician» (корумпований політик) [15, с. 15]. Переклад таких висловів часто потребує трансформацій. Наприклад, епітет «*heroic leader*» у перекладі може бути адаптований як «героїчний очільник» або «видатний лідер» залежно від контексту, аби зберегти емоційне забарвлення та асоціативне навантаження. Таким же чином *«corrupt*

politician» може перекладатися як «корумпований політик» або «чиновник, замішаний у корупції», якщо необхідно передати конкретний підтекст чи уникнути прямого осуду.

Фраза «military intervention» (військова інтервенція) звучить набагато менш агресивно та конфронтаційно, ніж «military invasion» (військова інвазія), хоча обидві фрази описують одну й ту ж дію. При перекладі цієї фрази може використовуватися зміщення стилістичного регістру. Наприклад, «military intervention» можна перекласти як «військове втручання», що звучить нейтральніше, або ж як «збройна інтервенція», якщо потрібно підкреслити негативний аспект. Евфемізми часто служать для зменшення серйозності події, як, наприклад, коли «collateral damage» (побічні втрати) використовуються замість «civilian casualties» (цивільні жертви). Ця маніпуляція гарантує, що аудиторія менш схильна сприймати дію негативно, підсвідомо формуючи її як більш прийнятну або навіть виправдану [15, с. 42].

Подібну функцію виконують й інші евфемістичні конструкції, поширені в англомовному політичному дискурсі. Наприклад, фраза «enhanced interrogation techniques» використовується замість прямого слова «torture», що значно пом'якшує сприйняття жорстоких методів допиту. Так само вислів «regime change» часто подається як нейтральний політичний процес, хоча фактично може означати насильницьке повалення влади. У медіатекстах також поширеним є вживання формулювань на кшталт «security operation» замість «military attack», що змінює оцінний фокус повідомлення.

Для показу впливу таких мовних маніпуляцій візьмемо конкретні матеріали з відомих медіа. Прикладом є публікації про громадянську війну в Сирії в «The New York Times». У текстах неодноразово зустрічається словосполука «war on terror», якою позначали військові дії на Близькому Сході. Фраза несе моральне навантаження і протиставляє «добро» і «зло». Українською цей термін передають як «війна з тероризмом», але через культурні відмінності частина емоційного змісту зникає.

Отже, мовні елементи маніпуляції в медіа та політиці виконують не лише описову, а й стратегічну роль: вони встановлюють оціночні рамки, впливають на емоційне сприйняття подій і задають напрям, у якому аудиторія має інтерпретувати інформацію.

Щоб підсилити емоційний вплив, перекладач може використати трансформацію конкретизації, наприклад, «боротьба з терористичною загрозою», або ж залишити нейтральний варіант для збереження балансу. Фреймуючи конфлікт таким чином, медіа формує громадське сприйняття, звертаючи увагу на спрощену картину складної геополітичної ситуації. Подібний ефект спостерігається і в інших випадках: наприклад, словосполучення «peacekeeping mission» може перекладатися як «миротворча місія», що створює позитивну конотацію, хоча в реальності може йтися про повноцінну військову операцію. Так само формулювання «security measures» часто використовується замість «restrictions» або «limitations», що дозволяє подати обмеження прав як необхідний захисний крок.

У сучасних медіа мова виконує не лише функцію передавання даних. Вона служить засобом, який формує те, як громадськість сприймає події, задає напрям обговорень і провокує конкретні почуття. Редакції знають: подача матеріалу, добір слів і побудова заголовка визначають, як відреагують читачі. Заголовок «Crackdown on Protesters» викликає гостріше почуття, ніж констатація «Police Dispersed a Demonstration», хоч описує ту саму подію.

Слова активізують страх, обурення, співчуття чи сподівання, а ці емоції змінюють напрям розмов у суспільстві. Маніпулятивна мова працює так: вона спонукає людину відчути замість того, щоб проаналізувати. Підміну раціонального оцінювання забезпечують стійкі образи, на кшталт «information battlefield» чи «media war», що уявляють інформаційні процеси як безперервну небезпечну сутичку.

Емоційна мова створена для того, щоб викликати сильні реакції у аудиторії – як позитивні, так і негативні – щодо особи, події чи ідеї. Наприклад, використання епітетів – слів чи фраз із сильними емоційними конотаціями – може створити позитивний або негативний образ індивіда чи групи. Термін «radical» [19] (радикальний) може бути використаний для опису особи з суперечливими поглядами, але також часто слугує інструментом делегітимізації, асоціюючи її з екстремізмом або небезпекою [23]. При перекладі терміну «radical» важливо враховувати контекст: залежно від політичної ситуації перекладач може обрати варіанти «радикальний», «екстремістський» або «крайній», що дозволяє відтворити потрібний рівень емоційної оцінки.

Інші оціночні слова працюють ідентично. У політичних текстах словосполуки «controversial leader» чи «strongman» водночас несуть нейтральний зміст і прихований негатив, тому виникає

нечітке, але емоційно напружене враження про політика. Такі слова не тільки називають явище, а й одразу підказують, як до нього ставитися, щойно читач бачить заголовок.

Мітка «hero» часто слугує для того, аби звеличити вчинки людини, зокрема в політичних промовах, і надати їй вигляд чесного борця. Якщо ж це слово вживають до особи, яка викликає суперечки, перекладач іноді замінює його на «самопроголошений герой», «так званий герой» або «псевдогерой», щоб показати іронію чи осуд. Те само стосується й інших позитивних ярликів: «defender», «patriot» і «leader» у медіатекстах часто лишень укріплюють авторитет політика, не зважаючи на те, що він робить насправді.

ЗМІ обирають слова «terrorist» (терорист) і «freedom fighter» (борець за свободу) залежно від політичної позиції видання. Якщо медіа називає групу «terrorists», воно створює у читача відчуття загрози, насильства й безладу. Інше видання ту ж групу назве «freedom fighters», і тоді читач бачить у її членах постраждалих, які борються за права. Перекладач має пам'ятати, що ці слова несуть сильний емоційний тиск. Замість прямого вживання «терорист» або «борець за свободу» він часто бере нейтральніші варіанти: «бойовик», «повстанець», «екстреміст». Вибір слід змінює реакцію аудиторії: одних представляють як злочинців, інших – як героїв. Такий прийом називається фреймінг. Він спрацьовує тому, що активує у читача готові уявлення та емоції і тим самим штовхає читача на бік однієї зі сторін конфлікту.

Евфемізми також слугують маніпуляцією в медіа. Жорстке або неприємне слово замінюють м'якшим, приємнішим, і тоді сприйняття події змінюється.

Політичні повідомлення часто замінюють слово «kill» на «neutralize targets», а слово «prison» – на «detention facility». Ці формулювання звучать технічно і віддалено. Такі заміни зменшують емоційне навантаження і приховують жорсткість дій.

Українською «collateral damage» найчастіше перекладають як «побічні втрати». Цей варіант зберігає евфемістичний ефект. Якщо потрібно показати шкоду, перекладач уточнює: «випадкові втрати серед цивільного населення». У будь-якому разі термін приховує факт загибелі мирних людей і подає це як сумний, але неминучий результат війни [10, с. 52].

У політичному дискурсі евфемізми виправдовують сумнівні рішення. Вторгнення в Ірак у США та Великобританії назвали «a mission of liberation» («місія звільнення»). Таке формулювання приховує насильство і зменшує обурення громадськості, подаючи дію як морально правильну [17].

Те саме відбувається зі словосполукою «regime change»: її подають як нейтральну політичну зміну, хоча насправді йдеться про насильницьку заміну влади.

Гіпербола – це навмисне перебільшення, яке ЗМІ використовують, щоб викликати сильну емоційну реакцію. Підвищуючи значення події, вираз посилює її вплив на читача чи глядача. Під час криз або катастроф такий прийом з'являється майже в кожному повідомленні. Заголовки, що містять фрази «найгірша повінь в історії» або «найзнищувальніша економічна катастрофа», мають на меті змусити людей пережити страх або відчути терміновість. Політичні рубрики користуються тим самим прийомом: вислови «democracy under attack» чи «a nation on the brink» створюють враження крайньої загрози навіть тоді, коли ситуація не досягла критичного стану.

Наприклад, після ураганів чи землетрусів медіа часто описують руйнування, навмисно перебільшуючи дійсність. Друк заголовків на кшталт «The Worst Refugee Crisis in History» підсилюють емоційний відгук у читача [18].

У політичному дискурсі емоційний тиск проявляється у виборі принижувальних епітетів для характеристики опонентів.

Наприклад, термін «ліберальна еліта» використовується консервативними медіа, щоб зобразити політичних опонентів як відірваних від реальності та відчужених від проблем звичайних людей. Прикладом цього є стаття Fox News під заголовком «Liberal Elite's Attack on Democracy» («Атака ліберальної еліти на демократію»), яка неодноразово використовує термін «elite» («еліта»), щоб натякати, що ліберальна політика не відповідає інтересам пересічних американців [16]. З іншого боку, терміни, такі як «radical left» («радикальна ліва») або «socialist» («соціаліст»), використовуються для того, щоб викликати страх і підозру серед більш консервативних виборців [19].

Гіпербола часто використовується для перебільшення значення конкретної події, посилюючи її емоційну вагу. Розглянемо частотне використання терміну «crisis» («криза») в медіа щодо міграції чи економічних спадань [25]. Таке гіперболічне подання покликане викликати відчуття терміновості, загрози та необхідності негайних рішень. Подібно працюють і формулювання «border chaos» або «migration wave», які метафорично зображують соціальні процеси як сти-

хійні лиха, тим самим підсилюючи тривожність аудиторії.

З іншого боку, політики й журналісти часто вдаються до метафор, щоб пояснити складні події простими словами. Такі порівняння допомагають слухачам швидко зрозуміти суть проблеми. У багатьох ситуаціях метафори викликають чіткі почуття: страх, гнів, солідарність. Після атак 11 вересня 2001 року вживання словосполуки «War on Terror» поширилось у світовій пресі. Вислів перетворив боротьбу з терористичними групами на образ повномасштабної війни, замість того щоб говорити про поліцейську або дипломатичну діяльність. Уявна картина війни підсилює враження, що країні загрожує знищення, і тому виправдовує надзвичайні рішення: посилені перевірки на кордонах, додаткові повноваження спецслужб, військові інтервенції.

Емоційний ефект слів пояснюється тим, що телеканали, газети й онлайн-видання відбирають для публікації саме ті терміни, які задають певний настрій. Цей настрій залежить не тільки від фактів, а й від того, як їх подають. Сирійське збройне протистояння слугує наочним доказом.

У статті представлений аналіз окремих уривків англомовних медіатекстів і політичних промов з метою виявлення мовних засобів маніпулювання та з'ясування, як вони змінюють сприйняття інформації аудиторією. Для аналізу були відібрані реальні політичні заяви й заголовки з провідних англомовних інформаційних платформ: CNN, BBC та The Guardian.

1. Емоційно забарвлені лексичні маркери

Заголовки стрічки новин часто містять слова з високою емоційною силою, які формують початкове ставлення читача до події. Наприклад, у заголовку «Fears of a New Cold War as Russia Beefs up Military» слово *fears* («страхи») підсилює тривожне сприйняття новини, що провокує емоційну реакцію ще до прочитання тексту. Такий прийом називають емоційним фреймінгом.

З наведених прикладів видно, що емоційно забарвлені вирази здатні змінювати тон повідомлення, викликаючи у читача відчуття тривоги або незадоволення.

2. Риторичні маркери та питання

Риторичні запитання часто використовуються у політичній риториці для «спонукання» аудиторії до певної позиції без прямого твердження. Приклад: *«Can we afford to ignore this threat?»* – фактично не ставить слухача в позицію вибору, а змушує погоджуватися з тезою про загрозу.

Риторичні маркери використовуються для того, щоб не просто подати інформацію, а сформувати у слухача/читача певний тип реакції, часто неусвідомлений.

3. Пасивні конструкції та евфемізми

Політики і журналісти часто уникають прямої відповідальності за дії або події, вдаючись до пасивних конструкцій або евфемістичних формул. Наприклад, вислів *«Mistakes were made…»* дозволяє уникнути вказівки на конкретних виконавців, розмиваючи відповідальність.

Такі мовні маркери створюють ілюзію об'єк-

Таблиця 1

Емоційно забарвлені маркери в англомовних медіа

№	Джерело	Цитата	Маніпулятивний маркер	Вплив на сприйняття
1	CNN	*«Fears of a new Cold War…»*	*fears*	Підсилює тривогу
2	The Guardian	*«has lost out…»*	*lost out*	Створює негативну конотацію
3	BBC	*«Prioritising short-term profits… has sometimes meant that… has lost out»*	*short-term*, *lost out*	Формує критичне ставлення

Таблиця 2

Риторичні маркери у політичних висловлюваннях

№	Джерело	Цитата	Вид маркера	Ефект
1	Політична промова	*«Can we afford to ignore this threat?»*	Риторичне питання	Стимулює погодження
2	NYT аналіз	фрази *«terrorist attack»/»lone wolf incident»*	Фреймінг	Формування негативної оцінки
3	The Economist	використання легких кліше (*«cycle of uncertainty»*)	Стилістичні кліше	Посилення очікуваного наративу

тивності та зменшують критичність сприйняття негативних або складних ситуацій.

4. Масштабні образи та фреймінг

Медіа використовується конструктами, які апелюють до культурних або історичних асоціацій читача. Згадка про «Cold War» пов'язує поточні події з масштабними історичними конфліктами, що посилює емоційне сприйняття новини.

Образи та масштабні фрейми створюють емоційно забарвлений контекст, що значно впливає на спосіб інтерпретації читачем.

Висновки. Мова діє як засіб, який здатний викликати емоції та впливати на судження; у медіа й у політичному висловлюванні ця здатність особливо помітна. Перенесення таких мовних прийомів іншою мовою додає труднощів. Під час перекладу

Таблиця 3

Пасивні конструкції та евфемізми

№	Цитата	Граматична/лексична форма	Маніпулятивна функція
1	*«Mistakes were made…»*	Пасив	Приховує винних
2	*«Downsizing»*	Евфемізм	Пом'якшує негатив
3	*«Prioritising short-term profit…»*	Абстрактна формула	Розмиває негатив

Таблиця 4

Образи та масштабні фрейми

№	Джерело	Маркер	Вплив
1	CNN	*«Cold War»*	Створює історичні асоціації страху
2	NYT заголовки	слова *«crisis», «threat», «danger»*	Формують відчуття загрози
3	CNN/Twitter	емоційно-насичені заголовки	Посилюють емоційне сприйняття

метафори й евфемізми втрачають частину емоційного навантаження, тому досягти однакової сили впливу важко. Той, хто перекладає політичні тексти й медіарепортажі, має виявляти культурну чутливість і розуміти, як відрізняються емоційні асоціації в різних мовах. Отже, свідоме чи не дуже свідоме емоційне маніпулювання через мову утворює сталу частину сучасної політичної й медійної тактики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз політичних виступів у відкритих джерелах (публічні промови). YouTube : веб-сайтю. URL: https://www.youtube.com (дата звернення: 15.02.2026)

2. Голуб З. Д. Структура словника маркерів лексичних змінних для виявлення інформаційно-психологічних маніпуляцій. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 264–268.

3. Дун Ц. Маніпулятивні комбінації в англомовному політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2022. Вип. 13, № 81. С. 17–19. URL: https://journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/3478 (дата звернення: 15.02.2026)

4. Коваленко А. М., Новікова В. С. Мовні засоби реалізації тактик маніпулятивного впливу в сучасних англомовних мас-медіа. *Нова філологія.* 2021. № 82. С. 104–110. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-82-17 (дата звернення: 11.02.2026)

5. Костик Є., Голубєва І. Політкоректність і лексична семантика сучасної англійської мови. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2025. Вип. 86, т. 2. С. 225–230. https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-2-34 (дата звернення: 11.02.2026)

6. Костик Є. В., Алієва А. Д. Особливості перекладу англійських ідіом. *Нова філологія*. 2023. № 89. С. 9–14. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-1 (дата звернення: 13.02.2026)

7. Костик Є. В., Булацик В. Р., Богуцький В. М. Особливості перекладу неологізмів і сленгу сучасної англійської мови. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія».* 2025. № 11 (41). С. 654–667. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-654-667 (дата звернення: 10.02.2026)

8. Медвідь О., Клочко О., Стеценко О. Імплементація прагмалінгвальних засобів для реалізації маніпулятивних стратегій фейкових новин (на матеріалі англомовних інтернет-медіа). *Філологічні трактати*. 2024. Т. 16, № 2. С. 86–102. https://doi.org/10.21272/Ftrk.2024.16(2)-9 (дата звернення: 15.02.2026)

9. Ніка О. І. Модусні маркери маніпулятивності в сучасному україномовному медійному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2024. Вип. 67. С. 88–91. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua (дата звернення: 15.02.2026)

10. Поличева Ю. В., Мельник О. О. Мовні засоби маніпуляції емоціями в англомовних медіатекстах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2024. № 69, т. 1. С. 50–54. https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.69.1.11 (дата звернення: 10.02.2026)

11. Prioritising short term profits… has sometimes meant… *BBC News :* веб-сайт. URL: https://www.bbc.com (дата звернення: 15.02.2026)

12. Bednarek M. Evaluation in Media Discourse: Analysis of a Newspaper Corpus. *London : Continuum*, 2006.

13. Entry for downsizing. *Cambridge Dictionary* : веб-сайт URL: https://dictionary.cambridge.org (дата звернення: 15.02.2026)

14. Fears of a new Cold War as Russia beefs up military. *CNN :* веб-сайт. URL: https://edition.cnn.com (дата звернення: 15.02.2026)

15. Entman R. M. Framing bias: Media in the distribution of power. *Journal of Communication.* 2007. Vol. 57, No. 1. P. 163–173. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x (дата звернення: 15.02.2026)

16. Three huge ways liberal news media lost the presidential election – and deserved it. *Fox News* : веб-сайт. URL: https://www.foxnews.com (дата звернення: 15.02.2026)

17. Iraq war 20 years on: Aftermath and Middle-East challenges. *Guardian*: веб-сайт. URL: https://www.theguardian.com (дата звернення: 15.02.2026)

18. Mass murder in Gaza: The world is watching. *Guardian*: веб-сайт. URL: https://www.theguardian.com (дата звернення: 15.02.2026)

19. Radical far-left or common sense: A look at Kamala Harris's policies. *Guardian*: веб-сайт. URL: https://www.theguardian.com (дата звернення: 15.02.2026)

20. The politics of fear: How language is used to manipulate the public. *Guardian*: веб-сайт. URL: https://www.theguardian.com (дата звернення: 15.02.2026)

21. Kostyk Y. et al. The influence of globalization on language practices: The role of anglicisms and multilingual blending in modern texts*. International Journal on Culture, History, and Religion*. 2025. Vol. 7 (SI1). P. 177–192. https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.160 (дата звернення: 15.02.2026)

22. Maksymenko L. et al. Features of translating scientific texts into English. *World Journal of English Language*. 2023. Vol. 13, No. 5. P. 514–519. https://doi.org/10.5430/wjel.v13n5p514 (дата звернення: 15.02.2026)

23. 10 ways the media manipulates you using emotion. *Medium* : веб-сайт. URL: https://medium.com (дата звернення: 15.02.2026)

24. Framing the war on terror: The language of conflict. *New York Times :* веб-сайт. URL: https://www.nytimes.com (дата звернення: 15.02.2026)

25. What Trump says: An analysis of political rhetoric. *New York Times* : вб-сайт. URL: https://www.nytimes.com (дата звернення: 15.02.2026)

26. Shakenova M. Parameterization of manipulative media discourse: Possibilities and problems of automatic diagnosis. *Digital Scholarship in the Humanities*. 2024. https://doi.org/10.1093/llc/fqae024 (дата звернення: 15.02.2026)

27. Passive voice and responsibility in politics. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*: веб-сайт. URL: https://plato.stanford.edu (дата звернення: 15.02.2026)

28. Strategies of manipulative rhetoric in business media. *The Economist* : веб-сайт. URL: https://www.economist.com (дата звернення: 15.02.2026)

29. Analysis of profit and loss framing. *The Guardian* : веб-сайт. URL: https://www.theguardian.com (дата звернення: 15.02.2026)

30. Media framing in conflict headlines. *The New York Times* : веб-сайт. URL: https://www.nytimes.com (дата звернення: 15.02.2026)

31. Van Dijk T. A. Discourse and knowledge: A sociocognitive approach. *Cambridge : Cambridge University Press*, 2014.

32. Van Dijk T. A. Discourse and manipulation. *Discourse & Society*. 2006. Vol. 17, No. 3. P. 359–383. DOI:10.1177/0957926506060250

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.112
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.22

МОВНІ СТРАТЕГІЇ ПРИВЕРНЕННЯ УВАГИ ЧИТАЧА В ЗАГОЛОВКАХ НІМЕЦЬКОМОВНИХ МЕДІАТЕКСТІВ

LINGUISTIC STRATEGIES FOR ATTRACTING READERS' ATTENTION IN HEADLINES OF GERMAN-LANGUAGE MEDIA TEXTS

Лєпухова Н.І.,
orcid.org/0000-0001-7476-559X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Петрукович С.В.,
orcid.org/0009-0000-6826-6225X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Статтю присвячено дослідженню мовних стратегій привернення уваги читача в заголовках німецькомовних медіатекстів. У сучасному інформаційному просторі заголовок виступає одним із ключових елементів медійного повідомлення, оскільки забезпечує первинний контакт із аудиторією та визначає подальшу читацьку реакцію. У роботі узагальнено наукові підходи до вивчення заголовка як мовного та текстового феномена, розглянуто його функції. Емпіричну базу дослідження становлять 200 заголовків, відібраних із матеріалів провідних німецькомовних видань. Методика дослідження ґрунтується на поєднанні загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів, що дозволяє всебічно охарактеризувати мовні засоби впливу. У результаті аналізу визначено основні мовні стратегії привернення уваги читача: експресивності, шоку або несподіванки, інтриги, лаконічності та образності. Показано, що стратегія експресивності реалізується через використання емоційно-оцінної, розмовної та зниженої лексики, що посилює сенсаційність заголовків. Стратегія шоку базується на залученні мовних одиниць із семантикою раптовості, драматизму та психологічного впливу. Стратегія інтриги передбачає створення інформаційної невизначеності за допомогою неологізмів, риторичних запитань і нестандартних лексичних поєднань. Лаконічність досягається шляхом синтаксичної компресії та використання контамінантів, які забезпечують передачу значного обсягу інформації у стислій формі. Стратегія образності реалізується через застосування тропів і стилістичних фігур, зокрема метафори, антитези та алюзії, що формують асоціативне сприйняття інформації. З'ясовано, що мовні стратегії у заголовках взаємодіють між собою та формують комплексний механізм впливу на реципієнта. Їх використання зумовлюється тематикою матеріалу, специфікою видання та орієнтацією на цільову аудиторію. Отримані результати сприяють поглибленню уявлень про функціонування медійних заголовків і можуть бути використані у подальших дослідженнях медійного дискурсу.

Ключові слова: медійний заголовок, німецькомовний медіадискурс, мовні стратегії, експресивність, прагматичний вплив, образність, лаконічність.

The article is devoted to the study of linguistic strategies for attracting readers' attention in the headlines of German-language media texts. In the contemporary information space, the headline functions as one of the key elements of a media message, as it ensures the initial contact with the audience and determines the reader's subsequent response. The paper synthesizes scholarly approaches to the study of the headline as both a linguistic and textual phenomenon and examines its functions. The empirical basis of the research consists of 200 headlines selected from leading German-language publications. The methodology is based on a combination of general scientific and specialized linguistic methods, which allows for a comprehensive characterization of linguistic means of influence. The analysis identifies the main linguistic strategies for attracting readers' attention: expressivity, shock or surprise, intrigue, conciseness, and imagery. It is demonstrated that the strategy of expressivity is realized through the use of emotionally evaluative, colloquial, and substandard vocabulary, which enhances the sensational effect of headlines. The strategy of shock is based on the use of linguistic units conveying suddenness, dramatic effect, and psychological impact. The strategy of intrigue involves creating informational uncertainty by means of neologisms, rhetorical questions, and unconventional lexical combinations. Conciseness is achieved through syntactic compression and the use of blends, which enable the transmission of a substantial amount of information in a condensed form. The strategy of imagery is realized through the use of tropes and stylistic devices, in particular metaphor, antithesis, and allusion, which shape the associative perception of information. It is established that linguistic strategies in headlines interact with one another, forming a complex mechanism of influence on the recipient. Their use is determined by the subject matter, the specificity of the publication, and its orientation toward the target audience. The findings contribute to a deeper understanding of the functioning of media headlines and may be applied in further research on media discourse.

Key words: media headline, German-language media discourse, linguistic strategies, expressivity, pragmatic impact, imagery, conciseness.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному просторі, що характеризується високою динамікою та конкуренцією за увагу аудиторії, особливого значення набуває ефективна організація медійного тексту. Одним із ключових елементів впливу на читача є заголовок, який виконує не лише інформативну, а й прагматичну функцію, спрямовану на привернення уваги та стимулювання читання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми специфіки медійного заголовка неодноразово привертали увагу лінгвістів. На початку XXI століття спостерігається посилений інтерес до їх дослідження. Зокрема, А.М. Коваленко, Н. Моісєєва, С. Гакл-Ресслер аналізують типологію, структуру та стилістичні особливості заголовків [4, 7, 10]. Роль заголовка як репрезентанта тексту висвітлено у працях А.М. Коваленка, тоді як Г.В. Микитів та Г.В. Шаповалова зосереджують увагу на співвідношенні заголовка й основного тексту [4, 6].

Постановка завдання. Попри значну кількість досліджень, недостатньо опрацьованим залишається комплексний аналіз мовних стратегій привернення уваги читача в німецькомовному медійному дискурсі, а також систематизація засобів, що забезпечують прагматичний вплив заголовків.

Метою статті є аналіз мовних стратегій привернення уваги читача в заголовках німецькомовних медіатекстів. Для досягнення мети передбачено: визначити функції заголовка; охарактеризувати мовні засоби експресивності; виокремити основні стратегії впливу та з'ясувати їхню роль у формуванні прагматичного потенціалу тексту.

Об'єктом дослідження є заголовки сучасних німецькомовних медійних текстів, відібрані методом суцільної вибірки з Інтернет-ресурсів видань *Der Spiegel*, *Süddeutsche Zeitung*, *Die Zeit* та інших. Емпіричну базу становлять 200 заголовків. Методика дослідження є комплексною та поєднує загальнонаукові (спостереження, опис, систематизація, індукція, дедукція) й аналітичні методи (аналіз, синтез). Контекстуальний аналіз використано для визначення функціонування мовних одиниць у заголовках, лексико-семантичний – для встановлення їх значеннєвих характеристик, системно-функціональний – для класифікації мовних засобів.

Виклад основного матеріалу. Заголовок має подвійну природу: з одного боку, він є автономною мовною одиницею, що передує тексту, з іншого – невід'ємною частиною тексту, пов'язаною з ним змістово й структурно. Дослідники читацької поведінки підкреслюють, що заголовок належить до перших елементів, які сприймає читач. Бернд Біре зазначає, що із 100 користувачів сторінки 40-70 читають заголовки, тоді як текст повністю – лише близько половини [9, с. 60]. Це підтверджує ключову роль заголовка у залученні аудиторії. Ефективний заголовок поєднує інформативність, точність, виразність і оригінальність, виступаючи стислим відображенням основної ідеї тексту [2]. Його модальність узгоджується з модальністю тексту, а сам він функціонує як метатекст, що орієнтує читача [1]. За Кійком Ю. Є., заголовок виконує інформативну, функцію зацікавлення та структурування, причому зазвичай реалізує кілька функцій одночасно [3. с. 188-190]. В. В. Різун розглядає заголовки як «опорні точки» тексту, які концентрують ключову інформацію та спрямовують сприйняття читача [5, с. 53].

У зв'язку з цим доцільним є виокремлення основних мовних стратегій привернення уваги.

Однією з найпоширеніших мовних стратегій привернення уваги читача у німецькомовних медійних заголовках є **стратегія експресивності**, що ґрунтується на використанні лексичних одиниць із виразним емоційно-оцінним забарвленням. Простір медійного тексту являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів, кожен із яких експліцитно або імпліцитно передає різні типи інформації. Побудова медійних заголовків значною мірою залежить від тематики матеріалу, спеціалізації видання та цільової читацької аудиторії. Саме тому автори медійних текстів активно використовують експресивні мовні засоби, що дозволяють досягти максимальної виразності при мінімальній витраті мовних ресурсів.

Для сучасного німецькомовного медійного дискурсу характерний експресивний акцент, тобто постійний пошук нових, яскравих засобів вираження – слів, образів та стилістичних прийомів. Експресивна лексика традиційно протиставляється нейтральній номінативній лексиці, однак у медійному дискурсі ці пласти функціонують у тісному взаємозв'язку. Проведений нами аналіз заголовків показує, що сенсаційність у 82 % випадків дійсно досягається за допомогою експресивних лексико-семантичних засобів, тоді як нейтральна лексика використовується значно рідше.

Важливим проявом цієї стратегії є використання розмовної лексики, що привносить у заголовок емоційність і наближає його до усного мовлення. Розмовні слова, вигуки, вульгаризми або лайливі елементи часто подаються

у вигляді прямої мови, що підкреслює автентичність висловлювання та створює ефект присутності. Наприклад, у заголовку *„Schubs mich und du fängst dir ne Kugel“* (express.de) погроза передається через дієслово *schubsen* «штовхатися», яке належить до грубої розмовної лексики. Подібний ефект створюється і в заголовку-питанні *„Schnappen sie hier den Kinderfänger von Leipzig?“*, де дієслово *schnappen* («упіймати, схопити») у поєднанні з іменником *Kinderfänger* («викрадач дітей») посилює драматичність повідомлення. Експресивний ефект спостерігається і в заголовку *„Großer Mist“* (sueddeutsche.de), де слово *Mist* («нісенітниця») має негативне оцінне забарвлення. Ще одним прикладом є заголовок *„Kabarettist beschimpft Söder als ‚Weichei‘“*, де розмовне слово *Weichei* («тюфяк», «слабак») використовується для характеристики політика, створюючи ефект сенсаційності. Експресивність заголовків посилюється також використанням лайливої лексики, яка часто подається у лапках як цитата з прямої мови. Так, у заголовку *„US-Präsident Trump bezeichnet Notenbanker als ‚Dummköpfe‘“* лайливе слово *Dummköpfe* («дурні») використовується у висловлюванні Дональда Трампа, що привертає увагу читачів завдяки поєднанню з високим політичним статусом мовця. Важливу роль у реалізації стратегії експресивності відіграють вигуки, що виражають безпосередню емоційну реакцію мовця. У медійних заголовках вони стимулюють увагу аудиторії, наприклад: *„Ach, Herr Verkehrsminister“, „Wipp, wipp, hurra“, „Hurra, wir haben beim Glücksdreh gewonnen!“, „Uff! Fortuna trifft im Pokal auf Ingolstadt“.*

Іншою важливою мовною стратегією привернення уваги читача є **стратегія шоку** або **несподіванки**, яка реалізується через використання лексики із семантикою неймовірності, сенсації, раптовості та психологічного потрясіння. У медійних заголовках широко використовуються прислівники із семантикою неймовірності, зокрема *unglaublich, unfassbar, frappierend*, що підкреслюють незвичайність або неочікуваність події. Так, у заголовку *„Unfassbar: OB-Kandidat in Mönchengladbach für tot erklärt“* прислівник *unfassbar* («неймовірно», «неможливо усвідомити») створює ефект шоку, який пояснюється у подальшій частині заголовка. Подібний ефект спостерігається і в заголовку *„Unfassbar, frappierend, fahrlässig“*, де поєднання кількох оцінних прикметників підсилює емоційне сприйняття повідомлення. У заголовку *„Die Menschen sind unglaublich wütend“* прислівник *unglaublich* поєднується з прикметником *wütend*, підкреслюючи силу емоційної реакції суспільства. Ефект раптовості створюється за допомогою прислівника *plötzlich*, як у заголовку *„Plötzlich staatsmännisch?“*, де несподівана характеристика політичної поведінки створює іронічний ефект. До цієї стратегії належить також використання лексики з прямою семантикою шоку. Наприклад, у заголовку *„Nach Bahn-Schock am Kölner Hbf.“* іменник *Schock* позначає психологічне потрясіння, пов’язане з трагічною подією. Подібним є заголовок *„Historischer Schock für die Wirtschaft“*, у якому слово *Schock* поєднується з прикметником *historisch*, підкреслюючи масштабність події. Шоковий ефект посилюється використанням лексики на позначення катастроф або нещасних випадків. Наприклад, у заголовку *„Nach Bahn-Schock am Kölner Hbf: Mann (25) nach schrecklichem Unfall in Lebensgefahr“* поєднання кількох лексичних одиниць (*Schock*, *Unfall*, *Lebensgefahr*) створює драматичний ефект і підсилює сенсаційність повідомлення.

Стратегія інтриги полягає у створенні інформаційної невизначеності або загадки, що спонукає читача звернутися до повного тексту повідомлення. Такий ефект часто досягається за допомогою неологізмів, риторичних запитань або незвичних лексичних поєднань. Наприклад, у заголовку *„Der erste Trump-Mann tritt zurück – wegen des Irankriegs“* неологізм *Trump-Mann* позначає прихильника поглядів президента США Дональда Трампа. Інші приклади загальномовних неологізмів: *Wohlstandsmüll, Organspende, Sozialtourismus, Rentnerschwemme, Überfremdung, Kollateralschaden, Gotteskrieger.* Подібні лексеми часто містять сильний соціально-політичний підтекст, що стимулює інтерес читачів. Інтрига посилюється також індивідуально-авторськими неологізмами, наприклад у заголовку *„Antisemiwas?“*, де незрозуміле слово викликає природне бажання з’ясувати його значення. Подібний ефект створює і заголовок *„Das neue Vier-Gefühl!“*, де авторський неологізм поєднується з низкою епітетів: *selbstbewusst, gemeinsam, kämpferisch, modern*. Стратегія інтриги реалізується також через незвичні поєднання власних назв з загальними іменниками, наприклад у заголовках *„Der Bibi-Sitter“, „Brexit-Boris muss den Gürtel enger schnallen“, „Rätsel um Titanic-Untergang gelöst?“, „ISIS-‚Beatles‘ in den USA angeklagt“*. У цих випадках відомі імена або назви вступають у несподівані лексичні зв’язки, що викликає зацікавлення реципієнтів.

Стратегія лаконічності полягає у прагненні досягти максимальної виразності за мінімальної кількості мовних засобів. Медійні заголовки часто характеризуються синтаксичною компресією, відсутністю дієслів або використанням коротких словосполучень. Лаконічність як характерна риса медійних заголовків нерідко поєднується з використанням контамінантів, тобто лексичних утворень, що виникають унаслідок поєднання елементів двох або більше слів і формують нову мовну одиницю з узагальненим значенням [7, с. 163]. Такі лексеми можна розглядати як своєрідні згорнуті словосполучення, у яких значний обсяг інформації передається у максимально стислій формі. Завдяки цьому контамінанти виконують функцію семантичної компресії: вони дозволяють журналістам у кількох словах передати складні суспільні або політичні процеси, водночас надаючи заголовку виразності та елементу мовної гри. У медійному дискурсі подібні утворення часто мають яскраве оцінне забарвлення і сприяють створенню іронічного або критичного ефекту. Показовим прикладом є заголовок ***„Von Jubilanti zu Jammerlanti“***, у якому використано два антропонімічні контамінанти – Jubilanti та Jammerlanti. Перша лексема утворена на основі дієслова jubeln («радіти», «тріумфувати») або іменника Jubel («тріумф, радість») і позначає групу людей, які перебувають у стані піднесення або святкують успіх. Натомість друга лексема – Jammerlanti – походить від дієслова jammern («скаржитися», «нарікати») і використовується для позначення осіб, що висловлюють невдоволення або перебувають у пригніченому стані. Обидва слова мають однакову морфологічну структуру та подібне фонетичне оформлення, що створює ефект ритмічної симетрії та підсилює стилістичну виразність заголовка. Використання прийменникової конструкції ***„von … zu …“*** підкреслює динамічний характер змін, тобто перехід від одного емоційного стану або політичної позиції до іншої. У такому контексті контамінанти виконують не лише номінативну, але й інтерпретаційну функцію, оскільки вони узагальнено характеризують учасників політичного процесу. Завдяки грі слів автор заголовка передає зміну суспільних настроїв: від початкового оптимізму і тріумфу до розчарування або критики. Подібний прийом дозволяє у надзвичайно стислому мовному форматі відобразити складну політичну динаміку, що є характерною рисою сучасного медійного дискурсу. Крім того, використання контамінантів у заголовках має виразний прагматичний ефект. По-перше, незвичне слово привертає увагу читача і стимулює його інтерес до змісту матеріалу. По-друге, фонетична подібність лексем Jubilanti і Jammerlanti створює ефект мовної гри, що полегшує запам’ятовування заголовка. По-третє, такі утворення дозволяють журналісту висловити оцінку події або явища у непрямій, іронічній формі. Таким чином, поєднання лаконічності з використанням контамінантів виступає ефективним засобом підвищення експресивності та комунікативної привабливості медійного заголовка.

Однією з ефективних мовних стратегій привернення уваги читача у німецькомовному медійному дискурсі є стратегія образності, що ґрунтується на використанні стилістичних тропів і фігур мовлення, які надають заголовкам яскравого, асоціативного характеру. Образні мовні засоби дозволяють журналістам не лише інформувати про подію, але й формувати певну інтерпретацію повідомлення, емоційно впливаючи на аудиторію. Завдяки образності заголовок набуває підвищеної виразності, легко запам’ятовується та викликає інтерес до подальшого читання тексту.

У процесі аналізу медійних заголовків було встановлено, що образність реалізується передусім через контрастні стилістичні фігури, метафоричні номінації та алюзії, які апелюють до культурної пам’яті читача. Одним із поширених прийомів створення образності є антитеза, тобто стилістична фігура, що базується на протиставленні понять або явищ. Контраст дозволяє підкреслити суперечливість ситуації або акцентувати увагу на різниці між двома станами чи характеристиками. Наприклад, у заголовку ***„Neues Lager, alte Probleme“*** протиставляються прикметники neu та alt. Завдяки такому контрасту читач одразу отримує сигнал про те, що зміна політичної конфігурації або влади не призвела до вирішення попередніх труднощів. Подібний прийом використано в заголовку ***„Große Ohren, kleiner Mund“***. Контраст між прикметниками groß і klein створює образну характеристику людини, яка більше слухає, ніж говорить. Такий образ може використовуватися для опису політика або чиновника, який займає пасивну позицію у публічному дискурсі. У заголовку ***„Mächtige Oligarchen, arme Mittelschicht“*** антитеза має виразне соціально-політичне забарвлення. Протиставлення прикметників mächtig та arm підкреслює соціальну нерівність і створює узагальнений образ суспільства, де влада і ресурси зосереджені в руках невеликої групи осіб.

Важливим інструментом реалізації стратегії образності є метафора, яка ґрунтується на пере-

носному вживанні слова або словосполучення. Метафоричні заголовки створюють у свідомості читача образи, що допомагають краще інтерпретувати описувану подію. Так, у заголовку ***„Der totale Kahnsinn“*** використано гру слів, яка поєднує антропонім Kahn (прізвище відомого футбольного воротаря Олівера Кана) зі словом Wahnsinn («божевілля»). У результаті виникає неологізована метафора Kahnsinn, що підкреслює виняткову або надзвичайну гру спортсмена. Такий заголовок поєднує оцінність, гумор і образність. Метафоричний характер має і заголовок ***„Usain Gold“***, у якому ім'я легкоатлета Усейна Болта асоціюється із золотом – символом перемоги та найвищого спортивного досягнення. Таким чином, слово Gold виступає метафорою тріумфу спортсмена. У заголовку ***„Minister im Sturm“*** метафора Sturm («буря», «шторм») використовується для позначення складної політичної ситуації або потужної хвилі критики. Завдяки такому образу читач отримує уявлення про напруженість і конфліктність подій. Іншим прикладом є заголовок ***„Das schwarze Gold und sein blutiges Erbe“***, де словосполучення schwarzes Gold виступає метафоричним позначенням нафти як природного ресурсу. Водночас додатковий компонент blutiges Erbe натякає на конфлікти, насильство або трагедії, пов'язані з видобутком чи використанням цього ресурсу. У заголовку ***„Die Karawane stoppen“*** використано метафоричний образ каравану, який символізує великий потік людей або подій (часто у контексті міграційних процесів). Подібна метафора створює враження масштабності та динамічності описуваного явища. Заголовок ***„Auf der Kippe“*** також має метафоричний характер. Словосполучення означає нестійкий стан, коли подія або рішення можуть розвинутися у різних напрямках. Такий образ передає відчуття невизначеності та напруженого очікування.

Ще одним важливим елементом стратегії образності є алюзія, тобто непряме посилання на відомі культурні, історичні або літературні факти. Використання алюзій передбачає наявність спільного культурного фонду між автором і читачем. Наприклад, заголовок ***„Eine amerikanische Tragödie“*** апелює до однойменного роману Теодора Драйзера, використовуючи літературну алюзію для характеристики сучасної події як драматичної і трагічної. У заголовку ***„Rahn spritzt … und Tooor!“*** використано алюзію на знаменитий коментар футбольного матчу 1954 року. Така цитата викликає у читачів асоціації з історичним моментом у спортивній історії Німеччини. Інший приклад – ***„Madrid oder Mailand, Hauptsache Italien!“*** – є алюзією на відомий вислів німецького футболіста Андреаса Меллера. Використання цієї цитати створює іронічний ефект і водночас апелює до колективної пам'яті спортивних уболівальників.

Висновки. Аналіз німецькомовних медійних заголовків показує, що вони виконують не лише інформативну, а й виразну прагматичну функцію, забезпечуючи привернення уваги читача. У заголовках активно використовуються мовні стратегії експресивності, шоку, інтриги, лаконічності та образності, які формують емоційний і когнітивний вплив на реципієнта. Найбільшу роль відіграють експресивні та образні засоби, що підсилюють сенсаційність і привабливість повідомлення. Поєднання кількох стратегій у межах одного заголовка підвищує його комунікативну ефективність. Подальші дослідження можуть зосереджуватися на зіставному аналізі медійних заголовків у різних мовах і типах медіа. Перспективним є також вивчення впливу заголовків на читацьке сприйняття з урахуванням когнітивних і психолінгвістичних чинників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Германов В. Вплив сенсаційних журналістських матеріалів на підсвідомість аудиторії. *Актуальні питання масової комунікації.* Випуск 03 URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=book.index&book=31 (дата звернення: 19.03.2026)

2. Іванов В.Ф. Дослідження змісту повідомлень. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1278 (дата звернення: 19.03.2026)

3. Кійко Ю. Є. Німецькі й українські інформаційні види текстів у зіставленні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки.* Вип. 22. Том 1. Чернівці : Книги ХХІ, 2010. С. 188-192.

4. Коваленко А. М. Заголовок англомовного журнального мікротексту-повідомлення : структура, семантика, прагматика : дис. канд. філол. наук. Київ, 2002. 187 с.

5. Лінгвістика впливу/ В.В. Різун та ін. К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. 148 с.

6. Микитів Г. В. Інтерпретація газетних заголовків у сучасному інформаційному просторі. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2010. № 1. С. 233-237.

7. Моісєєва Н. Семантичні та функціональні особливості німецьких контамінованих лексем. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*, 2015. Вип. 55. С. 163-165.

8. Biere B. U. Zur Konstitution von Pressetexten. *Sprache in den Medien nach 1945* / Hrsg. von B.U. Biere, H. Henne. Tübingen : Niemeyer, 1993. S. 56-86.

9. Hackl-Rößler S. Textstruktur und Textdesign. Textlinguistische Untersuchungen zur sprachlichen und optischen Gestaltung weicher Zeitungsnachrichten. Tübingen : Narr, 2006. 225 S.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81’25:34
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.23

KEY ASPECTS OF LEGAL TERMINOLOGY TRANSLATION

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Makukhina S.V.,
orcid.org/0000-0001-6269-8406
Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities
Kherson State Agrarian and Economic University

The article examines the key aspects of legal terminology translation as a complex and multifaceted field within translation studies. The relevance of the research is обусловлена the increasing level of international cooperation, which requires accurate and adequate translation of legal documents between representatives of different legal systems and cultures. Particular attention is paid to the issue of the lack of full equivalence between legal terms in different languages, which is обусловлена differences in legal systems, historical development, and sociocultural factors.

The study analyzes the main approaches to defining translation transformations, including lexical, grammatical, and complex ones. It reviews the scholarly perspectives of Ukrainian and foreign researchers on the application of translation strategies in rendering legal concepts. The necessity of considering the systemic relationships between terms within each legal system to achieve translation adequacy is substantiated. The main methods of translating legal terminology are identified, including the use of lexical equivalents, calquing, transcription, transliteration, descriptive translation, approximate translation, and the creation of neologisms. The reasons for applying these transformations are analyzed, particularly structural and semantic differences between languages, as well as the specific nature of legal vocabulary, which is characterized by precision, unambiguity, and standardization. The importance of the translator’s professional competence is emphasized, as a legal translator must possess not only linguistic knowledge but also a solid understanding of the legal systems involved. It is argued that adequate translation of legal texts is possible only when communicative equivalence is achieved and semantic accuracy is preserved. The conclusions highlight that the main difficulties in translating legal terminology include polysemy, the absence of direct equivalents, and differences in linguistic structures. The study suggests applying a комплекс of translation transformations to improve translation quality. The findings can be used in the practice of legal translation as well as in the training of specialists in translation studies.

Key words: legal terminology; translation; translation transformations; lexical transformations; grammatical transformations; legal texts; equivalence; translation adequacy; legal systems; intercultural communication.

У статті досліджено ключові аспекти перекладу юридичної термінології як складної та багатогранної галузі перекладознавства. Актуальність теми зумовлена зростанням міжнародної співпраці, що потребує точного та адекватного перекладу правових документів між представниками різних правових систем і культур. Особливу увагу приділено проблемі відсутності повних еквівалентів між юридичними термінами різних мов, що пояснюється відмінностями у правових системах, історичних умовах та соціокультурних чинниках. У роботі проаналізовано основні підходи до визначення перекладацьких трансформацій, зокрема лексичних, граматичних та комплексних. Розглянуто наукові погляди вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо застосування перекладацьких стратегій у процесі передачі юридичних понять. Обґрунтовано необхідність врахування системних зв’язків між термінами у межах кожної правової системи для досягнення адекватності перекладу. Визначено основні способи перекладу юридичної термінології, серед яких: використання лексичних відповідників, калькування, транскрипція, транслітерація, описовий переклад, наближений переклад та створення неологізмів. Проаналізовано причини використання цих трансформацій, зокрема структурні та семантичні відмінності між мовами, а також специфіку юридичної лексики, що характеризується точністю, однозначністю та нормативністю.

Наголошено на важливості професійної компетентності перекладача, який повинен володіти не лише мовними знаннями, а й орієнтуватися у правових системах обох мов. Доведено, що адекватний переклад юридичних текстів можливий лише за умови досягнення комунікативної еквівалентності та збереження змістової точності. У висновках підкреслено, що основними труднощами перекладу юридичної термінології є багатозначність термінів, відсутність прямих відповідників та розбіжності у мовних структурах. Запропоновано використовувати комплекс перекладацьких трансформацій для підвищення якості перекладу. Результати дослідження можуть бути використані у практиці перекладу юридичних текстів та у підготовці фахівців у галузі перекладознавства.

Ключові слова: юридична термінологія; переклад; перекладацькі трансформації; лексичні трансформації; граматичні трансформації; правові тексти; еквівалентність; адекватність перекладу; правові системи; міжкультурна комунікація.

Problem statement. Today’s reality is characterized by the rapid development of trade, cultural, and economic priorities and political relations between states. Almost all of these areas are governed by various laws and regulations set forth in different legal documents. The parties to these relations speak different languages and belong to different cultures, which increases the need for legal translation. Lexical equivalents often fail to convey the correct meaning of lexical units, since similar terms in two languages may have different meanings or different semantic ranges for closely related concepts. For this reason,

selecting equivalent equivalents for an accurate translation of terms is possible only after examining the relationships within each terminological system and the inter-system correlations between terms. The translation of legal texts is considered one of the most challenging types of translation. In our view, the main challenge in translating legal documents lies in the fact that every country has its own legal system, which reflects its culture, history, and mindset.

Legal terminology covers a wide range of legal fields and institutions, so when translating legal texts, it is essential to take into account the fact that the laws of different countries vary greatly. Translators face sociocultural barriers due to cultural differences between the culture of the text's originator and the culture of the target language's speakers. Although the translation of legal terms must be as accurate and correct as possible, it is impossible to adapt the entire text to the norms of another culture.

Analysis of recent research and publications. During the translation process, it is often necessary to use translation strategies that may alter the structure of the original sentences. These transformations include a variety of changes that alter the vocabulary, grammar, and semantics of the source text.

The issues of translation transformations have been studied by many scholars, both Ukrainian and foreign, such as I. Korunets, I. Sinyagovska, I. Melchuk, J.-P. Vine, J. Darbelne, I. Zorenko, L. Naumenko, A. Gordeeva, Ya. I. Retcker, V. Klymenko, T. Levytska, A. D. Schweitzer, M. Shemuda, O. O. Selivanova, and others.

Some researchers focus on lexical translation transformations, such as the use of synonyms and antonyms to select the best words for conveying meaning. Other researchers examine grammatical transformations, such as changes in sentence structure and the use of different tenses to ensure the grammatical correctness of the translation. Ukrainian scholar O. O. Selivanova studies transformation as a process involving changes in the form, structure, and content of texts to ensure that the communicative impact on the recipients of the original and translated texts is consistent. She distinguishes between transformations at the level of formal aspects (lexical or grammatical transformations) or semantics (semantic transformations) of the source text for subsequent transmission.

French linguists such as Jean-Paul Vigne and Jean Darbelnet distinguish between direct and indirect methods of translation, including literal translation, calquing, borrowing, and others. This diversity of approaches and research in the field of translation transformations underscores the relevance of this issue for translators and linguists.

Research in this area contributes to the development of both the theoretical foundations of translation studies and the practical skills of translators. Having analyzed the aforementioned findings of Ukrainian and foreign scholars, one can conclude that understanding, studying, and applying translation transformations is of great importance for improving translation quality and ensuring effective communication between different linguistic and cultural communities.

The aim of this study is to examine translation transformations as an important aspect of translation and their role in ensuring the accuracy and appropriateness of the rendering of legal norms, as well as to analyze lexical and grammatical transformations in the translation of English-language international legal documents.

To explore the concept of translation transformations and analyze lexical-grammatical transformations based on international legal documents, the following methods were employed: a literature review (an analysis of theoretical conclusions by Ukrainian and foreign scholars regarding the application of translation transformations), linguistic and corpus analyses (analysis of lexical and grammatical translation transformations in English-language and translated international legal documents).

Presentation of the main material. For multilingual communicators to interact as fully as possible, it is necessary to produce texts in the target language that are communicatively equivalent in value to the original text in the foreign language. The communicative equivalence of a text is crucial for understanding the mechanics of translating foreign-language materials. For the communicator, both texts function as equivalent existential forms of the same message and share functional and structural semantic identity [1, c. 218]. When translating legal documents, such equivalence can only be achieved if the translator has legal knowledge in both the source and target languages. A basic understanding of the law, particularly relevant legal terminology, is a mandatory requirement for translators working in the legal field.

It should also be noted that legal terms must reflect the legal reality of the state. Every legal term and every legal category must outwardly reflect the essence of a state-legal phenomenon or social practice and accurately convey the meaning of each category; furthermore, when interpreted legally, they must not be ambiguous or have multiple meanings. When there is a discrepancy between the meaning and the content of a legal term, its semantic significance is lost, and it will have a distorted impact on the social environment for which it is intended. However, the function of legal terminology lies not only in the precise and clear definition of the linguistic meaning of national legal

concepts, but also in giving them practical significance and serving as a means of communication, primarily in professional legal practice. Translation transformation is often used to ensure the best possible translation. The issue of translation transformations when translating from one language to another is not a new one). Many scholars have addressed this issue over the years. Although there are differences of opinion regarding the number and typology of these techniques, all authors agree that translation transformations can be divided into lexical, grammatical, and complex ones [2, c. 58].

There are various reasons for the use of lexical transformations. For example, the primary reason lies in the characteristics inherent to each language, which are shaped by the history and culture of its speakers and influence the formation and development of its lexical system.

In modern legal language, there are a number of specific requirements for legal terms that must be taken into account during the translation process. These include: correspondence with the concept being denoted in the specialized field, the term's independence from context, the presence of a definition, a commitment to unambiguity, systematicity, functional consistency, compliance with terminological standards, rational conciseness, codification, justification, stylistic neutrality, derivational capacity, grammatical correctness, and accuracy. This list is not exhaustive, but it is important to adhere to these specific characteristics in order to distinguish between normative and non-normative terminology in the legal field [3, c. 280].

In terms of structure, the vast majority of legal terms are derived. More than half are compound terms, while all the others are formed using various methods of word formation (suffixation, prefixation, compounding).

All terms are classified by structure into: simple terms (consisting of a single word): legislation – legislation; compound terms (consisting of two words): Supreme Court – Supreme Court; and phrase terms (consisting of several components): specific performance – specific performance.

For the modern period of the English language, the most characteristic features are borrowings in the fields of international law and diplomacy, which stem from the rivalry between France and England in the struggle for the colonization of India and the Americas, as well as the alliance between France and England during the First and World Wars and France's significant influence on the development of international politics [4, c. 82].

Given these specific characteristics, the following most common techniques are used when translating legal terms:

– translation using a lexical equivalent, for example: legal case – судова справа, forensic medical examination – судово-медична експертиза, common law – загальне право, family law – сімейне право;

– calque (loan translation) – reproduction of the combinational structure of a word or phrase, where the constituent parts of the word (morphemes) or phrase (lexemes) are translated by corresponding elements of the target language, for example: accomplice of attempt – співучасник у замаху на життя; according to law – відповідно до закону;

– transcription is the formal reproduction of the original lexical unit using the phonemes of the target language, for example: securitization – сек'юритизація, lex scripta – писаний закон, ultra vires – поза компетенцією або за межами повноважень;

– transliteration is the formal reproduction of the original lexical unit using the alphabet of the target language, for example: solicitor – солісітор, barrister – баррістер, legitimism – легітимізм, vice-chancellor – віце-канцлер, vice-consul – віце-консул;

– descriptive translation is a lexical-grammatical transformation in which a lexical unit of the source language is replaced by a phrase that explains or defines it, for example: official accusation – офіційне звинувачення (у здійсненні злочину);

– approximate translation is a type of translation in which the main meaning of the word is preserved, but in the target language the word differs from the original in its lexical background, for example: police photographer – судовий фотограф, notary public – державний нотаріус;

– translation by means of an analogue is the use of one of several possible synonyms when translating a lexical unit, for example: claim – позов; правдомагання; претензія; вимога, notice – попередження, повідомлення, заява, сповіщення, попереджати, заявляти сповіщати;

– translation by means of neologism involves creating a new word or phrase in the target language. In legal linguistics, a neologism implies the use of a term that does not exist in the legal system of the target language, for example: stay-in – пікетування; has-been – політичний діяч, який утратив свій вплив.

The problem of translating terminology is one of the main challenges in translating legal texts [5, c. 95]. All this is determined by a set of factors, among which it is worth highlighting the difficulties associated with the specific characteristics of legal terms; the difficulties arising from differences between legal systems of different countries, and therefore from differences in the scope of concepts conveyed by equivalent terms; as well as the difficulties caused by the existence of specific units that are unique to one system of terms,

and therefore lack equivalent counterparts in another legal system.

As mentioned, in practice there are quite often cases of differences in the grammatical, syntactic, and morphological structures of the English and Ukrainian languages. To resolve such discrepancies, certain transformations have to be used. They may be applied in the form of: transposition (rearrangement): prosecutorial judgement – рішення обвинувальної влади; substitution: Criminal Justice Act – Закон «про кримінальне правосуддя»; addition: citizen's arrest – затримання правопорушника цивільною особою; omission: sea lawyer – акула (спеціаліст із морського права) [6, с. 270].

The obvious lack of legal equivalents in the Ukrainian language forces lawyers to borrow most of the terms for legal professions. Thus, terms such as "solicitor," "barrister," and "attorney" have entered the Ukrainian language, which, in turn, require further explanation. It is therefore clear that the legislature must provide a single, unambiguous definition of the legal term, incorporating all essential characteristics that are regulatory in nature and have legal significance. The existence of several different legislative definitions for a term leads to ambiguity and vagueness in legal regulation, giving rise to misunderstandings and errors, typically on the part of those subject to the regulatory act. Problems arising from certain translation challenges have led to a proposal to render all key legal terms from Western languages into Latin in order to facilitate communication and the legal translation process. However, the problem remains that idea of using Latin cannot be put into practice, since the value of Latin is diminishing year by year, particularly in the context of legal communication, and is quite limited.

Conclusions and prospects for further research. Having analyzed the issues of translating legal literature, it is appropriate to propose ways to improve and simplify this complex and large-scale process. Considering that the main obstacles in translating legal terms into English lie in their polysemy, the lack of direct equivalents, and differences in language structures, it is advisable to apply the above-mentioned translation techniques, especially transcription, transliteration, calquing, and translation by selecting analogues.

It is important to note that the translation of legal terms involves transferring meaning from one legal system to another; therefore, special attention should be paid to the issues of adequacy and equivalence, since legal terms develop under different socio-cultural and historical conditions, and in most cases there is no complete equivalence between them. Thus, the study has shown that the difficulties in translating legal terms are caused by their polysemy and often by the absence of full equivalents in the target language. In order to achieve an adequate translation of legal terminology from English into Ukrainian, a translator must understand the principles of term formation, be familiar with current legislation, possess specialized vocabulary and knowledge of the specific use of foreign legal terminology in context, and use specialized reference materials. The improvement and modernization of national translation practices are of great importance for the further development of the state, the enhancement of its political and foreign economic reputation, as well as for strengthening cooperation within the framework of international activities.

REFERENCES:

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.

2. Білоконь К. С. Особливості перекладу термінів юридичної сфери з англійської мови. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація.* 2018. Випуск 5. С. 55–60.

3. Фурт Д. В. Способи перекладу термінів українською мовою з англійської. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 17. С. 272–281.

4. Клименко І. М., Зоренко І. С. Юридичний текст в аспекті перекладу. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2016. Вип. 14. С. 81–90. doi: https://doi.org/10.31812/filstd.v14i0.208

5. Роєнко Л., Горлатова О., Редько С. Особливості перекладу юридичних текстів. Актуальні питання іноземної філології, Вип. 15. С. 91–96. doi: https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-15-13

6. Шумило І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс: збірник наук. праць.* 2016. Вип. 4. С. 266–272.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 3
РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81’373.45 (045)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.24

АНГЛІЦИЗМИ В ІТАЛІЙСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

ANGLICISMS IN ITALIAN MASS MEDIA DISCOURSE

Бикова А.А.,
orcid.org/0000-0001-9179-3824
аспірант кафедри французької та італійської філології
Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглянута функціональна складова процесу запозичення.

Сучасні засоби масової комунікації оперують потоками інформації з усього світу. Користуючись передусім англомовними джерелами міжнародних інформаційних агентств, італійські онлайн видання не встигають, а подекуди не бажають перекладати певні слова-маркери, намагаючись використати їхню іншомовну форму для привернення уваги аудиторії. Для більш точного визначення функцій англіцизмів у кожній конкретній ситуації потрібно визначити мотиви, що спонукали адресанта вжити той чи інший англіцизм для вираження своєї позиції. Загалом у статті виділено вісім основних функцій англіцизмів: номінативна, диференційна, інтеграційна, евфемістична, експресивна, маніпулятивна, функція мовної економії, та орієнтації на мовну моду. Три із цих функцій – номінативна, компресійна та диференційна, – мають лінгвальну природу, тому що задовольняють потреби мовців у нових чи альтернативних мовних засобах. Інші п’ять – інтегруюча, евфемістична, експресивна, маніпулятивна та функція орієнтації на моду і престиж, мають прагматичну природу і базуються на психологічних потребах мовців. Існує взаємозв’язок між функціями англіцизмів та причинами їх запозичення. Так, внутрішньомовні причини запозичення: необхідність найменування нових понять, диференціювати їх із уже існуючими в мові та прагнення до економії мовленнєвих зусиль співвідносяться відповідно із номінативною, диференційною та компресійною функціями англіцизмів. Так само і позалінгвальні функції пов’язані із позамовними причинами запозичення: модою на все англомовне, прагненням до спрощення міжнародного спілкування, потребою приховати небажаний зміст, пошуком засобів для самовираження та бажанням впливати на свідомість адресата. У мас-медійному дискурсі представлені усі зазначені функції у різних пропорціях залежно від тематики дописів, але безперечно із перевагою прагматично навантаженої функціональності.

Ключові слова: англіцизми, функції запозичень, мас-медійний дискурс, прагматика, контекст.

The article examines the functional aspects of the borrowing process.

Modern mass media operate with information flows from all over the world. Italian online publications primarily use English-language sources from international news agencies and sometimes do not translate certain marker words, instead using their foreign-language form to attract the attention of the audience. In order to determine more accurately the function of Anglicisms in a given situation, it is necessary to identify the motives that prompted the addressee to use a particular Anglicism to express their position. The article identifies eight main functions of Anglicisms in general: nominative, differential, integrative, euphemistic, expressive, manipulative, linguistic economy and linguistic fashion orientation. Three of these functions – nominative, integrative and differential – are linguistic in nature, as they satisfy speakers' needs for new or alternative linguistic means. The remaining five functions – integrative, euphemistic, expressive, manipulative and orientation towards fashion and prestige – are pragmatic and based on speakers' psychological needs. There is a correlation between the functions of Anglicisms and the reasons for their adoption. The internal linguistic reasons for borrowing – the need to name new concepts, to differentiate them from existing concepts in the language and to economise speech – correspond to the nominative, differential and compression functions of Anglicisms, respectively. Similarly, extralinguistic functions are associated with extralinguistic reasons for borrowing, such as the popularity of all things English-speaking, the desire to simplify international communication, the need to hide undesirable content, the search for means of self-expression and the intention to influence the addressee's mindset.

In mass media discourse, all of these functions are present to varying degrees depending on the subject matter of the posts, but there is a clear predominance of pragmatically loaded functionality.

Key words: Anglicisms, functions of borrowings, mass media discourse, pragmatics, context.

Постановка проблеми. У сучасному італійському мовленні спостерігається активний процес запозичення англомовної лексики та її інтеграція у повсякденне спілкування італійців. Провідником такого потоку англіцизмів є передусім засоби масової комунікації, що не обмежуються з боку державних органів влади ніякими нормативними документами у питанні вживання іншомовної лек-

сики. Тематика мас-медійного дискурсу досить багатогранна, тому англіцизми зустрічаються серед неологізмів практично в усіх сферах мовлення. У медійних текстах вони виконують специфічні прагматичні функції, які слід визначити аби розуміти особливості процесу запозичення на сучасному етапі розвитку італійської мови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У мовознавчих дослідженнях останніх років дискурс розглядається як багатовимірне явище, що поєднує когнітивні, етнопсихологічні, культурні, соціально-політичні, релігійні, гендерні та інші фактори. Теорія дискурсу походить від концепції Е. Бенвеніста, де вчений розмежував план статичної розповіді та план дискурсу – динамічної, прагматизованої форми тексту, що передбачає наявність комунікантів, а також наміри адресанта так чи інакше вплинути на свого співрозмовника [9, С. 276-279].

Пізніше А. Т. ван Дейк визначає дискурс як комунікативну подію, відтворену учасниками комунікації, в якій задіяна не лише мова, але й певні ментальні процеси, що завжди супроводжують спілкування між людьми [11, с. 3].

Р. Г. Шрамко вивчає семантико-функційну адаптацію англіцизмів в українському медіа-дискурсі і виокремлює низку їхніх функцій, що допомагають цим іншомовним елементам легко інтегруватися у мовлення українців [8]. Схожа тематика досліджень у Л. Архипенко, Ю. Молоткіної, В. Сімонок [1, 4, 7]. Серед романістів, які досліджували англіцизми у мас-медійному мовленні, слід згадати В. Рубан, Ю. Новіцьку, Д. Кульбіду [3, 5, 6] та ін.

А. Селівестрова, досліджучи лексичні новоутворення у італійських засобах масової інформації, серед яких не останню роль відіграють англіцизми, вважає, що: «Неологізми в засобах масової інформації виконують подвійну функцію: з одного боку, вони слугують для найменування нових реалій, а з іншого – формують цінності, встановлюють рамки для інтерпретації подій і явищ, впливають на суспільну свідомість» [10].

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування основних функцій англцизмів в італійському мас-медійному дискурсі. Для її досягнення важливо уточнити критерії аналізу дискурсу та інтерпретації прагматичного компоненту, який несе в собі запозичення. Завданням даного дослідження буде на конкретних прикладах визначити функціональність англіцизмів у мовленні італійських засобів комунікації.

Виклад основного матеріалу. На відміну від звичайного стилістичного аналізу, який передбачає передусім розгляд тексту за принципом триєдності «тема – стиль – композиція», аналіз дискурсу починається з оцінки соціально-історичного контексту, психологічних, етнокультурних, прагматичних та ін. факторів. У нашому дослідженні те, що цікавить нас у першу чергу, – які передумови та мотиви спонукали адресанта висловити свою думку саме вживаючи англіцизми? Тобто об'єктом вивчення є прагматичний компонент, який несуть у собі англійські запозичення, потрапляючи в італомовний дискурс.

Н. Г. Іщенко інтерпретує прагматичний компонент через вивчення мови у реальних ситуаціях спілкування і вбачає у ньому головну складову лексичного значення слова та його семантичної структури, що є результатом функціональної зорієнтованості слова. На думку ученої, прагматичний компонент узагальнює в собі експресивну, емоційно-оцінну, історико-культурну, функційно-стильову та соціальну інформацію, що міститься в одиниці мовлення. При цьому кількість складових прагматичного компоненту може варіюватися залежно від ситуації, тим самим визначаючи ступінь прагматичної значущості слова [2, С. 78-84].

Якщо ми порівняємо значення запозиченої одиниці у мові-джерелі та у мові-реципієнті, можна прослідкувати варіювання прагматичного навантаження у процесі запозичення. У мові-джерелі слово може бути стилістично нейтральним, але будучи запозиченим в іншу мову і фігуруючи в ній у тому чи іншому дискурсі, воно стає стилістично маркованим, набуває іншого стилістичного значення, яке починає впливати на самий лексичний зміст слова. У сфері запозичень стилістичний і власне лексичний компоненти не просто пов'язані один із одним, але й знаходяться в особливій часовій детермінації: стилістичне значення проявляється до формування лексичного і часто є визначальним для нього. Функціональна сторона англіцизмів повною мірою проявляється в дискурсі.

Запозичення англійського походження в італійській мові, які функціонують у засобах масової інформації (ЗМІ), відповідають основним характеристикам цього дискурсу. До них відносяться економія мовних засобів, лаконічність викладу разом з одночасним інформативним насиченням, відбір мовного матеріалу, який легко доходить до свідомості аудиторії. Завдяки цим характеристикам у масово-інформаційному дискурсі реалізуються умови для мультифункціональності англіцизмів, коли вони можуть виконувати декілька функцій одночасно.

Так, англіцизми (американізми) введені у текст в оригінальній графічній формі несуть певне прагматичне навантаження у кожній окремій комунікативній ситуації. Наприклад:

Baby gang *terrorizza ragazzini di Fano con minacce, estorsioni e aggressioni: due arresti. – Дитяча банда тероризує дітей із Фано: погрози, шантаж, напади. Двох уже заарештовано (1).*

Тут ***baby gang*** – псевдоангліцизм, термін із соціології, який означає дитяче банд-формування, яке займається нападами та насильством над однолітками. Будучи вжитим у заголовку статті термін має завдання привернути увагу читача, оскільки належить до експресивно-маркованої лексики, то ж виконує в даному випадку, окрім номінативної, ще й експресивну функцію.

Окремим випадком використання запозиченої лексики у ЗМІ є евфемізми. Це продиктовано умовами розвитку суспільства, де іншомовні слова та терміни використовуються для приховання істинної суті явища або ж для посилення експресивної сили виразу.

Як відмічає Е. Вінтер-Фромель, евфемізація являє собою стратегію вуалювання, маскування небажаної інформації, що дозволяє зробити менш очевидними неприємні факти [12, с. 30]. Так, евфемістичне позначення назв деяких професій за допомогою англіцизмів має на меті підвищити їх престижність. Мета досягається завдяки алюзії на достатньо високий соціальний статус осіб, що володіють англійською мовою, і обумовлюється проникненням англомовної лексики в усі шари італійської мовної спільноти. Прикладом вуалювання може бути англоамериканізм *receptionist* – «рецепціоніст», який зустрічається передусім у текстах об'яв:

Al ***receptionist*** *è attribuito il compito dell'accoglienza e dell'assistenza della clientela durante tutto il soggiorno. – Рецепціоніст повинен бути привітним та допомагати клієнтам протягом усього їхнього перебування* (2).

Receptionist є дублетом італійського слова *segretario/a*, але соціально більш значимим, оскільки у свідомості мовців іншомовна назва професії асоціюється з високооплачуваною роботою в іноземній компанії, а значить є більш престижною. Таким чином, лексичне значення слова *receptionist* отримує в італійській мові додаткове прагматичне навантаження з точки зору встановлення соціальних ролей, тож скромний співробітник готелю набирає більшої ваги в італомовному суспільстві у порівнянні зі своїм американським колегою. Аналогічна ситуація спостерігається і з уживанням назв інших професій: *manager, supervisor, merchandiser.*

Іншим прикладом англійського терміну з італійським еквівалентом є слово *leader*, яке зустрічається в пресі і має значення «керівник, наставник у сфері політики, праці і воєнної справи» (іт. *capo*). Воно було введене в італійську мову в дев'ятнадцятому столітті і має більш конотативне значення, ніж денотативне, тому що посилається на англосаксонський світ, де успішно розвивається політика, сфера праці, наука, де накопичується військова сила та економічний потенціал, що сприймається рештою західного світу як зразок лідерства. Крім того, його постійне вживання у пресі надає йому ще й іншого значення – афективного, тобто, читачі мають відчувати, що під владою «лідера» вони захищені і живуть у сильній країні. Наприклад:

Un ***leader*** *non domina, guida. La capacità di indicare un percorso non deriva dall'atto di imporre, ma dall'arte sottile della guida. – Лідер не панує, а керує. Вміння вказувати шлях – це не про нав'язування своєї волі, а про тонке мистецтво керування* (3).

Як бачимо, той, хто пише мас-медійні тексти, може передавати конкретні послання, що стають підґрунтям нових істин і створюють ілюзію нового світу. При цьому роль запозичень посилюється саме завдяки їх екзотичному конотативному навантаженню, яке виражає інші історичні, соціальні та культурні цінності. Цей факт може, наприклад, пояснити надмірну присутність англіцизмів у сфері моди. В італійському дискурсі моди предмети одягу, або побуту, які названі англійськими термінами, автоматично набирають ваги й стають престижними, те ж саме трапляється з італійськими термінами в англійській мові, які несуть в собі конотативне навантаження і асоціюються із якістю та стилем. Наприклад:

Ci sono tantissime domande che un'invitata a un matrimonio si pone nel momento in cui riceve le partecipazioni - a mano o via ***mail*** *(sì l'ultima tendenza* ***bridal*** *prevede l'invito* ***digitale****) -, ma il primo pensiero solitamente riguarda sempre il* ***look*** *che si sfoggerà per l'occasione. – В момент, коли отримуєш запрошення на весілля, будь то листівка чи електронний лист (останні весільні тенденції передбачають саме електронне запрошення), одразу виникає запитання щодо образу, в якому ти постанеш на цьому святі* (4).

Тут, в одному реченні з журналу Vogue, вжито чотири англіцизми. І якщо *digitale* та *mail* відносяться більше до технічного комп'ютерного дискурсу і є відносно інтегрованими запозиченнями, то гібридне словосполучення-напівкалька *tendenze bridal* «тенденції весільної моди» – це

явно ситуативний авторський неологізм, який був нашвидкуруч створений при перекладі англомовного матеріалу та навмисне розміщений у такому вигляді у тексті для ефекту «останнього писку моди», що долинув до Італії не звідки-небудь, а з-за океану. Те ж саме стосується і слова *look*, яке потрапило в італійську мову саме зі сторінок модних журналів і не має в ній абсолютних синонімів, оскільки його прагматичний компонент надає йому специфічної конотації – «стильний образ як у журналі мод». Тож бачимо, що у даному прикладі усі англіцизми, окрім лінгвальних функцій – номінативної та компресійної, виконують ще й функцію орієнтації на моду.

Користуючись семантичною та прагматичною структурою терміну, журналісти розраховують ще й на формальний аспект, оскільки іншомовна форма слова в очах читачів справляє більш яскраве враження на текстуальному рівні.

На початку XXI ст. в умовах поширення інтернету та зростання його соціальної ролі виник новий підтип мас-медійного дискурсу – блоговий, що обслуговує авторські та корпоративні інтернет-блоги. Цей дискурс є чимось середнім між мас-медійним та розмовним і поєднує у собі їх характеристики, такі як інтерактивність, експресивність, орієнтованість на те, щоб зацікавити адресата.

Поняття «блог» можна визначити як авторська інтернет-сторінка, що постійно оновлюється і містить в собі текстові чи відеозаписи на певну тему, які передбачають зворотний зв'язок із читачем чи глядачем через коментарі під публікаціями. Інтенційність такого типу комунікації реалізується через позиціонування себе як харизматичної особистості з метою підвищення своєї популярності, яка останнім часом має прямо пропорційне відношення до грошової винагороди за розміщену на сторінці рекламу. Цим пояснюється висока зацікавленість представників блогосфери у постійному зростанні кількості переглядів та позитивних відгуків на свої публікації. Для підтримки свого рейтингу вони обирають найефективніші мовні та позамовні засоби вираження, шукаючи новизни у способах презентації матеріалу.

Таким чином, зрозумілою стає висока концентрація англіцизмів у мовленні авторів блогів – за допомогою них вони прив'язують свій контент до світового мейнстріму в тій сфері, якою займаються. Наприклад, розглянемо назву одного відеоогляду італійської блогерки Валентини Вігато:

MUST HAVE LOW COST *dell'organizzazione in cucina con Tetmi. – Незамінні речі для організації кухні недорого від магазину Tetmi* (5).

Тут фігурують одразу два популярних в усьому світі англомовних поняття – *Must have* – «необхідний, незамінний» та *Low cost* – «дешевий», які виконують інтегруючу функцію. Подібне нагромадження «модних» англіцизмів особливо характерне для блогерів, які позиціонують себе як «професійні коучі», що навчають своїх послідовників правильно організовувати побутове, професійне чи особисте життя. На нашу думку, це пов'язано з підсвідомим бажанням презентувати себе як професіонала добре обізнаного із останніми світовими тенденціями, тобто з метою самореклами. Тому додаткові прагматичні функції англіцизмів у даному випадку – підвищення престижу мовця, експресивна та маніпулятивна.

Інший приклад із блогу про зіркове життя:

Scatti ***social*** *in* ***bikini*** *e messaggio* ***body positive*** *per Chiara Nasti ma tanti i commenti degli* ***haters*** *contro. – К'яра Насті виставляє свої фото у бікіні у соцмережах і підписує їх бодіпозитивними закликами, але отримує засуджуючі коментарі хейтерів* (6).

У даному реченні чотири англіцизми, один з яких – *bikini* – вже укорінена в італійській мові назва предмета одягу. Інші три – *social* «соціальні мережі», *body positive* «бодіпозитивний» (назва течії, прихильники якої закликають сприймати позитивно своє тіло, не зважаючи на його недоліки), *haters* «хейтери» (користувачі, які залишають негативні відгуки під публікаціями блогерів) є типовими інтернаціональними поняттями-термінами для блогового дискурсу, які можна замінити італійськими словами хіба що описово. Таким чином, у даному прикладі англіцизми виконують інтегруючу, номінативну, компресійну, а також експресивну функції.

Візьмемо для прикладу фрагмент однієї науково-популярної статті на медичну тематику, у якій йдеться про проблеми раннього діагностування раку:

E qui il tema del tumore alla prostata la fa da padrone con il test del ***Psa,*** *l'antigene prostatico specifico, sul sangue. – Стосовно раку простати, то тут протагоністом у діагностиці є аналіз крові на специфічний антиген простати* (7).

Англіцизм-абревіатура ***Psa*** – "Prostate specific antigen", окрім номінативної та компресійної функції, виконує ще й функцію інтеграції та встановлення зв'язку із новітніми діагностичними методами у світовій медицині. Оскільки це стаття у газеті, то дана абревіатура для ясності розшифровується італійською мовою.

Далі у цій же статті йде абзац, який гарно ілюструє диференційну функцію англіцизмів:

*«Questi **marker** - precisa Giuseppe Curigliano, direttore della Divisione Sviluppo Nuovi Farmaci per Terapie Innovative dell'Istituto Europeo di Oncologia di Milano - sono, invece, utili nel monitoraggio della malattia quando un paziente è già in terapia: il Ca125 per esempio, è importante nel tumore all'ovaio, l'alfa- feto proteina in quello del fegato e anche in quello del testicolo».Rimane, però, la domanda: è possibile, attraverso **biomarcatori** identificabili con un test, individuare il «rischio cancro» in una persona? .....La seconda è quella di sfruttare i **biomarker** per diagnosticare la malattia in fase molto precoce e di conseguenza trattarla con vantaggi in termini di sopravvivenza. – «Ці маркери – уточнює Джузеппе Курільяно, директор Відділу розробки нових препаратів для інноваційних терапій Європейського інституту онкології в Мілані – натомість є корисними для моніторингу захворювання, коли пацієнт уже перебуває на терапії: наприклад, Ca125 є важливим при раку яєчників, альфа-фетопротеїн – при раку печінки, а також при раку яєчка». Однак залишається запитання: чи можливо за допомогою біомаркерів, які можна виявити через тест, визначити «ризик раку» у людини?.....Інша можливість – використовувати біомаркери для діагностики хвороби на дуже ранній стадії, а отже – лікувати її з перевагами у тривалості життя (7).*

Бачимо послідовність слів ***marker*** – ***biomarcatori*** – ***biomarker***, вони позначають одне й те ж поняття – «біологічний маркер хвороби», але заради уникнення повторів автор використав три різні форми цього слова: скорочений англіцизм – калька – неадаптований англіцизм. Очевидно, що це запозичення перебуває на етапі освоєння і йому притаманна варіантність форми, тому автор зміг скористатися таким невизначеним статусом даного англіцизму для своїх потреб.

Висновки. У процесі нашого дослідження ми визначили 8 основних функцій англіцизмів в італійській мові: номінативну, диференційну, евфемістичну, експресивну, інтегруючу, компресійну, маніпулятивну та функцію орієнтації на моду і престиж. Три із цих функцій – номінативна, компресійна та диференційна, – мають лінгвальну природу, тому що задовольняють потреби мовців у нових чи альтернативних мовних засобах. Інші п'ять – інтегруюча, евфемістична, експресивна, маніпулятивна та функція орієнтації на моду і престиж, мають прагматичну природу і базуються на психологічних потребах мовців.

Отже, масово-інформаційний дискурс є однією з основних сфер функціонування запозиченої лексики та її провідником «в народ» із галузевих та вузькоспеціалізованих дискурсів, тому є закономірним, що в цьому типі дискурсу розкриваються мало не всі можливі функції англіцизмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Архипенко Л.М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст..): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 20с.

2. Іщенко Н. Г. Прагматичне значення похідних іменників. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка*. 2012. № 14 (249). С. 78-84.

3. Кульбіда Д. Англіцизми в іспанському мас-медійному туристичному дискурсі: структурно-семантичний і комунікативно-функціональний аспекти: монографія. Умань, 2024. 231 с.

4. Молоткіна Ю. О. Функціонування медіа-лексики іншомовного походження в сучасних інтернет-виданнях. *Society. Document. Communication*. 2018. № 5. С. 57-70. DOI 10.5281/zenodo.1493198.

5. Новіцька Ю. Англіцизми у традиційному та сучасному французькому мас-медійному дискурсі. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови.* 2014. Вип. 22. С. 120-126. ISSN 2078-340X.

6. Рубан В. О. Англомовні запозичення у сучасному французькому медіа-дискурсі: структурно-типологічний та функціонально-прагматичний аспекти: дис. …канд. філол. наук: 10.02.05 / Київськ. нац. лінгв. ун-т. Київ, 2012. 249 с.

7. Сімонок В. П. Лексичні запозичення в українській мові: історико-соціолінгвістичний аспект. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки.* 2015. Кн. 1. С. 89-94.

8. Шрамко Р. Г. Англізми в сучасному українському масмедійному дискурсі: семантико-функційний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 28, Т. 2. С. 62–72. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.2.11.

9. Benveniste, Émile. Problèmes de linguistique générale. Paris: Gallimard, 1966. 357 p.

10. Seliverstova A. O. Language innovation in Italian mass media: thematic groups of neologisms and their functions. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. Вип. 27(95). С. 23–26. DOI: http://doi.org/10.25264/2519-2558-2025-27(95)-23-26.

11. Van Dijk T. A. Discourse and Power. New York: Palgrave Macmillan, 2008. 308 c.

12. Winter-Froemel Esme. The pragmatic necessity of borrowings. *Taal en Tongval.* 2017. № 69 (1). P. 17-46. DOI: 10.5117/ TET2017.1.WINT.

13. Baby gang terrorizza ragazzini di Fano con minacce, estorsioni e aggressioni: due arresti. *Repubblica*: веб-сайт. URL: https://www.repubblica.it/cronaca/2025/03/21/news/fano_babygang_estorsioni_minacce_aggressioni-424077625/ (Дата звернення 25.05.2025).

14. Figure professionali. Reseptionist. *Formazione turismo*: веб-сайт. URL: https://www.lavorareturismo.it/receptionist/ (Дата звернення 12.10.2019).

15. L'angolo di Diderot: "Un leader non domina, guida". *La Stampa*: веб-сайт. URL: https://www.lastampa.it/verbano-cusio-ossola/2023/10/07/news/sara_rubinelli_angolo_diderot_leader_non_domina_guida-13693485/ (Дата звернення 29.05.2025).

16. Come vestirsi a un matrimonio? *Vogue Italia*: веб-сайт. URL: https://www.vogue.it/moda/article/come-vestirsi-a-un-matrimonio-outfit-perfetto-invitata#intcid=_vogue-it-right-rail_95d1f11b-783e-4254-be34-edb377609966_popular4-1 (Дата звернення 4.10.2023).

17. Must have low cost. Organizzazione in cucina con Temu. *Youtube.* URL: https://www.youtube.com/watch?v=3ZLfYpgRBMU (Дата звернення 6.10.2023).

18. Chiara Nasti: "Ama te stessa". Ma gli haters attaccano: "Se sei tutta rifatta!". *Gossipblog*: веб-сайт. URL: https://www.gossipblog.it/post/chiara-nasti-ama-te-stessa-ma-gli-haters-attaccano-se-sei-tutta-rifatta (Дата звернення 04.10.2023).

19. Marker tumorali. *Corriere della sera*: веб-сайт. URL: https://www.corriere. (Дата звернення 23.05.2025).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’373
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.25

ВАРІАТИВНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ДИСКУРСІ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

VARIABILITY OF THE ENGLISH LANGUAGE IN SOCIAL MEDIA DISCOURSE

Довженко І.В.,
orcid.org/0000-0003-2972-1787
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету

Дячук Л.С.,
orcid.org/0000-0002-0076-5236
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету

Білоус Н.П.,
orcid.org/0000-0002-2119-8701
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету

Стаття присвячена аналізу особливостей англійської мови у соціальних мережах та ролі цифрового дискурсу у формуванні нових мовних моделей сучасної англійської мови. У дослідженні розглянуто лексичні, граматичні та стилістичні трансформації, що відбуваються під впливом онлайн-комунікації, а також специфіку цифрових платформ як середовища для мовної інновації. Особлива увага приділена лексичній варіативності, яка проявляється у використанні неологізмів, абревіатур, сленгових форм і меметичних виразів, що швидко поширюються серед користувачів та формують нові коди спільнот. Показано, що граматичні зміни включають спрощення конструкцій, активне застосування розмовних форм, скорочень, нестандартної пунктуації та інверсій, що дозволяє ефективно передавати інформацію й емоції у цифровому середовищі. Висвітлено стилістичні особливості дискурсу соціальних мереж, зокрема мультимодальність, використання емодзі, GIF, мемів та інтерактивних елементів, які забезпечують багатошарову комунікацію та формування індивідуальної та групової ідентичності користувачів. Доведено, що соціальні мережі не лише прискорюють появу нових мовних форм, а й сприяють глобальному поширенню інновацій, формуючи адаптивні, гнучкі та емоційно насичені мовні моделі. У статті підкреслюється роль цифрового дискурсу як каталізатора мовної трансформації, здатного змінювати традиційні норми англійської мови та сприяти розвитку нових форм комунікації, що відповідають потребам глобальної аудиторії. Отже, що соціальні мережі формують нову парадигму англійського дискурсу, де лексика, граматика та стиль взаємодіють для забезпечення ефективності, швидкості та емоційності комунікації. Такі трансформації відображають зміни у способах взаємодії, впливають на глобальні мовні практики та створюють умови для еволюції англійської мови як динамічного та гнучкого комунікативного ресурсу. З’ясовано, що цифрові платформи забезпечують постійну адаптацію мовних моделей до культурних, соціальних і технологічних змін, стимулюючи розвиток інноваційних форм і практик у сфері комунікації. Перспектива подальших досліджень полягає у подальшому вивченні впливу соціальних мереж на еволюцію англійської мови.

Ключові слова: соціальні мережі, сучасна англійська мова, цифровий дискурс, лексична варіативність, граматичні трансформації, стилістичні особливості, онлайн-спілкування, глобальні мовні моделі.

The article is devoted to analyzing the features of the English language in social media and the role of digital discourse in shaping new language models of contemporary English. The study examines lexical, grammatical, and stylistic transformations that occur under the influence of online communication, as well as the specifics of digital platforms as environments for language innovation. Special attention is paid to lexical variability, manifested in the use of neologisms, abbreviations, slang forms, and meme expressions that quickly spread among users and form new community codes. It is shown that grammatical changes include the simplification of constructions, active use of colloquial forms, abbreviations, nonstandard punctuation, and inversions, which allow for effective transmission of information and emotions in a digital environment. The stylistic features of social media discourse are highlighted, in particular multimodality, the use of emoji, GIFs, memes, and interactive elements, which ensure multi-layered communication and the formation of individual and group identity among users. It is proven that social media not only accelerate the emergence of new language forms but also promote the global spread of innovations, forming adaptive, flexible, and emotionally rich language models. The article emphasizes the role of digital discourse as a catalyst for language transformation, capable of changing traditional English norms and contributing to the development of new forms of communication that meet the needs of a global audience. It is concluded that social media form a new paradigm of English discourse, where vocabulary, grammar, and style interact to ensure efficiency, speed, and emotionality in communication. Such transformations reflect changes in modes of interaction, influence global language practices, and create conditions for the evolution of English as a dynamic and flexible communicative resource. It has been found that digital platforms provide continuous adaptation of language models to cultural, social, and technological changes, stimulating the development of innovative forms and practices in commu-

nication. The prospect for further research lies in the continued study of the impact of social media on the evolution of the English language.

Key words: social media, contemporary English, digital discourse, lexical variability, grammatical transformations, stylistic features, online communication, global language models.

Постановка проблеми. У сучасному цифровому суспільстві соціальні мережі стали одним із провідних середовищ комунікації, що істотно впливає на розвиток і функціонування мови. Активне використання таких платформ, як Instagram, TikTok, Twitter (X) та Facebook, сприяє формуванню нових мовних практик і трансформації традиційних норм спілкування. У цьому контексті англійська мова, яка виступає глобальною мовою інтернет-комунікації, зазнає значних змін і демонструє різноманітні форми варіативності.

Дискурс соціальних мереж характеризується динамічністю, неформальністю та креативністю мовлення. Користувачі активно використовують скорочення, абревіатури, інтернет-сленг, емодзі та графічні елементи, що сприяє появі нових мовних моделей і способів вираження думок. Такі мовні особливості відображають прагнення до швидкого, емоційно насиченого та ефективного обміну інформацією в умовах онлайн-комунікації.

Варіативність англійської мови в соціальних мережах проявляється на різних мовних рівнях – лексичному, граматичному, орфографічному та прагматичному. Значну роль у цьому процесі відіграють соціокультурні чинники, зокрема вік користувачів, їхнє культурне середовище, комунікативні наміри та особливості конкретної платформи. Таким чином, дискурс соціальних мереж виступає важливим простором для дослідження сучасних тенденцій розвитку англійської мови та її адаптації до умов цифрової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження варіативності англійської мови в дискурсі соціальних мереж активно розвивається у працях зарубіжних лінгвістів, які розглядають вплив цифрової комунікації на мовні процеси. Одним із перших дослідників мовлення в інтернет-середовищі можна назвати Д. Крістала, який у своїх працях аналізує специфіку функціонування мови в мережі та формування нових мовних норм [16; 17]. Значний внесок у дослідження комп'ютерно-опосередкованої комунікації зробила також С. Геррінг, яка запропонувала метод аналізу онлайн-дискурсу та вивчала мовні особливості спілкування у цифровому середовищі [19; 20]. Соціолінгвістичні аспекти мовної варіативності в соціальних медіа досліджував Я. Андруцопулос, зосереджуючи увагу на взаємозв'язку між мовою, ідентичністю та онлайн-спільнотами [13]. Особливості мовних практик у цифровій комунікації також аналізує Ню. Барон, яка розглядає трансформацію письмової мови під впливом цифрових технологій [14].

Сучасні тенденції розвитку інтернет-мови описує Г. Маккалох, яка досліджує інтернет-сленг, емодзі та нові комунікативні стратегії користувачів [22]. У новітніх дослідженнях увагу приділено соціальним та культурним аспектам цифрового мовлення, зокрема у працях С. Довчина, який аналізує роль соціальних мереж у формуванні мовних ідеологій [18]. Актуальні лінгвістичні підходи до вивчення мови соціальних мереж представлені також у працях А. Калуде, присвячених сучасній лінгвістиці соціальних медіа [15].

В українському мовознавстві проблема мовної варіативності та особливостей сучасного дискурсу також привертає увагу багатьох науковців. Теоретичні засади дослідження дискурсу та мовної комунікації представлені у працях О. Селіванової, яка розглядає різні аспекти сучасної лінгвістики та комунікативних процесів [7]. Питання мовної культури та стилістичних змін у сучасному комунікативному просторі досліджує С. Єрмоленко [1], тоді як Л. Мацько аналізує функціонально-стилістичні особливості сучасної мови [2]. Особливості медійного та інтернет-дискурсу розглядає Н. Кондратенко, яка досліджує мовні стратегії у сучасних засобах масової комунікації [4]. Лексичні процеси та мовні інновації сучасного мовного простору аналізує О. Стишов [8], а прагматичні аспекти комунікації вивчає Т. Космеда [5]. Розвиток медіалінгвістики та функціонування мови в інформаційному середовищі досліджує Л. Шевченко [11].

У новітніх дослідженнях значну увагу приділено мовним особливостям електронного дискурсу та онлайн-комунікації, що відображено у працях Н. Попової [6] та І. Фролової [10]. Сучасні тенденції розвитку мов у глобалізованому інформаційному просторі також аналізує О. Тараненко [9], а новітні дослідження цифрового дискурсу представлені у працях українських лінгвістів останніх років, що присвячені мовним практикам у соціальних мережах та онлайн-комунікації [3; 12].

Постановка завдання дослідження полягає у виявленні та аналізі основних проявів варіативності англійської мови в дискурсі соціальних мереж, а також визначенні мовних особливостей, що формуються в процесі онлайн-комунікації.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: проаналізувати наукові підходи до вивчення інтернет-дискурсу та мовної варіативності в сучасній лінгвістиці; охарактеризувати специфіку дискурсу соціальних мереж як особливого типу комунікації; визначити основні лексичні, граматичні та стилістичні особливості англійської мови у соціальних мережах; проаналізувати приклади мовних інновацій, що виникають у процесі онлайн-спілкування; з'ясувати роль соціальних мереж у формуванні нових мовних моделей сучасної англійської мови. Об'єктом дослідження є англомовний дискурс соціальних мереж, тоді як предметом виступає варіативність англійської мови та її лексичні, граматичні й прагматичні особливості в комунікації соціальних мереж.

Для аналізу варіативності англійської мови в дискурсі соціальних мереж було використано комплекс методів, що поєднують як теоретичні, так і емпіричні підходи. Теоретичні методи включають аналіз наукової літератури, що дозволив систематизувати знання про сучасні тенденції розвитку інтернет-дискурсу та мовної варіативності, а також компаративний аналіз, який дав змогу порівняти мовні явища в соціальних мережах із традиційними нормами англійської мови. Для дослідження лексичних, граматичних і стилістичних особливостей англійської мови використовується описовий та структурний методи, що забезпечують виділення основних категорій мовної варіативності та класифікацію мовних інновацій. Емпіричний блок дослідження включає корпусний аналіз онлайн-текстів, зібраних із популярних соціальних мереж, таких як Instagram, TikTok, Twitter (X) та Facebook, що дозволило виявити реальні мовні практики користувачів, їхню частотність і поширеність певних форм комунікації. Для аналізу стилістичних і прагматичних аспектів застосовується дискурсивний аналіз, що дає змогу простежити функціонування мовних одиниць у контексті конкретних комунікативних ситуацій, а також оцінити їхню емоційну та соціокультурну значущість.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення інтернет-дискурсу в сучасній лінгвістиці базується на багатоплановому підході, який поєднує традиційні лінгвістичні методи з новітніми цифровими технологіями. Перші фундаментальні дослідження у цій сфері належать Д. Крісталу, який у своїй роботі «Language and the Internet» [17] підкреслює, що інтернет створює унікальні умови для розвитку нових мовних норм і форм. Він акцентує увагу на тому, що онлайн-комунікація характеризується швидкістю обміну інформацією, високим рівнем неформальності та активним використанням мовних скорочень, сленгу та емодзі, що сприяє формуванню нових варіантів англійської мови. Подальший розвиток концепції інтернет-лінгвістики Д. Крістал пропонує у своїй пізнішій праці «Internet Linguistics: A Student Guide» [16], де систематизує основні напрямки дослідження цифрової мови, включно з вивченням комунікативних стратегій, прагматичних функцій та лексичної варіативності.

Значний вклад внесла у методологію дослідження комп'ютерно-опосередкованого дискурсу С. Геррінг, яка запропонувала концепцію *computer-mediated discourse analysis,* що дозволяє досліджувати онлайн-комунікацію комплексно, враховуючи не лише лексичні та граматичні особливості мови, а й соціальні та гендерні фактори, що впливають на мовні практики користувачів. С. Геррінг підкреслює, що інтернет-дискурс не можна розглядати ізольовано від соціального контексту: форма повідомлення, платформа та тип аудиторії визначають вибір мовних засобів і способи вираження емоцій, іронії та індивідуальної ідентичності. Таким чином, запропонований підхід інтегрує лінгвістичний, соціальний і прагматичний аспекти, надаючи можливість вивчати мовну варіативність як результат взаємодії користувачів у цифровому середовищі [19].

Я. Андруцопулос у своїх працях підкреслює, що цифрове середовище створює нові мовні практики, які відображають соціальну позицію, культурну приналежність та стилістичні вподобання учасників комунікації. Він пропонує розглядати соціальні мережі як простір, де відбувається експериментування з мовою та формування локальних і глобальних мовних норм. Аналіз соціальних медіа дозволяє виявляти тенденції розвитку сленгу, меметичних форм, абревіатур та інших мовних інновацій, що активно використовуються в онлайн-комунікації. Його підхід підкреслює значення контексту, включаючи соціальні фактори та специфіку платформи, у формуванні мовних варіантів, і таким чином поєднує соціолінгвістичний та дискурсивний підходи у дослідженні англійської мови в мережі [13].

О. Селіванова розглядає сучасну лінгвістику у ширшому контексті і виділяє важливість дослідження цифрового середовища для розуміння процесів мовної трансформації [7]. С. Довчина цікавить транснаціональна комунікація та роль соціальних мереж у формуванні мовних ідеологій, що дає змогу досліджувати глобальні тенденції англійської мови в онлайн-середовищі [18].

Дискурс соціальних мереж як особливий тип комунікації відрізняється своєю динамічністю, інтерактивністю та мультимодальністю, що спричиняє низку мовних і комунікативних новацій. На відміну від традиційних форм дискурсу, які формувалися у межах писемної чи усної комунікації з усталеними нормами, соціальні мережі функціонують у середовищі, де межі між текстом, зображенням, звуком і відео є розмитими. Це спричиняє появу нових способів вираження думки, коли мовні одиниці поєднуються з графічними елементами, емодзі, GIF-зображеннями та мемами для створення повноцінного комунікативного висловлювання. Такий мультимодальний характер робить дискурс соціальних мереж не лише мовним явищем, а комплексним комунікаційним середовищем, де окрім вербальних одиниць важливу роль відіграють невербальні та паралінгвістичні коди [15].

Особливістю цього типу дискурсу є висока ступінь неформальності та імпровізації, що значною мірою визначає мовну варіативність у соціальних мережах. У процесі онлайн-спілкування користувачі часто ігнорують нормативні граматичні правила, вдаються до скорочень, неологізмів, акронімів та сленгових форм. Ці явища фіксуються не лише як стилістичні відхилення, а як автономні мовні практики, що мають власні правила функціонування і сприйняття в конкретних соціальних групах. За словами дослідників, такі мовні форми виникають як реакція на потребу економії часу і зусиль у комунікації, а також як спосіб самовираження та ідентифікації в межах певної спільноти [18]. Саме тому інтернет-дискурс часто характеризується як творчий та гнучкий, де мовні одиниці не лише передають інформацію, а й сигналізують про належність до певної групи або культурної субкультури.

Ще одним важливим елементом є асинхронність і глобальний характер комунікації, що також формує специфіку соціальних мереж як комунікативного типу. На відміну від традиційних усних чи писемних форм дискурсу, де учасники взаємодіють синхронно або чітко структуровано, соціальні мережі дозволяють здійснювати комунікацію у будь-який час, у різних часових зонах і з різними темпами відповіді. Це створює ситуації, коли повідомлення, залишене сьогодні, може бути прочитане і проаналізоване сотнями або тисячами користувачів наступного тижня, що впливає на вибір мовних засобів комунікації – коротких, яскравих, емоційно насичених форм, що мають широкий часовий і культурний резонанс [21].

Варто підкреслити, що дискурс соціальних мереж як особливий тип комунікації характеризується інтенсивною інтертекстуальністю та динамічністю змістів, що також впливає на мовну організацію. Повідомлення в соціальних медіа часто містять посилання на інші тексти, відео, меми чи культурні феномени, що утворює розгалужену мережу смислів і асоціацій. Саме ця здатність дискурсу до швидкої перетворюваності стає рушійною силою мовних інновацій: нові лінгвістичні форми народжуються, трансформуються та поширюються з неймовірною швидкістю по всьому світу. Як відзначають сучасні дослідники, мовні інновації в соціальних мережах можуть швидко інтегруватися в інші сфери мови, включаючи офіційні тексти, медіа та повсякденну розмовну мову, що свідчить про глобальний інтерактивний вплив соціальних мереж на мовну систему в цілому [15, 21].

Як показує наш практичний досвід, сучасні соціальні мережі стали особливим комунікативним середовищем, яке формує нові способи використання англійської мови. Тут спостерігається висока ступінь мовної варіативності на трьох рівнях: лексичному, граматичному та стилістичному.

1. Лексична варіативність проявляється у використанні неологізмів, сленгу, скорочень та меметичних форм. Ці мовні одиниці дозволяють користувачам економити час, передавати емоції, створювати індивідуальний стиль спілкування та демонструвати належність до певної спільноти. Часто використовуються абревіатури та короткі вирази, що швидко поширюються серед користувачів. Лексична варіативність відображає гнучкість англійської мови у цифровому середовищі та її здатність швидко адаптуватися до потреб комунікації. Наприклад, *наприклад: lol – laughing out loud, використовується для показу сміху або гумору, brb – be right back, означає тимчасову відсутність, omg – oh my God, виражає здивування, idk – I don't know, вказує на незнання, smh – shaking my head, виражає незгоду, tbh – to be honest, підкреслює чесність, fomo – fear of missing out, страх пропустити подію, stan – фанат або прихильник, yeet – підкреслює енергію або дію, lit – круто або весело, savage – рішучий, гострий, flex – показ досягнень, woke – соціально свідомий, ghosting – раптове припинення спілкування, slay – успішна дія, goals – приклад для наслідування, vibe – настрій, skskskk – сміх або хвилювання, periodt – беззаперечне твердження, sus – підозрілий, tea – плітки, shade – пасивна критика, snatched – виглядає чудово, extra – надмірно, ship – підтримка пари, clapback – гостра*

відповідь на критику, cancelled – публічне засудження, glow up – позитивна трансформація, receipts – докази, cheugy – застаріле або немодне.

Стає очевидним, що користувачі соціальних мереж активно генерують нові слова, скорочення та терміни, які швидко поширюються в цифрових спільнотах, а згодом інтегруються у ширший мовний простір. Така динаміка призводить до появи у мові великої кількості неологізмів та сленгових форм, які відображають сучасні культурні та соціальні реалії. Водночас соціальні мережі створюють умови для постійної взаємодії різних мовних норм і стилів, що дозволяє користувачам адаптувати мову до конкретної аудиторії, завдань та контексту. У результаті виникають гнучкі лексичні моделі, які швидко реагують на соціальні, культурні та технологічні зміни, сприяючи розвитку живої, адаптивної та глобально взаємодіючої англійської мови.

2. Граматичні особливості проявляються у спрощенні конструкцій, скороченнях, фрагментарності речень та експресивній пунктуації. Користувачі активно вживають розмовні форми, що набули популярності в онлайн-середовищі. Також характерне вживання інверсій, повторів, великої кількості вигуків та абревіатур, які замінюють цілі речення. Такі конструкції не тільки прискорюють комунікацію, а й додають емоційного забарвлення, що важливо для соціальної взаємодії. Наприкла, *gonna – going to, розмовна форма майбутнього, wanna – want to, lemme – let me, ain't – am/is/are not, kinda – kind of, gotta – got to, shoulda – should have, coulda – could have, woulda – would have, imma – I am going to, idc – I don't care, tbh – to be honest, brb – be right back, lolol – посилений сміх, OMG! – емоційне здивування, sooo – посилення, heyyyy – привітання, y'all – you all, thx – thanks, gr8 – great, ikr – I know, right, smh – shaking my head, nvm – never mind, lmk – let me know, omggg – посилене здивування, ttyl – talk to you later, ily – I love you, fyi – for your information, bff – best friends forever, wyd – what are you doing?*

Соціальні мережі стимулюють спрощення синтаксису, появу розмовних конструкцій та нестандартних пунктуаційних форм, що забезпечують ефективну передачу інформації у швидкому цифровому середовищі. Користувачі часто комбінують фрагментарні речення, скорочення та нестандартні граматичні форми, що дозволяє передавати емоції, акценти та інтенцію висловлювання. Такі зміни демонструють, що граматика у сучасному цифровому дискурсі стає більш гнучкою і орієнтованою на комунікативний ефект, ніж на суворе дотримання традиційних правил. Важливо, що подібні трансформації не є хаотичними: вони підпорядковані внутрішнім закономірностям цифрової комунікації та соціальної взаємодії, формуючи стабільні, хоч і нетрадиційні, моделі використання граматичних конструкцій.

3. Стилістичні особливості соціальних мереж включають неформальність, емоційність, мультимодальність та інтерактивність, що проявляється у використанні емодзі, GIF, мемів, повторів літер для підкреслення емоцій та іронії. Важливим є також інтертекстуальний аспект, коли повідомлення посилаються на поп-культуру або інші тексти. Стилістичні інновації допомагають користувачам виділятися в межах спільнот та створювати ефект близькості й залученості. Вони дозволяють поєднувати вербальні та невербальні засоби для створення більш яскравих і виразних висловлювань. Наприклад, ♡ – серце, виражає любов або прихильність, 😂 – сміх, гумор, 🔥 – круто або гаряче, 💀 – смерть або шок, 💯 – повна згода, ✨ – сяйво або особливість, 🙌 – святкування, bruh – роздратування, omgggg – посилене здивування, nooo – протест або розпач, yesss – згода або захоплення, haha – сміх, ugh – роздратування, wow – здивування, so cute – захоплення, literally – підкреслення, ok boomer – іронія, flex – показ досягнень, vibe check – оцінка настрою, mood – емоційний стан, big yikes – сильне здивування, cheers – привітання або подяка, lowkey – приховано, highkey – явно, smh – роздратування, periodt – остаточне твердження, big brain – геніальна дія.

Використання емодзі, графічних символів, мемів та інтерактивних елементів створює нові способи вираження емоцій, соціальної приналежності та міжособистісної взаємодії. Ці стилістичні інновації дозволяють створювати багатошарову комунікацію, де вербальні та невербальні засоби взаємодіють для досягнення повноти вираження змісту. Соціальні мережі формують специфічні комунікативні стратегії, які враховують швидкість обміну інформацією, асинхронність спілкування та глобальність аудиторії. Завдяки цьому англійська мова постійно адаптується до нових цифрових умов, набуває більшої гнучкості та інтерактивності, стає інструментом не лише передачі інформації, а й побудови соціальної та культурної ідентичності.

Таким чином, соціальні мережі виступають не просто каналом для комунікації, а активним фактором формування нових мовних моделей сучасної англійської мови. Вони стимулюють розвиток лексики, граматики та стилю, створюють умови

для мовної інновації та культурної диференціації, сприяють швидкому поширенню нових форм і конструкцій. Соціальні мережі забезпечують інтерактивну, гнучку та глобально взаємодіючу комунікацію, формуючи сучасні мовні практики, що постійно змінюються та адаптуються до потреб цифрової культури.

Висновки. Дослідження лексичних, граматичних та стилістичних особливостей англійської мови у соціальних мережах демонструє, що сучасний цифровий дискурс виступає одним із ключових чинників мовної трансформації в глобальному масштабі. Соціальні мережі формують унікальні умови для розвитку нових мовних моделей, де лексика, граматика та стиль взаємодіють для забезпечення ефективної та емоційно насиченої комунікації. Вплив соціальних мереж на лексичний рівень англійської мови проявляється у швидкому запровадженні нових слів, абревіатур, меметичних форм і фразеологізмів, які відповідають потребам комунікації сучасного користувача. Лексична варіативність у цифровому дискурсі дозволяє користувачам передавати широкий спектр емоцій, культурних значень та соціальних ідентичностей, створюючи своєрідний код спільнот, що існують у межах платформ. Спрощення синтаксичних конструкцій, активне використання розмовних форм та скорочень, нестандартна пунктуація та інверсії демонструють, що граматика у цифровому дискурсі стає більш гнучкою та орієнтованою на комунікативний ефект, ніж на суворе дотримання традиційних норм. Стилістичні особливості соціальних мереж формують третій рівень нових мовних моделей, де ключову роль відіграють мультимодальні елементи, включаючи емодзі, GIF, меми та інтерактивні символи. Використання цих елементів дозволяє створювати багатошарову комунікацію, де вербальні та невербальні засоби взаємодіють для передачі сенсу, емоцій та соціальної приналежності. Отже, соціальні мережі доводять, що сучасна англійська мова є динамічною, живою та здатною до безперервної еволюції, підлаштовуючись під соціальні, культурні та технологічні зміни. Вони виступають не лише інструментом комунікації, а й середовищем активного мовного розвитку, яке впливає на глобальні тенденції та визначає напрямки еволюції англійської мови в умовах цифрової культури.

Перспектива досліджень полягає у подальшому вивченні впливу соціальних мереж на еволюцію англійської мови, зокрема розвитку нових лексичних, граматичних і стилістичних моделей у глобальному цифровому дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С. Я. Культура української мови. К.: Либідь, 2000. 320 с.
2. Мацько Л. І. Стилістика української мови. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
3. Кондратенко Н. В. Медіадискурс у цифрову епоху. *Записки з українського мовознавства.* 2021. Вип. 28. С. 45–53.
4. Кондратенко Н. В. Медійний дискурс: комунікативно-прагматичні аспекти. Одеса: Астропринт, 2012. 236 с.
5. Космеда Т. А. Комунікативна лінгвістика. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2011. 320 с.
6. Попова Н. В. Електронний дискурс у сучасній комунікації. Київ: Наукова думка, 2015. 214 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX – початку XXI століття. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
9. Тараненко О. О. Актуальні тенденції розвитку української мови на початку XXI століття. *Мовознавство.* 2006. № 2. С. 3–12.
10. Фролова І. Є. Прагматика сучасного дискурсу. Харків: ХНУ ім. Каразіна, 2010. 198 с.
11. Шевченко Л. І. Медіалінгвістика: теорія і практика. Київ, 2013. 276 с.
12. Шевченко Л. І. Мова соціальних мереж у сучасному медіапросторі. *Українська мова.* 2023. № 3. С. 67–74.
13. Androutsopoulos J. Mediatization and Sociolinguistic Change. *Language & Communication.* 2014. Vol. 34. P. 1–11.
14. Baron N. S. Always On: Language in an Online and Mobile World. Oxford: Oxford University Press, 2008. 304 p.
15. Calude A. Linguistics of Social Media. *Languages.* 2025. Vol. 10. № 6.
16. Crystal D. Internet Linguistics: A Student Guide. London: Routledge, 2011. 192 p.
17. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p.
18. Dovchin S. Language, Social Media and Ideologies: Transnational Connections. Cham: Springer, 2020. 210 p.
19. Herring S. C. Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2004. 326 p.

20. Herring S. C. Discourse in Web 2.0: Familiar, Reconfigured and Emergent. In: Tannen D., Hamilton H., Schiffrin D. (eds.). *The Handbook of Discourse Analysis.* 2nd ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. P. 127–151.

21. Lucy L., Bamman D. Characterizing English Variation Across Social Media Communities with BERT. *Proceedings of the Association for Computational Linguistics.* 2021. P. 538–556. https://doi.org/10.48550/arXiv.2102.06820.

22. McCulloch G. *Because Internet: Understanding the New Rules of Language.* New York: Riverhead Books, 2019. 336 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81’342:811.133.1:81’243:81’246.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.26

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FRENCH VOWEL SYSTEM VIS-A-VIS ENGLISH AND UKRAINIAN IN THE CONTEXT OF PHONETICS TEACHING

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ГОЛОСНИХ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ З АНГЛІЙСЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ В КОНЕКСТІ ВИКЛАДАННЯ ФОНЕТИКИ

Kikalo A.V.,
orcid.org/0000-0002-6541-3952
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Romance Languages and Foreign Literature
Uzhhorod National University

Smuzhanytsia D.I.,
orcid.org/0000-0002-3342-6927
PhD in Philology, Associate Professor,
Head of the Department of Romance Languages and Foreign Literature
Uzhhorod National University

In modern language teaching, the plurilingual approach to foreign language learning is becoming increasingly relevant, as it takes into account the entire linguistic repertoire of learners. In most educational contexts, French is studied after English; consequently, the acquisition of its phonetic system takes place amidst the interaction of several languages – the learner’s native language and their first foreign language. This necessitates research into cross-linguistic interference at the phonetic level, which is one of the most sensitive to the influence of prior linguistic experience. A comparative analysis shows that the French vowel system is characterised by a greater number of vowel phonemes, as well as the presence of front labialised and nasalised vowels, which are absent in Ukrainian and English. This poses significant difficulties for Ukrainian-speaking students. It has been established that the influence of English as a first foreign language is often more pronounced than that of the native language, manifesting itself in the diphthongisation of French vowels, the reduction of unstressed positions, and the substitution of individual phonemes with English articulation patterns. At the same time, interference from the native language is predominantly of an articulatory nature. Furthermore, a comparative phonemic analysis helps to identify those phonemes that are shared or very similar. The obtained results confirm the validity of applying contrastive-phonetic and plurilingual approaches in the teaching of French as a foreign language. A systematic comparison of the phonetic systems of Ukrainian, English and French contributes to an awareness of cross-linguistic differences, a reduction in interference and the development of more effective phonetic competence among students.

Key words: plurilingual approach, cross-linguistic interference, phonetic interference, phonological transfer, French as a foreign language, contrastive phonetics, foreign language teaching methodology.

У сучасній лінгводидактиці дедалі більшої актуальності набуває плюрилінгвальний підхід до навчання іноземних мов, який передбачає врахування всього мовного репертуару здобувачів освіти. У більшості освітніх контекстів французька мова вивчається після англійської, тому формування її фонетичної системи відбувається в умовах взаємодії кількох мов – рідної та першої іноземної. Це зумовлює необхідність дослідження міжмовної інтерференції на фонетичному рівні, який є одним із найчутливіших до впливу попереднього мовного досвіду. Найбільшу складність у процесі постановки французької вимови викликає саме засвоєння французьких голосних фонем. Порівняльний аналіз показує, що французька вокалічна система характеризується більшою загальною кількістю голосних фонем, переважанням передніх голосних, наявністю передніх огублених та назалізованих голосних, які відсутні в українській та англійській мовах, що створює значні труднощі для україномовних студентів. Встановлено, що вплив англійської мови як першої іноземної часто є більш виразним, ніж вплив рідної мови, що проявляється у дифтонгізації французьких голосних, редукції ненаголошених позицій та підміні окремих фонем англійськими артикуляційними моделями. Водночас інтерференція рідної мови має переважно артикуляційний характер. Разом з тим, зіставний фонемний аналіз сприяє виокремленню тих голосних фонем, які є спільними чи дуже подібними, зокрема у французькій та українській мовах, що полегшує засвоєння правильної французької вимови. Отримані результати підтверджують доцільність застосування контрастивно-фонетичного та плюрилінгвального підходів у викладанні французької мови як іноземної. Систематичне зіставлення фонетичних систем української, англійської та французької мов сприяє усвідомленню міжмовних відмінностей, зменшенню інтерференції та формуванню ефективнішої фонетичної компетентності студентів.

Ключові слова: плюрилінгвальний підхід, міжмовна інтерференція, фонетична інтерференція, фонологічний трансфер, французька мова як іноземна, контрастивна фонетика, методика викладання іноземних мов.

Problem statement. Given current trends in the development of language teaching methodology, the plurilingual approach to foreign language teaching is taking on particular significance, as it involves taking into account the full linguistic repertoire of learners. The learning of French as a foreign language (FLE) increasingly takes place not in isolation, but within the context of existing linguistic systems – the mother

tongue (MT) and the first foreign language (FL1), most often English. This necessitates a complex analysis of interlinguistic influences, particularly at the phonetic level, which is one of the most susceptible to linguistic interference.

The pronunciation of French vowels presents considerable difficulties for students due to the significant differences between the phonological systems of Ukrainian, English and French. Interference from the mother tongue manifests itself primarily in articulatory habits, rhythmic and intonational patterns, and vowel reduction, whilst the influence of English as the first foreign language often leads to the substitution of French phonemes with English ones, a misinterpretation of grapheme-phoneme correspondences, and the transfer of English prosodic patterns. The result is a specific type of accent, determined by the interaction of several linguistic systems.

In this context, traditional approaches to teaching French phonetics, which are mainly based on comparison with the learner's mother tongue, need to be revised. The plurilingual approach not only enables the identification of negative manifestations of interlingual interference, but also allows for the exploitation of positive transfer by consciously drawing on English language skills to develop phonetic competence in French. Such an approach promotes the development of students' metalinguistic awareness and enhances the effectiveness of pronunciation learning.

Analysis of recent research and publications. The issue of the influence of previously acquired languages on the pronunciation of a new foreign language occupies a significant place in Second Language Acquisition (SLA) theory and in contemporary research on plurilingualism. The classic concept used to describe this phenomenon is that of cross-linguistic influence, developed in the work of T. Odlin, who defines linguistic transfer as the systematic transfer of phonological, grammatical and lexical features from one language to another [9, p. 27–35].

The concept of multicompetence, proposed by V. Cook, views the linguistic systems of a multilingual speaker as a single cognitive framework, within which all languages interact constantly [5, p. 57–91]. From this perspective, the phonetic influence of the first foreign language on the second appears as a natural consequence of the simultaneous activation of several linguistic systems during language production.

The development of research on multilingualism has led to increased interest in the phonology of the third language (L3 phonology). In the edited volume edited by J. Cenoz, B. Hufeisen and U. Jessner, the psycholinguistic mechanisms underlying the influence of the first and second languages on the formation of the third language's phonological system are analysed, with particular emphasis on the role of the level of linguistic competence and the order of language acquisition [4, p. 3-12].

Empirical studies confirm that, in the field of phonetics, the influence of the first foreign language (FL1) can be stronger than that of the mother tongue (MT), particularly when FL1 is typologically closer to the target language. Thus, R. Llama, W. Cardoso and L. Collins have demonstrated that the pronunciation of the second foreign language (FL2) is largely influenced by FL1 rather than by the ML, provided that the learner has a high level of proficiency in the first foreign language [7, p. 42-50].

Reviews in the phonology of second language acquisition (SLA), notably the volume edited by K. Hansen and M. Zampini, confirm that phonetic difficulties in foreign language learning result from the interaction of several linguistic systems, and not solely from the direct influence of the mother tongue [6, p. 1-15].

In the Ukrainian academic context, the issue of the influence of L1 on the pronunciation of the second language is approached from a methodological perspective. Thus, O. Panteleieva and O. Kobrynets analyse the influence of English as L1 on the development of phonetic skills in French (L2) among philology students [1, p. 33-35]. Similar results have been obtained in studies devoted to the acquisition of German following English, where phonetic interference is regarded as a systemic phenomenon [2; 8].

The aim of this article is to analyse the influence of the pronunciation of the mother tongue (MT) and English (LT1) on the development of the phonetic system of French vowels within a plurilingual learning context, as well as to identify the methodological implications for the teaching of French as a foreign language (FLE) following English.

Methodology / Methods. This research is theoretical-analytical and contrastive-phonetic in nature and falls within the framework of the plurilingual approach to foreign language learning. Plurilingual approaches to languages and cultures are based on the integration and interaction of the different languages known to the learner, thereby promoting the development of comprehensive plurilingual competence [3, p.7]. The methodological basis of the study rests on the principles of cross-linguistic influence theory, the concept of multilingual competence, and contemporary research in the

phonology of the first and second foreign languages (FL1/FL2 phonology).

The study employs a contrastive phonological analysis aimed at identifying structural similarities and differences between the vowel systems of three languages, as well as determining potential areas of cross-linguistic interference during the acquisition of French pronunciation.

The analytical procedure involves comparing phonemic inventories, analysing articulatory properties, and interpreting the typical difficulties associated with the pronunciation of French vowels in a multilingual learning context.

Results and discussion. The theoretical foundations regarding the influence of L1 on the development of phonetic competence in the acquisition of French as L2 allow us to identify a set of relevant pedagogical implications. In particular, the results of previous research confirm that phonetic development in a multilingual context is not additive, but results from a complex interaction of already acquired phonetic systems, notably that of the L1 [9; 11].

The practical part of the study is based on a contrastive analysis of the vowel systems of Ukrainian, English and French, in order to identify typical phonetic difficulties and pronunciation errors in the learning of French as a second foreign language. The analysis takes into account the fact that Ukrainian is the mother tongue (MT), whilst English is the first foreign language (FL1), already exerting a stable influence on the students' articulatory habits.

The vowel system of Ukrainian is characterised by a relatively small number of vowel phonemes and by the absence of any phonological distinction based on tension or length. In contrast, English has a well-developed system of monophthongs and diphthongs, in which vowel length and quality have distinctive value. As for the vowel system of French, it is distinguished by the presence of rounded front vowels ([y], [ø], [œ]) as well as nasal vowels, which are absent in both Ukrainian and English.

A comparative analysis of the vowel phoneme systems of Ukrainian, English and French reveals significant quantitative and qualitative differences, which play a fundamental role in the development of phonetic competence in a foreign language within a multilingual context. Ukrainian is characterised by a compact and symmetrical system of six vowel phonemes ([i, e, ɛ, a, o, u]), devoid of phonological length, diphthongisation and nasalisation. This stability promotes clear phonemic distinction, but at the same time limits speakers' ability to perceive subtle articulatory contrasts.

English has an expanded and highly differentiated vowel system, including the distinction between long and short vowels, reduced central phonemes ([ə, ɜː]) and a developed system of diphthongs. When English is used as a first foreign language (FL1), this often leads to cross-linguistic interference in the learning of French, notably in the form of undesirable diphthongisation of French monophthongs and excessive vowel reduction.

Table 1

Comparative breakdown of vowel phonemes in Ukrainian, English and French

Place of articulation	open/close	rounded	nasal	Ukrainian	English	French
front	close	–	–	[i]	[iː], [ɪ]	[i]
front	close	+	–	—	—	[y]
front	close-mid	–	–	[e]	[e]	[e]
front	close-mid	+	–	—	—	[ø]
front	open-mid	–	–	[ɛ]	[æ]	[ɛ]
front	open-mid	+	–	—	—	[œ]
front	open	–	–	—	—	[a]
front	open-mid	–	+	—	—	[ɛ̃]
front	open-mid	+	+	—	—	[œ̃]
central	mid	–	–	—	[ɜː], [ə]	[ə]
central	open	–	–	—	[ʌ]	—
back	close	+	–	[u]	[uː], [ʊ]	[u]
back	close-mid	+	–	[o]	[ɔː]	[o]
back	open-mid	+	–	—	[ɒ]	[ɔ]
back	open	–	–	[ɑ]	[ɑː]	[ɑ]
back	open	–	+	—	—	[ɑ̃]
back	open-mid	+	+	—	—	[ɔ̃]

French has the largest number of vowel phonemes and is characterised by greater articulatory complexity, due to the presence of rounded front vowels ([y, ø, œ]) and nasal vowels ([ɑ̃, ɛ̃, ɔ̃, œ̃]). The absence of these phonemic categories in Ukrainian and English explains the persistent difficulty in producing and perceiving them, thus constituting a source of foreign accent.

Teaching implications. The results obtained confirm the relevance of a contrastive-phonetic approach in the teaching of French as a foreign language. Practical analysis confirms that the development of phonetic competence in French is influenced in two ways – by the mother tongue and by the first foreign language.

For Ukrainian-speaking learners, particular methodological attention should be paid to:

– teaching rounded front vowels as distinct phonemes, rather than as allophonic variants;

– mastering nasal vowels as independent phonemes, rather than as a combination of a vowel and a nasal consonant;

– neutralising the negative influence of English, in particular avoiding the diphthongisation of French vowels and excessive reduction in unstressed positions.

The systematic comparison of the vowel systems of the three languages, accompanied by articulatory descriptions, listening and perception exercises, helps to reduce interlinguistic interference and improve students' phonetic proficiency.

In practice, this manifests itself in typical interference phenomena such as:

– the substitution of the French [y] with the Ukrainian [u] or the English [juː] (*tu* → [tu] or [tju]), whilst [ø] and [œ] are brought closer to [ɜː] or [ə] (*deux*, *peur*), and the semi-open vowels [ɛ] and [ɔ] are realised as the more tense English vowels [e] and [ɔː];

– the neutralisation of the distinctions between [e] – [ɛ] and [o] – [ɔ] under the influence of long and short English vowels;

– the denasalisation of French nasal vowels ([ɑ̃], [ɔ̃], [ɛ̃]) with the addition of a consonant [n] or [m] (*bon* → [bɔn], *vin* → [vɪn]), resulting from the articulatory patterns of Ukrainian and English;

– the diphthongisation of French vowels following the English model (*beau* → [bəʊ]), which contradicts the norms of the French vowel system.

As research on interlinguistic phonetic interaction shows, it is precisely these areas of divergence that become sources of lasting interference if conscious phonetic work is not undertaken.

Let us add a few more comments regarding vowel phonemes that are similar in these three languages or may appear very close. In such cases, the teacher's role is to avoid the negative influence of English pronunciation and to draw attention to the similarity between French and Ukrainian vowels.

The phoneme [e] is very common in French; it also exists in English and Ukrainian, so when learning it, particular attention should be paid to its orthographic representations. The front vowel [a] in French can pose difficulties: it is often replaced by English or Ukrainian vowels belonging to the back vowel series (note that, in classical French, such a vowel also existed, but it tends to disappear in modern pronunciation). When learning the phoneme [i], which does not present any major articulatory difficulty for Ukrainian students, care should nevertheless be taken to avoid substituting it with the short [ɪ] of English.

Thus, within the framework of the plurilingual approach, it is appropriate to use targeted contrastive exercises, simultaneously engaging the three linguistic systems and developing students' awareness of interlinguistic differences at the phonetic level.

Conclusions. A contrastive analysis of the phonetic systems of Ukrainian, English and French has confirmed the initial hypothesis that the acquisition of French pronunciation as a foreign language in a multilingual context results from the interaction of several linguistic systems. The influence of the mother tongue and the first foreign language manifests itself in different ways; the teacher's role therefore becomes essential in drawing learners' attention to the positive and negative aspects of the influence of their pre-existing phonological competence.

The results obtained show that English, as the first foreign language, often plays a decisive role in the emergence of interference phenomena in French pronunciation, particularly in the realisation of vowel phonemes. In contrast, the influence of Ukrainian is mainly of an articulatory nature and linked to established motor speech habits. This asymmetry confirms the need to take into account not only the mother tongue, but also prior experience of learning the first foreign language (English) when teaching French phonetics.

Furthermore, the analysis carried out shows that interlinguistic interference should not be viewed solely as an obstacle to the development of phonetic competence. Within the framework of the plurilingual approach, it can serve as a teaching resource (i. e. transposition), provided it is identified and addressed systematically through a contrastive approach. The conscious comparison of phonetic phenomena in Ukrainian, English and French promotes the

development of students' metaphonetic reflection and creates the conditions for a more effective assimilation of French pronunciation.

Thus, the results of this study confirm the relevance of reorienting the methodology of teaching French as a foreign language towards a plurilingual model, in which phonetic interference is viewed as a natural stage of the learning process. Prospects for future research lie in the empirical verification of the effectiveness of contrastive phonetic exercises, as well as in the development of didactic models for teaching pronunciation that take into account the individual linguistic profiles of learners.

REFERENCES:

1. Пантелєєва О., Кобринець О. Вплив англійської мови як першої іноземної на формування фонетичних навичок французької мови. Іноземні мови. 2021. № 2. С. 32–38.

2. Рибалка О., Михальченко О. Фонетична інтерференція при вивченні другої іноземної мови після англійської. Наукові записки з філології. 2024. № 3. С. 115–121.

3. Candelier M. (dir.). CARAP : Cadre de référence pour les approches plurielles des langues et des cultures. Graz : Centre européen pour les langues vivantes du Conseil de l'Europe, 2007. 135 p.

4. Cenoz J., Hufeisen B., Jessner U. (eds.). Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives. Clevedon: Multilingual Matters, 2001. 192 p.

5. Cook V. Second Language Learning and Language Teaching. London: Edward Arnold, 1992. 296 p.

6. Hansen Edwards J. G., Zampini M. L. (eds.). Phonology and Second Language Acquisition. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. 378 p.

7. Llama R., Cardoso W., Collins L. The Influence of Language Distance and Language Status on the Acquisition of L3 Phonology. International Journal of Multilingualism. 2010. Vol. 7, No. 1. P. 39–57.

8. Makukhina O. Phonetic Interference in Learning German as a Second Foreign Language after English. Journal of Language and Linguistic Studies. 2024. Vol. 20, No. 1. P. 210–220.

9. Odlin T. Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 224 p.

10. Ringbom H. Cross-linguistic Similarity in Foreign Language Learning. Clevedon: Multilingual Matters, 2007. 190 p.

11. Wrembel M. Second Language Phonology and Multilingualism. In: The Cambridge Handbook of Third Language Acquisition. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. P. 275–296.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.133.1Сезер.09:1
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.27

ФЕНОМЕН МАРОНІЗМУ ТА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ СВІДОМОСТІ У ТВОРЧОСТІ ЕМЕ СЕЗЕРА: ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

THE PHENOMENON OF MARRONNAGE AND THE DECOLONIZATION OF CONSCIOUSNESS IN AIMÉ CÉSAIRE'S OEUVRE: LINGUOPHILOSOPHICAL ASPECT

Садова С.К.,
orcid.org/0009-0001-6466-0695
студентка І курсу магістратури факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглядається феномен маронізму та процес деколонізації свідомості у творчості Еме Сезера в лінгвофілософському аспекті. Проаналізовано формування креольської ідентичності в умовах колоніального тиску, а також роль концепції негритюду як інструменту подолання культурної амнезії та відновлення історичної пам'яті колонізованих народів. Особливу увагу приділено інтерпретації маронізму як метафори інтелектуального спротиву та духовної екстериторіальності, що виявляється у відмові від нав'язаних мовних і культурних моделей метрополії. Досліджено специфіку поетики Сезера, зокрема використання сюрреалістичних прийомів, ритмічної організації тексту, фоносемантики та символіки природних образів. Показано, що природа у творчості автора виступає не лише тлом, а й активним елементом формування ідентичності, пов'язаним із тілесністю, пам'яттю та історичним досвідом. Окремо проаналізовано ключові твори письменника, зокрема *«Cahier d'un retour au pays natal», «Discours sur le colonialisme» та «Une Tempête»,* у яких найповніше реалізується ідея деколонізації свідомості. У результаті доведено, що творчість Еме Сезера є важливим етапом розвитку постколоніальної думки та репрезентує креольську ідентичність як динамічний процес культурної взаємодії, спротиву й самовизначення.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні механізмів лінгвістичної креолізації, де французька мова трансформується у простір деколоніального експерименту. Встановлено, що Сезер відходить від суто африканського етноцентризму на користь концепції «коріння-ризоми», де ідентичність антильця постає як відкрита, множинна мережа культурних зв'язків. Цей підхід дозволяє переосмислити креольський простір не як зону культурної втрати, а як місце народження гібридної суб'єктності, що долає нав'язані кордони між «своїм» та «чужим». Особливий акцент зроблено на деконструкції колоніальної бінарності через привласнення лексики метрополії та її перенасичення локальними смислами. Це дозволяє трактувати маронізм не просто як втечу, а як стратегію інтелектуального привласнення простору, де креольська самобутність маніфестується через синтез глобального інтелектуального контексту та питомого карибського досвіду.

Ключові слова: маронізм, деколонізація свідомості, негритюд, креольська ідентичність, постколоніалізм, Еме Сезер, лінгвофілософський аспект.

The article examines the phenomenon of marronage and the process of decolonization of consciousness in the works of Aimé Césaire from a linguo-philosophical perspective. It analyzes the formation of Creole identity under conditions of colonial pressure, as well as the role of the concept of Negritude as a tool for overcoming cultural amnesia and restoring the historical memory of colonized peoples. Special attention is paid to the interpretation of marronage as a metaphor for intellectual resistance and spiritual extraterritoriality, manifested in the rejection of imposed linguistic and cultural models of the metropolis. The study explores the specifics of Césaire's poetics, including the use of surrealist techniques, rhythmic organization of the text, phonosemantics, and the symbolism of natural imagery. It is demonstrated that nature in his works functions not merely as a background but as an active element in the formation of identity, closely connected with corporeality, memory, and historical experience. Particular focus is placed on key works such as *«Cahier d'un retour au pays natal», «Discours sur le colonialisme» ma «Une Tempête»*, where the idea of decolonization of consciousness is most fully realized.

The article concludes that Césaire's творчість represents a significant stage in the development of postcolonial thought and presents Creole identity as a dynamic process of cultural interaction, resistance, and self-definition.

The scientific novelty of the study lies in highlighting the mechanisms of linguistic creolization, where the French language is transformed into a space for decolonial experimentation. It is established that Césaire moves away from purely African ethnocentrism toward the concept of "rhizomatic roots", where the Antillean identity emerges as an open, multiple network of cultural connections. This approach allows for a reimagining of the Creole space not as a zone of cultural loss, but as a birthplace of hybrid subjectivity that transcends imposed boundaries between "self" and "other". Particular emphasis is placed on the deconstruction of colonial binaries through the appropriation of metropolitan vocabulary and its saturation with local meanings. This allows marronage to be interpreted not merely as an escape, but as a strategy for the intellectual appropriation of space, where Creole authenticity is manifested through a synthesis of global intellectual context and specific Caribbean experience.

Key words: marronage, decolonization of consciousness, Negritude, Creole identity, postcolonialism, Aimé Césaire, linguo-philosophical aspect.

Постановка проблеми. Проблема креольської ідентичності у франкомовній постколоніальній літературі залишається однією з ключових у сучасному гуманітарному дискурсі. Особливої актуальності вона набуває у контексті осмислення колоніального досвіду та його впливу на формування культурної самосвідомості. Творчість Еме Сезера демонструє складний процес переосмислення ідентичності, що формується на перетині африканських, європейських та карибських культур. Водночас у науковому полі недостатньо дослідженим залишається питання антиекзотичного підходу у репрезентації креольського простору, зокрема у драматургії письменника. Це зумовлює необхідність детального аналізу художніх механізмів деконструкції колоніального міфу у його творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика негритюду та постколоніальної ідентичності у творчості Еме Сезера привертала увагу багатьох дослідників. Зокрема, у працях Франца Фанона розглядається психологічний вимір колоніального підпорядкування та процес формування суб'єктності колонізованого [7]. Едвард Саїд у своїх дослідженнях окреслює механізми створення «іншого» у колоніальному дискурсі, що є важливим для розуміння протиставлення Просперо і Калібана [10]. Питання культурної гібридності та креолізації розроблялися також у працях Едуара Гліссана, який акцентує на множинності ідентичностей у карибському просторі [11].

Попри значну кількість досліджень, недостатньо уваги приділено аналізу антиекзотичного дискурсу у драмі *«Une Tempête»,* зокрема через призму репрезентації «непривабливого» як елементу креольської ідентичності. Це відкриває перспективи для подальших наукових розвідок.

Метою статті є аналіз особливостей репрезентації креольської ідентичності у творчості Еме Сезера, зокрема в драмі *«Une Tempête»,* з акцентом на антиекзотичному підході та деконструкції колоніального уявлення про простір.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань:**

1. Проаналізувати теоретичні засади постколоніального підходу та концепції негритюду;
2. Дослідити образ Калібана як носія креольської ідентичності;
3. Виявити особливості художньої репрезентації простору острова у драмі;
4. Розкрити механізми деконструкції колоніального міфу у творі;
5. Визначити роль антиекзотичного дискурсу у формуванні нової культурної самосвідомості.

Виклад основного матеріалу. Еме Сезер (1913–2008) є однією з ключових постатей франкомовної літератури XX-XXI століття, поетом, драматургом, есеїстом і політичним діячем, чия творчість нерозривно пов'язана з формуванням концепції негритюду та осмисленням креольської ідентичності.

Однією з центральних тем творчості Сезера є проблема креольської ідентичності. Креольськість у його розумінні не є гармонійним синтезом культур, а радше полем конфлікту між різними історичними та культурними силами. Колоніальна система нав'язувала французьку мову та культуру як певні «вищі», маргіналізуючи місцеві традиції й африканську спадщину. У результаті формувалася роздвоєна свідомість, у якій індивід одночасно належав до кількох культурних світів, не будучи повністю інтегрованим у жоден із них. Сезер прагне подолати цю роздвоєність через переосмислення креольської ідентичності як динамічного, відкритого процесу. Його творчість демонструє, що креольськість може бути не лише наслідком колоніального насильства, а й джерелом нової культурної сили. Глибоке осмислення креольських мотивів у творчості Еме Сезера є засадничим для нашого дослідження, відтак детальний аналіз їхньої поетики та функціонування буде розгорнуто в наступних розділах роботи.

Творчий шлях Еме Сезера завершився у 2008 році, але його інтелектуальна спадщина залишається фундаментом для сучасних постколоніальних студій. Він здійснив перехід від етноцентричного негритюду до концепції *«Le Tout-Monde»,* пов'язана з ідеями Едуарда Гліссаном, де креольська ідентичність розглядається не як замкнена система, а як відкритий діалог культур, які постійно взаємодіють, змішуються та впливають одна на одну.

Креольський світогляд у творчості Сезера пов'язаний передусім із досвідом колоніалізму та рабства, що залишили глибокий слід у пам'яті карибських суспільств. Водночас поет намагається показати, що цей досвід не зводиться лише до травми чи втрати, а навпаки, потенційно може стати джерелом нового культурного усвідомлення. Особливо яскраво ця ідея проявляється у поемі *«Cahier d'un retour au pays natal»* [1], яка стала одним із найвідоміших творів карибської літератури. У цьому тексті Сезер розповідає історію символічного повернення до рідної землі, лексема *«retour»,* яке означає не лише фізичну подорож, але й внутрішній шлях до прийняття власної ідентичності. Ліричний герой

повертається до рідного острова та спочатку бачить перед собою картину бідності, соціальної несправедливості та наслідків колоніального минулого, що призводить до розчарування та навіть сорому. Ці почуття можна розглядати як прояв колонізованої свідомості, перехід до стану, коли людина починає дивитися на власну культуру очима колонізатора. Проте поступово в тексті відбувається важлива внутрішня зміна героя, що починає по-іншому сприймати рідну землю, відкриваючи в ній не лише ознаки занепаду, а й силу, гідність, історичну глибину. Саме через це поема набуває характеру духовного відродження, адже повернення стає актом прийняття власного минулого, з усіма його труднощами та суперечностями. У цьому сенсі креольський мотив у творчості Сезера полягає в усвідомленні того, що навіть складна та болісна історія може стати основою для формування нової культурної самосвідомості.

Не менш важливою темою креольської ідентичності в творах Сезера є зв'язок людини із землею та пам'яттю предків. Острів у його поезії постає не просто як географічний простір, а як живий організм, який зберігає історію свого народу. Земля в Сезера часто набуває рис матері: вона народжує, підтримує і водночас страждає разом із людьми. Вона у поезії Сезера виконує функцію матеріальної пам'яті: акумулює травму рабства через саму свою субстанцію: від плантацій цукрової тростини до вулканічного попелу. Такий образ має глибоке символічне значення, адже він підкреслює нерозривний зв'язок між людиною, природою й історією.

Цей мотив набуває нового звучання у драматургії Сезера. У п'єсі *«Une Tempête»* [4] автор пропонує власну інтерпретацію сюжету шекспірівської п'єси *"The Tempest"*. У цій версії класичного твору острів перестає бути лише місцем магічних подій і перетворюється на символ колонізованої території. Письменник переносить увагу читача з казкових елементів сюжету на проблему влади, підкорення та боротьби за свободу. Особливе місце в цій драмі посідає образ Калібана, який у традиційних європейських інтерпретаціях часто зображувався як дикун, що перебуває під владою Просперо, однак Сезер пропонує зовсім інший погляд. Його Калібан – це не безмовний слуга, а персонаж, який усвідомлює власну гідність і виступає проти колоніального порядку. Він відмовляється приймати нав'язану мову та культуру, прагнучи зберегти власну ідентичність. Саме в цьому образі простежується символ опору колоніальному пануванню.

Справжнім інтелектуальним маніфестом Еме Сезера став його доробок *«Discours sur le colonialisme»* [2], адже це не просто теоретичне есе, але й пристрасний голос людини, яка відмовляється мовчати перед обличчям несправедливості. Сезер здійснює справжній переворот у свідомості сучасників: він безжально зриває маску «цивілізаційної місії» з обличчя колоніалізму, викриваючи його справжню суть: насильство, жадобу та дегуманізацію. У *«Discours sur le colonialisme»* письменник повертає голос тим, кого історія змусила замовкнути, стверджуючи, що народи Карибського басейну мають власну пам'ять, власну гідність і право на свою нередаговану й автентичну правду. Креольська ідентичність тут постає не як наслідок поразки, а як акт самозцілення. Автор закликає перестати дивитися на світ очима колонізатора та почати творити власну історію.

Есе *«Discours sur le colonialisme»* – це момент, коли філософська думка перетворюється на зброю, а прагнення культурної автономії стає сенсом життя. Це розповідь про те, як людина повертає собі вкрадену суб'єктність, перетворюючись із об'єкта чужих досліджень на творця власної долі. Для Сезера колоніалізм не є прогресом, а глибокою раною, яка спотворює не лише жертву, а й самого ката. Він першим відважно заявляє: намагаючись перетворити іншу людину на «річ» або «ресурс», європейська цивілізація сама втрачає свою гуманність, в уривку: *«La colonisation… travaille à déciviliser le colonisateur…»* [2]. Це есе стало фундаментом для всього художнього світу автора саме тому, що зароджується та безкомпромісна гордість, яку читачі та літературознавці пізніше впізнають в образі героя Калібана чи в *рядках «Cahier d'un retour au pays natal».*

Елементи та образ природи у творах Сезера також відіграють важливу роль у контексті відтворення креольських мотивів. Ландшафт не є просто тлом для подій, а виступає активним учасником поетичного світу, оскільки бурі, хвилі, сонце та вітер створюють атмосферу постійного руху та змін. Ці стихії часто мають символічне значення: вони можуть означати як руйнування, так і оновлення. Наприклад, буря у поетичному світі Сезера нерідко асоціюється з революційними змінами, уособлюючи силу, яка здатна зруйнувати старі структури влади та відкрити шлях до нового майбутнього. Сонце, навпаки, часто символізує пробудження, духовну енергію та надію, подібні образи активно використовуються у поетичній збірці *«Soleil cou coupé»* [6], де мотив світла поєднується з ідеєю культурного відродження.

Власне назва збірки *«Soleil cou coupé»* (1948), заслуговує особливої уваги, адже є прямою алюзією на фінальний рядок поезії Гійома Аполлінера «Зона». Проте використання цього образу Сезер перетворює на акт літературного маронізму та креолізації. Якщо в Аполлінера «сонце з відрубаною шиєю» є символом меланхолійного заходу старої Європи, то Сезера радикально трансформує цей образ, оскільки в карибському контексті «відрубана голова сонця» стає метафорою жертовного світанку: це сонце, що стікає кров'ю над плантаціями, маркуючи початок деколонізації та болюче народження нової ідентичності, що забарвлює світ у кривавий колір революції. Таким чином, письменник не просто цитує європейський канон, а реконструює його, привласнюючи французьку метафору для вираження автентичного карибського досвіду, де краса нерозривно пов'язана з історичною трагедією та політичними протистояннями.

Окрему роль у формуванні креольських мотивів образності відіграють описи природи Карибського регіону. У текстах Сезера часто з'являються образи тропічних рослин, морських істот і характерних ландшафтів островів. Мангрові зарості, коралові узбережжя, тропічні дерева створюють відчуття конкретного простору, який має власну історію і символіку. *«...Arbre, un des mots qui m'exaltent!... Ceiba! Éployé au soleil fier! Palmier! Fusant très haut... Baobab! Douceur d'entrailles des monstres!...»* [1].

Такі образи виконують не лише описову функцію. Вони також стають метафорами життєстійкості. Наприклад, мангрові дерева, коріння яких проростає крізь каміння і солону воду, можна сприймати як символ креольської культури, що змогла вижити та сформуватися в складних історичних умовах. Мангрові зарості репрезентують унікальну екосистему, де коріння рослин переплітається в солоній воді, витримуючи шторми та припливи. Для Сезера це ідеальний символ креольської ідентичності: вона так само покручена, міцна та нерозривно пов'язана з агресивним середовищем: *«...les mangles de ma propre chair qui s'arc-boutent sur l'éboulis de mes propres os»* [1, с.46]. Проте автор іде далі, стверджуючи, що ці мангри проростають не навколо нього, а всередині нього, роблячи його плоть – сплетінням коріння, а його кістки – скелястою основою острова. Використовуючи лексеми *«chair»* та *«os»,* Сезер підкреслює, що приналежність до Мартиніки не є політичним вибором чи інтелектуальною концепцією. Це генетичний та органічний зв'язок, що представлений як найвищий ступінь деколонізації: якщо колонізатор намагався відчужити раба від його землі, то Сезер повертає цю землю собі, інтерпретуючи її як частину власного тіла. Слово *«s'arc-boutent»* вказує на те, що цей зв'язок із землею є найголовнішою конструкцією всієї особистості. Автор акцентує, що без цих «внутрішніх мангрів» людина розсипалася б під тиском колоніального гніту. Це засвідчує той факт, що природа тут виступає не як декорація, а як внутрішній скелет, що дозволяє герою стояти прямо.

На початку гострої полеміки з Просперо, Калібан вибудовує свій захист не на ідеалізації рідного краю, а на визнанні його суворої та безкомпромісної реальності. Виголошуючи фразу: *«Sans toi ? Mais tout simplement le roi ! Le roi de l'île ! Le roi de mon île, que je tiens de Sycorax, ma mère»* [4, с. 25], герой здійснює акт деконструкції колоніального міфу. Для Сезера цей момент є ключовим у вираженні анти-екзотичного підходу. Просперо як уособлення європейського погляду прагне бачити острів або як райську декорацію, або як ресурс для експлуатації. Натомість Калібан утверджує свою ідентичність через любов до «непривабливого»: до багна, гострого піску та холодних скель. Коли він каже *«un bonjour autant que possible de guêpes, de crapauds, de pustules et de fiente»* [4, с. 24], навмисно оттожнюючи себе з цими елементами це стає не поверхневою естетикою «краси для туристів», а глибоке, майже органічне прийняття складної текстури рідної землі. У цьому зізнанні звучить істинна креольська гордість: острів є цінним не тому, що він милує око загарбника, а тому, що він є справжнім. Багно та скелі тут стають символами матеріальності історії, яку неможливо затушувати яскравими барвами тропічного міфу. Калібан привласнює цей простір через знання його недоліків, перетворюючи «огидне» в очах колонізатора на «священне» у межах власної ідентичності. Сезер започатковує маніфест усвідомлення того, що рідна земля не є візуалізацією, це плоть і кров, яку люблять усупереч усьому, як частину самого себе.

Одним із центральних креольських мотивів у творчості Еме Сезера є *«le marronnage»* (маронізм), який автор трансформує з історичного факту в потужну метафору деколонізації свідомості. Історично маронами називали рабів, які втікали з плантацій у важкодоступні гірські райони острова, щоб створити там автономні спільноти вільного життя. У художній системі Сезера ідея свідомого виходу за межі колоніального дискурсу та створення власного культурного простору

«непокори» набуває ознак інтелектуального маронізму. Мотив полягає в здобутті певної духовної екстериторіальності, де креольська ідентичність кристалізується через заперечення колоніальних ієрархій. У своїх відомих творах автор підкреслює, що бути мароном – означає зберігати вірність своїм кореням навіть в умовах зовнішньої неволі. Найбільш репрезентативно ця концепція втілена в образі Калібана у п'єсі «*Une Tempête*». Сезерівський Калібан – це архетип марона, чий спротив починається з відмови від нав'язаної ідентичності. Його вимога називати себе «Ікс»: *«Appelle-moi X»* та вживання вигуку «Uhuru!» (свобода) представляють акти лінгвістичного маронізму. Герой не просто бунтує проти пана, він «тікає» з мовної та ціннісної в'язниці Просперо, повертаючись до диких, але вільних стихій острова. Марон в образі Калібана стає символом людини, яка не погоджується з несправедливим порядком і прагне відстояти власну свободу. Риси такого бунтівного духу можна побачити в ліричному героєві *«Cahier d'un retour au pays natal»,* який поступово відмовляється від колоніальних уявлень про власну меншовартість і починає усвідомлювати силу своєї культури. У цьому сенсі герой постає як своєрідний духовний марон, тобто людина, яка звільняється від нав'язаних поглядів і відновлює власну гідність. Таким чином, маронізм у Сезера виступає як засадничий елемент креольської ідентичності та символ непереможності людського духу, який знаходить прихисток у власній культурі та пам'яті, роблячи креольський світ неприступним для остаточного підкорення.

Креольська ідентичність у творчості Еме Сезера маніфестується не лише через візуальні образи чи лексичні запозичення, а й через особливу ритмічну організацію тексту, яку можна визначити як «слуховий код» карибської культури. Для Сезера креольський світ – це передусім культура звуку, вібрації та живого слова, що протиставляється статичній «книжній культурі» Європи. У п'єсі «*Une Tempête*» цей конфлікт набуває виразного змісту через протиставлення магії Просперо та магії Калібана. Якщо влада Просперо тримається на його книгах, тобто письмових знаках, що впорядковують і приборкують світ, то сила Калібана корініться у ритмі. Вигук *«Uhuru!»,* який стає лейтмотивом п'єси, – це не просто слово, це звуковий вибух, що руйнує мовну гегемонію господаря. Сезер насичує свої драматичні та поетичні тексти ремарками про звуки барабанів, там-тамів та автентичних співів, що створюють особливий ритуальний простір. У поемі *«Cahier d'un retour au pays natal»* ритм стає самим способом існування тексту, адже автор використовує прийоми анафори, алітерацій і повторів, які імітують удари барабана, створюючи ефект «гіпнотичного занурення» у колективну пам'ять. Креольська ідентичність тут передається не через сухий інтелектуальний аналіз, а через соматичну вібрацію, тобто ритм, який відчувається тілом.

Сезер доводить, що звук – це єдина територія, яку колонізатор не зміг повністю окупувати. Барабанний бій стає засобом комунікації, що обходить цензуру «білої мови», а мотив ритму у творчості письменника виступає як альтернативна форма збереження історії. Якщо європейська історія записана у книгах, то креольська – закарбована в ритмах танцю та ударах там-тамів. Це культура колективного дійства, де звук об'єднує розрізнених індивідів у єдиний народ, повертаючи їм відчуття спільності та духовної цілісності.

Особливе місце у дослідженні креольської ідентичності посідає збірка *«Les Armes miraculeuses»* [3] (1946), де Еме Сезер максимально наближається до засад сюрреалізму, поєднуючи їх із африканською ритуальною традицією та джазовою естетикою. У цій роботі мова автора перестає бути лише засобом передачі інформації; вона перетворюється на ударний інструмент, що працює на рівні підсвідомої вібрації та фізичного ритму. Сезер свідомо використовує прийоми фоносемантики, насичуючи вірші словами з різкими, вибуховими приголосними ([k], [t], [p], [r]). Це створює ефект «тріскоту» та «детонації» тексту. Така фонетична агресія є художнім відображенням розриву з класичною французькою еуфонією. Для Сезера це вербальний засіб впливу, мета якого зруйнувати колоніальну гармонію мови та змусити текст «звучати» як повстання. Іншою характерною рисою збірки є використання ономатопей та вигуків, що не мають словникового значення у французькій мові, але несуть глибоке сакральне навантаження. Зокрема, тріумфальний вигук *«Eia!»,* наприклад, у рядках: *«Eia pour le Kaïlcédrat royal! Eia pour ceux qui n'ont jamais rien inventé!»* [3, с.70] функціонує як літургійний заклик або бойовий клич. Лексична одиниця *«Eia»* випадає з раціонального лінгвістичного поля метрополії, натомість апелює до оральної традиції африканських ритуалів. Ритм будується на висхідній інтонації, яка веде за собою натовп, перетворюючи поетичне читання на колективний «вербальний танець».

Висновки. Креольські мотиви відіграють надважливу роль у творчості Еме Сезера. Через

теми повернення, зв'язку із землею, сили природних стихій, образ марона, своєрідну ритміку тексту та символіку карибської природи письменник створює особливий художній світ, у якому поєднуються історична пам'ять, культурна ідентичність і прагнення до свободи. Творчість митця демонструє, що культура, сформована на перетині різних традицій, може не лише зберегти свою самобутність, а й стати джерелом нової енергії та творчого розвитку. Саме тому спадщина Сезера нині залишається важливою для розуміння постколоніальної літератури та культурних процесів у франкомовному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Césaire A. *Cahier d'un retour au pays natal*. Paris : Présence Africaine, 1956. 156 p.
2. Césaire A. *Discours sur le colonialisme*. Paris : Présence Africaine, 1955. 63 p.
3. Césaire A. *Les Armes miraculeuses*. Paris : Gallimard, 1946. 192 p.
4. Césaire A. *Une Tempête*. Paris : Seuil, 1969. 92 p.
5. Césaire A. *La Tragédie du roi Christophe*. Paris : Présence Africaine, 1963. 161 p.
6. Césaire A. *Soleil cou coupé*. Paris : Éditions K, 1948. 148 p. (Збірка сюрреалістичної поезії).
7. Césaire A. *Et les chiens se taisaient*. Paris : Présence Africaine, 1956. 121 p.
8. Fanon F. *Peau noire, masques blancs*. Paris : Éditions du Seuil, 1952. 239 p.
9. Sartre J.-P. Orphée noir. *Anthologie de la nouvelle poésie nègre et malgache de langue française* / par L. S. Senghor. Paris : PUF, 1948. P. 7–44.
10. Said E. W. *L'Orientalisme : L'Orient créé par l'Occident* / trad. par C. Malamoud. Paris : Éditions du Seuil, 1980. 392 p.
11. Glissant É. *Le Discours antillais*. Paris : Éditions du Seuil, 1981. 504 p.
12. Toumson R., Henry-Valmore S. *Aimé Césaire, le nègre inconsolable*. Paris : Syros, 1993. 240 p.
13. Mbembe A. *Critique de la raison nègre*. Paris : La Découverte, 2013. 288 p.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

УДК 811.133.1'373.7'25=161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.28

ПЕРЕКЛАД ФРАНЦУЗЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

TRANSLATION OF FRENCH PHRASEOLOGICAL UNITS INTO UKRAINIAN

Харитонова О.О.,
orcid.org/0000-0002-6693-9366
старший викладач кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Лебідь П.Р.,
orcid.org/0009-0000-3239-8007
асистент кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса

Дослідження присвячене комплексному аналізу стратегій і методів перекладу французьких ідіоматичних виразів у художніх текстах українською мовою. Актуальність теми зумовлена складністю ідіом як культурно-маркованих одиниць, що відображають унікальні історичні, соціальні та побутові особливості народу. У статті систематизовано теоретичні підходи провідних європейських науковців, зокрема П. Ньюмарка, М. Бейкер, Ж.-П. Вінея та Ж. Дарбельне, а також представників української лінгвістичної школи (Л. Авксентьєва, М. Алефіренка та інших).

У роботі детально проаналізовано ключові перекладацькі стратегії: дослівний переклад, адаптацію (заміну еквівалентом), перефразування, омісію та анотування. Особливу увагу приділено впливу культурних факторів на вибір перекладацького рішення, що розглядається через призму концепції «колективного програмування розуму» Г. Гофстеде та розуміння перекладу як «процесу переговорів» У. Еко. Автори досліджують лінгвістичні, стилістичні та контекстуальні аспекти, які необхідно враховувати для збереження емоційного та функціонального впливу оригіналу.

На конкретних прикладах із творів М. Паньоля, М. Уельбека та А. де Сент-Екзюпері продемонстровано успішні та невдалі спроби відтворення французької ідіоматики. Зокрема, розглянуто специфіку перекладу таких виразів, як *«avoir un poil dans la main»*, *«mettre son grain de sel»*, *«avoir le cafard»* та *«passer du coq à l'âne»*. Вибір методу варіюється від пошуку фразеологічного аналога в мові перекладу до описового переформулювання, що краще відповідає розумінню цільової аудиторії.

Стаття висвітлює основні проблеми перекладу: культурну специфіку, семантичну складність та лексичні відмінності між мовами. Практична значущість роботи полягає у розробці алгоритмів ідентифікації ідіом та рекомендацій щодо їх адекватного відтворення. Наголошується на необхідності поєднання традиційних методів аналізу з сучасними технологічними інструментами: корпусними дослідженнями, комп'ютерними базами даних та професійними лінгвістичними платформами.

Зроблено висновок, що успішний переклад ідіом вимагає від лінгвіста не лише технічних навичок, а й глибокого занурення в культурні коди обох мов для збереження гармонії між семантичною точністю та культурною адекватністю тексту. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити повноцінне розуміння тексту читачами, зберігаючи його первинну енергію та образність.

Ключові слова: переклад ідіом, французька мова, художній текст, культурна адаптація, стратегії перекладу, міжкультурна комунікація, еквівалентність, контекстуальний аналіз.

The study is devoted to a comprehensive analysis of strategies for translating French idiomatic expressions into Ukrainian in literary texts. The relevance of the topic is determined by the complexity of idioms as culturally marked units reflecting the unique historical and social characteristics of a people. The paper systematizes the theoretical approaches of leading scholars, in particular Peter Newmark, Mona Baker, Jean-Paul Vinay, and Jean Darbelnet, as well as representatives of the Ukrainian linguistic school, including Leonid Avksentiev and others.

The article provides a detailed analysis of key translation strategies: literal translation, adaptation (replacement with an equivalent), paraphrasing, omission, and annotation. Particular attention is paid to the influence of cultural factors on the choice of a translation solution, considered through the prism of Geert Hofstede's concept of the "collective programming of the mind" and Umberto Eco's understanding of translation as a "process of negotiation." Specific examples from literary works by Marcel Pagnol, Michel Houellebecq, and others demonstrate successful and unsuccessful attempts to reproduce French idiomatic expressions.

The practical significance of the study lies in the development of recommendations for specialists regarding the identification of idioms and the selection of optimal algorithms for their translation. The authors emphasize the necessity of combining traditional methods of analysis with modern technological tools, such as corpus-based research and professional platforms. It is concluded that successful translation of idioms requires from the linguist not only technical skills but also profound immersion in the cultural codes of both languages in order to preserve the emotional impact of the original.

Key words: idiom translation, French language, literary text, cultural adaptation, translation strategies, intercultural communication.

Вступ. Проблема перекладу ідіоматичних висловів є одним із найскладніших і найцікавіших аспектів перекладацької діяльності. Ідіоми, які є невід'ємною частиною мови, відображають культурні, історичні та соціальні особливості народу. Вони втілюють унікальне поєднання мовної виразності і глибокого сенсу, що робить їх одночасно привабливими і складними для перекладу. У контексті художнього перекладу, де кожне слово і вираз мають значення, правильний переклад ідіом може суттєво вплинути на сприйняття та розуміння твору читачами іншої культури.

Французька мова, багата і виразна, містить безліч ідіоматичних виразів, які можуть викликати труднощі у перекладачів, зокрема, при перекладі українською мовою. Ці вирази часто не мають прямих аналогів в українській мові, що вимагає від перекладача знання обох мов та глибокого розуміння культурних контекстів.

Наукові дослідження в галузі перекладу ідіоматичних виразів зазвичай зосереджуються на різних стратегіях перекладу, їх ефективності та впливі на цільову аудиторію. В останні десятиліття багато вчених, таких як Віней і Дарбельне, Ньюмарк, Бейкер та інші, розробили різні підходи та методи для роботи з ідіоматичними виразами.

Проте літературні стилі, що динамічно розвиваються, і культурне середовище, яке весь час змінюється, роблять цю тему актуальною для подальших досліджень.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб дослідити особливості перекладу французьких ідіоматичних виразів у художніх текстах українською мовою. Основні завдання включають аналіз існуючих методів перекладу, вивчення конкретних прикладів використання цих методів у художніх текстах, а також визначення найбільш ефективних стратегій для передачі сенсу ідіом у перекладі.

Методи дослідження: систематизація, аналіз, функціональний, описовий та метод перекладу.

Це дослідження прагне не лише розширити теоретичну базу цієї теми, а й запропонувати практичні рекомендації для перекладачів, які працюють з французькими художніми текстами.

Для досягнення поставленої мети, стаття вирішує такі завдання:

1. Класифікація ідіоматичних виразів французької мови, що зустрічаються в художніх текстах, для аналізу їх використання та функцій.

2. Аналіз існуючих методів і стратегій перекладу ідіом, включаючи дослівний переклад, адаптацію, калькування та перефразування, з особливою увагою до їх застосування та ефективності в різних контекстах.

3. Дослідження конкретних прикладів перекладу французьких ідіом, щоб виявити успішні та невдалі спроби перекладу та визначити фактори, що впливають на вибір методу перекладу.

4. Оцінка впливу культурних відмінностей на вибір перекладацьких стратегій, а також дослідження, як зміни в перекладі ідіом можуть впливати на сприйняття тексту цільовою аудиторією.

5. Розробка рекомендацій для перекладачів щодо оптимальних стратегій перекладу ідіоматичних виразів, з урахуванням збереження стилістичної цілісності та культурної адекватності перекладеного тексту.

Об'єктом дослідження у даній статті виступають художні тексти, написані французькою мовою, які містять ідіоматичні висловлювання, що вимагають перекладу українською мовою при адаптації текстів для україномовного читача.

Предметом дослідження є методи та стратегії перекладу французьких ідіоматичних виразів у художніх текстах, а також їхній вплив на збереження культурно-специфічних особливостей та стилістичної цілісності перекладеного тексту. Це включає вивчення лінгвістичних, культурних, стилістичних і контекстуальних аспектів, які необхідно враховувати при перекладі ідіом з французької на українську мову.

Жан-Поль Віней та Жан Дарбельне розглядають переклад ідіом через термін еквівалентність, що передбачає відтворення ситуації оригіналу за допомогою іншої стилістичної форми. «La plupart des équivalences sont fixées et appartiennent à un répertoire de locutions, de clichés, d'idiomatismes, de dictons, de proverbes, etc. [...] Le procédé par lequel on aboutit à l'équivalence est souvent de nature stylistique.» («Більшість еквівалентів є фіксованими і належать до репертуару зворотів, кліше, ідіоматизмів, приказок, прислів'їв тощо. [...] Процес, за допомогою якого досягається еквівалентність, часто має стилістичну природу»). [1, с.52]

Умберто Еко говорить про переклад як про переінтерпретацію тексту – «Переклад – це не лише лінгвістична операція, це операція інтерпретаційна. [...] Перекласти – означає зрозуміти внутрішню систему мови та структуру тексту цільовою мовою, а потім побудувати таку подвійну систему, яка б дозволила здійснити процес переговорів між двома світами».[2, с.19] У дослідженнях Герта Хофстеде про культурні виміри, які допомагають зрозуміти, як культурні значення впливають на вибір перекладацьких стратегій, зокрема йдеться про культуру, як колективне програмування розуму – «Culture is the collective

programming of the mind that distinguishes the members of one group or category of people from others.» («Культура – це колективне програмування розуму, яке відрізняє членів однієї групи або категорії людей від інших»). [3, с.6]

Українська лінгвістична школа (Л. Авксентьєв, М. Алефіренко, Л. Паламарчук, В. Ужченко) традиційно розглядає ідіому як найвищий ступінь розвитку фразеологізму. Якщо фразеологізм – це загальна назва для всіх стійких сполук, то ідіома – це його «ядро», де зв'язок між словами настільки сильний, що вони повністю втрачають свою самостійність. Л. Г. Авксентьєв визначає ідіому як «специфічну одиницю мови, що характеризується повною немотивованістю значення та абсолютною стабільністю структури».[4,с.16] М. Ф. Алефіренко наголошує на когнітивному аспекті, називаючи ідіому «згустком культурної пам'яті народу», який втілено у стійкій словесній формі. У роботах таких авторів, як Мона Бейкер і Пітер Ньюмарк, наголошується, що ідіоми представляють особливу перекладацьку проблему через їхню культурну специфічність і лексичну унікальність. Мона Бейкер детально розписує складнощі ідентифікації та перекладу ідіом, вказуючи на те, що головною метою є збереження функціонального значення. «An idiom or fixed expression may have no equivalent in the target language. The way in which an idiom can be translated into another language depends on many factors, including whether it is culture-specific and whether it has a similar meaning and form in the target language.» («Ідіома або стійкий вираз можуть не мати еквівалента в мові перекладу. Те, як ідіома може бути перекладена іншою мовою, залежить від багатьох факторів, зокрема від того, чи є вона культурно-специфічною і чи має вона подібне значення та форму в мові перекладу»).[5, с.68]

Пітер Ньюмарк у своєму дослідженні стверджує, що ідіоматичні висловлювання вимагають не просто знання мови, а й глибокого розуміння культурних та контекстуальних нюансів. Він наголошує на тому, що ідіома має сприйматися як єдине ціле, і застерігає проти буквалізму, якщо він шкодить природності мови. «The main problems with idioms are (a) whether they should be translated at all, and (b) if so, how. [...] In communicative translation, you should try to find an equivalent idiom in the TL (target language), provided it is appropriate for the register.» («Основні проблеми з ідіомами полягають у тому: (а) чи варто їх взагалі перекладати, і (б) якщо так, то як. [...] У комунікативному перекладі слід намагатися знайти еквівалентну ідіому в мові перекладу за умови, що вона відповідає регістру»).[6, с.108]

Французькі ідіоми, як і ідіоми будь-якої іншої мови, тісно пов'язані з культурою, історією та традиціями Франції. Ці висловлювання часто містять посилання на національну літературу, історичні події, народні вірування і побутові практики, що робить їх переклад особливо складним для неносіїв мови. Як показує Клод Пуалі у своїх роботах з культурної лінгвістики, французькі ідіоми часто використовують метафори, засновані на образах, знайомих кожному французу, але можуть бути незрозумілими для іноземців. Вона наголошує, що ідіома не є випадковим набором слів, а результатом «метафоричного мислення» народу: «L'expression idiomatique n'est pas un résidu fossilisé du langage, mais une construction métaphorique active qui témoigne d'une manière spécifique de percevoir le monde. La métaphore y joue le rôle de pont entre l'expérience sensorielle et la conceptualisation culturelle.» («Ідіоматичний вираз – це не викопний залишок мови, а активна метафорична конструкція, яка свідчить про специфічний спосіб сприйняття світу. Метафора відіграє в ній роль моста між сенсорним досвідом і культурною концептуалізацією»).[7, с.42] Наприклад, вираз «poser un lapin» (дослівно підкласти кролика), що означає не з'явитися на зустріч без попередження, може викликати труднощі при перекладі через його неочевидного значення.

Додатково, як зазначає Жан Дарбельне у своїй теорії поля та терміна, відмінності в лексичній наповненості ідіом між мовами можуть призвести до необхідності використання різних стратегій перекладу. Його підхід наголошує на важливості адаптації перекладу до культурних та контекстуальних реалій цільового мовного середовища, що особливо важливо при роботі з ідіоматичними виразами. У цій праці Дарбельне пояснює, чому різна «густота» лексичного наповнення змушує перекладача змінювати стратегію (від еквівалентності до транспозиції чи парафразу): «Les différences dans la densité lexicale entre deux langues obligent souvent le traducteur à abandonner la recherche d'une correspondance formelle pour se concentrer sur l'équivalence situationnelle. L'idiome, par sa nature figée, représente le point maximal de cette divergence où la structure linguistique cède la place à la réalité culturelle.» («Відмінності в лексичній щільності між двома мовами часто змушують перекладача відмовитися від пошуку формальної відповідності, щоб зосередитися на ситуативній еквівалентності. Ідіома за своєю стійкою приро-

дою представляє максимальну точку цієї розбіжності, де лінгвістична структура поступається місцем культурній реальності»).[8, с.114]

Таким чином, для успішного перекладу французьких ідіом необхідно не тільки буквальне розуміння фраз, але і глибоке входження в культурні коди, що вимагає від перекладача як технічних навичок, так культурної обізнаності.

Проблеми перекладу ідіоматичних виразів.

Переклад ідіоматичних виразів є одним з найбільш складних завдань у галузі перекладу, оскільки ідіоми часто містять культурно-специфічні елементи, які можуть бути невідомі чи не мати прямих аналогів у цільовій мові. Основні проблеми включають:

1. Культурна специфіка: Ідіоми часто відображають унікальні культурні, історичні чи регіональні особливості, які можуть бути незрозумілими для аудиторії іншого культурного контексту.

2. Семантична складність: Значення ідіом часто не випливає з буквального значення складових їх слів, що ускладнює їх розуміння і переклад без додаткового контексту або пояснень.

3. Лексичні відмінності: Відсутність точних відповідностей між мовами може призвести до того, що перекладачеві доводиться шукати альтернативні способи передачі змісту, що може змінити стилістичну дію оригіналу.

4. Стратегії перекладу: Вибір між дослівним перекладом і вільною адаптацією може впливати на точність і прийнятність перекладу в очах цільової аудиторії.

Для вирішення згаданих проблем перекладачі можуть використовувати різні стратегії, кожна з яких має свої переваги та недоліки:

1. Дослівний переклад: Ця стратегія має на увазі пряму трансляцію слів і фраз, зберігаючи структуру вихідної мови. Хоча це може бути ефективно у випадках, коли ідіоми мають прямі аналоги в обох мовах, часто такий підхід призводить до втрати первісного змісту та культурного контексту.

2. Заміна ідіоматичним виразом у цільовій мові: Перекладачі можуть замінити вихідну ідіому на близьку за змістом ідіому цільової мови. Цей метод сприяє збереженню стилістичної еквівалентності між текстами.

3. Перефразування: Якщо ідіоматичний вираз надто специфічний і не має прямих аналогів, перекладач може описати його значення своїми словами, забезпечуючи розуміння сенсу без збереження оригінальної форми.

4. Омісія: У деяких випадках, якщо ідіома не відіграє ключової ролі в тексті або її переклад занадто ускладнить сприйняття, перекладач може вирішити опустити її з перекладу.

5. Анотація: Цей метод включає додавання пояснень до тексту, які допомагають читачеві зрозуміти культурні чи контекстуальні нюанси оригінального висловлювання.

Ці стратегії не є взаємовиключними і можуть комбінуватися залежно від конкретного контексту та цілей перекладу. Вибір найбільш відповідного методу залежить від багатьох факторів, включаючи стиль тексту, його жанр, цільову аудиторію та особливості культурного контексту.

Аналіз методів перекладу французьких ідіом українською мовою.

Дослівний переклад французьких ідіом українською мовою часто використовується, коли ідіома має прямий аналог в українській мові або коли її буквальне значення залишається зрозумілим для україномовної аудиторії. "Brûler les ponts" – буквально перекладається як «спалити мости». Це ідеальний приклад, оскільки і форма, і значення («рішуче розірвати стосунки чи шлях до відступу») в обох мовах повністю ідентичні. "L'appétit vient en mangeant" – буквально «апетит приходить під час їжі». Цей вираз є настільки вкоріненим в обох культурах, що дослівний переклад сприймається як рідна українська приказка. "Jouer avec le feu" – буквально «гратися з вогнем». Тут також маємо повний збіг образу та переносного значення («ризикувати, поводитися необережно»).

Однак такий підхід може бути не завжди адекватним, особливо якщо ідіома несе в собі культурно-специфічні значення, невідомі українському читачеві. "Avoir un poil dans la main" – буквально перекладається як «мати волосину в руці». Для українця це звучить як дивна фізична вада або випадковість, тоді як насправді це французька ідіома для опису неймовірних лінощів. Без пояснення, що людина настільки нічого не робить, що в неї на долоні виросла волосина, сенс буде повністю втрачено. "Casser du sucre sur le dos de quelqu'un" – буквально «ламати цукор на чиїйсь спині». Дослівний переклад малює в уяві дивну кулінарну процедуру, хоча насправді вираз означає «пліткувати за спиною» або лихословити. "Pédaler dans la semoule" – буквально «крутити педалі в манці». Українському читачеві цей образ здасться сюрреалістичним, хоча він влучно описує стан, коли людина зайшла в глухий кут або діє вкрай неефективно.

Адаптація ідіом – це метод, при якому ідіоматичний вираз замінюється іншим, близьким за змістом ідіоматичним виразом цільової мови,

або перефразування, яке краще відповідає культурному і контекстуальному розумінню цільової аудиторії. Цей метод часто використовується, коли дослівний переклад неможливий або може призвести до неправильного тлумачення.

Наприклад, французький вислів "Mettre son grain de sel", що буквально означає "додати свою крупинку солі", українською мовою може бути перекладено як "вставити свої п'ять копійок". Ця адаптація зберігає основну ідею втручання в чужу розмову або справу з непотрібною порадою, але використовує українську ідіому, близьку за змістом і зрозумілішу україномовним читачам.

Ще один приклад – французька ідіома "Avoir un chat dans la gorge", що перекладається як "мати кота в горлі" і означає тимчасову втрату голосу, наприклад, через хвилювання. В українській мові використовується ідіома, яка точно не передає вихідне значення, але може бути адаптована – "перехопило подих", що відповідає контексту і зберігає образність виразу.

Використання адаптації дозволяє не тільки зберегти семантичну навантаження вихідного тексту, а й забезпечити його природне сприйняття цільової аудиторією, що є ключовим у художньому перекладі.

Опис сенсу ідіоматичного вираження є одним з методів перекладу, який полягає в передачі сенсу ідіоми через більш детальне пояснення або переформулювання, особливо коли прямий переклад або адаптація неможливі. Цей метод дозволяє читачеві точно зрозуміти значення, закладене в ідіомі, незважаючи на втрату стилістичної витонченості оригіналу. Такий підхід часто використовується в академічних та освітніх текстах, де важливо точно передати інформацію.

Французька ідіома "Se mettre le doigt dans l'œil" буквально перекладається як "засунути палець у око", що в українській мові може не мати сенсу. Успішний переклад цієї ідіоми міг би звучати як "глибоко помилятися". Цей опис не тільки передає сенс, але й зберігає відносну стилістичну нейтральність фрази, роблячи її зрозумілою для україномовної аудиторії без використання аналогічної ідіоми.

Французька ідіома "Avoir le cafard", що дослівно означає "мати таргана", в українському перекладі була інтерпретована як "бути пригніченим" або "мати депресію". Якщо перекладач вибере дослівний переклад "мати таргана", це призведе до нерозуміння, оскільки український вираз "таргани в голові" чи «мухи в носі» має зовсім інший зміст. У цьому випадку невдача перекладу полягає в невірному виборі методу, який не враховує культурних та мовних відмінностей.

Французький вислів "Faire la grasse matinée", що буквально означає "зробити товстий ранок", українською може бути перекладений як "пізно вставати" або "спати до обіду". Цей опис передає сенс без спроби знайти стилістичний аналог, що є особливо важливим для розуміння контексту дій персонажа, якщо ідіома використовується в художньому тексті.

Таким чином, при перекладі ідіоматичних виразів важливо не тільки точно передати зміст, але й враховувати стилістичну дію на текст, а також культурні особливості цільової аудиторії. Кожен метод має свої переваги і повинен обиратись залежно від контексту перекладу.

Наведемо декілька ідіом з французьких художніх творів.

Приклад 1: "Маленький принц" Ідіома: "Avoir la tête dans les nuages" (мати голову у хмарах). Оригінальне використання: використовується для опису мрійливого, абстрактного стану головного героя. В українському перекладі ідіома була адаптована як "літати у хмарах", що успішно передає як буквальний, так і переносний зміст оригіналу, зберігаючи поетичність і легкість вираження.

Приклад 2: Марсель Паньоль "Жан де Флоретт". Ідіома: "Mettre de l'eau dans son vin" (додати води у своє вино). Оригінальне використання: використовується для опису необхідності стримати свої сподівання або пом'якшити свою позицію. В українському перекладі даний вираз було перетворено на "зменшити оберти", що ефективно передає сенс пом'якшення позиції, але втрачає культурну специфіку і образність оригінальної фрази.

Приклад 3: Мішель Уельбек. Ідіома: "Passer du coq à l'âne" (перейти від півня до осла). Оригінальне використання: використовується для опису різкої зміни теми розмови. В українському перекладі використовувався вираз "стрибати з одного на інше", що зберігає динамічність і сенс переходу, але втрачає мальовничий і яскравий елемент оригіналу.

Ці приклади демонструють різні підходи перекладачів до адаптації французьких ідіом. У кожному разі успіх чи невдача перекладу часто залежать від здатності перекладача вловити не тільки мовний, але й культурний контекст вихідного тексту, а також його здатність створити аналогічний вплив на читача.

Культурні та контекстуальні фактори відіграють вирішальну роль у виборі методу перекладу, особливо коли справа стосується ідіоматичних

виразів. Ідіоми часто містять глибокі культурні посилання, які можуть бути незрозумілі або не мати сенсу в іншому культурному контексті. Перекладач повинен вирішити, чи варто зберігати оригінальний вираз з додаванням пояснень, використовувати адаптацію з відповідною ідіомою цільовою мовою, або повністю перефразувати ідіому для збереження сенсу. Культурні фактори включають релігійні, історичні, соціальні та естетичні аспекти, які можуть вплинути на інтерпретацію тексту. Наприклад, якщо ідіома базується на біблійній алюзії, яка добре відома у французькій культурі, але не є такою в українській культурі, перекладач може вибрати або пояснити цю алюзію в перекладі, або замінити її більш зрозумілу для україномовної спільноти. Контекстуальні чинники включають жанр літератури, стиль автора і передбачувану аудиторію. Літературні твори, призначені для широкої публіки, можуть вимагати більш вільного перекладу для кращого розуміння та сприйняття тексту, тоді як спеціалізована або академічна література може вимагати більш точного та консервативного підходу до перекладу. Ефективність стратегії перекладу сильно залежить від контексту використання ідіоми та очікувань цільової аудиторії. Дослівний переклад може бути ефективним, коли ідіоми використовуються в текстах, де важлива точність і де культурні відмінності мінімальні або вже відомі аудиторії. La patience est amère, mais son fruit est doux. Переклад: Терпіння гірке, але його плід солодкий. Оскільки образ "плодів терпіння" є універсальним для європейських культур, дослівний переклад зберігає точність і зрозумілість. Адаптація часто найбільш ефективна в художніх текстах, де важливо зберегти стилістичну та емоційну дію. Використання аналогічних ідіом у цільовій мові може допомогти зберегти динаміку оригіналу і зробити текст приємнішим для читання. C'est la fin des haricots! (Буквально: "Це кінець квасолі"). Переклад: Це вже край! / Пиши «пропало»! Пряма згадка квасолі в українській мові не несе фатального значення. Адаптація на звичні вигуки розпачу зберігає художню динаміку. Використання аналогічних ідіом допомагає зберегти стилістику та ритміку оригіналу за допомогою еквівалента в мові перекладу. Так ідіома Quand les poules auront des dents. (Буквально: "Коли у курей будуть зуби") може бути перекладена відповідною українською «Коли рак на горі свисне». Обидві ідіоми позначають подію, яка ніколи не відбудеться. Використання українського аналога робить текст легшим для сприйняття українським читачем, бо містить знайомий культурний код. Перефразування є кращим, коли ідіоми настільки специфічні для вихідної культури, що їх важко адаптувати без втрати сенсу. Цей метод також корисний у навчальних та інформаційних текстах, де розуміння краще стилістичної вишуканості. Прикладом може бути ідіома «Faire l'article», яка дослівно означає «робити статтю». Однак справжнім значенням є активна реклама і вихваляння з метою продажу. Омісія може бути використана, коли ідіома не несе значного вкладу в загальний зміст або коли її включення може спантеличити нефахівців. «Le nouveau logiciel fonctionne bien, mine de rien, malgré quelques bugs mineurs.» Дослівний переклад: «Нове програмне забезпечення працює добре, ніби нічого й не сталося, незважаючи на кілька дрібних помилок.» Переклад з омісією: «Нове програмне забезпечення працює стабільно, попри кілька дрібних помилок.» Анотація корисна в академічних та наукових текстах, де важливо точно передати вихідне значення, але також необхідно пояснити культурні та контекстуальні аспекти для розуміння читачем. «Cette décision a provoqué un véritable mai 68 au sein de l'université.» Анотація: Мається на увазі «Червоний травень» 1968 року у Франції – період соціальної кризи, що почалася зі студентських протестів і переросла у загальний страйк, який призвів до радикальних змін у французькому суспільстві та освіті.

Вибір стратегії повинен ґрунтуватися на ретельному аналізі вихідного тексту, цілей перекладу та потреб аудиторії, щоб максимально точно передати сенс і зберегти вплив оригіналу.

Переклад ідіоматичних виразів – це один із найскладніших викликів у роботі лінгвіста, адже він вимагає не лише знання слів, а й глибокого розуміння «душі» мови. Щоб майстерно передати зміст ідіоми, не втративши її колориту, перекладачеві варто дотримуватися певної послідовності дій.

Першим етапом є ідентифікація ідіоми у вихідному тексті. Нерідко фразеологізми маскуються під звичайні речення, тому перекладач має стати справжнім дослідником. Головним інструментом тут є глибоке занурення в контекст: важливо розрізняти буквальне та переносне значення слів. Якщо фраза здається нетиповою, варто звернутися до спеціалізованих словників, які розкривають походження та вживання виразу. Проте навіть найкращі словники не завжди встигають за живою мовою. У таких випадках незамінним стає пошук прикладів використання в інших текстах (корпусні дослідження) або консультація з носіями мови. Живе спілкування допомагає з’ясувати найтонші

нюанси вживання, які можуть бути вирішальними для правильного розуміння. Після того, як ідіому розпізнано, настає етап вибору стратегії. Перекладач має зважити важливість виразу для тексту: чи є він ключовим для розвитку сюжету, чи лише прикрашає мовлення? Якщо ідіома критично важлива для характеристики персонажа, її варто адаптувати з особливою ретельністю. Важливо також враховувати культурний аспект. Ідіоми часто містять посилання на історію, релігію чи національні звичаї. У таких випадках перед фахівцем постає вибір: знайти аналогічне культурне посилання в цільовій мові або ж вдатися до пояснювального перекладу. При цьому вкрай важливо уникати культурних стереотипів, щоб переклад не став чутливим або образливим для аудиторії. У сучасну епоху перекладач не залишається наодинці з паперовим словником. Сучасні технології значно спрощують роботу, роблячи її швидшою та точнішою. Використання комп'ютерних баз даних та машинного перекладу дозволяє автоматизувати рутину. Окремої уваги заслуговують професійні платформи для фахівців. Можливість обговорити складний випадок із колегами та отримати зворотний зв’язок у реальному часі дозволяє постійно підвищувати якість тексту. Ефективна робота з ідіомами – це баланс між лінгвістичною точністю, культурною чутливістю та використанням передових технологій. Такий комплексний підхід дозволяє перекладачеві не просто «перекласти слова», а забезпечити повноцінне розуміння тексту читачами іншої культури, зберігаючи його первинну енергію та зміст.

На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

Французькі ідіоми є складними лінгвокультурними утвореннями, значення яких не виводиться з буквального змісту їхніх компонентів, що створює значні труднощі для перекладу. Вибір стратегії перекладу залежить від контексту, жанру твору та важливості ідіоми для сюжету. Дослівний переклад ефективний лише за наявності прямих аналогів, тоді як адаптація є ключовою для художнього перекладу, оскільки дозволяє зберегти емоційний вплив на читача. Перекладач повинен володіти глибокою культурною обізнаністю для розшифрування прихованих метафор та алюзій, уникаючи при цьому помилкових інтерпретацій, спричинених лексичними розбіжностями. Для підвищення якості перекладу рекомендується поєднувати традиційні методи (робота зі спеціалізованими словниками, консультації з носіями мови) з сучасними технологіями (корпусні дослідження, бази даних). Успішний переклад французької ідіоматики українською мовою є процесом переінтерпретації, де пріоритетом є збереження гармонії між семантичною точністю та культурною адекватністю тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction. Paris : Didier, 1958. 331 p

2. Еко У. Сказати майже те саме. Досвід перекладу / пер. з іт. М. Прокопович. Львів : Літопис, 2006. 422 с..

3. Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival. 3rd ed. New York : McGraw-Hill, 2010. 576 p..

4. Авксентьєв Л. Г. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство*. 1970. № 5. С. 44–51..

5. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge, 1992. 304 p.

6. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1988. 292 p..

7. Pauly C. La métaphore : de la cognition à la culture. Approche sociocognitive et culturelle des expressions idiomatiques. Paris : L’Harmattan, 2001. 288 p.

8. Darbelnet J. Pensée et structure : réflexions sur la stylistique comparée. Ottawa : Éditions de l'Université d'Ottawa, 1977. 260 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 4
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2’373.611’25:821.161.2(092)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.29

ПОЛЬСЬКА РЕЦЕПЦІЯ АВТОРСЬКОГО СЛОВОТВОРЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

POLISH RECEPTION OF TARAS SHEVCHENKO’S AUTHORIAL WORD FORMATION: A TRANSLATION STUDIES PERSPECTIVE

Адах Н.А.,
orcid.org/0000-0002-4146-4990
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

Совтис Н.М.,
orcid.org/0000-0001-6025-545X
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української мови та славістики
Рівненського державного гуманітарного університету

Статтю присвячено аналізу специфіки перекладу авторських лексичних новотворів, зокрема авторських юкстапозитів, Т. Шевченка польською мовою.

Метою дослідження було з’ясування способів перекладу авторських юкстапозитів Т. Шевченка польською мовою. Об’єктом дослідження стали авторські інновації поета, засвідчені в його оригінальних поетичних текстах та в польських перекладах поезій Т. Шевченка. Предмет дослідження – лексико-семантичні особливості авторських юкстапозитів поета, способи їх відтворення польською мовою.

Розглянуто рецепцію творчості Т. Шевченка у перекладах Л. Совінського, А. Гожалчинського, С. Жеромського, П. Свенцицького, Є. Єнджеєвича та інших представників польської літератури XIX–XX ст.

Досліджено 135 лінгвістичних одиниць, які є відповідниками 135 лексичних інновацій поета, з-поміж яких виокремлено та проаналізовано 70 авторських юкстапозитів. Здійснено компаративний аналіз авторських юкстапозитів Т. Шевченка та їхніх відповідників у польській мові. На основі порівняльного дослідження доведено, що успішна ретрансляція шевченківських новотворів польською мовою залежить від глибини розуміння перекладачем не лише мовної картини світу, а й етнокультурного контексту та ментальних особливостей українського народу.

Установлено, що переклад авторських юкстапозитів здебільшого здійснено за допомогою траслітерації / транскрипції, калькування, що зумовлено насамперед словотворчою особливістю юкстапозитів. Виявлено, що авторські неологізми, перекладені указаними способами, зберігають своє звучання у мові перекладу.

З’ясовано, що значно менше представлено переклад авторських юкстапозитів за допомогою описового способу, який дозволяє зберегти семантику авторських неологізмів. Установлено, що дослівний переклад максимально наближає польський відповідник до структурної моделі та семантики авторського оригіналу. Засвідчено найменше перекладів авторських юкстапозитів Т. Шевченка за допомогою приблизного та антонімічного способів.

Ключові слова: українська мова, польська мова, авторський лексичний новотвір, лексична інновація, неологізм, авторський юкстапозит, переклад польською мовою, способи перекладу, Т. Шевченко.

The article is dedicated to analyzing the specifics of translating Taras Shevchenko’s authorial lexical neologisms, in particular his authorial juxtaposed compounds, into Polish.

The aim of the study was to identify the ways in which Taras Shevchenko’s authorial juxtaposed compounds are rendered in Polish. The object of the study consists of the poet’s authorial innovations attested in his original poetic texts and in Polish translations of Shevchenko’s poetry. The subject of the study is the lexical-semantic features of the poet’s authorial juxtaposed compounds and the ways in which they are reproduced in Polish.

The reception of Taras Shevchenko’s work in translations by L. Sowiński, A. Goralczyński, S. Żeromski, P. Święcicki, J. Jędrzejewicz, and other representatives of Polish literature of the 19th and 20th centuries is examined.

A total of 135 linguistic units corresponding to 135 lexical innovations by the poet were analyzed, among which 70 authorial juxtaposed compounds were identified and examined in detail. A comparative analysis of Taras Shevchenko’s authorial juxtaposed compounds and their Polish equivalents was conducted. On the basis of the comparative study, it was demonstrated that the successful rendering of Shevchenko’s neologisms into Polish depends on the translator’s deep understanding not only of the linguistic worldview, but also of the ethnocultural context and the mental characteristics of the Ukrainian people.

It was established that the translation of authorial juxtaposed compounds was mostly carried out by means of transliteration/transcription and calquing, primarily due to the word-formation features of juxtaposed compounds. It was found that authorial neologisms translated by these methods preserve their sound in the target language.

It was clarified that authorial juxtaposed compounds are much less frequently rendered by means of descriptive translation, which makes it possible to preserve the semantics of the authorial neologisms. It was established that literal translation brings the Polish equivalent as close as possible to the structural model and semantics of the authorial original. The smallest number of translations of Taras Shevchenko's authorial juxtaposed compounds was found to have been rendered by approximate and antonymic methods.

Key words: Ukrainian language, Polish language, authorial lexical neologism, lexical innovation, neologism, authorial juxtaposed compound, translation into Polish, translation methods, Taras Shevchenko.

Постановка проблеми. Творчість Т. Шевченка вирізняється не лише силою художнього слова та глибиною змісту, а й особливою ідіостильовою самобутністю. Одним із характерних явищ його словотворчої практики є авторські лексичні новотвори (далі АЛН). Зафіксовані неологізми виконують насамперед важливу стилістичну функцію: вони увиразнюють образність, підсилюють емоційний вплив, відображають світоглядні та культурні особливості українського простору XIX ст.

Переклад авторських інновацій на інші мови, зокрема польську, становить складне завдання для перекладача. Проблема полягає у збереженні семантичної насиченості та поетичної експресії, адже буквальний переклад часто не передає авторські інтенції, а надмірна адаптація може призвести до втрати індивідуального стилю.

Першим перекладачем творів Т. Шевченка був Л. Совінський [13], який ще за життя поета зробив спробу донести його слово польському читачеві. А вже наприкінці XIX–XX ст. до перекладів долучилися Л. Бельмонт, А. Гожалчинський, С. Грудзінський, Є. Єнджеєвич, С. Жеромський, П. Свенцицький, В. Фельдман та ін. Також активно перекладав і популяризував твори письменника І. Франко. Варто зазначити, що переклади мали значний культурно-історичний вплив, оскільки забезпечували діалог культур, знаходили відгуки у польському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження неологізмів присвячено багато робіт вітчизняних та польських лінгвістів (Б. Ажнюк, С. Єрмоленко, Є. Карпіловська, Н. Клименко, В. Русанівський, О. Стишов, О. Тараненко, Д. Буттлер, К. Клосінська, Е. Бальцежан, Т. Смулкова та ін.). Авторську неологію представлено у розвідках Н. Адах, Г. Вокальчук, Н. Гаврилюк, О. Жижоми, Ж. Колоїз, О. Кирилюк, В. Максимчука, Н. Сологуб, С. Кані, Й. Токарського, Т. Смулкової, Г. Ядацької та ін.

Питання перекладу авторської неологічної лексики у польському та українському мовознавстві майже не досліджувалося. Поодинокі розвідки (Р. Зорівчак, Т. Данкевич, І. Козаченко, В. Карабан) присвячені переважно способам перекладу неологізмів з англійської /польської / німецької на українську мову. Дослідники (Р. Зорівчак, І. Козаченко, П. Ньюмарк) зараховують авторські неологізми до безеквівалетної лексики. Найбільш проблемним є переклад реалій, які перекладознавці розглядають як вид безеквівалетної лексики. Р. Зорівчак зауважує, що фактичний переклад реалій неможливий, оскільки прямих відповідників у цільовій мові немає, тому перекладач віднаходить семантико-стилістичний відповідник або відтворює реалії методом транслітерації [5, с. 92].

Творча спадщина Т. Шевченка неодноразово ставала об'єктом лінгвістичного аналізу в працях В. Ващенка, Т. Черторижської та ін. У XXI ст. неологічний доробок поета проаналізовано у розвідках Н. Данилюк [4], Г. Вокальчук, Н. Данилюк, К. Литвин, Л. Малевич, О. Рогач [14], Г. Вокальчук [3]. Н. Адах, Н. Данилюк, Н. Совтис описали способи перекладу неологічної лексики поета польською мовою [1]. Однак в українському та польському мовознавстві у перекладознавчому аспекті відсутній комплексний аналіз АЛН загалом, і авторських юкстапозитів зокрема. З огляду на це, порівняльне вивчення неології Т. Шевченка вирізняється актуальністю та новизною.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати способи перекладу авторських юкстапозитів Т. Шевченка польською мовою. Об'єктом дослідження стали авторські інновації поета, засвідчені в його оригінальних поетичних текстах та в польських перекладах поезій Т. Шевченка. Предмет дослідження – лексико-семантичні особливості авторських юкстапозитів поета, способи перекладу авторських інновацій засобами польської мови.

Матеріалом для наукової розвідки слугував корпус поетичних творів класика української літератури, представлений у шеститомному зібранні [8, 9] та виданні «Кобзар» (2013 р.) [10]. Для детального вивчення інновацій використано «Словник лексичних новотворів Т. Шевченка» (укладач Г. Вокальчук) [3].

Методом суцільної вибірки у перекладах поетичних текстів Т. Шевченка польською мовою

виявлено й лінгвістично інтерпретовано 135 лінгвістичних одиниць, які є відповідниками 135 авторських лексичних новотворів Т. Шевченка. Більшість АЛН Т. Шевченка утворена способом юкстапозиції (51 % від усього корпусу зафіксованих АЛН).

Виклад основного матеріалу. Юкстапозит – це «кількаосновне складне слово, що утворилося шляхом складання слів» [7, с. 742]. Як відомо, визначальною структурною ознакою юкстапозитів є поєднання в межах однієї номінативної одиниці двох (зрідка більше) загалом різних за значенням слів, при цьому традиційно розрізняють такі типи утворень, як слова-повтори, синонімічні зближення, парні зближення сумарної семантики і слова типу ”означуване – означення” (прикладка) [Цит.: за 2, с. 60]. Т. Шевченко, як зазначає Г. Вокальчук, активно використовував складені найменування в ролі емоційно-експресивного засобу. Саме завдяки активному використанню складених найменувань (які були утворені здебільшого за фольклорними зразками типу ”означуване + означення (прикладка)” і яким поет надавав перевагу перед однослівними АЛН) Т. Шевченко розширював традиційний словник української поезії, реалізовував словотворчі потенції мови в галузі предметної номінації, а також започаткував певну традицію у галузі стилістичного використання таких номінацій [2, с. 60].

Поетичні твори, у яких зафіксовано авторські юкстапозити Т. Шевченка, перекладено Є. Єнджеєвичем, П. Куприсем, Б. Лепким, Ю. Лободовським.

Розглянемо докладніше найбільш поширені способи перекладу авторських юкстапозитів Т. Шевченка польською мовою.

У польських перекладах поета засвідчено такі зразки транслітерації: *чех-слав'янин – czech-słowianin; могила-гора – mogiła-góra, фельдфебель-цар – feldfebel-car* та ін., пор.: *Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях,* ***Могили-гори*** *на степах – І веселенько заспіваєм* [9, с. 309]. / *Dniepr, Ukrainę przypomnimy, Wesołe sioła pośród gajów, i* ***Mogiły-góry*** *w naszym kraju – I wesolutko zanucimy...* [10, с. 369]; *Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго-довго кров степами* ***Текла-червоніла*** [8, с. 159]. */ I szumiała Ukraina, Długo tak szumiała, Długo, długo krew po stepach* ***Ciekła-czerwieniała****.* [10, с. 79].

Переклад компонентів складеної номінації здійснено за допомогою транслітерації і заміни загальновживаного слова синонімом. Наприклад, АЛН *москаль-пройдисвіт* перекладено транслітерацією компонента *москаль* (*Moskal*) і синонімом до слова *пройдисвіт – волоцюга* (*włóczykij*): *Титарівна-Немирівна Людьми гордувала... А* ***москаля-пройдисвіта*** *Нищечком вітала!* [9, с. 296] / *Tytarzówna-Niemirówna Ludźmi pogardzała... A* ***Moskala-włóczykija*** *Cichcem przyjmowała!* [10, с. 360]; пор. також: *Поставлю хату і кімнату,* ***Садок-райочок*** *насажу* [9, с. 290]. */ Postawię chatę i komnatę, Posadzę także* ***sadek-raik*** [10, с. 356].

У складі АЛН *диво-цариця* титул дружини царя передано транслітерованим відповідником *caryca*, а компонент *-диво* перекладено прикметником *piękna*: *Цар цвенькає; А* ***диво-царица****, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться* [8, с. 186]. / *Car mówi coś, A* ***piękna caryca****, Jak ta czapla na mokradłach, Wdziękami zachwyca* [10, с. 125–126]). Зауважимо, що лексема *диво* в оригіналі має негативно-іронічне забарвлення, а польський відповідник *piękna* – позитивне, що не відповідає тональності першотвору.

Лексичну інновацію *цариця-небога* перекладено за допомогою родо-видової заміни (*żoneczka*) і транслітерації (*nieboga*): *...аж ось і сам, Високий, сердитий, Виступає; обок його* ***Цариця-небога****, Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога…* [8, с. 186] / *Aż oto: sam, Wysoki i srogi Ukazał się. Koło niego* ***Żoneczka nieboga****, Jak podpieńka zasuszona, Cienka, długonoga* [10, с. 125].

Авторські юкстапозити Шевченка в аналізованих перекладах зрідка перекладено калькуванням, наприклад: ***хрест-кайдани*** *–* ***krzyż-kajdany,*** ***сльози-слова – łzy-słowa***, пор.: *Гріх, душа жива! А може, їй легше буде на тім світі, Як хто прочитає ті* ***сльози-слова****, Що так вона щиро колись виливала…* [8, с. 61] / *...grzech, dusza jest żywa! A może lżej będzie jej na tamtym świecie, Gdy ktoś je przeczyta, te* ***łzy-słowa*** *tkliwe, Co ona tam szczerze je kiedyś wylała…* [10, с. 50]; *І ви,* ***плебеї-гречкосії****, І ви молилися, та вас Ніхто не милує. Не вміють Вас і помиловать гаразд!* [9, с. 224] / *A wy* ***plebeje-hreczkosieje****, Czy nie modliliście się też ? Dlaczegóż na was on nie leje Tej strugi łask? «*А *bo to*, *wiesz*, *Oni miłować nie umieją Nas, biednych ludzi»* [10, с. 306]; *Походимо ж, моя зоре... Зійдемо на гору, Спочинемо, а тим часом Твої* ***сестри-зорі*** *Безвічній попід небом Попливуть, засяють* [9, с. 308]. */ Pochodzimy, moja gwiazdo... Na górę wzejdziemy, Odpoczniemy, a tymczasem Pod niebem, nad ziemią, Twoje* ***siostry-gwiazdy*** *wieczne Popłyną, zapłoną* [10, с. 367].

Часто перекладачі поєднують два способи перекладу (наприклад, транслітерацію та калькування) під час передачі АЛН польською мовою.

Особливо це стосується юкстапозитів, як-от: *Отак-то, Богдане! Занапастив єси вбогу Сироту Украйну! За те ж тобі така й дяка.* ***Церковдомовину*** *Нема кому полагодить!!* [8, с. 233] / *Takto na skazanie Ty sierotę-Ukrainę Wydałeś, Bohdanie! Taka ci też dziś podzięka... Kto się znajdzie ninie, Aby* ***cerkiew-grób*** *naprawić?* [10, с. 155]; *Меж* ***мови-розмови*** [8, с. 341]. / *Wśród* ***mowy-rozmowy*** [10, с. 68]; *Як оступлять тебе, доле,* ***Діточки-дівчата*** *Й защебечуть по своєму…* [9, с. 93] / *Gdy obstąpią ciebie, dolo,* ***Dziatki te, dziewczęta****, Zaszczebiocą według swego…* [10, с. 233].

Індивідуально-авторський прислівник *просто-навпростець* відтворено за допомогою синтаксичної конструкції *підемо прямо вперед: Ходімо* ***просто-навпростець*** *До Ескулапа на ралець – Чи не одурить він Харона І Паркупряху?..* [9, с. 308–309] / *To* ***chodźmy w prostym już kierunku*** *– Do Eskulapa z podarunkiem – Czy nie oszuka on Charona I Parki-prządki?...* [10, с. 367].

Описовий переклад повинен точно відбивати основний зміст позначеного неологізмом поняття, напр.: *…не втечете І не сховаєтеся; всюди Вас найде* ***правда-мста****…* [9, с. 269] / *… ucieczka się nie uda, Nie umkniecie!* ***Zemsta prawdy*** *Was dosięgnie wszędzie!* [10, с. 347]. *Несе з України Аж у Сибір* ***ланцюг-пута****... А ти будеш тута У розкоші і не будеш Ні знати, ні чути Його плачу вседневного...* [9, с. 176] */ Dźwiga z Ukrainy Aż na Sybir* ***ciężkie pęta****... A ty będziesz uśmiechnięta, Żyć w dostatku? nie usłyszysz I nie zapamiętasz Całodziennych jego szlochów?...* [10, с. 276].

Під час передавання іншою мовою АЛН – фонових лексем (зокрема прецедентних феноменів), значення яких відрізняється в мові оригіналу й мові перекладу, застосовують приблизний переклад. У таких випадках зберігається основне значення слова, проте в іншомовному тексті воно відрізняється від мови оригіналу обсягом лексичного значення. Прикладом цього способу є переклад авторського юкстапозита *горе-Запорожжя*, у якому компонент *Запорожжя* є історичною реалією, позначеною національно маркованою лінгвоодиницею. Запорізька Січ, як відомо, – це організація українського козацтва, що склалася в середині XVI ст. у пониззі Дніпра за порогами. АЛН перекладено словом із більш широким значенням: номінація *Запорожжя* замінена іменником *Січ*. У «Словнику української мови» це слово тлумачиться як „організація українського козацтва у XVI–XVIII ст.”, „місце розташування цієї організації” [6, с. 234]. Отже, приблизний переклад АЛН *горе-Запорожжя* синонімічною номінацією *Січ* цілком виправданий із погляду збереження в контексті історичної конотації, а також з метою дотримання метричних параметрів, адже односкладова структура цього слова стає ідеальним римотворчим елементом, що забезпечує структурну цілісність строфи, пор.: *Як покидали запорожці Великий Луг і матір Січ, Взяли з собою Матер Божу, А більш нічого не взяли, І в Крим до хана понесли На нове* ***горе-Запорожжя*** [9, с. 33]. / *Gdy naszych dotknął klęski bicz, Gdy opuszczali zaporoską Ziemicę – Wielki Łuh i Sicz, Zabrali z sobą Matkę Boską, A więcej już nie wzięli nic. Do Krymu ją ponieśli z troską –* ***Na nową – żal się Boże! – Sicz****!* [10, с. 209].

Стражденна Україна у творах Т. Шевченка засвідчена мовними образами *нені, бездітної вдовиці, безталанної вдови, удови-небоги.* Перекладачі намагаються відтворити ці образи близько до оригіналу. Так, АЛН *Україна-небога* перекладено описовою конструкцією *моя Україна, моя небога*: *Послав З табун я коней до обозу, Гармату, гаківниць два вози, Пшона, пшениці, що придбав, Я всю мізерію оддав Моїй* ***Україні-небозі****... І трьох синів своїх* [9, с. 210]. / *Raz posłałem Aż tabun koni do obozu, Armatę, rusznic ze dwa wozy, Pszenicę, pszono, co zebrałem, To całe mienie jej oddałem,* ***Mej Ukrainie, mej niebodze****... I synów trzech* [10, с. 294].

Одиничним прикладом представлено ілюстрацію антонімічного перекладу, під час якого слово або конструкція оригіналу замінюються протилежними за значенням (антонімом) у мові перекладу: *Воскресни, мамо! І вернися В* ***світлицю-хату****; опочий, Бо ти аж надто вже втомилась, Гріхи синовні несучи* [9, с. 268]. */ Zmartwychwstań, Mamo! I do* ***chaty opuszczonej*** *Wróć, odpocznij, udręczona Podłością synów* [10, с. 347]. Як відомо, *світлиця* – це чиста, світла, парадна кімната в будинку [6, с. 92], ***opuszczony*** в польських перекладах тлумачиться як залишений, покинутий [12].

Авторський юкстапозит *переваги-ваги* передано за допомогою синонімічних дієслів *хитається, гойдається*: *Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага. А за ними кобзар Волох* ***Переваги-ваги*** *Шкандибає на конику, Козакам співає…* [8, с. 90] / *Ciągnie lasem Cna kozacka ta wataha Ponad Dnieprem w ciszy. A za nimi kobziarz Wołoch* ***Chwieje się, kołysze****, Kuśtykając na koniku, Śpiewa w ciszy leśnej* [10, с. 83].

У більшості АЛН Т. Шевченка компоненти складених найменувань представлено окремими словами: ***хороше-дороге – pięknego i drogiego, снитись-говоритись – co śnić się, mówić***, пор. також: ***Сирота-собака*** *має свою*

долю… [8, с. 40] / *Nawet* ***pies sierota*** *ma w świecie swą dolę…* [10, с. 31]; *І на єдиную свою Та Мати дивиться і плаче* ***Тихенько-тихо****; ангел спить, То щоб його-то не збудить* [9, с. 261]. / *A matka patrzeć nie przestaje Na swe jedyne i znów płacze* ***Cichutko, cicho.*** *Anioł śpi już, I żeby ze snu nie wybijać* [10, с. 340]; *Меж* ***царями-судіями*** *На раді великій Став земних владик судити Небесний Владика* [8, с. 260]. */ Pośród* ***królów oraz sędziów*** *W zgromadzeniu wielkim Zaczął władca niebios sądzić Ziemskich władców wszelkich* [10, с.188].

В окремих випадках наявний переклад компонентів окремими слова із заміною у мові перекладу синонімічною одиницею, напр.: *Тільки і остались, Що пороги серед степу.* ***Ревуть-завивають****: «Поховали дітей наших, І нас розривають». Ревуть собі й ревітимуть* [8, с. 111]. / *Tyle z chwały szczytnej, Co porohy pośród stepu.* ***Ryczą, lamentują:*** *«Pochowali dzieci nasze I nas rozkopują». Ryczą sobie, będą ryczeć* [10, с. 105].

У перекладах авторських юкстапозитів Т. Шевченка натрапляємо також на дослівний переклад АЛН, який максимально наближає дібраний відповідник до оригінального найменування: ***сирота-кобзар*** *–* ***sierota-kobziarz, невороги*** *–* ***nie wrogi, світ-брат*** *–* ***światło-brat***, пор. також: *За що ж тебе,* ***світе-брате****, В своїй добрій, теплій хаті Оковано, омурано (Премудрого одурено)* [9, с. 286]. / *Za cóż ciebie,* ***światło-bracie****, W twojej dobrej, ciepłej chacie Skuto i zamurowano (Najwyższego oszukano)* [10, с. 354].

У поетичних творах зрідка трапляються випадки перекладу юкстапозитів, утворених за моделлю „узуальне слово + узуальне слово", загальновживаним словом, напр.: ***гола-наголо́*** *–* ***naga, тихо-сумний*** *–* ***tęskny, дитина-син*** *–* ***syn:*** *Рости ж,* ***серце-тополенько****, Все вгору та вгору…* [8, с. 51] / *Rośnij, rośnij,* ***topoleńko****, W ciąż wgóre, pod chmury…* [11, с. 20].

АЛН *нива-десятина* адекватно перекладено архаїчним демінутивом *niweńka: Розвернися ж на всі боки,* ***Ниво-десятино****! Та посійся не словами, А розумом, ниво!* [9, с. 291] / *Bujnie rozłóż się, szeroko, I w pomyślnym czasie Nie słowami się,* ***niweńko****, Lecz mądrością zasiej!* [10, с. 357].

Висновки. Отже, для польського перекладача юкстапозиція є стилістичним та структурним викликом. Із-поміж проаналізованих 135 авторських лексичних новотворів Т. Шевченка виокремлено та описано 70 авторських юкстапозитів. Найбільше переклад здійснено за допомогою траслітерації / транскрипції, калькування, що зумовлено насамперед словотворчою особливістю юкстапозитів. Значно менше представлено переклад авторських юкстапозитів за допомогою описового та дослівного способів. Одиничними прикладами представлено приблизний переклад.

Подальші дослідження перекладів авторських неологізмів українських письменників польською мовою мають вагоме значення для перекладознавства. Вони сприяють виявленню спільних рис у словотворенні обох мов та зміцнюють міжкультурну комунікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адах Н., Данилюк Н., Совтис Н. Неологія Тараса Шевченка: способи перекладу польською мовою. *Закарпатські філологічні студії: журнал Ужгородського національного університету* / [гол. ред. І. М. Зимомря]. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 40. Т. 1. С.185–191.

2. Вокальчук Г. М. Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття : дис. … д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ : НАН України, Ін-т укр. мови, 2009. 634 с.

3. Вокальчук Г. М. Словник лексичних новотворів Т. Шевченка (містить 159 одиниць) *Територія мови Тараса Шевченка* : монографія / С. Я. Єрмоленко та ін. ; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. С. 259–288.

4. Данилюк Н. Фольклорні засоби шевченкового тексту в аспекті аперцепції. *Наукові записки. Ніжинського державного ун-ту ім. Миколи Гоголя : Філологічні науки*. Кн. 1. Ніжин, 2013. С. 8–13.

5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів : Вид-во при ЛДУ, 1989. 215 с.

6. Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наукова думка, Т. 9. 1978.

7. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 752 с.

8. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Київ, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.

9. Шевченко Т. Зібрання творів : у 6 т. Київ, 2003. Т. 2: Поезія 1847–1861. 784 с.

10. Шевченко Т. Кобзар ; упоряд., вст. ст. Р. Лубківського ; ілюстр. М. Стороженка. Львів : Світ, 2013. 408 с.: іл. 89.

11. Шевченко Т. Переклади поезій на польську мову ; за ред. Б. Лепкого. Т. 14. 1936. Варшава – Львів : Український науковий інститут. 388 с.

12. GLOSBE : онлайн-словник. URL: https://pl.glosbe.com/pl/pl/opuszczony

13. Taras Szewczenko, studium przes Leonarda Sowińskiego, z dołączeniem przekładu «Hajdamaków». Wilno. Nakładem Michała Gałkowskiego, 1861. W drukarni A.H. Kirkora, str. (2) +LVIII + 127.

14. Vokalchuk H., Danylyuk N., Lytvyn K., Malevych L., & Rohach O. Taras Shevchenko's Neologism Снігоквіт (Snihokvit): Psycholinguistic, Lexico-Semantic and Cultural Aspects. *Східноєвропейський журнал психолінгвістики*. 2022. Vol. 9. No 1. URL: https://eejpl.vnu.edu.ua/index.php/eejpl/article/view/601

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111 ‘42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.30

ПОСТРЕДАГУВАННЯ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ЯК НОВИЙ ВИД ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

POST-EDITING MACHINE TRANSLATION AS A NEW TYPE OF TRANSLATIONAL ACTIVITY: COGNITIVE AND PRAGMATIC ASPECTS

Гайдук Н.А.,
orcid.org/0000-0001-6292-6376
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології та прикладних студій
Маріупольського державного університету

Тарапатов М.М.,
orcid.org/0000-0002-2927-5345
старший викладач кафедри англійської філології та прикладних студій
Маріупольського державного університету

Стрімке впровадження нейромережевих систем машинного перекладу на кшталт DeepL Translator, Google Translate, ChatGPT, Gemini у професійне перекладацьке середовище створює ілюзію лінгвістичної прийнятності створення тексту перекладу без участі людини. Водночас формальна зрозумілість таких текстів не гарантує їхньої якості, стилістичної адекватності чи готовності до публікації. У цьому контексті постредагування машинного перекладу (англійською Post-Editing of Machine Translation, скорочено – PEMT) постає як новий, гібридний вид перекладацької діяльності, що інтегрує швидкість автоматизованої обробки з когнітивними ресурсами людини.

Аналіз PEMT крізь призму двох ключових аспектів: когнітивного (стратегії прийняття рішень, розпізнавання помилок, розподіл уваги) та прагматичного (критерії якості, комунікативна функція, стилістична відповідність) дозволяє говорити про відмінності PEMT від традиційного редагування, яке є не остаточним етапом оформлення «людського» тексту, а роботою з «сирим» продуктом діяльності машини.

Когнітивні особливості діяльності постредактора, найперше, полягають у подвійному моніторингу (виявленні типових машинних помилок та збереженні змісту), швидкому перемиканні між мовними кодами та оцінюванням семантичної зв’язності. Окремої уваги заслуговують прагматичні умови: залежності ефективності PEMT від якості вхідного машинного перекладу, мовної пари, типу тексту та обізнаності виконавця щодо інструментарію.

Так, PEMT є доцільним передусім у сферах з великими обсягами однотипного матеріалу (технічна документація, новини, e-commerce) та за умови стандартизації процесу. Водночас індивідуальні відмінності між постредакторами суттєво впливають на продуктивність. Отже, постредагування не замінює традиційний переклад, а доповнює його як вузькоспеціалізований інструмент, що потребує окремих компетентностей, методик навчання та критеріїв оцінювання.

Ключові слова: когнітивні аспекти, машинний переклад, постредагування, редагування тексту, системи штучного інтелекту, традиційний переклад, прагматичні аспекти, якість перекладу.

Rapid introduction of neural network machine translation systems, such as DeepL Translator, Google Translate, ChatGPT and Gemini into professional translational environment brings about an illusion of linguistic acceptability of creating target language texts without human participation. However, alleged comprehensibility of those texts does not guarantee their high quality, stylistic adequacy or readiness for publication. In this context, post-editing machine translation (abbreviated to PEMT) is becoming a new hybrid kind of translational activity incorporating swiftness of automated processing and human cognitive resources.

Analysis of PEMT through the prism of two key aspects, such as the cognitive one (decision-making strategies, identification of mistakes and division of attention) and the pragmatic one (criteria of quality, communicative function and stylistic relevance) makes it possible to speak about the difference of PEMT from traditional editing which is not the final stage of forming a “human” text but work with the “crude” product of machine activity.

Cognitive peculiarities of a post-editor’s activity primarily lie in dual monitoring (identification of typical machine mistakes and preservation of the content) as well as in a swift switch between lingual codes and evaluation of semantic coherence. Special attention is deserved by the pragmatic background: dependence of PEMT’s efficiency on the quality of the incoming machine translation, the language pair, the type of text and the translator’s awareness of the toolkit.

Thus, PEMT is primarily expedient in the fields containing big amounts of material of the same type (technical documentation, news or e-commerce) and provided the process is standardized. At the same time, individual distinctions between post-editors badly affect the productivity. Hence, post-editing does not replace traditional translation. Post-editing supplements it as a narrowly based tool that needs particular competences, teaching methods and assessment criteria.

Key words: cognitive aspects, machine translation, post-editing, text editing, artificial intelligence systems, traditional translation, pragmatic aspects, translation quality.

Постановка проблеми. Машинний переклад істотно трансформував сучасні підходи до мовного забезпечення бізнесу. Якщо ще десятиліття тому автоматизовані перекладацькі системи викликали скепсис у професійному середовищі через значну кількість помилок і обмежену здатність до інтерпретації контексту, то сьогодні ситуація зазнала принципових змін. Сучасні нейронні системи машинного перекладу, зокрема DeepL Translator, Google Translate, окрім того, системи штучного інтелекту, такі, як Chat GPT, Gemini тощо демонструють настільки високий рівень лінгвістичної адекватності, виявляючи тенденцію до сталого розвитку, що дозволяє отримувати тексти, формально придатні для сприйняття ще до етапу редагування їх людиною [4]. Водночас така «прийнятність» не тотожна якості, необхідній для публікації або професійного використання.

Саме у цьому контексті особливої актуальності набуває постредагування машинного перекладу (англійською Post-Editing Machine Translation, скорочено – PEMT) як специфічний вид перекладацької діяльності, що поєднує технологічну ефективність автоматизованого перекладу з когнітивними та аналітичними ресурсами людини-перекладача. Запропоноване дослідження спрямоване на уточнення сутності PEMT, визначення його відмінностей від традиційного редагування, а також на з'ясування прагматичних умов його доцільного застосування у професійній діяльності.

Попри те, що машинний переклад почав застосовуватися ще у другій половині XX століття, його потенціал повною мірою реалізується лише в сучасних умовах стрімкого зростання обсягів інформації та потреби в її безперервній обробці. А, отже, зараз вже є сенс говорити про «автоматизації перекладу з додаванням різних функцій, які може виконувати штучний інтелект, включаючи подальше навчання машини, а також її інтеграцію у робочий процес перекладу під керівництвом людини» [6], а в таких умовах постредагування машинного перекладу виявляється дієвим інструментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема постредагування машинного перекладу, незважаючи на новизну, вже є предметом активного дослідження таких зарубіжних науковців, як Е. Алонсо, Л. Байвуд, С. Дон'юнь, М. Копонен, В. Ніньйо, О. Торрес-Остенч, Х. Чжан, й інших. Серед вітчизняних науковців можемо назвати О. Бондаренко, К. Бондаренко, М. Дорофеєву, Н. Жмаєва, В. Ігнатенко, Т. Корольову, А. Ольховську. Окремі аспекти машинного перекладу досліджували Л. Андрієнко, Л. Осіпа, Ю. Стахмич. Оцінка якості машинних перекладачів належить таким ученим: О. Бабіна, Л. Бєляєва, А. Бірюков, Г. Мірам, А. Міщенко, Н. Мохов. На принциповій доцільності використання систем машинного перекладу у професійній підготовці майбутніх перекладачів акцентують увагу В. Ігнатенко, А. Ольховська, А. Янковець [6, с. 149].

Постановка завдання. Оскільки метою даного дослідження є аналіз постредагування машинного перекладу як принципово нового виду перекладацької діяльності з урахуванням когнітивних та прагматичних аспектів, то основними завданнями його ми бачимо наступні: уточнити сутність визначення постредагування машинного перекладу та його відмінності від традиційного перекладу та редагування; визначити когнітивні особливості процесу постредагування, зокрема стратегії прийняття рішень перекладачем під час обробки машинного тексту; проаналізувати прагматичні аспекти постредагування, включно з критеріями якості, стилістичною адекватністю та комунікативною функцією тексту; виявити доцільність використання постредагування у професійній діяльності, зокрема в умовах бізнес-комунікації та швидкого інформаційного обміну.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо, питання постредагування машинного перекладу привертало увагу багатьох дослідників у галузі перекладознавства та прикладної лінгвістики, які розглядали його як невід'ємний компонент сучасних перекладацьких практик. Узагальнюючи наукові підходи до цієї проблематики, постредагування доцільно визначати як процес цілеспрямованого опрацювання результатів машинного перекладу з метою приведення тексту у відповідність до лінгвістичних, стилістичних і прагматичних норм, а також до вимог конкретної комунікативної ситуації [4]. Розглянемо послідовно підходи різних прикладних лінгвістів, перекладознавців та перекладачів-практиків до визначення цього питання, що можуть принципово відрізнятися з урахуванням різноаспектності діяльності та наукових інтересів названих дослідників.

За твердженням О. Ткаченко, «постредагування машинного перекладу є процесом опрацювання результатів автоматизованого перекладу з метою досягнення належного рівня якості цільового тексту» [5, с.118]. При цьому постредактор виступає фахівцем, який здійснює редагування після застосування систем машинного перекладу, поєднуючи технічний результат із вимогами комунікативної адекватності.

На відміну від традиційного перекладу, постредагування передбачає роботу з уже сформованим текстом, що потребує корекції відповідно до стандартів якості та очікувань замовника. О. Ткаченко розрізняє два основні типи постредагування: «поверхневе, спрямоване на забезпечення зрозумілості тексту, та повне, орієнтоване на досягнення високої якості, наближеної до професійного перекладу з урахуванням стилістичних особливостей оригіналу» [5, с. 118]. Оскільки на сучасному етапі розвитку штучного інтелекту машинний переклад отримав достатній поштовх у розвитку, то в сучасній практиці повне постредагування дедалі частіше розглядається як альтернатива традиційному перекладу, за умови, що його застосування забезпечує суттєве підвищення продуктивності, зокрема не менше ніж удвічі. Автор розвідки, називаючи постредактора машинного перекладу новою затребуваною професією, сам «займається постредагуванням вже багато років і може сказати, що в реальних ситуаціях економія часу становить від 20 до 30 %» [5, с. 119].

Перекладацька асоціація TAUS ідентифікувала постредагування у якості процесу «покращення результату машинного перекладу із застосуванням мінімальних зусиль» [7]. Цікаво, що термін «постредагування» вперше з'явився ще у 1950-х роках у тісному контексті з машинним перекладом. Одну з перших згадок можна знайти в роботах, датованих 1951 роком, де постредагування описується як діяльність, що супроводжує машинний переклад, а постредактор виступає як «людський компаньйон» машини [10]. В усіх перекладацьких міжнародних стандартах та підручниках, орієнтованих на практичну підготовку перекладачів, чітко закріплюється зв'язок між постредагуванням та проблемою забезпечення якості остаточного перекладу [11]. На цьому наголошують і В. Ніньйо, Е. Алонсо, Л. Байвуд, додаючи, що «постредагування машинного перекладу є самостійною послугою зі своїми специфічними настановами та, віднедавна, міжнародним стандартом, при цьому з термінологічною нестабільністю поняття, оскільки інтеграція машинного перекладу у середовища CAT (Computer-Assisted Translation) розмила межі між тим, що належить машині, а що – перекладачеві» [9].

Слід також зазначити, що К Бондаренко та О. Бондаренко, надаючи результати своїх наукових студіювань у галузі постредагування машинного перекладу, наголошують, що починаючи з 2024 року «використання технологій, передусім, машинного перекладу, пік якого зафіксовано в постпандемійний рік, станом на зараз стало частиною операційного процесу компаній, що надають лінгвістичні послуги. Вперше обсяг послуги постредагування перевищив обсяги замовлень на переклад, повністю виконаний людиною» [1, с. 217].

Попри ці ствердження, низка вчених все ще акцентують увагу на виявленні принципової доцільності постредагування, намагаючись з'ясувати, чи не вимагає цей процес більше зусиль від перекладача, ніж безпосередній переклад без участі машинних перекладачів чи систем штучного інтелекту.

Багато уваги приділяла цьому питанню В. Ігнатенко, називаючи постредагування машинного перекладу важливим аспектом навчання майбутніх перекладачів. Вона вважає, що результати емпіричних досліджень, присвячених оцінюванню продуктивності постредагування, демонструють часткову неузгодженість отриманих даних. Дослідниця наголошує, що у низці наукових праць повідомляється про статистично значуще зростання продуктивності постредагування у порівнянні зі звичайним «ручним» перекладом. Водночас результати інших досліджень не засвідчують суттєвих відмінностей між зазначеними видами перекладацької діяльності [3].

Також дослідниця відзначає, що рівень підвищення продуктивності постредагування виявляє часткову залежність від сукупності конкретних умов виконання завдання. До таких умов належить, зокрема, використання систем машинного перекладу з досить високим рівнем якості, що на сучасному етапі досягається переважно для обмеженого кола мовних пар, а також застосування систем машинного перекладу, адаптованих до певного типу тексту. Крім того, певний вплив на продуктивність може мати рівень обізнаності постредакторів щодо інструментарію та процедур, пов'язаних із виконанням постредагування [3]. Тож, як ми бачимо, для якісного постредагування, яке буде дійсно економити час перекладача загалом, потрібна низка певних умов. При цьому також окремим чинником, що зумовлює варіативність результатів, виступають індивідуальні відмінності між самими постредакторами. Як засвідчують результати досліджень, різниця в робочих підходах, що їх застосовують перекладачі-постредактори, безпосередньо впливає на ступінь користі, яку вони отримують від використання систем машинного перекладу [3].

У приклад В. Ігнатенко приводить аргументи вітчизняних дослідниць Т. Корольової та Н. Жмаєвої, що «закцентували увагу у визначенні

TAUS поняття постредагування на слові «мінімальні», коли описували застосовані перекладачем зусилля» [3, с. 276], а також фінської дослідниці М. Копонен, яка «у своїй статті розглядає питання, чи виправдані зусилля, витрачені на використання машинного перекладу та постредагування; для дослідження цього питання було проведено огляд наукових праць, на основі зробленого аналізу вона дійшла висновку, що машинний переклад із постредагуванням є ефективним інструментом за умови його застосування у відповідних контекстах» [3, с. 276]. Таким чином, постредагування не замінює традиційний переклад, а доповнює його як вузькоспеціалізований інструмент, що потребує окремих компетентностей, методик навчання та критеріїв оцінювання.

К. Бондаренко та О. Бондаренко також справедливо відзначають, що «постредагування машинного перекладу як окремий вид лінгвістичної послуги потребує чіткого розмежування з традиційним людським перекладом. Йому притаманна власна понятєва система, особливі підходи до опрацювання тексту та когнітивні стратегії, що відрізняються від задіяних у класичному перекладі. Поширене уявлення про постредагування як «недопереклад», а про пов'язані з ним зусилля – як несистемні, такі, що не заслуговують на наукову увагу, є глибоко помилковим. Така позиція засвідчує брак обізнаності з реаліями сучасної індустрії локалізаційних та лінгвістичних послуг, у структурі якої постредагування машинного перекладу посідає майже половину сегмента» [1, с. 219].

Отже, постредагування машинного перекладу є окремим видом перекладацької послуги, що суттєво відрізняється від традиційного перекладу чи редагування, яку можна схарактеризувати за певними ознаками когнітивних особливостей та прагматичних умов діяльності постредактора на основі сучасних наукових досліджень та міжнародних стандартів.

Когнітивний аспект постредагування перекладу, виконаного машиною, охоплює ментальні процеси, які суттєво відрізняються від тих, що задіяні при традиційному «людському» перекладі з нуля. Якщо при традиційному перекладові перекладач оперує двома системами – мовою оригіналу та перекладу і змушений весь час «перемикатися», то постредактори змушені постійно перемикати увагу між трьома системами: оригінальним текстом, машинним перекладом та вже відредагованим варіантом тексту перекладу. Це створює додаткове когнітивне навантаження, оскільки потрібно одночасно виявляти помилки в машинному перекладі на основі власного перекладацього досвіду та компетентності, зіставляти зміст з оригіналом, генерувати правильний варіант у цільовій мові.

Лексичні помилки, коли машинний перекладач здійснив неправильний вибір слова, змушують постредактора витрачати більше часу на зовнішні пошуки та звірку з оригіналом, аніж він би перекладав текст сам, до того ж, для відновлення логіки викладу проблеми з когезією вимагають додаткової уваги до оригінального тексту [8], а когнітивний процес значно варіюється залежно від досвіду, кваліфікації та навіть особистого ставлення постредактора до машинного перекладу: досвідчені постредактори швидше ідентифікують типові машинні помилки і тому ефективніше розподіляють увагу, швидше виявляючи нетипові випадки.

Тож, когнітивні стратегії, що домінують у роботі постредактора, то, насамперед, міркування та вирішення проблем [8], процес яких включає наступні кроки: швидке прочитання машинного перекладу для виявлення очевидних помилок; глибше осмислення проблемних фрагментів, часто із зіставленням з оригіналом; вибір оптимального варіанту виправлення з урахуванням контексту, стилю та мети перекладу.

Чим більше постредактор довіряє на основі власного досвіду машинному перекладачеві, тим пропорційно менше зусиль він, як правило, витрачає на постредагування, постійно оцінюючи не лише роботу машини, але й власну, ставлячи собі питання, чи достатньо добре він виправив той чи інший фрагмент, чи відповідає кінцевий варіант вимогам до якості, та чи немає прихованих помилок. Нерідко цей внутрішній діалог є ключовим для досягнення необхідного рівня якості, але він гальмує виконання завдання і саме тому є питання доцільності використання систем машинного перекладу в принципі, і, отже, прагматичний аспект постредагування якраз і стосується практичних, економічних та ситуативних факторів, що визначають доцільність та ефективність постредагування.

Тобто діяльність постредактора є складним, багатошаровим процесом, що вимагає високого рівня когнітивної гнучкості та глибокого розуміння прагматичних обмежень. Успішне постредагування стане не просто механізмом виправлення припущених машиною помилок, а постійний пошук балансу між якістю, швидкістю, ризиками та вартістю. Ключовим фактором успіху є чітке розуміння кінцевої мети перекладу та відповідний вибір рівня редагування ще до

початку роботи. А серед основних ризиків такого виду роботи можемо назвати наступні: втрата конфіденційності через те, що системи штучного інтелекту постійно оперують даними, що отримують від користувачів задля кращого вивчення специфіки затребуваних запитів, юридичні та репутаційні, коли значні помилки при перекладі можуть завдати шкоди замовнику перекладу або іміджу компанії-виконавцю.

Окрім загальних перекладацьких компетенцій, постредактору потрібні специфічні навички, що полягають у обізнаності щодо типових помилок, які може допускати конкретний машинний перекладач для специфічної мовної пари, володінні CAT-інструментами, здатності до стратегічного мислення.

Доцільність використання PEMT виправдане, коли наявне гармонійне співвідношення витрат часу та зусиль із отриманою якістю остаточного тексту, тому найкраще використовувати PEMT для великих обсягів однотипних некреативних текстів, ситуацій, де час є критичним фактором, де стиль або гра слів не є ключовими.

Висновки. У контексті стрімкого технологічного розвитку системи машинного перекладу із використанням штучного інтелекту дедалі інтенсивніше інтегруються у практику письмового перекладу. Імплементація СМП на основі ШІ в перекладацький процес відкриває нові технологічні горизонти, однак одночасно актуалізує низку проблем, що потребують системного аналізу. До ключових переваг застосування СМП у перекладі належить істотне прискорення обробки текстових масивів. Сучасні нейромережеві архітектури демонструють здатність до оперативного перекладу значних обсягів інформації, що набуває особливого значення в умовах глобалізації та стрімкого зростання обсягів міжкультурної комунікації. Крім того, системи машинного перекладу здатні забезпечувати певний рівень уніфікації термінології та стилістичної послідовності, передусім у технічних та наукових текстах.

Водночас, поряд із зазначеними перевагами, використання таких систем в письмовому перекладі супроводжується низкою обмежень. Зокрема, наявні системи машинного перекладу часто неспроможні адекватно відтворювати культурно-специфічні реалії, емоційно-експресивні відтінки та контекстуальні нюанси, що є визначальними для художнього й публіцистичного перекладу. Навіть у технічних текстах результати машинного перекладу все-тки потребують ретельного постредагування кваліфікованим фахівцем, через наявність помилок у термінології та граматичних конструкціях. Також більшість фахівців схиляється до думки, що повна автоматизація перекладу є недоцільною, оскільки людський фактор відіграє критичну роль у забезпеченні якості, автентичності та комунікативної адекватності перекладу. Створення гібридних моделей, які поєднують потенціал машинного перекладу з експертним редагуванням людини дають змогу максимально ефективно використовувати технологічний потенціал штучного інтелекту, зберігаючи належний рівень якості та автентичності перекладених текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондаренко О., Бондаренко К. Постредагування машинного перекладу як складова послуги локалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2024. № 66. С. 216 – 219. https://doi.org/10.3278 2/2409-1154.2024.66.48

2. Дорофеєва М. Галузевий переклад, редагування і постредагування в системі компетентностей перекладача. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2021. № 52. Т. 2. С. 133 – 136. https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.32

3. Ігнатенко В. Постредагування як важливий аспект навчання майбутніх перекладачів. *Studia methodologica.* No. 59. 2025. С. 273 – 283.

4. Ольховська А. *Машинний переклад та постредагування у фаховій підготовці майбутніх перекладачів.* Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : збірник наукових праць / за заг. ред. А. Гудманяна, С. Сидоренка. Київ : Аграр Медіа Груп, 2020. С. 268 – 274. https://doi.org/10.24195/2616-5317-2020-30-7

5. Ткаченко О. Постредактор машинного перекладу – нова професія перекладача. URL: https://style-and-translation.knu.ua/collection/article/197/ (дата звернення 01.04.2026).

6. Шилінська І.Ф., Кузів М.З. Використання систем машинного перекладу під час навчання перекладу науково-технічних текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2022 № 53. Том 2. С. 149 – 152.

7. Translation and Industry 4.0. URL: https://www.themanufacturer.com/articles/translation-and-industry-4-0/ (дата звернення: 01.04.2026).

8. Gharizi Matiini. Investigating the cognitive processes in post-editing activity using thinking aloud protocols. Jurnal Bahasa Lingua Scientia. 2023. 15(1), PP. 21 – 34. https://doi.org/10.21274/ls.2023.15.1.21-34

9. Nunes Vieira, L., Alonso, E., & Bywood, L. Introduction: Post-editing in practice – Process, product and networks. *The Journal of Specialised Translation.* 2019 (31). PP. 2 –13.

10. Rico Pérez, C. Post-editing. Zenodo. 2022. https://doi.org/10.5281/zenodo.6623390

11. Zhang, H., & Torres-Hostench, O. Training in Machine Translation Post Editing for Foreign Language Students. *Language Learning & Technology.* Vol. 26, № 1. 2022. P. 1 – 17. DOI: http://hdl.handle.net/10125/73466

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.31

УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕКЛАД МОВНИХ ЗАСОБІВ У ПОЗИЦІЇ ПРИВЕРЕННЯ УВАГИ АНГЛІЙСЬКИХ ЗАГОЛОВКІВ BBC NEWS

UKRAINIAN TRANSLATION OF ENGLISH LINGUISTIC MEANS IN BBC NEWS HEADLINES: ATTENTION-ATTRACTING POSITION

Дейкун О.П.,
orcid.org/0000-0001-7363-4811
доктор філософії в галузі філології,
асистент катедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Дейкун П.В.,
orcid.org/0009-0001-5128-9030
викладач-методист іноземної мови циклової комісії соціально-гуманітарних дисциплін
Ніжинського фахового коледжу Національного університету біоресурсів і природокористування України

Луценко Р.І.,
orcid.org/0000-0001-5435-2050
доктор філософії в галузі філології,
старший викладач кафедри англійської мови і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету

Мета статті – проаналізувати переклад мовних одиниць, що заповнюють позицію привернення уваги англійських заголовків BBC News, виокремити продуктивні трансформації їх відтворення, а також обґрунтувати доцільність використання останніх. Позиція привернення уваги заголовків (привертальна) співвідноситься з підметом або групою підмета, називає референт і захоплює увагу читацької авдиторії завдяки апеляції до її потреб. Залучена методологія риторичного аналізу з опертям на другий – диспозиційний канон – слугує для досягнення поставленої мети на тлі поділу назв новинних текстів на три позиції. Методи контекстуального, порівняльного й перекладацького аналізів ужито для виявлення і характеризування особливостей функціонування мовних одиниць, що заповнюють позиції привернення уваги заголовків оригіналу й перекладу.

У розвідці вперше виокремлено й пояснено використання перекладацьких трансформацій під час відтворення англійських мовних засобів у позиції привернення уваги заголовків BBC News. Доведено, що мовні засоби з позиції привернення уваги англійськомовних заголовків передають українською за допомогою чотирьох продуктивних трансформацій: додавання, вилучення, транспозиції та модуляції, а також уживання кількох трансформацій одночасно.

За трансформації додавання мовні засоби в привертальній позиції заголовка оригіналу відтворюють із залученням нових слів / цитат очевидців подій, що зумовлено стилістичними міркуваннями, прагненням до конкретизації змісту й точности для українців. Трансформацію вилучення вживають для усунення тих антропонімів, топонімів та ергонімів, що маловідомі українському загалу, а також окремих словосполучень і тематичних класифікаторів, які здебільшого використовують лише на англійському BBC. Транспозицію під час відтворення застосовують для акцентування на характеристиці/статусі особи в перекладі, тоді як модуляція змінює перспективу подання інформації – зі статусу знаменитости на її особові дані. Поєднання кількох трансформацій передбачає одночасне уживання додавання та узагальнення/модуляції/вилучення або вилучення і модуляції/граматичної заміни.

Ключові слова: новини, позиція привернення уваги, заголовок, BBC News, мовні одиниці, перекладацькі трансформації, картина світу, риторика

The aim of this article is to analyze the translation of linguistic means that fill the attention-attracting position (AAP) of BBC News headlines, to identify and justify productive transformations for their rendering. The AAP corresponds to the subject or subject group, identifies the referent, and captures the attention of the readership by appealing to their needs. The utilized methodology of rhetorical analysis, based on the second – the dispositional canon – serves to achieve the set goal, with headlines falling into three key positions. Methods of contextual, comparative, and translation analysis are used to identify and characterize the features of the linguistic units functioning that fill the attention-attracting positions in the headlines of the original and the translation.

This study is the first to identify and explain the use of translation transformations for the rendering of English linguistic means in AAP of BBC News headlines. The linguistic means from that position of English headlines are rendered into Ukrainian using four productive transformations: addition, omission, transposition, and modulation, as well as the simultaneous application of several transformations.

In case of addition, linguistic means in the AAP of the original headline are reproduced with the help of inserted new words or eyewitness quotes due to the stylistic considerations and need to make the content clearer and more accurate for our readers. The omission transformation is used to remove those anthroponyms, toponyms, and ergonyms that are almost unknown to the Ukrainian readership, which is also the case for some constructions and topic classifiers used on the English BBC News page only. The transposition transformation is applied when reproducing original linguistic units to

emphasize a person's characteristics or status in the translation, whereas modulation shifts the perspective of information presentation – from the celebrity's status to their personal data. The combination of several transformations encompasses the simultaneous use of addition and generalization/modulation/omission, or omission and modulation/grammatical substitution.

Key words: news, attention-attracting position, headline, BBC News, linguistic means, translation transformations, worldview, rhetoric

Постановка проблеми. Вивчення впливу оригінальних і перекладених текстів різних дискурсів на авдиторію на сьогодні є об'єктом медійної лінгвістики [9; 13]. У межах згаданих текстів суттєву роль відіграють саме їхні назви [11], позаяк привернення уваги в масмедіях починається із захопливого **заголовка**, який спонукає переглянути звістку й отримувати інформацію про неї і надалі [10]. Відтворення англійського заголовка корелює з риторичним каноном диспозиції і передбачає поділ уваги реципієнта через референційний зміст [12]. У заголовках обома мовами його розмежовують на три позиції: *привертальну*, *утримувальну* та *спрямовувальну*. Привертальну позицію зазвичай співвіднесено з групою підмета, а утримувальну та спонукальну – із групою присудка [12].

Позиція привернення уваги (привертальна) – найсильніша, адже її розташовано на початку заголовка і вона є запорукою емоційного впливу на авдиторію через патос, котрий апелює до її п'яти базових потреб людей [12], напр.: ***Britney Spears*** *wants to press charges against father over 'conservatorship abuse'* – ***Брітні Спірс*** *отримала право на вибір адвоката і хоче засудити батька* (15.07.21). У заголовках антропоніми на позначення співачки апелюють до репутаційної потреби англійськой українськомовних читачів. Позиція приверення уваги також може поділятися на первинну і вторинну, де зазвичай перша вказує на релевантну подію, характеристику або цитати референта, а друга називає його, пор.: ***'A good meal and a good poo': Kate Winslet*** *describes how she dealt with media intrusion* (21.12.25) – ***"Смачна їжа і як слід сходити в туалет". Кейт Вінслет*** *розповіла, як впоралася із хейтом після "Титаніка"* (21.12.25). Первинні позиції привернення уваги заголовків заповнено цитатами особи обома мовами *'A good meal and a good poo' – "Смачна їжа і як слід сходити в туалет",* , а вторинні називають її *Kate Winslet – Кейт Вінслет.*

Позиція утримування уваги (утримувальна) зосереджує увагу читача конструкцією, яка характеризує сутність, позначену в попередній позиції, а також позначає людську активність, напр.: *Robert F Kennedy Jr* ***suspends campaign*** *and backs Trump – Племінник Кеннеді* ***вийшов із президентської гонки.*** *Він підтримав Трампа і його позицію "змусити Росію та Україну до перемовин* (24.08.24). **Позиція спрямовування уваги** (спрямовувальна), що розміщена в кінці заголовка, розвиває зміст утримувальної функції і підштовхує читача ознайомитися із новинним повідомленням повністю, напр.: *Indonesian couple caned 140 times* ***for sex and alcohol offences*** (30.01.26) – *Індонезійську пару 140 разів побили палицею* ***за секс і алкоголь*** (31.01.26).

У підсумку позиція привернення уваги слугує для зацікавлення читача, утримувальна фокусує її, а спрямовувальна спонукає його відкрити текст новини, що ілюстровано такою парою заголовків, пор.: ***Queen Elizabeth II: World leaders*** *remember a 'kind-hearted Queen'* (09.09.2022) – ***Королева Єлизавета ІІ: світові лідери*** *згадують "добросердечну королеву"* (09.09.2022). У розглянутому прикладі позицію привернення уваги – первинну й вторинну – в обох заголовках заповнено еквівалентними конструкціями *Queen Elizabeth II: World leaders – Королева Єлизавета ІІ: світові лідери;* позиції утримування уваги – еквівалентними присудками *remember – згадують*, котрі зосереджують увагу читача; позиції спрямування еквівалентними структурами *a 'kind-hearted Queen' – "добросердечну королеву"*, що надають характеристику особи для читачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що вони вивчають мову англійських газетних заголовків в аспекті перекладу [5], лінгвістичні особливості українських заголовків інформаційно-новинних текстів та способи їх перекладу англійською [2], принципи перекладу заголовків медійних текстів [8], труднощі перекладу заголовків і проблему неповноеквівалентности [7], специфіку перекладу англійськомовних заголовків українською [3], прагматику газетних заголовків у перекладі [6], лексичні і граматичні особливості перекладу англійськомовних газетних заголовків українською та німецькою [1], особливості перекладу емоційно-оцінної лексики в заголовках британських ЗМІ [4], утім і досі поза увагою науковців лишається питання перекладу мовних засобів привертальної позиції англійських заголовків BBC News українською.

Постановка завдання. Мета розвідки – виокремити продуктивні перекладацькі трансформації мовних засобів у привертальній

позиції на матеріялі англійських заголовків BBC News (*https://www.bbc.com/news*) та їхніх українських відтворень (*https://www.bbc.com/ukrainian*) за 2021-2026 рр.

Виклад основного матеріялу дослідження. Аналіз сайтів BBC News виявив, що для відтворення мовних засобів із позиції привернення уваги англійськомовних заголовків вживають 4 головні трансформації: *додавання, вилучення, транспозиції* та *модуляції*, а також їхнє одночасне поєднання.

Трансформацію додавання вживаємо в перекладі, коли певна мовна одиниця вводиться до відтвореного тексту [14], а в нашому випадку – до позиції привернення уваги українського заголовка. Таку трансформацію застаємо в заголовках про двадцяту річницю заснування мережевої енциклопедії, пор.: *Wikipedia at 20: **The encyclopedia** in five articles* (15.01.21) – *20 років Вікіпедії: **історія онлайн**-енциклопедії у п'яти статтях* (15.01.21). Первинна позиція привернення уваги, котру в оригіналі відображено реченням *Wikipedia at 20,* а в перекладі – *20 років Вікіпедії,* а також спонукальні позиції *in five articles – у п'яти статтях* збігаються та є еквівалентними. Натомість вторинна позиція привернення уваги, котру в оригінальному заголовку подано одиницею *The encyclopedia,* у тлумаченні поповнюється іменником *історія* та частиною слова-композита *онлайн* зі стилістичних міркувань та прагненням до конкретизації змісту для наших читачів. Додавання також уживають, коли необхідно процитувати учасника подій більш точно, що спостерігаємо в нижчевказаній парі заголовків, де до позиції привернення уваги вводять ціле речення *Це вже не війна* для акцентування, пор.: *'It is Russia against humanity': Crisis grows in besieged Ukrainian city – "**Це вже не війна**. Це - Росія проти людства"* (10.03.22).

Зворотна до трансформації додавання – **вилучення** – передбачає усунення певної мовної одиниці в перекладі [14], як-от із позиції привернення уваги відтвореного українською заголовка.

Вилучення антропонімів на позначення маловідомого політика простежуємо у вторинній позиції привернення уваги перекладу про загибель очільника Чаду внаслідок заворушень, пор.: *Chad's President **Idriss Déby** dies after clashes with rebels* (20.04.21) – *Президента Чаду вбили під час сутичок з повстанцями* (20.04.21). Позицію привернення уваги оригіналу *Chad's President Idriss Déby* українське тлумачення хоч і віддає еквівалентно, проте вилучає ім'я і прізвище політика *Idriss Déby*, яке перебуває на дальній периферії української картини світу й фактично невідоме нашим читачам. Іще один приклад вилучення антропонімів, які заповнюють первинну позицію привернення уваги зауважуємо в парі заголовків про рух опору нацистам, пор.: ***Sophie Scholl: Student** who resisted Hitler and inspires Germany* (09.05.21) – ***Студентка**, яка кинула виклик Гітлеру та надихнула Німеччину* (09.05.21). Первинну й вторинну позиції привернення уваги оригіналу заповнено відповідно антропонімами *Sophie Scholl* і апелятивом *Student,* утім український переклад усуває оніми на позначення діячки, залишаючи лише апелятив *Студентка*, що понижує її статус, хоча знання про неї також перебувають на дальній периферії української картини світу.

Вилучення топоніма на позначення країни в позиції привернення уваги в перекладі бачимо в парі заголовків про смерть одного з опозиціонерів у росії, пор.: ***Russia** killed opposition leader Alexei Navalny using dart frog toxin, UK says – **Навального** вбили отрутою еквадорської жаби. Що відомо* (15.02.26). Попри те що позицію привернення уваги оригіналу заповнено назвою країни-агресорки *Russia,* у перекладі цей топонім усувають із заміною його на прізвище російського політика *Навального.* Згадане вилучення відбувається внаслідок того, що вказаний громадський діяч сусідньої держави відомий українським читачами, тому немає потреби вказувати країну його діяльности.

Вилучення ергоніма на позначення агентства США в привертальній позиції перекладу простежуємо в заголовках про рух марсоходу, пор.: ***Nasa's** **Perseverance rover** takes its first drive on Mars* (05.03.21) – ***Марсохід Perseverance** вперше проїхався по Марсу* (05.03.21). Передусім зауважуємо, що порівнювані заголовки практично еквівалентні, утім у позиції привернення уваги англійську конструкцію *Nasa's Perseverance rover* відтворено як *Марсохід Perseverance,* тобто переклад вилучає ергонім *Nasa's*, що позначає американське агентство з космічних польотів, адже воно відоме не всім українським читачам новин.

Вилучення словосполучень на позначення протестів і політика в привертальній позиції перекладу бачимо в заголовках про ймовірну відставку білоруського президента, пор.: ***Belarus protests: Embattled leader Alexander Lukashenko** hints he may quit* (28.11.20) – ***Лукашенко** заявив, що піде з посади президента. Коли саме?* (28.11.20). Висунення оригінальних одиниць *Belarus protests, Embattled leader* та *Alexander Lukashenko* в позицію привернення уваги стисло описує політичну ситуацію, а топонім *Belarus*

умісцевлює події та зацікавлює назвою маловідомої країни міжнародного читача. Закономірно, що український варіянт вилучає попередню словосполуку і дві наступні *Belarus protests* і *Embattled leader*, натомість подаючи суто антропонім *Лукашенко,* позаяк український загал знає і про політичні протести в Білорусі, і про її президента. Крім того, вилучатися також можуть словосполучення на позначення рідкісних хвороб, пор.: *Sudden death: **Partner's heartache** after her fiancé died aged 31* (04.04.21) – *Синдром раптової смерті: "Мій наречений помер у 31 рік"* (10.04.21). Позицію вторинного привернення уваги оригіналу оприявнено конструкцією на позначення причини смерти нареченого *Partner's heartache*, утім цих одиниць немає в перекладі, аби заохотити українського читача дізнатися про причину смерти з тексту новини. Словосполучення, що може бути представлено **тематичним класифікатором** статей на одну й ту ж тематику, також часто вилучають у перекладі через наявність таких концептів в українській картині світу, як-от російсько-української війни *Ukraine war/war in Ukraine*, пор.: ***Ukraine war**: Soledar devastation revealed in satellite images – Соледар на супутникових знімках - до і після це* (BBC 12 січ. 2023). Англійську конструкцію з привертальної позиції оригіналу *Ukraine war* усунено в перекладі, утім подано дещо імпліцитно за допомогою слів *до і після* з огляду на наявність концепту війни в ядрі української картини світу і фокусування на власне події.

Трансформація транспозиції передбачає зміну порядку слів у перекладі та є одним із частовживаних перекладацьких прийомів [14], що в нашому випадку передбачає переміщення мовних одиниць із первинної позиції привернення уваги перекладу до вторинної, а одиниць із вторинної – до первинної, пор.: ***Nikolai Glushkov: Putin critic** 'strangled in London home **by third party'*** (09.04.21) – ***Критика Путіна Миколу Глушкова** "задушили в його домі у Лондоні"* (10.04.21). Позиції привернення уваги оригіналу і перекладу містять первинний та вторинний складники, які цілком еквівалентні, але змінені місцями. Іншими словами, в оригіналі первинну позицію заповнено антропонімами російського діяча *Nikolai Glushkov,* а вторинну – одиницями на позначення його поглядів *Putin critic,* тоді як у перекладі все навпаки – *Критика Путіна Миколу Глушкова* для акцентування і конкретизації його діяльности.

Трансформація модуляції (смислового розвитку) – це зміна семантики та погляду на ситуацію в оригінальному тексті унаслідок подання іншої перспективи в перекладі [14]. Зміна перспективи в позиції привернення уваги може відбуватися зі статусу особи в оригіналі на її вік у перекладі, пор.: *Prince Philip: **Duke of Edinburgh** leaves hospital after a month* (16.03.21) – ***99-річного** принца Філіпа виписали з лікарні. Він провів там місяць* (16.03.21). В аспекті привернення уваги англійський заголовок ділиться на дві частини: первинну і вторинну, де першу заповнено одиницями на позначення титулу та ім'я людини *Prince Philip,* а другу – *Duke of Edinburgh*, що вказують на ще один титул особи. Українське тлумачення передає словосполучення *Duke of Edinburgh* через зміну перспективи на вік принца *99-річного*, позаяк королівські титули навряд чи відомі великому колу українських читачів.

Комплексні трансформації в позиції привернення уваги українського заголовка поєднують кілька перекладацьких операцій, указаних нижче.

Поєднання трансформацій додавання і узагальнення в позиції привернення уваги зауважено в заголовках про умови роботи банкірів, пор. ***Young Goldman Sachs bankers** ask for 80-hour week cap* (19.03.21) – ***Нелюдські умови: молоді банкіри** просять скоротити робочий тиждень до 80 годин* (19.03.21). Позицію привернення уваги заповнено словосполукою *Young Goldman Sachs bankers,* яку спочатку в перекладі поповнено висловом *Нелюдські умови*, а відтак узагальнено до конструкції *молоді банкіри* з вилученням ергоніма банку, знання про який не входять до української картини світу.

Поєднання трансформацій додавання і модуляції в позиції привернення уваги бачимо в новинному повідомленні про лоботомію як недієвий метод лікування, пор.: *Lobotomy: The **brain op** described as 'easier than curing a toothache'* (30.01.21) – *Лоботомія: **історія суперечливої операції**, яку вважали простішою за лікування зуба* (14.02.21). До перекладеної позиції вторинного привернення уваги вводять іменник *історія*, тоді як словосполучення *The brain op* відтворюють зі зміною перспективи з назви операції на її характеристику *суперечливої операції,* щоб підкреслити її шкідливість і незаконність.

Поєднання трансформацій додавання і вилучення в позиції привернення уваги натрапляємо в заголовках про звинувачення королівської родини в брехні, пор.: ***Oprah interview: Meghan** accuses palace of 'perpetuating falsehoods'* (04.03.21) – ***Меган Маркл** звинуватила королівську родину у брехливих нападках* (04.03.21). Бачимо, що український варіянт заголовка, на відміну від англійського антропоніма *Meghan*,

уживає двокомпонентний *Меган Маркл* із додавання прізвища знаменитости *Маркл*, що привертає більше уваги і допомагає читачам упізнати її. Водночас відбувається усунення одиниць первинної позиції привернення уваги в перекладі *Oprah interview,* позаяк українському читачеві маловідомі назви будь-яких американських телепрограм.

Поєднання трансформацій вилучення і модуляції в позиції привернення уваги простежуємо в заголовках про російську шахрайку, пор.: ***Anna Sorokin: Fake heiress*** *released from US prison* (12.02.21) – ***Фейкову мільйонерку*** *з Росії випустили з в'язниці у США* (12.02.21). Обидві позиції привернення уваги оригіналу заповнені позначенням особи *Anna Sorokin* та її характеристикою *Fake heiress.* Водночас український переклад вилучає антропоніми на позначення засудженої *Anna Sorokin*, адже вона невідома нашим читачам. Словосполучення оригіналу *Fake heiress* відтворено зі зміною міжстатусної перспективи *heiress – мільйонерку* для пояснення розмірів статків порушниці закону.

Поєднання трансформацій вилучення і граматичної заміни в позиції привернення уваги простежуємо в заголовках про руйнівний зсув на цвинтарі, пор.: ***Italy landslide*** *pushes hundreds of coffins into the sea* (24.02.21) – ***В Італії*** *у море змило сотні трун* (24.02.21). Привертальну позицію заголовка англійською мовою заповнено висловом *Italy landslide,* котру переклад подає як *В Італії,* вилучаючи оригінальний підмет *landslide* на тлі подання іменника *Italy* прийменниковою конструкцією *В Італії.* Такий крок має на меті змусити нашого читача дізнатися про причини інциденту з власне тексту повідомлення.

Висновки. Отже, використання чотирьох перекладацьких трансформацій та їхніх поєднань необхідне під час відтворення англійських мовних засобів у позиції привернення уваги заголовків BBC News. Трансформація додавання передбачає, що мовні засоби в згаданій позиції заголовка оригіналу поповнюють новими одиницями, тоді як вилучення усуває маловідомі нашим читачам оніми й окремі конструкції. Трансформацію транспозиції уживають для акцентування на характеристиці/статусі громадського діяча в перекладі, а модуляція змінює перспективу з одного ракурсу на инший, тоді як комплексні трансформації залучають кілька операцій одночасно. **Перспективи розвідки** полягають у виокремленні инших продуктивних трансформацій під час відтворення мовних засобів привертальної і спонукальної позицій заголовків BBC News.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блоха С. М. Лексичні і граматичні особливості перекладу англомовних газетних заголовків українською та німецькою мовами. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2024. С. 80–84.

2. Головенко К. В. Лінгвістичні особливості українських заголовків інформаційно-новинних текстів та способи їх перекладу англійською мовою. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2024. № 209. С. 93–99.

3. Денисюк Д. А., Дячук Н. В. Специфіка перекладу англомовних заголовків українською мовою. *The Philological Universes.* 2024. С. 7–8.

4. Карпенко Н. А. Особливості перекладу емоційно-оцінної лексики в заголовках британських ЗМІ. *Лінгвістичні дослідження.* 2023. № 58. С. 306–313.

5. Пампура С. Ю. Мова англійських газетних заголовків: особливості перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2019. № 41. С. 157–159.

6. Плетенецька Ю. М. Прагматика газетних заголовків у перекладі. *Science in the modern world: innovations and challenges* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 19–21 груд. 2024 р. Toronto : Perfect Publishing, 2024. С. 554.

7. Стасюк Б. Труднощі перекладу заголовків і проблема неповноеквівалентності. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки.* 2009. № 81 (4). С. 319–324.

8. Федоренко Л. В. Принципи перекладу заголовків медійних текстів. *Одеський лінгвістичний вісник.* 2015. № 6 (2). С. 126–129.

9. Dordevic J. P. Translation in Serbian media discourse: the discursive strategy of argumentation as an adaptation technique. *Perspectives*. 2019. Vol. 28, No. 3. P. 454–468. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676x.2019.1595068

10. Harris G. K., Stevenson C., Joyner H. Taking an attention-grabbing "Headlines First!" approach to engage students in a lecture setting. *Journal of Food Science Education.* 2015. Vol. 14, No. 4. P. 136–141. DOI: https://doi.org/10.1111/1541-4329.12068

11. Iwama K., Kano Y. Multiple news headlines generation using page metadata. *Proceedings of the Association for Computational Linguistics.* 2019. P. 101–105. DOI: https://doi.org/10.18653/v1/W19-8612

12. Potapenko S. Globalising and localising translation strategies from rhetorical perspective: rendering English headlines into Ukrainian. *SHS Web of Conferences.* 2021. Vol. 105. Article 02001. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110502001

13. Schäffner C. Language, interpreting, and translation in the news media. *The Routledge handbook of translation studies and linguistics* / ed. by K. Malmkjær. New York, 2018. P. 327–341.

14. Slavova L. Translation practice : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, 2022. 336 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’25:327
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.32

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ ЕВФЕМІЗМІВ І ДИСФЕМІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

STRATEGIES FOR TRANSLATING EUPHEMISMS AND DYSPHEMISMS INTO UKRAINIAN IN POLITICAL DISCOURSE

Довгань Л.І.,
orcid.org/0000-0003-4742-6570
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

У статті досліджено стратегії перекладу евфемізмів і дисфемізмів українською мовою у політичному дискурсі. Актуальність теми зумовлена зростанням ролі комунікації у політичній сфері, у якій мовні засоби мають не лише інформативну, а й прагматичну функцію. Особливу вагу в цьому контексті набувають евфемізми та дисфемізми як мовні засоби, що дозволяють відповідно пом’якшувати або загострювати оцінку подій і явищ. Таким чином, переклад евфемізмів і дисфемізмів у політичному дискурсі становить складну й актуальну проблему, оскільки йдеться про відтворення не лише мовних одиниць, а й закладених у них ідеологічних смислів. Метою дослідження є визначення особливостей функціонування англомовних евфемізмів і дисфемізмів та специфіки їх перекладу українською мовою у політичному дискурсі. У статті узагальнено сучасні підходи до трактування евфемізмів і дисфемізмів як взаємопов’язаних, але семантично протилежних явищ, що відображають комунікативні наміри мовця. Наголошено на їхній залежності від прагматичних чинників, зокрема рівня офіційності, інтенції мовця та очікувань адресата. Показано, що в політичному дискурсі евфемізація виконує функцію пом’якшення та маскування, тоді як дисфемізація слугує засобом негативної оцінки та дискредитації. Аналіз перекладів офіційних політичних промов засвідчив домінування калькування як основного способу відтворення евфемізмів, що забезпечує збереження структурної моделі та нормативної абстрактності висловлення. Водночас значну роль відіграють експлікація та модуляція, які дозволяють уникнути семантичної неясності та відтворити прагматичний ефект оригіналу. У перекладі дисфемізмів, поряд із калькуванням, частіше застосовується описовий переклад, зумовлений потребою передати образність або ідіоматичність вихідних одиниць. Зроблено висновок, що адекватний переклад евфемізмів і дисфемізмів можливий лише за умови врахування комунікативного наміру автора, контексту та норм офіційного мовлення мовлення в політичній сфері. Вибір перекладацької стратегії визначається не лише мовними, а й прагматичними чинниками, що підкреслює міждисциплінарний характер досліджуваної проблематики.

Ключові слова: політичний дискурс, евфемізми, дисфемізми, перекладацькі стратегії, адаптація, калькування, експлікація.

The article investigates the strategies for translating euphemisms and dysphemisms into Ukrainian in political discourse. The relevance of the topic is due to the growing role of communication in the political sphere, in which language means have not only an informative but also a pragmatic function. Euphemisms and dysphemisms acquire particular importance in this context as language means that allow us to respectively soften or sharpen the assessment of events and phenomena. The relevance of the study is enhanced by the translation aspect of the problem. The translation of euphemisms and dysphemisms in political discourse is a complex and topical problem, since it is about reproducing not only linguistic units, but also the ideological meanings embedded in them.

The aim of the study is to determine the features of the functioning of English-language euphemisms and dysphemisms and the specifics of their translation into Ukrainian in political discourse. The article summarizes modern approaches to the interpretation of euphemisms and dysphemisms as interconnected, but semantically opposite phenomena that reflect the communicative intentions of the speaker. Their dependence on pragmatic factors, in particular the level of officiality, the speaker’s intention and the addressee’s expectations, is emphasized. It is shown that in political discourse euphemism performs the function of mitigation and masking, while dysphemization serves as a means of negative assessment and discrediting. The analysis of translations of official political speeches has shown the dominance of calque as the main method of reproducing euphemisms, which ensures the preservation of the structural model and normative abstractness of the statement. At the same time, explication and modulation play a significant role, which allow avoiding semantic ambiguity and reproducing the pragmatic effect of the original. In the translation of dysphemisms, along with calque, descriptive translation is more often used, due to the need to convey the imagery or idiomaticity of the source units.

Key words: diplomatic discourse, euphemisms, dysphemisms, translation strategies, adaptation, calque, explication.

Постановка проблеми. Сучасні філологічні дослідження засвідчують зростання інтересу до вивчення політичного дискурсу, специфіка якого полягає у необхідності точного й водночас виваженого добору мовних засобів, адже будь-яке висловлення може мати не лише комунікативні, а й правові наслідки. Політичний дискурс є потужним різновидом комунікації, орієнтованим на формування громадської думки, конструювання ідеологічних наративів і стимулю-

вання суспільної активності [14, с. 43]. У зв'язку з цим його переклад є особливо складним завданням, оскільки вимагає відтворення не лише змісту, а й риторичного впливу, емоційного забарвлення та переконливих стратегій оригіналу.

Сучасні дослідження доводять, що мова стає потужним засобом впливу на думки й емоції аудиторії, формування суспільних настроїв і нерідко використовується для маніпулювання масовою свідомістю. У цьому контексті особливого значення набувають евфемізми та дисфемізми як мовні засоби, що приховують або пом'якшують реальні події чи факти та можуть навмисно формувати у суспільства негативне ставлення або антипатію [3, с. 223]. У зв'язку з цим, евфемізми та дисфемізми активно застосовуються політиками як для пом'якшення негативної оцінки, так і для дискредитації опонентів.

З початку 2022 року, в українському інформаційному просторі спостерігається помітне зростання використання вторинних найменувань, а також евфемізмів і дисфемізмів, що безпосередньо пов'язують із новими соціально-політичними умовами [1, с. 36]. У зв'язку з цим досліджувана тема набула ще більшої актуальності, ніж раніше, адже мова війни поєднує в собі риси пропаганди та дипломатії, а переклад виступає важливим інструментом міжнародної комунікації.

Актуальність дослідження посилюється перекладознавчим аспектом проблеми. Для перекладача важливо не лише передати зміст висловлення, а й зберегти його комунікативний намір, ступінь пом'якшення або загострення оцінки, а також відповідність нормам офіційного мовлення. Таким чином, переклад евфемізмів і дисфемізмів у політичному дискурсі становить складну й актуальну проблему, оскільки йдеться про відтворення не лише мовних одиниць, а й закладених у них ідеологічних смислів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «евфемізм», його характерні особливості та функції досліджували у своїх працях Великорода В.Б., І. Кобякова, Полтавець Ю., Селіванова О. Структурно-семантичні особливості евфемізмів та способи їх перекладу з мови оригіналу проаналізовані Назаренко М. М., лінгвістичний аспект дослідження евфемізмів висвілено Погорілою А. І. та Костецькою Г. В. Проблематика та роль евфемізмів і дисфемізмів у політичному дискурсі була предметом наукових досліджень у працях таких дослідників, як Балаж В.О., Мовчан Д.В., Аніщенко І.О., І. Полюжин М.М. та Юричко І.О. Прагматичні аспекти англійських евфемізмів та дисфемізмів політичного дискурсу соціальних медіа вивчала Яворська Ю. Окремі аспекти перекладу евфемізмів в англомовному політичному дискурсі висвітлювали Лелека Т.О., Столярчук К. Р., Шугаєв А. В.

Проте сучасні умови суттєво розширюють і ускладнюють сферу вивчення політичного дискурсу. Насамперед це зумовлено стрімким розвитком нових медіа, зокрема таких платформ, як Telegram та різноманітні соціальні мережі, які стали ключовими каналами поширення політичної інформації. Саме в цих середовищах активно формуються нові мовні практики, що відзначаються швидкістю реакції, неформальністю та високим рівнем емоційності.

Політична риторика також зазнає трансформацій, стаючи більш динамічною, експресивною та нерідко орієнтованою на миттєвий вплив на аудиторію. Це спричиняє активніше використання як евфемізмів для пом'якшення або маскування чутливої інформації, так і дисфемізмів для загострення оцінки та посилення критики. Особливої уваги потребує поява нових евфемістичних одиниць, зокрема у військовому та інформаційному дискурсах, які відображають актуальні соціально-політичні реалії, пов'язані з війною, інформаційним протистоянням і пропагандою, та виконують важливі функції: від нейтралізації негативного сприйняття до формування потрібних інтерпретацій подій. Це свідчить про актуальність тематики для подальшого аналізу з урахуванням сучасного комунікативного середовища.

Метою статті є визначення особливостей уживання англомовних евфемізмів і дисфемізмів та дослідження стратегій їх перекладу у сучасному політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці евфемізми та дисфемізми розглядають як взаємопов'язані засоби мовної заміни, що відображають оцінку мовця та його комунікативні наміри. Як зазначає українські мовознавці Полюжин М. та Юричко І., евфемізм – лінгвістичний прийом, що полягає у заміні слів або висловів із негативним чи образливим значенням на більш нейтральні, м'якші й менш прямолінійні формулювання. Така заміна спрямована на пом'якшення сприйняття інформації, уникнення комунікативного напруження або конфліктів і забезпечення належного рівня риторичної делікатності [8, с. 67].

Формування евфемістичного словникового складу відбувається за рахунок кількох основних механізмів. По-перше, це семантичні процеси, зокрема фразеологізація, генералізація значення, метафоризація, іронізація, пропріалізація, мето-

німізація, елевація, літота, антономазія та гіперболізація. По-друге, важливу роль відіграють словотвірні процеси, такі як словоскладання, морфемна заміна, абревіація, ономатопея та зрощення. Окрім того, до творення евфемізмів долучаються фонетичні засоби, серед яких фонемна заміна, римований словотвір, графічне опущення, редуплікація та зворотний словотвір. Значну частину евфемістичної лексики також становлять іншомовні запозичення, зокрема з латинської, французької, грецької та інших мов [2, с. 216].

Щодо дисфемізмів, Полтавець Ю. визначає їх як «слова або вислови, що в навмисно різкій формі виражають емоційну оцінку, замінюють стилістично нейтральні слова або вирази грубими, зниженими» [7, с. 232]. Побідне визначення пропонує Селіванова О., характеризуючи дисфемізми як стилістичну фігуру, представлену грубою або вульгарною номінацією, що спрямована на приниження й увиразнення мовлення та може уживатися для епатажу [9, с. 124]. Таким чином, дисфемізм характеризується як інструмент цілеспрямованої негативної оцінки, замінюючи нейтральну назву грубою, такою, що принижує об'єкт або ж емоційно підсилює висловлювання.

Вибір між евфемізацією та дисфемізацією пов'язаний з метою висловлення та очікуваною реакцією адресата. Яворська Ю. підкреслює, що в політичному дискурсі вибір евфемізмів або дисфемізмів визначає не лише зміст, а й емоційне повідомлення для аудиторії [13, с. 76]. Погоріла А. та Костецька Г., в своєю чергу, акцентують на маніпулятивному потенціалі евфемізмів: вони здатні приховувати справжню сутність явища, створюючи нейтральну чи позитивну конотацію [6, с. 253]. Саме тому в публічній комунікації евфемія часто функціонує як стратегія пом'якшення або маскування, тоді як дисфемія як стратегія дискредитації та загострення оцінки.

Переклад евфемізмів і дисфемізмів у політичному дискурсі належить до складних перекладознавчих завдань, оскільки вимагає від перекладача не лише мовної, а й прагматичної та культурної компетенції.

Прагматична адаптація посідає особливе місце серед перекладацьких стратегій, адже передбачає узгодження висловлення з рівнем знань, очікуваннями та культурними нормами адресата. Перекладач повинен зважати на комунікативний намір автора оригіналу й прагматичні особливості тексту. Це особливо важливо у випадку евфемізмів, які нерідко функціонують як непрямі мовленнєві акти й невірне їх тлумачення може спричинити серйозні непорозуміння у сфері політичного спілкування. Дослідники також акцентують увагу на необхідності урахування контексту й фонової інформації при перекладі евфемістичних одиниць [4, с. 165].

Підходи до перекладу евфемізмів зазвичай автоматично поширюють і на дисфемізми, хоча останні мають виразно негативну конотацію і потребують особливої обережності [10, с. 238].

Найпоширенішими способами перекладу евфемізмів є калькування, транскодування (транскрипція, транслітерація) та описовий переклад. Шугаєв А. та Столярчук К. зазначають, що калькування часто застосовується у випадках, коли евфемізм має прозору структуру й не суперечить нормам мови перекладу [12, с. 140]. Водночас калькування не завжди є виправданим. Як зазначає Ю. Швечкова, у перекладі політичних промов перекладачі нерідко застосовують модуляцію та експлікацію, щоб зберегти евфемістичність висловлення й уникнути небажано різких конотацій у мові перекладу [11, с. 177-178]. Ще однією важливою стратегією є компенсація (відшкодування втрати значення в іншій частині висловлення). За визначенням Науменко Л. та Гордєєвої А., компенсація дає змогу зберегти прагматичний ефект оригіналу навіть за неможливості прямого відтворення евфемізму [10, с. 26]. Цей прийом особливо актуальний при перекладі як евфемізмів, так і дисфемізмів, коли пряма відповідність відсутня.

Щоб дослідити стратегії перекладу евфемізмів та дисфемізмів у політичному дискурсі, доречно проаналізувати офіційні українські переклади англомовних заяв та виступів, опубліковані на урядових вебресурсах відповідних держав [15-17]. Результати аналізу засвідчують домінування перекладацької стратегії «калькування» в офіційному перекладі, що пояснюється передусім інституційними вимогами до стабільності формулювань і їхньої впізнаваності в українському політичному дискурсі. Так, при перекладі словосполучень *military weapon – військова зброя* [17], *ceasefire proposal – пропозиція про припинення вогню* [17] відтворено вихідну одиницю без зсуву значення. Вирази *barbaric acts of violence – варварські акти насильства* [16], unimaginable horror – невимовний жах [17] також є прикладами дисфемістичної оцінки, спрямованої на підсилення емоційного впливу та морального осуду, при цьому калькування є вдалим лексичним відповідником із збереженням високого ступеня експресії.

У назві заяви Великої Британії в Радбезі ООН «*Russia's attack on Ukraine children's hospital was*

*a **depraved act of violence**: UK statement at the UN Security Council». – «Напад Росії на дитячу лікарню в Україні є **жахливим актом насильства**»* [16] прикметник depraved виконує функцію виразного дисфемізму, підкреслюючи моральну деградацію та аморальність дії, тоді як act of violence є типовою для дипломатичного дискурсу нейтральною формулою. В українському варіанті жахливий акт насильства спостерігається часткова нейтралізація цього ефекту: прикметник жахливий передає сильну негативну оцінку, проте втрачає відтінок моральної девіантності, закладений в оригіналі. Водночас словосполучення акт насильства є калькованим відповідником, що забезпечує збереження офіційного стилю.

Таким чином, простежується поєднання дисфемістичних елементів із нейтрально-дипломатичними формулами, що разом формують засуджувальний, але стилістично врівноважений вислів. Переклад поєднує калькування з лексичною заміною, що призводить до часткового пом'якшення дисфемістичного потенціалу вислову. Попри це, загальний тон залишається виразно засуджувальним, а структура відповідає нормам офіційно-політичного мовлення, що дозволяє вважати переклад загалом адекватним.

Важливу роль у перекладі евфемізмів відіграють лексичні трансформації, зокрема генералізація та конкретизація. Наприклад, *«As High Commissioner Türk said, this attack was an unimaginable horror, nine children killed, most while playing in a park, as a **military weapon** exploded into shrapnel above them». – «Як сказав Верховний комісар Тюрк, ця атака була невимовним жахом: дев'ять дітей загинули, більшість з них гралися в парку, коли **ракета** розлетілася на осколки прямо над ними»* [17]. В оригіналі це формулювання має певний евфемістичний характер, оскільки узагальнена конструкція military weapon уникає конкретизації типу зброї, що частково знижує прямоту висловлення. Це підвищує наочність і зрозумілість ситуації, водночас посилюючи її емоційний вплив.

У перекладі дисфемізмів калькування відіграє провідну роль, проте його межі чітко окреслені. Там, де дисфемізм реалізований через прозору метафоричну номінацію або оцінну прикметниково-іменникову сполуку, калька дозволяє зберегти інтенсивність осуду. Зокрема, *mafia state / mafia empire – мафіозна держава / мафіозна імперія* відтворює метафору без нейтралізації, зберігаючи різко негативний іміджевий ефект [15].

Серія конструкцій з *«empire»* демонструє послідовність перекладу й прагнення підтримати риторичну паралельність: *an empire built on corruption – імперія, побудована на корупції; empire built on crushing dissent – імперія, побудована на придушенні інакодумства; an empire built on lies – імперія, побудована на брехні.*[15]. У таких випадках калькування є не лише мовним, а й композиційним засобом, оскільки забезпечує повторюваність синтаксичних моделей.

Водночас низка дисфемізмів виявляє обмеження калькування через ідіоматичність або культурно специфічну образність. Так, *runs roughshod over international law – грубо ігнорує міжнародне право* [15] є результатом експлікації: англійський фразеологізм має переносне значення *безцеремонно нехтувати.*

Відсутність транскодування є закономірною, оскільки більшість аналізованих одиниць не є власними назвами чи культурно-специфічними реаліями, для яких транскрипція або транслітерація була б функціонально виправданою.

Таким чином, аналіз перекладених політичних промов засвідчує домінування двох ключових підходів: калькування як основний спосіб відтворення мовних одиниць та описовий переклад (експлікацію) як засіб подолання ідіоматичності, уточнення значення й забезпечення природності синтаксичних конструкцій української мови. Водночас для евфемізмів більш характерним є використання калькування, що сприяє збереженню нейтральності та термінологічної узгодженості. Натомість у перекладі дисфемізмів помітно зростає роль експлікації, адже саме вони часто мають образний або фразеологізований характер і потребують змістового розгортання у мові перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Балаж В.О. Прагмалінгвістичний аспект дослідження евфемізмів і дисфемізмів (на матеріалі українських новинних телеграм-каналів). *Нова філологія.* 2023. № . С. 35-42. DOI: https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-5

2. Великорода В.Б. Механізми поповнення евфемістичної лексики. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова.* 2017. № 4. С. 212-217. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08b74cdf-9c51-4b31-83c9-2ee532790321/content

3. Мовчан Д.В., Аніщенко І.О. Маніпулятивний потенціал евфемізмів у сучасному політичному дискурсі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2025. № 4 (215). С. 222-227. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-26

4. Назаренко М. М. Структурно-семантичні особливості евфемізмів та способи їх перекладу з мови оригіналу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2018. Вип. 2 (70). С. 164-166.

5. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську = Practical course of translation from English into Ukrainian : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2011. 136 с.

6. Погоріла А. І., Костецька Г. В. Лінгвістичний аспект дослідження евфемізмів. *Scientific trends and trends in the context of globalization :* the Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (Umea, Sweden, December 21-22, 2021). Umea, 2021. P. 251-257.

7. Полтавець Ю. Основні підходи до вивчення евфемізмів і дисфемізмів. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах.* 2012. Вип. 24. С. 225-236.

8. Полюжин М., Юричко І. (2023). Вживання евфемізмів у сучасному політичному дискурсі. *Молодий вчений*. 2023. № 10 (122). С. 67-73. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-14

9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

10. Темченко Д. С., Лимар М. Ю. Евфемізми та дисфемізми у кінотексті: теорія, прагматика, переклад. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки».* 2025. Т. 2, № 214. С. 232-240.

11. Швечкова Ю. Особливості перекладу політичних евфемізмів з урахуванням гендерної належності (на матеріалі промов Девіда Кемерона і Терези Мей). Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Вип. 30, т. 3. С. 175—181.

12. Шугаєв А. В., Столярчук К. Р. Особливості перекладу евфемізмів в англомовному політичному дискурсі. *Littera Scripta Manet.* 2022. С. 138-141.

13. Яворська Ю. Прагматичні аспекти англійських евфемізмів та дисфемізмів політичного дискурсу соціальних медіа. *Молодий вчений.* 2022. № 4.1 (104.1). С. 76-79.

14. Leleka T.O. The translation of political discourse: stylistic aspect. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.2025. № 4(215). С. 42-51*. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-215-5

15. Putin's invasion of Ukraine is in his interest alone – to expand his mafia state into a mafia empire: UK statement at the UN Security Council. Statement by Foreign Secretary David Lammy at the UN Security Council meeting on the maintenance of peace and security in Ukraine. 24 September 2024. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/putins-invasion-of-ukraine-is-in-his-interest-alone-to-expand-his-mafia-state-into-a-mafia-empire-uk-statement-at-the-un-security-council

16. Russia's attack on Ukraine children's hospital was a depraved act of violence: UK statement at the UN Security Council. Statement by UK Permanent Representative to the UN Ambassador Barbara Woodward. 10 July 2024. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/russias-attack-on-ukraine-childrens-hospital-was-a-depraved-act-of-violence-uk-statement-at-the-un-security-council

17. The Kremlin's actions reflect no desire for peace that I can detect: UK statement at the UN Security Council. Statement by Ambassador Barbara Woodward, UK Permanent Representative to the UN, at the UN Security Council meeting on Ukraine. 8 April 2025. URL: https://www.gov.uk/government/speeches/the-kremlins-actions-reflect-no-desire-for-peace-that-i-can-detect-uk-statement-at-the-un-security-council

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’37:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.33

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ, АДЕКВАТНІСТЬ ТА БУКВАЛІЗМ

GENERAL ISSUES OF TRANSLATION: EQUIVALENCE, ADEQUACY, AND LITERALISM

Козак Т.Б.,
orcid.org/0009-0002-3434-0663
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

Тупікова Т.В.,
orcid.org/0000-0002-1894-8284
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»

У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз ключових категорій перекладознавства – еквівалентності, адекватності та буквалізму – у контексті сучасних підходів до міжмовної та міжкультурної комунікації. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою у якісному перекладі різножанрових текстів, що вимагає від перекладача не лише ґрунтовних мовних знань, а й глибокого розуміння функціональних, стилістичних і прагматичних особливостей оригіналу. У роботі підкреслюється, що переклад є складним інтелектуальним процесом, який не може зводитися до формального відтворення мовних одиниць, оскільки кожна мова відображає об’єктивну реальність крізь призму власної національно-культурної специфіки. У статті послідовно розмежовано поняття еквівалентного та адекватного перекладу. Еквівалентність інтерпретується як відповідність окремих лексичних, граматичних або синтаксичних компонентів тексту, тоді як адекватність розглядається як ширша категорія, що охоплює відтворення змісту, стилістичної функції та комунікативного впливу оригіналу на адресата. Особливу увагу приділено аналізу явища буквалізму, яке виникає внаслідок надмірної орієнтації на формальну точність і призводить до порушення норм мови перекладу, стилістичної неприродності та смислових викривлень. Доведено, що буквальний переклад навіть за наявності словникових відповідників не гарантує правильності й повноцінності передачі інформації. У межах дослідження проаналізовано типові помилки, зумовлені механічним перенесенням лексичних значень, граматичних форм і синтаксичних конструкцій з мови оригіналу до мови перекладу. Обґрунтовано тезу про необхідність свідомої відмови від формальної точності як передумови досягнення адекватності. Значну увагу приділено характеристиці спеціальних перекладацьких прийомів, зокрема конкретизації, генералізації, логічного розвитку поняття, компенсації, антонімічного перекладу, а також введення й опускання мовних елементів. Показано, що застосування цих прийомів дозволяє зберегти семантичну повноту та стилістичну виразність тексту за умов неминучих міжмовних розбіжностей.

Ключові слова: перекладознавство, еквівалентність, адекватність, буквалізм, перекладацькі прийоми, міжмовна комунікація, міжкультурна комунікація.

The article provides a comprehensive theoretical analysis of fundamental categories in translation studies–equivalence, adequacy, and literalness–within the framework of contemporary approaches to interlingual and intercultural communication. The study’s relevance is determined by the increasing demand for high-quality translation across various text genres, which requires translators to possess not only profound linguistic competence but also an in-depth understanding of the functional, stylistic, and pragmatic features of the source text. The paper emphasizes that translation constitutes a complex intellectual process that cannot be reduced to mere formal reproduction of linguistic units, as each language reflects objective reality through the lens of its own national and cultural specificity. The research distinguishes clearly between equivalent and adequate translation. Equivalence is interpreted as the correspondence of individual lexical, grammatical, or syntactic components of the text, whereas adequacy represents a broader category encompassing the accurate conveyance of meaning, stylistic function, and communicative impact of the original on the target audience. Particular attention is paid to literalness, which results from excessive focus on formal accuracy and may lead to violations of the norms of the target language, stylistic unnaturalness, and semantic distortions. It is demonstrated that literal translation, even when dictionary equivalents exist, does not ensure proper and complete information transfer. Typical errors arising from mechanical transfer of lexical meanings, grammatical forms, and syntactic structures from the source language to the target language are analyzed. The study argues for the necessity of consciously abandoning formal accuracy as a prerequisite for achieving translation adequacy. Furthermore, specific translation techniques such as concretization, generalization, logical development of concepts, compensation, antonymic translation, as well as the addition or omission of linguistic elements, are characterized. The application of these techniques ensures semantic completeness and stylistic expressiveness despite inevitable interlingual divergences.

Key words: translation studies, equivalence, adequacy, literalness, translation techniques, interlingual communication, intercultural communication.

Постановка проблеми. Переклад як вид міжмовної та міжкультурної комунікації передбачає не механічну заміну мовних одиниць однієї мови одиницями іншої, а складний процес відтворення змісту, форми та стилістичних особливостей оригіналу. Особливо гостро проблема постає у випадках, коли формальна точність вступає у суперечність із смисловою або стилістичною адекватністю. Надмірне тяжіння до дослівного перекладу призводить до буквалізму, що спотворює зміст і порушує норми мови перекладу. У зв'язку з цим актуальним є питання розмежування понять еквівалентності та адекватності перекладу, а також аналіз перекладацьких прийомів, спрямованих на досягнення адекватного результату

Мета дослідження. Метою статті є комплексний аналіз понять еквівалентного та адекватного перекладу, виявлення причин виникнення буквалізму та характеристика основних перекладацьких прийомів, що забезпечують адекватну передачу змісту й стилю оригінального тексту.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми еквівалентності та адекватності перекладу тривалий час залишаються в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних перекладознавців. Теоретичні основи аналізу еквівалентності простежуються ще в працях таких класичних лінгвістів, як Р. Якобсон та Е. Ніда [1, 2, 3], які підкреслювали, що переклад – це не просто відповідність окремих мовних одиниць, а багаторівневий процес передачі смислу з урахуванням культурних, прагматичних і функціональних аспектів. Зокрема, Нід визначав поняття «динамічної еквівалентності» як прагнення відтворити ефект, який текст справляє на реципієнта мовою перекладу аналогічно до оригіналу, а не просто дослівно копіювати мовні формули.

У сучасних дослідженнях акцент дедалі частіше зміщується від формального зіставлення одиниць тексту до комплексної оцінки функціональної адекватності перекладу як твору комунікації. Вітчизняні вчені, зокрема у працях І. С. Овчаренко [4] та А.Попович [5], виділяють семантичний, комунікативний та прагматичний рівні еквівалентності, що дозволяє досліджувати переклад не лише як лінгвістичне явище, а й як міжкультурний акт передачі значень. Такі підходи розширюють межі традиційної еквівалентності, включаючи до аналізу стильові маркери, тональність, емоційно-оцеочні компоненти та культурно детерміновані реалії.

Значну увагу в зарубіжній літературі приділено також феномену адекватності. За Е. Турчаніновою [6], адекватність перекладу виступає критерієм відповідності не тільки змісту оригіналу, а й умовам функціонування тексту перекладу в цільовій культурі. Це означає, що переклад повинен бути сприйнятним і прийнятним для цільової аудиторії, зберігаючи при цьому функцію оригінального тексту – інформаційну, естетичну, експресивну чи інструментальну.

Окремі дослідники підкреслюють зв'язок між адекватністю та комунікативною ефективністю перекладу. Так, А. Попович розглядає адекватність як властивість, що визначається відповідністю перекладу мовленнєвим намірам автора, комунікативним намірам перекладача та очікуванням адресата [5]. Цей підхід дозволяє уникати вузького формального погляду та розглядати переклад як інтерактивний процес, де значення створюється на межі мов і культур.

У контексті практичних досліджень наголошується, що саме невміння відходити від буквального перенесення структури та лексики оригіналу часто призводить до стилістичних невідповідностей і змістових викривлень. Аналіз перекладів художніх та спеціальних текстів показує, що найуспішніші перекладачі свідомо жертвують формальною еквівалентністю заради збереження адекватності функціональних та комунікативних параметрів оригіналу [7, 8].

Таким чином, сучасні наукові підходи розглядають еквівалентність і адекватність не як взаємовиключні, а як взаємодоповнювані категорії. Еквівалентність виступає базою для побудови перекладу, тоді як адекватність спрямовує процес до досягнення комунікативної та культурної релевантності.

Виклад основного матеріалу

4.1. Еквівалентний і адекватний переклад. Буквалізм.

Відтворюючи оригінал під час перекладу, необхідно враховувати особливості вираження думки в конкретній мові. Хоча людське мислення є універсальним, різні мови використовують різні засоби для відображення об'єктивної реальності, що зумовлює їх національну своєрідність. У процесі перекладу закономірно виявляються розбіжності у фонетичній системі, граматичній будові та лексичному складі мов.

Адекватним називається переклад, який максимально точно передає зміст і форму оригіналу в їх нерозривному зв'язку, відтворюючи як смислову, так і стилістичну сторону тексту. Еквівалентність же передбачає відповідність лише окремих компонентів висловлювання.

Через мовні відмінності адекватна передача оригіналу шляхом дослівного перекладу мож-

лива лише у виняткових випадках. Наприклад, німецьке питання Wie geht es Ihnen? залежно від контексту перекладається як «Як Ви маєте?», «Як Ваші справи?», «Як Ваше здоров'я?».

Навіть за наявності прямої словникової відповідності дослівний переклад часто є неприйнятним. Так, у німецькій та слов'янських мовах існують розбіжності у нумерації поверхів: der erste Stock відповідає «другому поверху», тоді як das Erdgeschoss – «першому».

Механічне перенесення граматичних форм також може призвести до помилок. Наприклад:

Ich danke Ihnen, Sepp. Ich telefoniere gleich mit Gingold.

«Я зараз же зателефоную разом з Гінгольдом.»

«Я зараз же зателефоную Гінгольду.»

Подібні помилки є проявом буквалізму, що особливо характерно для початківців-перекладачів.

4.2. Відмова від формальної точності як умова адекватності

Правильність, адекватність перекладу не гарантується дотриманням формальної точності, буквальним копіюванням, механічним відтворенням слів і форм тексту, що перекладається. Вона, навпаки, зазвичай досягається шляхом відмови від повторення форми оригіналу. Необхідність такої відмови виявляється внаслідок порівняння засобів вираження двох мов, визначення їх смислової та стилістичної ролі. Вибираючи один із ряду можливих способів вираження одного і того ж змісту, перекладач для адекватного відтворення оригіналу повинен використовувати мовні засоби, рівноцінні засобам оригіналу як за своїм змістовим змістом, так і за стилістичною функцією:

Наприклад:

Frau Camuzzi wandte sich nach ihrem Gatten um… «Синьйора Камуцці обернулася до чоловіка…»

„Schweig! du hast kein Herz." Und sie kehrte zurück zu dem Tenor.

Nur dies eine Mal hatte sie ihn aus dem Auge gelassen . (H. Mann „Die kleine Stadt).

Синьйора Камуцці обернулася до чоловіка, який, увійшовши до ложі,

побажав дізнатися, у чому суть п'єси.

- Мовчи, у тебе немає серця.

І вона знову вп'ялася очима у свого тенора .Вона дивилася, не відриваючись. (H. Mann „Die kleine Stadt)

„Was Mahlmann Ihnen nämlich schenkte, war mit meinem Gelde bezahlt, grüner Junge .(H. Mann „Die kleine Stadt)

– Все, що Мальман Вам дарував, купувалося на мої гроші. Він відбирав у мене все, до останньої марки. Я був ще зовсім наївним молодцем. (H. Mann „Der Untertan").

У цьому випадку зміна структури речення зумовлена нормами мови перекладу. Формальні розбіжності між перекладом і оригіналом виправдані, продиктовані прагненням точніше передати зміст і стиль уривка.

Оскільки адекватний переклад вимагає правильної передачі тексту як єдиного цілого, а не як суми розрізнених речень, перекладач, якщо це диктується смисловими чи стилістичними міркуваннями, може переносити окремі слова з однієї пропозиції до іншої:

In wenigen Minuten soll der Zug y Hamburg einlaufen. Damit beginnt ein neuer Abschnitt in der Arbeit des Mannes, der im Durchgang des Schnellzuges Frankfurt am Main – Hamburg – Altona steht und aus dem Fenster blickt. (W.Köppen „Treibhaus")

Швидкий поїзд Франкфурт- на-Майні – Гамбург – Альтона за кілька хвилин прибуває до Гамбурга. Починається нова смуга у діяльності людини, яка стоїть зараз у коридорі вагона та дивиться у вікно.

Порівнюючи оригінал та переклад, бачимо, що перенесення слів der Schnellzug Frankfurt am Main – Hamburg – Altona диктується стилістичними вимогами.

Der Bauer verzog keine Miene; aus seinem zerknitterten, ausdruckslosen Gesicht starrten zwei aufgerissene Augen den erregten Pedro an. (W.Köppen „Treibhaus")

При перекладі цього речення ми зустрічаємося з лексичними труднощами. З погляду української мови незвичайне поєднання aus seinem... Gesicht starrten zwei... Augen den... Pedro an, його не можна передати дослівно. З певними труднощами пов'язаний і переклад поєднання Keine Miene Version. Якщо перекласти: «вираз обличчя не змінився », то слово «обличчя повторюватиметься в обох частинах пропозиції, що стилістично не виправдано. Якщо ж перекласти не подавати виду », то потрібні пояснювальні слова, що зробило б пропозицію важким. Цих труднощів можна уникнути, переносячи переклад слів das zerknitterte ausdruckslose Gesicht з другої пропозиції до першої:

Пам'ята невиразна особа селянина залишалася нерухомою; на схвильованого Педро дивилися широко розплющені очі.

4.3. Робота з текстом як єдиним цілим дозволяє для досягнення адекватності іноді змінювати порядок прямування речень. Адекватний переклад передбачає сприйняття тексту як цілісності. З цією метою перекладач може: переносити

окремі слова між реченнями; змінювати порядок речень;розбивати довгі складні конструкції;об'єднувати кілька речень в одне. Наприклад, зміна порядку речень дозволяє правильно передати послідовність дій:

Einen Augenblick später stand Christa im Atelier. Wolfgang hatte den Raum verlassen.

«Вольфганг вийшов. За секунду Кріста стояла в ательє.»

У німецькому тексті послідовність дій уточнюється шляхом використання плюсквамперфекту. При перекладі українською мовою, яка має граматичної категорією попередження, за збереження порядку проходження пропозицій може скластися враження, що Вольфганг вийшов з ательє після того, як з'явилася Кріста. Адекватної передачі змісту, і зокрема правильного вираження послідовності дій, можна досягти, поставивши другу пропозицію на перше місце:

Вольфганг вийшов. За секунду Кріста стояла в ательє.

Розбіжність синтаксичних та стилістичних норм німецької та української мови призводить до того, що в багатьох випадках синтаксичний малюнок перекладу істотно відрізняється від даного в оригіналі. Нерідко докорінно змінюється структура пропозиції, німецьке підлягає передається доповненням українського речення, прийменникове визначення – причетним оборотом, інфінітив – підрядного речення тощо.

Der Schmerz raubte ihm das Bewusstsein. Від болю він зомлів.

При перекладі наступного речення вводиться причетний обіг:

Alle Absichten und Pläne auf ein Weiterbestehen dieses Zustandes widersprechen den Lebensinteressen der europäischen Völker.

Усі наміри та плани , спрямовані назбереження цього положення, що суперечать життєвим інтересам європейських народів...

Нижченаведене використання у перекладі підрядного зв'язку:

Er freute sich darauf, sie zu malen. (L. Feuchtwanger „Goya")

Він радів, що писатиме її портрет. (Л. Фейхтвангер. «Гойя»)

Речення показує необхідність використання у перекладі підрядного зв'язку. Перекладачеві доводіться іноді вдаватіся до розбівці довгого складного речення на два і більше. Робиться це задля досягнення більшої смислової ясності і з метою усунення неприпустимо великовагової для російської побудови пропозиції. Необхідно, однак, пам'ятати, що не можна розбивати речення у тих випадках, коли це може порушити смислову єдність. Потрібно враховувати також стилістичні особливості оригіналу.Розглянемо наступний приклад, де найбільш значуща фраза виноситься на окреме речення:

Das letzte Wort , ob es zu einem schweren Arbeitskonflikt an der Ruhr kommen wird, haben dann die Stahlarbeiter в einer Urabstimmung. Перекладачеві доводиться іноді вдаватися до розбивці:

«Чи дійде справа до гострого трудового конфлікту у Рурі, сталеливарники вирішать голосуванням. Останнє слово за ними».

У наведеному нижче перекладач вдається до розбивки, щоб уникнути важкої побудови речення:

Sein Vater, der Senator, überlebte ihn, wenn auch nur um ein weniges, und die kurze Zeitspanne, bis er auch starb – übrigens gleichfalls einer Lungenentzündung, und zwar unter großen Kämp seinem Sohn war Hans Lorenz Castorp eine schwer zu fällende, im Leben zäh wurzelnde Natur –, diese Zeitspanne also, es waren nur anderthalb Jahre, verlebte der verwaiste Hans Castorp in seines Großvaters Hause, einem zu Anfang Grundstück im Geschmack des nordischen Klassizismus erbauten, in einer trüben Wetterfarbe gestrichenen Haus an der Esplanade, mit Halbsäulen zu beiden Seiten der Eingangstür, in der Mitte des um fünf Stufen aufgetreppten Erdgeschosses, und zwei Obergeschossen außer der Beletage, wo die Fenster bis zu den Fußböden hinuntergezogen und mit gegossenen Eisengittern versehen waren. (Th. Mann „Der Zauberberg")

Його батько, сенатор, пережив сина, хоч і не набагато; недовгий час до його смерті, що пішла також від запалення легенів, причому старий дуже мучився і вперто боровся з хворобою, бо, на відміну від сина, Ганс- Лоренц Касторп був могутньою натурою, що пустила міцне коріння в життя, – це недовгий час, всього якихось півроку, всього якихось півроку – всього півроку. прожив у домі діда.

Будинок займав вузьку земельну ділянку на Еспланаді, він був побудований на початку минулого століття, на кшталт північного класицизму, і пофарбований в похмурий колір; з боків головного входу стояли два пілястри, перший поверх був піднятий на п'ять щаблів над землею, ще два поверхи височіли над бельетажем, де вікна доходили до підлоги і були захищені чавунними литими ґратами. (Т. Манн. "Чарівна гора")

При перекладі можна об'єднувати два або кілька речень в одне, якщо це дозволяє чіткіше передати зміст оригіналу і краще узгоджується з синтаксичними та стилістичними нормами української мови:

Поєднання речень допомагає іноді передати функції тих чи інших граматичних засобів:

Plötzlich setzte die Musik aus. Der Konsul hatte ein Zeichen gegeben. Попередження другої дії (hatte gegeben) виражається в оригіналі формою плюсквамперфекту. Чіткої передачі значення попередження можна домогтися об'єднанням речень в одне: Консул подав знак, і музика відразу замовкла.

4.4. Спеціальні прийоми досягнення адекватності

До основних спеціальних прийомів належать: адекватна заміна; конкретизація абстрактних понять; генералізація; логічний розвиток поняття; компенсація; антонімічний переклад; введення та опускання слів; заміна частин мови. Так, ідіоматичний вираз mir fällt ein Stein vom Herzen доцільно перекладати як «у мене відлягло від серця», а не дослівно.

Компенсація дозволяє передати експресивність, втрачену в одному місці тексту, за допомогою інших мовних засобів в іншому.

Антонімічний переклад полягає в заміні поняття його протилежністю з відповідною граматичною трансформацією, наприклад:

die Freiheit geht nie unter → «свобода переможе».

Висновки. Адекватний переклад є результатом глибокого аналізу змісту, форми та стилістичної функції мовних засобів оригіналу. Формальна точність не гарантує якості перекладу і часто призводить до буквалізму. Досягнення адекватності можливе лише за умови творчого підходу перекладача, врахування норм мови перекладу та використання спеціальних перекладацьких прийомів. Саме такий підхід забезпечує повноцінне відтворення змісту й стилістичної своєрідності оригінального тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Якобсон Р. Про лінгвістичні аспекти перекладу. Мовознавство і поетика. Київ: Основи, 1996. С. 231–244. 320 с.

2. Nida E. A. Toward a Science of Translating. Leiden: E. J. Brill, 1964. 331 p.

3. Nida E. A., Taber C. R. The Theory and Practice of Translation. Leiden: E. J. Brill, 1969. 218 p.

4. Овчаренко І. С. Теоретичні засади перекладу: еквівалентність і адекватність. Філологічні студії. 2017. № 2. С. 45–52. 210 с.

5. Попович А. Проблеми художнього перекладу. Київ: Дніпро, 1980. 240 с.

6. Турчина Н. В. Адекватність і еквівалентність перекладу як перекладознавчі категорії. Наукові записки. 2015. № 3. С. 112–118. 186 с.

7. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg: Quelle & Meyer, 2011. 343 S.

8. Šarčević S. New Approach to Legal Translation. The Hague: Kluwer Law International, 2000. 308 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’42:070 (=161.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.34

РОЛЬ ІНТЕРТЕКСТЕМ У АДАПТАЦІЇ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ

THE ROLE OF INTERTEXTUAL UNITS IN THE ANIMATED FILMS ADAPTATION

Пальчевська О.С.,
orcid.org/0000-0002-2090-4870
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Губич П.В.,
orcid.org/0000-0002-7179-5627
старший викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Кіс С.Т.,
orcid.org/0009-0005-9302-6748
студентка IV курсу факультету психології і соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

У статті досліджено лінгвокультурні аспекти локалізації анімаційних фільмів із акцентом на інтертекстуальні та прецедентні елементи як важливі складники аудіовізуального дискурсу. Актуальність роботи зумовлена зростанням обсягів міжнародного медіаконтенту, поширенням анімаційної продукції на глобальному ринку та необхідністю забезпечення ефективної міжкультурної комунікації засобами перекладу. Увагу зосереджено на специфіці відтворення культурних маркерів, власних назв, вигуків, сленгових і пісенних фрагментів, що потребують застосування таких перекладацьких стратегій, як транскреація, культурна заміна, адаптивне транскодування, форенізація та контекстуальна адаптація, а також компенсація перекладацьких втрат.

На матеріалі анімаційних фільмів «Моана» та «Ліло і Стіч» проаналізовано взаємодію мовних, культурних, міфологічних і музичних компонентів, а також систематизовано основні типи інтертекстуальних зв’язків і прецедентних феноменів, зокрема етнокультурні, фольклорно-міфологічні, соціально-інституційні, маскультурні, геокультурні та науково-фантастичні відсилки, що впливають на формування змісту перекладу. Особливу увагу приділено ролі таких елементів у відтворенні культурної пам’яті, формуванні образної системи та забезпеченні художньої цілісності твору.

У дослідженні окреслено теоретичні підходи до аналізу інтертекстуальності та аудіовізуального перекладу, а також визначено ефективні стратегії локалізації, що забезпечують збереження емоційного впливу, стилістики, прагматичного потенціалу та культурної автентичності анімаційних стрічок. Результати засвідчують, що успішна локалізація передбачає комплексний підхід, який поєднує різні перекладацькі трансформації з урахуванням мовних, культурних і комунікативних особливостей тексту та очікувань цільової аудиторії, а також жанрової специфіки анімаційного дискурсу та особливостей його сприйняття глядачами різного віку.

Ключові слова: локалізація, лінгвокультурні аспекти, інтертекстуальність, прецедентні феномени, переклад, культурні маркери, транскреація.

The article examines the linguocultural aspects of the localization of animated films, with a focus on intertextual and precedent elements as key components of audiovisual discourse. The relevance of the study is obusловлена the growing volume of international media content, the expansion of animated productions on the global market, and the need to ensure effective intercultural communication through translation. Particular attention is paid to the specifics of rendering cultural markers, proper names, exclamations, slang expressions, and song fragments, which necessitate the use of such translation strategies as transcreation, cultural substitution, adaptive transcoding, foreignization, contextual adaptation, and compensation for translation losses.

Based on the animated films “Moana” and “Lilo & Stitch”, the study analyzes the interaction of linguistic, cultural, mythological, and musical components and systematizes the main types of intertextual connections and precedent phenomena, including ethnocultural, folklore-mythological, socio-institutional, mass-cultural, geocultural, and science-fiction references that shape the meaning of the translation. Special attention is given to the role of these elements in representing cultural memory, shaping the imagery, and ensuring the artistic integrity of the work.

The paper outlines theoretical approaches to the analysis of intertextuality and audiovisual translation and identifies effective localization strategies that ensure the preservation of emotional impact, stylistic features, pragmatic potential, and cultural authenticity of animated films. The findings demonstrate that successful localization requires a comprehensive approach that combines various translation transformations, taking into account linguistic, cultural, and communicative features of the text, as well as the expectations of the target audience, the genre specificity of animated discourse, and the peculiarities of its perception by viewers of different age groups.

Key words: localization, linguocultural aspects, intertextuality, precedent phenomena, translation, cultural markers, transcreation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження локалізації анімаційних фільмів зумовлена зростанням аудіовізуального контенту в сучасному медіапросторі, поширенням анімаційної продукції на міжнародному ринку, а також необхідністю забезпечення ефективного міжкультурного посередництва. Сучасні анімаційні стрічки дедалі частіше орієнтовані на аудиторію із різних культурних середовищ, що вимагає якісного перекладу й адаптації культурних кодів, гумору та емоційного забарвлення оригіналу.

Зацікавленість наукової спільноти проблемами локалізації анімаційного кіно зростає, оскільки у них активно використовуються інтертекстуальні, прецедентні та культурно марковані елементи. Стрімкий розвиток анімаційної індустрії не лише розширює можливості художнього вираження, але й ускладнює перекладацьку діяльність, адже локалізація має враховувати поєднання мовного, візуального та музичного кодів.

З поширенням складних культурних алюзій, міфологічних мотивів і архетипних образів виникає потреба у формуванні ефективних перекладацьких стратегій, здатних забезпечити збереження авторського задуму та емоційної цілісності анімаційного фільму в іншомовному культурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми локалізації анімаційних фільмів, зокрема адаптації інтертекстуальних, прецедентних та культурно маркованих елементів, досліджували F. Karamitroglou (методологія дослідження норм аудіовізуального перекладу), U. Eco (теорія перекладу та інтерпретація тексту), E. Fois (теорія та практика аудіовізуального перекладу), A. Chesterman (культурна адаптація та поширення ідей у теорії перекладу), R. Barth (інтертекстуальність у культурному просторі), М. Шаповал (інтертекстуальність і поетика), Н. Лобанова (прецедентні феномени в кінокультурі), О. Тищенко та С. Коваль (лексико–граматичні трансформації в кіноперекладі), Н. М. Гордієнко та А. В. Михайленко (типологія компенсації як засобу перекладацьких трансформацій), О. В. Шевцова (способи еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій з англійської та французької мов українською), а також О. S. О.Пальчевська та М.Кучеренко (аналіз стратегій та технік адаптації українських новинних текстів англійською). Їхні роботи створили теоретичну основу для аналізу перекладу культурних кодів та формування стратегій локалізації, що зберігають художню цілісність і емоційний вплив анімаційних стрічок на аудиторію різних культур.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених аудіовізуальному перекладу та локалізації, роль інтертекстуальних і прецедентних елементів у процесі лінгвокультурної адаптації анімаційних фільмів залишається недостатньо вивченою. Особливо потребує подальшого дослідження специфіка їх відтворення українською мовою з урахуванням культурних, семантичних та прагматичних аспектів. Ця проблематика визначає актуальність даного дослідження та підкреслює його наукову новизну.

Мета статті – вивчити лінгвокультурні особливості локалізації анімаційних фільмів, зокрема «Моана» та «Ліло і Стіч», та проаналізувати вплив різних культурних контекстів на процес перекладу та адаптації.

Виклад основного матеріалу. Локалізація анімаційних фільмів є складним міжкультурним процесом, у якому поєднуються мовні, культурні, візуальні та музичні коди. Сучасна аудіовізуальна продукція активно поширюється в різних країнах, що зумовлює необхідність її адаптації до мовних і культурних особливостей аудиторії. У таких умовах переклад виконує ширшу функцію, ніж проста передача змісту іншою мовою, адже він сприяє відтворенню культурних особливостей, соціальних реалій і цінностей, представлених в оригінальному творі [1, с. 84]. Водночас переклад передбачає певну інтерпретацію тексту, оскільки перекладачеві необхідно враховувати культурні коди та смислові відтінки, закладені в оригіналі [9, с. 208].

Теоретичним підґрунтям дослідження слугують сучасні підходи до аналізу інтертекстуальності та аудіовізуального перекладу. Важливими є ідеї Р. Барта, який розглядає інтертекстуальність як взаємодію різних текстів у межах культурного простору, де кожен новий текст формується на основі попередніх культурних смислів [6, с. 120]. Значну роль відіграють також концепції перекладацьких стратегій А. Честермена, зокрема принцип культурної фільтрації, що передбачає адаптацію тексту відповідно до соціокультурних норм цільової аудиторії [7, с. 100]. Вагомими є і підходи Ф. Карамітроглу до аудіовізуального перекладу як системи, що функціонує в межах певних соціокультурних умов [10, с. 300]. У дослідженнях О. Тищенка та С. Коваля наголошується на важливості адаптивного транскодування як способу передачі культурно маркованих одиниць [5, с. 148]. Водночас М. Шаповал і В. Лобанова підкреслюють роль інтертекстуальних відсилок

і музичних елементів у збереженні емоційного та наративного ефекту анімаційного твору[3, с. 42; 2, с. 73].

Показовими для аналізу в цьому аспекті є анімаційні фільми «Моана» та «Ліло і Стіч». Події цих стрічок розгортаються в межах різних культурних традицій – полінезійської у «Моані» та гавайської у «Ліло і Стіч». Саме тому мовлення персонажів містить значну кількість культурно маркованої лексики, етнографічних реалій, ідіом, жаргонізмів і розмовних виразів. Такі мовні елементи формують індивідуальний стиль персонажів і водночас передають атмосферу культурного середовища, у якому розгортається сюжет.

У цьому контексті особливої ваги набувають інтертекстуальні та прецедентні елементи, які забезпечують зв'язок тексту з ширшим культурним простором і виступають маркерами колективної культурної пам'яті. У анімаційних фільмах «Моана» та «Ліло і Стіч» такі відсилки реалізуються через етнокультурні, міфологічні, соціальні та маскультурні елементи.

Значну групу становлять етнокультурні інтертексти, пов'язані з гавайською та полінезійською культурою. Наприклад, у анімаційній стрічці «Ліло і Стіч» використовується формула прощання *We don't say goodbye. We say a hui hou*, яка перекладена українською як *Ми не кажемо прощавай. Ми кажемо а хві хоу*. У цьому випадку перекладач застосовує стратегію форенізації з експлікацією, що дозволяє зберегти культурну специфіку гавайського вислову. Подібним чином передано концепт *We're 'ohana – Ми – 'ohana*, який позначає не лише родину, а й ширшу спільноту, об'єднану взаємною відповідальністю.

Локальні культурні маркери також представлені лексемами *Mahalo –Магало, Кити – Куму, Hanai – ханаї*, що функціонують як культурно–прецедентні елементи гавайської традиції. Такі одиниці передані за допомогою адаптивного транскодування, яке, за визначенням О. Тищенка та С. Коваля, забезпечує функціонально рівнозначну передачу культурно маркованих реалій у перекладі [5, с. 148].

У мультфільмі «Моана» інтертекстуальність значною мірою ґрунтується на полінезійській міфології та мореплавних традиціях. Наприклад, репліка *We sail like our ancestors once did – Ми пливемо, як наші предки* відтворює історико–культурний контекст традиційної навігації. Прецедентна номінація *Like the ancient chiefs… like Tautai Vasa – Як давні вожді… як Таутаї Васа* апелює до реальних полінезійських мореплавців і забезпечує форенізацію, зберігаючи етнокультурну автентичність. Етнокультурні ритуали передані через вислів *Tonight we drink from our ancestors' bowl – Сьогодні ми п'ємо з чаші предків*, що відтворює ритуальний інтертекст, пов'язаний із культом предків, і демонструє інтеграцію культурно-обрядових алюзій у перекладі [3, с.44].

Важливе місце в аналізованих мультфільмах посідають також музичні та культурні відсилки, пов'язані з популярною культурою. Такі інтертекстуальні елементи формують додаткові смислові асоціації та посилюють емоційний вплив оповіді. Пісні в анімаційних фільмах виконують не лише естетичну, а й наративну функцію, сприяючи розвитку сюжету та розкриттю характерів персонажів. За спостереженням М. Шаповала, музичні інтертексти часто виступають важливим засобом формування емоційного тла аудіовізуального твору [3, с. 43].

У мультфільмі «Ліло і Стіч» музичний інтертекст пов'язаний із постаттю Елвіса Преслі, який функціонує як прецедентна особа американської популярної культури. У стрічці звучать його відомі пісні – Heartbreak Hotel, Burning Love, Ain't Nothin' but a Hound Dog, що виступають культурними маркерами американської музичної традиції.

У «Моані» переклад пісень передбачає збереження не лише змісту, а й ритмічної та емоційної структури тексту. Як зазначає Ф. Карамітроглу, переклад пісень в аудіовізуальних творах часто набуває характеру транскреації, оскільки перекладачеві необхідно досягти балансу між змістом, ритмом і прагматичним впливом. Наприклад, рядок Now new skies call me by name перекладено як *Нині інших вабить зов, а* We will go beyond – *як Ми підемо далі.* Такі приклади демонструють адаптацію пісенного тексту до мовних і культурних норм цільової аудиторії.

До маскультурних відсилок можна віднести і вислів You might as well give him a mood ring, перекладений як *Ти б на нього ще персня настрою надів.* У цьому випадку згадується характерний для американської масової культури артефакт – так званий «перстень настрою», який змінює колір залежно від температури тіла і символічно пов'язується з емоційним станом людини.

Важливими є також соціально–інституційні та політичні інтертексти. Наприклад, репліка *when you join the Marines?* перекладена як *Коли будеш у морпіхах?,* що відтворює прецедентну військову реалію американської культури. Подібну функцію виконує номінація *United Galactic Federation – Сполучена Галактична Федерація*, яка пародійно відсилає до міжнародних політичних структур.

До цієї групи належить також звертання *Your Majesty – Ваша Величносте*, що відтворює політико-ієрархічний інтертекст монархічної моделі влади.

Серед фольклорно–міфологічних інтертекстів можна виділити репліку *A shooting star! – Зірка падає!*, яка апелює до поширених у різних культурах уявлень про падаючу зірку як символ бажання або знаку долі. Подібну функцію виконує вислів *Send me an angel – Пошли мені ангела*, що репрезентує релігійно–культурний інтертекст образу ангела. У текстах мультфільмів зустрічаються також формульні інтертексти казкового дискурсу, наприклад *Live happily ever after on Earth? – І житимеш довго й щасливо на Землі?,* які апелюють до традиційної формули казкового фіналу.

До геокультурних прецедентів належить назва North Shore – Норт–Шор (Північне узбережжя), яка відсилає до реального простору Гавайських островів і підсилює автентичність місця дії. Окрему групу становлять прецедентні елементи науково–фантастичного дискурсу. Наприклад, репліка *Experiment 626 is our federation's most sophisticated weapon* перекладена як *Експеримент 626 –найскладніша зброя нашої Федерації*, що відтворює характерну для наукової фантастики модель нумерації експериментальних об'єктів.

Поряд з інтертекстуальними та прецедентними елементами важливу роль у локалізації анімаційного дискурсу відіграють мовні особливості персонажів, зокрема сленг, розмовна лексика та поетичні вислови. Саме ці компоненти формують природність діалогів і створюють емоційно насичене мовне середовище, що сприяє кращому сприйняттю анімаційного твору глядачами. У процесі локалізації перекладачеві потрібно не лише передати зміст оригінального висловлювання, а й відтворити його стилістичні особливості та гумор.

Важливим аспектом локалізації є адаптація жартів, культурних алюзій та пісень. Як зазначає О. Шевцова, перекладачеві часто доводиться створювати функціональні еквіваленти, здатні забезпечити аналогічний ефект у новій культурі [4, с. 130]. Крім мовного рівня, процес локалізації може охоплювати й візуальні зміни, пов'язані з різним символічним значенням кольорів, жестів та образів у різних культурах [8, с. 5]. У цьому контексті доречно говорити про адаптивне транскодування як спосіб функціонально рівнозначної передачі культурно маркованих одиниць [5, с. 152]. Саме ці принципи визначають підхід перекладача при роботі з гумористичними, сленговими та поетичними репліками, забезпечуючи їхню природність і сприйнятність для української аудиторії.

Для практичного аналізу було обрано фрагменти з анімаційного фільму «Моана», перекладені українською із застосуванням різних перекладацьких стратегій. Ці приклади демонструють способи адаптації сленгових конструкцій та розмовних реплік до мовних і культурних норм цільової аудиторії. У художньому перекладі, особливо в анімації, важливим є не лише буквальне передавання змісту, а й збереження емоційного забарвлення та стилістики висловлювання.

Однією з помітних груп є переклад сленгових конструкцій. Так, англійська репліка *I'm the village crazy lady. That's my job*, що містить елементи неформальної розмовної мови та гумору, передана українським відповідником *Я сільська божевільна. Це моя роль*. Такий варіант дозволяє зберегти невимушеність мовлення персонажа та передати іронічний тон оригіналу.

Подібним чином перекладено фразу You mean the girl with the canoe and that goofy little chicken?, яка в українській локалізації звучить *як Ти про дівчину з каное і те пришелепувате курча?*. Використання слова «пришелепувате» передає комічний характер персонажа та відтворює іронічний тон оригіналу.

Цікавим прикладом є переклад технічного сленгу. У фразі Top-of-the-line upgrades for the crew англійський вираз top-of-the-line, що позначає найвищу якість або сучасність технології, передано як *Найсучасніші фішки для екіпажу*. Слово «фішки» виконує роль розмовного відповідника, який підкреслює неформальний характер репліки.

Комічний ефект збережено і в перекладі вислову Unless it was a butt dial, який українською передано як *Хіба що дупою набрали*. У цьому випадку перекладач адаптує популярний англомовний сленг до природної української розмовної моделі, зберігаючи гумористичний характер висловлювання.

Ще одним прикладом сучасної адаптації є переклад фрази You'll surprise them, I predict як *Здивуєш, вангую*. Використання слова *вангую* належить до сучасного українського інтернет-сленгу й уживається жартівливо для позначення передбачення. Такий переклад передає іронічний характер висловлювання та робить репліку ближчою до сучасного мовного середовища.

У деяких випадках перекладач звертається до адаптації молодіжного сленгу для збереження прагматичного ефекту оригіналу. Наприклад, фраза You leveled up перекладена як *Ти стала*

крута, що передає ідею особистого розвитку та позитивної оцінки персонажа. Подібним чином вислів Boom! Nailed it! локалізовано як *Бум! Вийшло*, що відтворює емоційний і комічний ефект репліки.

Поряд зі сленгом важливу роль у локалізації відіграє переклад звичайної розмовної мови, яка формує природність діалогів. Такі репліки часто мають еліптичну структуру, емоційні вигуки та прості синтаксичні конструкції. Наприклад, фраза Race the chief to shore? перекладена як *Давай наввипередки?*.Такий варіант передає грайливий характер висловлювання і відповідає моделям українського усного мовлення.

Іноді перекладач застосовує контекстуальну адаптацію. Так, коротку фразу We're back! передано як *О, наш дім!*, що передає емоцію повернення і водночас узгоджується з візуальним контекстом сцени. Подібна трансформація дозволяє зберегти комунікативну функцію вислову навіть за зміни його буквального змісту.

Окрему групу становлять поетичні та метафоричні вислови, характерні для урочистих реплік персонажів. Наприклад, рядок There is destiny in motion передано як *Є доля в русі*, а вислів We sail like our ancestors once did перекладено як *Ми пливемо, як наші предки*. Такі приклади демонструють використання стилістичних трансформацій, які дозволяють зберегти образність і ритміку висловлювання.

Як зазначає В. Лобанова, переклад метафоричних конструкцій в аудіовізуальному дискурсі часто передбачає поєднання різних стратегій –адаптації, компенсації та культурної заміни. Саме їх поєднання дає змогу перекладачеві відтворити художній ефект оригіналу й водночас забезпечити зрозумілість тексту для цільової аудиторії [2, с. 74].

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що локалізація анімаційних фільмів є складним міжкультурним процесом, який передбачає взаємодію мовних, культурних, візуальних і музичних кодів. Переклад анімаційних стрічок не обмежується буквальним відтворенням тексту, а потребує врахування культурного контексту, специфіки аудіовізуального дискурсу та особливостей сприйняття цільовою аудиторією.

Аналіз анімаційних фільмів «Моана» та «Ліло і Стіч» показав, що важливу роль у процесі локалізації відіграють інтертекстуальні та прецедентні елементи, які відображають культурні, міфологічні, соціальні та маскультурні реалії. У текстах цих мультфільмів виявлено різні типи інтертекстуальних відсилок: етнокультурні, музичні, фольклорно–міфологічні, соціально–інституційні, геокультурні та науково-фантастичні.

Дослідження засвідчило, що для передачі таких елементів перекладачі застосовують різні перекладацькі стратегії, зокрема форенізацію, адаптивне транскодування, культурну заміну, контекстуальну адаптацію та транскреацію. Особливо важливими ці стратегії є під час перекладу власних назв, етнокультурної лексики, сленгових виразів, гумористичних реплік і пісенних фрагментів, де необхідно зберегти не лише зміст, а й емоційний та стилістичний ефект оригіналу.

Таким чином, ефективна локалізація анімаційних фільмів передбачає комплексний перекладацький підхід, який поєднує різні методи адаптації тексту з урахуванням мовних, культурних і комунікативних особливостей. Це дозволяє забезпечити збереження художньої цілісності твору, його емоційного впливу та культурної автентичності для нової аудиторії.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні аналізу інтертекстуальних і прецедентних елементів на матеріалі інших анімаційних та художніх фільмів, а також у вивченні особливостей їх локалізації в різних мовних і культурних середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гордієнко Н. М., Михайленко, А. В. Типологія компенсації як засобу перекладацьких трансформацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. Вип. 30(2). С. 83–85.

2. Лобанова Н. Кінематографічна цитата як прецедентний феномен у сучасній культурі. *Вісник ЛНУ ім. І. Франка*, 2020, С.73–74

1. 3.Шаповал М. Інтертекстуальність: історія, теорія, поетика. Київ: Смолоскип, 2013, С.40–44

3. Шевцова О. В. Способи еквівалентного перекладу лексичних одиниць текстів конвенцій з англійської та французької мов українською. *Наукові записки. Серія «Філологічна».* 2012. Вип. 25. С. 129–131.

4. Тищенко О., Коваль С. Особливості лексико–граматичних трансформацій в кіноперекладі (на матеріалі перекладу британського телесеріалу «Айтішники» українською та польською мовами). *Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*, 2024, С.146–157

5. Barth R. Further Fridays. Boston: Little, Brown & Co, 1995. С. 118–205.

6. Chesterman A. Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory. Amsterdam: John Benjamins, 1997. C. 87–116.

7. Fois E. Audiovisual Translation: Theory and Practice. *Between*, 2012. Vol. 2, No. 4. C.4–7 Режим доступу:http://www.between–journal.it.

8. Eco U. Mouse or Rat? Translation as Negotiation. London: Weidenfeld and Nicolson, 2003. 208 p.

9. Karamitroglou F. Towards a Methodology for the Investigation of Norms in Audiovisual Translation. Amsterdam, 2000. 300 p.

10. Palchevska O.S., Kucherenko M.V. Strategies and techniques used to adapt Ukrainian news texts into English. *Modern Philology*. 2025. Vol. 4, № 4. C. 143–147.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’25:81’373.46:27-312.47(=161.2)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.35

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ МАРІОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ ПРАЦІ СВ. МАКСИМІЛІАНА КОЛЬБЕ «НЕПОРОЧНА ВІДКРИВАЄ СВЯТОГО ДУХА. УНІКАЛЬНІ ДУХОВНІ РОЗМОВИ»)

ON ISSUES IN TRANSLATING MARIOLOGICAL TERMINOLOGY (BASED ON THE UKRAINIAN TRANSLATION OF ST. MAXIMILIAN KOLBE’S WORK “ENTRETIENS SPIRITUELS INÉDITS : L’IMMACULÉE RÉVÈLE L’ESPRIT-SAINT”)

Попович Н.М.,
orcid.org/0000-0001-6949-0771
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

Релігійний переклад та релігійний стиль української літературної мови дедалі більше стають об’єктом дослідження як у перекладознавчому, так і в міждисциплінарному вимірі в Україні та за її межами. Головним викликом релігійного перекладу є переклад релігійних термінів – відтворення у мові перекладу трансцендентно-концептуальної (теоконцептуальної) інформації, яку вони несуть в собі та збереження їхнього концептуально-історичного стержня на рівні лексико-семантичної наповнюваності. На прикладі перекладу маріологічної термінології українською мовою ця праця аргументує доцільність застосування трансцендентно-концептуальної (теоконцептуальної) еквівалентності як засобу оцінювання якости перекладу релігійної термінології. Дослідження подає принципи релігійного перекладу та ілюструє застосування компонентного аналізу на прикладі теонем (лексем – носіїв трансцендентно-концептуальної (теоконцептуальної) інформації. «Теосемема» і «теосема» як похідні від понять «семеми» та «семи» пропонуються за аналогією для проведення лексико-семантичного компонентного аналізу релігійних термінів. Термін «теосема» запозичений з галузі когнітивної теосеміотики, де «теосема» є найменшою одиницею значення. Стаття також вказує на тісне межування між теолінгвістикою та теорією релігійного перекладу в об’єктно-предметних вимірах їхніх досліджень. Започаткована митрополитом Іваном Огієнком, теорія релігійного перекладу як галузь перекладознавства і надалі примножується здобутками в галузі перекладу релігійного тексту. Результати цього дослідження є продовженням попередніх напрацювань автора з 2004 – по 2023 роки у царині досліджень перекладу релігійно-конфесійної літератури, релігійно-богословської термінології, а також теоретизації принципів релігійно-конфесійного перекладу та жанрово-стилістичної класифікації перекладних текстів релігійного стилю на прикладі текстів Золотого віку патристики, який був жанрово-стилістичним формантом для релігійно-конфесійних текстів української літературної мови.

Ключові слова: трансцендентно-концептуальна (теоконцептуальна) інформація, теонема «Непорочна», теорія релігійного перекладу, маріологічна термінологія, теосемема, теосема, лексико-семантичний компонентний аналіз.

Religious translation and religious style as one of the functional styles of the Ukrainian language are attracting increasing scholarly attention both within translation studies and in interdisciplinary contexts, in Ukraine and beyond. The principal issue in translating religious texts lies in the faithful translation of religious terminology, i.e. in reproducing transcendental and conceptual (theoconceptual) information embedded in such terms and in preserving their conceptual and historical core at the level of lexico-semantic meaning.

The study suggests the applicability of transcendental and conceptual (theoconceptual) equivalence as a quality assessment criterion of religious terminology translation on the example of Mariological terminology translation into Ukrainian. The principles of religious text translation, and the application of lexico-semantical componential analysis to theonemes, understood as lexemes that function as carriers of transcendental and conceptual (theoconceptual) information, are outlined in the paper.

The notions of “theosememe” and “theoseme” are introduced by analogy within the framework of the lexico-semantic componential analysis of religious terminology. The term “theoseme” is adopted from the field of cognitive theosemiotics, where it denotes a minimal unit of meaning. The article also highlights the close relationship between theolinguistics and the theory of religious translation in terms of their common object of inquiry. Initiated by Metropolitan Ivan Ohiyenko, the theory of religious translation as a branch of translation studies in the Ukrainian language continues to develop thanks to the contributions addressing various aspects of religious text translation issues. The study findings present the author’s previous contributions based on the research results (2004- 2023) in the fields of religious and confessional literature translation, translation of religious and theological terminology, as well as in the theory of religious translation. Genre and stylistic classification of translated texts within the religious style as one of the functional styles in the Ukrainian language also belong to the author’s previous research findings, particularly with regard to the genre and stylistic classification of texts of the Golden Age of Patristics, which served as a formative stylistic model for religious and confessional texts in the Ukrainian literary language.

Key words: transcendental and conceptual (theoconceptual) information, theoneme “Immaculate”, theory of religious translation, Mariological terminology, theosememe, theoseme, lexico-semantical componential analysis.

Постановка проблеми. Релігійним стилем як одним із функціональних стилів української літературної мови послуговуються у різних релігійних традиціях. Ці релігійні традиції доречно поділити на **християнську,** яка є традиційною для України та має більш ніж тисячолітню історію розвитку в українській літературній мові і **мультирелігійну**, яка набуває більшого значення за умов міграційних процесів сьогодення та відображає релігійні літературні традиції юдаїзму, ісламу, буддизму, індуїзму, рідновірства та інших релігій чи вірувань. Релігійний стиль – це не тільки традиції творення релігійного тексту, зокрема засвоєння такого тексту українською мовою через переклад. Це також багатство усних та піснеспівних жанрово-стилістичних форм вираження засобами української мови. Ця праця звертає увагу на традицію розвитку християнської літератури як на таку, котра історично та традиційно найбільше присутня на теренах України.

Християнська література в Україні віддзеркалює богословсько-догматичні відмінності вчення різних християнських конфесій, їхні традиції передання та засвоєння, а також багату жанрово-стилістичну палітру засобами української мови. З урахуваннями традиції сприйняття і засвоєння текстів християнської літератури в українській мові, а також створення власних таких текстів на межі західної та східної християнських традицій, для філологічних та міждисциплінарних досліджень набувають актуальности *«властиві* релігійному стилю *лексичні, фразеологічні, морфолого-синтаксичні, орфоепічно-акцентуаційні»* [1, с. 8] засоби. Особливу увагу привертає релігійна термінологія як сукупність християнських концептів – носіїв історичного контексту та тяглости традиції формування того чи іншого християнського віровчення чи символіки, або концептуально-смислового наповнення та форми вираження. Зміст і форма у християнстві були і залишаються двома важливими складниками єдиного цілого – трансцендентно-концептуальної інформації (далі по тексту – теоконцептуальної інформації) [2, с.9-65], яка не є типовою для інших функціональних стилів української мови.

Релігійний текст у сучасній українській літературній мові це часто перекладний текст з греки, латини, церковнослов'янської мови чи інших давніх та сучасних іноземних мов, або ж це праця релігійного стилю сучасною українською мовою. Саме тому для перекладу текстів релігійного стилю важливими є не так його лексико-стилістичні особливості чи дотримання жанрово-стилістична традиція, а релігійна термінологія, збереження її теоконцептуальної наповнюваности [3-5].

Переклад маріологічної літератури та перекладна маріологічна термінологія є малодосліджені в українському перекладознавстві. Предметно-об'єктними цілями дослідження у цій розвідці є маріологічний термін *Непорочна* в контексті традицій засвоєння та перекладу маріологічної термінології в українській християнській літературі. Такі терміни як *Богородиця, Пречиста, Непорочна, Пренепорочна, Всенепорочна, Пресвята, Діва Марія, Заступниця, Непорочне Зачаття, Успіння, Внебовзяття, Благовіщення, Різдво Богородиці, Невіста, Наречена тощо* є насамперед теонемами і носіями теоконцептуальної інформації як першого роду інформації для маріологічних текстів [6; 2, с. 6-65].

Переклад маріологічної термінології є актуальним питанням теорії релігійного перекладу як часткової теорії перекладу [2, с. 9-165; 7, с.146-155]. Теорія релігійного перекладу як теоретична галузь перекладознавства відроджується в Україні з 90-х років 20 століття. Саме перекладні тексти християнської літератури різних історичних періодів та течій лягли в основу формування релігійного стилю української літературної мови новітнього періоду. Релігійний стиль загалом і жанри християнської літератури зокрема є тим багатим матеріалом, на основі якого твориться теорія релігійного перекладу.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність дослідження з проблем перекладу релігійної термінології в Україні стрімко зростає з часів проголошення незалежности України. Серед теолінгвістичних досліджень набувають актуальности дослідження релігійних текстів, їхніх перекладів українською мовою та української релігійної термінології, про що свідчать дослідження Г. Баран (віршована молитва), С. Бібла (церковна термінологія), У. Головач («Пять слів про богослов'я» Грирорія Богослова), П. Мацьків, Г. Наконечної, В. Німчука (біблійна термінологія), Ю. Осінчука (богослужбово-обрядова лексика), Н. Пуряєвої (церковно-обрядова термінологія), Ю. Чернишової (переклад сучасних італійських релігійних текстів); концепти релігійного стилю вивчали Т. Вільчинська, Г. Кузь, П. Мацьків, Н. Мех, Н. Попович, М. Скаб (богословська термінологія); Т. Шмігер (давня українська християнська література та її переклад); проблеми перекладу, номінації, систематизації та усталення українських релігійних термінів досліджували С. Білик (релігійно-філософська термінологія Григорія Богослова), І. Грималовський (христи-

янсько-релігійна термінологія), Л. Закреницька (англійська богословсько-християнська терміносистема), Є. Жерновей (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови). Критику релігійного перекладу та засадничі основи теорії релігійного перекладу знаходимо у працях митрополита Іларіона (І. Огієнка), В. Німчука, М. Петровича, А. Ясіновського, Н. Попович, Н. Пуряєвої, Т. Шмігера та інших.

Постановка завдання. Маріологічною термінологією послуговуються як у християнському догматичному богослов'ї, церковно-богословській практиці, так і у молитовній традиції (у храмах та приватній молитві). Книжка святого Максиміліана Кольбе [8] є класичним прикладом праці з маріології – християнського догматичного вчення Церкви про Пречисту Діву Марію. Вона поєднує офіційний виклад догмату Церкви про Непорочне Зачаття Пресвятої Богородиці з вченням автора, а також подає практичний духовний досвід «Школи молитви Богородиці».

Об'єктом цього дослідження є традиції та принципи перекладу **української маріологічної термінології**. **Предметом** дослідження є традиція та принципи перекладу маріологічної термінології на прикладі праці святого Максиміліана Марії Кольбе «Непорочна відкриває Святого Духа. Унікальні духовні розмови» [8].

Метою цього дослідження є аналіз перекладної маріологічної термінології на прикладі перекладу українською мовою праці святого Максиміліана Марії Кольбе «Непорочна відкриває Святого Духа. Унікальні духовні розмови» з огляду на досягнення теоконцептуальної еквівалентности [2, с. 9-67].

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

– дати визначення історико-догматичним основам з маріології;

– подати короткі відомості про традиції перекладу маріологічної термінології;

– проаналізувати частотність уживання терміна *Непорочна* у догматичному, обрядовому та духовному контекстах;

– подати приклад класифікації теосеземи *Непорочна* відповідно до кількості теосем як мінімальних лексико-семантичних одиниць-носіїв теоконцептуальної інформації за результатами проведених аналізів ща допомогою корпусної платформи Sketch Engine.

Виклад основного матеріалу. Маріологічна термінологія та маріологія як окрема галузь догматичного вчення Церкви. У сучасній українській літературній мові з традиційного уживання можна виокремити такі терміни або термінологічні сполуки, пов'язані з вченням про Пречисту Діву Марію, або ж з молитовною практикою на основі термінів *«Марійний»* (також *«марійський»)* та *«маріологічний*: ***Марійний (-а / -е)*** *духовний центр, (свято, Богослужіння, догмат, святиня,* ***конгрес****,* ***симпозіум,*** *об'явлення, празник, проща, місяць, день, побожність), споглядальна марійність тощо. Ці всі терміни вказують на заходи, події, споруди тощо., які або відбуваються в ім'я, або є місце культу Пресвятої Богородиці, Пречистої Діви Марії, або (та) є під Її супроводом чи опікою [9].*

Марійський (-а/ -е) *санктуарій, (Дружина, набожність, побожність, чування, паломницький центр, догмат, культ, святиня, проща, паломництво, відправа, базиліка, обідниця) – всі ці словосполуки уживаються з такими самими значеннями, як сполуки в основі з прикметником* ***«марійний»*** *[9]* ***Маріологічний (-а /-е)*** *догмат, (термін, вчення,* ***симпозіум,*** *академія, тематика, дослідження, богослов'я, доповідь, праця) тощо.* Прикметник ***«маріологічний (-а /-е)»*** у всіх його формах – чоловічого, жіночого та середнього роду однини та множини – уживається зі значенням, похідним від іменника ***маріологія****[9].* Термін **маріологія** уживається в богословській науці і є окремим напрямом або розділом догматичного богослов'я, який досліджує та подає систематизований виклад догматів (вчень Церкви, які прийняті істинними без вимоги доказу) про Пречисту Діву Марію – Пресвяту Богородицю, Матір Ісуса Христа.

Проблема перекладу **маріологічної** та **теотокологічної** термінології сягагає V століття – початку офіційного формування догматичного вчення обидвох християнських богословських традицій вчення про Марію. Пізніше, з часів великих Церковних розколів, а саме, з 1054 року і далі, формуються початки офіційних розбіжностей у богословському вченні про Пречисту Діву Марію двох основних християнських традицій у християнстві, тому в первних розбіжностях їхнього вчення про Марію і криється відмінний термінологічний апарат та концептуальне тлумачення розбіжностей у традиціях перекладу богословської термінології. Екумінічний діалог між двома найбільшими Церквами відкрив можливості для міжконфесійного вивчення термінології та розуміння відмінностей. Часто маріологічні терміни для позначення одного й того самого догматичного вчення є частковими дуплетами (*маріологія* чи *теотокологія*). Та здебільшого термінологічна відмінність знаменує також істо-

рично-догматичну відмінність не тільки за формою, а також за змістом.

У Католицькій Церкві є п'ять догм про Пресвяту Богородицю, а саме щодо того, ким є Марія: 1) Богородицею (Ефеський Вселенський собор або Третій Вселенський собор у Ефесі 431 року), 2) Повсякчасдівою (Приснодівою), 3) Всесвятою [10, с. 186-200], 4) Непорочно Зачатою (папа Пій IX) [11], 5)Внебовзятою (папа Пій XII) [12].

Розбіжності між маріологічним та теотокологічним догматичним вченням двох Церков – Католицької та Православної – впливають на засвоєння цих розбіжностей на термінологічному рівні в українській християнській богословській терміносистемі. Кожна окрема маріологічна догма, яку прийняли в певному історичному періоді розвитку догматичного вчення Церков, засвоїлася українською мовою через переклад. За результатами визначення третього Вселенського собору у Ефесі в 431 році українська богословська терміносистема засвоїла головний маріологічний термін – *Богородиця*, який уживається в українській мові у всіх жанрах християнської літератури, а також богослужбовій практиці Римською Католицькою Церквою, Українською Греко-Католицькою Церквою та Православною Церквою України. Спільною є також уживання теонімів Вседіва та Приснодіва, які вказують на догматичні визначення Діви Марії як тієї, яка є завжди, була і є дівою. Догми про Успіння та Внебовзяття Богородиці приймаються більшістю християнських конфесій в Україні, окрім реформаторських християнських Церков, та християнських Церков, утворених у післяреформаційний період. Що стосується догми Внебовзяття, то її Католицька Церква (в Україні це РКЦ та УГКЦ) відзначає разом зі святом Успіння Богородиці.

Догма про Внебовзяття є найсучаснішою догмою Католицької Церкви, проголошена Папою Пієм XII (встановлена Пієм XII,1950) [12] і постановляє, що «*Непорочна Богородиця і Повсякчасдіва Марія після завершення бігу земного життя була з тілом і душею взята до небесної слави (Immaculatam Deiparam semper Vi rginem Mariam, expleto terrestris vitae cursu, fuiss e corpore et anima ad caelestem gloriam assumpta m)»* [13, с. 3903]. Православна Церква поділяє щонайменше чотири догми, бо всі вони належать до спільного передання та вчення нерозділеної Церкви першого тисячоліття. Щодо догм (4) та (5) немає прямого заперечення у догматичному вченні Православної Церкви.

Праця св. Максиміліана головним чином тумачить нам догму про Непорочне Зачаття: «*Блаженнійша Діва Марія в першій хвилі Її зачаття єдиною в своєму роді благодаттю та привілеєм всемогутнього Бога, зважаючи на заслуги Христа Ісуса Спасителя людського роду, була збережена незаторкнутою від всякої плями первісної провини (in primo instanti suae conceptionis fuisse singulari omnipotentis Dei gratia et privilegio, intuitu meritorum Christi Iesu Salvatoris humani generis, ab omni originalis culpae labe praeservatam immunem)»* [13, с. 2803].

Традиції перекладу маріологічної термінології. Проблематику дослідження перекладу маріологічної термінології окреслюють такі чинники як:

(1) типологізація інформації в текстах релігійного стилю;

(2) особливості догматичної, зокрема маріологічної терміносистеми, якій характерні часкові дуплети через східну і західну традиції потрапляння цієї термінології в українську мову;

(3) лексико-стилістична традиція вживання у догматичній, молитовно-обрядовій та молитовно-духовній традиції [2].

Так само як предметом **загальної теорії перекладу** є засоби та прийоми максимального збереження інформації під час її перекодування з однієї мови на іншу, **теорія релігійного перекладу** як **часткова теорія перекладу** застосовує схожі засоби та прийоми збереження інформації під час перекладу. При типологізації інформації у релігійному перекладі виходимо з положення, що інформація, яка міститься в текстах релігійного стилю, зокрема, в текстах християнської літератури, поділяється не на два, а на три роди:

1) інформацію першого роду – теоконцептуальну;

«*2) інформацію другого роду – предметно-логічну, об'єктивну інформацію, тобто думки автора про довколишній світ;*

3) інформацію третього роду – суб'єктивну інформацію: оцінну, емоційну інформацію, тобто почуття, емоції, настрій автора» [6, с. 9; 2, с. 9-67]. Традиції перекладу догматичної, зокрема, маріологічної термінології спираються на тенденції поширення християнського вчення на українських землях. Відомим фактом є те, що українська богословська наука ввібрала в себе дві богословські традиції, що не могло не відобразитися на термінотворчих процесах фахової богословської мови. Через переклад за посередництвом інших мов чи безпосередньо через переклад українською мовою, в українській християнській

богословській терміносистемі з'являється як термінологія східної, так і термінологія західної традиції. Східна богословська термінологічна традиція – візантійська (з уживанням давньогрецької мови як мови фахової богословської термінології) була мовою догмотворення для семи Вселенських соборів як східної та західної традиції, та все ж переклади богословських праць та визначень Вселенських соборів виконуватися з греки на латину і у часи Вселенських соборів. Після церковного розколу 1054 року візантійська та латинська богословські терміносистеми були вже частково усталеними, але не у галузі маріології. З часів реформації поступово входить у вжиток творення богословської термінології національними мовами. Та латинська, грецька і церковнослов'янська мови залишаються канонічними мовами, якими послуговуються у богослов'ї та термінотворенні майже до середини 20 століття.

В різні історичні періоди з часів поширення християнського вчення на українських землях можна виокремити декілька шляхів потрапляння та адаптації християнської богословської термінології в українську мову:

1) з давньогрецької мови за посередництвом староболгарської та церковнословянської української редакції;

2) з давньогрецької за посередництвом церковнословянської української редакції;

3) з латинської за посередництвом іншої національної мови, інколи за посередництвом кількох мов;

4) з давньогрецької або з латинської за посередництвом національних мов;

5) безпосередньо з грецької або латинської мов через транслітерацію чи транскрибування;

6) безпосередньо з сучасних національних мов, коли виконується переклад термінологічного апарату окремих богословів.

Типологізація теоконцептуальної інформації. Результат автоматизованої класифікації теоконцептуальної інформації книжки св. Максиміліана показує поділ на сім інформаційних груп: богослужбово-догматичну, догматичну (маріологічну), пневматологічну (Непорочна і Святий Дух), тринітарну (Непорочна і Пресвята Трійця), духовного досвіду (Непорочна і св. Максиміліан), Непорочна як Наречена Святого Духа, духовного супроводу (Школа молитви Непорочної), містичного (Непорочна у з'явленнях св. Бернадетт Субіру) [14].

Лексико-семантичний компонентний аналіз теонеми *Непорочна*. Автоматизований аналіз 577 випадків уживання теонеми *Непорочна* у тексті перекладу українською мовою вказує та дев'ять теосемем: 1) Наречена Святого Духа, 2) повнота благодаті, 3) Посередниця усіх благодатей, 4) Богородиця, 5)образ Христової Церкви, 6) тринітарний вимір 7) духовна школа 8) з'явлення в Лурді, 9) містичний вимір [9].

Окремі приклади теосем – найменших компонентів лексико-семантичного значення теонеми *Непорочна* ілюструють багатство і багаторівневість теоконцептуальної інформації згідно попередньо поданої типологізації: «*Непорочна відкриває Святого Духа*» [8, с.1], «*Марія починає бути – тобто в часі – живим Таїнством несотвореного Зачаття*» [8, с.23], «*спосіб присутности Святого Духа в Богородиці з моменту Її зачаття*» [8, с.23], *«Непорочна розкриває Особу Святого Духа через Себе Саму, у Її словах та Її вчинках»* [8, с.27], *««Лицарство Непорочної» ,…через Святого Духа і Непорочну …продовжує формувати усі душі, які прагнуть благодаті духовного дитинства»* [8, с.33], *«Отже, Непорочна походить від Отця через Сина і Святого Духа як Свого Творця, Який з нічого (ex nihilo) кличе до Свого образу – образу самої Пресвятої Трійці»* [8, с.68], «*У чому полягає життя Святого Духа у Ній?»* [8, с.74], *«У єднанні Святого Духа з Нею»* [8, с.75], *«Бог Отець – Її Отець, Бог Син – Її Син, Святий Дух – Її Наречений! І скрізь, куди Вона йде, Вона приносить зі собою всю Пресвяту Трійцю.»* [8, с.76], *««Відкуплена у високий спосіб з огляду на заслуги Її Сина, поєднана з Ним тісним нероздільним зв'язком, Вона отримує цю величезну місію і гідність бути Матір'ю Божого Сина і, як наслідок, Донькою прихильности Отця і святилищем Святого Духа, винятковим даром Благодаті, яка ставить Її високо понад усіма створіннями на небі і на землі»»* [8, с.75, 15, с. 53], *«Нам важко зрозуміти те, що Непорочна є наче «втіленням» Святого Духа.»* [8, с.78], *«що Непорочна наче є у певному сенсі «воплоченням» Святого Духа.»* [8, с.80], *«ми осягаємо істину, що Посередницею усіх ласк є Пресвята Мати»* [8, с.101], *«Непорочна є Посередницею всіх благодатей»* [8, с.101], *«Оскільки Непорочна позбавлена найменшої плями гріха, вона цілком наповнена Божественною Благодаттю»* [Кольбе, с.101], *«Ці ласки,… народжують відповідь творінь Отцеві …через Непорочну, наречену Святого Духа і через Ісуса, Бога-Чоловіка»»* [8, с.104], *«Непорочна є «втіленням» Божого Милосердя.»* [8, с.101], *«Непорочна – шлях до досконалости»* [8, с.143], *«Непорочна нас покриє своїм Омофором перед Божою Справедливістю»* [8, с.147].

Приклад лексико-семантичної класифікації теонеми «Непорочна»

	Теосемема	Теосема 1	Теосема 2	Теосема 3
1.	Наречена Святого Духа	Єднання зі святим Духом	духовна плідність	спілкування у благодаті
2.	Посередниця благодаті	передавання благодаті	заступництво, посередництво	співдія у спасінні
3.	Повнота благодаті	відсутність гріха	Чистота	досконаліть створіння
4.	Богородиця	материнство Бога-Сина	участь у Воплоченні	священна гідність
5.	Образ Церкви	материнство Церкви	зразок святости	спільнотність
6.	Тринітарний вимір	зв'язок з Отцем	зв'язок із Сином	зв'язок із Святим Духом
7	Духовна школа	шлях до святости	духовне формування	наслідування
8	Лурд і з'явлення святій Бернадетт Субіру	з'явлення	онтологічне «Я є Непорочне Зачаття»	містичне свідчення
9	Містично-духовний вимір	внутрішнє єднання	духовна присутність	Таїнственність

Висновки. Виконане дослідження доводить, що переклад та редагування маріологічної термінології є складним багаторівневим процесом, у якому визначальну роль відіграє збереження і адекватний переклад теоконцептуальної інформації як носія першого роду інформації текстів релігійного стилю. Саме цей тип інформації вирізняє релігійну термінологію як носія догматично-богословського (тут маріологічного), церковно-обрядового та духовно-містичного змістового наповнення. Інформаційна типологізація продемонструвала поділ теоконцептуальної інформації на сім тематичних груп.

Ефективність застосування теоконцептуальної еквівалентности, яка базується на проведенні лексико-семантичного компонентного аналізу теонем, зокрема теонеми *Непорочна* доводить доцільність такого вивірення лексико-семантичної наповнюваности релігійних термінів. Перспективним може бути міжмовний порівняльний компонентний аналіз для виявлення невідповідностей різного рівня перекладу. Лексико-семантичний компонентний аналіз теонем дозволяє не лише вивірити лексико-семантичну наповнюваність теонеми в мові першотвору та мові перекладу, але і зберегти на історично- концептуальному рівні догматико-богословський зміст релігійного терміна.

У дослідженні уточнено і обгнрунтовано доцільність використання термінів «теонема», «теосемема» та «теосема» у межах лексико-семантичного компонентного аналізу релігійної термінології. Запропонований підхід дозволяє глибше розкрити структуру значення та смислову наповнюваність як носіїв теоконцептуальної інформації.

Аналіз теонеми *Непорочна* засвідчив її багатокомпонентну семантичну структуру, що реалізується через дев'ять основних теосемем і відображає різні богословські, догматичні, духовні та містично-аскетичні виміри. Аналіз частотности уживання теонеми *Непорочна* у творі св. Максиміліана підтвердив її одне з центральних значень у маріологічному дискурсі. Переклад маріологічної термінології в українській мові формувався під впливом двох християнських богословських традиції – східної (візантійської) та західної (латинської), що зумовило появу дуплетів і варіантності. Такий переклад вимагає від перекладача не тільки мовної, але і богословської компетентности.

Застосування теоконцептульної еквівалентности як критерію вивірення адекватности перекладу маріологічного терміна *l'immaculée (фр.)* підтверджує вірність вибору відповідника *Непорочна.* Глибинний компонентний аналіз у різних контекстах теоконцептуальної інформації, яка переважає у праці св. Максиміліана вказує на вірність цього відповідника в перекладі українською мовою його історико-догматичним та смисловим походженням у французькій мові. Такі відповідники як *Пречиста, Всечиста, Всенепорочна і Пренепорочна* містять в собі інше історико-догматичне та концептуально-смислове наповнення і не відповідають французькому маріологічному терміну *l'immaculée* на рівні його теосемем і теосем.

Переклад маріологічної термінології як і будь-якої іншої релігійної термінології вимагає комплексного і міждисциплінарного підходу та поєднує мовознавчі, перекладознавчі та богословські методи дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти. 3-тє вид., переробл. і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.

2. Попович Н. М. Давньогрецька тринітарна термінологія у різномовних перекладах (на матеріалі патристичної літератури IV століття*)* : монографія / за наук. ред. Н. Ф. Клименко. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. 309 с.

3. Ґалазда П. Таїнство, тайна, сакрамент. *Єдиними устами* : бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. 1998. № 2. С. 34–36.

4. Наконечна Г. Про синонімію в богословській термінології. *Єдиними устами* : бюлетень Інституту богословської термінології та перекладів. 1998. № 2. С. 16–27.

5. Наконечна Г. Українська богословська термінологія : характеристика системи. *Християнство й українська мова* : матеріали наук. конф. (Київ, 5–6 жовт. 2000 р.) / за ред. В. Німчука. Київ, 2000. С. 79–93.

6. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів : навч. посіб. Вінниця : Нова Книга, 2010. 195 с.

7. Шмігер Т. В. Перекладознавчий аналіз – теоретичні та прикладні аспекти : давня українська література сучасними українською та англійською мовами : монографія / за наук. ред. Р. П. Зорівчак. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 508 с.

8. Святий отець Максиміліан Марія Кольбе. Непорочна відкриває Святого Духа : унікальні духовні розмови / за ред. Н. Попович та ін. Galaxia Gutenberg, 2024. 183с.

9. Sketch Engine : корпусна платформа / розроб. Lexical Computing Ltd. Brno, 2026. URL: https://www.sketchengine.eu (дата звернення: 25.04.2026).

10. Гоффманн Й. Історія ранньої Церкви : найважливіші аспекти / пер. з нім. О. Конкевича ; за ред. О. Петринка, А. Михалейка. Львів : Видавництво УКУ, 2019. 244 с.

11. Pius IX. Ineffabilis Deus : Apostolic Constitution on the Immaculate Conception (08.12.1854). URL: https://www.papalencyclicals.net/pius09/p9ineff.htm (дата звернення: 20.02.2025).

12. Pius XII. Munificentissimus Deus : Apostolic Constitution (01.10.1950). URL: https://www.papalencyclicals.net/pius12/p12munif.htm (дата звернення: 20.02.2025).

13. Denzinger H., Hünermann P. Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrentscheidungen. Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Freiburg im Breisgau ; Basel ; Wien, 2005.

14. ChatGPT : мовна модель / розроб. OpenAI. 2026. URL: https://chat.openai.com (дата звернення: 24.04.2026).

15. Документи Другого Ватиканського Собору : Конституції, декрети, декларації : коментарі / ред. кол. М. Петрович ; пер. Р. Паранько ; упоряд. І. Цюх, Л. Коваленко. Львів : Свічадо, 2014.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81’42:81’25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.36

DISCURSIVE RECONFIGURATION OF MEANING IN POLITICAL TRANSLATION

ДИСКУРСИВНА РЕКОНФІГУРАЦІЯ СМИСЛІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Shkarban I.V.,
orcid.org/0000-0002-3450-910X
PhD in Philology,
Associate Professor at the English Language and Communication Department
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

This article investigates the discursive mechanisms underlying the reconfiguration of meaning in political translation through an interdisciplinary framework combining Critical Discourse Analysis (CDA), translation studies, and corpus-based computational methods. Grounded in the assumption that translation is a context-sensitive communicative practice shaped by ideological, socio-political, and institutional factors, the study empirically explores multilingual media corpora covering the full-scale Russia-Ukraine war. The analysis focuses on identifying discursive patterns, translation shifts, and framing strategies that shape the representation of key geopolitical events and actors. Special attention is paid to modality, transitivity, lexical choice, and evaluative structures as key indicators of ideological positioning. The findings demonstrate that media discourse on Russia-Ukraine war coverage systematically organises complex political realities into coherent frames, including security and defence, financial and energy resources, alliances and military support, global security, and policy prescription and evaluation. Topic modelling reveals that these frames operate as cognitive and discursive structures that guide interpretation and influence public perception. In particular, the study highlights the interdependence between economic and geopolitical narratives, as well as the temporal evolution of discourse from crisis-oriented reporting to reconstruction-focused narratives. The study contrasts the media representation of political figures, notably Volodymyr Zelenskyy, framed as a multilateral, value-driven leader, and Donald Trump, represented through a transactional discourse emphasising strategic autonomy. The findings underscore translation as a discursive practice embedded in power structures and highlight the current limitations of AI-driven translation systems in capturing political nuance.

Key words: Critical Discourse Analysis (CDA), corpus-assisted discourses studies, Topic modelling, framing analysis, translation.

У статті досліджуються дискурсивні механізми реконфігурації смислів у політичному перекладі шляхом інтеграції критичного дискурс-аналізу (КДА), перекладознавства та комп’ютерної корпусної лінгвістики. Ґрунтуючись на положенні, що переклад є складною, контекстуально зумовленою комунікативною практикою, сформованою ідеологічними, соціополітичними та інституційними чинниками, емпіричний матеріал дослідження становлять багатомовні корпуси медійного дискурсу, присвяченого повномасштабній російсько-українській війні. Аналіз зосереджений на виявленні дискурсивних патернів, перекладацьких трансформацій та стратегій фреймування, які визначають репрезентацію ключових геополітичних подій та акторів. Особливу увагу зосереджено на аналізі модальності, транзитивності, лексичного вибору та оцінних суджень, що є індикаторами ідеологічного позиціонування та комунікативної інтенції. Результати дослідження доводять, що медійний дискурс систематично організовує складні політичні реалії у когерентні фрейми, зокрема: безпека та оборона; фінансові та енергетичні ресурси; альянси та військова підтримка; глобальна безпека; формування та оцінка політичних стратегій. Тематичне моделювання фреймів функціонально організовує їх у когнітивні та дискурсивні структури, що скеровують інтерпретацію та впливають на суспільне сприйняття. У досліджені виявлено когерентність економічних та геополітичних дискурсивних практик та назрілу актуалізацію смислових зсувів фреймування репортажів, орієнтованих на кризу, у наративи, зосереджені на відбудові. Дослідження протиставляє медійну репрезентацію політичних діячів, зокрема Володимира Зеленського, що фреймується як багатосторонній, ціннісно орієнтований лідер, та Дональда Трампа, окресленого через транзакційний дискурс, що наголошує на стратегічній автономії. Результати визначають переклад як дискурсивну практику, вбудовану у структури влади, та висвітлюють поточні обмеження систем перекладу на основі штучного інтелекту щодо відтворення політичних нюансів.

Ключові слова: критичний дискурс-аналіз (КДА), корпусно-орієнтований аналіз дискурсу, тематичне моделювання, аналіз фреймів, переклад.

Problem statement. Advancements in translation studies have expanded the field’s analytical scope by foregrounding the interconnectedness between linguistic choices, communicative intentions, and socio-cultural contexts. Translation is conceptualised as a cognitive and discursive activity in which meaning transfer depends on the translator’s ability to navigate cultural and communicative dimensions. Translators and interpreters serve as active social agents engaged in cultural and ideological mediation [12, p. 100].

Recent research positions interdisciplinarity as a fundamental ontological characteristic of General Linguistics and Translation Studies [6, p. 49]. Building on this perspective, the present study advocates for a holistic approach to the analysis of source and target texts. Such an approach encompasses three interrelated components: the source text, the target

text, and the discursive practices that mediate between them, including both the translator's production processes and the audience's interpretive reception. These components are embedded within a broader socio-cultural framework that shapes and constrains translation as a communicative act [2, p. 61]. Within this framework, the concepts of translation shifts and translation procedures assume central importance. They provide essential analytical tools for examining how meaning is reconfigured across languages and for evaluating the degree to which a translation maintains functional and communicative correspondence with the source text.

Literature Review. A communicative-discursive approach to translation foregrounds the importance of pre-translation text analysis, including extra-textual factors such as communicative context, purpose, and participants, as well as genre-specific stylistic features. Effective translation, therefore, requires sensitivity to socio-cultural context and discourse-specific norms in both source and target cultures. The brief theoretical and methodological investigation by N. I. Holubenko highlights the value of an interdisciplinary approach that integrates logic, linguistics, stylistics, and cognitive poetics to deepen the understanding of modality in discourse. It emphasizes that texts possess the power to shape audiences' knowledge, beliefs, and worldviews, with modality serving as a key mechanism for influencing social consciousness [6, p. 55]. Overall, translation is conceptualised as a cognitive and discursive activity, in which successful meaning transfer depends on the translator's ability to account for linguistic, cultural, and communicative dimensions simultaneously.

Critical discourse analysis (CDA) is primarily concerned with examining how social power, dominance, and inequality are enacted, reproduced, and occasionally challenged through various forms of communication within specific social and political contexts [10, p. 469]. Rather than constituting a single, fixed method, CDA should be understood as a critical perspective or analytical stance that interrogates how discourse practices contribute to maintaining or contesting existing power relations [10, p. 472]. From this perspective, CDA adopts an inherently interdisciplinary approach, drawing on a wide range of analytical traditions, including conversation analysis, argumentation theory, discourse pragmatics, multimodal discourse analysis, sociolinguistics, and social semiotics. This methodological plurality enables researchers to capture the complexity of discourse as both a linguistic and social phenomenon. Importantly, CDA does not limit itself to the analysis of textual structures alone. Instead, it situates textual analysis within broader discursive practices, which encompass both the production and interpretation of texts. Since texts are created within complex socio-cultural environments, they are shaped by the "order of discourse" in Fairclough's terms, that is, the configuration of dominant and competing discourses that reflect underlying hegemonic structures [3, p. 275].

Through a case study of the media articles translated from English to Arabic, Badia Elharraki provides valuable insight into the construction, maintenance, and negotiation of social orders. While linguistic analysis focuses on formal textual features, discursive analysis considers how texts function within wider social practices, taking into account issues such as power, ideology, and context [2, p. 62-63]. B. Elharraki emphasises that within the framework of translation studies, this distinction is particularly significant as translation is not a neutral or purely technical process but a form of discursive practice in which meaning is actively reconstructed. Shifts in lexical meaning, for instance, create spaces where translators exercise interpretive agency [2, p. 62]. These shifts are not merely linguistic adjustments; they can reflect the translator's ideological positioning, cultural assumptions, or intended communicative effects [2, p. 75]. Consequently, translation becomes an area for discursive production and interpretation, where power relations and ideological influences may be subtly reproduced or, in some cases, resisted.

Research by Nguyễn Viết (2024) attempts to shed light on power structure and legitimisation. The results show that applying CDA helps the translator become aware of genre conventions and outlines the formation of ideological expression through non-defining modifiers that maintain or shift ideological stances from the source text to the target audience [9]. This is echoed in the work of C. Caimotto and R. Raus (2023), who explore "lifestyle politics" and illustrate how discourse in translation is reshaped to align with specific cultural and ideological consumer identities. Through the analysis of texts produced by political actors, including national governments and international organisations, as well as their translated versions, the study demonstrates the novel approach to "lifestyle politics", understood as the increasing politicisation of everyday practices and individual choices. The work adopts an interdisciplinary framework, integrating perspectives from political science, economics, linguistics, and translation studies. Additionally, the authors draw attention to the processes of depoliticization and marketisation within globalised discourse, highlighting their

influence on the construction and transformation of personal and social identities [1, p. 8-12].

A key development in 2024-2026 is the shift toward discourse-level evaluation of Large Language Models (LLMs) such as ChatGPT and DeepSeek. Research increasingly focuses not only on accuracy but on their discursive behaviour, i.e., the ability to construct and adapt meaning in context [5, p. 327-328]. Meta-analyses show that, despite improved performance in technical domains, LLMs still struggle with sociolinguistic nuance, metaphor, and culturally embedded meanings, which are essential in political discourse [4, p. 13]. Even advanced models exhibit issues such as hallucination and limited contextual reasoning, which constrain their reliability in political and academic translation [4, p. 14].

Research Aims and Objectives. This study aims to identify the discursive mechanisms of meaning reconfiguration in political translation across both human and AI-mediated contexts. It provides a systematic overview of contemporary multidimensional approaches to meaning construction in translation, with particular attention to the vulnerability of political discourse characterised by rhetorical, historical, and evaluative complexity to transformation in cross-cultural transfer. The research applies a Critical Discourse Analysis (CDA) framework to translated political texts in order to locate where translator agency and ideological mediation become linguistically observable. The analysis focuses on key features such as modality, transitivity, pronoun use, and modification patterns across different geopolitical contexts. Through a comparative examination of source and target texts, the study evaluates how ideological positioning is preserved, shifted, or reinterpreted under varying institutional and communicative constraints.

Presentation of the main material. To address the complex intersection of ideology, translation, and artificial intelligence, this study constructs an interdisciplinary, multi-tiered analytical framework that synthesises Critical Discourse Analysis (CDA), Systemic Functional Linguistics (SFL), and emerging computational evaluation protocols. The main material is derived from diverse corpora of political discourse, purposefully selected to represent distinct cultural contexts, geopolitical conflicts, and translation modalities encompassing both professional human practitioners and commercial AI platforms. The foundational architecture of the analysis relies on Norman Fairclough's three-dimensional model for Critical Discourse Analysis, which posits that discourse functions simultaneously at the levels of text, discursive practice, and social practice [3, p. 13]. At the textual level, the analysis scrutinises linguistic selections, including lexical choices, syntactic structures, and grammatical cohesion. Particular attention is given to modality, which serves as a critical tool for political agents to express varying degrees of certainty, obligation, or ideological conviction beyond the objective truth. Furthermore, the study integrates Halliday and Matthiessen's transitivity model to examine how political actors represent reality through material, relational, and mental processes, thereby assigning, claiming, or obscuring agency in conflict scenarios.

In the specific context of translation studies, discursive practice analysis involves auditing the translator's interpretive agency, closely scrutinising translation shifts. This includes tracking instances of recontextualization, omission, addition, and abstraction, identifying how metaphors and culture-specific references are reshaped to implicate specific diplomatic or political attitudes in the target culture. The macro-level dimension, social practice, connects these textual regularities to wider patterns of power, hegemony, and socio-political structures. It interrogates how a translated text functions within the receiving culture, either legitimising dominant institutional agendas or challenging prevailing geopolitical narratives.

Governmental discourse generally refers to the set of linguistic and textual practices produced, circulated, and institutionalised by governments and their agencies. It serves as a crucial site where ideologies are articulated, contested, and naturalised through various linguistic and discursive strategies, attempting to shape public perception and to establish hegemonic narratives for social and political realities [3, p. 21]. Therefore, linguistic choices are analysed in relation to their social functions, while political realities and identities are understood as discursively constructed rather than given [8, p. 2].

To trace how meaning is reconfigured across linguistic boundaries, it is necessary first to establish the baseline frames operating within the source discourse. Utilising the LDA and BERTopic frameworks empirically established by Anna Verbytska, the Russia-Ukraine war media coverage consistently reveals robust generic frames [11, p. 174]. Framing constitutes the process by which communicative agents, most notably the news media, structure, organise, and present political issues to project specific meanings and ideological perspectives. By establishing these cognitive schemas, media frames actively guide audience interpretation of events, thereby shaping

public opinion and influencing decision-making processes. This discursive influence is particularly pronounced among individuals who lack entrenched prior convictions, making them more susceptible to mediated narratives [11, p. 175].

To systematically analyse the media representation of the full-scale Russia-Ukraine war (2022–2026), this research establishes a comparative corpus of EU and Ukrainian news coverage. The study employs Natural Language Processing (NLP) techniques, specifically topic modelling, to identify statistically significant patterns of word co-occurrence that frame key events of the conflict. Because these computational clusters represent latent cognitive schemas and concepts, the extracted topics serve as robust empirical approximations of higher-level media frames. To operationalise this framing analysis, the methodology integrates Latent Dirichlet Allocation (LDA), a traditional generative probabilistic model implemented via spaCy and Gensim, with BERTopic, a transformer-based architecture [11, p. 175]. BERTopic is explicitly utilized to uncover latent thematic structures and assess their distribution within individual documents. Ultimately, by synthesising these advanced algorithmic outputs with domain knowledge and systematic human interpretation, the study provides a coherent analysis of how geopolitical realities are discursively structured across texts.

Corpora analysis of the Russia-Ukraine full-scale war (2022-2026) computed the similarity between data points and generated better distributed topics: “Security and Defence: Military actions in the East, South of Ukraine & North of Ukraine”; “Financial resources, energy resources”; “Alliances, negotiations for international support with weapons”; “Global security”; “Policy prescription & evaluation” which is extensively confirmed by A. Verbitska’s LDA and BERTopic results in the 2024 research [11]. The case study of the keywords distribution across the identified topics suggests that the frame “financial resources, energy resources” is both multidimensional and consistently salient in EU and Ukrainian news coverage of the full-scale Russian-Ukrainian war (2022–2026). First, the topic reflects a macroeconomic framing of the war, foregrounding financial instability through terms such as *inflation, prices, interest rates,* and references to central banking and global economic growth. The co-occurrence of *war*, *invasion*, and *economy* indicates that the conflict is systematically constructed as a driver of broader economic disruption, particularly within the European and global contexts. Second, topic coverage jointly constitutes a core energy security frame, centred on gas supply, energy prices, and infrastructure. The prominence of terms such as *gas*, *electricity*, *pipeline*, *Nord Stream*, and *renewables* highlights the centrality of Russia’s energy dependency to European energy policy and the subsequent reconfiguration of that policy. In particular, it emphasises geopolitical tensions and disruptions (e.g., *sanctions*, *cuts*, *sabotage*), suggesting a more conflict-driven, security-oriented narrative around energy resources. Keywords such as *IMF*, *funding*, *reconstruction*, *debt*, and *private sector* indicate that Ukraine is framed as a recipient of large-scale financial assistance, with emphasis on long-term economic recovery and integration into global financial systems. Particularly visible in Ukrainian coverage, the presence of terms like *hryvnia*, *exchange rate*, *bonds*, and *Ministry of Finance* suggests detailed reporting on monetary policy, currency stability, and internal financial management during wartime that indicates a more granular, technical perspective on financial resilience.

Overall, the keyword distribution demonstrates that the “financial resources, energy resources” frame operates as a central organising schema through which the war is interpreted, linking economic consequences, energy dependency, and geopolitical strategy into a coherent narrative structure:

1. Energy resources and financial stability are not treated as separate domains but are tightly interlinked, with energy price shocks directly feeding into inflation, fiscal policy, and broader economic narratives.

2. EU-focused coverage tends to emphasise macroeconomic impacts and energy security, whereas Ukrainian coverage places greater emphasis on financial survival, monetary policy, and reconstruction demonstrating divergence in perspective.

3. While early coverage highlights immediate economic disruption, later topics suggest the shift from crisis to recovery framing toward reconstruction and long-term financial planning.

4. Energy is consistently framed not merely as an economic issue but as a strategic and geopolitical resource, closely tied to sanctions, infrastructure vulnerabilities, and EU-Russia relations.

A comparative corpus-based analysis of media coverage of political figures under the topics “Alliances and negotiations for international support with weapons,” “Global security,” and “Policy prescription and evaluation” reveals distinct yet partially overlapping discursive patterns in the representation of Volodymyr Zelenskyy and Donald Trump that point to differentiated image-construction strategies embedded in their respective governmental and political communication (**Fig. 1**. **Intertopic Distance Map (via multidimensional scaling**)).

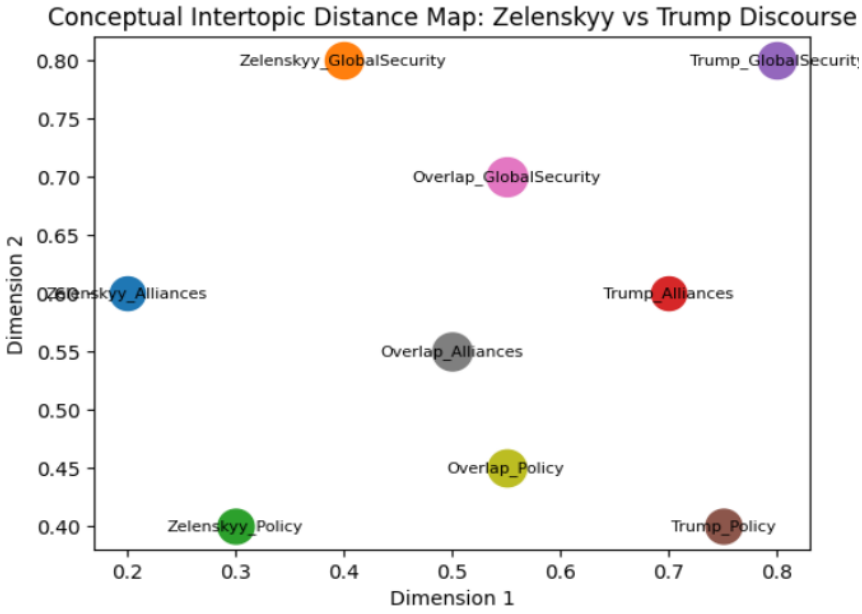

Fig. 1. Intertopic Distance Map (via multidimensional scaling)

In coverage of Volodymyr Zelenskyy, keyword distributions typically foreground terms such as *support, allies, EU, NATO, weapons, aid, partners, defence, requests, deliveries*. This lexical clustering constructs Zelenskyy as a coalition-builder and diplomatic mobiliser, whose role is centred on securing sustained military and financial assistance. The frequent co-occurrence of "*Ukraine*" with institutional actors (e.g., *EU, NATO, member states*) suggests a multilateral framing, in which legitimacy derives from international cooperation and shared strategic goals. By contrast, coverage of Donald Trump within the same thematic domain often includes terms such as *deal, negotiations, leverage, costs, burden-sharing, America, funding, allies, NATO contributions*. These patterns reflect a transactional framing of alliances, in which support is conditional and framed through cost-benefit logic. Alliances are thus discursively constructed less as normative commitments and more as negotiable arrangements subject to national interest. Zelenskyy's image is constructed through normative multilateralism and moral appeal, whereas Trump's is shaped by strategic bilateralism and transactional pragmatism.

Within the "global security" topic, discourse surrounding Zelenskyy is characterised by keywords such as *security, aggression, sovereignty, freedom, democracy, protection, Europe, threat, Russia*. This configuration positions him as a symbolic defender of democratic order, with Ukraine framed as a frontline state whose security is inseparable from broader European and global stability. The personalisation of threat (e.g., linking "*Russia*" with "*aggression*") reinforces a moralised security narrative. In contrast, Trump-related corpora tend to include terms such as *security, borders, strength, military, threats, China, terrorism, defence spending*. Here, global security is framed through a national-security-first paradigm, with emphasis on sovereignty, military capability, and strategic competition. The lexical field often prioritises deterrence and dominance over collective security frameworks. Zelenskyy's discourse constructs global security as collective and value-driven, while Trump's framing emphasises national primacy and strategic control.

Within the "Policy prescription and evaluation" topic Zelenskyy's coverage includes terms such as *sanctions, reforms, reconstruction, accountability, justice, integration, EU accession*. These keywords indicate a forward-looking, policy-oriented discourse, in which evaluation is tied to compliance with international norms and to long-term institutional transformation. The emphasis on "*reconstruction*" and "*integration*" suggests a vision-based narrative, projecting Ukraine's future within European political and economic structures. Trump-related discourse, by contrast, frequently features keywords such as *policy, success, failure, administration, results, economy, jobs, border policy, criticism.* This reflects a performance-oriented evaluative frame, in which policies are judged by perceived effectiveness, domestic impact, and political outcomes. The frequent use of evaluative binaries (e.g., success/failure) indicates a more polarised, rhetorically assertive style. Zelenskyy's policy discourse is characterised by normative alignment and future-oriented reconstruction, whereas Trump's is defined by performance evaluation and immediate policy impact.

Overall, the corpus evidence suggests that media representations reinforce two contrasting models of political communication: Zelenskyy as a multilateral, value-driven wartime leader, and Trump as a transactional, nationally focused political actor, with each image constructed through consistent and identifiable keyword distributions across the examined topics.

Conclusion. The findings confirm that translation is a discursive and interpretive practice in which meaning is actively reconstructed. Translation shifts, modality, and transitivity reveal that linguistic choices are shaped by socio-political context, institutional constraints, and translator agency, positioning translation as a form of mediated authorship.

The corpus-based investigation of media coverage of Russia-Ukraine war (2022–2026) further substantiates the central role of framing in structuring public understanding of geopolitical events. Key frames: global security, resources, alliances, and policy organise complex realities into coherent interpretive schemas. In particular, the "financial and energy resources" frame highlights the interdependence of economic and geopolitical narratives. At the same time, the current evolution from crisis-oriented to recovery-oriented discourse reflects shifting temporal dimensions of media representation. The comparative analysis of political figures reveals that discourse not only reflects but actively constructs political identities. The representation of Volodymyr Zelenskyy as a multilateral, value-driven leader contrasts sharply with the depiction of Donald Trump as a transactional and nationally oriented actor. These divergent discursive patterns are not incidental but are systematically encoded through recurrent lexical choices, framing strategies, and evaluative structures. Such findings underscore the importance of examining political discourse as a dynamic process of image construction, in which language serves as a strategic tool for legitimisation, persuasion, and ideological alignment.

Prospects for further research. Future research should continue to advance the interdisciplinary integration of discourse analysis, translation studies, and computational linguistics. One promising direction concerns the longitudinal analysis of discourse evolution. Extending the temporal scope of corpora would allow researchers to trace how political narratives, frames, and translation strategies change over time, particularly in response to shifting geopolitical conditions. This would provide deeper insight into the dynamic nature of discourse and its role in shaping collective memory and historical interpretation. Further research is also needed to explore the interaction between human and AI translation practices. Comparative studies examining how professional translators and AI systems handle the same political texts could reveal systematic differences in interpretive strategies, ideological mediation, and communicative effectiveness. Such investigations would contribute to the development of more ethically informed and context-aware AI translation tools.

REFERENCES:

1. Caimotto C., Raus R. Lifestyle Politics in Translation: The Shaping and Re-Shaping of Ideological Discourse. New York : Routledge, 2022. 236 p.

2. Elharraki B. A Critical Discourse Analysis of Translated Texts. *Arabic Journal for Translation Studies*. 2024. 3(8). P. 61-79.

3. Fairclough N. Critical discourse analysis: The critical study of language. Routledge, 2013. 582 p.

4. Giacalone M. Discursive behavior of generative language models in geopolitical and humanitarian contexts. *Discover Artificial Intelligence*. 2026. 6:230. DOI: https://doi.org/10.1007/s44163-026-00965-2

5. Guido M. G. Artificial intelligence and machine translations as new forms of linguistic imperialism: Is there any future for variations of English as a Lingua Franca in intercultural communication? *Lingue e Linguaggi*. 2025. 69. P. 327-343. URL: https://airus.unisalento.it/retrieve/a88b48de-78f6-4014-9bf1-ee51cf1f0ddc/LL69-2025_19_Guido.pdf (date of access 11.04.2026)

6. Holubenko N.I. Discourse approach to conveying modality in translation. *Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology*. 2021.V. 24. № 1. P. 49-56. DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2021.236058

7. Ignacio D., Salundagit R., Ilustre R. Literature Translation through Discourse and Register Analysis Approach: A Systematic Review. *International Journal of Translation and Interpretation Studies*. 2022. 2(1). P. 98-103. DOI: https://doi.org/10.32996/ijtis.2022.2.1.13

8. Lu G. Discursive strategies shift in U.S. Governmental discourse on Russia and Ukraine: a corpus-assisted discourse analysis across the Obama, Trump, and Biden administrations. *Social Semiotics*. 2026. 1–17. DOI: https://doi.org/10.1080/10350330.2026.2630268

9. Nguyễn Viết T. T. Applying Critical Discourse Analysis in Translation of Political Speeches: A Focus on Non-defining Modifiers. *VietTESOL International Convention Proceedings*, 4, 2024. URL: https://proceedings.viettesol.org.vn/index.php/vic/article/view/140 (date of access 11.04.2026)

10. Van Dijk T.A. Critical Discourse Analysis. In *The Handbook of Discourse Analysis* / eds. D. Tannen, H.E. Hamilton and D. Schiffrin). 2015. P. 466-485. DOI: https://doi.org/10.1002/9781118584194.ch22 pp. 466-485

11. Verbytska A. Topic Modelling as a Method for Framing Analysis of News Coverage of the Russia-Ukraine war in 2022-2023. *Language & Communication*. 2024. 99. P. 174-193. DOI: https://doi.org/10.1016/j.langcom.2024.10.004.

12. Yi R. Review of Wang and Munday (2021). Advances in Discourse Analysis of Translation and Interpreting: Linking Linguistic Approaches with Socio-cultural Interpretation. *Exchanges: The Interdisciplinary Research Journal*. 2023. 10(3). P. 99-104. DOI: https://doi.org/10.31273/eirj.v10i3.1290.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’255:81’42:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.37

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА «ЧУТЛИВІСТЬ» ЯК ЧИННИК НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ «ЧУЖОСТІ» ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В УКРАЇНСЬКОМУ АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

SOCIO-POLITICAL «SENSITIVITY» AS A FACTOR IN NEUTRALIZING THE LINGUISTIC «OTHERNESS» OF ETHNOCULTURAL STEREOTYPES IN UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION

Якубовська Н.О.,
orcid.org/0000-0003-2391-6188
кандидат філологічних наук, доцент,
учений секретар, доцент кафедри французької філології та перекладу
Чернівецького національного університету імені Юрія

Вієру В.П.,
orcid.org/0009-0000-9235-4719
студентка ІІІ курсу факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті досліджено вплив суспільно-політичних чинників і рівня соціокультурної «чутливості» на вибір перекладацьких стратегій у процесі відтворення мовної «чужості» етнокультурних стереотипів в українському аудіовізуальному перекладі. Актуальність роботи зумовлена зростанням ролі АВП як важливого каналу міжкультурної комунікації та підвищеною увагою до питань ідентичності в сучасному українському соціокультурному просторі. Теоретичну основу становлять концепції мовної «чужості» Л. Венуті та А. Бермана, а також сучасні підходи до аудіовізуального перекладу, що розглядають його як ідеологічно зумовлений процес. Матеріалом дослідження слугує французька кінокомедія «Qu’est-ce qu’on a fait au Bon Dieu?» (2014) та її українські закадрові переклади студій 1+1 і К1. У роботі застосовано порівняльно-перекладацький, дескриптивний, прагматичний і семіотичний методи аналізу, що забезпечують комплексний підхід до інтерпретації перекладацьких рішень.

У ході дослідження виокремлено п’ять груп етнокультурних стереотипів (про євреїв, арабів, китайців, африканців і французів) та сформовано систему стратегій їх передачі: повне й часткове відтворення, стирання та вилучення. Встановлено кореляцію між типом мовної «чужості» та вибором перекладацької стратегії. Виявлено сфери, де нейтралізація є найчастішою: міжкультурні конфлікти, табуйована лексика, релігійні вигуки, політкоректність, релігійні традиції та атрибути. Порівняльний аналіз засвідчив асиметрію у виборі перекладацьких стратегій: студія 1+1 тяжіє до функціональної еквівалентності й збереження прагматичного ефекту, тоді як К1 частіше застосовує нейтралізацію через стирання і вилучення, що може зумовлювати втрату семіотичної когезії. Доведено, що перекладач в аудіовізуальному перекладі виступає не лише мовним посередником, а й ідеологічним агентом, який формує репрезентацію культурної «іншості» та моделює сприйняття мультикультурного суспільства реципієнтом.

Ключові слова: аудіовізуальний переклад, етнокультурні стереотипи, мовна «чужість», нейтралізація, політкоректність, перекладацькі стратегії, ідеологія перекладу.

The article examines the impact of socio-political factors and the level of sociocultural “sensitivity” on the selection of translation strategies in rendering the linguistic “otherness” of ethnocultural stereotypes in Ukrainian audiovisual translation. The growing role of audiovisual translation as an important channel of intercultural communication and the increased attention to issues of identity in contemporary Ukrainian sociocultural space underscored the study's relevance. The theoretical framework builds on the concepts of linguistic “otherness” developed by L. Venuti and A. Berman, as well as on contemporary approaches to audiovisual translation that view it as an ideologically conditioned process. The empirical material consists of the French comedy film *Qu’est-ce qu’on a fait au Bon Dieu*? (2014) and its Ukrainian voice-over translations produced by the studios 1+1 and K1. The study employs comparative translation analysis, as well as descriptive, pragmatic, and semiotic methods, thereby ensuring a comprehensive approach to interpreting translation decisions.

The research identifies five groups of ethnocultural stereotypes (concerning Jews, Arabs, Chinese, Africans, and the French). It proposes a system of strategies for their rendering, including full and partial reproduction, erasure, and omission. A correlation has been established between the type of linguistic “otherness” and the choice of translation strategy. The study also determines the domains in which neutralization occurs most frequently: intercultural conflicts, taboo language, religious exclamations, political correctness, religious traditions, and attributes. The comparative analysis reveals an asymmetry in translation approaches: the 1+1 studio tends toward functional equivalence and the preservation of pragmatic effect, whereas K1 more frequently resorts to neutralization through erasure and omission, which may lead to a loss of semiotic cohesion. The study demonstrates that the audiovisual translator functions not only as a linguistic mediator but also as an ideological agent who shapes the representation of cultural “otherness” and constructs the recipient’s perception of a multicultural society.

Key words: audiovisual translation, ethnocultural stereotypes, linguistic “otherness”, neutralization, political correctness, translation strategies, ideology of translation.

Постановка проблеми. Сучасна епоха, визначена четвертою промисловою революцією, цифровізацією та інтернетизацією, докорінно змінила способи культурної комунікації. У центрі цих трансформацій перебуває аудіовізуальний переклад (АВП), який за своєю природою є мультимодальним та складним семіотичним конструктом, що поєднує вербальний, візуальний та акустичний канали. Попри свою складну мультисеміотичну структуру АВП є не лише інструментом подолання мовних бар'єрів, а й потужним засобом формування стереотипних етнокультурних репрезентацій та усталених соціальних наративів. У цьому контексті повне відтворення або вилучення етнічно-маркованого елемента залежить від суспільно-політичної «чутливості», яка в свою чергу робить роботу перекладача в першому випадку «видимою», тоді як в другому «невидимою» [23, с. 3]. Тобто, формування дискурсу цільової культури залежить від перекладача, який свідомо чи несвідомо приймає, поширює або підриває панівні системи цінностей своєї мови. Відтак, він стає співтворцем нової етики спілкування та відповідає за коректне узгодження культурних контекстів. Варто також підкреслити, що нейтралізація мовної «чужості» у випадку відтворення етнокультурних кліше – це не лише перекладацький вибір, а часто форма ідеологічної маніпуляції. У зв'язку з цим важливо розрізняти суто технічну маніпуляцію в АВП (зумовлену багатокодовістю кінотвору) та ідеологічну маніпуляцію, де перекладач свідомо відходить від оригіналу задля відповідності моральним, політичним або релігійним установкам цільового суспільства [14, с. 285]. У цій площині нейтралізація стирає культурний та етнічний контексти перетворюючи переклад на акт цензурування або соціальної чи політичної адаптації. Крім того, основними доменами, де суспільно-політична «чутливість» обумовлює стратегію нейтралізації або, інакше кажучи, політкоректної адаптації, є расові та етнічні номінації, клішовані етнокультурні репрезентації та опис соціального статусу [1, с. 78].

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком глобальних медіаплатформ та зростанням попиту на аудіовізуальний контент, що робить АВП основним каналом міжкультурної комунікації та трансляції «чужих» цінностей. Поряд із цим, в українському контексті періоду 2014-2025 років це питання набуло особливої гостроти через війну та інтенсивний пошук національної ідентичності, що значно підвищило чутливість аудиторії до репрезентації «свого» та «чужого» на екрані [12, с. 3]. Примітно, що український перекладацький дискурс активно інтегрує західні норми політичної коректності, що потребує наукового осмислення стратегій таких адаптацій «чужого» [1, с. 77]. Отже, дослідження механізмів нейтралізації мовної «чужості» у відтворенні етнокультурних стереотипів дозволить визначити межу між необхідною етичною адаптацією та ідеологічним стиранням культурної автентичності в сучасному українському кінопросторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу теоретичного обґрунтування мовної «чужості» та етики перекладу лягли праці Л. Венуті, яка розглядає «невидимість» перекладача як результат етнодевіантного тиску на цільову мову [23, с. 2], та А. Бермана, який аналізує переклад як «випробування чужим» (*l'épreuve de l'étranger*), де автентична «іншість» часто стирається під впливом суспільно-політичної «чутливості» [9, с. 17]. У свою чергу С. Баснетт та Д Джонстон розглядають переклад як процес деконтекстуалізації та реконтекстуалізації смислів, що дозволяє трактувати нейтралізацію як механізм створення нових соціальних наративів [7, с. 1], тоді як питання взаємозв'язку перекладу та соціальної ідентичності розглядається у праці М. Кроніна, де перекладач виконує роль медіатора між конфліктними зонами «свого» та «чужого» [11, с. 134]. Ці тези доповнюються підходом Б. Хатіма та Дж. Мандея, згідно з яким дискурсивні параметри перекладу виступають ідеологічним фільтром для «чужих» соціокультурних кодів [17, с. 9]. Відтак, погляди Й. Лааксонен та К. Коскінен підкреслюють, що такий вибір стратегії перекладу завжди є політичним актом [18, с. 1]. П. Забальбескоа в свою чергу обґрунтовує мультимодальну природу кінотексту, що дозволяє виявити прагматичну асиметрію, яка виникає через стирання мовної «чужості» [24, с. 34]. А стратегії відтворення екстралінгвістичних культурних реалій та норми їх адаптації в АВП систематизовані у працях Я. Педерсена [21, с. 6].

Теоретичний інструментарій для передачі «чужої» вимови у дубляжі розроблено французькою дослідницею Ж. Луазон-Шарль [19, с. 82], а специфіка дубляжу й субтитрування та їхній вплив на «згладжування» культурних розбіжностей висвітлені у працях А. Несірлі, Х. Діаса Сінтаза та А. Ремель [20, с. 14; 15]. Науковець Д. Делабастіта розробив фундаментальну типологію стратегій відтворення мовної гри, яка дозволяє проаналізувати те, як перекладач «згладжує» або зберігає «чужість» мовної гри оригіналу [13, с. 134]. С. Басснетт, Л. Венуті, Й. Педерсен

та І. Гостова переосмислюють переклад як творчий акт, який розглядає нейтралізацію «чужості» як один із інструментів адаптації до нових соціокультурних умов [8], тоді як М. Бородо та Х. Діас Сінтаз підкреслюють роль етичних норм та соціокультурних очікувань у виборі відтворення «чутливих» елементів для аудиторії [10]. У своїх працях М. Доре зосереджує увагу на функціональній маніпуляції гумором та табуйованою лексикою, вказуючи на зв'язок між нейтралізацією та соціальними стандартами [16, с. 2].

Український контекст дослідження представлений працями К. Кліменчук, Л. Ляшенко та Л. Буданова, які аналізують відтворення політкоректної лексики крізь призму концепції «бігової доріжки евфемізмів» С. Пінкера [1, с. 78], а О. Світліковська розробляє методологію дослідження соціокультурних цінностей у масмедійних текстах [4]. Такі науковці як І. Сметана, В. Сухенко, Л. Харчук розглядають мову як інструмент національної безпеки, що потребує фільтрації ворожих наративів [3, с. 224], а рецепція стратегічних наративів у мультимодальних медіатекстах висвітлена у праці С. Жаботинської [25, с. 86]. Когнітивно-прагматичні механізми нейтралізації образу «іншого» у міграційному дискурсі вивчаються І. Шевченко [22, с. 77]. Роль мовних засобів у конструюванні лінгвокультурних типажів та етностереотипів у кіно висвітлено у роботі М. Полховської та А. Очковської, які аналізують баланс між збереженням колориту та етичною адаптацією [2, с. 201]. Технологія маніпулювання через перекладацьку евфемізацію «гострих» тем розкриваються у праці В. Ярешко та І. Кобякової [6, с. 101]. Н. Якубовська та А. Куц дововодять, що нейтралізація «зламаного» мовлення у дубляжі системно послаблює культурну ідентичність персонажа [5, с. 217].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в описі та оцінці впливу суспільно-політичних чинників на перекладацькі стратегії у відтворенні мовної «чужості» етностереотипів у світлі сучасних підходів АВП. Завдання – зіставити оригінали етнокультурних стереотипів із українськими закадровими озвученнями двох студій, задля встановлення закономірності між обраним перекладацьким засобом та типом національно-маркованого елемента.

Проведення окресленого дослідження зумовило використання низки методів: порівняльно-перекладацький – для зіставлення оригінальних реплік із перекладами студій 1+1 та К1; дескриптивний – для систематизації та опису перекладацьких стратегій; прагматичний – для аналізу функціонального впливу на глядача; семіотичний – для розгляду взаємодії вербального та візуального каналів аудіовізуального тексту. Теоретичною основою класифікації перекладацьких трансформацій слугували праці Ж.П. Віне та Ж. Дарбельне, Ж. Луазон-Шарль та І. Гамб'є. На основі зазначених класифікацій у ході дослідження було сформовано авторську класифікацію стратегій передачі культурно-маркованих елементів, яка об'єднує чотири основні стратегії, які в свою чергу містять різні перекладацькі прийоми: повне відтворення (буквальний переклад, модуляція, калька, запозичення, ретериторіалізація, адаптація, додавання, зміщення, еквіваленція, перифраза), часткове відтворення (вилучення, зміщення, ретериторіалізація, стирання, буквальний переклад, інтенсифікація, евфемізація, запозичення), стирання та вилучення.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження став французький кінематографічний твір «Qu'est-ce qu'on a fait au Bon Dieu ?» (2014) («Божевільне весілля»), який містить яскраво виражені етнокультурні стереотипи та соціокультурні маркери. Для аналізу перекладацьких трансформацій використано закадрове озвучення студії 1+1 та К1. Гумор у фільмі побудований на тому, що французьке подружжя Марі та Клод Верней, має чотирьох доньок, які одружуються із представниками різних національностей: євреєм, арабом, китайцем та африканцем. У ході дослідження було виділено п'ять тематичних груп етнокультурних стереотипів, включаючи французів.

Систематизація виявлених стереотипів дозволила визначити найпоширеніші клішовані уявлення про кожного етнічного представника. Зокрема, євреї у фільмі відображені через такі етнокультурні репрезентації, як: усі євреї – талановиті бізнесмени, євреї-банкіри домінують у фінансовому секторі, євреї «заполонили» телебачення та професію дантиста. Стереотип арабів відображається через: дивні, на думку французів, арабські імена, судження, що араби окупували Париж (район Барбес), що араби – хороші торговці та, водночас, усі араби – злодії. Уявлення про китайців стереотипізуються в наступному: китайці їдять лічі, собак; китайці замкнуті (нещирі), завжди усміхаються, дуже пунктуальні, а також є підлабузниками. Африканці стають уособленням стереотипів французів про расизм щодо чорношкірих, а також про африканське весілля, як безкінечне та хаотичне дійство. І, нарешті, гіперболізоване стериотипне бачення французів: справжні французи їдять свинину, французи – вірні католики та расисти.

Аналіз перекладацьких рішень обох студій дозволяє простежити, які саме репрезентації піддаються нейтралізації – і чи є ця нейтралізація технічно зумовленою або ідеологічно вмотивованою. До прикладу, відтворення наступного стереотипу про євреїв є дуже показовим. Французький оригінал: "*Je croyais que les* ***Juifs étaient doués pour les affaires****. Visiblement pas tous*" [00:10:57] в українському перекладі кіностудії 1+1 звучить наступним чином: «*Я гадав* ***євреї успішні підприємці****, очевидно – не всі*» [00:10:57]. Передача французького вихідного тексту здійснена за допомогою буквального перекладу, модуляції та синонімічної заміни. Тобто перспектива із «обдарованості у справах» зміщується на «людину, яка цими справами займається». Відбувається модуляція із логічним розвитком поняття (людина, яка веде справи – підприємець). Щодо синонімічної заміни, то французький прикметник *«doué»* перекладається як «*обдарований*», у цільовому тексті використано синонімічну заміну прикметником «*успішні*», що є необхідною адаптацією до модуляції «*підприємець*». Іншими словами, практичне вживання таких слів підтверджує, що «*підприємці – успішні*», а ось «*обдарованим*» можна бути *у чомусь*. Кіностудія К1 пропонує свій варіант перекладу: *"Я думав всі* ***євреї успішні****, а виявляється – не всі."*[00:10:57]. У наведеному перекладі фіксується буквальне відтворення та компресована модуляція французького виразу *«doués pour les affaires*» до прикметника «*успішні*». Використана стратегія є дещо збідненою інтерпретацією ідеї, оскільки персонаж-єврей зазнає невдач саме у підприємницькій діяльності. Стратегія, використана кіностудією 1+1, дозволяє видобути цю імпліцитну інформацію через використання модуляції, що передає всі нюанси критики стереотипу. У вищенаведеному прикладі спостерігається невідповідність персонажа-єврея соціокультурному типажу «підприємця-єврея», що у контексті даної наукової розвідки пов'язано із суспільно-політичними факторами, які й сформували даний стереотип. Аналіз перекладу обох студій, доводить, що стратегія студії 1+1 (модуляції+буквального перекладу+синонімічної заміни) не тільки відтворює критику стереотипу, а й вкорінену у суспільстві думку: євреї-підприємці. Тоді як, компресована модуляція, застосована студією К1, стирає цей пласт політичного характеру (привласнення підприємницького сектору саме євреям).

Вищезазначене спостереження є дуже показовим у порівнянні із клішованими уявленнями про арабів як терористів, яке у кінотексті представлене релігійним вигуком, вжитим в абсурдній ситуації – грі в сніжки: «*Allahu Akbar!*», що стирається у перекладі студії 1+1, передаючись вигуком «*давай!*», тоді як студія К1 відтворює його запозиченням *«*Аллах акбар!*»*. У даному контексті на чисто гумористичний аспект значення накладається інше – імпліцитне значення політичного конфлікту. Відтак, на рівні перекладацьких стратегій стає очевидним, що збереження культурної ідентичності та гумористичного ефекту через запозичення ігнорує суспільно-політичний конфлікт, тоді як нейтралізація робить текст ідеологічно гладким.

У цьому контексті доцільно розглянути таку ж репрезентацію євреїв через вигуки, наприклад, єврейський вираз *«Shabbat Shalom»*, який у перекладі «*Гарної суботи*» є мирним побажанням, що нагадує про священність суботи для євреїв ,– відтворюється в перекладах обох студій через запозичення: «Шабат шалом». Дане спостереження дозволяє визначити структуру етнокультурного стереотипу, за якою визначається вплив суспільно-політичних чинників на ступінь його відтворення. У випадку із арабами це релігійне підґрунтя стереотипу (возвеличення Аллаха), на який накладається реальний конфлікт із терористичними атаками з використанням цього виразу, тоді як для євреїв – релігійне підґрунтя (мирне побажання) не асоціюється з будь-яким політичним конфліктом і вживанням цього виразу. Отже, аналіз перекладацьких рішень у взаємодії із соціальними процесами, релігійними поняттями та політичними конфліктами виявив безпосередній вплив суспільно-політичних чинників на відтворення етнокультурних стереотипів про євреїв та арабів: повне відтворення запозиченням за умови відсутності політичного конфлікту щодо євреїв та нейтралізація у випадку його присутності щодо арабів.

Показовим є відтворення стереотипу про єврейський головний убір кіпу: *"Ça me gratte* ***ce truc****... C'est infernal..."* [00:14:14] у перекладі студії 1+1 набуває форми «*Голова свербить пекельно від цього* ***нацюцюрника***». Тобто, перекладач вдається до методу ретериторіалізації (перенесення чужого мовного явища у новий культурний простір), спираючись на візуальний код – глядач бачить ярмулку на голові персонажа, що дозволяє замінити нейтральне слово «truc» на емоційно-забарвлений та дещо українізований термін «нацюцюрник» що значно посилює комічний ефект. Цікавим для спостереження здається переклад студії К1: *«Голова свербить просто пекло»* [00:14:14], де перекладач звертається до модуляції всього речення та вилу-

чає слово «truc», оскільки візуальний код дозволяє зрозуміти про що йде мова. Тобто, ретеріторіалізація застосована студією 1+1 посилює комічний ефект, ігноруючи суспільно-політичну чутливість до характерних атрибутів євреїв, тоді як модуляція та вилучення слова «truc» у перекладі студії К1 вказують на те, що ці самі чинники є причиною виявленого вилучення, якого можна було б уникнути, застосувавши еквівалент «штука». У цьому самому ключі, можна роглянути єврейську та арабську релігійну традицію обрізання: «*On lui a quand même coupé* ***le prépuce***» [00:07:21]. Переклади обох студій повністю відтворюють згаданий етностереотип, проте, обидві вдаються до евфемізації: студія 1+1 звертається до модуляції: «*Але ж йому не цукерку дали, йому відрізали* ***шматок плоті***», дещо пом'якшуючи можливий еквівалент «крайня плоть». Проте студія К1 вдається до ретеріторіалізації: «*Йому пів* ***перчика*** *відрізали*», що, як і у випадку із студією 1+1, також стирає прямий відтінок цієї релігійної практики у обох народів.

Відтак, аналіз передачі релігійних традицій піддається впливу суспільно-політичних маркерів, що можна простежити у вибраних перекладацьких прийомах: евфемізована модуляція та ретеріторіалізація. Проте, інтенсифікація висміювання культурних атрибутів (кіпа) у перекладі студії 1+1, наводить на думку, що суспільно-політичні норми допускають певний рівень відтворення або навіть ретеріторіалізації у перекладі характерних речей етносу, тоді як релігійні практики, в обох студіях цензуруються. Проте, на відміну від евфемізації релігійної традиції євреїв та арабів, французька католицька традиція йти на месу в честь Різдва повністю відтворюється незважаючи на висміювання даного стереотипу: у студії 1+1 аналогом: *«****la messe****. Impossible de rater ça*» [00:32:00] – «*Точно,* ***служба*** *як же її пропустити*», тоді як у перекладі студії К1: «*А, звісно мамо,* ***таке*** *не можна пропускати*» значення генералізується за допомогою модуляції у вказівний займенник «*таке»,* що виражає дещо зневажливий характер.

Вибір, здійснений перекладачами у відтворенні етнокультурних особливостей, які стосуються релігійних звичаїв (арабів, євреїв та французів) дозволяє зробити висновок, що «чутливість» суспільно-політичних чинників визначає стратегію перекладу там, де культурна практика є звичною (меса) та там, де вона може виглядати шокуючою для глядача (обрізання у євреїв та арабів).

У межах окресленого дискурсу етнокультурні стереотипи про китайців відрізняються від уперереджених репрезентацій про арабів та євреїв тим, що передбачають частіше вживання нецензурної лексики, яка теж вписується у перспективу даного дослідження. Наприклад, стереотип про китайців як націю підлабузників простежується в наступному прикладі: *«Il va lui* ***sucer les boules*** *tout le repas?»* [00:07:00]. Переклад студії 1+1 включає метод еквіваленції, яка, втім, є менш стилістично експресивною, ніж у вихідному тексті: французький вираз *«sucer les boules»*, що у просторіччі використовується як вульгарне позначення чоловічих статевих органів, замінено на усталений просторічний український вираз: *«Довго він ще* ***лизатиме*** *йому* ***зад****?»* [00:07:00]. Визначення цієї стратегії як літературної адаптації зумовило використання слова *«зад»* замість більш вульгарного аналога, а саме стирання маркеру «іншості» зумовлене тим, що сама репліка звучить не так гостро, а вульгарний персонаж-єврей виглядає дещо «культурнішим». Проте, використаний український вираз адаптує темперамент героя до українського та зберігає *«семіотичну когезію»* візуального та вербального каналів. Однак, асинхронність кодів АВП спостережена у перекладі студії К1: *«От же,* ***підлабузник****»* [00:07:00]. Зафіксоване повне стирання вульгарності виразу руйнує когезію візуального та вербального кодів, тобто реакція людини, якій це говорять, здається неприродною. Вищезгаданий приклад є показовим, оскільки спостережені перекладацькі трансформації студії К1 вказують на те, що їх вибір є ідеологічно зумовленим, оскільки гетерогенність досліджуваного аудіовізуального тексту вимагає повного відтворення даного етнічно-маркованого панчлайну задля збереження гумору. Проте, зафіксовані засоби перекладу не тільки руйнують гумор, а й порушують «семіотичну когезію» кінотвору.

Вищенаведені спостереження вказують на те, що використання табуйованої лексики у контексті відтворення міжкультурного стереотипу в АВП ускладнює роботу перекладача тим, що така лексика, по-перше, не є літературно-унормованою, а по-друге має дуже образливий відтінок, до якого глядач може бути неготовим. Тобто, обсценна лексика також виступає у якості суспільно-політичного чинника, який регулює допустимий рівень відтворення мовної «чужості» культурних стереотипів. Проте, репрезентація етнокультурного стереотипу щодо традиції обрізання арабів у 6 років, також містить нецензурну лексику, яка, на противагу китайському стереотипу, повністю відтворюється еквівалентом у перекладі тієї самої студії – К1. Французький оригінал: *«T'imagine à*

6 ans ?Te faire couper ***la teub****!»* [00:07:51] та переклад студії К1*: «Я б на його місці образився на батьків за те, що у шість років йому відрізали* ***член****».* При зіставленні перекладацьких рішень студії К1 нейтралізація стає очевидною: відтворення табуйованої лексики в культурно-забарвлених стереотипах різних етнічних груп межує між ідеологічно-вмотивованим вибором (у випадку китайців) та повним відтворенням (у випадку арабів).

У межах етнокультурних стереотипів, що базуються на нецензурній лексиці слід розглянути вплив суспільно-політичних чинників у відтворенні єврейсько-палестинського міжкультурного конфлікту у перекладах обох студій 1+1 та К1. Французький оригінал: *«Ok… mais je te préviens, le premier qui me chauffe sur Israël, je lui* ***nique sa race****»* [00:24:15] містить дуже образливий агресивний французький сленг «*je lui nique sa race»,* де дієслово niquer – означає статевий акт, але в даному контексті використовується у значенні «розправитися», «знищити» або «жорстко принизити». Тоді як іменник «race» у цій ситуації це не просто «раса», а відсилання на все генеалогічне дерево людини. Останнє спостереження є доволі важливим, оскільки в арабському нецензурному дискурсі це вважається однією із найбрудніших образ, саме через те, що принижують не лише одну конкретну людину, а весь її рід. Переклад студії 1+1: *«Добре. Але, попереджаю, якщо хтось почне гнати на Їзраїль, я його* ***пошлю до бісової матері****»* [00:24:15] відтворює міжкультурну напругу через адаптовану еквіваленцію. Тобто, французький образливий вираз, який має відмінний від українського у даному контексті образ (жорстоко образити весь рід людини), замінюється на питомий український вираз із характерним образом (послати до біса). Створивши українську ситуацію, яка контекстуально відповідає такій самій ситуації у французький мові, студії 1+1 вдалося повністю відтворити образ, хоча трохи й евфемізований на стилістичному рівні. Натомість переклад студії К1 характеризується стиранням: *«Але скажу одразу, почнуть наїжджати на Їзраїль –* ***всіх приб'ю****»* [00:24:15]. Обрані студією лексичні одиниці «наїжджати» та «всіх приб'ю» є спробою компенсувати лише один аспект французького образливого виразу – жорстокість, тоді як другий аспект (посилання на рідних цієї людини) нейтралізується. У підсумку, встановлено виразну дихотомію між засобами перекладу студій 1+1 та К1 у відтворенні єврейсько-палестинського конфлікту: студія 1+1 вдається до адаптованої еквіваленції задля досягнення функціонально-адекватної заміни, тоді як студія К1 обирає нейтралізацію, яка стирає прагматичний ефект. Ця відмінність, зафіксована у перекладацькій площині, актуалізує питання впливу суспільно-політичних чинників на обидві студії: відтак, трансформації, спостережені у перекладі студії 1+1, на відміну від тих, які зафіксовані у студії К1, не піддаються значному суспільно-політичному впливу, що дозволяє передати як комічну, так і критичну, або навіть репрезентаційну функції етнокультурного стереотипу.

Репрезентація африканського суспільства вимагає окремого розгляду. У зазначеному ракурсі доцільно проаналізувати наступний приклад: *«Je ne suis pas raciste, mais j'aurais préféré que mon fils épouse* ***une noire****, une Africaine, Yvoirienne»* [01:15:55]. Ілюстративний матеріал містить використання расистського терміна *«чорна»*, який у перекладі студії 1+1 стирається вживанням політкоректного *«чорна дівчина»: «Я не расист, але хотів би щоб мій син одружився із* ***чорною дівчиною****, з африканкою із Кот д'Івуару»* [01:15:55]. Проте, трансформація, зафіксована у перекладі кіностудії К1, свідчить про буквальну передачу шаблонної репрезентації: *«Я не расист, але вважаю, що краще б мій син одружився із* ***чорною****, африканкою із Кот д'Івуару»* [01:15:55]. Слід наголосити ще й на тому, що нейтралізація, застосована студією 1+1, створює вербальну асиметрію, оскільки далі свекр-француз використовує неполіткоректне слово *«білий»* на позначення власних, «нерасистських» поглядів: *«Moi non plus, je ne suis pas raciste, et j'aurais prefere que ma fille epouse* ***un blanc****, europeen et Francais»* [01:15:55]. Простежена гібридна стратегія студії 1+1 наводить на думку, що передача расистських позначень щодо представників африканської культури піддається більшій цензурі ніж расистські позначення на адресу представників європейської культури. На противагу цьому перекладацький інструментарій, використаний студією К1, – буквальний переклад – дозволяє зберегти ідеологічну цілісність вербального коду: *«Я теж не расист, але хотів би, щоб моя дочка вийшла за* ***білого****, за європейця, за француза»* [01:15:55].

Підсумовуючи, виявлений алгоритм передачі расистських термінів щодо африканців та європейців вказує на те, що політкоректність у відтворенні африканського расистського терміну, застосована студією 1+1 є результатом впливу суспільно-політичних чинників, тоді як такий самий расистський термін щодо європейця відтворюється еквівалентом.

Висновки. Дослідження корпусу підтвердило, що суспільно-політична «чутливість» є системним чинником, який впливає на вибір стратегії відтворення мовної «чужості» етнокультурних стереотипів в українському АВП (евфемізація та стирання). Зафіксовано шість сфер, на які суспільно-політичні чинники мають найбільший вплив: міжкультурні конфлікти (євреї та араби), нецензурна лексика (як підсилення етностереотипу), релігійні вигуки (євреїв та арабів), політкоректність (африканці та французи), релігійні традиції (обрізання та меса), а також релігійні атрибути (кіпа). Оскільки, виявлені фактори прямо корелюють з типом конфлікту, що стоїть за стереотипом, обидві студії (1+1 та К1) під час відтворення зважають на звичність релігійної практики у цільовій культурі та актуальність міжкультурних конфліктів (релігійні вигуки).

Порівняння перекладів обох студій показує, що вибір стратегії для передачі етнокультурних стереотипів відрізняється: у перекладі студії 1+1 відсоток повного відтворення становить 91%, а у студії К1 – 80%; часткове відтворення (1+1) – 4%, тоді як у студії К1 – 13%; стирання (1+1) – 5%, та відповідно 4% для студії К1. Вилучення у перекладі студії 1+1 не зафіксовано – 0%, тоді як у перекладі студії К1 відсоток вилучення становить 3%. Отже, аналіз використаних перекладацьких засобів обох студій показав, що у повному відтворенні етнокультуних стереотипів переважають: буквальний переклад (44% для 1+1 та 35% для К1), модуляція (12% для 1+1 та 11% для К1), запозичення (8% для 1+1 та 10% для К1) та ретериторіалізація (7% для 1+1 та 4% для К1). Проте, у частковому відтворенні етнокультурних стереотипів перевага надається наступним перекладацьким прийомам: стирання (2% для 1+1 та 4% для К1), вилучення, яке зафіксоване лише у перекладі студії К1 – 4%, та ретериторіалізація (2% у перекладі1+1 та 1% у К1). Тож, встановлено асиметрію у перекладацьких підходах обох студій: студія 1+1 тяжіє до функціональної евіваленції, що дозволяє зберегти критичний та комічний потенціал стереотипу, тоді як студія К1 частіше вдається до нейтралізації, яка навіть порушує семіотичну когезію кінотексту. Отримані результати засвідчують, що перекладач в АВП є не лише мовним посередником, а й ідеологічним актором, який вибором засобів перекладу формує дискурс та сприйняття вихідної культури. Перспективами для подальших досліджень можуть стати порівняльний аналіз перекладів на різних медіаплатформах з виокремленням їх цензурних обмежень у відтворенні мовної «чужості».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кліменчук К. Є., Ляшенко Л. В., Буданова Л. Г. Соціолінгвістичні аспекти відтворення англомовної політкоректної лексики в українському медійному дискурсі. *Studia Linguistica*. 2025. Вип. 27. С. 77–89. DOI: 10.17721/StudLing2025.27.77-89

2. Полховська М. В., Очковська А. П. Стратегії відтворення лінгвокультурних особливостей Великобританії та США українською (на матеріалі англомовного серіалу «Тед Лассо»). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2025. Вип. 2 (105). С. 201–210. DOI: 10.35433/philology.2(105).2025.201-210

3. Сметана І. І., Сухенко В. Г., Харчук Л. В. Мовна незалежність як запорука суверенітети держави (на прикладі української та чорногорської мов). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2025. Вип. 2 (105). С. 224–236. DOI 10.35433/philology.2 (105).2025.224-236

4. Світліковська О. А. Методологія та методика дослідження соціокультурних цінностей американського та британського етносів у сучасних масмедійних текстах. *Філологічні науки: сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 11–12 грудня 2020 р.). Львів : ГО «Логос», 2020. С. 174–175.

5. Якубовська Н., Куц А. Переклад діалектного та «зламаного» мовлення у французьких комедіях: соціолінгвістичні та прагматичні аспекти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 91, Т. 2. С. 216–224. DOI: 10.24919/2308-4863/91-2-32

6. Ярешко В., Кобякова І. Інноваційні технології маніпулювання масовою свідомістю при перекладі політичних текстів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 2 (54). С. 101–105. DOI: 10.24144/2663-6840.2025.2.(54).101-105

7. Bassnett S., Johnston D. *Debates in Translation*. Routledge, 2025. DOI: 10.4324/9781003104773

8. Bassnett S., Venuti L., Pedersen J., Hostová I. Translation and creativity in the 21st century. *World Literature Studies*. 2022. Vol. 14, No. 1. P. 3–17. DOI: 10.31577/WLS.2022.14.1.1

9. Berman A. *L'épreuve de l'étranger: Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*. Paris : Gallimard, 1984. 311 p.

10. Borodo M., Díaz-Cintas J. Translation and Young Audiences: Looking Back, Looking Forward. *The Routledge Handbook of Translation and Young Audiences*. London : Routledge, 2023. P. 1–14. DOI: 10.4324/9781003291169-1

11. Cronin M. *Translation and Identity*. London : Routledge, 2006. DOI: 10.4324/9780203015698

12. Danylyuk N., Rohach O. Socio-cultural changes in the functioning of the Ukrainian language in Ukraine in 2014–2024. *Slavia Meridionalis*. 2025. 25, Article 3299. DOI: 10.11649/sm.3299

13. Delabastita D. Word play as a special problem in translation studies. *Target*. 1994. Vol. 6, No. 2. P. 223–243. DOI: 10.1075/target.6.2.07del

14. Díaz-Cintas J. Ideological Manipulation in Audiovisual Translation. *Meta*. 2012. Vol. 57, No. 2. P. 273–290. DOI: 10.7202/1013944ar

15. Díaz-Cintas J., Remael A. *Audiovisual Translation: Subtitling*. London: Routledge, 2021. 290 p.

16. Dore M. *Humour in Audiovisual Translation: Theories and Applications*. London: Routledge, 2020. DOI: 10.4324/9781003001928

17. Hatim B., Munday J. *Translation: An Advanced Resource Book*. London: Routledge, 2004.

18. Laaksonen J., Koskinen K. Venuti and the Ethics of Difference. *The Routledge Handbook of Translation and Ethics*. London: Routledge, 2020. P. 1–16. DOI: 10.4324/9781003127970-1

19. Loison-Charles J. Traduire les accents de l'anglais vers le français en doublage audiovisuel. *Palimpsestes.* Revue de traduction. 2017. № 30. P. 82–98 DOI: 10.4000/palimpsestes.2439

20. Nesirli A. Exploring the Modalities of Audiovisual Translation: Focus on Dubbing and Subtitles. *Portuni*. 2025. Vol. 1, No. 4. DOI: 10.69760/portuni.0104001

21. Pedersen J. *Subtitling Norms for Television: An Exploration Focusing on Extralinguistic Cultural References*. Amsterdam: John Benjamins, 2011. DOI: 10.1075/btl.98

22. Shevchenko I. Migration discourse: a cognitive-pragmatic vantage point. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University.* Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching. 2024. Is. 100. P. 77–82. DOI: 10.26565/2786-5312-2024-100-07

23. Venuti L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995. 353 p.

24. Zabalbeascoa P. The nature of the audiovisual text and its parameters. *The Didactics of Audiovisual Translation* / ed. J. Díaz Cintas. Amsterdam : John Benjamins, 2008. P. 21–38. DOI: 10.1075/btl.77.05zab

25. Zhabotynska S. A. Reception of the political news narrative in readers' responses: multimodality and intertextuality. *Cognition, communication, discourse*. 2024. No. 29. P. 86–103. DOI: 10.26565/2218-2926-2024-29-06

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’25 : 81’373.46 : 378.016
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.38

АНГЛОМОВНА ТЕРМІНОЛОГІЯ СТАНДАРТІВ EMT І NOS: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА ТА ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

ENGLISH TERMINOLOGY OF EMT AND NOS STANDARDS: STRUCTURE, SEMANTICS, AND TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Янишин О.К.,
orcid.org/0000-0003-2539-7406
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Глинянюк А.В.,
orcid.org/0009-0005-6659-802X
викладач кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Статтю присвячено комплексному структурному, семантичному та перекладознавчому аналізу англомовної термінології, що використовується у професійних та освітніх стандартах перекладачів, а саме у «Рамці компетентностей EMT» (2022), «Національних професійних стандартах з перекладу» (NOS-T) та «Національних професійних стандартах з усного перекладу» (NOS-I). Актуальність дослідження зумовлена потребою гармонізації української термінології у зв’язку з інтеграцією України до європейського освітнього простору та впровадженням нових стандартів підготовки фахівців.

Мета дослідження – виявити структурні моделі, семантичні особливості та перекладацькі стратегії спеціалізованої англомовної термінології, пов’язаної з підготовкою перекладачів, а також визначити основні закономірності її перекладу українською мовою. Корпус дослідження становить 373 термінологічні одиниці, відібрані методом суцільної вибірки з вищезазначених документів.

У результаті дослідження встановлено, що терміносистема професійних стандартів має ієрархічну структуру, а аналізована термінологія утворює цілісну та структуровану систему, яка відображає багатовимірний характер перекладацької діяльності, включаючи її когнітивні, технологічні, комунікативні та організаційні компоненти. Тематична класифікація виявила домінування термінів, які позначають професійні компетенції та перекладацькі процеси, що відповідає компетентнісній парадигмі, на якій ґрунтується сучасна підготовка перекладачів. Структурно-семантичний аналіз визначив домінування двокомпонентних моделей (N+N та Adj+N), переважання абстрактної семантики та обмежену метафоризацію та помірну полісемію. Найпродуктивнішими перекладацькими стратегіями є калькування, транскодування, модуляція, транспозиція та експлікація. Типові труднощі перекладу пов’язані з полісемією, міжмовним асиметричним характером, термінологічною варіацією та культурно-інституційними розбіжностями.

Результати дослідження можна використати у перекладацькій практиці, укладанні глосаріїв, стандартизації термінології та у професійній підготовці перекладачів.

Ключові слова: термінологія перекладознавства, стандарти EMT та NOS, перекладацькі стратегії, галузева терміносистема, професійна компетентність перекладача, термінологічна лакунарність.

This article presents a comprehensive structural, semantic and translation analysis of the English-language terminology used in the professional and educational standards for translators and interpreters, namely *the EMT Competence Framework* (2022), *the National Professional Standards for Translation* (*NOS-T*), and *the National Professional Standards for Interpreting* (*NOS-I*). The relevance of the study stems from the necessity to harmonise Ukrainian terminology in line with Ukraine’s integration into the European educational and professional area and the development of new consistent Ukrainian standards of professional training.

The research aims to identify structural models, semantic characteristics and translation strategies of specialised English-language terminology related to translators and interpreters training and to determine the main patterns of its translation into Ukrainian. The research corpus comprises 373 terminological units, selected through a comprehensive sampling method from the above-mentioned documents.

The study found that the analysed terminology has hierarchical and makes up a coherent and structured system reflecting the multidimensional nature of translation activities, including its cognitive, technological, communicative, and organisational components. The thematic analysis revealed a predominance of terms denoting professional competences and translation processes, which corresponds to the competence-based paradigm underlying modern translator training. The structural analysis identified the prevalence of two-component models (N + N and Adj + N), while semantic analysis highlights the predominance of abstract concepts, limited metaphorisation and moderate polysemy. The study also identifies the most productive translation strategies, including calque, transcoding, modulation, transposition and explicitation. Particular attention is paid to problematic cases caused by polysemy, cross-linguistic asymmetry, terminological variation, and cultural and institutional gaps.

The results of the research can be utilised in translation practice, glossary compilation, terminology standardisation, and the professional training of translators and interpreters.

Key words: terminology of translation studies, EMT and NOS standards, translation strategies, domain-specific terminology, translator competence, terminological gaps.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні прагнення України та поступова інтеграція вітчизняної вищої школи до загальноєвропейського освітнього простору посилюють запит на гармонізацію підходів до підготовки фахівців мовних спеціальностей. У цьому контексті перекладацька галузь є особливо чутливою, оскільки її регулює розгалужена система міжнародних стандартів, які висувають усталені вимоги до компетентнісного профілю перекладача та встановлюють уніфіковані критерії оцінювання його діяльності. Такі документи, як European Master's in Translation Competence Framework (EMT, 2022) [9], National Occupational Standards in Translation (NOS-T) [15] та National Occupational Standards in Interpreting (NOS-I) [14], формують термінологічну основу, що є базою сучасної моделі перекладача європейського рівня. Водночас відповідна україномовна терміносистема у цій сфері перебуває на етапі становлення: значна частина термінів не має усталених відповідників, термінологічні описи компетентностей і видів перекладацької діяльності відзначаються непослідовністю та варіативністю, а процеси стандартизації фахової мови відстають від темпів розвитку галузі. На сьогодні Україна активно розробляє нові галузеві стандарти вищої освіти зі спеціальності «Філологія», тому необхідність системного лінгвістичного осмислення та перекладознавчого аналізу англомовної термінології міжнародних стандартів та її адекватного відтворення українською мовою набуває практичної невідкладності.

Аналіз досліджень і публікацій засвідчив, що питання термінологічної системності та структурно-семантичних властивостей фахової лексики привертали увагу цілої низки вчених. Теоретичні засади термінознавства закладено в працях А. Дякова, Т. Кияка та З. Куделько [4], які схарактеризували структурні та семантичні параметри терміна. Закордонна наукова думка представлена роботами M. Cabré [8], R. Legarski [11], B. Rieger [12] та H. Suonuuti [13], і підкреслює міждисциплінарний характер термінологічних досліджень. На визначальній ролі галузевої іншомовної термінології у формуванні професійного мислення майбутніх фахівців акцентувала В. Гарапко [2]. І. Сімкова виділяє потребу узгодити термінологічні описи компетентностей і видів перекладацької діяльності у професійних стандартах із нормативними вимогами до підготовки перекладачів [6].

Проте, попри накопичений доробок у сфері загального та галузевого термінознавства, перекладознавства й дидактики, досі не здійснювалося комплексне зіставне вивчення термінології професійних стандартів перекладацької діяльності в аспекті її структури, семантики та перекладу, що зумовлює актуальність цього дослідження в умовах інтеграції України до європейського професійного та освітнього простору. Поза увагою дослідників залишаються: системний опис продуктивних структурних моделей термінів у документах EMT, NOS-T та NOS-I; характеристика семантичних особливостей цієї терміносистеми (домінування абстрактних понять, прояви полісемії, обмеженість метафоризації); зіставний аналіз структурних розбіжностей між англійськими термінами та їхніми українськими відповідниками; опис перекладацьких стратегій і трансформацій, що застосовуються під час відтворення галузевої термінології; нарешті, систематизація проблемних випадків перекладу, спричинених міжмовною асиметрією, термінологічною варіативністю та культурно-інституційними лакунами. Усі зазначені аспекти формують невирішену частину проблеми, якій і присвячена ця стаття.

Формулювання завдання. Метою статті є встановлення закономірностей відтворення українською мовою англомовної термінології у сфері професійної підготовки та діяльності перекладачів на основі структурно-семантичного та перекладознавчого аналізу міжнародних стандартів EMT Competence Framework (2022) [9], NOS-T та NOS-I [15; 14].

У дослідженні застосовано комплекс **методів наукового дослідження**, що забезпечив всебічний аналіз термінологічного матеріалу, дібраного з професійних стандартів перекладацької галузі. Зокрема, проаналізовано нормативні документи (EMT Competence Framework [9], NOS in Translation [15], NOS in Interpreting [14]) та наукові джерела з термінознавства і перекладознавства. Описовий метод використано для з'ясування структури терміносистеми професійних стандартів і загальних характеристик англомовної термінології. Зіставний та перекладацький аналіз застосовано для добору українських відповідників і виявлення міжмовних розбіжностей. Структурно-семантичне моделювання визначило продуктивні моделі творення термінів та закономірності їх формування. До практичних емпіричних методів належать метод суцільної вибірки формування корпусу термінологічного матеріалу обсягом 373 одиниці), компонентний аналіз (виявлення внутрішньої семантичної структури термінів) і кількісний аналіз (визначення співвідношення тематичних груп і структурних моделей).

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки наше дослідження побудоване на термінології освітніх і професійних стандартів, які розглядаємо як первинне джерело галузевої термінології, розпочнімо з характеристики поняття «професійний стандарт». N. Kumar трактує поняття «професійний стандарт», як сукупність принципів, яких дотримуються для підтримання якості та рівня послуг, що надаються в певній галузі [10]. Професійний стандарт як нормативний документ певного типу не лише регламентує вимоги до фахівця, але й закріплює відповідну систему понять, без розуміння яких неможливе ні їх ефективне використання в практиці, ні адекватний переклад текстів самих професійних стандартів. Якщо за Ст. 39 Закону України «Про освіту», професійний стандарт – це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій, то освітній стандарт визначає вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня (Ст. 32 цього ж закону) [5]. Відтак, робимо висновок про тісний взаємозв'язок професійних і освітніх стандартів, оскільки перші визначають вимоги до змісту та характеру професійної діяльності, а другі – забезпечують формування відповідних компетентностей у процесі підготовки фахівців.

Професійні стандарти структуруються за принципом розподілу фахової діяльності на окремі функціональні складники, кожен з яких передбачає чіткі вимоги до необхідних знань і практичних умінь працівника та містить показники, за якими оцінюється рівень їх сформованості [7, с. 149].

European Master's in Translation Competence Framework 2022 р. (коротко – EMT), *National Occupational Standards in Interpreting* (скорочено – NOS-I) та *National Occupational Standards in Translation* (скорочення – NOS-T) є базовими регуляторами у сфері мовних послуг, оскільки саме вони окреслюють єдині підходи до організації перекладацької діяльності та підготовки до неї, описують компетентнісний профіль фахівця, фіксують етичні норми професійної поведінки, а також містять розгорнуту систему термінів і чіткі критерії оцінювання якості виконаних завдань. Завдяки своїй системності, нормативному статусу та високому рівню стандартизації ці стандарти становлять важливим джерелом формування термінології, фіксують систему понять, що описують компетентності, функції та результати діяльності перекладача.

У статті поняття «термін» вслід за А. Дяковим, Т. Кияком та З. Куделько розуміємо, як «спеціальне слово або словосполучення, що позначає професійне поняття у науці, виробництві, техніці чи управлінні, тобто у певній організованій галузі знань чи діяльності» [4, с. 10]. А вже сукупність термінів, які відтворюють систему понять певної предметної галузі, називаємо термінологією [3, с. 9]. Зауважимо, що, якщо загальна сукупність фахових слів, що функціонують у певній науковій чи професійній галузі для відображення її спеціальних концепцій формує термінологію, то упорядкована та структурно організована множина термінів, які тісно взаємопов'язані у системах, утворює терміносистему [1, с. 206].

На першому етапі дослідження здійснено тематичну класифікацію відібраних термінологічних одиниць, що дало змогу встановити змістові пріоритети досліджуваних стандартів і простежити структурну впорядкованість терміносистеми. За результатами аналізу професійних стандартів перекладацької діяльності виокремлено сім тематичних груп англомовної термінології:

1) професійні компетентності та різновиди знань (*language proficiency, information literacy, research skills, critical thinking, problem-solving skills, contextual knowledge, translation competence, linguistic competence, intercultural competence, domain-specific knowledge, bilingual skills)*;

2) перекладацькі процеси, технології та інструменти (*machine translation output, post-editing of MT, reference corpora, translation tools, digital resources, translation workflow, translation memory, terminology management, MT output, file conversion, text segmentation*);

3) контроль та оцінювання якості перекладу (*semantic accuracy, pragmatic accuracy, contextual accuracy, error category, linguistic error, content error, coherence assessment, quality assurance, terminological accuracy, style consistency, performance review*);

4) усний переклад (*paralinguistic features consecutive interpreting, simultaneous interpreting, relay interpreting, remote interpreting*. *non-verbal cues*, *interpreting booth, interpreting mode, speaker intention analysis, sight interpreting*);

5) професійна діяльність, менеджмент і документація (*project timeline, service specifications, translation estimate, process documentation, project analysis, client agreement*);

6) комунікація та соціально-прагматичні аспекти (*message transfer, communication breakdown, non-verbal cues, paralinguistic features, audience comprehension, workflow management,*

task management, intellectual property, pragmatic equivalence, discourse conventions, interaction management);

7) навчання, розвиток і педагогічні поняття (*training materials, learning progression, learning outcomes, trainee interpreter, memory skills, attention to detail, preparation materials, skill development, mentoring process*).

Кількісні показники отримано шляхом застосування методу суцільної вибірки термінів із професійних стандартів EMT Competence Framework (2022), NOS-T та NOS-I. Загальний обсяг вибірки становить 373 термінологічні одиниці. Відсоткові значення обчислено як співвідношення кількості одиниць у межах кожної тематичної групи до загальної кількості відібраних термінів. Кількісний розподіл англомовної термінології за тематикою унаочнено на рисунку 1.

Найчисельнішою (95 одиниць, 27% обсягу вибірки) виявилася група термінів, що позначають професійні компетентності та різновиди знань, оскільки саме компетентнісний компонент становить концептуальне ядро сучасної моделі перекладача й визначає напрям розвитку галузевої термінології.

Друге за чисельністю місце (80 одиниць – 23%) посідають терміни на позначення перекладацьких процесів, технологій та інструментів, значна частка яких засвідчує зростання ролі цифрових технологій і спеціалізованих процедур у сучасній перекладацькій діяльності. Наявність термінів на позначення систем автоматизованого перекладу, термінологічних баз і форматів файлів, засвідчують гібридний характер перекладацької компетентності, що поєднує мовний і технологічний аспекти.

Третьою за обсягом (55 одиниць, 16%) є група термінів, пов'язаних із контролем та оцінюванням якості перекладу, оскільки обов'язковою частиною стандарту, як виду нормативного документа, є перелік критеріїв оцінювання, типології помилок і процедур контролю.

Четверта група термінів (50 термінів, 14%) стосується усного перекладу, його різновидів, умов здійснення та технік виконання та забезпечує повноту опису перекладацької діяльності, виокремлюючи усний переклад як окрему функціональну підсистему зі специфічними технологічними вимогами та ситуативними особливостями.

Меншими за кількістю, проте концептуально важливими є групи «Професійна діяльність, менеджмент і документація» (40 одиниць, 11%), «Комунікація та соціально-прагматичні аспекти» (20 одиниць, 6%) та «Навчання, розвиток і педагогічні поняття» (15 одиниць, 4%). Вони охоплюють організаційні, комунікативні та освітні аспекти перекладацької діяльності, без урахування яких її комплексний опис був би неповним.

Здійснений тематичний розподіл дозволив систематизувати термінологічний матеріал відповідно до сфер його функціонування та визначити основні напрями професійної діяльності перекладача, відображені у нормативних документах. Водночас одного лише тематичного групування недостатньо для повного розкриття особливостей терміносистеми, оскільки кожен термін належить не тільки до певної галузевої сфери, а й характеризується власною структурною та семантичною

Рис. 1. Кількісний розподіл термінології за тематичною ознакою

організацією. З огляду на це наступним етапом дослідження є семантичний аналіз термінів, що дає змогу простежити їхні значеннєві характеристики, визначити типи термінологічних значень, встановити системні взаємозв'язки між одиницями та з'ясувати закономірності формування термінів у межах досліджуваної галузі.

На семантичному рівні у цій терміносистемі чітко простежується перевага абстрактних понять. Такі терміни, як *coherence, consistency, accuracy, mediation, competence, adaptation, assessment*, позначають нематеріальні, процесуальні та когнітивні явища. Переважання абстрактної лексики є закономірним, оскільки нормативні документи спрямовані насамперед на опис компетентностей, процедур оцінювання та стандартів якості, а не на характеристику матеріальних об'єктів.

Метафоричні елементи у вибірці представлені незначною мірою. Окремі приклади метафоризації, зокрема *workflow* чи *communication flow*, фактично втратили образність і функціонують як усталені технічні позначення. Така ситуація відповідає загальній тенденції нормативних текстів до формалізованості, точності й однозначності.

Полісемія спостерігається помірно й переважно характерна для одиниць, які активно використовуються також у загальновживаній мові. Наприклад, *review* може позначати перегляд, рецензування або перевірку; *adaptation* – пристосування чи редагування тексту; *evaluation* – оцінку або процес оцінювання. Подібна семантична варіативність зумовлена широтою контекстів уживання та розмитістю міждисциплінарних меж, що робить необхідним урахування контексту під час перекладу.

Така варіативність ускладнює процес перекладу, оскільки зумовлена широким спектром контекстів уживання, нечіткими міждисциплінарними межами та змістовими відмінностями між англійською й українською мовами. Унаслідок цього пряме калькування часто виявляється неможливим і потребує детального контекстуального аналізу для добору адекватного перекладацького відповідника.

Отримані результати тематичної класифікації засвідчують, що терміносистема професійних стандартів перекладацької діяльності має чітко виражену ієрархічну структуру та відтворює ключові напрями функціонування галузі, мультивекторність перекладацької діяльності та охоплює її когнітивні, технологічні, процедурні й організаційні аспекти. Кількісне домінування термінів, пов'язаних із професійними компетентностями та перекладацькими процесами, свідчить про орієнтацію сучасних стандартів на компетентнісний підхід і технологізацію перекладацької діяльності. Водночас наявність груп, що охоплюють комунікативні, організаційні та освітні аспекти, підтверджує міждисциплінарний характер перекладацької професії та її тісний зв'язок із міжкультурною комунікацією і педагогічною практикою. Такий розподіл термінів дозволяє розглядати досліджувану терміносистему як комплексну модель професійної діяльності перекладача.

На наступному етапі дослідження зіставлено структурні моделі термінів у двох мовах, що дозволило виявити низку закономірностей.

Найчисельнішою групою виявилися двокомпонентні терміни (79% корпусу). Англійська модель N + N, яка охоплює 63% цієї групи, в українській мові реалізується як узгодження іменників (*client feedback – відгук клієнта, risk management – управління ризиками, translation strategy – стратегія перекладу, translation memory – пам'ять перекладів*) або прикметниково-іменникова структура (*domain conventions – галузеві конвенції*, *genre adaptation – жанрова адаптація*). Другою за продуктивністю модель Adj + N (32%) зручна для позначення компетентностей, видів діяльності та якісних характеристик, притаманних стандартам EMT і NOS-I/NOS-T: *confidential document – конфіденційний документ, remote interpreting – дистанційний усний переклад, linguistic competence – лінгвістична компетентність*.

Однокомпонентні терміни, які становлять 9% вибірки (наприклад, *register, corpus, glossary*), характеризуються високим рівнем відповідності, оскільки англійські іменники та герундіальні форми (як-от *accessibility, editing* та *note-taking*), здебільшого передаються українськими іменниками віддієслівного походження (*доступність, редагування* і *конспектування*).

Трикомпонентні терміни (6%), як-от *post-editing of MT, public speaking skills* або *emerging job profiles*, демонструють прагнення англійської мови до лаконічності. Приклади *user needs analysis* (аналіз потреб користувача) та *translation memory tool* (інструмент пам'яті перекладів) показують, що під час перекладу українська мова схильна розгортати ці структури за допомогою родового відмінка або підрядних зв'язків. Ця тенденція до розширення обсягу зберігається і для багатокомпонентних термінів, які складають лише 2% (*undertake remote interpreting assignments, physical, emotional and personal safety*), оскільки англійські моделі на кшталт *speaker intention analysis* чи *audio quality assessment* перекладa-

ються як розлогі сполучення *аналіз наміру мовця* та *оцінювання якості аудіо*.

Окреме місце посідають абревіатури (4%), які, попри низьку частотність, забезпечують точність нормативних текстів. Більшість із них, зокрема *CPD* (*Continuing Professional Development*), *MT* (*Machine Translation*) та *QA* (*Quality Assurance*), мають чіткі українські відповідники: *БПР* (безперервний професійний розвиток), *МП* (машинний переклад) та *QA* (забезпечення якості), що дозволяє уникнути подвійного трактування термінів.

Аналіз перекладних відповідників дозволив визначити п'ять основних стратегій передавання англомовної термінології. До інтернаціоналізмів, одиниць латинського чи грецького походження (*localisation* – локалізація, *modulation* – модуляція, *transcreation* – транскреація, *corpus* – корпус, *glossary* – глосарій) застосовується переважно транскодування, що сприяє уніфікації наукової мови. Для двокомпонентних моделей характерне буквальне відтворення складників – калькування: *back translation – зворотний переклад, source language – мова оригіналу*, *target language – мова перекладу*. Експлікацію вживають для розгортання змісту: *alignment* – вирівнювання текстів, *indemnity insurance* – страхування професійної відповідальності. Транспозиція зумовлена граматичною асиметрією мов і змінює синтаксичну структуру терміна: *translation competence – компетентність перекладу, terminology management* – керування термінологією. Модуляція ж забезпечує природність висловлення, застосовуючи контекстуальну заміну або змінюючи концептуальний аспект: *sound quality* – якість звуку, *bring the profession into disrepute* – підривати авторитет професії, *sight translation* – переклад з аркуша.

Основні труднощі перекладу пов'язані з міжмовною полісемією термінів, коли вибір відповідника залежить від конкретного контексту вживання, як-от у випадку з *review* (*огляд / рецензування*) та *adaptation* – (*пристосування / адаптація*). Змішування близьких понять зумовлює другий тип складнощів: наприклад, *revision* (*двомовне зіставлення*) часто помилково ототожнюють з *editing* (одномовне редагування), а *quality assessment* (*оцінювання якості*) – з *quality assurance* (*забезпечення якості*). Третій вид складнощів зумовлений варіативністю значень. Приміром, термін *post-editing* має кілька відповідників (*постредагування, редагування машинного перекладу*), вибір яких залежить від корпоративних стандартів. Проблемність перекладу спричинює й культурно-інституційною лакунарність, що потребує описового перекладу для відсутніх у вітчизняній практиці реалій: *community interpreting* (усний переклад у соціальній сфері), *duty of care* (обов'язок забезпечення належного рівня захисту) та *safeguarding procedures* (процедури забезпечення безпеки вразливих груп). Такі випадки потребують подальшого опрацювання в межах національної стандартизації.

Висновки. Семантичний аналіз виявив характерні для нормативного дискурсу риси досліджуваної терміносистеми: домінування абстрактних понять, що позначають компетентності, процедури й критерії оцінювання; мінімальну метафоризацію, представлену здебільшого десемантизованими одиницями; помірну полісемію, зосереджену в термінах із широким міждисциплінарним уживанням. Структурний аналіз підтвердив абсолютне переважання двокомпонентних термінів, зокрема моделей N + N та Adj + N. Зіставлення англійських і українських структур виявило міжмовну асиметрію: компактні атрибутивні конструкції англійської мови в українських відповідниках розгортаються у словосполучення з відмінковим керуванням або трансформуються через прикметниково-іменникові структури, що зумовлено граматичною природою української мови та обмеженістю атрибутивного вживання іменника в ній.

Підтверджено, що жодна з перекладацьких стратегій (транскодування, калькування, транспозиція, модуляція та експлікація) не є універсальною, а їх вибір визначається прагматичними вимогами цільового тексту та структурно-семантичними властивостями й ступенем усталеності терміна в україномовному фаховому середовищі. Найбільше труднощів спричиняють міжмовна полісемія, термінологічна варіативність та культурно-інституційна лакунарність, яка є особливо показовою для розуміння стану україномовної перекладознавчої терміносистеми та потреби в її подальшій стандартизації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні стандартизованих українських відповідників і створенні галузевих термінологічних баз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бялик В. Д., Попович Ю. В. Поняття термінології та терміносистеми в сучасній лінгвістиці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Філологія. Соціальні комунікації.* 2020. Т. 31 (70). Час. 2. С. 206–211.

2. Гарапко В. Структурно-семантичні особливості англомовних педагогічних термінів : монографія. LAP LAMBERT Academic, 2018. 101 с.

3. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. [Чинний від 2010-07-01]. Вид. офіц. Київ, 2010. 34 с.

4. Дяков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти : монографія. Київ : КМ Academia, 2000. 216 с.

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017. № 2179-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 22.03.2026).

6. Сімкова І. О. Професійні стандарти у галузі перекладу і освітні вимоги до його навчання. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка. Психологія* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 1 (8). С. 115–119.

7. Стандарти підготовки перекладачів: загальний огляд (на прикладі України, Південної Кореї, США, Австрії) / О. О. Павленко та ін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. Т. 2. № 6. С.148–152.

8. Cabré, M. T. Terminology: Theory, methods and applications. Philadelphia, PA : John Benjamins, 1998. 248 p.

9. EMT COMPETENCE FRAMEWORK–2022 (=European Master's in Translation competence framework for 2023–2028) / The EMT Board and Competence Task Force, October 2022. 12 p. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fwk_2022_ en.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

10. Kumar, N. Understanding Optimum Professional Standards: Definition and Key Principles. 2023. URL: https://blocktxm.com/understanding-optimum-professional-standards-definition-and-key-principles/ (дата звернення: 22.03.2026).

11. Legarski, R. Terminology: The Systematic Study and Application of Terms Across Disciplines. *Word-Gate.com:* official site. URL: https://terminology.word-gate.com (дата звернення: 22.03.2026).

12. Rieger, B. B. Definition of Terms, Word Meaning, and Knowledge Structure. *Terminology and Knowledge Engineering.* Frankfurt/M., 1988. Vol. 2. P. 25–41.

13. Suonuuti H. Guide to Terminology. 2nd ed. Helsinki : Tekniikan Sanastokeskus, 2001. Vol. 8. 22 p. URL: https://nordterm.net/filer/ publikationer/guider/Guide_to_Terminology.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

14. UK National Occupational Standards in Interpreting. CILT, the National Centre for Languages. London, 2006. 72 p

15. UK Translation National Occupational Standards. CILT, the National Centre for Languages. London, 2012. 38 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 81’25:81’27
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.39

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ДЕФІНІЦІЯ ІНТРАЛІНГВАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

INTRALINGUAL TRANSLATION WITHIN INCLUSIVE LINGUISTICS: TOWARDS A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL DEFINITION

Янченко І.О.,
orcid.org/0000-0003-1245-4221
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури, іноземних мов та перекладу
Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Стаття присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню дефініції інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики – дисципліни, яка є особливо актуальною в сучасному українському науковому і суспільному дискурсі. Мета дослідження полягає у формулюванні комплексного визначення інтралінгвального перекладу, що враховує його соціальну, когнітивну та семіотичну природу. На основі критичного аналізу провідних зарубіжних концепцій – від класичної тріади Романа Якобсона до сучасних праць Карен Корнінг Зетсен, Крістіане Маас, Сільвії Ганзен-Шірри, Оге Гілл-Мадсена та інших – у статті простежується еволюція поняття від периферійного лінгвістичного явища до центрального інструменту забезпечення комунікативної рівності. Доводиться, що інтралінгвальний переклад є не «полегшеною» версією перекладу, а стратегічно складним процесом перекодування інформації у межах однієї мовної системи, зумовлений параметрами знань, часу, культури та простору. Окремо розглядається специфіка інклюзивних форматів Легкої мови (Easy Language) та Простої мови (Plain Language), усного інтралінгвального перекладу (Easy Language Interpreting) та міжсеміотичних практик (аудіодескрипція, субтитрування). Наголошується на ролі етичного виміру дефініції та необхідності збереження ідеологічного інваріанту при адаптації. У висновках пропонується авторська робоча дефініція інтралінгвального перекладу в інклюзивному контексті, що спирається на функціональний підхід (теорія Скопос), теорію семіотичної медіації та концепцію когнітивної доступності. Стаття має актуальне значення для розвитку українського перекладознавства, зокрема в напрямку соціально орієнтованої лінгвістики та забезпечення інформаційних прав осіб з особливими потребами.

Ключові слова: інтралінгвальний переклад, інклюзивна лінгвістика, доступність, Легка мова, Проста мова, когнітивна медіація, теорія Скопос, перекладознавство, соціальна інклюзія, комунікативний бар’єр.

This article provides a theoretical and methodological substantiation of intralingual translation (INTRA) within the framework of inclusive linguistics – a rapidly evolving field of significant importance to contemporary Ukrainian academic and social discourse. The study aims to formulate a comprehensive definition of INTRA that accounts for its social, cognitive, and semiotic nature. By critically analyzing prominent international frameworks – ranging from Roman Jakobson’s seminal typology to contemporary research by Karen Korning Zethsen, Christiane Maaß, Silvia Hansen-Schirra, and Aage Hill-Madsen – the paper traces the evolution of the concept from a marginal linguistic phenomenon to a pivotal tool for ensuring communicative equality. The author argues that INTRA is not a «diluted» version of translation, but a strategically complex process of recoding within a single language system, governed by the parameters of knowledge, time, culture, and space. The study examines specific inclusive formats, including Easy Language, Plain Language, and Easy Language Interpreting, as well as intersemiotic practices such as audio description and subtitling. Particular emphasis is placed on the ethical dimension of defining INTRA and the necessity of preserving ideological invariants during adaptation. The study culminates in an original working definition of intralingual translation in an inclusive context, grounded in Skopos theory, semiotic mediation, and cognitive accessibility. This research significantly contributes to Ukrainian translation studies, specifically within socially oriented linguistics and the advancement of information rights for persons with disabilities.

Key words: intralingual translation, inclusive linguistics, accessibility, Easy Language, Plain Language, cognitive mediation, Skopos theory, translation studies, social inclusion, communicative barriers.

Постановка проблеми. Сучасна транслатологія характеризується зміною наукової парадигми і переглядом власних предметних меж. Протягом більшої частини ХХ ст. наукова рефлексія зосереджувалася майже виключно на міжмовному перекладі, натомість внутрішньомовне перекодування – інтралінгвальний переклад – перебувало на периферії дисципліни. Сьогодні ця нерівновага проявилася виразніше на тлі інклюзивних тенденцій в мовознавстві, зумовлених суспільними трансформаціями, на які академічна спільнота зобов’язана реагувати теоретично виваженою відповіддю.

Для України 2026 це питання є актуальним. Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, упровадження Національної стратегії зі створення безбар’єрного простору до 2030 р. [1], Розпорядження КМУ № 1046-р про стандарти доступної комунікації [2], чинний ДСТУ EN 301 549:2022 [3], Стратегія прав осіб з інвалідністю ЄС 2021–2030 [4] та поточна активна робота над стандартом державної мови «Термінологія без-

бар'єрності» формують правовий запит на науково обґрунтовані інструменти мовної адаптації. В умовах воєнного часу життєво необхідна інформація – медична, правова, евакуаційна – має бути подана у доступному форматі для максимально широкого кола громадян, включаючи осіб із порушеннями когнітивних функцій, людей похилого віку та внутрішньо переміщених осіб з обмеженою мовною компетенцією. Саме тому наявність концептуально обґрунтованої та операційно придатної дефініції інтралінгвального перекладу є не лише академічною, а й нагальною практичною потребою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття інтралінгвального перекладу введено Р.Якобсоном у 1959 р. [5], який розмежував три типи перекладу – міжмовний (інтерлінгвальний), внутрішньомовний (інтралінгвальний) та міжзнаковий (інтерсеміотичний). Утім, зарезервувавши статус «власне перекладу» виключно за міжмовним типом, учений ненавмисно закріпив ієрархію, що на десятиліття визначила маргінальний статус інтралінгвального перекладу в академічному дискурсі. Першу системну спробу переосмислити цю ієрархію здійснила К.Зетсен у 2009 р., обґрунтувавши, що відмінності між внутрішньомовним та міжмовним перекладом є «питанням ступеня, а не природи», і запропонувавши концепт «релевантної схожості» як альтернативу хибному критерію еквівалентності [6]. Цей підхід отримав критеріальне оформлення у спільній праці К.Зетсен та А.Гілл-Мадсена, де на основі концептів деривації та релевантної схожості спростовано як прототипний, так і інституційний аргументи проти включення інтралінгвального перекладу до транслатології [7]. Новий етап зміни парадигми пов'язаний із концепцією К.Маас та С.Ганзен-Шірри, які переосмислюють переклад як усунення бар'єрів, а перекладача – як експерта з доступності [8]. Рутлідж-довідник з інтралінгвального перекладу інституціоналізував галузь, а монографія К.Маас теоретично розмежувала Просту мову та Легку мову як два різні інструменти інклюзивної комунікації [9; 10]. Важливе методологічне уточнення стосовно меж адаптації сформулював О.Зеєль, пропонуючи концепт «добре збалансованої рівноваги» між спрощенням форми і збереженням семіотичної глибини оригіналу [11]. Колективна монографія «Intralingual Translation: Beyond Language and Text» підсумовує сучасний стан теоретичної дискусії: Г.Дам та К.Зетсен [12] емпірично підтверджують ідентичність мікростратегій внутрішньомовного та міжмовного перекладу, О.Гілл-Мадсен [13] семантично розмежовує поняття спрощення та доступності, О. Зеєль [14] надає кількісні дані порівняльного аналізу, а Ю.Рубановські-Паз та ін. [15] обґрунтовують переклад на Легку мову як нову перекладацьку спеціалізацію. У сучасній українській транслатології питання інтралінгвального перекладу та спрощення мови залишаються теоретично не детермінованими. Попри гостру соціальну потребу в адаптованому контенті, цей напрям досі не виокремився у самостійний об'єкт перекладознавчого аналізу, перебуваючи на периферії наукових інтересів. У вітчизняному дискурсі відсутня конвенційна термінологія для опису внутрішньомовних перекладацьких трансформацій. Поняття «інтралінгвальний переклад» часто підміняється категоріями «адаптація», «редагування» або «стилістична правка», що виводить ці процеси за межі предмета транслатології у сферу прикладної лінгвістики чи видавничої справи. Питання доступності тексту розглядаються переважно в межах суміжних галузей – корекційної педагогіки, соціальної психології чи публічного управління. Через це лінгвістичний аспект спрощення сприймається лише як допоміжний технічний засіб, а не як складний когнітивно-комунікативний акт перекладу «зі складної мови на просту». В українській науці практично не представлені алгоритмізовані стратегії інтралінгвального перекладу (на кшталт міжнародних стандартів Easy-to-read або Plain Language), адаптовані до лексико-граматичної структури української мови. Дослідження переважно обмежуються загальними закликами до «мовної безбар'єрності» без опису конкретних транслатологічних моделей. Окремі праці, що торкаються питань інклюзивної лексики чи зрозумілості офіційних текстів, мають здебільшого констатувальний характер і не пропонують системного перекладознавчого обґрунтування того, як саме має змінюватися структура мови для досягнення когнітивної еквівалентності. Певні кроки до подолання цієї концептуальної невизначеності спостерігаються у працях низки дослідників, які звертаються до ідей «простої мови» або «зрозумілої мови» та інклюзивного дискурсу. Зокрема, автор у попередніх розвідках здійснив спробу методологічного розмежування простої мови (Plain Language) та мови легкого читання (Easy-to-Read) як диференційованих стратегій забезпечення когнітивної доступності [16]. Такий підхід, поряд із дотичними напрацюваннями інших фахівців у сфері безбар'єрної комунікації, закладає підґрунтя для переходу від фрагментарних зауважень щодо зрозумілості контенту до розроблення системної методологіч-

ної бази вітчизняної інклюзивної транслатології та лінгводидактики. Проте до сьогодні в українському науковому просторі спостерігається суттєвий розрив між інклюзивною мовною політикою держави та її теоретичним осмисленням у межах перекладознавства. Це зумовлює доцільність проєктування власне транслатологічної моделі інтралінгвального перекладу, яка б базувалася на українському мовному матеріалі та враховувала когнітивні запити різних груп реципієнтів.

Постановка завдання. Незважаючи на значну теоретичну рефлексію, в українській транслатології дотепер відсутня консенсусна дефініція інтралінгвального перекладу, яка поєднувала б лінгвістичну, когнітивну та етичну природу явища і водночас містила методично вивірені демаркаційні критерії. Концепт «релевантної схожості», запропонований як замінник еквівалентності, залишається теоретично привабливим, але функціонально розмитим, оскільки незрозуміло, хто і за якими параметрами визначає цю «релевантність». Це, відповідно, призводить до термінологічної некерованості, за якої будь-який переказ може претендувати на статус перекладу. Не менш гострою є проблема т.зв. «пан-перекладизму», коли розширення терміна «переклад» аж до «усунення будь-яких бар'єрів» розмиває предметне поле дисципліни, якщо немає чітких критеріїв, за якими відрізняють лінгвістичний акт від технічного сервісу доступності. Нарешті, партиципативний вимір інклюзії – принцип «нічого для нас без нас» – майже не відображений у наявних теоретичних дефініціях, що робить їх дещо патерналістськими за своєю природою. Означені невирішені питання й визначають предмет цього дослідження.

Мета статті – на основі критичного синтезу провідних зарубіжних концепцій сформулювати теоретично обґрунтовану й функціональну дефініцію інтралінгвального перекладу в контексті інклюзивної лінгвістики, здатну подолати методологічну розмитість «релевантної схожості», ризик «пан-перекладизму» та відсутність партиципативного виміру в оцінці якості перекладу.

Виклад основного матеріалу. Маргіналізація інтралінгвального перекладу в науковому дискурсі зумовлена рядом взаємопов'язаних чинників. Перший – термінологічний: зарезервувавши статус «власне перекладу» (translation proper) виключно за міжмовним перекладом [5, с. 233], Р.Якобсон закріпив ієрархію, яка некритично відтворювалася в академічній традиції. Другий – інституційний: суспільна думка ототожнює переклад із міжмовною еквівалентністю, і ця «народна» (folk) дефініція відображає не наукову реальність, а культурний стереотип [7, с. 693–694]. Третій – методологічний: традиційний критерій «еквівалентності» є взагалі не застосовуваним до інтралінгвального перекладу, де форма змінюється радикально, – а це сприймалося як свідчення «нижчого» статусу цього виду перекладу, хоча насправді свідчить лише про неадекватність самого критерію.

Подолання цих чинників стало можливим завдяки переходу від «народної» до «стипулятивної» (наукової) дефініції [7, с. 696], яка встановлює чіткі параметри ідентифікації явища в категорії, незалежні від культурних стереотипів. Ключовий аргумент полягає в тому, що відмінності між внутрішньомовним та міжмовним перекладом є питанням ступеня трансформації, а не різними за природою процесами [6, с. 795]. Це означає, що обидва явища функціонують за однаковими методологічними законами, застосовують ідентичний інструментарій мікростратегій і тому є рівноправними об'єктами транслатології. Емпіричне підтвердження цієї тези надає порівняльне дослідження О.Зеєля, яке зафіксувало статистично значущий збіг між прийомами інтер- та інтралінгвального перекладів на Просту мову, зокрема, в галузі експліцитації та синтаксичного спрощення [14, с. 128].

Інклюзивний вектор у транслатології визначає переклад як «усунення бар'єрів» [8, с. 45]. Основним критерієм перекладацького акту стає вже не наявність двох різних мов, а наявність комунікативної перепони та суспільна потреба її подолання. К.Зетсен виокремлює чотири первинні параметри, що детермінують виникнення бар'єру: знання (knowledge), час (time), культура (culture) і простір (space), – причому параметр знань є провідним в інклюзивному контексті, оскільки дефіцит концептуальної взаємодоступності є першопричиною більшості інших бар'єрів [6, с. 806–807]. Інтеграція цих параметрів із сучасними типологіями [8; 9] дозволяє нам запропонувати таку систематизацію (Табл. 1), що відображає не просто перелік явищ, а ієрархічну модель, де кожен тип бар'єру потребує специфічного перекладацького інструментарію.

Окремо маємо прокоментувати медіальний бар'єр, включення якого до інтралінгвальної типології може видатися дискусійним. Традиційно аудіодескрипція та субтитрування розглядаються як інтерсеміотичний переклад (з візуального ряду в текст або звук). Однак у рамках інклюзивної лінгвістики, де межа між типами Р.Якобсона принципово переосмислюється, ми розглядаємо

Таблиця 1

Інтегрована типологія комунікативних бар'єрів в інклюзивній лінгвістиці

Тип бар'єру	Первинний параметр (за К.Зетсен)	Сутність	Інструмент INTRA
Когнітивний	Знання (Knowledge)	Абстрактний зміст, брак фонових знань	Легка мова (Easy Language)
Мовний / Регістровий	Знання (Knowledge) Простір (Space)	Регістрова невідповідність, жанрова специфіка (напр. юридичний дискурс)	Проста мова (Plain Language)
Діахронічний	Час (Time)	Архаїчні форми, застаріла семантика	Модернізація тексту
Культурний	Культура (Culture)	Незрозумілі реалії, конотації	Культурна локалізація
Медіальний	Простір (Space)	Недоступний сенсорний формат	SDH (субтитри для глухих та слабочуючих), аудіодескрипція

медіальну адаптацію як інтралінгвальну медіацію, оскільки вона перекодує вербальний контент у межах однієї мови для забезпечення сенсорної доступності. Водночас необхідно чітко провести демаркаційну лінію: медіальна адаптація є перекладом лише тоді, коли вона супроводжується регенерацією тексту (наприклад, аудіодескрипція як створення нового тексту на основі візуалу), а не просто зміною технічного формату. Таким чином, збільшення шрифту або зміна контрасту є технічним сервісом доступності, а не перекладом. Когнітивні та медіальні бар'єри традиційно взагалі не розглядалися як об'єкт транслатології, тому їх включення до дисципліни і становить суть інклюзивного вектору, який змінює не лише предмет науки, а й розуміння соціальної відповідальності перекладача.

Найгострішою методологічною проблемою є питання меж інтралінгвального перекладу. Якщо переклад визначається як «усунення будь-яких бар'єрів», виникає логічна аналогія: окуляри усувають зоровий бар'єр, збільшення шрифту – бар'єр сприйняття; чи є вони «перекладом»? Відповідь полягає у принциповому розрізненні між лінгвістичним актом і технічним сервісом доступності, оскільки перший передбачає вербальну трансформацію зі збереженням смислу, другий – зміну формату репрезентації без трансформації тексту.

Для методологічного обґрунтування цієї диференціації ми вводимо концепт лінгвістичного інваріанту – мінімальної сукупності пропозиційних зв'язків і ціннісних позицій оригіналу, збереження якої є обов'язковою умовою кваліфікації трансформації як перекладу, а не скорочення чи нового тексту. Цей концепт логічно розвиває застереження О.Зеєля щодо «добре збалансованої рівноваги»: якщо при спрощенні форми втрачається хоча б одна ключова логічна ланка пропозиції, то йтиметься вже не про переклад, а про дефектну адаптацію [11, с. 103]. Цей критерій водночас закриває і дискусію щодо «популяризації», позаяк, наукпоп-стаття є перекладом наукового тексту лише доти, доки зберігає систему доказів у спрощеній формі, але якщо система доказів замінена риторикою – інваріант порушено.

Концепт «релевантної схожості» [7, с. 700], запропонований замість еквівалентності, є теоретично коректним, але залишається теоретично абстрактним, оскільки без визначеної процедури встановлення «релевантності» поняття припускає значну інтерпретаційну довільність. Ми пропонуємо верифікацію релевантної схожості здійснювати на чотирьох взаємопов'язаних рівнях (Табл. 2), жоден з яких не є самодостатнім.

Особливо важливим є четвертий рівень – когнітивна доступність, – який реалізує партиципативний принцип «нічого для нас без нас», з огляду на те, що якість перекладу перевіряється безпосередньо представниками цільової групи. Власне відсутність цього рівня перетворює більшість адаптацій на патерналістський текст, де фахівець-лінгвіст одноосібно вирішує, що є зрозумілим для людини з когнітивними особливостями – без будь-якої верифікації цього припущення. У контексті Легкої мови партиципативне тестування є нормативною вимогою, і саме ця вимога відрізняє науково легітимний інклюзивний переклад від аматорського спрощення [10, с. 49].

Функціональна концепція лояльності К.Норд [17, с. 28–29], а саме одночасної відповідальності перекладача перед автором і реципієнтом, потребує особливої уваги в інклюзивному контексті. Якщо автор (лікар, юрист) прагне термінологічної точності, а реципієнт потребує видалення цих термінів, лояльність до обох стає взаємовиключною. Невизначеність шляхів вирішення цього кон-

Таблиця 2

Робоча модель верифікації «релевантної схожості» в інклюзивному інтралінгвальному перекладі

Рівень верифікації	Ключове питання	Метод перевірки
Пропозиційна повнота	Чи збережені ключові логічні зв'язки оригіналу? (критерій «збалансованої рівноваги» за О.Зеєлем)	Пропозиційний аналіз, семантичні мережі
Референційна точність	Чи відповідає денотат цільового тексту оригіналу?	Зіставлення ключових денотатів
Прагматичний інваріант	Чи збережено ціннісну та прагматичну позицію автора?	Дискурс-аналіз авторських позицій; на рівні Легкої мови (Easy Language) – верифікація інтенції
Когнітивна доступність і гідність реципієнта	Чи будує цільова аудиторія адекватну ментальну модель? Чи не є спрощений текст принизливим або «дитячим» для дорослого реципієнта?	Партиципативне тестування з представниками групи

флікту позбавляє дефініцію практичного сенсу. Вирішення пропонується через принцип ієрархічної лояльності з чітким пріоритетом, а саме: в інклюзивному інтралінгвальному перекладі когнітивні потреби реципієнта мають методологічний пріоритет над стилістичними формами автора, але ніколи – над лінгвістичним інваріантом. Skopos у розумінні Х.Фермеєра [18, с. 221] виступає арбітром, адже мета інклюзивного перекладу – когнітивна доступність – легітимізує будь-які формальні трансформації, однак не виправдовує пропозиційних втрат. Це означає, що терміни можуть бути замінені загальновживаними словами, але логічна структура аргументу – ні. Розрізнення, запропоноване О.Гілл-Мадсеном, доповнює цю тезу семантично: спрощення є технічним процесом (засобом), тоді як доступність – семантичною якістю результату (метою); перекладач зменшує семантичну щільність тексту, розпаковуючи стиснуті спеціалізовані значення у більш експліцитні конфігурації, але неодмінно зберігаючи їхню логіко-семантичну сутність (фактологічний зміст) [13, с. 104–110].

Методологічний статус інтралінгвального перекладу як рівноправного об'єкта транслатології підтверджується на рівні операційних прийомів. Як засвідчує емпіричне дослідження О.Зеєля, внутрішньомовний переклад на Просту мову послуговується тим самим інвентарем мікростратегій, що й міжмовний: експліцитацією (розгортанням імпліцитних значень), реструктуризацією (перебудовою синтаксичної структури), субституцією (заміною одиниць функціональними аналогами), вилученням надлишкових елементів та додаванням пояснювального контексту [14, с. 128]. Специфіка інклюзивного інтралінгвального перекладу полягає не у принципово іншому наборі прийомів, а в радикальнішому їх застосуванні та чіткому підпорядкуванні когнітивним потребам цільової аудиторії [14, с. 135]. Когнітивне підґрунтя цієї радикальності пояснює теорія подвійного кодування [19] та теорія когнітивного навантаження [20], позаяк надмірно ущільнена інформація перевищує можливості робочої пам'яті реципієнта і унеможливлює розуміння навіть за умови формальної мовної компетенції. Відповідно, зменшення «семантичної щільності» є не поступкою «примітивізації», а нейрокогнітивно обґрунтованою умовою ефективної комунікації.

Усна форма інтралінгвального перекладу, досліджена Ю.Рубановські-Паз та ін., розширює дефініцію до сфери живої медіації на підставі того, що синхронний або послідовний переклад у межах однієї мови вимагає одночасного вилучення сенсу та реконфігурації регістру в умовах гострого часового дефіциту [15, с. 145]. Практики свідчать, що «лінгвістична інтерференція» з боку вхідного регістру є складнішою для подолання, ніж при міжмовному перекладі, що остаточно спростовує уявлення про «легкість» внутрішньомовної медіації [15, с. 152].

Синтез проведеного аналізу дозволяє сформулювати таку робочу дефініцію:

Інтралінгвальний переклад в контексті інклюзивної лінгвістики – це методологічно обґрунтований процес семіотичної медіації, що полягає у перекодуванні повідомлення в межах однієї мовної системи через подолання когнітивних, діахронічних, функціональних або культурних бар'єрів, зі збереженням лінгвістичного інваріанту оригіналу та з метою забезпечення права цільової аудиторії на повноцінний і рівноправний доступ до змісту – за умови верифікації результату представниками цієї аудиторії.

Ця дефініція є результатом синтезу чотирьох теоретичних традицій. Від функціонального під-

ходу Х.Фермеєра і К.Норд [17; 18] вона запозичує пріоритет мети (skopos) над формою і принцип ієрархічної лояльності. Від критеріальної теорії К.Зетсен і О.Гілл-Мадсена [6; 7] – концепти деривації та релевантної схожості як легітимізаційний фундамент. Від семантичної концепції О.Гілл-Мадсена [12] – розрізнення між спрощенням як засобом і доступністю як семантичною метою. Від етичної позиції О.Зеєля [11] – лінгвістичний інваріант як демаркаційний критерій та «добре збалансовану рівновагу» як операційний принцип. Партиципативна верифікація долає патерналістську обмеженість попередніх дефініцій, вводячи носія досвіду як необхідного учасника оцінки якості, а не лише як об'єкт турботи.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати кілька узагальнень. Інтралінгвальний переклад є науково легітимним об'єктом перекладознавства, рівноправним інтерлінгвальному як за природою когнітивних процесів, так і за складом застосовуваних мікростратегій; його тривала маргінальність у дисципліні зумовлена не методологічними підставами, а некритичним відтворенням «народних» уявлень. Визначальним критерієм перекладацької ситуації в інклюзивній лінгвістиці є не мовна пара, а тип комунікативного бар'єру та потреба в його усуненні через вербальну трансформацію зі збереженням смислу – що відрізняє переклад від технічних сервісів доступності. Ризик «пан-перекладизму» нейтралізується введенням лінгвістичного інваріанту як чіткого демаркаційного критерію, що водночас захищає теорію інтралінгвального перекладу від звинувачень у легітимізації «примітивізації» мови. Концепт «релевантної схожості» набуває наукової операційності лише в рамках чотирирівневої моделі верифікації, де кожен рівень є необхідним, але не самодостатнім. Нарешті, включення партиципативного виміру в дефініцію є важливим кроком від декларативної до справжньої інклюзії. Практичне значення запропонованої дефініції та верифікаційної моделі полягає в тому, що вони можуть слугувати концептуальним підґрунтям для стандартизації Простої мови (Plain Language) та Легкої мови (Easy Language) в Україні, розробки навчальних програм для інклюзивних перекладачів і фахівців з Easy Language Interpreting, а також для формування правових вимог до мовної доступності офіційних документів у процесі гармонізації з acquis ЄС.

Перспективи подальших досліджень охоплюють емпіричне вивчення мікростратегій на матеріалі українських текстів, кількісну верифікацію запропонованої моделі на різнотипних корпусах, а також розробку стандартів доступної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2025 № 294-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2025-%D1%80#Text (дата звернення: 14.01.2026).

2. Про схвалення рекомендацій щодо викладення інформації суб'єктами владних повноважень у форматах, що забезпечують доступність її сприйняття : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.11.2023 № 1046-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-rekomendatsii-shchodo-vykladennia-informatsii-subiektamy-vladnykh-povnovazhen-s1046-171123 (дата звернення: 30.12.2025).

3. ДСТУ EN 301 549:2022 (EN 301 549 V3.2.1 (2021-03), IDT). Інформаційні технології. Вимоги щодо доступності продуктів та послуг ІКТ. [Чинний від 2022-12-31]. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2022. 158 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_en_301_549_2022_informaciyni_tekhnologii._vimogi_schodo_.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

4. Strategy for the rights of persons with disabilities 2021–2030 : Union of equality / European Commission : Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion. Luxembourg : Publications Office, 2021. URL: https://data.europa.eu/doi/10.2767/31633 (дата звернення: 30.12.2025).

5. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. *On Translation* / ed. by R. A. Brower. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1959. P. 232–239. URL: https://web.stanford.edu/~eckert/PDF/jakobson.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

6. Zethsen K. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta*. 2009. Vol. 54, No. 4. P. 795–812. DOI: https://doi.org/10.7202/038904ar (дата звернення: 14.02.2026).

7. Zethsen K., Hill-Madsen A. Intralingual Translation and Its Place within Translation Studies – A Theoretical Discussion. *Meta*. 2016. Vol. 61, No. 3. P. 692–708. DOI: https://doi.org/10.7202/1039225ar (дата звернення: 14.02.2026).

8. Maaß C., Hansen-Schirra S. Easy Language – Research and Practice. Berlin : Frank & Timme, 2021. 275 p. https://www.researchgate.net/profile/Christiane-Maass/publication/352714329_Easy_Language_Research_Text_and_User_Perspectives_Berlin_Frank_Timme_Easy_-_Plain_-_Accessible/links/60d4c3a7a6fdcca0ddbc0920/Easy-Language-Research-Text-and-User-Perspectives-Berlin-Frank-Timme-Easy-Plain-Accessible.pdf (дата звернення: 14.02.2026).

9. The Routledge Handbook of Intralingual Translation / ed. by L. Pillière, Ö. Berk Albachten. 1st ed. Routledge, 2024. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003188872 (дата звернення: 14.02.2026).

10. Maaß C. Easy Language – Plain Language – Easy Language Plus. Balancing Comprehensibility and Acceptability. Berlin : Frank & Timme, 2020. 240 p. URL: https://www.uni-hildesheim.de/media/fb3/uebersetzung-swissenschaft/Leichte_Sprache_Seite/Publikationen/Easy_-_Plain_-_Easy_Plus/Cover_Easy_Language_-_Plain_Language_-_Easy_Language_Plus.pdf (дата звернення: 12.01.2026).

11. Seel O. I. Intralingual translation, cultural accessibility and the ethics of translation: The Volxbibel as a case study. *Meta*. 2024. Vol. 69, No. 1. P. 89–109. DOI: https://doi.org/10.7202/1113942ar (дата звернення: 12.01.2026).

12. Dam H., Zethsen K. Intralingual translation: Theory meets practice. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 12–30. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.168.01dam (дата звернення: 02.03.2026).

13. Hill-Madsen A. 'Simplification' and 'accessibility' in diaphasic intralingual translation. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 96–117. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.168.05hil (дата звернення: 02.03.2026).

14. Seel O. Comparing micro-strategies in interlingual and plain language intralingual translation. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 118–142. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.168.06see (дата звернення: 02.03.2026).

15. Rubanovsky-Paz J. et al. Easy language interpreting. *Intralingual Translation: Beyond language and text* / ed. by H. Karas, H. Bat-Zeev Shyldkrot. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2026. P. 143–164. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.168.07rub (дата звернення: 02.03.2026).

16. Янченко І. Диференціація форматів спрощення іншомовного тексту в інклюзивній вищій освіті. *Studia methodologica*. 2026. № 61. С. 340–349. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1222.2026-61-27.

17. Nord C. Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained. Manchester : St. Jerome Publishing, 1997. 154 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315760506 (дата звернення: 12.01.2026).

18. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational action / trans. by A. Chesterman. *The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. 4th ed. London ; New York : Routledge, 2021. P. 219–230. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429280641-26 (дата звернення: 12.01.2026).

19. Paivio A. Mental representations: A dual coding approach. Oxford : Oxford University Press, 1990. 322 p. DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195066661.001.0001 (дата звернення: 12.01.2026).

20. Sweller J. Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design. *Learning and Instruction*. 1994. Vol. 4, No. 4. P. 295–312. DOI: https://doi.org/10.1016/0959-4752(94)90003-5 (дата звернення: 12.01.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 5
СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.40

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В РІЗНИХ МОВАХ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ)

FEATURES OF ECONOMIC TERMINOLOGY ACROSS DIFFERENT LANGUAGES: A COMPARATIVE STUDY OF FRENCH AND GERMAN

Благорозумна А.В.,
orcid.org/0009-0001-7934-8231
викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

Кривоніс Д.В.,
orcid.org/0009-0009-8560-4826
викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування
Одеського національного університету імені І.І.Мечникова

У статті проведено комплексне порівняльне дослідження структурно-семантичних та етимологічних характеристик економічної термінології у французькій та німецькій мовах. Актуальність роботи зумовлена необхідністю глибокого лінгвістичного аналізу механізмів формування галузевих терміносистем у контексті глобалізації та інтенсифікації професійної комунікації в межах європейського економічного простору. У роботі здійснюється аналіз економічного дискурсу як динамічної системи, що відображає трансформації соціально-економічної дійсності через специфічні мовні коди романської та германської груп.

У межах дослідження виявлено та обґрунтовано фундаментальну типологічну асиметрію між досліджуваними мовами. Встановлено, що німецька економічна термінологія базується на принципах синтетизму, де домінуючою моделлю номінації є складні слова (Komposita), які забезпечують високу дескриптивну точність та логічну щільність професійного тексту. На противагу цьому, французька терміносистема тяжіє до аналітизму, використовуючи багаточленні субстантивні словосполучення та прийменникові конструкції, що сприяє синтаксичній прозорості, проте вимагає розширеного контексту для однозначної інтерпретації.

У статті проаналізовано стратегії адаптації англомовних запозичень, де виявлено суттєві розбіжності: пуристичний підхід французької лінгвокультури, спрямований на збереження мовної автентичності через державне регулювання, та прагматичний підхід німецької мови, що характеризується високою толерантністю до прямих запозичень та їхньою швидкою морфологічною асиміляцією.

Результати дослідження демонструють, що попри процеси термінологічної конвергенції під впливом наднаціональних інститутів ЄС, обидві мови зберігають унікальні внутрішньомовні механізми розвитку фахової лексики. Наукова новизна роботи полягає у системному зіставленні новітніх економічних термінів сфер фінансових технологій та цифрової економіки. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання в лексикографічній практиці, теорії та практиці галузевого перекладу, а також у викладанні мови професійного спілкування.

Ключові слова: економічна термінологія, порівняльна лінгвістика, німецька мова, французька мова, словотворення, композиція, лінгвістична асиметрія, англізація дискурсу, професійна комунікація.

The article presents a comprehensive comparative study of the structural-semantic and etymological characteristics of economic terminology in French and German. The relevance of the study is determined by the need for an in-depth linguistic analysis of the mechanisms of forming sectoral terminological systems in the context of globalization and the intensification of professional communication within the European economic space. The study analyzes economic discourse as a dynamic system that reflects transformations in socio-economic reality through the specific linguistic codes of the Romance and Germanic language groups.

Within the scope of the research, a fundamental typological asymmetry between the languages under study has been identified and substantiated. It has been established that German economic terminology is based on the principles of synthesis, where the dominant nomination model is compound words (Komposita), providing high descriptive precision and logical density in professional texts. In contrast, the French terminological system leans toward analyticism, employing multi-word nominal phrases and prepositional constructions, which ensure syntactic transparency but require extended context for unambiguous interpretation.

The article also analyzes strategies for adapting English borrowings, revealing significant differences: the purist approach of French linguistic culture, aimed at preserving linguistic authenticity through state regulation, versus the prag-

matic approach of the German language, characterized by a high tolerance for direct borrowings and their rapid morphological assimilation.

The results of the study demonstrate that, despite processes of terminological convergence under the influence of EU supranational institutions, both languages retain unique intralingual mechanisms for the development of professional vocabulary. The scientific novelty of the work lies in the systematic comparison of the latest economic terms in the fields of financial technology and the digital economy. The practical significance of the results lies in their applicability to lexicographical practice, the theory and practice of sectoral translation, and the teaching of professional communication language.

Key words: economic terminology, comparative linguistics, German language, French language, word formation, compounding, linguistic asymmetry, Anglicization of discourse, professional communication.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтеграції світових ринків, що спостерігаються на сучасному етапі розвитку цивілізації, зумовлюють інтенсифікацію міжкультурної та економічної комунікації. У цьому контексті особливої ваги набуває мова професійного спілкування, ядром якої є термінологія. Економічна терміносистема є однією з найбільш динамічних складових лексичного складу будь-якої сучасної мови, оскільки вона миттєво реагує на трансформації у фінансовій, торговельній та соціальній сферах.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого лінгвістичного аналізу механізмів формування та функціонування економічних термінів у типологічно різних мовах – французькій та німецькій. Вибір саме цих мов не є випадковим: вони представляють дві фундаментальні лінгвістичні традиції Європи, кожна з яких має унікальні способи концептуалізації економічної дійсності. Німецька мова з її потужним словотвірним потенціалом та схильністю до утворення складних слів контрастує з французькою мовою, яка традиційно тяжіє до аналітизму, деривації та посідає особливе місце в історії формування міжнародної дипломатичної та фінансової лексики.

Наукове значення роботи полягає у розширенні теоретичних знань про термінологічну номінацію та способи адаптації мовних систем до потреб сучасної економічної науки. Дослідження дозволяє простежити, як внутрішньомовні закони корелюють із зовнішніми екстралінгвістичними чинниками.

Практична важливість дослідження визначається запитами сучасної перекладацької практики, лексикографії та міжнародного бізнесу. Неадекватне розуміння семантичних нюансів економічного терміна може призвести до деформації змісту ділової документації або помилок у юридичних контрактах. Зокрема, у межах Європейського Союзу, де французька та німецька є офіційними робочими мовами, уніфікація та чітке розмежування термінологічних одиниць є запорукою ефективного функціонування єдиного економічного простору.

Таким чином, розгляд особливостей економічної термінології у порівняльному аспекті дозволяє не лише виявити специфіку національних мовних картин світу, а й розробити рекомендації щодо вдосконалення галузевого перекладу та термінологічного нормування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний підґрунтя дослідження економічної термінології спирається на фундаментальні засади загального термінознавства, закладені представниками Віденської школи (Е. Вюстер, Г. Фельбер), які розглядали термін як одиницю з чітко визначеним поняттєвим обсягом. Проте сучасна лінгвістика зміщує акценти з суто прескриптивного підходу до дескриптивного, розглядаючи термінологію як динамічну систему.

У контексті французької лінгвістичної традиції особливої ваги набувають праці Л. Гільбера [7] та А. Рея [10], які досліджували механізми лексичної креативності та неологізації в межах спеціальних мов. Важливим внеском у розуміння структури французьких терміносистем є концепція «термінологічного аналізу» П. Лєрата [9], викладена у праці «Les langues spécialisées». Лєрат наголошує на тому, що економічний термін у французькій мові функціонує не ізольовано, а в тісному зв'язку з синтаксичними структурами та прагматичним контекстом. Окремо варто виділити соціотермінологічний підхід Ф. Годена [6], який дозволяє аналізувати економічну лексику як продукт соціальної взаємодії.

Німецька школа дослідження мов професійного спілкування (Fachsprachenforschung) представлена вагомими розробками Л. Гоффманна [8] та Т. Рольке [11]. Л. Гоффманн у своїх працях обґрунтував структурно-функціональний підхід до аналізу фахових мов, що є критично важливим для розуміння німецької економічної термінології, де панує принцип утворення складних слів (Komposita). Питання словотвірних моделей німецької мови, що лежать в основі термінотворення, детально розроблені у працях В. Фляйшера та І. Барца [4].

Компаративний аспект дослідження німецької та французької терміносистем знаходить відобра-

ження у працях Р. Арнца та Г. Піхта [2]. Зокрема, їхні дослідження в галузі порівняльного термінознавства дозволяють виявити типологічні розбіжності між аналітизмом французької мови та синтетизмом німецької у сфері номінації економічних понять.

Сучасні розвідки також присвячені проблемі англізації економічного дискурсу. Деякі дослідники зазначають, що попри потужний тиск англійської мови як «lingua franca» сучасного бізнесу, французька та німецька мови демонструють різні стратегії адаптації запозичень: від активного калькування та створення національних еквівалентів (у французькій мові під егідою мовної політики) до прямого запозичення з подальшою морфологічною адаптацією (у німецькій).

Попри наявність значного масиву праць, порівняльний аналіз структурно-семантичних особливостей економічної термінології саме у парі «французька – німецька» потребує подальшого уточнення, особливо з огляду на появу нових термінологічних полів (цифрова економіка, криптоактиви, екологічний менеджмент), що й визначає вектор нашого дослідження.

Аналіз сучасного стану термінознавства дозволяє виокремити декілька ключових зон, які залишаються недостатньо висвітленими в науковій літературі та становлять фокус нашого дослідження.

Більшість існуючих компаративних досліджень спираються на класичний термінологічний фонд (банківська справа, бухгалтерський облік). Проте механізми адаптації французької та німецької мов до деривації термінів у сферах fintech, e-commerce та криптовалютних операцій демонструють нові моделі, які ще не пройшли комплексної класифікації. Зокрема, залишається відкритим питання про те, як німецька мова інтегрує складні англомовні запозичення у свої багатокомпонентні композити, порівняно з французькими багаточленними субстантивними словосполученнями.

У французькій лінгвістиці існує значний розрив між офіційними рекомендаціями Комісії зі збагачення французької мови та фактичним використанням термінів у бізнес-середовищі. Питання ефективності «мовного пуризму» у Франції порівняно з більш прагматичним та відкритим до англіцизмів підходом у Німеччині в сегменті економічної комунікації потребує подальшого емпіричного підтвердження.

Недостатньо вивченим залишається аспект «внутрішньої форми» терміна. Тобто, яким чином різні лінгвокультурні коди кодують одне й те саме економічне поняття: через метафоризацію (властиву французькій мові) чи через дескриптивну точність та логічну послідовність компонентів (характерну для німецької).

Відсутність прямих міжмовних паралелей для нових економічних явищ створює лакуни, які заповнюються різними шляхами (калькування, описовий переклад, пряме запозичення). Визначення закономірностей вибору тієї чи іншої стратегії перекладу в парі німецька – французька мова є критично важливим для уніфікації європейського ділового дискурсу.

Саме необхідність розв'язання цих питань, що виникають на перетині структурної лінгвістики, когнітології та практичного термінознавства, зумовлює вибір теми та напрямок нашої статті.

Постановка завдання. Головною метою даної статті є проведення комплексного порівняльно-типологічного аналізу структурно-семантичних та етимологічних особливостей економічної термінології у французькій та німецькій мовах. Ми прагнемо виявити закономірності термінотворення та функціонування економічних номінацій, що зумовлені як внутрішньомовними законами романської та германської груп, так і зовнішніми екстралінгвістичними чинниками сучасної глобалізації.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. проаналізувати морфологічні моделі формування економічних термінів у німецькій мові (акцентуючи на композиції) та у французькій мові (з фокусом на деривації та синтагматичних сполученнях).

2. дослідити семантичну специфіку економічних одиниць, виявивши спільні та відмінні риси в концептуалізації базових економічних категорій у двох мовних системах.

3. з'ясувати роль англомовних запозичень у сучасній французькій та німецькій економічній термінології та порівняти стратегії їхньої адаптації.

4. провести компаративний аналіз на прикладі конкретних термінологічних полів, що дозволить продемонструвати практичне застосування теоретичних висновків.

Виклад основного матеріалу. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що головна відмінність між економічними терміносистемами досліджуваних мов полягає у виборі між синтетизмом (німецька мова) та аналітизмом (французька мова).

У німецькій мові основним механізмом термінотворення є словоскладання. Це дозволяє

створювати надзвичайно точні, хоча й громіздкі структури, де кожен наступний компонент конкретизує значення попереднього.

Термін «Bruttoinlandsprodukt» (ВВП) складається з трьох основ: Brutto (валове), Inland (внутрішнє), Produkt (продукт) [4, с. 112]. Всі логічні зв'язки всередині поняття зафіксовані морфологічно в одному слові.

Німецька економічна мова оперує «ланцюжковими» композитами, які можуть налічувати 4-5 компонентів, як-от Kapitalertragssteuerstatistik (статистика податку на дохід від капіталу) [3, с. 245]. Це забезпечує високу щільність інформації на одиницю тексту.

Французька мова, навпаки, уникає нагромадження морфем у межах одного слова, віддаючи перевагу синтаксичному способу – утворенню термінологічних словосполучень за допомогою прийменників (найчастіше de, à, en).

Аналогом німецького композита Aktiengesellschaft (акціонерне товариство) у французькій мові є структура société anonyme, де уточнення відбувається через прикметник або société par actions (історичний варіант), де зв'язок виражається синтагматично.

Французька термінологія часто будується за моделлю «Іменник + прийменник + Іменник»: chiffre d'affaires (товарообіг), impôt sur le revenu (податок на дохід) [9, с. 94]. Тут спостерігається декомпресія змісту: поняття розгортається у фразу.

Сучасна ера характеризується потужним впливом англійської мови, проте реакції французької та німецької лінгвосистем кардинально різняться:

На державному рівні у Франції (через L'Académie française) активно впроваджуються замінники англіцизмів. Наприклад, замість e-mail рекомендується courriel, замість crowdfunding – financement participatif [5]. Це створює ситуацію диглосії, де в офіційних документах вживається термін-калька, а в усному бізнес-спілкуванні – запозичення.

Німецька мова демонструє високу толерантність до запозичень, легко асимілюючи їх. Англійський корінь просто стає частиною німецького композита: Management-Ebene (рівень менеджменту), Online-Banking-System [8, с. 340]. Це дозволяє мові швидше адаптуватися до технологічних змін, хоча й призводить до насичення тексту так званим «Denglisch».

Одним із найбільш цікавих прикладів розбіжності в концептуалізації є терміни на позначення суб'єктів трудових відносин.

Німецька мова використовує наступну логіку: роботодавець – це той, хто дає роботу (Arbeitgeber), а працівник – той, хто її бере (Arbeitnehmer). Це відображає глибоку етичну та соціальну конотацію німецької економічної культури, де праця розглядається як ресурс, що розподіляється [11, с. 115].

Французька мова натомість фокусується на функціональному та фінансовому аспекті. Employeur – той, хто наймає (використовує), а salarié – той, хто отримує заробітну плату (salaire). Чітко простежується договірний характер відносин [6, с. 142].

З появою таких явищ як blockchain, mining, fintech, обидві мови зіткнулися з проблемою відсутності власних лексем.

Німецька мова реагує шляхом створення «гібридних композитів»: Blockchain-Technologie, Kryptowährungsmarkt.

Французька мова намагається знайти автентичні замінники через дескрипцію: для blockchain пропонується chaîne de blocs, хоча в реальному бізнес-дискурсі англіцизм залишається домінуючим. Це створює термінологічну варіативність, яка є специфічною рисою сучасної французької економічної мови.

Важливою рисою економічної термінології є не лише окремі слова, а й те, як вони групуються в реченнях.

Для німецьких фахових текстів характерне надмірне вживання іменників на місці дієслів. Замість того щоб сказати «ціни зросли», німецький економіст напише: Ein Anstieg der Preise ist zu verzeichnen (Відзначається зростання цін) [4, с. 156]. Це веде до створення складних термінологічних конструкцій, де термін-композит стає ядром речення. Це забезпечує тексту високу ступінь абстракції та об'єктивності.

Французька економічна мова, попри свою термінологічну насиченість, намагається зберігати глагольність (вербальність): L'entreprise augmente ses investissements afin de stimuler la croissance et de réduire les coûts de production. Вона уникає надмірної номіналізації, що робить французькі економічні тексти більш динамічними.

Оскільки і Франція, і Німеччина є ключовими гравцями Європейського Союзу, велика частина їхньої сучасної економічної термінології формується в Брюсселі. Це призводить до явища термінологічної конвергенції.

Багато термінів створюються паралельно як еквіваленти англійських прототипів. Наприклад, англійське sustainable development перетворюється на німецьке nachhaltige Entwicklung та французьке développement durable.

У цьому процесі німецька мова часто виявляється більш гнучкою, створюючи нові корені, тоді як французька ретельно підбирає слова, що відповідають традиціям «чистоти мови», навіть якщо це призводить до довших і складніших багаточленних назв.

Висновки. Проведене порівняльно-типологічне дослідження економічної термінології у французькій та німецькій мовах дозволяє сформулювати низку узагальнювальних висновків, що мають значення для сучасної лінгвістики та перекладознавства.

По-перше, підтверджено фундаментальну структурну асиметрію між двома терміносистемами. Німецька мова демонструє високу життєздатність синтетичних моделей, де основним інструментом номінації є складні слова (Komposita). Це забезпечує економічному дискурсу німецької мови термінологічну щільність та експліцитність логічних зв'язків. Натомість французька мова реалізує свій потенціал через аналітичні структури та розгорнуті субстантивні словосполучення, що зумовлює більшу синтаксичну гнучкість, але вимагає додаткових засобів для делімітації терміна в тексті.

По-друге, аналіз стратегій адаптації англомовних запозичень показав, що попри спільний тиск англійської мови як *lingua franca*, досліджувані мови демонструють різні рівні імунітету. Французька мова, підтримувана державними інститутами, активно чинить опір прямим запозиченням через механізми термінологічного заміщення, тоді як німецька мова інтегрує англіцизми на морфологічному рівні, що робить її економічний лексикон більш динамічним, але менш гомогенним.

Практична цінність роботи полягає в тому, що виявлені структурні та семантичні закономірності можуть стати основою для створення спеціалізованих двомовних словників нового покоління, а також для розробки алгоритмів машинного перекладу фахових текстів, які б враховували специфіку номінації в кожній із мов.

Науковий пошук у даному напрямку може бути продовжений у кількох площинах:

1. Детальне вивчення вузькоспеціалізованих галузей, таких як термінологія екологічного менеджменту або квантових фінансів, де номінаційні процеси лише починають стабілізуватися.

2. Використання великих масивів даних для статистичного аналізу частотності вживання національних термінів порівняно з їхніми англомовними еквівалентами в реальному узусі.

3. Дослідження сприйняття складних термінів-композитів та багаточленних словосполучень фахівцями галузі, що дозволить оцінити когнітивну ефективність різних моделей термінотворення.

4. Вивчення того, як великі мовні моделі впливають на уніфікацію або, навпаки, на деформацію національних економічних терміносистем.

Таким чином, порівняльне термінознавство залишається відкритою системою, що потребує постійного моніторингу у зв'язку з безперервною еволюцією світової економіки та засобів її лінгвістичного вираження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Arntz R., Picht H., Mayer F. Einführung in die Terminologiearbeit. 7. Aufl. Hildesheim: Georg Olms Verlag, 2014. 332 s.
3. Duden: Wirtschaft von A bis Z. 6. Aufl. Mannheim: Bibliographisches Institut, 2016. 512 s.
4. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. 4. Aufl. Berlin : De Gruyter, 2012. 484 s.
5. FranceTerme: culture et communication. URL: http://www.culture.fr/franceterme (дата звернення: 01.02.2026).
6. Gaudin F. Socioterminologie : une approche sociolinguistique de la terminologie. Bruxelles : Duculot, 2003. 286 p.
7. Guilbert L. La créativité lexicale. Paris : Larousse, 1975. 285 p.
8. Hoffmann L. Fachsprachen : ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung. Berlin : de Gruyter, 1998. 960 s.
9. Lerat P. Les langues spécialisées. Paris : PUF, 1995. 201 p.
10. Rey A. La terminologie : noms et notions. Paris : PUF, 1992. 127 p.
11. Roelcke T. Fachsprachen. 3. Aufl. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. 269 s.
12. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre. 3. Aufl. Wien : Springer, 1991. 239 s.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’42:81’42:82.09-3:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.41

МІФОЛОГІЧНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МОВНОЇ ГРИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

MYTHOLOGICAL INTERTEXTUALITY IN THE CONTEXT OF POSTMODERN LANGUAGE GAME: LINGUOCULTURAL DIMENSION

Кириченко І.С.,
orcid.org/0009-0004-3587-5939
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету

Ситенька О.В.,
orcid.org/0009-0004-7000-8910
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджується феномен міфологічної інтертекстуальності в контексті постмодерністської мовної гри з позицій лінгвокультурології. Особлива увага приділяється тому, як традиційні міфологічні структури трансформуються в сучасному художньому дискурсі під впливом постмодерністської естетики, що характеризується інтертекстуальністю, іронічністю, пародійністю та множинністю смислів. Розглядається механізм переосмислення міфу як культурного коду, який у постмодерністському тексті втрачає статус сакральної й стабільної системи пояснення світу та натомість набуває функції елемента мовної гри.

У роботі проаналізовано теоретичні підходи до інтертекстуальності (Ю. Крістева), семіотики культури (Ю. Лотман), концепції міфу як вторинної знакової системи (Р. Барт), а також постмодерністські ідеї деконструкції та недовіри до «великих наративів» (Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар). Встановлено, що міфологічна інтертекстуальність функціонує як механізм трансформації культурної пам’яті, забезпечуючи переосмислення архетипних образів у нових текстових умовах.

Практична частина дослідження базується на аналізі англомовної постмодерністської прози (Д. Бартельмі, Дж. Барнс, С. Рушді, Г. Кук), у якій виявлено різні типи міфологічної трансформації: семантичну інверсію сакральних образів, іронічну деконструкцію біблійних наративів, пародійне переосмислення міфологем та створення авторських неоміфологічних моделей. Зокрема, показано, що образ Священного Грааля у Бартельмі зазнає радикальної десакралізації, а біблійний Ной у Барнса постає як об’єкт критичної й іронічної переоцінки. Окремо проаналізовано функціонування новітніх міфопоетичних конструкцій, таких як Океан потоків історій у романі С. Рушді, який моделює відкриту систему смислотворення та демонструє постмодерністське уявлення про текст як динамічний процес.

Доведено, що міфологічна інтертекстуальність у постмодернізмі виступає не лише засобом художньої експресії, а й інструментом культурної критики та переосмислення традиційних моделей реальності. Зроблено висновок, що міфологічна інтертекстуальність є ключовим механізмом постмодерністської мовної гри, який забезпечує деконструкцію канонічних смислів, генерацію нових інтерпретаційних моделей і формування альтернативних культурних світів.

Ключові слова: міфологічна інтертекстуальність, постмодернізм, мовна гра, лінгвокультурологія, деконструкція, міф, інтертекстуальність.

The article examines mythological intertextuality within postmodern language play from a linguocultural perspective. Particular attention is given to the transformation of traditional mythological structures in contemporary literary discourse under the influence of postmodern aesthetics, characterized by intertextuality, irony, parody, and the plurality of meanings. Myth is considered as a cultural code that, within postmodern texts, loses its status as a stable and sacred explanatory system and instead functions as an element of linguistic and semantic play.

The study draws on theoretical frameworks of intertextuality (J. Kristeva), cultural semiotics (Yu. Lotman), myth as a secondary sign system (R. Barthes), as well as poststructuralist and postmodern concepts of deconstruction and skepticism toward “grand narratives” (J. Derrida, J.-F. Lyotard). It is demonstrated that mythological intertextuality operates as a mechanism for the transformation of cultural memory, enabling the reinterpretation of archetypal images within new textual environments.

The empirical analysis focuses on English-language postmodern prose (D. Barthelme, J. Barnes, S. Rushdie, H. Cook), revealing different strategies of myth transformation, including semantic inversion of sacred symbols, ironic deconstruction of biblical narratives, parodic reinterpretation of mythological motifs, and the creation of authorial neo-mythological constructs. In particular, Barthelme’s reinterpretation of the Holy Grail demonstrates radical desacralization, while Barnes’s depiction of Noah introduces an ironic and critical reframing of the biblical narrative. Special attention is paid to new mythopoetic models such as the Ocean of Streams of Story in Salman Rushdie’s novel, which represents an open system of meaning production and reflects the postmodern understanding of text as a dynamic and evolving process.

The analysis shows that mythological intertextuality in postmodern literature functions not only as an artistic device but also as a form of cultural critique and a means of rethinking traditional models of reality. The study concludes that mytho-

logical intertextuality is a key mechanism of postmodern linguistic play, enabling the deconstruction of canonical meanings, the generation of alternative interpretative frameworks, and the construction of new cultural worlds.

Key words: mythological intertextuality, postmodernism, language play, linguoculturology, deconstruction, myth, intertextuality.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці художній текст розглядається як складна лінгвокультурна система, у межах якої мова виконує не лише комунікативну, а й культуротворчу функцію, беручи участь у формуванні нових смислів, моделей ідентичності та способів репрезентації дійсності [1, с. 24; 2, с. 115]. У цьому контексті особливої ваги набуває постмодерністська проза, якій властиве поєднання інтертекстуальності, мовної гри та поліфонічної організації тексту, а також активне використання іронії, пародійності, стилістичної змішаності й прецедентних культурних елементів [3, с. 66; 4, с. 52].

Одним із продуктивних механізмів постмодерністського текстотворення виступає міфологічна інтертекстуальність, яка забезпечує включення сучасного художнього дискурсу до простору культурної пам'яті через актуалізацію міфологічних образів, сюжетних структур і архетипних моделей мислення [5, с. 33]. Через залучення міфологем та архетипних структур у новий текстовий простір міфологічна інтертекстуальність трансформує стабільні культурні коди на динамічні елементи мовної гри. У процесі постмодерної текстової взаємодії міф утрачає функцію універсального пояснювального механізму й натомість починає виконувати роль елемента ігрової семантичної структури. Він стає засобом експериментування зі значеннями, у межах якого автор може варіювати культурні коди, створюючи нові інтерпретаційні сценарії [6, с. 37; 7, с. 51]. Саме завдяки цьому міфологічна інтертекстуальність набуває особливого значення в контексті постмодерністської мовної гри.

Аналіз міфологічних алюзій у постмодерністському тексті тісно пов'язаний із механізмами іронічного цитування та жанрового зміщення, які сприяють руйнуванню стабільних культурних ієрархій. У таких умовах міфологічний матеріал використовується не для відтворення традиційного змісту, а для його проблематизації через пародію, стилістичну контамінацію та множинність інтерпретацій [8, с. 441; 9, с. 278; 10, с. 89]. У такому контексті мовна гра постає не лише як форма художнього експерименту, а і як спосіб лінгвокультурологічної перебудови тексту [7, с. 54; 6, с. 41].

Попри значну кількість праць, присвячених інтертекстуальності, постмодерністській поетиці та лінгвокультурології, проблема функціонування міфологічної інтертекстуальності саме як інструмента постмодерністської мовної гри залишається недостатньо систематизованою. Особливої уваги потребує аналіз мовних механізмів трансформації міфологем, створення авторських міфологічних образів, моделювання альтернативних текстових світів та їх ролі у формуванні нових культурних смислів у сучасному художньому дискурсі [11, с. 214; 5, с. 34]. Саме це зумовлює **актуальність** дослідження та необхідність комплексного лінгвокультурологічного підходу до вивчення міфологічної інтертекстуальності як важливого механізму постмодерністської текстової гри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне осмислення міфологічної інтертекстуальності формується на перетині кількох наукових напрямів – лінгвістики тексту, семіотики, лінгвокультурології, постструктуралізму та постмодерністської поетики. Саме міждисциплінарний характер проблеми зумовлює її складність і водночас продуктивність для сучасних гуманітарних студій, оскільки міфологічна інтертекстуальність пов'язана як із текстотворенням, так і з процесами культурного переозначення, трансформації смислів і деконструкції усталених моделей сприйняття реальності [8, с. 441].

Однією з базових категорій дослідження є поняття інтертекстуальності, введене Ю. Крістевою на основі переосмислення бахтінської концепції діалогізму. Дослідниця розглядала текст як «мозаїку цитат», у якій кожен новий текст формується через інкорпорацію, переосмислення та трансформацію попередніх дискурсів [4, с. 34]. Інтертекстуальність у цьому розумінні передбачає не механічне цитування, а активну взаємодію текстів на рівні культурних кодів і семантичних структур. У постмодерністському письмі це означає відмову від уявлення про текст як автономну одиницю та перехід до розуміння його як відкритої системи, де значення існує лише у взаємозв'язку з іншими текстами.

У такому контексті особливого значення набуває бахтінська концепція поліфонії та карнавалізації, яка пояснює взаємодію різнорідних дискурсів у постмодерністському тексті. Поліфонічний текст передбачає співіснування множинних голосів без домінування авторської істини [9, с. 18], що особливо важливо для постмодерністської прози. Карнавалізація забезпечує перевертання ієрархій: сакральне поєднується з профанним,

високе – з буденним, канонічне – з пародійним [9, с. 122]. Саме завдяки цьому міфологічний сюжет перестає бути каноном і стає об'єктом іронічного переосмислення [3, с. 45; 8, с. 442].

Логічним продовженням такого підходу є концепція Р. Барта, який розглядає міф як вторинну знакову систему, у якій первинний культурний знак набуває додаткового ідеологічного навантаження [2, с. 109]. У цій перспективі міфологічні структури перестають бути нейтральними описами реальності й постають як механізми символічного конструювання та легітимації певних моделей світу. Це особливо важливо для аналізу постмодерністської прози, де автори не просто цитують міфологічні образи, а деконструюють їхню ідеологічну та культурну заданість, демонструючи умовність будь-якої «природної» істини.

З позиції семіотики культури художній текст функціонує як система вторинного моделювання реальності, у якій смисли виникають не як безпосереднє відображення дійсності, а як результат взаємодії різних культурних кодів [1, с. 24]. Саме перетин цих кодів забезпечує появу багаторівневих значень і відкритість тексту до нових інтерпретацій. Для дослідження постмодерністської мовної гри особливо важливою є ідея тексту як генератора нових смислів, що виникають у процесі семіотичної взаємодії культурних систем [1, с. 25]. Це пояснює, чому міфологічна інтертекстуальність у постмодерністському романі функціонує не лише як звернення до традиції, а й як інструмент створення альтернативних смислів, які нерідко суперечать вихідним міфологічним моделям, запозиченим авторами з культурної пам'яті [8, с. 446].

Ця ідея знаходить підтвердження й у межах постмодерністської поетики Так, Л. Гатчен визначає іронію, пародію та historiographic metafiction як ключові механізми постмодерного письма. На її думку, постмодернізм не відтворює минуле, а вступає з ним у критичний діалог, використовуючи інтертекстуальність як спосіб проблематизації історичної та культурної пам'яті [3, с. 83]. Іронічно переосмислюючи міфологічні тексти, постмодерністські твори демонструють умовність будь-якої авторитетної істини та стають художнім простором для нових інтерпретацій.

У концепції «подвійного кодування» У. Еко наголошується на здатності постмодерністського тексту функціонувати одночасно на кількох рівнях сприйняття [12, с. 67]. Твір звертається як до читача, що сприймає сюжет поверхово, так і до реципієнта, здатного розпізнати приховані цитати, алюзії та культурні сигнали. Міфологічна інтертекстуальність як раз і забезпечує таку багаторівневу організацію тексту: знайомий сюжет залишається впізнаваним, але його структура зазнає навмисної деформації [5, с. 34]. У результаті виникає ефект семантичного розриву між очікуваним і запропонованим, що й становить основу постмодерністської мовної гри.

Філософське підґрунтя деконструкції усталених міфологічних наративів формують праці Ж. Дерріди та Ж.-Ф. Ліотара. Жак Дерріда у своїй концепції деконструкції доводив, що жоден текст не має остаточного значення, оскільки смисл завжди відкладається у процесі нескінченного співвіднесення знаків [10, с. 212]. Це означає, що будь-який канонічний міф або культурний наратив може бути прочитаний інакше, оскільки його значення не є фіксованим. Жан-Франсуа Ліотар, своєю чергою, визначав постмодернізм як «недовіру до великих наративів» – універсальних пояснювальних систем, що претендують на абсолютну істину [6, с. 15]. Міф, історія, релігія, культурна традиція постають у такому підході як тексти, що можуть бути піддані сумніву, іронічному перегляду та семантичному перевизначенню.

У вітчизняному мовознавстві важливими є праці Н. П. Ізотової, яка розглядає постмодерністську мовну гру як фундаментальний принцип організації художнього тексту. Дослідниця підкреслює, що гра реалізується через навмисне порушення очікуваної логіки сприйняття, семантичну нестабільність, стилістичну гібридизацію та множинність інтерпретацій [7, с. 49]. Значення в такому тексті не закріплюється остаточно, а постійно зміщується залежно від контексту, інтонації, жанрового регістру та інтертекстуального оточення. Особливо продуктивною така стратегія є у роботі з міфологічним матеріалом, де знайомий образ або сюжет може функціонувати одночасно як цитата, іронія, пародія й критичний коментар до самого себе.

У дослідженнях О. Ситенької міфологічні структури розглядаються як такі, що входять у взаємодію з художнім текстом, утворюючи нові семантичні конфігурації, які не зводяться до простого відтворення першоджерела. У цьому процесі відбувається формування розширеного смислового простору, де міф функціонує як відкрита модель для конструювання альтернативних наративних реальностей та текстових смислів [5, с. 35].

Значний внесок у дослідження міфологічної інтертекстуальності здійснила О. В. Ситенька, яка аналізує функціонування міфологем, архетипних образів, прецедентних імен та можливих

світів тексту в англомовній постмодерністській прозі. Дослідниця визначає міфологічну інтертекстуальність як поєднання тексту міфу з новим художнім текстом, унаслідок чого виникає якісно новий смисловий простір, що не зводиться до простої суми першоджерела й нової інтерпретації [5, с. 34]. Важливим є також підхід до тексту як до множини можливих світів, у межах яких міфологічні елементи можуть конструювати альтернативні версії культурної реальності. Такий підхід дозволяє пояснити появу псевдоміфологічних і неоміфологічних моделей, що вступають у взаємодію або конфлікт із традиційними канонічними структурами [8, с. 446]. Саме через такі образи постмодерністський текст створює нові варіанти культурної реальності, що вступають у полеміку з канонічними моделями.

У постмодерному художньому дискурсі культурні образи функціонують як елементи гри з ідентичностями та дискурсами влади, у межах якої відбувається руйнування усталених схем репрезентації реальності. Така стратегія передбачає переосмислення культурних "масок" як рухомих і змінних конструкцій [11, с. 73]. Постмодернізм функціонує через деміфологізацію усталених культурних схем і руйнування авторитетних форм репрезентації реальності. У цьому контексті гра з міфологічними образами стає не лише естетичним прийомом, а способом культурної критики, спрямованої на викриття прихованих механізмів влади, закріплених у мові.

Отже, сучасні дослідження демонструють, що міфологічна інтертекстуальність є не лише формою культурного цитування, а потужним механізмом постмодерністської мовної гри, через який здійснюється експеримент із культурними смислами, деконструкція загальноприйнятих наративів і переосмислення традиційних моделей репрезентації реальності. Водночас проблема функціонування міфологічної інтертекстуальності саме як лінгвостилістичного інструмента смислової трансформації та створення альтернативних текстових світів потребує подальшого комплексного аналізу, що й визначає **наукову новизну** цього дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний лінгвокультурологічний аналіз міфологічної інтертекстуальності як ключового механізму постмодерністської мовної гри в англомовній художній прозі, а також виявлення способів трансформації традиційних міфологічних структур у сучасному постмодерністському дискурсі, їх функціонування як засобу деконструкції культурних смислів і створення нових інтерпретаційних моделей.

Досягнення поставленої мети вимагає розв'язання наступних завдань: 1) розкрити теоретичні засади дослідження міфологічної інтертекстуальності в контексті постмодернізму та лінгвокультурології; 2) уточнити поняття «міф», «інтертекстуальність» і «мовна гра» в межах постструктуралістської та постмодерністської парадигм; 3) виявити основні механізми трансформації міфологічних образів і сюжетів у постмодерністському художньому тексті; 4) проаналізувати функціонування міфологічної інтертекстуальності як засобу деконструкції сакральних і канонічних наративів; 5) дослідити роль мовної гри у процесі семантичного переосмислення міфологем у постмодерністській прозі; 6) встановити специфіку створення авторських неоміфологічних моделей як форми переосмислення культурної реальності; 7) проаналізувати приклади реалізації міфологічної інтертекстуальності в англомовних постмодерністських творах і визначити їхні функціональні особливості; 8) узагальнити результати дослідження та визначити роль міфологічної інтертекстуальності як інструмента лінгвокультурологічного моделювання художнього дискурсу постмодернізму.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція міфологічних структур у постмодерністський художній текст призводить до їхньої смислової трансформації, коли традиційна міфологічна картина світу переосмислюється в межах нової постмодерної оптики. У такому контексті зміна семіотичного та культурного оточення сприяє перебудові значень міфологем, що функціонують у художньому дискурсі як рухомі, змінні та контекстно залежні одиниці [1, с. 45; 4, с. 66; 8, с. 441].

Так, у творі Дональда Бартельмі "The King" («Король») перенесення персонажів з міфів про *Священний грааль* в Британію часів Другої світової війни сприяє переосмисленню кельтського міфологічного образу *Граалю*:

*"**The Grail** is that which will end the war with a victory for the right […] Therefore it follows that it is a weapon of some kind, a superweapon… A bomb, I think. A really horrible bomb. One more horrible and powerful and despicable than any bomb ever made before. Capable of unparalleled destruction and the most hideous effect on human life."* [13, p.76]

У традиційній кельтсько-християнській моделі Грааль постає сакралізованим об'єктом із функціями духовного порятунку та ініціації. Він описується в міфах як багатозначний символ, природа якого залишається невизначеною та варі-

ативною. Поява Граалю пов'язується з умовами моральної та духовної «готовності» того, кому він явиться сам, або хто його знайде. Це підкреслює його статус як недосяжного сакрального об'єкта. У різних версіях міфу він може набувати змінних форм, що свідчить про його нестабільність, змінність як культурного знака [14, с. 89; 15, с. 214]. Натомість у постмодерністській інтерпретації Дональда Бартельмі цей образ зазнає радикальної семантичної інверсії за рахунок використання гіперболізованих характеристик руйнівної сили та оцінних епітетів, що разом створює ефект семантичного зсуву, у якому сакральний артефакт трансформується у технологізований об'єкт руйнування. Така трансформація демонструє характерні для постмодернізму стратегію руйнування стабільних аксіологічних координат та критику священного як усталеної культурної константи [2, с. 142; 3, с. 33; 6, с. 74].

Подібних ігрових трансормацій зазнає й міфологема *Ной*, яка при її перенесенні з християнського міфу про Ноєв Ковчег у роман Джуліана Барнса "A History of the World in 10 ½ Chapters" ("Історія світу в 10 ½ розділах") в контекст постмодерністського роману виявляє концептуальну різницю між втіленням образу Ноя у біблійних міфах та в творі, наприклад:

Noah *was a monster, a puffed-up patriarch who spent half of his day grovelling to his God and the other half taking it out on us. He had a gopher-wood stave with which…well, some of the animals carry the stripes to this day.* [16, p.12]

Зміщення перспективи оповіді у романі Джуліана Барнса реалізується через введення альтернативного наратора – шашеля, який не належить до традиційної авторитетної наративної інстанції. Така зміна фокалізації дозволяє деконструювати канонічну біблійну версію історії Потопу та репрезентувати її як дискурсивно зумовлену, а не абсолютну істину. Події подаються з позиції маргінального, «неавторитетного» свідка, що створює ефект іронічного переосмислення сакрального сюжету та відповідає постмодерністській стратегії руйнування великих наративів [10, с. 58; 9, с. 121].

Особливо показовою є номінація *monster*, яка руйнує традиційний біблійний образ Ноя як праведника й обранця Бога. У межах християнського міфу Ной постає рятівником людства та носієм божественної волі [17, с. 301], натомість у романі він визначається через різко негативну, демонізовану характеристику. Така лексична інверсія спричиняє десакралізацію образу та переводить його з площини агіографічного наративу в площину критичного гротеску. Епітет *puffed-up patriarch* додатково підсилює іронічне зниження образу. Лексема *patriarch*, яка в біблійному контексті має сакрально-авторитетне значення, поєднується з розмовно-оцінним означенням *puffed-up*, що актуалізує конотації самозакоханості, пихатості та моральної самовпевненості. У результаті патріарх з духовного провідника перетворюється на карикатурну фігуру владного тирана. Дієслово *grovelling* також змінює традиційне сприйняття релігійної побожності. Якщо в канонічному дискурсі поклоніння Богові осмислюється як праведність і смирення, то тут воно набуває значення принизливого плазування, що позбавляє релігійний акт духовної величі. Водночас фраза *taking it out on us* переносить акцент із сакральної місії Ноя на його жорстокість щодо тварин, створюючи образ деспотичного господаря, який компенсує власне приниження насильством над слабшими.

Символічно переосмислюється й традиційний атрибут Ноя – *gopher-wood stave*. У біблійній традиції дерево гофер пов'язане з побудовою Ковчега та спасінням життя, однак у романі посох із цього дерева перетворюється на інструмент фізичного покарання. Іронічна ремарка *some of the animals carry the stripes to this day* імпліцитно наголошує факт побиття тварин Ноєм і створює псевдоісторичне пояснення походження їх смугастого забарвлення, що одночасно виконує функцію гротескної деміфологізації біблійного сюжету. Таким чином, через стилістичне зниження, негативно марковану лексику та семантичну інверсію Джуліан Барнс послідовно руйнує агіографічний канон праведника. Образ Ноя втрачає сакралізований статус і постає як об'єкт іронічної критики, що дозволяє автору підважити авторитетність біблійного наративу та спонукати читача до критичного переосмислення канонічного релігійного тексту [3, с. 97].

Ігрове іронічне переосмилення образу Ноя у творі йде ще далі, коли наратор розповідає про неймовірний апетит Ноя та його рідних, які замість захисту та збереження таврин на ковчезі починають їх їсти, наприклад:

And you can't imagine what richness of wildlife ***Noah*** *deprived you of. Or rather, you can, because that's precisely what you do: you imagine it. All those mythical beasts your poets dreamed up in former centuries: you assume that they were either knowingly invented, or else they were alarmist descriptions of animals half-glimpsed in the forest? I'm afraid the explanation's more simple:* ***Noah*** *and his tribe scoffed them.* [16, p.14]

У цьому фрагменті Джуліан Барнс здійснює радикальне переосмислення біблійного образу Ноя через створення квазіетіологічної моделі походження міфологічних істот. Замість традиційного уявлення про міфічних звірів як продукт колективної уяви, символічного мислення або фольклорної традиції, оповідач пропонує іронічно знижену версію їхнього зникнення: вони були просто з'їдені Ноєм та його родиною. Така інтерпретація переводить сакральний біблійний сюжет у площину побутового гротеску та руйнує канонічну модель сприйняття праведника як спасителя творіння.

Особливу роль у створенні цього ефекту відіграє дієслово *scoff*, яке належить до розмовно-зниженої лексики та має конотації ненаситного, грубого споживання їжі. Його використання щодо Ноя та його родини формує образ не біблійних обранців, а примітивної, майже варварської спільноти, що підкреслюється також номінацією *tribe*. На відміну від нейтрального *family*, ця лексема актуалізує асоціації з архаїчністю, дикістю та доцивілізаційною поведінкою, що суперечить традиційному сакралізованому образу патріарха. Перифраза *richness of wildlife* розширює значення втрати від індивідуального вчинку до масштабної культурної катастрофи, де Ной постає не рятівником живого світу, а його руйнівником. Водночас словосполучення *mythical beasts* поєднує реальне й уявне, дозволяючи автору створити альтернативний міф походження міфологічних істот.

Таким чином, відбувається подвійний процес: деміфологізація біблійного сюжету через його профанізацію та одночасна ре-міфологізація через формування нового авторського пояснювального наративу. Отже, завдяки зміні оповідного центру, стилістичному зниженню та семантичній інверсії образ Ноя у романі зазнає послідовної негативізації. Така деконструкція не лише підриває авторитетність біблійного наративу, а й реалізує типову для постмодернізму недовіру до великих сакральних історій, спонукаючи читача до критичного переосмислення канонічних текстів [3, с. 101; 10, с. 63].

Хоча постмодерністські твори здебільшого фокусуються на іронічному переосмисленні міфологічних образів та сюжетів, часто трапляються й випадки, коли відомі образи з міфів вплітаються в твори лише задля того, щоб у типовій для авторів-постмодерністів ігровій манері заплутати читача, змусити розгадувати авторські загадки та намагатись осягнути можливі приховані сенси. Так, в оповіданні Хью Кука "Succubus Story" ("Історія суккуба") міфічна істота, а саме суккуб, використовує моржа на аутсорсингу, наприклад:

*"Yes," she said. "That's right. **A succubus**. And all I want is just one drop of your blood."*

"And you'll show up in my bedroom," said Paul.

*"Yes," said **Veronella**. "Tonight. I'll be there when you get home."*

*<…> **"Veronella**?" said Paul.*

"Yes," said a deep voice from the bedroom.

Paul pushed open the door, and there on his bed was a walrus, tusked, wrinkled, smelling of the sea. Obviously male.

"What the hell!" said Paul. "What have you done with Veronella?"

"What's your problem?" said the walrus. "Haven't you ever heard of outsourcing before?" [18, p.1]

Жінка на ім'я Веронелла відверто каже, що вона демон, суккуб (*That's right. A succubus*), магічна істота, що п'є кров (*And all I want is just one drop of your blood*). В арабських міфах суккуби таким чином висмоктували з людини енергію [17, p. 398]. Інший персонаж оповідання, сучасний чоловік на ім'я Пол не боїться суккуба, навіть більше, він запрошує Веронеллу до себе на інтимний вечір (*And you'll show up in my bedroom*). Проте, коли Пол повертається додому замість жінки-суккуба в спальні на Пола чекає справжній морж – з бивнями, зморшкуватий, із запахом моря (*tusked, wrinkled, smelling of the sea*), та ще й чоловічої статі (*obviously male*). Коли Пол запитує про Веронеллу, морж жартівливо відповідає йому риторичним запитанням про аутсорсинг (*Haven't you ever heard of outsourcing before?*), тобто передачу компанією певних бізнес-функцій підряднику з метою оптимізації бізнес-процесів. Таким чином, використання міфологічного персонажа в поєднанні з сучасним побутовим контекстом створює ефект семантичного зіткнення високого та низького регістрів, що підсилює комічний і сатиричний потенціал тексту та актуалізує критику сучасних соціально-економічних практик через міфологічну оптику.

Особливим видом ігрового перетлумачення міфлогічного матеріалу в постмодерністських творах можна вважати створення авторами власних образів, які можуть як мімікрувати під вже існуючі міфологеми, так і бути абсолютно новітніми та творчими, тобто такими, що «втілюють авторське міфопоетичне осмислення дійсності» [8, с. 442]. Одним із таких образів є *Океан потоків історій* з роману Салмана Рушді "Haroun and the Sea of Stories" ("Харун і море історій"):

He looked into the water and saw that it was made up of a thousand thousand thousand and one different currents, each one a different colour, weaving

in and out of one another like a liquid tapestry of breathtaking complexity; and Iff explained that these were the streams of story, that each coloured strand represented and contained a single tale. Different parts of ***the Ocean*** *contained different sorts of stories, and as all the stories that had ever been told and many more that were still in the process of being invented could be found here,* ***the Ocean of the Streams of Story*** *was in fact the biggest library in the universe. And because the stories were held here in fluid form, they retained the ability to change, to become new versions of themselves, to join up with other stories and so become yet other stories; so that unlike a library of books,* ***the Ocean of the Streams of Story*** *was much more than a storeroom of yarns. It was not dead but alive.* [19, p.127]

Океан оповідей у романі вибудовується як майже безмежна система, що підсилюється гіперболізованим образом множинності потоків – «a thousand thousand thousand and one different currents». Така надмірність кількісних параметрів не лише створює ефект безмежності, а й моделює уявлення про текст як про відкриту, незавершену структуру, характерну для постмодерністської естетики [12, с. 67; 1, с. 130].

Візуальна метафора океану як «a liquid tapestry of breathtaking complexity» актуалізує семіотичне зближення природної стихії з артефактом культури, зокрема тканим гобеленом, що дозволяє інтерпретувати Океан як результат складного процесу культурного плетива смислів. У цьому контексті кожна «кольорова нитка» («each coloured strand represented and contained a single tale») виступає як окрема наративна одиниця, інтегрована в загальну систему тексту.

Оскільки Океан акумулює як уже наративізовані історії («all the stories that had ever been told»), так і потенційні, ще не реалізовані оповіді («many more that were still in the process of being invented could be found here»), він функціонує як модель тотальної інтертекстуальності, яку можна інтерпретувати як «метабібліотеку» світових наративів [3, с. 125; 4, с.66]. У цьому сенсі образ Океану наближається до концептуальної моделі універсального архіву культури. Водночас у тексті чітко підкреслюється його відмінність від традиційної бібліотеки – «much more than a storeroom of yarns», що дозволяє переосмислити саму природу збереження знання. На відміну від фіксованих текстів, оповіді в Океані існують у «fluid form», тобто в динамічному, плинному стані, що забезпечує їхню здатність до трансформації та рекомбінації. Така «рідка» онтологія наративу актуалізує постмодерністське уявлення про текст як процес, а не як завершений продукт: історії здатні змінюватися, утворювати нові версії та вступати у взаємодію одна з одною («to become new versions of themselves, to join up with other stories and so become yet other stories»).

Фінальне протиставлення – «It was not dead but alive» – виводить Океан у площину міфопоетичної моделі живого тексту, де письмо постає як органічна система, що постійно відтворює та модифікує власні смисли. Така концепція корелює з міфологічними уявленнями про воду як першоелемент життя та носій безперервної трансформації культурних форм [14, с. 189; 5, с. 34; 8, с. 443].

Висновки. Міфологічна інтертекстуальність у постмодерністському художньому дискурсі функціонує не як механічне відтворення традиційних міфологічних сюжетів, образів чи архетипів, а як складний лінгвокультурологічний інструмент текстової гри, спрямований на переосмислення культурної пам'яті, деконструкцію усталених наративів і формування нових смислових моделей. У межах постмодерністської поетики міф втрачає статус сакральної, стабільної пояснювальної системи й перетворюється на відкриту знакову структуру, що підлягає іронічному цитуванню, стилістичному зміщенню, пародійному переосмисленню та семантичній трансформації [3, с. 118; 10, с. 278; 6, с. 37].

У процесі дослідження встановлено, що мовна гра виступає одним із провідних механізмів реалізації міфологічної інтертекстуальності, оскільки саме через неї відбувається руйнування канонічних смислів і створення альтернативних текстових світів. Міфологеми, архетипні образи, прецедентні імена та сюжетні структури, потрапляючи в новий художній контекст, набувають нових семантичних характеристик і починають функціонувати як інструменти культурної критики. Так, у романі Дональда Бартельмі *The King* сакральний образ Священного Грааля трансформується в символ руйнівної техногенної сили, що репрезентує десакралізацію традиційних духовних цінностей та кризу гуманістичних ідеалів у XX столітті. У романі Джуліана Барнса *A History of the World in 10½ Chapters* біблійний образ Ноя зазнає навмисної негативізації, що підриває авторитетність канонічного біблійного наративу та демонструє принципову недовіру постмодернізму до будь-яких «великих істин».

Аналіз також показав, що постмодерністська текстова гра не обмежується лише деконструкцією відомих міфів, а включає створення нових псевдо- та неоміфологічних образів, які функці-

онують як авторські моделі осмислення сучасної реальності. Показовим прикладом є Океан потоків історій у романі Салмана Рушді *Haroun and the Sea of Stories*, де формується новітня міфологема творчості, пам'яті та безперервного породження смислів. Така художня стратегія підтверджує, що постмодерністський текст не лише руйнує попередні культурні моделі, а й активно продукує нові форми символічного мислення, які вступають у діалог із традицією.

Особливу роль у цьому процесі відіграє лінгвокультурологічний аспект, оскільки міфологічна інтертекстуальність забезпечує взаємодію тексту з культурною пам'яттю, колективними архетипами та національно-історичними моделями сприйняття світу. Через іронію, пародію, поліфонічність, стилістичну гібридизацію та множинність інтерпретацій постмодерністський текст демонструє нестабільність значення й відмову від єдиної авторитетної істини, що відповідає загальній логіці постмодерної естетики [12, с. 69; 7, с. 52; 8, с. 444].

Отже, міфологічна інтертекстуальність є одним із ключових механізмів постмодерністської мовної гри та важливим засобом лінгвокультурологічного моделювання художнього простору. Вона забезпечує не лише зв'язок сучасного тексту з культурною традицією, а й можливість її критичного перегляду, викривлення, заперечення або оновлення. Саме через гру з міфом постмодерністська проза реалізує експеримент зі смислами, руйнує догматичні форми культурного мислення та створює нові інтерпретаційні горизонти сучасного художнього дискурсу. Перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблений аналіз мовностилістичних механізмів формування авторських неоміфологем та їх функціонування в різних типах постмодерністського тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lotman Y. M. Universe of the Mind : A Semiotic Theory of Culture. Bloomington : Indiana University Press, 1990. 288 p.
2. Barthes R. Image, Music, Text / trans. by S. Heath. New York : Hill and Wang, 1977. 220 p.
3. Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism : History, Theory, Fiction. New York : Routledge, 1988. 268 p. DOI: 10.4324/9780203358856.
4. Kristeva J. Desire in Language : A Semiotic Approach to Literature and Art. New York : Columbia University Press, 1980. 305 p.
5. Ситенька О. В. Міф у контексті інтертекстуальності постмодерністської художньої прози. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія.* 2007. Вип. 15. С. 33–37.
6. Lyotard J.-F. The Postmodern Condition : A Report on Knowledge / trans. by G. Bennington, B. Massumi. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1984. 110 p. DOI: 10.2307/j.ctttv394.
7. Ізотова Н. П. Лінгвонаратологія ігрових художніх форм : ідіожанровий аспект. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія.* 2020. Т. 23, № 2. С. 47–57. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2020.223220
8. Ситенька О. В. Інтертекстуальний потенціал міфологем у художньому тексті. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць.* 2009. Вип. 15. С. 440–447.
9. Bakhtin M. M. Problems of Dostoevsky's Poetics / trans. by C. Emerson. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1984. 333 p. DOI: 10.2307/j.ctttv39f.
10. Derrida J. Writing and Difference / trans. by A. Bass. Chicago : University of Chicago Press, 1978. 446 p.
11. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека : Український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
12. Eco U. Postscript to The Name of the Rose. San Diego : Harcourt Brace Jovanovich, 1984. 81 p.
13. Barthelme D. The King. New York : Harper & Row, 1990. 165 p.
14. Eliade M. Myth and Reality. New York : Harper & Row, 1963. 204 p.
15. Cotterell A. The Encyclopedia of Mythology. London : Hermes House, 2006. 256 p.
16. Barnes J. A History of the World in 10½ Chapters. London : Vintage, 2009. 320 p.
17. Leeming D. The Oxford Companion to World Mythology. Oxford : Oxford University Press, 2005. 384 p. DOI: 10.1093/acref/9780195156690.001.0001
18. Cook H. The Walrus and the Warwolf. London : Corgi, 1991. 160 p.
19. Rushdie S. Haroun and the Sea of Stories. London : Granta Books, 1990. 224 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК: 811.111’42:378.147
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.42

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОДИСКУРСИВНИЙ АСПЕКТ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PROFESSIONAL ENGLISH LANGUAGE TEACHING: LINGUODISCURSIVE ASPECT

Любимова Н.В.,
orcid.org/0009-0000-3719-6893
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

Роєнко Л.В.,
orcid.org/0000-0002-6794-0051
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

Петренко В.Ю.,
orcid.org/0009-0001-6403-2082
старша викладачка кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну

У статті здійснено теоретичне та методичне обґрунтування навчання англійської мови фахового спрямування у закладах вищої освіти з позицій лінгводискурсивного підходу. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі іншомовної професійної комунікації в умовах глобалізації, академічної мобільності та інтеграції української освіти у міжнародний науковий простір. Сучасна практика викладання English for Specific Purposes (ESP) у немовних спеціальностях потребує не лише оновлення змісту навчання, а й переосмислення його теоретичних засад із урахуванням дискурсивної специфіки різних галузей підготовки.

У даній роботі уточнено поняття професійного дискурсу як сукупності текстів, терміносистем, жанрових моделей і комунікативних стратегій, детермінованих сферою фахової діяльності. Обґрунтовано доцільність поєднання жанрового аналізу, термінологічного підходу та принципів функціональної лінгвістики у процесі формування фахово орієнтованої іншомовної компетентності. Особливу увагу приділено міжгалузевій варіативності професійного мовлення та її впливу на відбір навчального матеріалу, структурування змісту курсу та моделювання комунікативних завдань. Показано, що дискурсивні характеристики текстів різних спеціальностей зумовлюють відмінності у лексико-семантичній організації, синтаксичних моделях, аргументаційних стратегіях та прагматичних установках.

У статті запропоновано методичну модель навчання, що передбачає інтеграцію лінгвістичного аналізу фахових текстів, роботу з автентичними матеріалами, формування жанрової компетентності та розвиток умінь критичного осмислення фахової інформації англійською мовою. Доведено, що лінгводискурсивний підхід сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, забезпечує цілісність формування професійної іншомовної компетентності та відповідає сучасним вимогам підготовки конкурентоспроможного фахівця. Результати дослідження можуть бути використані у розробленні освітніх програм, створенні навчально-методичних комплексів з англійської мови фахового спрямування та вдосконаленні викладання у немовних закладах вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова фахового спрямування; професійний дискурс; лінгводискурсивний підхід; ESP; жанровий аналіз; термінологія; іншомовна професійна компетентність.

The article provides a theoretical and methodological substantiation of teaching English for Specific Purposes (ESP) in higher education institutions from the standpoint of a linguodiscursive approach. The relevance of the study is determined by the growing role of professional foreign language communication in the context of globalisation, academic mobility, and the integration of Ukrainian education into the international scientific and professional environment. Contemporary ESP instruction in non-linguistic specialties requires not only updating the course content but also reconsidering its theoretical foundations with regard to the discourse-specific features of different fields of study.

This paper clarifies the concept of professional discourse as a set of texts, terminological systems, genre models, and communicative strategies determined by a particular sphere of professional activity. The expediency of combining genre analysis, a terminological approach and principles of functional linguistics in the process of developing professionally oriented foreign language competence is substantiated. Particular attention is paid to cross-disciplinary variability of professional communication and its influence on syllabus design, selection of learning materials, and modeling of communicative tasks. It is demonstrated that discourse characteristics of texts in different specialties determine differences in lexical-semantic organization, syntactic patterns, argumentative strategies, and pragmatic orientations.

A methodological model of ESP instruction is proposed, which integrates linguistic analysis of professional texts, the use of authentic materials, the development of genre competence, and the formation of skills for critical processing of professional information in English. It is argued that the linguodiscursive approach enhances the effectiveness of the educational process, ensures the integrity of professional foreign language competence formation, and meets contemporary requirements for training competitive specialists in higher education.

Key words: English for Specific Purposes; professional discourse; linguodiscursive approach; genre analysis; terminology; professionally oriented foreign language competence; higher education.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі підготовка конкурентоспроможного фахівця неможлива без сформованої іншомовної професійної компетентності. Інтеграція України до європейського та світового науково-освітнього середовища, розширення академічної мобільності, цифровізація професійної комунікації актуалізують потребу в удосконаленні навчання англійської мови фахового спрямування (English for Specific Purposes, ESP) у закладах вищої освіти [9, с. 12–18; 10]. Разом із тим практика викладання свідчить про наявність суперечності між уніфікованими програмами з ESP та реальними потребами здобувачів різних спеціальностей, що підтверджує необхідність підходу, орієнтованому на потреби (needs analysis) [3, с. 121–125; 6, с. 8–12]. Професійні дискурси істотно відрізняються за термінологічною організацією, жанровими моделями, комунікативними стратегіями та прагматичними установками [5, с. 13–21; 2, с. 45–52]. Недостатнє врахування цих відмінностей призводить до формального засвоєння лексичного матеріалу без формування цілісної дискурсивної компетентності [1, с. 58–65].

Отже, виникає потреба в теоретичному переосмисленні методики навчання англійської мови фахового спрямування з позицій лінгводискурсивного підходу, який дозволяє інтегрувати лінгвістичний аналіз фахових текстів із методичними рішеннями [8, с. 3–9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика навчання ESP активно розробляється у працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Теоретичні засади жанрового підходу до аналізу фахових текстів обґрунтовано Дж. Свейлзом, який розглядає жанр як соціально зумовлену комунікативну подію з усталеною риторичною структурою [1, с. 24–32]. Розвиток ідей жанрового аналізу у сфері академічного та професійного дискурсу представлено у працях К. Гайленда, де акцентовано увагу на взаємодії тексту, автора та професійної спільноти [2, с. 87–95]. Концептуальні положення ESP як окремого напряму прикладної лінгвістики сформульовано Т. Дадлі-Евансом і М. Сент-Джоном, які визначили орієнтованість на потреби як базовий принцип розроблення курсів [3, с. 122–130]. У межах функціонального підходу до перекладу й термінології важливими є ідеї Ю. Найди щодо функціональної еквівалентності та комунікативної доцільності мовних засобів [4, с. 159–164]. Сучасні тенденції розвитку ESP, зокрема посилення ролі термінологічного компонента та цифровізації навчання, відображено в бібліометричних і аналітичних дослідженнях [10; 12]. Використання інноваційних технологій і штучного інтелекту в навчанні ESP розглядається як перспективний напрям модернізації освітнього процесу [11]. Питання прагматичних і дидактичних аспектів професійної комунікації висвітлено також у сучасних дослідженнях [13; 14]. Незважаючи на значну кількість наукових праць, питання впровадження лінгводискурсивного аналізу в методичні моделі навчання ESP для різних спеціальностей досі лишається недостатньо систематизованим і вимагає подальшого теоретичного та практичного осмислення [8, с. 14–18].

Невирішені раніше частини проблеми. Аналіз наукових праць засвідчує, що більшість досліджень зосереджені або на теоретичних аспектах професійного дискурсу [5, с. 22–30], або на методичних рекомендаціях без достатнього лінгвістичного обґрунтування [6, с. 70–76]. Невирішеними залишаються питання системної диференціації професійних дискурсів залежно від галузі підготовки [2, с. 101–109], визначення лінгвістичних критеріїв відбору навчального матеріалу [1, с. 136–142], розроблення варіативної методичної моделі [9, с. 55–63] та інтеграції жанрового, термінологічного і прагматичного аналізу в структуру курсу ESP [8, с. 21–28]. Саме цим аспектам присвячено запропоноване дослідження.

Виклад основного матеріалу. Професійний дискурс розглядається як комунікативна система, що охоплює спеціалізовану термінологію, типові жанри та риторичні стратегії [5, с. 39–47]. Його структура визначається соціальними нормами професійної спільноти та функціональними завданнями комунікації [1, с. 46–53]. Галузева варіативність професійного мовлення зумовлює відмінності у лексико-семантичній організації, синтаксичних моделях та прагматичних установках [2, с. 112–118; 8, с. 33–40]. Урахування цих параметрів дозволяє адаптувати зміст курсу до конкретної аудиторії [3, с. 167–173]. Запропонована методична модель передбачає проведення аналізу потреб студентів [3, с. 122–130], відбір автентичних текстів за дискурсивними критеріями [1, с. 58–65], формування жанрової компетентності [2, с. 87–95] та розвиток умінь критичного осмислення професійної інформації [9, с. 72–79]. Експериментальне впровадження моделі корелює з сучасними тенденціями цифровізації та інновацій в ESP [10; 11].

Реалізація зазначеної методичної моделі передбачає поетапну організацію навчального процесу з урахуванням специфіки галузевого дискурсу. На першому етапі здійснюється поглиблений аналіз комунікативних ситуацій, у яких функціонує професійне мовлення майбутніх фахівців. Наприклад,

для студентів технічних спеціальностей домінантними є жанри технічного звіту, інструкції з експлуатації, специфікації, презентації проєкту, тоді як для економістів – аналітичний звіт, діловий лист, маркетингове обґрунтування, фінансовий прогноз. Так, під час роботи зі студентами інженерних спеціальностей доцільно використовувати автентичні фрагменти технічної документації (наприклад, user manual або safety guidelines) з подальшим аналізом їхньої структурної організації: імперативні конструкції, стандартизовані попереджувальні формули (Warning, Caution), пасивні конструкції для опису процесів. Студенти виконують завдання на реконструкцію логіки тексту, виділення ключових термінів, трансформацію інструктивного дискурсу в усну форму (інструктаж колеги), що сприяє розвитку як рецептивних, так і продуктивних умінь. Для майбутніх економістів ефективним є аналіз фрагментів бізнес-звітів або маркетингових досліджень із фокусом на мовні засоби аргументації: використання модальних дієслів для вираження прогнозу (may increase, is likely to), лексики оцінювання (significant growth, moderate decline), засобів логічного зв'язку (therefore, consequently, in contrast). Практичне завдання може передбачати підготовку короткої аналітичної записки на основі статистичних даних із подальшою усною презентацією результатів. Важливим компонентом моделі є системна робота з термінологією. Вона передбачає не лише засвоєння дефініцій, а й аналіз словотвірних моделей (affixation, compounding), виявлення міжгалузевої полісемії, роботу з професійними корпусами текстів. Наприклад, під час опрацювання теми «Renewable Energy» студенти аналізують частотність уживання термінів sustainability, efficiency, grid integration у корпусі спеціалізованих текстів і формують власний глосарій із контекстуальними прикладами. Окрему увагу приділено формуванню жанрової компетентності через моделювання типових риторичних структур. Зокрема, під час навчання написання анотації до наукової статті студенти визначають її обов'язкові структурні компоненти (background – purpose – methods – results – conclusions), аналізують мовні маркери кожного етапу та створюють власний текст за зразком. Такий підхід забезпечує усвідомлення функціональної організації професійного тексту, а не механічне копіювання мовних кліше. Інтеграція цифрових інструментів підсилює ефективність запропонованої моделі. Використання онлайн-корпусів (наприклад, для пошуку колокацій), платформ для спільного редагування текстів, систем автоматизованого аналізу лексичної щільності або інструментів штучного інтелекту для моделювання фахових діалогів дозволяє створити автентичне комунікативне середовище. Наприклад, студенти можуть отримати згенерований професійний сценарій і розробити письмову відповідь або провести рольову дискусію з подальшим лінгвістичним аналізом використаних стратегій. Експериментальна апробація такої моделі може здійснюватися шляхом порівняльного аналізу результатів контрольної та експериментальної груп. Критеріями оцінювання виступають рівень термінологічної точності, адекватність жанрової структури, прагматична доцільність висловлювання та здатність до адаптації дискурсу відповідно до професійної ситуації. Попередні результати свідчать про підвищення мотивації студентів, зростання рівня автономності у роботі з фаховими джерелами та покращення якості усного й письмового професійного мовлення. Доцільно також конкретизувати реалізацію моделі на прикладі підготовки студентів факультету дизайну, для яких професійний дискурс поєднує елементи мистецького, технічного та маркетингового мовлення. У сфері дизайну домінантними є такі жанри, як design brief, portfolio description, project proposal, client presentation, exhibition review, а також усна презентація концепції проєкту перед замовником. На початковому етапі роботи студенти аналізують структуру design brief як базового жанру професійної комунікації. Вони визначають його обов'язкові компоненти (project background, target audience, objectives, constraints, deliverables), досліджують характерну лексику (visual identity, layout, typography, user experience, brand consistency) та прагматичні маркери, що відображають вимоги клієнта. Практичним завданням може бути реконструкція брифу на основі фрагментарної інформації або, навпаки, створення власного брифу для уявного проєкту (наприклад, розроблення айдентики для еко-бренду). Під час формування жанрової компетентності особливу увагу приділено усній презентації дизайн-концепції. Студенти готують презентаційний виступ (pitch) свого проєкту, структуруючи виступ за моделлю problem – concept – visual solution – justification. Вони навчаються аргументувати вибір кольорової палітри, шрифтів, композиційного рішення, використовуючи фахову термінологію (contrast, hierarchy, balance, negative space) та засоби переконання (this solution enhances usability; the chosen palette reinforces brand recognition). Після презентації проводиться дискурсивний аналіз: оцінюється логіка аргументації, точність термінів, доречність стилістичних засобів і здатність відповідати на запитання клієнта. Окремий модуль може бути

присвячений аналізу портфоліо як жанру самопрезентації. Студенти вивчають мовні стратегії опису власних проєктів, зокрема використання активних дієслів (developed, conceptualized, implemented), акцентування результату (increased engagement by 30%), а також баланс між креативною образністю й професійною точністю. Практичне завдання передбачає редагування описів власних робіт з урахуванням цільової аудиторії – наприклад, для міжнародного конкурсу або співбесіди з роботодавцем. З огляду на міждисциплінарний характер дизайну, доцільним є також аналіз візуально-вербальної взаємодії в мультимодальних текстах (постерах, вебсайтах, рекламних матеріалах). Студенти досліджують, як вербальні елементи (слоган, короткий опис) інтегруються у візуальну композицію та впливають на сприйняття повідомлення. Це дозволяє розвивати не лише мовну, а й мультимодальну дискурсивну компетентність. У межах цифровізації навчання можливим є використання платформ для створення спільних проєктів, де студенти працюють у командах над розробленням дизайн-продукту англійською мовою: формують концепцію, готують презентаційні матеріали та презентують результат у форматі онлайн-захисту. Така діяльність моделює реальні професійні ситуації міжнародної співпраці та сприяє розвитку навичок міжкультурної комунікації.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що ефективність навчання англійської мови фахового спрямування значною мірою залежить від урахування дискурсивної специфіки галузі [8, с. 45–52]. Лінгводискурсивний підхід забезпечує поєднання теоретичного аналізу фахових текстів і практичної методики їх опрацювання [5, с. 89–96]. Практична реалізація лінгводискурсивного підходу в навчанні ESP забезпечує не лише засвоєння спеціалізованої лексики, а й формування комплексної професійної комунікативної компетентності, що відповідає сучасним вимогам академічного та професійного середовища. У перспективі подальші дослідження можуть бути пов'язані з розробленням галузевих корпусів текстів та цифрових ESP-платформ [10; 11].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 260 p.

2. Hyland K. Genre and Second Language Writing. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2004. 248 p.

3. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. 301 p.

4. Nida E. A. Toward a Science of Translating. Leiden : Brill, 1964. 331 p.

5. Bhatia V. K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. London : Longman, 1993. 246 p.

6. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 183 p.

7. Flowerdew J., Peacock M. (eds.) Research Perspectives on English for Academic Purposes. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 306 p.

8. Paltridge B., Starfield S. (eds.) The Handbook of English for Specific Purposes. Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2013. 592 p.

9. Anthony L. Introducing English for Specific Purposes. London : Routledge, 2018. 194 p.

10. Saidova Z., Zakirova K., Ilangovan A., Nodira A., Utemuratova Z., Mavlanova M., Sabirova N., Kannazarova Z. Bibliometric Analysis of English for Specific Purposes Between 1991-2023 with Particular Focus on the Importance of Vocabulary. Forum for Linguistic Studies. 2025. Vol. 7, No. 7, pp. … DOI: https://doi.org/10.30564/fls.v7i7.10341

11. Dziubata Z. Application of AI Technologies in Teaching ESL and ESP at Agro-Technical Higher Educational Institutions. Pedagogical Discourse. 2024. Vol. 35, No. 2, pp. … DOI: https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.35.02

12. Pavlenko O. Teaching English for Specific Purposes: Exploring Emerging Trends. European Science. 2024. Vol. 2 (sge28-02), pp. … DOI: https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-28-00-031

13. Akhmad I. Linguistic, Pragmatic, and Didactic Aspects of English for Specific Purposes. European Science. 2024. Vol. 2 (sge28-02), pp. … DOI: https://doi.org/10.30890/2709-2313.2024-28-00-032

14. Situmorang D. L., Husna F., Subagio L. A., Silvinia M., Raninsah R. Systematic Literature Review: English for Specific Purposes (ESP) in Business Communication. Langue (Journal of Language and Education). 2023. Vol. 1, No. 2, pp. … DOI: https://doi.org/10.22437/langue.v1i2.23590

15. English for Specific Purposes, Vol. 63. English for Specific Purposes Journal. Elsevier, 2021. ISSN 0889-4906

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

UDC 81`33: 81`25
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.43

UKRAINIAN TRANSLATIONS OF ERNEST HEMINGWAY'S NOVEL «FOR WHOM THE BELL TOLLS»: QUANTITATIVE MARKERS OF IDIOSTYLE

УКРАЇНСЬКІ ПЕРЕКЛАДИ РОМАНУ ЕРНЕСТА ГЕМІНҐВЕЯ «FOR WHOM THE BELL TOLLS»: КВАНТИТАТИВНІ МАРКЕРИ ІДІОСТИЛЮ

Romanyshyn N.I.,
orcid.org/0000-0001-5918-5423
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University

Tsyokh L.Y.,
orcid.org/0000-0003-2695-4411
PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University

Shyika Yu.I.,
orcid.org/0000-0003-2474-0479
PhD in Education, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Applied Linguistics
Lviv Polytechnic National University

The article aims to examine the challenges of preserving quantitative markers of idiostyle in Ernest Hemingway's novel "For Whom the Bell Tolls" based on a parallel corpus (the original text and its Ukrainian translations).

To conduct quantitative analysis using the InterText programme, a parallel corpus consisting of the novel "For Whom the Bell Tolls" and its two Ukrainian translations by M. Pinchevskyi and A. Savenets has been compiled for quantitative analysis using the InterText software. The corpus has been further analysed using the AntConc toolkit. The results have been processed with custom Python scripts, which enabled the calculation of key quantitative markers of idiostyle.

The topicality of the study lies in the proposed algorithm: through automated corpus processing and statistical analysis, a number of significant parameters have been identified that characterise the author's idiostyle. These include text length, number of word forms, number of lemmas, number of words in the lexicon with a frequency of 10 or higher, and the number of Hapax Legomena. Based on these data, several coefficients have been calculated to determine quantitative markers of idiostyle, including lexical diversity, average word repetition rate, text and vocabulary uniqueness coefficient, text concentration coefficient, lexical density, logical coherence coefficient, and the Automatic Readability Index. The application of the chi-square test (χ^2) for homogeneity confirms that the differences in the quantitative markers of idiostyle between the source text and its translations are statistically insignificant; therefore, the author's idiostyle is largely preserved in translation.

Quantitative correlations between the lexical-semantic features of the source text and the target text make it possible to objectively assess the degree of equivalence, independently of the researcher's or translator's subjective interpretation. Statistically insignificant differences in lexical-level coefficients may serve as one of the objective indicators of translation quality, although they still require further semantic and stylistic interpretation.

Key words: idiostyle, quantitative markers, parallel corpus, part-of-speech distribution, chi-square test.

Стаття має на меті висвітлити проблеми збереження кількісних маркерів ідіостилю роману Е. Гемінґвея «For Whom the Bell Tolls» на основі укладеного паралельного корпусу (оригінал та українські переклади).

Для проведення квантитативних досліджень за допомогою програми InterText було укладено паралельний корпус роману «For Whom the Bell Tolls» та двох його українських перекладів – М. Пінчевського та А. Савенця, який було проаналізовано в середовищі програми AntConc. Результати було опрацьовано власними програмами на мові Python, що дозволило обчислити основні квантитативні маркери ідіостилю.

Наукова новизна дослідження полягає у запропонованому алгоритмі: за допомогою автоматичного опрацювання корпусу та статистичних обрахунків було встановлено ряд важливих характеристик, які дозволяють з'ясувати риси ідіостилю письменника: обсяг тексту, кількість словоформ, кількість лем, кількість слів у словнику і з частотою 10 і більше, кількість Hapax Legomena. На основі встановлених даних обчислено ряд коефіцієнтів, що дозволяють визначити квантитативні маркери ідіостилю: текстову різноманітність, середню повторюваність слова в тексті, коефіцієнт винятковості тексту та словника, коефіцієнт концентрації тексту, коефіцієнт лексичної щільності, коефіцієнт логічної зв'язності, автоматичний індекс читабельності. Розрахунки критерію однорідності (χ^2) засвідчують, що розходження у квантитативних маркерах ідіостилю оригіналу і перекладу статистично допустимі, а отже в перекладі збережено ідіостиль оригіналу.

Кількісні співвідношення між лексико-семантичними засобами першотвору й перекладу дають можливість об'єктивно встановити міру еквівалентності, незалежно від особистого сприйняття дослідника чи перекладача.

Статистично допустиме розходження між коефіцієнтами лексичного рівня становить один з об'єктивних критеріїв якості перекладу, який, однак, потребує семантико-стилістичних уточнень.

Ключові слова: ідіостиль, квантитативні маркери, паралельній корпус, частиномовний розподіл тексту, критерій однорідності.

Statement of the problem. Modern translation studies demonstrate the tendency to apply complex methodologies of ST and TT comparative analysis. Linguistic statistical analysis constitutes an integral component of such approaches, as it reveals the quantitative characteristics of language phenomena [4] Quantitative analysis is considered one of the most effective methods for processing probabilistic and statistical data, as well as for identifying the most frequent elements within a text. This approach plays a crucial role in determining stylistic dominance within a literary work, as well as in examining the unique linguistic features that reflect the particular style of the author [6; 7]. Furthermore, the application of quantitative analysis, particularly when combined with corpus technologies and computational data processing, provides new insights into how a writer's idiostyle is preserved in translation [15].

The aim of this research is to perform a quantitative analysis of a parallel corpus specifically created for the purpose of conducted experiment. The corpus includes the original text of For Whom the Bell Tolls [9] and its two Ukrainian translations [1; 3].

The literary history of one of Ernest Hemingway's most famous novels, For Whom the Bell Tolls (1940) is complex and distinctive. The novel, dedicated to the events of the Spanish Civil War (1936–1939), in which the author himself participated, marked significant changes in the thematic and stylistic dominance of his writing. While American literary criticism has recognized this "Spanish" novel as one of Hemingway's finest works, its reception in Ukrainian translation has followed a different trajectory. The first Ukrainian translation by M. Pinchevskyi was published in 1969 under the title For Whom the Bell Mourns. This version was, in fact, heavily edited, featuring ideological, religious, and moral-ethical adaptations and paraphrases. It was not until 2018 that a new, more faithful version by A. Savenets was published by the Lviv-based Publishing House Vydavnytstvo Staroho Leva. Literary scholar N. Romanenko has conducted a comparative analysis of the content of both translations [2]. In this research, however, we adopt different comparative perspective, namely, linguo-statistical approach focusing on those parameters of the author's idiostyle that can be subjected to statistical analysis.

Methods and materials. To conduct quantitative analysis using the InterText software, a parallel corpus has been compiled consisting of the original text and its two Ukrainian translations. This software is designed to create an alignment file from two text files (the source and its translation), by pairing each paragraph of the original with its corresponding paragraph in the translation. The program automatically aligns the texts, displays the parallel content in both languages within the interface, and highlights mismatched (i.e. non 1:1) segments that require correction. Furthermore, it provides tools for merging, splitting, and repositioning segments to achieve precise alignment. By combining three alignment outputs – original to Pinchevskyi, original to Savenets, and Pinchevskyi to Savenets – we have constructed a parallel corpus with the following typological and applicative characteristics: 1) illustrative, as it has been created for the purpose of linguistic-statistical comparison between the original and its translations; 2) full-text, as it includes the complete texts of both the original and the translations; 3) static, as it does not anticipate the ongoing adding of new texts to the corpus; 4) bilingual, comprising texts in English and Ukrainian; 5) aligned, with English text fragments matched to their corresponding Ukrainian equivalents; 6) written, consisting exclusively of written texts; 8) annotated, with textual data tagged at the syntactic and lexical levels by the program.

The next stage, that involves generating the lists of word forms used in the novel and its translations, has been carried out using the AntConc software environment. The resulting data have been processed with custom Python scripts, which has enabled the calculation of overall corpus parameters, part-of-speech distribution statistics, and quantitative lexical coefficients. These indicators constitute the primary markers of the author's idiostyle.

Presentation of the main research material. In this research, primary attention has been directed to the vocabulary of the source text and its translations. The automatic processing of the corpus, combined with statistical analysis, made it possible to identify a set of significant features that form the basis for distinguishing the author's idiostyle, substantiating the aesthetic value of both the original and the translations, and establishing their degree of equivalence.

General characteristics of the corpus.

Table 1 presents a set of general characteristics identified on the basis of the electronic annotated corpus comprising the original text and its translations.

Table 1

General characteristics of the original and translations

Ratio	ST	TT1	TT2
Number of word usages	173150	140699	139200
Number of word forms	8586	21057	21349
Number of words	6001	11326	11483
Hapax legomena: text	3909	12557	12755
Hapax legomena: vocabulary	2454	5079	5159
Number of words with a frequency >=10	1078	1174	1191
Number of letters	129159	131558	131558
Number of sentences	2088	2255	2255

*(***ST** *– original,* **TT1** *– Pinchevskyi's translation,* **TT2** *– Savenets's translation)*

The data indicate that the original text is the largest in volume, while the Ukrainian translations are nearly identical in size, each being 20% shorter than the original. It is important to note that this contradicts the theory of translational S-universals and T-universals proposed by E. Chesterman, according to which translated texts tend to be longer than their source texts [5]. In contrast, the comparison of the author's lexicon with the lexicons of the translations reveals the opposite tendency: Pinchevskyi's lexicon is 47% larger than that of the original, while Savenets' lexicon exceeds it by 44%.

The number of Hapax legomena in the Ukrainian texts is also higher in the Ukrainian texts: in Pinchevskyi's translation, Hapax legomena constitute 54% of the lexicon; in Savenets' translation – 56%; while in the original text they account for 49%. The amount of high-frequency vocabulary, despite the significant presence of articles in the English text, is also greater in the translations: 0.62% in the original, 0.83% in Pinchevskyi's version, and 0.86% in Savenets' version.

Correlation of statistical characteristics of lexico-grammatical classes of words in the subcorpora

Stylistic analysis demonstrates that the texts differ across all linguistic levels; however, the stylistic differentiation potential of linguistic units varies, being lowest at the phonetic level and highest at the lexical level [10]. Therefore, the present study prioritizes the analysis of lexical units (words).

It should be noted that words are classified into categories commonly referred to as parts of speech. The close interrelationship between lexical and grammatical meanings, which determine the structural and semantic properties of a word, provides a basis for identifying these categories as lexico-grammatical classes [11]. In this study, these classes are considered integral components of an author's style. The analysis of their distribution and usage enables the identification of distinctive features of the author's idiostyle within the literary text. Figure 1 below illustrates the distribution of word usage across parts of speech in the source text (Fig. 1).

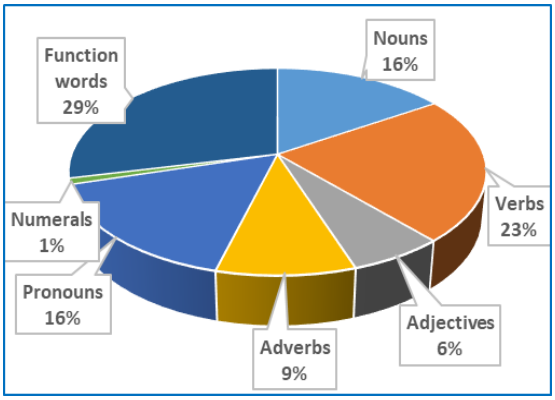

Fig. 1. Distribution of word usage in the ST

The highest stylistic differentiation potential in literary texts is associated with nouns, verbs, adjectives, and adverbs. In the original text, the most frequent parts of speech are verbs (23%), nouns (16%), and pronouns (16%), which slightly surpass adverbs (9%) and adjectives (6%).

The distribution of word usage across parts of speech is illustrated in Figures 2 and 3.

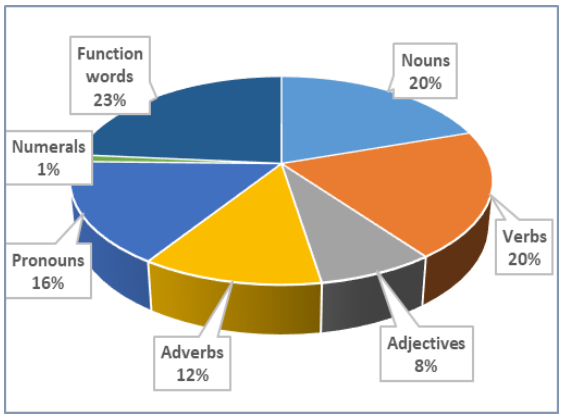

Fig. 2. Distribution of words usage across parts of speech in Pinchevskyi's translation (TT1)

As the diagrams demonstrate, verbs occur with statistically significant frequency in the original novel, highlighting the verbal nature of E. Hemingway's idiostyle. Verbs contribute to the dynamism and intensity of the narrative while preserving a concise writing style and an external objectivity.

However, this feature of the author's idiostyle is not fully preserved in the translations. In

Pinchevskyi's version, nouns and verbs account for an equal proportion (19.86% each), whereas in Savenets' translation, nouns constitute 22.80% and verbs 18.43%. Thus, in TT1, both verbal and nominal modes of expression are equally represented, whereas TT2 demonstrates a tendency toward nominalization, although no significant difference in the use of nouns and verbs is observed in the translated texts.

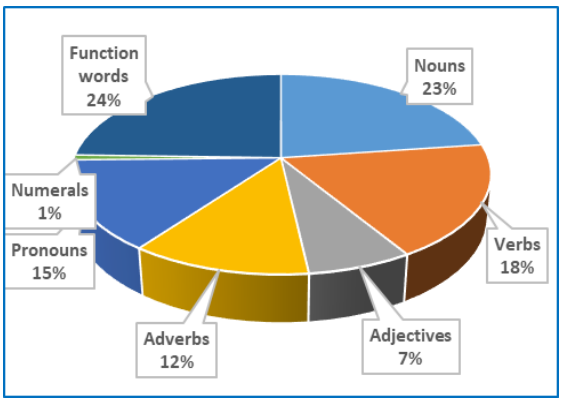

Fig. 3. Distribution of words usage across parts of speech in Savenets's translation (TT2)

In addition, quantitative relationships between parts of speech have been calculated, as they constitute a key component in the statistical characterization of an author's idiostyle. These include the coefficient of nominal modifiers, the coefficient of verbal modifiers, the coefficient of nominality, and the coefficient of aggressiveness.

The coefficient of nominal modifiers is calculated as the ratio of the total number of adjectives to the total number of nouns. The coefficient of verbal modifiers is calculated as the ratio of the total number of adverbs to the total number of verbs. The coefficient of nominality is the ratio of the total number of nouns to the total number of verbs. Finally, the coefficient of aggressiveness (verbality) is determined as the ratio of the number of verbs and verb forms (including participles and gerunds) to the total number of words in the text.

The calculated values for E. Hemingway's novel *For Whom the Bell Tolls* and its Ukrainian translations are presented in Table 2.

Table 2

Quantitative correlations of parts of speech

Coefficient	ST	TT1	TT2
Noun modifiers coefficient	2,48	2,59	2,58
Verbal modifiers coefficient	0,40	0,60	0,51
Nominality coefficient	0,69	1,00	1,20
Aggressiveness coefficient	0,23	0,20	0,30

However, determining only the frequency of parts of speech is insufficient, as it does not indicate whether the observed frequencies of lexico-grammatical classes in the original and translated texts differ significantly from theoretically expected value. This expected value would indicate the statistical significance or insignificance of the differences between the coefficient values. Therefore, in order to ensure a reliable quantitative analysis of the data presented in Table 2, the chi-square (χ^2) test is employed [13].

The value of χ^2 is calculated according to the following formula:

$$\chi^2 = S \times \left(\sum \frac{(knTn)^2}{\sum kn \sum Tn} - 1 \right) \qquad (1)$$

After performing the necessary calculations for the dataset, the following results have been obtained: $\chi^2 = 0.01$.

To determine whether this value indicates a statistically significant difference, it must be compared with the critical χ^2 values [8]. A difference is considered significant if the calculated χ^2 value exceeds the critical value. In the present case, the obtained value (0.01) is substantially lower than the minimum critical threshold. This indicates that the difference in the quantitative parameters of part-of-speech distribution between the source text and its translations are not statistically significant.

Comparing quantitative markers of the original idiostyle and the translations

The obtained quantitative data make it possible to calculate a set of coefficients that characterize the lexical level of the text and can serve as quantitative markers of idiostyle [12; 14].

Lexical Diversity Coefficient is a highly effective tool in text analysis. Its significance extends beyond identifying lexical properties; it also plays a crucial role in delineating the features of an author's idiostyle in literary works.

Lexical Diversity Coefficient (K_{td}) is defined as the ratio of the vocabulary size (i.e., the number of lemmas) to the overall text size (i.e., the number of word tokens). Higher values of this coefficient indicate greater lexical diversity.

Average Word Frequency Coefficient (K_{awf}) represents the ratio of the total number of word tokens to the size of the lexicon (i.e., the number of unique lexemes). It reflects how frequently, on average, each lexical unit occurs in the text.

Uniqueness Coefficient is calculated separately for the lexicon and the text. It indicates the proportion of Hapax legomena (words occurring only once) within the lexicon or the text.

The opposite to the Uniqueness Coefficient is the Text Concentration Coefficient (K_{tc}), which reflects

the proportion of the text occupied by the words with the frequency (i.e., those with a frequency of 10 or more).

Text Lexical Density Coefficient (K_{ld}) displaying the correlation between notional parts of speech in the text and the general number of words. Thus, lexically dense text are those that contain less auxiliary parts of speech.

Logical Coherence Coefficient (K_{lc}) is defined as the ratio of the total number of functional words (e.g., conjunctions and prepositions) to the total number of sentences. Values exceeding one are generally interpreted as indicating a sufficiently cohesive relationship between functional elements and syntactic structures.

Automated Readability Index (ARI) was developed by E. Smith and R. Senter at the University of Cincinnati. Initially, this index was used to assess the readability of textbooks and various documents [16]. The formula is as follows:

$$ARI = 4{,}41 \times \frac{Smb}{N} + 0{,}5 \times \frac{N}{S} \qquad (2)$$

where Smb is the total number of characters in the text, N is the number of words in the text, S is the number of sentences in the text. Higher ARI values indicate greater textual complexity and stylistic density.

Table 3 presents the results of the calculations of these quantitative markers for the source text and its translations.

To determine the statistical significance of the differences between the coefficient values for the source text and its translations, the χ^2 test has been applied as described above. Comparisons have been conducted between the original and Pinchevskyi's translation, the original and Savenets' translation, as well as across all three texts in order to assess the overall homogeneity of the idiostyle. The obtained χ^2 values are 1.88, 1.04, and 3.29, respectively. In all cases, the differences in the quantitative markers are statistically insignificant and fall within acceptable limits. This indicates that the idiostyle of the original novel has been largely preserved in the Ukrainian translations.

Table 3

Quantitative markers of original's and translations' idiostyle

Coefficient	ST	TT1	TT2
K_{td}	0.035	0.080	0.060
K_{awf}	28.854	12.423	14.423
K_{ve}	0.409	0.448	0.441
K_{te}	0.023	0.089	0.072
K_{tc}	0.006	0.008	0.008
K_{ld}	0.713	0.764	0.764
K_{lc}	3.644	2.360	2.960
ARI	7.154	8.964	8.115

Conclusions. The quantitative correlation between lexico-semantic units in the source text and its translations creates a basis for an objective assessment of their degree of equivalence, independent of the subjective judgments of the researcher or translator. Statistically acceptable deviations between lexical-level coefficients may therefore serve as one of the objective criteria for evaluating translation quality. At the same time, quantitative findings require further semantic and stylistic interpretation. The advantages of statistical methods lie in the objectivity of the conclusions they enable. The present study demonstrates the effectiveness of quantitative approaches not only for the objective and reliable analysis of linguistic data, but also as a powerful tool for revealing underlying mechanisms of language use that are not readily accessible through direct observation.

REFERENCES:

1. Гемінґвей Е. По кому подзвін : роман / пер. з англ. Андрія Савенця. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 608 с.

2. Романенко Н. Рецепція роману «По кому подзвін» Е. Гемінґвея українською літературою XX–XXI століть (етапи, перешкоди, новітня версія). *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2019. Вип 24. Т. 2. С. 108–114.

3. Хемінгуей Е. По кому подзвін: роман / пер. з англ. М. Пінчевського. Твори : в 4 т. Київ : Дніпро, 1981. Т. 3. С. 6–404.

4. Buk, S., Rovenchak, A. Rank-Frequency Analysis for Functional Style Corpora of Ukrainian. *Journal of Quantitative Linguistics.* 2004. No 11 (3). P. 161–171. doi: https://doi.org/10.1080/0929617042000314912.

5. Chesterman, A. What is a unique item? *Doubts and Directions in Translation Studies: Selected contributions from the EST Congress, Lisbon 2004*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2007. P. 3–13

6. Contrastive corpus linguistics: patterns in lexicogrammar and discourse / Eds. A. Čermakova, H. Hasselgård, M. Malá, D. Šebestová. London; New York : Bloomsbury Academic, 2024. 312 p.

7. Coulthard M. Author identification, idiolect, and linguistic uniqueness. *Applied Linguistics*, 2004. No. 25(4). P. 431–447. doi: https://doi.org/10.1093/applin/25.4.431

8. Critical Values of the Chi-Square Distribution. URL: https://www.itl.nist.gov/div898/handbook/eda/section3/eda3674.htm (дата звернення: 12.10.2025).

9. Hemingway E. *For Whom the Bell Tolls*. London: Arrow Books, 1994. 506 p.

10. Karasov V., Levchenko O. Statistical characteristics of O. Zabuzhko's idiolect. *IEEE 17th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*. 10-12 November 2022. Lviv, Ukraine. P. 138-141. doi: 10.1109/CSIT56902.2022.10000546.

11. Langacker R. W. Grammatical Classes. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction.* Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 93–127.

12. Lototska N., Saban O. (2023). Ivanychuk's Idiolect: quantitative parameterization of the language used in the text. *IEEE 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*. October 19-21. Lviv, Ukraine. P. 1-4. doi: 10.1109/CSIT61576.2023.10324093.

13. Oakes M., Farrow, M. Use of the Chi-Squared Test to Examine Vocabulary Differences in English-Language Corpora Representing Seven Different Countries. *Literary and Linguistic Computing.* 2006. No. 22(1). P. 85-99. doi: https://doi.org/10.1093/llc/fql044.

14. Seifart F., Mundry R. Quantitative Comparative Linguistics based on Tiny Corpora: *N*-gram Language Identification of Wordlists of Known and Unknown Languages from Amazonia and Beyond. *Journal of Quantitative Linguistics.* 2015. No. 22. P. 202–214. doi: https://doi.org/10.1080/09296174.2015.1037161.

15. Shymko, V. Identifying Key Idiolect Markers in Sociolinguistic Profiling: A Scoping Review and Analytical Framework for Real-world Applications. *SAGE Open April-June 2025*. P. 1–32. doi: https://doi.org/10.1177/21582440251334276.

16. What Is the Automated Readability Index? URL: https://www.webfx.com/tools/read-able/automated-readability-index/ (дата звернення: 19.12.2025).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.111’374
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.44

МОВНІ ТА СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІКОДОВИХ ТЕКСТІВ У СИСТЕМІ CALL

LINGUISTIC AND SEMIOTIC FEATURES OF POLYCODE TEXTS IN CALL ENVIRONMENTS

Томчаковський О.Г.,
orcid.org/0000-0001-6586-8095
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено комплексному аналізу полікодових текстів у контексті комп’ютерно-опосередкованого навчання іноземних мов. Актуальність дослідження зумовлена активним розвитком цифрових технологій та зростанням ролі мультимодальних ресурсів у сучасному освітньому середовищі. Метою роботи є визначення сутності та основних характеристик полікодових текстів, аналіз їхніх структурно-семантичних, семіотичних, функційно-стилістичних і дискурсивних особливостей, а також обґрунтування їхнього дидактичного потенціалу у формуванні іншомовної комунікативної компетентності. Матеріалом дослідження слугували мультимодальні навчальні ресурси сучасних цифрових платформ, що поєднують текстові, аудіальні та візуальні компоненти. У роботі використано методи структурно-семантичного, функційно-стилістичного та дискурсивного аналізу. У результаті встановлено, що полікодові тексти є складними семіотичними утвореннями з багаторівневою організацією, у яких взаємодія вербальних і невербальних компонентів має комплементарний характер і сприяє підвищенню ефективності сприйняття та інтерпретації інформації. З’ясовано, що використання таких текстів у CALL-середовищі забезпечує формування комплексної іншомовної комунікативної компетентності, активізує когнітивні процеси, підвищує мотивацію здобувачів освіти та сприяє індивідуалізації навчання. Обґрунтовано дидактичний потенціал мультимодальних ресурсів, який полягає в інтеграції різних каналів сприйняття, розвитку критичного мислення та формуванні навичок міжсеміотичного перекодування інформації. Визначено ефективні підходи до інтеграції полікодових текстів у навчальний процес, зокрема принципи педагогічної доцільності, поетапності та інтерактивності. Отримані результати можуть бути використані для розроблення сучасних методик навчання іноземних мов у цифровому середовищі.

Ключові слова: CALL-середовище, іншомовна комунікативна компетентність, інтерактивність, мультимодальні ресурси, полікодові тексти, цифровий дискурс.

The article presents a comprehensive analysis of polycode texts in the context of computer-assisted foreign language learning. The relevance of the study is determined by the rapid development of digital technologies and the increasing role of multimodal resources in the modern educational environment. The aim of the paper is to define the essence and main characteristics of polycode texts, to analyze their structural-semantic, semiotic, functional-stylistic, and discursive features, and to substantiate their didactic potential in the formation of foreign language communicative competence. The research material comprises multimodal educational resources of modern digital platforms that combine textual, audio, and visual components. The study employs structural-semantic, functional-stylistic, and discourse analysis methods. The findings indicate that polycode texts are complex semiotic formations with a multi-level organization, in which the interaction of verbal and non-verbal components is complementary and enhances the efficiency of information perception and interpretation. It has been established that the use of such texts in a CALL environment fosters the development of comprehensive foreign-language communicative competence, activates cognitive processes, increases learners’ motivation, and promotes individualized learning. The didactic potential of multimodal resources is substantiated by the integration of multiple channels of perception, the development of critical thinking, and the formation of intersemiotic translation skills. Effective approaches to integrating polycode texts into the educational process are identified, including the principles of pedagogical appropriateness, gradual implementation, and interactivity. The results obtained can be used to develop modern methodologies for teaching foreign languages in a digital environment.

Key words: CALL environment, digital discourse, foreign language communicative competence, interactivity, multimodal resources, polycode texts.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій і широке впровадження комп’ютерно-опосередкованого навчання (CALL) суттєво трансформують освітній простір. У сучасному навчальному середовищі дедалі більшого значення набувають полікодові тексти, що поєднують вербальні, візуальні, аудіальні та інтерактивні компоненти, формуючи складні мультимодальні смислові структури [1]. Такі тексти є характерною ознакою цифрового дискурсу і водночас виступають ефективним інструментом формування комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Водночас незважаючи на зростання інтересу до мультимодальності у лінгвістиці, проблема системного аналізу полікодових текстів у контексті CALL залишається недостатньо розробленою. Зокрема, бракує досліджень, які б комплексно

поєднували лінгвістичний (структурно-семантичний, семіотичний, функційно-стилістичний, дискурсивний) аналіз полікодових текстів із їхнім дидактичним потенціалом у процесі навчання іноземних мов. Недостатньо уваги приділяється також вивченню механізмів взаємодії різних семіотичних кодів у цифровому освітньому середовищі та їхнього впливу на сприйняття, інтерпретацію і продукування мовлення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення полікодових текстів як базового елемента сучасного цифрового навчального контенту та розроблення ефективних методичних підходів до їх використання у CALL-середовищі. Виникає потреба у визначенні лінгвістичних характеристик полікодових текстів, встановленні їх функцій у навчальному дискурсі та обґрунтуванні шляхів інтеграції мультимодальних ресурсів у процес навчання з метою підвищення ефективності формування іншомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці, присвячені природі полікодових текстів і взаємодії різних семіотичних систем. У цих дослідженнях полікодовий текст визначається як складне комунікативне утворення, що поєднує вербальні та невербальні компоненти, які взаємодіють на рівні структури та змісту, формуючи цілісний смисл [1; 4; 5]. Водночас підкреслюється його значний дидактичний потенціал, зокрема у реалізації текстоцентричного підходу до навчання [1].

Важливим є також формування понятійно-категоріального апарату дослідження, що забезпечується сучасними лінгвістичними узагальненнями [2]. Функційно-стилістичний аспект аналізу підтримується працями, у яких розглядаються особливості науково-технічного дискурсу, що дає змогу екстраполювати відповідні підходи на аналіз полікодових текстів у навчальному середовищі [3].

Зарубіжні дослідження розширюють уявлення про взаємодію вербальних та візуальних компонентів у різних типах текстів, зокрема в лексикографічних джерелах, де ілюстрації виступають важливим засобом семантизації [6]. Теоретичні засади навчальної лексикографії також підтверджують ефективність використання полікодових елементів у процесі засвоєння мовного матеріалу [9].

Сучасний етап розвитку досліджень представлений працями, присвяченими впровадженню штучного інтелекту та цифрових технологій у навчальний процес. У цих роботах акцентується увага на потенціалі ШІ як інструменту персоналізації навчання, автоматизації зворотного зв'язку та створення мультимодального навчального контенту [7; 8]. Це безпосередньо пов'язано з розвитком CALL-середовища, у межах якого полікодові тексти виступають основним засобом подання інформації.

Практичний аспект дослідження доповнюється аналізом сучасних освітніх платформ, які репрезентують мультимодальний підхід до навчання, поєднуючи текстові, аудіальні та візуальні ресурси в інтерактивному форматі [10]. Такі ресурси демонструють ефективність використання полікодових текстів для формування мовної та комунікативної компетентності.

Отже, аналіз джерельної бази засвідчує, що проблема полікодових текстів розглядається у різних наукових площинах – від теоретико-лінгвістичної до прикладної методичної. Водночас спостерігається недостатня інтеграція цих підходів у контексті комп'ютерно-опосередкованого навчання, що зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на поєднання лінгвістичного аналізу мультимодального дискурсу з розробленням ефективних методик його використання у навчальному процесі.

Метою статті є комплексний аналіз полікодових текстів у контексті комп'ютерно-опосередкованого навчання (CALL) з урахуванням їхніх структурно-семантичних, функційно-стилістичних і дискурсивних характеристик, а також визначення їхнього дидактичного потенціалу у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: визначити сутність і основні ознаки полікодових текстів у сучасному цифровому дискурсі; проаналізувати їхні структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості; дослідити специфіку взаємодії вербальних і невербальних компонентів у мультимодальному середовищі; охарактеризувати роль полікодових текстів у CALL-середовищі; обґрунтувати дидактичний потенціал мультимодальних ресурсів у навчанні іноземних мов; визначити ефективні підходи до інтеграції полікодових текстів у навчальний процес.

Матеріалом дослідження слугували мультимодальні навчальні ресурси цифрових освітніх платформ, зокрема автентичні матеріали платформи [10], які поєднують текстові, аудіальні та візуальні компоненти. До корпусу аналізу увійшли інтерактивні вправи, відеоматеріали, діалоги, навчальні

тексти та супровідні ілюстрації, що забезпечують репрезентативність дослідження полікодових текстів у сучасному CALL-середовищі. У роботі використано методи структурно-семантичного, функційно-стилістичного та дискурсивного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Полікодові тексти, представлені на зазначеному ресурсі, постають як складні семіотичні утворення, у яких поєднуються різні знакові системи, що функціонують у межах єдиного комунікативного простору. Їхня сутність полягає у синергії кількох кодів: мовного, візуального, аудіального та, у деяких випадках, кінетичного (динаміка відеоряду, анімація), що забезпечує багатовимірність передавання інформації. До ключових ознак таких текстів належать мультимодальність, інтерактивність, гіпертекстуальність, нелінійність сприйняття, а також орієнтація на користувача як активного учасника комунікації. Зокрема, інтерактивний характер матеріалів [10] передбачає не лише сприйняття інформації, а й виконання завдань, що активізує когнітивні процеси та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Структурно-семантичний аналіз полікодових текстів засвідчує їхню багаторівневу організацію. Вербальний компонент представлений різножанровими елементами: діалогами, монологами, інструкціями, поясненнями, що формують основний змістовий каркас тексту. Візуальний компонент (фотографії, ілюстрації, інфографіка, відеофрагменти) виконує не лише ілюстративну, а й семантико-структурувальну функцію, оскільки він може конкретизувати значення лексичних одиниць, моделювати ситуації спілкування, задавати контекст інтерпретації. Аудіальний компонент (озвучення, автентичні записи мовлення, інтонаційні моделі) забезпечує формування фонетичної та просодичної компетентності, а також сприяє відтворенню реальних комунікативних умов. Взаємодія цих компонентів має комплементарний характер: один код доповнює інший, зменшуючи семантичну невизначеність і підвищуючи зрозумілість повідомлення.

Семантика полікодових текстів у цифровому середовищі формується в результаті інтеграції значень, що передаються різними каналами. Наприклад, значення нової лексичної одиниці може бути одночасно представлене через текстове пояснення, візуальний образ і аудіальну реалізацію, що створює ефект семантичного підсилення. Важливою особливістю є також контекстуалізація мовного матеріалу: тексти на платформі [10] моделюють реальні або наближені до реальних комунікативні ситуації, що сприяє формуванню прагматичної компетентності.

Функційно-стилістичний аналіз засвідчує, що полікодові тексти в межах CALL-середовища характеризуються гібридністю стильових рис. Вони поєднують ознаки навчального, розмовного, публіцистичного та інструктивного стилів, що зумовлено їхнім дидактичним призначенням і орієнтацією на ефективну комунікацію. Типовими є такі риси, як простота й доступність викладу, використання частотної лексики, домінування коротких синтаксичних конструкцій, активне застосування діалогічних форм, а також чітка структурованість матеріалу. Водночас у текстах простежується прагматична спрямованість, яка виявляється у використанні імперативних конструкцій (інструкції до виконання завдань), звертань до користувача, а також у моделюванні комунікативних намірів (запит, порада, пояснення, аргументація).

Окремої уваги заслуговують когезія та когерентність полікодових текстів. Зв'язність забезпечується не лише традиційними мовними засобами (лексичні повтори, займенникова референція, сполучники), а й візуальними та аудіальними елементами, які виконують функцію смислових маркерів і допомагають організувати інформацію. Когерентність досягається через узгодженість усіх компонентів тексту, що сприяє формуванню цілісного сприйняття повідомлення.

Таким чином, аналіз матеріалів дозволяє дійти висновку, що полікодові тексти у сучасному цифровому навчальному середовищі є не лише формою подання інформації, а й ефективним інструментом організації навчального дискурсу. Їхня багаторівнева структура, інтеграція різних семіотичних кодів і функційно-стилістична гнучкість забезпечують підвищення результативності навчального процесу, сприяючи розвитку різних компонентів іншомовної комунікативної компетентності.

Дослідження специфіки взаємодії вербальних і невербальних компонентів у мультимодальному середовищі на матеріалі [10] засвідчує, що їхня інтеграція має системний і взаємодоповнювальний характер. Вербальні елементи (тексти, діалоги, інструкції) формують змістове ядро комунікації, тоді як невербальні компоненти (зображення, відео, аудіо, графічні елементи) виконують функції конкретизації, візуалізації та інтерпретаційного спрямування. Така взаємодія відбувається на кількох рівнях: семантичному, прагматичному та когнітивному.

На семантичному рівні невербальні елементи уточнюють або розширюють значення вербаль-

ного повідомлення, знижуючи рівень абстрактності та сприяючи точнішому розумінню. Наприклад, ілюстрації або відеофрагменти моделюють ситуації спілкування, у яких вербальні одиниці набувають конкретного контекстуального значення. На прагматичному рівні взаємодія кодів забезпечує реалізацію комунікативних намірів: інтонація, міміка, візуальні підказки або графічні акценти допомагають інтерпретувати значення висловлювання, його емоційне забарвлення та функціональне призначення. На когнітивному рівні поєднання різних каналів сприйняття активізує процеси запам'ятовування та обробки інформації, що сприяє формуванню стійких мовних навичок.

Важливою характеристикою такої взаємодії є її комплементарність: вербальні й невербальні компоненти не дублюють, а доповнюють один одного, створюючи багатовимірний смисловий простір. У деяких випадках спостерігається домінування невербального компонента, зокрема у відеоматеріалах, де візуальний ряд задає основний контекст, а вербальний супровід виконує уточнювальну функцію. В інших випадках провідною є вербальна складова, тоді як невербальні елементи виступають засобом підтримки та ілюстрації.

Характеризуючи роль полікодових текстів у CALL-середовищі, слід зазначити, що вони виступають базовим засобом організації навчального процесу. По-перше, полікодові тексти забезпечують автентичність навчального матеріалу, оскільки відтворюють реальні комунікативні ситуації, наближені до природного мовного середовища. По-друге, вони сприяють формуванню комплексної іншомовної комунікативної компетентності, охоплюючи її лексичні, граматичні, фонетичні і прагматичні компоненти.

Крім того, полікодові тексти виконують важливу мотиваційну функцію, підвищуючи зацікавленість здобувачів освіти завдяки різноманітності форм подання інформації. Вони також забезпечують індивідуалізацію навчання, оскільки дозволяють адаптувати матеріал до різних стилів сприйняття (візуального, аудіального, вербального). Інтерактивність мультимодальних ресурсів у межах CALL-середовища сприяє активному залученню користувача до навчального процесу, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу.

Отже, взаємодія вербальних і невербальних компонентів у мультимодальному середовищі є ключовим чинником ефективності полікодових текстів, а їх використання в CALL-середовищі забезпечує якісно новий рівень організації навчального дискурсу, орієнтованого на комплексний розвиток мовних і комунікативних умінь.

Обґрунтування дидактичного потенціалу мультимодальних ресурсів у навчанні іноземних мов ґрунтується на їх здатності поєднувати вербальні, візуальні, аудіальні та інтерактивні компоненти, що забезпечує більш повне та ефективне сприйняття навчального матеріалу. Мультимодальні ресурси (відео, інфографіка, інтерактивні платформи, цифрові тексти) сприяють активізації різних каналів сприйняття інформації, що відповідає когнітивним особливостям сучасних здобувачів освіти та підвищує рівень залученості до навчального процесу. Вони також створюють умови для формування комунікативної компетентності в автентичному середовищі, оскільки відтворюють реальні ситуації мовленнєвої взаємодії, забезпечуючи контекстуалізацію лексико-граматичного матеріалу.

Особливого значення мультимодальні ресурси набувають у межах CALL-середовища, де вони виконують не лише ілюстративну, а й когнітивно-стимулювальну функцію, сприяючи розвитку критичного мислення, інтерпретаційних навичок і здатності до міжсеміотичного перекодування інформації. Використання полікодових текстів дозволяє формувати навички аналізу складних дискурсивних структур, у яких смисл створюється через взаємодію різних семіотичних систем.

Ефективні підходи до інтеграції полікодових текстів у навчальний процес передбачають, передусім, принцип педагогічної доцільності, за якого відбір матеріалів здійснюється з урахуванням навчальних цілей, рівня мовної підготовки здобувачів і специфіки професійного спрямування. Важливим є також застосування інтерактивних методів навчання, таких як проєктна діяльність, аналіз кейсів, дискусії та рольові ігри, що дозволяють активізувати роботу з мультимодальним контентом.

Доцільною є поетапна інтеграція полікодових текстів: від рецептивного етапу (сприйняття й аналізу мультимодального матеріалу) до продуктивного (створення власних мультимодальних текстів). У цьому контексті ефективними є завдання на інтерпретацію відео- та аудіоматеріалів, декодування візуальних елементів, зіставлення вербальної та невербальної інформації, а також створення презентацій, цифрових історій чи медіапроєктів.

Крім того, важливо враховувати принцип інтеграції мовних навичок, коли мультимодальні ресурси використовуються для одночасного розвитку аудіювання, читання, говоріння та письма.

Такий підхід забезпечує цілісність мовної підготовки та сприяє формуванню професійно орієнтованої іншомовної компетентності в умовах цифрового освітнього середовища.

Висновки. Отже, полікодові тексти є важливим елементом сучасного цифрового навчального дискурсу, що забезпечує інтеграцію вербальних, візуальних, аудіальних та інтерактивних компонентів і сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу. Їхня багаторівнева структура, інтерактивність і гібридність стильових рис підвищують ефективність сприйняття та інтерпретації інформації.

Встановлено, що взаємодія вербальних і невербальних компонентів має комплементарний характер, що оптимізує когнітивні процеси та сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетентності. Використання полікодових текстів у CALL-середовищі підвищує мотивацію, забезпечує автентичність навчання та дозволяє враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням семіотичних особливостей полікодових текстів як міждисциплінарних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк І. Полікодовий текст як засіб реалізації текстоцентричної технології навчання. *Наука і освіта*. 2020. № 3. С. 97-103.

2. Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 920 с.

3. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): дис... д-ра філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 1997. 421 с.

4. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі / дис. … доктора філол. наук: 10.02.04. Київ, 2009. 469 с.

5. Сподарик О.В. Постмодерна характеристика полікодового художнього тексту. *Наукові записки. Серія "Філологічна*". 2012. Випуск 27. С. 274-276.

6. Nesi H. How Many Words is a Picture Worth? A Review of Illustrations in Dictionaries. *Learners' dictionary: state of the art* / Ed. by M.L.Tickoo. Singapore: Seameo regional language center, 1989. Anthology Series 23. P. 124-134.

7. Patty J. The use of AI in language learning: what you need to know. *Journal Review Pendidikan dan Pengajaran.* 2024. Vol. 7. P. 642–654. DOI: https://doi.org/10.31004/jrpp.v7i1.24609

8. Pisica A. I., Edu T., Zaharia R. M., Zaharia R. Implementing artificial intelligence in higher education: pros and cons from the perspectives of academics. *Societies*. 2023. Vol. 13, № 5. Art. 118. DOI: https://doi.org/10.3390/soc13050118

9. Tarp S. The foundations of the theory of learners' dictionaries. *Lexicoraphica* / Edited by F.F.M. Dolezan and others. Berlin/NY: Niemeyer, 2009. № 25. P. 155-168.

10. British Council. URL: https://learnenglish.britishcouncil.org/ (дата звернення: 5.03.2026)

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 6
УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2’373:821.161.2 Шевчук
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.45

КОЛІРНІ ЛЕКСЕМИ В РОМАНІ «ДІМ НА ГОРІ» ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

COLOR LEXEMES IN VELERIY SHEVCHUK’S NOVEL «THE HOUSE ON THE MOUNTAIN»

Вегеш А.І.,
orcid.org/0000-0003-0430-2447
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Ужгородського національного університету

Стаття присвячена дослідженню кольору як складника художнього стилю прози В. Шевчука. Вивчення кольорів дає нам можливість глибше проникнути в художній світ автора, адже кожний письменник має своє відчуття кольору. Актуальним залишається дослідження семантики кольору, джерел походження та особливостей використання барволексем у романах В. Шевчука.

Наша мета – дослідити колірні лексеми в романі «Дім на горі» В. Шевчука. Наше завдання – з’ясувати особливості та функційне навантаження барволексем у романі, визначити їхню символічну роль.

Досліджено особливості та функційне навантаження колірних лексем. Доведено, що колір нерозривно пов’язаний із сюжетом твору, адже він віддзеркалює сприйняття автором світу і має важливе ідейне навантаження та потужний емоційний вплив на читача. З’ясовано, що в романі «Дім на горі» колір є поширеною лексичною одиницею. В. Шевчук майстерно використовує барволексеми для створення колориту, для характеристики й оцінки зображуваного, для передавання колірної символіки. За допомогою барви автор розкриває психологічний стан героїв, утверджує або заперечує певні думки. Письменник надає перевагу синьому та жовтому (золотистому) – кольорам неба та сонця. Вони переплітаються і доповнюють один одного. З’ясовано, що синій колір наскрізно вплітається в усю художню структуру твору, акцентує на певних моментах розвитку характеру, подій. Саме синій колір і всі його відтінки найбільше привертають увагу читача, бо синьою барвою залитий світ персонажів роману. Тут синій колір асоціюється зі спокоєм, щастям, дорогою. Вдале поєднання «холодного» синього кольору з «теплим» жовтим – це поєднання мудрості з теплом і світлом. Звернено увагу на символічність колірних епітетів, які можуть формуватися на основі прямого значення слова – назви кольору і на основі переносного, вони відбивають народні традиції, звичаї, вірування.

Ключові слова: Валерій Шевчук, колірні лексеми, світлі барви, семантика кольору, символічність, синій.

The article is devoted to the study of color as a component of Valeriy Shevchuk’s artistic prose style. The study of colors allows for a deeper insight into the author’s artistic world, as every writer possesses a unique perception of color. Researching the semantics of color, its origins, and the specific use of color lexemes in V. Shevchuk’s novels remains highly relevant.

Our goal is to investigate the color lexemes in V. Shevchuk’s novel «The House on the Mountain». Our task is to determine the characteristics and functional load of color lexemes in the novel, as well as to define their symbolic role.

The study examines the characteristics and functional load of color lexemes. It is proven that color is inextricably linked to the plot of the work, as it reflects the author's perception of the world, carries a significant conceptual load, and has a powerful emotional impact on the reader. It is established that in the novel «The House on the Mountain», color is a frequent lexical unit. V. Shevchuk masterfully employs color lexemes to create atmosphere, to characterize and evaluate the subjects depicted, and to convey color symbolism. Through color, the author reveals the psychological state of the characters and affirms or refutes certain ideas. The writer favors blue and yellow (golden) – the colors of the sky and the sun. They intertwine and complement each other. It is established that the color blue is woven throughout the entire artistic structure of the work, emphasizing specific moments of character development and plot events. It is the color blue and all its shades that most attract the reader's attention, as the world of the novel's characters is saturated with blue hues. Here, blue is associated with tranquility, happiness, and the journey. The successful combination of «cold» blue with «warm» yellow represents a fusion of wisdom with warmth and light. Attention is drawn to the symbolism of color epithets, which can be formed based on both the literal meaning of the color term and its figurative sense, reflecting folk traditions, customs, and beliefs.

Key words: Valeriy Shevchuk, color lexemes, light colors, color semantics, symbolism, blue.

Постановка проблеми. У художньому тексті всі мовні засоби є важливими. Увагу дослідників привертають барволексеми, які функціонують у творах українських письменників. Відомо, що кольороназви нерозривно пов'язані з сюжетом твору, адже колір віддзеркалює сприйняття автором світу і має важливе ідейне навантаження та потужний емоційний вплив на читача. Однією з особливих ознак ідіостилю В. Шевчука є активне використання колірних лексем. Актуальним залишається дослідження семантики кольору, джерел походження та особливостей використання барволексем у романах В. Шевчука. Вивчення кольорів дає нам можливість глибше проникнути в художній світ автора, адже кожний письменник має своє відчуття кольору. В. Шевчук майстерно використовує барволексеми для створення колориту, для характеристики й оцінки зображуваного, а також для передавання колірної символіки. За допомогою барви автор розкриває психологічний стан героїв, утверджує або заперечує певні думки. Слова зі значенням кольору створюють лексико-семантичне поле кольору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення художньо-образної функції кольору в романах має важливе значення для проникнення в естетичну своєрідність творів. В українській лінгвістиці проблематикою кольору займалися І. Бабій, Л. Гоцур, Н. Дарчук, І. Ковальська, Г. Яворська, Т. Коваль, В. Папіш, Л. Ходанич та ін. Цій темі ми теж присвятили свої розвідки, дослідивши функціонування кольору у творах Л. Дереша, С. Жадана, А. Кокотюхи, В. Шкляра та ін. Кажуть, що кожен письменник має свій колір, але, напевно, краще сказати, що кожен твір має відповідне навантаження кольорами. У Л. Дереша в романі «Трохи пітьми, або на краю світу» відчитується боротьба чорного з білим, де перемагає білий [3]. У А. Кокотюхи в романі «Червоний» своєрідним символом є червоний колір – колір біди і свята одночасно [4]. Ми дослідили також колірний символізм в заголовках романів про УПА А. Кокотюхи [1]. У С. Жадана в романі «Інтернат» і чорний, і білий кольори – кольори війни, смерті, розрухи [2].

Науковці М. Барабаш, А. Горнятко-Шумилович, М. Замбжицька досліджували сакральні мотиви творів В. Шевчука. І. Приліпко зацікавила інтертекстуальна поетика роману «На полі смиренному». Концепти раціонального / ірраціонального в художній галактиці письменника досліджувала Л. Тарнашинська. О. Переломова досліджувала мовний аспект ідіостилю В. Шевчука, мовні засоби творення образності в його художніх творах. Авторка зазначає: «Письменник В. Шевчук у мовних знаках творить свою «нову реальність», паралельний мистецький світ, за визначенням самого письменника, «естетичний надсвіт», що входить до ширшого поняття – художня мікрогалактика [9]. Г. Гримашевич та Н. Мельник у статті «Семантика кольорів у творчості Валерія Шевчука» досліджували особливості назв кольорів у романі В. Шевчука «Дзиґар одвічний». Авторки констатують, «що автор майстерно знаходить необхідні барви для змалювання природи, людини, предмета. …Він не просто змальовує обставини, в яких діють герої, а й розкриває їх внутрішній стан. Багатобарвність, художня виразність описуваних об'єктів досягається значною мірою завдяки використанню колірних прикметників. Адже саме прикметники найчастіше використовуються для створення яскравих художніх образів. Переважна більшість цих слів мають первинну, типову для української свідомості семантику. Взагалі художній образ найчастіше створюється за допомогою переносного значення слова або спеціального лексико-семантичного прийому. Однак і в прямому значенні колірні прикметники в тому чи іншому контексті можуть продовжувати певні асоціації, стати основою художнього образу» [6]. У романі «Дзиґар одвічний», як вважають дослідниці, переважає чорний колір. Г. Косарєва у статті «Сакральні виміри прози Валерія Шевчука (на матеріалі романів «На полі смиренному», «Три листки за вікном») зазначає: «Автор за допомогою художнього паралелізму, використовуючи епітети колоративи, створює місткі портрети персонажів» [8]. Дослідження колірної лексики в сучасному мовознавстві об'єднують у самостійну галузь – лінгвістику кольору, завдання якої – лінгвістичне осмислення мовної картини кольору.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити колірні лексеми в романі «Дім на горі» В. Шевчука. Наше завдання – з'ясувати особливості та функційне навантаження барволексем у романі, визначити їхню символічну роль.

Виклад основного матеріалу. У романі «Дім на горі» яскраво простежується символіка кольору. Колір присутній на сторінках роману, але різні кольори відповідають настрою, думкам персонажів, подіям. Автор ретельно використовує кольори, які пов'язані і з його думками та відчуттями. У мовній картині світу персонажів роману, як і автора, значне місце посідають назви хроматичних кольорів, бо їхній світ – яскравий і барвистий. Автор надає перевагу **синьому та жовтому** (золотистому) кольорам. Вони пере-

плітаються і доповнюють один одного, бо сторінками роману мандрує **синє сонячне** повітря: «*Весь простір бачився йому заповнений сонцем, синім небом…*» [11, с. 168]; «*Над нами висів розпечений казан сонця, чисте небо розгорнуло синє шатро, і не було там ні тіні. Сипалося на вулицю й будинки синє сяйво, і повітря від того здавалося живе й драглисте*» [11, с. 450]). У ясно-синіх очах господаря попик побачив озеро степу, яке світилося бірюзою, а в ньому купалося «*яскраве сонце, наче хто мив у ньому золоту мису*» [11, с. 463]. Очі Хлопця «*в цей мент були повні золотого проміння і синього неба*» [11, с. 519]. Кольори неба і сонця тісно поєднані.

Найчастіше автор використовує **синій** колір і всі його відтінки. Саме синій колір наскрізно вплітається в усю художню структуру твору, акцентує на певних моментах розвитку характеру, подій. За «Словником символів культури України» дізнаємося, що синій колір – спокійний, сентиментальний, серйозний. Символізує довір'я, безкінечність, сум. Це колір неба і моря. Він викликає відчуття холоду. У християнській культурі асоціюється з вічною божественною істиною» [10, с. 160]. Відомо, що синій – улюблений колір символістів. В. Кононенко зазначав, що синій колір «викликає асоціації суму, задуми, журби», але може бути кольором щастя, надії, любові [7, с. 79–80].

Роман починається з того, як Володимир приходить до місця своєї роботи і його огортає первозданна тиша та золоте світло з голубими спалахами. Його зустрічає дід із синіми очима, від яких йому стає радісно, бо цей колір супроводжував героя з самого початку. Зустріч із Галею осяяна сонцем та синявою: «*Володимир покинув те дворисько на горі, покинув ясно-синю жінку, але забрав із собою немало її синяви та й краси, що так щиро світилася до нього*» [11, с. 47]. Автор порівнює Галю з ясно-синьою кулькою, у ній жила повітряна синя богиня, «складена з голубих площин, а вдягнена в сонячне проміння», з поглядом «палющих синіх очей». Хлопця осліплює її голуба, осяйна постать. Бабі вона нагадує ясно-синього метелика. Для Володимира Галя – ясно-синя постать, ясно-синє диво, облите голубим світлом. Відчутне гарне поєднання світла із синім кольором, тут синій колір не є холодним, він випромінює тепло. Другий розділ роману має назву «Синя дорога». Автор виносить колір у заголовок, таким чином виділяє головне, бо назва твору – ключове слово. Важливу роль тут відіграє символічний образ дороги, який, за словами Олени Переломової, стає «вагомим означником світорозуміння митця». Дослідниця стверджує, що «концептуальне наповнення символічного образу дороги складає образну парадигму, яка має інтертекстуальний вимір» [9]. Для багатьох персонажів дорога стає синьою, із синім мохом, як і синя туга: «*Саме туди вела синя мерехтлива дорога…* » [11, с. 55]; «*Побачив він синю дорогу, по якій було розкидано зористе каміння…*» [11, с. 69]; «*Тиха туга попливла з її очей і розплилася в синьому сонячному повітрі*» [11, с. 517]. Марія бачить синюватe світло, яке розливається надовкола, і від цього сяйва синіє і дорога, бо синява така, що аж очі сліпить: «*Марія відчула від того поцілунку, що в неї розширилося серце, що вся вона наче налита голубим вітром і що хоче брести отак по цій дорозі з ним*» [11, с. 160]. Хлопця також вабитиме синя дорога: «*Ясно-синю дорогу побачив у цей ранок Хлопець… Йому аж дихання заклало, так захотілося ступити на те синє полотно і рушити по ньому, не озираючись*» [11, с. 183]. Вабить його також синій гребінь лісу, а повітря на горі стає синюватим, «*дим у місячному промінні здавався ясно-синім*» [11, с. 211]. Синя дорога в персонажів має різні виміри: кілометр синьої дороги, шматок синьої дороги, ріка синьої дороги, бинда дороги.

Майже всі чоловіки-мандрівники та їхні жінки мають сині очі. Іван Шевчук має «сині, напрочуд добрі очі», які наповнені спокійним та мудрим світлом. Марія знаходить ласку в небесних очах Івана: «*Подивилась йому у вічі і ввійшла в глибину щедрої синьої ласки, що випромінювалася з його очей*» [11, с. 162]. Неоліна в очах Хлопця бачила ясно-сині озерця, які світилися й обігрівали. У батька Іллі очі також сині: «*Вицвілі, мов зимове небо, і горіло в них по вогнику*» [11, с. 380]. Білочубий хлопець має небесно-сині очі. Присутні й інші колірні епітети: сині метелики, повітря синюватe, синьо-брунатний дим, синє сонячне повітря, синій морок.

Небо в романі синє, синезне і його дуже багато: «*…цвіло тільки те ж таки неймовірно сине небо, яке знову вразило його бездоганно чистим кольором…*» [11, с. 178]; «*…синезне серпневе небо з величезними купчастими хмарами*» [11, с. 172]. Поле також, як небо («синє поле неба» [11, с. 174]). Для Володимира небо стає ясно-синім, «*що аж похитувалось у них над головами, таке багате було й соковите*» [11, с. 220]. Небо «*синьо хиталося над цілим світом*» [11, с. 531]. Осіннє небо для Івана блідне: «*Він відчував: стерня – темна, а волошки – блідо-сині. Над ними таке ж небо: хмари, мов стерня, а небо волошкове. Він подумав, що блідо-синє – це відчуття цієї осені, її вог-*

кий та привільний дух» [11, с. 439]. Помешкання ігумена Іллі Торського заливає густо-синій сутінок, навіть «сніг важко синів». Часто автор описує чисте небо, яке «розгорнуло синє шатро», і сипле навколо синє сяйво: «*Небо наливалося світлом і гасило зірки. Затулило недогорілий місяць і синьо хиталося над цілим світом*» [11, с. 531]. Перевізник бачив, як над головою «*розширювався темно-синій блават, проколений безліччю зірок*» [11, с. 548]. Обличчя пана «*здалося перевізникові трохи засиненим, врешті, засинений тепер був цілий світ*…» [11, с. 549]. Синій колір та всі його відтінки символізують також ніжність, сум, далечінь.

Для Хлопця навіть постать матері – ясно-синя. Його сестра Оксана також оповита синім кольором: «*Назустріч йому йшла легка юна дівчина в ясно-синьому платті. Обличчя її було трохи сонне, а очі голубі*» [11, с. 231]. У синіх сутінках дим від люльки Хлопця нагадує «сивасто-синій клубень» та «сині хвилі», він «голубіє навіть у темряві». Оксана звернула увагу, що очі брата «палали синім полум'ям», вона також бачить синю дорогу річки та синю долину в місячному сяйві. Неоліна напивалася чистої води із ясно-синіх озерець Хлопця, і в синій тиші, яка оточувала закоханих, вона побачить «синє небо чи не менш сині його очі». Автор зазначає, що очі Хлопця «*були повні золотого проміння й синього неба*» [11, с. 519]. Білочубий хлопець має небесно-сині очі. Дивний білий попик має ясно-сині очі, як два шматки синього неба, які сяяли синім вогнем. Тиша також отримує колір: «*Дві сльозини скотилися із синіх, як цей ранок, очей. …і тиша стояла первісна – тиша, як тканина блаватна*» [11, с. 478–479].

«Назви таких кольорів, як голубий, блакитний часто набувають символічного звучання і означають «ніжність, краса, любов». …Згідно з християнськими догматами, **голубий** колір символізує «устремління світу до Бога» [10, с. 161].

Майстер модельного взуття Микола Ващук випромінював якийсь струм на своїх клієнток, від цього дорога, «*якою йшли, блакитніла, і перед кожною мимовільно заквітали палкі волошкові очі. Здавалося, наповнювалася тими волошковими очима ціла вулиця, весь світ через те волошковів*…» [с. 60]. Пташка зі сну має голубі крила: «*…синя пташка сну спустилася Володимирові на очі і заслонила йому їх широкими голубими крилами*» [11, с. 24].

Натрапляємо на велику кількість лексем з голубою барвою: голуба пройма вікна, голубі дзвони неба, ясний блават, блакитний сутінок, блакитний шовк неба, синьо-брунатний дим, волошкове небо, тиша, як тканина, блаватна.

Сонячний світанок посинив й очі Галі, тому під цей колір вона вибирає голубу сукню, як оте голубе небо. Дівчина нагадує голубого метелика, вона навіть махнула голубою рукою Володимиру. Печаль у Галі голуба: «*Це засіяло раптом Галинину душу печаллю, такою ж чистою, як цей вечір, і голубою, як смужка на овиді*» [11, с. 18]. Володимир «*побачив, як вилітає з голубого безмежжя Вітер… світ з червоного став блідаво-фіалковий*…» [11, с. 22]. Галинине плаття – голубе шовкове море. Дощ стає голубим: «*Лився крізь шиби голубий дощ, великі купчасті хмари тяглися по голубій дорозі неба і зникали на окоємі. …бачила синю бинду річки*…» [11, с. 288].

Саме синій колір і всі його відтінки найбільше привертають увагу читача, бо синьою барвою залитий світ персонажів роману. Тут синій колір асоціюється зі спокоєм, щастям, дорогою. Володимир прагне розчинитися «*у цьому бринячому спокої, в голубому повітрі*» [11, с. 191]. Для Володимира очі Івана були, «як два ясно-сині озерця». На сонці його очі стають голубими: «*Дивився звуженими від сонця очима, і з них хлюпав на світ голубий та безмежний спокій*» [11, с. 207]). Іванові хочеться прихилити до землі яскраво-синє небо і «трохи того золота, що так вилискує вгорі», щоб дружина була щасливою. Цей колір вабить, зачаровує, викликає посмішку, налаштовує на позитив. «Образи, які створив автор за допомогою прикметників синій, голубий, блакитний, виразні, легкі для сприймання, хоча й належать до гами „холодних кольорів". Ці кольори викликають у читача асоціації, які пов'язані зі спокоєм, мудрістю та піднесеністю» [6]. У багатьох класиків, наприклад, у В. Сосюри, М. Вінграновського та ін., синій – колір щастя, любові, радості.

Відомо, що **жовтий** колір асоціюється найперше із сонячним світлом, він символізує радість, тепло, повагу. Г. Косарєва зазначає: «Поза сумнівом, образ сонця у цьому уривку – то життєдайний символ буття. Тож письменник, актуалізуючи солярний вимір, наголошує водночас, що природа є нашим сонцем, відповідно Бог – це внутрішнє сонце людини. Тож, образ світла інтерпретується в романі в контексті духовного світу персонажів та людських пристрастей» [8].

Жовтий колір для старого Івана – колір осені. Він асоціюється також зі зрілістю та старістю: «*Цього разу впадав у визір старого більше жовтий колір, чув він дух тлілих бур'янів, втомленої землі й першого осіннього листя… Тиха осінь*

ступала на землю золотими черевичками… Старий надто виразно побачив ту жовту постать…» [11, с. 174]; «*Все пропахло осінню, прілою, жовтою, сірою, як сама наша матінка земля*» [11, с. 410]. У главі «Самсон» Івана оточує жовтий колір – колір сонця та світла: «*Жовто горіли, облиті сонцем, галявини, і він сам паливсь у тій жовтизні*» [11, с. 415]. Дівчина Мотря випромінює світло, він закохався, тому «*весь світ бачив у жовтому світлі, у тій болющій доброті*» [11, с. 416]. Для Івана жовтий колір – це жовтогаряче тіло лева, бджоли, сонце і медовий запах землі, усе це асоціюється зі спокоєм, радістю: «*А навкола все дихало розкішним спокоєм, теплом та роздоллям. Йому стало легко*» [11, с. 425]; «*…і велетень почав пригадувати, який то жовтий колір. "Колір тепла", – подумалося йому, і він усміхнувся своєму левові. ...Врешті, він згадав той жовтий колір – запах листя, цих дерев і лева*» [11, с. 437]. Жовтий колір для Івана переходить у золотий, тому золотими стають соснові стовбури, смола, коні. З допомогою баби Жабунихи Хлопець вибирає жовту зорю: «*Жовтої нам і треба. Жовта – це, хлопче, гроші. Але не твої і не нічиї, а людські*» [11, с. 524]. У руках чарівниці жовта куля стає золотою, обтикана світлими нитками, мов безліччю золотих голок. Досить вагоме символічне значення має **золотий** колір. У християнстві золотий колір «співвідноситься з Богом, Богородицею, святістю, Господньою енергією, силою, світлом Христа та ін. …У літературі «золотий» є символом-синонімом до слів «багатий, щасливий, рідний, дорогий, коштовний, сонячний» [10, с. 161]. В. Шевчук пише: «*Сонце сиділо вже в недалекому клені і наче розчісувало гіллячам своє золоте волосся*» [11, с. 14]; «*День цвів чудовим літом, над ним розгорнулося чисте й яскраве небо; сонце аж з себе виходило – сипало жовтим золотом, від того тремтіла ніжна шовкова блакить, все мерехтіло й дихало*» [11, с. 408]. Хлопець відблискує світлом, як золотом: «рука, яка втрапила в пучок світла, засвітилась чистим золотом», обличчя золотіло й світилося. Для Галі Хлопець є золототілим хлопчиком: «*Його тіло світиться й грає жовтими переливами, він наче золота статуя…*» [11, с. 253]. Іван на фоні сонця побачив своїх п'ятеро ненароджених синів: «*Були голі й прекрасні, з позолоченими тілами і з золотими думками в головах. Мали за спиною білі крила… Вся вулиця була залита тим-таки світлом, в якому розчинялося каміння й паркани; плавився, стаючи монолітною брилою золота, пісок біля річки, а сама річка лягла покладом твердої бірюзи*» [11, с. 224]. Золотоволосими стають горби, оси, золоті іскри, існують золоті яблука, золоті струнки павутиння. «*Пообабіч тяглися хліба, і бриніли вони важким золотом…*» [11, с. 444]; «*Рівно горіло довкруги жовте листя, ясно висвічуючи золотою барвою*» [11, с. 461]. Золотий колір – колір щастя, багатства, світла.

Білий – колір чистоти, світла. У главі «Свічення» старий білий попик з білими віями їде на білому коні. Він такий білий, як сметана. Це позитивний герой. Ціла низка епітетів із прикметником білий має пряме значення: пісок білий та іскристий, білі квіти, білий туман, білі крила, білі зорі, як яблука, біла ряднина, біла сорочка, біла борода. Відомо, що білий колір асоціюється з денним світлом, Божим світлом.

Але білий колір «має і протилежну семантику; він є знаком порожнечі, безтілесності, мовчання, смерті. Слов'яни одягали покійників саме в білий одяг» [10, с. 160]. У романі В. Шевчука мертві діти-янголята були, наче з білого каменю точені, молочно-ясні діти, ясно-білі й чисті. Невинність і смерть поєднав білий колір: «*Зирнув на сліпуче-білий прочіл і побачив там далеко, на срібно-білому тлі, три снігові баби… Батько стояв на порожній дорозі, ніби з паперу вирізаний. Хитався й розчинявся, блідий і вицвілий, у білому кожусі і з білим кийком. ...Діти лежали у світло-сірому сутінку і світилися*» [11, с. 394]. Білий колір асоціюється з хворобою, потойбіччям, тугою: крейдяне обличчя, біла дорога для ворожки, біла або чорна постать чорта, білий і чорний коні, білий, як сметана, хорт, білий олень, біла маска смерті, біла пташка печалі. У маренях і снах Марія проходить білу дорогу: «*Вони пішли через білу, що мертво сяяла над світлом, дорогу і не почули навіть відгомону власних кроків*» [11, с. 373]. Пан у главі «Перевізник» розливає бліде мертве світло. Абстрактні поняття сум, жаль також набирають білого кольору: «*…а жаль його ставав великий, білий – як зима чи крижана річка*» [11, с. 400]. Такий білий колір є небезпечним, він не пов'язаний із силами добра, він має таку ж символіку, як і чорний. Епітет білий тут стає також ознакою холоду, пустки, страждання.

Срібний колір викликає радість, він асоціюється зі спокоєм: «*Запахло свіжовимитими дошками, і війнули в сонячному повітрі срібні крила простирадел*» [11, с. 24]. Він є «кольором і блиском схожий на срібло», «блискучий від місячного сяйва» [5, с. 1380]. Радість огортає Марію срібним вогнем, коли повертається з мандрів Іван, а холодний спокійний місяць кидає срібне проміння. Батько Марії бачив світіння, що йшло від доньки: «*Чисте, ясне срібло текло від*

її постаті, і в тому сріблі побачив він раптом темний зблиск…» [11, с. 367]; «*Жила хіба що оця тиша, яка висла навколо, і оце сонце зі срібними порошинками в ньому*» [11, с. 456]; «*І лягла перед ними зовсім срібна дорога, наче й справді річка текла…*» [11, с. 482]. У переносному значенні срібний – «який дає радість, створює відчуття чогось приємного, світлого» [5, с. 1380]. Цей колір позитивний, тому присутній у житті персонажів: срібні сутінки, срібно-сині сутінки, срібний дзвін сміху, срібна мережа, срібний павук, сріблиста тиша.

Сивий колір асоціюється зі старістю, давністю. Дід Іван – сивогривий чоловік, а «кругла, сива й напрочуд ласкава бабуся» – його дружина Марія. Автор використовує й інші форми для називання діда Івана – сивань, сивоволосий козопас, сивий король. У старих людей і брови сиві, і сльози: «*Котилися й котилися у старої з очей сиві сльози…*» [11, с. 40]. Це також колір печалі і втоми.

Картини природи іноді також наповнені цим кольором. Туман порівнюється із сивим молоком, а ніч покриває сивим попелом тин і хлів: «*Вдивлявся у ранок, молочний і теплий, від річки сходила сива пара…*» [11, с. 31]. Цей колір близький до білого.

Сірий – «неяскравий, тьмяний, безбарвний, однотонний… хмарний, похмурий, нічим не примітний, невиразний, одноманітний» [5, с. 1324]. У главі «Дорога» похмурий день змальовується сірими кольорами: «*Земля дрімала в сірому світлі, ця сірість уливалася в душі людей, і всі ходили трохи роздратовані. ... смуток став сірий, як ці хмари, котився він і котився, наче шукаючи для себе ясного сонячного просвітку*» [11, с. 283]. У главі «Джума» переважають сірі кольори, каламутне марево: «*сірі хмари повили небо, сірі гуси летіли по ньому – все це сповнювало світ сірими драглями*» [11, с. 325]. Від мору сонце в небі посіріло, усе наче попелом покрилося. Тиша для Іллі Торського стає сірою: «*Натомість огорнула їх тиша, сіра й пелехата, роз'єднала у сивім мороку: спадали тоді на землю сутінки…*» [11, с. 379]. У главі «Кров на снігу» бліда пані «*стояла, ледь похитуючись, одіж її спадала долі сивими складками, розстелялася широко, як і ця сутінь*» [11, с. 382]. Лісник у главі «Швець» весь сірий: «*сіре одутле обличчя, сірі одутлі очі, сіра роздута одежа…*» [11, с. 397]. Саме так має виглядати Злий Дух. Дивний песик «*був сірий, наче із сірої повсті пошитий, тільки його очі блищали, мов срібні*» [11, с. 483]. Хлопець у главі «Голос трави» має крейдяне обличчя, яке сіріє, відганяє холодом, кригою. У перевізника від страху «мозок заслало сірою вовною». Невиразним також був Анатоль, бо нагадував великого сірого птаха в сірому костюмі з сірими крилами за спиною. Тому й називає його автор Сірим. Микола Ващук сіріє від туги: «*Вогонь, який відходив від нього, здавалося, гас, і він сірів так само, як горби, скелі, дерева й небо, – весь світ сірів тоді від його туги*» [11, с. 61]. Для Галі туга також має сірий колір: «*Стояла відтак біля вікна й сіріла, як сіріє вечір перед зором, і поступово випливала з її очей богиня, покидала її напризволяще й відлітала, і гоїв її тільки оцей сірий вечір або також сірі уважні синові очі*» [11, с. 27].

Ми зафіксували цілу низку епітетів: сіра вулиця, сіра сорочка, сіра коструба рука, сіре бабине обличчя, сіре молоко, сірі стіни, сіра полотняна сорочка та ін.

Зелений колір «спокійний, символізує мир, спокій, надію, сили. У багатьох народів зелений колір – знак юності, надії, радості, але разом із цим незрілості, недосконалості» [10, с. 160]. Персонаж Хлопець здобуває науку чарівника в старої відьми, яка живе «*серед зілля й трави, в зеленому морі, зарослім квітами…*» [11, с. 539]. Після навчань у Жабунихи він летить у темно-зелене море, у веселу прірву, саме тут він набере у себе нової сили: «*…там живе зелена тиша, і саме там має заговорити до нього трава і все зело*» [11, с. 537]. Колір надії повертає до життя персонажа. У зелену барву огортається довкілля: «*Драглисто-зеленими бачилися будинки пообабіч дороги і навіть оті вершники попереду на зелених конях із синіми спинами*» [11, с. 450]. Світло набирає зеленого кольору і огортає закоханих Івана та Надію в главі «Свічення»: «*…звільнене світло притьма линуло у повітку й обілляло закоханих густим зеленим світлом*» [11, с. 455]. Знаходимо в романі зелені хвилі літа, довгу зелену вулицю, соковиту зелену траву, тут колір є прямою вказівкою на пору року або час дня: «*…зелений сутінок розцвів несподіваним світлом…*» [11, с. 55]. Зелений – колір сподівання, весняного оновлення, радості. Закономірно, що і в літературі він є кольором усього щасливого та прекрасного, повного надій, молодого.

Чорний колір частіше виступає символом трагедії, смутку, печалі, смерті, нещастя. «Чорний колір практично в усіх етнокультурах – це символ темряви, зла, смерті, диявола, пекла, Заходу та ін.» [10, с. 161]. Загадковий Анатоль з сірого в місячному сяйві перетворюється на чорного: «*сірий костюм його став чорний, блищали лаковані туфлі, капелюха він зняв, і чорне волосся лежало, наче тушшю*

підчорнене…» [11, с. 98]. Для зараженого Івана, якому викололи очі, наступає ніч. Чорний колір – колір біди, болю. Часто чорний позначає не тільки колір природних явищ у темну пору, а й відтворює емоційне враження від споглядання природи, почуття людини, актуалізуючи переносне значення слова: «*Над ним погасло сонце, чорна ніч окутала зусібіч, чорні хмари спускалися на землю, чорний біль пронизував йому голову, виростали чорні квіти й пахли кров'ю*» [11, с. 430]. Для Івана чорними кугавами розвертаються небеса, сам він стає чорним перекотиполем. Перевізник пливе по чудній чорній ріці, не бачить неба: «*очевидно захмарило – там, у горі, висіла чорна прірва, багатозначна і глибока. … Побачив – великий чорний птах, що заслонив небо, крила його – ніч, а тіло його – небо*» [11, с. 550]; «*Віддалік уже зовсім виразно блимали, йшли по небі чорні отари, чорні сердиті отари з золотими вогняними язиками*» [11, с. 412]. Похмурі картини природи передають душевний стан, втому, неспокій. Чорними кольорами виділяються негативні персонажі: чорна жінка, чорна вдова, чорні очі, «повні ясного вмиротвореного світла», каламутний погляд, чорний погляд, чорний пес, чорний лахман, чорна ніч, чорна кума, жінка в чорному, чорний попіл.

Справедливо зазначають Г. Гримашевич та Н. Мельник, що «в українського народу чорний колір ніколи не асоціювався з чимось позитивним, світлим і чистим», бо викликав тривогу, небезпеку, зло, сум, смерть – негативні емоції [6]. Але у романі «Дім на горі» іноді чорний колір підсвічується, дає тепло. Неоліна звернула увагу на погляд Хлопця: «*чорний та гарячий, в якому клубилося й палахкотіло стільки світла й сили*» [11, с. 246]. Темні морочні очі відьми Меланки в главі «Відьма» одночасно гарячі й лискучі. Автор порівнює Хлопця з чорнокнижником, чаклуном, який має надприродні можливості. Чаклуни належать до темної сили. Чорний колір є також символом первісної мудрості.

Із фольклорних творів дізнаємося, що **червоний** колір має сильний емоційний заряд радості, свята; набуває змісту урочистості, небуденності, незвичності, казковості: «*Крізь вікно вливалися пахощі вечірніх квітів; захід уже пригасав, а він не міг одвести погляду від тендітного й мерехкого світла – блідло воно на очах і й покривалося синюватою млою. Червоне в тій імлі густо малиновіло, але й це тривало недовго: вже тільки невелика бордова смужка лежала впоперек неба, наче загублена Вітром червона хустка*» [11, с. 17].

Червоний колір має властивість збуджувати, спонукати до дії. Стара Жабуниха «*відчувала, що тече їй по жилах вогонь. Червоний, а часом і зелений. Червоні та зелені хвилі покрили її й погасили зір*» [11, с. 542].

Та найголовніше, що червоний колір символізує небезпеку (варіант крові). А ще червоний колір – це також колір пекла, вогню. У перші обійми та поцілунки Галі з Анатолем вривається червоний колір – колір пекла, але й радості також. Увесь світ для Галини стає червоним: багряне небо, червоне Анатолеве плече, червона трава і рубінові скелі, червоні руки, чорно-червоні груди, червоний птах, який ніс у синю безвість. «*Відтак стало все в тому вечорі червоне*» [11, с. 98]. Страх і пристрасть джиґуна викликають червоний вогонь, який іноді переходить, як червоний місяць, у чорний. Ніч кохання для Галі також буде червоною: «*Червона кров пливла у цей вечір, сльози також вигравали рубіновими вилисками, вся роса відсвічувала червоним – така вже видалася для неї ніч*» [11, с. 126]. Але дорога життя Галі буде синьою: «*Синя дорога текла й текла в просторінь*» [11, с. 129]. Захід сонця з червоного переходить у легкий багрянець, грає різними відтінками червоного: «*Небо напроти них грало. Малинові смужки вливались у бузкові, які розчинялись у густо-червоному, натомість бриніли навдокіл оранжеві стяги*» [11, с. 27]3. Попик у главі «Свічення» йде поміж вогнищ, червоне сяйво почервонило одежу й обличчя старого, навіть метелики стали червоні, як жар, «*тільки очі сяяли синім вогнем, був той вогонь терплячий і милостивий*» [11, с. 474]. Червоний колір набуває значення «напружений», «тривожний», «негативний», «демонічний». Як бачимо, символізм червоного кольору багатозначний.

Трапляються й інші кольори, але вони не такі активні, як перераховані.

Колір у власних назва. Серед назв персонажів роману натрапляємо на найменування, в основі яких є колір. Хлопчик із золотими кучерами названий Золотоволосиком. Апелятив сірий перейшов у власну назву Сірий, так автор назвав загадкового чоловіка, який був у сірому костюмі, мав за плечами сірі крила: «*Знову приходив до мене уві сні той Сірий: чи то птах, чи людина*» [11, с. 105]. Мотивами для утворення таких літературно-художніх антропонімів є зовнішній вигляд чи манера одягатися. Ми звернули увагу також на абстрактоніми (асоціоніми) в супроводі кольорів: Печаль синьоока, Розсудливість сіроока, княгиня Біла Зоря, блідолиций Княженко.

Висновки. Як бачимо, щоб зрозуміти сенс кольорів, потрібно проникнути в глибини підсві-

домості письменника, розкрити риси авторського бачення. За результатами дослідження колірних лексем у романі «Дім на горі» В. Шевчука ми виявили їхнє словесне багатство і розкрили внутрішню форму, вивчили різні семантичні перетворення і символізацію, яка властива для певного етносу.

Автор надає перевагу синьому та жовтому (золотистому) – кольорам неба та сонця. Вдале поєднання «холодного» синього кольору з «теплим» жовтим – це поєднання мудрості з теплом і світлом. Звернено увагу на символічність колірних епітетів, які можуть формуватися на основі прямого значення слова – назви кольору і на основі переносного, вони відбивають народні традиції, звичаї, вірування. Отже, колірні лексеми в романі В. Шевчука «Дім на горі» відіграють важливу роль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вегеш А. Колірний символізм у заголовках романів про УПА Андрія Кокотюхи. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 17. Том 2. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 155–160.

2. Вегеш А. Роль кольору в романі Сергія Жадана «Інтернат». *Записки з українського мовознавства:* Вип. 26. У 2-х томах. Т. 2: Зб. наук. праць Operain linguistika ukrainiana: Fascicullum 26. Vol. 2 / Головний ред. Ю. Ковалевська. Одеса: «Полипринт», 2019. С. 27–36.

3. Вегеш А. Символічна функція кольору в романі Любка Дереша «Трохи пітьми, або на краю світу». *Освіта Закарпаття*. Науково-методичний журнал Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти. № 21. Ужгород, 2015. С. 72–77.

4. Вегеш А. Стилістична роль літературно-художніх антропонімів роману «Червоний» Андрія Кокотюхи. *Лінгвістичні дослідження*: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип. 48. С. 23–237.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

6. Гримашевич Г. Мельник Н. Семантика кольорів у творчості Валерія Шевчука. URL: гримашевич мельник.pdf (дата звернення: 13. 04. 2026).

7. Кононенко В.І. Мова у контексті культури. Монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.

8. Косарєва Г.С. Сакральні виміри прози Валерія Шевчука (на матеріалі романів «На полі смиренному», «Три листки за вікном»). URL: 34536-Текст статті-64786-1-10-20141218.pdf (дата звернення: 13. 04. 2026).

9. Переломова О. Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука. URL: Мовний аспект ідіостилю Валерія Шевчука (дата звернення: 13. 04. 2026).

10. Словник символів культури України. За загальною редакцією В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка, В.В. Куйбіди. 3-є вид. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.

11. Шевчук В. Дім на горі. Роман. «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2017, 600 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.161.2-1.09:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.46

ПРОСТІР ПОЕЗІЇ ЮЛІЇ МУСАКОВСЬКОЇ: КОНСТРУЮВАННЯ ЗОНИ ВІЙНИ

THE SPACE OF YULIYA MUSAKOVSKA'S POETRY: THE WAR ZONE CONSTRUCTION

Демчук О.А.,
orcid.org/0000-0003-2031-0092
докторка філософії з філології,
старша викладачка кафедри української мови і літератури
Національного університету «Острозька академія»

У статті досліджено поетику зони війни в просторових координатах текстів Юлії Мусаковської. Революція Гідності, анексія Криму й окупація східних територій, повномасштабне вторгнення росіян в Україну й супровідні трагічні події XXI століття активізували науковий інтерес до геопоетичних вимірів літератури, проблем тожсамості, взаємодії *свого* й *чужого* в постколоніальних контекстах. Юлія Мусаковська належить до українських авторок, які послідовно конструюють мнемотичний дискурс сучасної війни у своїй творчості. Насамперед ідеться про збірки «Чоловіки, жінки і діти» (2015), «Бог свободи» (2021), «Каміння і цвяхи» (2024), у яких письменниця творить простір національної ідентичності в межових ситуаціях, спричинених збройним протистоянням.

Мета статті – дослідження особливостей авторської репрезентації зони бойових дій у поезіях Юлії Мусаковської, аналіз специфіки творення образів *свого* й *ворожого* та координат тожсамості в творчості поетеси, характеристика рецепції теми людської екзистенції у фізичних й ідентичнісних вимірах досвіду війни. Для досягнення завдань студії провідним методом обрано геопоетичний аналіз, також у роботі застосовано елементи герменевтичного методу тлумачення текстів, імагологічного і структурно-семіотичного аналізу.

У науковій розвідці доведено, що війна в поезії Юлії Мусаковської постає як тотальний всеохопний досвід, що проникає в повсякденність, трансформує буденний і звичний індивідуальний простір людського буття, наповнюючи щоденні ритми відчуттям небезпеки. Письменниця творить єдину зону війни, що розгалужується на всі міста України. У студії з'ясовано, що в координатах бойових дій образ дому втрачає цілісність символічного змісту та стає місцем фрагментації пам'яті.

У статті проаналізовано опозицію *своє–вороже*, яка є елементом формування зони війни в просторі поезії Юлії Мусаковської. Російське в рецепції письменниці закономірно втілює риси безжальності, жорстокості, усвідомленого зла. У творчості авторки *ворожому* протиставлено образ українського захисника, який набуває сакральних характеристик жертовності й готовності до боротьби за державність. Доведено, що вагомою проблематикою текстів поетеси є тема кристалізації національної ідентичності як процесу долання постколоніальних травм, а любов стає формою опору в екзистенційних викликах воєнної дійсності.

Ключові слова: геопоетика, ідентичність, війна, образ ворога, своє–чуже, простір дому, місця пам'яті, сучасна українська література.

The article examines of the war zone poetics within the spatial coordinates of Yuliya Musakovska's poetry. The Revolution of Dignity, the annexation of Crimea and the occupation of eastern territories, the full-scale Russian invasion of Ukraine, and the accompanying tragic events of the twenty-first century have intensified scholarly interest in the geopoetic dimensions of literature, questions of identity, and the interactions between *the self* and *the other* in postcolonial contexts. Yuliya Musakovska is among the Ukrainian authors who consistently construct a mnemonic discourse of contemporary war in their works. This refers primarily to the poetry collections «Men, Women and Children» (2015), «The God of Freedom» (2021), and «Stones and Nails» (2024), in which the writer creates a space of national identity in the liminal situations brought about by armed conflict.

The aim of the article is to examine the distinctive features of the author's representation of the combat zone in Yuliya Musakovska's poetry, to analyse the specific ways in which images of *the self* and *the enemy* and the coordinates of identity are constructed in the writer's work, and to characterise the reception of the theme of human existence in both the physical and identity-related dimensions of the war experience. Geopoetic analysis has been chosen as the primary method to achieve the aims of the article. The work also employs elements of the hermeneutic method of textual interpretation, as well as imagological and structural-semiotic analysis.

The study demonstrates that war in Yuliya Musakovska's poetry emerges as a total, all-encompassing experience that permeates everyday life, it transforms the ordinary and familiar individual space of human existence, infusing daily rhythms with a sense of danger. The writer constructs a unified war zone that extends across all cities of Ukraine. The study established that within the coordinates of military conflict, the image of home loses the integrity of its symbolic meaning and becomes a site of fragmented memory.

The article analyzes the opposition of *the self image* versus *the enemy image* as an element in the formation of the war zone within the poetic space of Yuliya Musakovska. In the writer's reception, the Russian image consistently embodies traits of mercilessness, cruelty, and conscious evil. In the author's work, the hostile is contrasted with the image of the Ukrainian defender, who acquires sacred characteristics of sacrifice and readiness to fight for statehood. It is demonstrated that a significant thematic focus of the poet's texts is the crystallization of national identity

as a process of overcoming postcolonial trauma, while love becomes a form of resistance amid the existential challenges of wartime reality.

Key words: geopoetics, identity, war, enemy image, self–other, home space, sites of memory, contemporary Ukrainian literature.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення росіян в Україну й трагічні події сьогодення актуалізували суспільний і літературознавчий інтерес до проблем національної ідентичності, пам'яті, дому й екзистенційного бездомів'я, гібридної топографії, простору війни, постколоніальних контекстів взаємодії *свого*, *чужого* й *ворожого*. Література, яка фактично «створює умови для проговорення травми» [9, с. 100], швидко реагує на жорстокі нестабільності світу, репрезентуючи фізичні ландшафти бойових дій і картографію тожсамості. Отож у центрі зацікавлень сучасної наукової думки перебувають поетика простору й особливості відтворення зони війни в текстах. До авторів, які в своїй творчості конструюють топоси тривожної дійсності, порушують питання пам'яті війни та людини в межових ситуаціях, належить Юлія Мусаковська, чиї «вірші пишуться в силу людської потреби пізнання самого себе» [3, с. 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідні теорії геопоетичних досліджень належать Ґастону Башляру, Кеннету Вайту, П'єру Нора, Марку Оже, Мішелю Фуко. В українських студіях простору вагомими є голоси Ігоря Бондаря-Терещенка, Максима Карповця, Анни Киридон, Світлани Кочерги, Олега Шаблія. Проблеми ідентичності, травматичної пам'яті та воєнного дискурсу в літературі стали об'єктом наукових зацікавлень Віри Агеєвої, Зоряни Годунок, Наталії Горбач, Тамари Гундорової, Мирослави Іванишин, Оксани Пухонської. Вагомими є наукові роботи Ярослава Поліщука, присвячені дослідженню топографії сучасної української літератури, категоріям *місць*, або ж *місць пам'яті* (П'єр Нора), і *не-місць* (Марк Оже), які «розділено пунктирною зоною війни, зокрема в її гібридній якості» [7, с. 9]. Гібридний простір бойових дій, на думку літературознавця, є не лише фізичним – він конструюється також на рівні ментальності, пам'яті, культури, тожсамості.

Різні аспекти творчості Юлії Мусаковської досліджували Уляна Галич, Тарас Головань, Маріанна Кіяновська, Оксана Луцишина, Ярослав Поліщук, Ілля Рудійко, Уляна Федорів. Утім, жодна з перерахованих наукових розвідок не зосереджує увагу на просторі війни в поетичних текстах авторки, що й робить цю студію актуальною.

Постановка завдання. Мета статті полягає в системному дослідженні особливостей авторського конструювання зони війни у віршах Юлії Мусаковської, характеристиці образів *свого* й *ворожого* в поезіях, аналізі вимірів ідентичності та рецепції теми людського досвіду проживання межових ситуацій у текстах письменниці.

Виклад основного матеріалу. Юлія Мусаковська – українська авторка, основний масив творчості якої складають поезії. Вірші письменниці органічно вплетені в канву сучасної літератури, котра «стала унікальним феноменом, який поєднав в собі документальність свідчення та художнє моделювання внутрішнього світу людини, яка перебуває у стані травматичного досвіду війни» [1, с. 260]. Поетична збірка Юлії Мусаковської «Каміння і цвяхи» (2024) стала найбільш резонансною, позаяк була номінована на Шевченківську премію–2026. Окрім того, завдяки поезії «Як тільки не називали», уміщеній у цій книзі, роком раніше поетеса стала лавреаткою премії «The Asian Prize for Poetry». Виразним лейтмотивом збірки є пам'ять сучасної війни. Водночас авторка послідовно конструює простір бойових дій на фізичному й ментальному рівнях у попередніх поетичних книгах, зокрема в збірках «Чоловіки, жінки і діти» (2015) й «Бог свободи» (2021).

Війна входить у простір поезії Юлії Мусаковської раптово, руйнуючи звичну буденність, як-от у тексті «Прокидаєшся вранці а за вікном війна…». Ліричні герої миттєво й без попередження опиняються в координатах постійної небезпеки, де навіть дрібні щоденні справи набувають тривожного відтінку: *«прокидаєшся вранці а за вікном війна / поки ти ще спав вона тебе наздогнала / крізь підлогу чи двері в димар і куди не глянь / у щілини пролазить її кров'яниста тканина / допиваєш із чашки каву а ось вона…»* [6, с. 67]. Загроза зливається з домашнім простором, із дверима, вікнами, підлогою, димарем тощо, укорінюється в повсякденність життя. Письменниця наділяє образ війни рисами переслідувачки, забарвлюючи її брудно-сірими тонами: *«сіролика фігура в заляпаному плащі / у юрбі несподівано вчепиться за плече / і процідить крізь зуби лагідне: не втечеш»* [6, с. 67]. Прийом персоніфікації підсилює відчуття невідворотності, підкреслює мотив фаталізму й необхідність прийняття нової трагічної реальності.

Юлія Мусаковська в поезіях «проговорює тривожне передчуття катастрофи» [10]. Відповідно, топоси в текстах авторки поступово трансформуються в єдиний простір війни, що виразно спостерігаємо у вірші «Безпечне місце». Лірична героїня, яка перебуває в неокупованому місті без бомбардувань і обстрілів, не відчуває захищеності, оскільки її близькі залишаються в небезпеці: *«Чи можу я бути в безпечному місці, / якщо мої батьки відмовляються їхати з дому, / але не мають бомбосховища під своєю багатоповерхівкою? / <…> / Чи можу я бути в безпечному місці, / коли мої друзі – під постійними обстрілами в Харкові, / Сумах, Ірпені, Бучі, без можливості виїхати?»* [5, с. 47–48]. Ментальний зв'язок ліричної героїні з сім'єю, друзями й близькими людьми виводить досвід війни за межі конкретних топосів, з'єднує різні міста, незважаючи на їх віддаленість від активних бойових дій. Топографія збройного протистояння в текстах авторки, окрім уже загаданих Бучі, Ірпеня, Сум, Харкова, охоплює також Запоріжжя, Каховку, Маріуполь, Чернігів та ін. Письменниця руйнує ілюзорність безпеки й спокою міст, де *«просто сирени повітряної тривоги кілька разів на день»* [5, с. 48], позаяк сама їхня присутність уже свідчить про загрозу. Репрезентуючи широку географію України й різні види небезпек, поетеса конструює єдиний простір країни, охопленої бойовими діями.

Ярослав Поліщук стверджує, що поетичний образ поряд із документальними джерелами «стає елементом колективної пам'яті» [8, с. 111]. На думку науковця, сучасна поезія про війну творить травматичну історію сьогодення, тому нерідко в текстах фігурує реальність. Фіксує трагедії й жахіття сучасного повномасштабного вторгнення у своїй ліриці також Юлія Мусаковська. У поезіях авторки натрапляємо на згадки про обстріл маріупольського театру, територія якого була маркована написом «діти», вбивства цивільних в Запоріжжі, облогу Маріуполя й терор щодо місцевих жителів як свідчення воєнних злочинів росіян. У тексті «Як тільки не називали» йдеться про наслідки підриву Каховської ГЕС 2023 року: *«Ріка – поґвалтована, / гнана чужинцями, / накрила зелені поля, казкові діброви, / білі хати з дивами всередині, / вишневі сади біля них, / картаті багатоповерхівки, / все нажите і пережите, / рибу, птаха і звіра»* [5, с. 82]. Образ вишневого садка біля хати на асоціативному рівні відсилає реципієнта до творчості Тараса Шевченка, яка є вагомою частиною української літературної та культурної традиції. Водночас метафора домівок, *наповнених дивами*, стає втіленням людського життя, важливих деталей, із котрих воно зіткане, речей, які формують тожсамість і пам'ять. Згадані елементи складають як етнічний, так й особистісний виміри культури, яка наповнює «географічні території символічним змістом» [7, с. 6]. Стихія води, спаплюжена й розбурхана ворогом, трансформується в руйнівну силу, здатну стерти все на своєму шляху й поховати під собою домівки, місця пам'яті, людей, тварин, рослини, перетворивши простір на мертву зону. Порушена в поезії тема екоциду також зосереджує проблематику тексту на нищівному впливові збройного протистояння на природне середовище.

Тетяна Сушкевич слушно стверджує, що під поняттям *простір* варто розуміти не лише навколишнє середовище, а й також наповнення його іміджами *свого* й *чужого* [11, с. 231]. Отож автообраз, українське, й образ ворога, російське, в контексті творчості Юлії Мусаковської стають елементами конструювання зони війни в імагологічному її вимірі. Письменниця у своїй поезії чітко окреслює відповідального за катастрофічні події, оскільки *«ні до чого тут стихія чи воля божа»* [5, с. 82]. Знищення всього живого – це наслідки дій росіян, які в нинішньому стані війни за зрозумілих і закономірних причин є втіленням *ворожого*. Під час творення образу ворога авторка вдається до використання біблійних символів і міфологічних кодів: *«Називай на ім'я того, хто це вчинив. / Ім'я йому легіон. / Ім'я йому – ціла країна. / Велика фатальна пляма / на карті світу»* [5, с. 83–84]. Алюзія на новозавітний сюжет про вигнання демонів, де нечистий дух називає себе легіоном, підкреслює множинність і всеприсутність лихого. Таким чином, росіяни постають уособленням масштабного й свідомого зла.

Дзеркальною протилежністю в поезії Юлії Мусаковської є образ *свого*, а саме – українського захисника: *«Вона приводить його за руку додому, / знімає з нього бушлат, садовить при столі. / Каже: ось він, мамо, живий, але така втома, / ніби несе вагу всього світу – неба й землі / <…> / …Наріж йому хліба, мамо, налий вина. / <…> Так вітали його, коли заходив у наші міста, / гілля під ноги стелили, співали гучних пісень. / Скільки їх потім з ним спиною до спини стало? / Скільки їх потім кидало брудом йому в лице?/ <…> / Смерть, як собака, покірно лягає йому до ніг. / Він виставляє проти світла долоні свої, / і сонячні промені проходять крізь них»* [5, с. 32]. Новозавітні символи хліба й вина, гілля, постеленого до ніг, лицемірних зрадників,

долонь, крізь які наскрізь проходить сонячне світло, творять сакральний образ воїна, здатного на найвищу жертву – померти задля порятунку всіх людей. Прикметно, що покровителем українських солдатів у віршах Юлії Мусаковської є архангел Михаїл: *«Архангел Михаїл / сажу струшує з крил… / <…> / Архангел не відчуває руки…»* [4, с. 17]. Звернення до образу архистратига невипадкове, позаяк у християнській традиції Михаїл – захисник воїнів і справедливості. Окрім того, архангел як покровитель Києва, верховний командувач небесного війська, поранений і вкритий попелом від згарищ, перебуває поруч із українськими військовими, оберігає їх у боротьбі з ворогом, стоїть на захисті країни. Відтак Юлія Мусаковська конструює простір війни як морально бінарний, де розмежування *свого* й *ворожого* визначає координати добра і зла. Така диференціація цілком закономірна в контексті російської колоніальної політики й жорстокої агресії щодо українців.

Зону бойових дій у поетичній творчості Юлії Мусаковської сконструйовано також у буттєвих та ідентичнісних вимірах. У тексті «Вибір від слова "вибороти"…» найяскравіше розкрито проблему фрагментарної тожсамості *свого* етносу: *«вибір від слова "вибити", / вичавити із себе / комплекс молодшого брата, / співочого орача…»* [4, с. 17]. Гібридна ідентичність, складена з «напівправд» і «постправд» [7, с. 119], є наслідком років імперського впливу росіян. Саме шлях «вибивання» з себе комплексу меншовартості постає умовою кристалізації національної свідомості, необхідної для народу в стані війни. Маріанна Кіяновська слушно стверджує, що «поезія Юлії Мусаковської може бути розпізнана як особлива робота конструювання ідентичності» [3, с. 13–14]. У своїх текстах письменниця чітко наголошує на необхідності сепарації від колишніх радянських контекстів і переконань: *«вибір від слова "вибратися", / виборсатись / із вигрібної ями, / братської могили, / колиски народів / по трупах -надцятилітніх добровольців»* [4, с. 17]. Поезія деміфологізує імперський наратив братніх народів й утверджує необхідність подолання прокляття гібридної ідентичності задля розірвання циклічності історії, у якій захисники платять своїм життям за помилки минулого.

Наскрізною в поезії Юлії Мусаковської є тема дому в координатах простору війни: *«Дім починається там, де закінчується війна. / Лютий бур'ян, щербатий одвірок, глечик без дна. / Подорожника листя – до свіжого садна. / Ось, бери і складай докупи, крихта до крихти»* [6, с. 83]. На думку Уляни Федорів, образ дому «можна окреслити як знак-символ, у якому переплітаються загальне й особисте, буденне й сакральне, універсальне й національно марковане» [12, с. 211]. Війна ж руйнує цю цілість і трансформує *місце пам'яті*, що зберігало спогади про людське буття, на пустку. Усе важливе, що колись було чиїмось життям, редукується до вмісту тривожної валізи, як у тексті «Що у твоїй тривожній валізі – питають мене…». *Щітка стара для волосся, ягідні плями на майці дитячій, кілька вицвілих фотографій* [6, с. 67] – дрібні й водночас вагомі речі, що раніше наповнювали дім і буття в ньому, тепер стали символами пам'яті про минуле.

Зона війни в текстах Юлії Мусаковської має виразне гендерне маркування, позаяк поезія авторки «достоту навіть у чомусь патріархальна, архаїчна» [2]. Чоловікам відведено архетипну роль воїна, носія військового досвіду: *«Чоловіки виношують у собі війну. / Вона випиває з них соки, бряцає кістками, як зброєю, / окуповує їхній мозок, вдирається до сну, / поки тінь ворога здіймається над ними горою. / Важко так довго носити її в собі – і не зростися / з нею…»* [6, с. 108]. Натомість жінка стає якорем, що втримує чоловіка між війною й мирним життям: *«ось тобі цей на шматки розкраяний чоловік, / для якого ти – нагадування, що треба дихати»* [6, с. 83]. Взаємодія фемінного й маскулінного в творах письменниці вибудовується в межах християнської системи цінностей, суголосної ідеї любові, яка довго терпить і милосердствує: *«Якби їхня спільна історія так і не почалася, / кожен зостався б сам на сам зі своєю війною»* [4, с. 34]. У цьому вимірі саме любов створює опору, що надає людині сил навіть у досвіді війни.

Висновки. Отже, Юлія Мусаковська в поезії формує багатовимірний простір фізичного, ментального, культурного й ідентичнісного досвіду війни. Сама зона збройного протистояння в текстах поетеси стає новою реальністю, вона проникає в буденність, трансформує простір дому, руйнує відчуття безпеки й усе навколишнє, переписує буттєві координати людини. Окрім того, письменниця документує реальність сучасного повномасштабного вторгнення на емоційному й чуттєвому рівнях. Лейтмотивом поезій авторки постає проблема гібридної тожсамоті та постколоніальних травм, подолання яких необхідне задля уникнення циклічних помилок історії. У цьому контексті вагомими стають любов, пам'ять, міжособистісні зв'язки як форми опору зовнішній і внутрішній руйнації.

Зона бойових дій у творчості Юлії Мусаковської набуває імагологічних вимірів, позаяк письменниця конструює опозиційну парадигму *свого* й *ворожого*. Агресор набуває демонічних рис жорстокості, притаманних терористу, мислення якого сформоване в координатах імперських наративів. Натомість образ українського захисника стає іміджем-антитезою, репрезентованим у сакральних площинах жертовності й боротьби за свободу нації.

Конструювання зони війни в її просторових, антропологічних, культурологічних, екологічних та інших вимірах заслуговує на подальші дослідження не лише в творчості Юлії Мусаковської, а й у різножанрових текстах письменників-військових. Насамперед актуальними в окресленому дискурсі будуть твори Артура Дроня, Богдана Коломійчука, Максима Кривцова, Валерія Пузіка, Артема Чапая, Артема Чеха, Ярини Чорногуз та інших.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Айзенбарт Л., Скляр І., Великий Р. Література як спосіб осмислення травми: воєнна тема у творах 2022–2024 років. *Закарпатські філологічні студії*. 2025. Вип. 42. Т. 1. С. 258–266. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.42.1.44.

2. Галич У. Свобода оплачується кров'ю. *Збруч*. 2022. URL : https://zbruc.eu/node/111154 *(дата звернення: 28.04.2026)*.

3. Кіяновська М. Дотик до шкіри. *Чоловіки, жінки і діти*. Львів : ВСЛ, 2015. С. 5–15.

4. Мусаковська Ю. Бог свободи. Львів : ВСЛ, 2021. 136 с.

5. Мусаковська Ю. Каміння і цвяхи. Львів : ВСЛ, 2024. 112 с.

6. Мусаковська Ю. Чоловіки, жінки і діти. Львів : ВСЛ, 2015. 128 с.

7. Поліщук Я. Гібридна топографія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі. Чернівці : Книги – ХХІ, 2018. 272 с.

8. Поліщук Я. Поезія війни: від свідчення до збірного образу. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2025. Вип. XIII/1. С. 109–125. https://doi.org/10.14746/sup.2025.13.1.7.

9. Пухонська О. Травматичний досвід «чужої» війни в романі Сергія Пантюка «Війна і ми». *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2021. Вип. 46. С. 97–103. https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.46.12.

10. Рудійко І. Тактильність і скінченність часу в «Камінні і цвяхах» Юлії Мусаковської. *Культ критики*. 2024. URL : https://kultkrytyky.com/taktylnist-i-skinchennist-chasu-v-kaminni-i-czvyahah-yuli%D1%97-musakovosko%D1%97/ *(дата звернення: 28.04.2026)*.

11. Сушкевич Т. Автообрази в гетеропросторі українського історичного роману ХХ ст. *Волинь філологічна: текст і контекст.* 2011. Вип. 11. С. 230–236.

12. Федорів У. Топоси пам'яті в сучасній мілітарній українській поезії. *Українське літературознавство*. 2025. Вип. 89–90. С. 207–220. http://dx.doi.org/10.30970/uls.2025.89-90.4930.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 821.161.2.09(092)Фра:801.73
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.47

ІВАН ФРАНКО І ГЕРМЕНЕВТИКА БАЗОВИХ СВІТОГЛЯДІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОПЕДЕВТИКА

IVAN FRANKO AND THE HERMENEUTICS OF BASIC WORLDVIEWS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROPAEDEUTIC

Іванишин П.В.,
orcid.org/0000-0002-9624-0994
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Розлуцький І.М.,
orcid.org/0000-0002-3905-3914
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Дмитрів І.І.,
orcid.org/0000-0003-0937-1070
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

У статті досліджується одна з актуальних герменевтичних проблем у межах літературознавства, гуманітаристики загалом, – вивчення світогляду як важливої складової інтерпретаційного процесу, психіки людини, естетичних феноменів, суспільно-політичних явищ тощо.

У цій царині відомими стали імена І. Канта, Ф. Шеллінґа, В. Дільтая, Г. Рікерта, К. Ясперса, М.Гайдеґґера, К. Мангайма та ін. Український контекст доповнюють студії О. Кониського, Б. Грінченка, Д. Донцова, Ю. Вассияна, Ю. Липи, Є. Маланюка, Д. Мирона, В. Яніва тощо. Важливу складову щодо осмислення вказаної проблеми доповнює філософська, наукова та художня спадщина Івана Франка, якому не чужа була психологічно-герменевтична проблематика і чий потужний енциклопедичний розум неодноразово і прямо звертався до витлумачення поняття «світогляд».

Автори досліджують окремі теоретико-методологічні аспекти, що стосуються можливості використання багатогранного досвіду І. Франка стосовно інтерпретації базових світоглядів. Для реалізації поставленої мети розглянуто основні теоретичні риси герменевтичної моделі надсвітоглядів, а також специфіку світогляду самого І. Франка.

Український мислитель часто користувався саме виразно світоглядним типом осмислення культурно-історичної, художньої чи суспільно-політичної дійсності.

Одним із зразкових прикладів може бути стаття «Українці» (1906), в якій автор показує початок у Галичині, під впливом засвоєння ідей Т. Шевченка у першій половині 1860-х рр., «близького до народу, прогресивно спрямованого руху». І далі здійснює подальшу періодизацію культурного розвитку Галичини, базуючись на політико-філософських переконаннях, персоніфікованих впливом на суспільство того чи іншого визначного діяча: 1860-ті – «формально-національний» період (вплив П. Куліша), 1870-1880-ті – «радикально-соціальний» (вплив М. Драгоманова), 1890-ті – «національно-радикальний» (вплив М. Грушевського).

У статті розглянуто різні класифікації світоглядного розвитку Івана Франка такими вченими, як: Дмитро Козій, Олег Баган, Іван Денисюк, Євген Нахлік, Володимир Косик.

Ключові слова: Іван Франко, герменевтика, свідогляд, насвітогляд.

The article deals with one of the current hermeneutic issues within literary studies, the humanities in general, – the study of worldview as an important component of the interpretative process, human psyche, aesthetic phenomena, socio-political phenomena, etc.

In this field, the names of Immanuel Kant, Friedrich Schelling, Wilhelm Dilthey, Heinrich Rickert, Karl Jaspers, Martin Heidegger, Karl Mannheim, and others have become prominent. The Ukrainian context is complemented by the studies of O. Konyskyi, B. Hrinchenko, D. Dontsov, Y. Vassyian, Y. Lypa, Y. Malaniuk, D. Myron, V. Yaniv, and others. An important component in understanding this problem is supplemented by the philosophical, scientific and artistic heritage of Ivan Franko, who was no stranger to psychological and hermeneutic issues and whose powerful encyclopaedic mind repeatedly and directly addressed the interpretation of the concept of "worldview".

The authors explore certain theoretical and methodological aspects related to the possibility of using I. Franko's multifaceted experience in interpreting basic worldviews. To achieve the goal, the main theoretical features of the hermeneutic model of supra-worldviews, as well as the specifics of the worldview of I. Franko himself, are considered.

The Ukrainian thinker often used a distinctly worldview type of understanding cultural-historical, artistic or socio-political reality.

One of the exemplary examples can be the article "Ukrainians" (1906), in which the author demonstrates the emergence of "a close to the people, progressively oriented movement" in Halychyna in the first half of the 1860s under the influence of T. Shevchenko's ideas. And he then carries out further periodization of the cultural development in Halychyna, based on political and philosophical convictions personified by the influence of one or another prominent figure on society: the 1860s – the "formal-national" period (the influence of P. Kulish), the 1870s-1880s – the "radical-social" period (the influence of M. Drahomanov), the 1890s – "national-radical" period (the influence of M. Hrushevskyi).

The article considers various classifications of Ivan Franko's worldview development by such scholars as Dmytro Koziy, Oleh Bahan, Ivan Denysiuk, Yevhen Nakhlik, Volodymyr Kosyk.

Key words: Ivan Franko, hermeneutics, worldview, supra-worldview.

Постановка проблеми. Однією з постійно ***актуальних*** герменевтичних проблем у межах літературознавства, гуманітаристики загалом, є вивчення світогляду загалом як важливої складової інтерпретаційного процесу, психіки людини, естетичних феноменів, суспільно-політичних явищ та ін. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Добре відомими у цьому зв'язку стали імена І. Канта, Ф. Шеллінґа, В. Дільтая, Г. Рікерта, К. Ясперса, М.Гайдеґґера, К. Мангайма та ін., які немов розвивають думку Йоганна Мартіна Хладні (Хладеніуса) про те, що для розуміння важлива точка зору. Однак тут варто звернути увагу на ще два моменти. По-перше, не завжди до трактування світоспоглядальної проблематики залучається український метадискурс. Хоча різнотипні міркування О. Кониського, Б. Грінченка, Д. Донцова, Ю. Вассияна, Ю. Липи, Є. Маланюка, Д. Мирона, В. Яніва та ін., на наш погляд, могли б пожвавити дослідницьку думку, підсвітити раніше незауважувані аспекти світорозуміння. По-друге, не завжди мислителями й науковцями враховується складність, структурованість світогляду (чи сфери надсвідомого взагалі), наявність у ньому рівня базового світоспоглядання.

У цьому плані варто залучити до осмислення вказаної проблеми філософську, наукову та художню спадщину Івана Франка, якому не чужа була психологічно-герменевтична проблематика і чий потужний енциклопедичний розум неодноразово і прямо звертався до витлумачення поняття «світогляд». Крім того, таке залучення могло б чіткіше прояснити і ті питання, які ще й досі викликають дискусії у франкознавстві і які стосуються сутнісних речей у духовному космосі цього «невичерпного атома» (І. Денисюк). На жаль, досі, попри доволі значний пласт різнотипних праць, щоправда, не завжди позбавлених внутрішніх суперечностей, так чи інакше присвячених світоглядові та ідеології І. Франка (О. Багана, Л. Білецького, Ю. Бойка-Блохина, О. Вертія, М. Возняка, Я. Гарасима, М. Гнатюка, Р. Голода, З. Гузара, Т. Гундорової, І. Денисюка, Д. Донцова, М. Євшана, С. Єфремова, М. Жулинського, О. Забужко, М. Зерова, Д. Козія, В. Корнійчука, В. Косика, Г. Костельника, М. Легкого, Л. Луціва, Л. Сеника, Є. Маланюка, Я. Мельник, В. Микитюка, М. Наєнка, Є. Нахліка, Т. Пастуха, О. Пахльовської, А. Пашука, С. Петлюри, С. Пилипчука, Т. Салиги, А. Скоця, С. Смаль-Стоцького, Б. Тихолоза, О. Хоменка, Р. Чопика та ін.), бракує робіт ретельніше зосереджених як на сфері саме базового світогляду у цього автора, так і на залученні його досвіду до конституювання герменевтичної теорії надсвітоглядів. Хоча окремі важливі спостереження із цих питань можна віднайти у нещодавніх студіях Є. Нахліка («Віражі Франкового духу» (2019)) [10], О. Багана («Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка» (2021)) [1] та С. Пилипчука («Той, що в бурю йшов»: Іван Франко на шляху поступу» (2024)) [11]. Щодо теорії герменевтики, то тут варто згадати нещодавню ґрунтовну працю Андрія Богачова «Онтологія розуміння (філософська герменевтика)» (2021) [2].

Постановка завдання. З огляду на недослідженість вказаної проблематики у цій студії нашою ***метою*** буде лише пропедевтичне накреслення окремих теоретико-методологічних аспектів, що стосуються можливості використання багатогранного досвіду І. Франка щодо інтерпретації базових світоглядів. Для цього ми в загальному розглянемо основні теоретичні риси герменевтичної моделі надсвітоглядів, а також специфіку світогляду самого І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж вивчати можливість залучення Франкових ідей до трактування базових світоглядів, годиться з'ясувати, а що ж варто вважати такого типу світоглядами і яке місце вони займають у структурі психіки людини. З'ясовуючи це питання, враховуватимемо власні попередні напрацювання з цієї проблеми [6], які спираються передусім на дослідження Ю. Вассияна, Г.-Ґ. Ґадамера, М. Гайдеґґера, В. Дільтая, Д. Донцова, В. Іванишина, Г. Рікерта, Д. Мирона, Е. Шпранґера, К. Ясперса та ін.

Структуру психіки (чи, в традиційній термінології, душі) людини класична філософія, психологія і психологічна герменевтика дозволяє

розглядати як складне, структуроване явище, яке складається з трьох основних сфер: підсвідомості (Субего, Під-Я), свідомості (Его, Я) та надсвідомості (Суперего, Над-Я або Ми). Підсвідомість є переважно вродженою, ділиться, як це зауважив ще Карл Ґустав Юнґ, на індивідуальну та колективну частини і складається передусім з інстинктів, архетипів, а також витіснених із свідомості комплексів. Функціонує підсвідомість неусвідомлено, ірраціонально. На відміну від неї, свідомість, як когнітивний рівень психіки, працює переважно явно, раціонально. Вона утворена індивідуальними уявленнями, які ми осягаємо як образи і поняття. У вигляді уявлень існують у свідомості також відчуття, думки, почуття, бажання, спогади та ін. Свідомість найчастіше ототожнюється людиною із собою, своїм Я.

Ще одним неусвідомленим рівнем внутрішнього світу, який діє інтуїтивно, постає надсвідомість. Вона має колективну природу і формується людиною упродовж всього життя, однак найінтенсивніше у дитинстві та юності, приблизно до 20 років. Її утворюють переконання, вірування, чи, як говорить філософська герменевтика, передсудження. Сфера Над-Я ототожнюється в різних філософських та наукових системах із духом, традицією, передрозумінням, метакогнітивним рівнем, ментальністю, етнонаціональною ідентичністю, ідеологією та ін. і ділиться на три рівні. Перший рівень, слідом за Емілем Дюркгеймом, називають суспільною свідомістю або ще – картиною світу, габітусом (за П. Бурдьє), мовною свідомістю тощо. Він утворений історично сформованими етнічними уявленнями, які містяться передусім у мові – колективними образами, поняттями, емоціями, бажаннями, спогадами та ін. Суспільна свідомість прямо впливає на свідомість індивідуальну і поділяється на різні сфери: побутову, міфологічну, філософську, релігійну, наукову, політичну, економічну, освітню, естетичну, етичну, військову, спортивну та ін. Другим рівнем Суперего постає власне світогляд, який ще називають рівнем культури, звичаїв, народного духу та ін. Його утворює автоматично засвоєна і/або зумисно сформована сукупність відносно стійких переконань, які ми знаємо як норми, оцінки, цінності, сенси та ін. Світогляд служить опорою для суспільної свідомості.

Третім – вершинним – рівнем Над-Я є рівень власне базового світогляду чи надсвітогляду. Це рівень глибокої віри, серця (як його називав Г. Сковорода), совісті, глибинної турботи, істини і фундаментальної ідеології. На цей рівень, як на свою опору, покладаються звичайний світогляд і суспільна свідомість. Його утворюють історично сформовані базові вірування, міцні переконання – найвищі і найтвердіші ідеї, ідеали, блага, істини, сенси, візії, принципи, імперативи, категорії, символи, екзистенціали, передсудження, догмати, абсолютні константи, аксіоматичні теорії тощо. Саме вони найбільше впливають на формування індивідуальної та колективної (народу, нації) ідентичності людини, формують найглибший сенс життя, визначають бути чи не бути людини та суспільства і повною мірою виявляються у межових, за К. Ясперсом, екзистенційних ситуаціях – перед небуттям (Ніщо). Надсвідомість містить відповіді на ключові екзистенційні питання: Що таке я (ми) і світ (буття)? Звідки все взялося? Що таке Бог? Для чого я (ми)? Як мені (нам) жити у світі? У кого (чи що) я вірю? У чому найглибший сенс буття? Для чого варто жити? За що варто віддати життя? І, як неважко помітити, далеко не кожна людина має відповіді на ці питання, тобто не кожна має цей рівень Віри (Фідес) – глибинно пережитих переконань-ідеалів.

Таким чином, якщо під світоглядом ми розуміємо автоматично засвоєну і/чи зумисно випрацювану та пережиту сукупність звичайних переконань (культурних сенсів чи цінностей), то під надсвітоглядом (базовим світоглядом, Вірою) маємо на увазі сукупність пережитих передсуджень особливого типу – фундаментальних переконань-ідеалів (великих ідей). Хоча ідеали, з точки зору генезису, й формуються останніми в структурі психіки людини, але зате потім, виникнувши, найбільше впливають на функціонування нижчих рівнів надсвідомості, на мислення, почуття й рішення людини, а також допомагають свідомості контролювати сферу підсвідомого [5, с. 14–211]. Як бачимо, ця цю сферу важко звести лише до моральних норм, як це уважалося у класичному фройдизмі.

Розглянемо тепер специфіку світогляду самого Івана Франка, пам’ятаючи, що і він вельми часто користувався саме виразно світоглядним типом осмислення культурно-історичної, художньої чи суспільно-політичної дійсності. Це тим більше важливо, що світобачення безпосередньо, пов’язуючись із методологією, впливає на процес розуміння. Одним із зразкових прикладів може бути стаття «Українці» (1906), в якій автор показує початок у Галичині, під впливом засвоєння ідей Т. Шевченка у першій половині 1860-х рр., «близького до народу, прогресивно спрямованого руху». І далі здійснює подальшу періодизацію культурного розвитку Галичини, базую-

чись на політико-філософських переконаннях, персоніфікованих впливом на суспільство того чи іншого визначного діяча: 1860-ті – «формально-національний» період (вплив П. Куліша), 1870-1880-ті – «радикально-соціальний» (вплив М. Драгоманова), 1890-ті – «національно-радикальний» (вплив М. Грушевського) [12, т. 41. с.189]. Щоправда, Іван Денисюк влучно спостеріг, що при цьому «зі скромності Франко поминув себе», але очевидно, додавав професор, водночас характеризуючи політичний світогляд самого мислителя, «що він є представником радикально-соціально-національного напряму» [4, с. 303].

У цьому спостереженні міститься ще й інша вагома настанова. Для того, щоб осмислювати позицію І. Франка стосовно того чи іншого питання, а у його багатогранній творчості чимало наскрізних тем, варто враховувати еволюційність та структурованість його світоглядної бази. Придивимось ближче до цих моментів.

Спроби показати І. Франка світоглядним моністом, чиє світобачення визначалось винятково однією ідеєю – «матеріалізмом», «соціалізмом», «позитивізмом», «революційним демократизмом», «народництвом» тощо, – виявились загалом у франкознавстві непродуктивними. Та й схоже підтвердження було б дивним, ще й з огляду на те, що сам письменник, очевидно, без кокетства, щиро, наголошував на тому, що йому «бракувало концентрації» й доводилось займатися всім, щоб «відповісти потребам хвилі і заспокоїти злобу дня», і що у його «діяльності було чимало помилок» [12, т. 31, с. 308–310]. Звідси не бракує спроб показати І. Франка дуалістично – як безнадійно «розірвану», суперечливу постать, орієнтуючись, можливо, на не у всьому продуману критику раннього Миколи Євшана. Альтернативою цим підходам стали ті студії, які намагаються показати еволюційність переконань І. Франка – періодизувати його творчий шлях, показати етапність розвитку як засвоєння різних переконань, не замовчуючи внутрішніх складностей і конфліктностей в межах його надсвідомості. Розглянемо деякі приклади.

Одну із перших таких періодизацій, продовжуючи, вочевидь, напрацювання С. Єфремова, С. Смаль-Стоцького, М. Зерова, Д. Донцова, Є. Маланюка, Л. Білецького, М. Возняка та ін., запропонував діаспорний філософ і літературознавець Дмитро Козій у своїх працях «До проблеми світоглядових пошуків Івана Франка», «Розвиток світогляду Івана Франка», «Довір'я до буття» та ін. Дослідник виокремлює три періоди світоглядного розвитку І. Франка. Перший – «етап матеріалізму» (1876-1898), коли домінують соціалістичні та соціал-демократичні ідеї, захоплення «розумом владним без віри основ», теорією «вічної матерії», класової боротьби і матеріально-економічними законами розвитку людства. Другий етап – «доба позитивізму» (1898-1905), коли відкидається «партійний догматизм» і залишається опертя розуму на даних досвіду, утвердження «щиролюдського соціалізму», гуманна просвіта народу, утвердження поступу, науки, людської і національної свободи. Третім став «етап метафізичних навіянь» (від 1905 р.), коли мислитель повністю пориває з матеріалізмом і частково з позитивізмом, коли науковість поєднується з ідеалістичною вірою «в силу духа», визнається примат духовних цінностей над «жолудковими ідеями», коли людина усвідомлює свій зв'язок із Богом як Творцем [8].

Дещо інакше структурування запропонував у своїх студіях на цю тематику (від 1991 р.) Олег Баган. Підсумовуючи свої тридцятилітні пошуки, науковець виокремлює п'ять періодів Франкової світоглядної еволюції [1, с. 19–38]. Першим (1874-1876) став період романтизму і короткого захоплення москвофільським консерватизмом. Під впливом М. Драгоманова у 1876-1882 рр. настає захоплення ідеями соціалізму (включно з марксизмом) й матеріалізму, що поєдналось із освоєнням естетики натуралізму. До ключових переконань цього періоду дослідник зараховує наукоцентризм, атеїзм, антиклерикалізм, егалітаризм та ін. У наступний період (1883-1895) відбувається відхід Франка від марксизму (соціал-демократизму), утвердження позитивістського сцієнтизму й національного демократизму (народовства), з'являється націософська проблематика. В художній творчості письменник відходить від натуралізму й поглиблює психологізм. Щоправда, деякі з названих дослідником творів, які засвідчують ідеологічний злам («Моя любов», «Не пора, не пора…»), написані в попередній, за його класифікацією, період, у 1880-му. Четвертим етапом еволюції (1895-1907), який завершився важкою хворобою мислителя 1906-1908 рр., став період ідеалістичний чи націоналістичний. Це час домінування модернізму, ірраціоналізму, героїзму і волюнтаризму, час остаточного розриву з соціалістами-радикалами і переходом до національних демократів, час критики матеріалізму, соціалізму, соціал-демократизму і московського імперіалізму, час утвердження консерватизму й націоналізму. П'ятий період (1908-1916) науковець трактує як період самоповторів, депресії і нервових зривів під впливом хвороби, період браку суцільності,

коли Франко поєднує позитивізм, соціалізм, націоналізм, неоромантизм та ін.

Однак, підсумовуючи власні міркування, О. Баган пропонує розглядати зрештою тільки три основні еволюційні періоди: 1) ранній соціалістичний (1876-1883), 2) середній позитивістичний (1883-1894) і 3) пізній ідеалістичний або націоналістичний (1895-1907).

Відомий діаспорний історик Володимир Косик запропонував наступну періодизацію лише суспільно-політичних поглядів І. Франка. Перший – 1875-1877 – короткий період «молодечого романтизму», після якого наступає час (1878–1800) захоплення крайнім соціалізмом (марксизмом) «з перевагою соціальної боротьби та інтернаціоналізму». Третій (1800-1885) етап є перехідним, він характерний поступовим відходом від «лівого соціалізму» на позиції соціалізму «поміркованого» з визнанням першості національної боротьби. Четвертий період (1886-1890) – поміркувано-соціалістичний із початками критики марксизму. П'ятий період (1890-1895) став етапом національного радикалізму. Шостий період – 1895-1906 – це період засудження марксизму і пріоритетності національного ідеалу. Сьомий період (1907-1916) є продовженням попереднього, але характеризується малою активністю у зв'язку із хворобою [9].

Ще одну класифікацію світоглядного розвитку мислителя розробив Євген Нахлік. Він виокремлює чотири етапи «віражів Франкового духу» [10]. Перший (1871-1876) – період шкільного класицизму і «запізнілого романтизму», поєднаний із традиційною релігійністю та «русофільським» консерватизмом. Другим (1876-1895) став період переходу до мовного народовства, соціалізму і радикалізму. У третьому періоді (1896-1907) відбувається подолання ідейних програм М. Драгоманова і вираження переконань ірраціоналізму та психологізму. Останній етап (1908-1916) – став часом хвороби й занепаду творчого потенціалу.

Навіть наведених дослідницьких пропозицій достатньо, щоб збагнути як складність парадигми драматичних ідейних пульсувань Франкового світорозуміння, так певну розмитість, пластичність меж певних періодів. І тут кожен може вибрати ту схему, яку вважає більш переконливою. Однак ще глибшим трактування сукупності переконань письменника-мислителя, очевидно, набуває тоді, коли окрім виразної і незаперечної еволюційності помічаємо також і внутрішню цілісність його світобачення. Це чимось схоже до розвитку людини: попри різні вікові зміни, той чи інший індивід все ж залишається самим собою упродовж життя й іншими ідентифікується як саме цей, а не інший, індивід. Прикметною у цьому зв'язку може бути концепція відомого франкознавця професора Івана Денисюка.

І. Денисюк у працях від часів «перебудови» в СССР (з другої половини 1980-х) і в період Незалежності запропонував цілісну інтерпретацію Франкового світоспоглядання. Не заперечуючи еволюційності ідей письменника-мислителя, він все ж розглядав їх системно й феноменологічно, як певну оригінальну цілісність, що охоплює всі періоди життя і творчості.

Визнаючи складнощі і контраверсії внутрішнього світу І. Франка, пов'язані з існуванням певних «комплексів» та «амбівелентних елементів» вдачі, дослідник поглиблено зупиняється на проблемі світорозуміння цього великого автора. Вже у 1990-му році І. Денисюк, розглядаючи тезу про виразний соціалізм Франка наприкінці 1870 – початку 1880-х, наводить низку контраргументів. Наприклад, що у цей час у письменника існують твори, де поєднано інтернаціоналізм і патріотизм («Моя любов», «Вічний революційонер», «Не пора, не пора»). Учений запитує: «То що це? Суперечність світогляду чи система поглядів? Суперечності, очевидно, нема. Просто інтернаціоналізм Франка був не безнаціональний». Франко в той самий час «боровся за визволення й рівноправність своєї нації з іншими народами й прагнув побудови «золотих мостів дружби» між народами». Він цитує передмову до збірки «Мій Ізмарагд» (1898), де письменник виступає проти однієї із видозмін соціалістичної свідомості – марксизму як релігії ненависті і водночас за «старий щиролюдський соціалізм», опертий на «етичне, широко гуманне виховання мас народних, на поступ і загальне розповсюдження освіти, науки, критики і людської та національної свободи» [4, с. 215–238].

У середині 1990-х франкознавець приходить до концепції «франкізму» як можливої назви світоглядної системи мислителя: «Франкові погляди необхідно трактувати як його власну еволюційно складену філософську систему – «франкізм», у якій є оригінальна візія людського прогресу, гуманізму, обстоювання прав одиниці на власну суверенність і прав нації на самостійну, незалежну власну державу» [4, с. 238–245]. Трактуючи універсальну постать геніального автора як «невичерпний атом» і як «цілого чоловіка» із, як і кожна людина, певними суперечностями, дослідник називає основні елементи-переконання притаманні «франкізму»: «Наше

франкознавство… нині повинно розглядати філософські погляди Франка як оригінальну еволюційно вироблену філософську систему з її конститутивними елементами й критикою догматів завужених, односторонніх учень, до яких належить і марксизм. Віра в прогрес, гуманізм і демократизм, пошанування національної самобутності кожного народу й утвердження його права на політичну незалежність, опозиція імперському пресові – то основні прикмети цієї філософії, яку можна б назвати «франкізмом» [4, с. 246–253]. Паралельно І. Денисюк вказує на ті переконання, які сам І. Франко переосмислив і розкритикував: окрім марксизму (соціал-демократизму), це – москвофільство, «доктринерський автократизм» Московщини, космополітизм національних маргіналів, безнаціональний тип «громадівства» у М. Драгоманова, «ліберальне доктринерство» та ін.

Тобто, і на цьому варто наголосити, І. Денисюкові не йдеться про «франкізм» як про еклектичну суміш суперечливих поглядів, цінностей та уявлень, а про таку систему, яку утворюють ті переконання, що пройшли в самого автора випробовування часом і які залишилися в його надсвідомості, навіть позбувшись домінантного статусу і підпорядкувавшись іншим, вищим ідеям та ідеалам. Очевидно, що цей «незалежний світогляд як оригінальна філософська система» [4, с. 293–299] повною мірою розкриває себе в пізній період творчості (до хвороби) і насамперед пов'язаний із «національним ідеалом», яким цей духовний провідник, Мойсей, великий Учитель Нації вивіряв та перевіряв і чужі, і власні передсудження в дусі того категоричного наказу, який згодом інший український філософ Дмитро Донцов у трактаті «Націоналізм» (1926) чітко назве «національним імперативом». Тобто ідеться про світогляд, який сам письменник-мислитель, використовуючи терміни Й. Гердера й О. Конiського, у свої працях називає націоналізмом.

Тобто, мабуть, не надто помиляються ті учені, які підкреслюють, що «Франковий націоналізм» як «національну доктрину», як «скристалізовану світоглядну парадигму» можна виявити у всі періоди творчості мислителя, і що складові цього світогляду – національні переконання-імперативи, – оскільки були органічно закорінені в національне буття, отримали неперебутню актуальність – велике значення для тривання українського світу. Слушно з цього приводу висловлюється Ярослав Гарасим: «…майже вікову життєствердність Франкові імперативи здобули тому, що були філософськи обґрунтованим і практично здійсненим виявом національного світовідчуття та світорозуміння у швидкоплинній динаміці суспільно-історичного пересотворення світу» [3, с. 12].

Так чи інакше про цю еволюційно сформовану світоглядну цілісність – «франкізм» – як «діалектичну єдність» (Р. Голод), як методологічну «синтетичність» (Я. Гарасим), як «велегранність» (С. Пилипчук), як «плюралізм» (А. Пашук) писали ті автори, які виокремлювали у світоспогляданні І. Франка наскрізні, системотворчі, об'єднувальні ідеї: національного інтелектуалізму (Є. Маланюк), національної і соціальної справедливості (Л. Луців), національного «каменярства» (Т. Салига), національної ідеї (О. Забужко, Д. Павличко), «національного поступу» (Я. Гарасим), християнської духовності (З. Гузар, Р. Чопик) та ін. У світлі методологічної верифікації [7] з позицій національного ідеалу власного світобачення одні концепції (москвофільство, марксизм, атеїзм, матеріалізм тощо) практично цілковито щезають, а інші (християнізм, громадівство, соціальна справедливість, гуманність, демократизм, права особи, наукоцентризм, просвіта народу, прогресизм та ін.) займають належне місце в системі націоцентричних поглядів.

Тобто можлива структура франкізму, вивершення якої найкраще спостерігаємо між 1895 і 1907 роками, гіпотетично (що потребує докладніших тлумачень) могла би виглядати наступним чином: у сфері політичної філософії – домінування національної ідеї (націоналізму) над консервативною, соціалістичною, радикальною, лібералістичною на тлі подолання москвофільства і марксизму (соціал-демократизму); у сфері філософській – синтез позитивізму, ідеалізму і націософії, подолання радикального матеріалізму; у сфері науково-методологічній – підпорядкування позитивізмові як методологічній домінанті усіх інших методів – герменевтики, біографізму, компаративізму, культурного історизму, психологізму, філологізму; у сфері художній – поєднання реалізму і модернізму (особливо неоромантизму); у сфері релігійній – дуалізм християнізму і позитивізму на тлі подолання атеїзму та антиклерикалізму.

Висновки. Отже, перш ніж вивчати Франковий внесок у герменевтику базових світоглядів, доречно в пропедевтичному плані усвідомити два важливі теоретико-методологічні моменти. Перший пов'язаний із трактуванням світогляду як автоматично засвоєної і/чи зумисно випрацюваної та пережитої сукупності звичай-

них переконань (культурних сенсів чи цінностей), а надсвітогляду (базового світогляду, рівня Віри) як вершини надсвідомості (Суперего), як сукупностість пережитих передсуджень особливого типу – фундаментальних переконань-ідеалів (великих ідей, імперативів). Ідеали, з точки зору генезису, формуються останніми в структурі психіки людини, але зате найбільшим чином впливають на функціонування нижчих рівнів надсвідомості, свідомості та підсвідомого. Другий момент стосується еволюційності переконань І. Франка, які зрештою, передусім у пізній період, остаточно формують завершену й оригінальну цілісність – філософську систему «франкізму» (І. Денисюк), концентровану довкола національного ідеалу як методологічно-верифікаційного центру. Врахування цих моментів, на наш погляд, дозволяє вже в інших студіях детальніше зупинитися на інших важливих для трактування базових світоглядів проблем, насамперед на поняттях, якими І. Франко осмислював феномени свідомості і надсвідомості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баган О. Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка (Пізній період творчості: 1895–1907 рр.): монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2021. 212 с.

2. Богачов А.Л. Онтологія розуміння (філософська герменевтика). Підручник для студентів філософського факультету. К., 2021. 320 с.

3. Гарасим Я. Іван Франко: філософія національного поступу. *Українське літературознавство*. 2011. Випуск 74. С. 12-19.

4. Денисюк І.О. *Літературознавчі та фольклористичні праці*: У 3 томах, 4 книгах. Львів: [У надзаг.: Львівський національний університет імені Івана Франка], 2005. Т. 2: Франкознавчі дослідження. 528 с.

5. Іванишин П. Герменевтика базових світоглядів. Монографія. Частина перша. Тернопіль : Крила, 2025. 272 с.

6. Іванишин П. Націософська герменевтика: нариси. Монографія. Тернопіль: Видавництво «Крила», 2024. 448 с.

7. Іванишин П.В. Іван Франко і національне буття: герменевтичні акценти: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2016. 172 с.

8. Козій Д. Глибинний етос. Нариси з літератури і філософії. Торонто-Нью-Йорк-Париж-Сідней: НТШ ім. Шевченка, 1984. С.204-210. (494 с.)

9. Косик В. Про політичні погляди Івана Франка. *Іван Франко: дух, наука, думка, воля: матеріали Міжнар. наук. конгр., присвяч. 150-річчю від дня народження Івана Франка*. Львів, 27 верес. – 1 жовт. 2006 р. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. Т.1. С.151-161.

10. Нахлік Є. К. Віражі Франкового духу: Світогляд. Ідеологія. Література. К.: Наукова думка, 2019. 640 с.

11. Пилипчук С. *«Той, що в бурю йшов»: Іван Франко на шляху поступу: збірник статей*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 392 с.

12. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976–1986. Т. 31 : Літературно-критичні праці (1897-1899). 1981, 594 с. Т. 41 : Літературно-критичні праці (1890-1910) К.: Наукова думка, 1984. 689 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.48

ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ КИЇВСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ ПІЗНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК КОНЦЕПТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

LIFE AND WORKS OF THE METROPOLITANS OF KYIV IN THE LATE MIDDLE AGES AS A CONCEPT OF NATIONAL MEMORY

Сліпушко О.М.,
orcid.org/0000-0002-7401-7492
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Щелкунова О.С.,
orcid.org/0000-0002-0030-3592
доктор філософії,
асистент кафедри історії української літератури, теорії літератури та літературної творчості
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена комплексному аналізу творчості київських митрополитів доби Пізнього Середньовіччя як особливого складника літературного процесу та культурно-інтелектуального життя Русі-України другої половини XIII–XV ст. У фокусі – питання переосмислення цього історико-культурного періоду, який тривалий час розглядався крізь призму занепаду літературної традиції внаслідок політичної децентралізації та втрати державної цілісності. У статті запропоновано підхід, що дозволяє інтерпретувати митрополичу книжність як активний продуктивний феномен, пов'язаний із трансформацією форм культурної пам'яті та збереженням тяглості києворуської духовної традиції.

У дослідженні проаналізовано тексти київських митрополитів, представлені проповідницькими, епістолярними, агіографічними жанрами. Особливу увагу звернено на жанрово-стильові характеристики, ідейне наповнення та функціональне призначення текстів в умовах складних історичних трансформацій. Застосування історико-літературного, культурологічного та герменевтичного підходів у поєднанні з концепцією культурної пам'яті Яна Ассмана стало основою визначення митрополичої творчості як специфічного механізму осмислення та репрезентації минулого через наративні моделі, символічні структури та повторювані смислові комплекси. У роботі враховано впливи другого південнослов'янського культурного руху, ісихастської традиції та стилю «плетіння словес», що суттєво позначилися на формуванні поетики та риторики митрополичих творів.

У статті доведено, що творчість київських митрополитів виконувала не лише духовно-наставницьку, а й важливу соціально-культурну та ідентифікаційну функцію, сприяючи збереженню історичної пам'яті, консолідації спільноти та інтеграції руської книжної традиції в європейський культурний простір. Зроблено висновок, що митрополича спадщина Пізнього Середньовіччя засвідчує безперервність розвитку української літератури після монголо-татарської навали та потребує подальшого вивчення в міждисциплінарному контексті.

Ключові слова: українська література, Пізнє Середньовіччя, київські митрополити, культурна ідентичність, концепт культурної пам'яті.

The article is devoted to a comprehensive analysis of the works of the Kyiv metropolitans of the Late Middle Ages as a distinct component of the literary process and the cultural-intellectual life of Rus-Ukraine in the second half of the 13th–15th centuries. The focus is on reconsidering this historical and cultural period, which for a long time was viewed through the prism of the decline of literary tradition due to political decentralization and the loss of state unity. The study proposes an approach that interprets metropolitan literary production as an active and productive phenomenon associated with the transformation of forms of cultural memory and the preservation of the continuity of Kyivan Rus' spiritual tradition.

The research analyzes texts by Kyiv metropolitans represented in homiletic, epistolary, and hagiographic genres. Particular attention is paid to genre and stylistic features, ideological content, and the functional purpose of these texts in the context of complex historical transformations. The application of historical-literary, cultural, and hermeneutic approaches, combined with Jan Assmann's concept of cultural memory, provides the basis for defining metropolitan творчість as a specific mechanism for interpreting and representing the past through narrative models, symbolic structures, and recurring semantic complexes. The study also takes into account the influence of the Second South Slavic cultural movement, the hesychast tradition, and the stylistic mode known as "ornate style" (pletenie sloves), which significantly shaped the poetics and rhetoric of metropolitan writings.

The article demonstrates that the works of the Kyiv metropolitans fulfilled not only a spiritual and didactic function but also an important socio-cultural and identity-forming role contributing to the preservation of historical memory, the consolidation of the community, and the integration of the Rus book tradition into the European cultural space. It concludes that the metropolitan heritage of the Late Middle Ages testifies to the continuity of the development of Ukrainian literature after the Mongol invasion and requires further study within an interdisciplinary framework.

Key words: Ukrainian literature, Late Middle Ages, Metropolitans of Kyiv, cultural identity, concept of cultural memory.

Постановка проблеми. Період Пізнього Середньовіччя в історії української культури і, зокрема, літератури позначений складними процесами переосмислення традиції, трансформації книжної традиції та формування нових моделей інтелектуальної й духовної самоідентифікації руської спільноти в умовах політичної децентралізації, втрати геополітичної єдності Руської держави та культурних зрушень. Особливе місце в цих процесах належить київським митрополитам, чия творчість поєднувала церковно-богословський, літературний і культурно-організаційний виміри. У цьому контексті творчість київських митрополитів постає важливим компонентом літературного процесу Пізнього Середньовіччя, що потребує переосмислення поза схемами «перерви» чи «застою», свідчить про специфічну еволюцію книжності в контексті трансформації державних структур. Твори київських митрополитів фіксують концепт культурної спадщини, відображають її еволюцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На другу половину XIII–XV ст. в історії давньої української літератури припадає доба Пізнього Середньовіччя, що відіграла визначальну місію у справі відродження політично-культурних рухів на теренах зруйнованої монголо-татарами Києворуської держави. Її книжники, творячи нові списки старих текстів, утверджували руську книжність як оновлену, репрезентуючи загалом продовження і розвиток автентичної традиції, її потуги до нового культурно-літературного буття. Свого часу І. Франко досить скептично зазначав, що українська література пережила "300-літній занепад усякої духовної праці, всякої літературної творчості. Рідко котра жива література в світі переходила таку летаргію. І то не був упадок "освіти": такі люди скребли немилосердно пір'ями, переписували масу фоліантів, скорочували, компілювали, редагували зі старих матеріалів масу нових книг, але все се була марна, механічна робота. Праця була, письменство писалося, та не було ані іскри живої думки, не було зерна духового інтересу, який би з тої механічної праці робив якесь справді живе органічне діло" [8, с. 216]. Подібно міркував і М. Грушевський, наголошуючи, що "з погляду книжної продукції України ці пів третини століття XIV, XV і перша половина XVI віків усе ще стеляться перед очима дослідника якоюсь порожньою, безплідною пустинею, що він збентежено стає, боячись пускатися в позбавлену всяких орієнтаційних знаків пусту просторінь" [4, с. 5]. Звісно, обидва не володіли всіма тими відомостями і фактами, які стосуються означеного періоду. Водночас М. Грушевський говорив про красність, художність цих текстів, тому "при всій бідності своїй у сфері продукції, цей період, очевидно, був повний внутрішнього змісту. Він підготовлював небувалу доти напружену громадську, ідейну активність першого відродження […]. Ці віки були таки смутними, але не безплідними днями нашого життя" [4, с. 6]. Вчений першим сказав про потенціал книжності Пізнього Середньовіччя у плані подальшого національно-культурного розвитку. Д. Чижевський назвав цей період "майже паузою в літературному розвитку" [9, с. 212].

Натомість на сучасному етапі розвитку української медієвістики можемо говорити про вагому роль тогочасної літератури у процесах національної ідентифікації, інтеграції в європейський простір, а також у формуванні культурної пам'яті, що забезпечувала міжпоколіннєву тяглість історичних смислів, конструювала спільне «ми», підтримувала соціальну згуртованість та водночас закріплювала ключові символи, наративи, ідейні основи й ціннісні орієнтири суспільства. Ян Асман у роботі «Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination» зазначає: "Every culture formulates something that might be called a connective structure… it … links yesterday with today by giving form and presence to influential experiences and memories, incorporating images and tales from another time into the background of the onward moving present, and bringing with it hope and continuity. This connective structure is the aspect of culture that underlies myths and histories. Both the normative and the narrative elements of these – mixing instruction with storytelling – create a basis of belonging, of identity, so that the individual can then talk of "we." What binds him to this plural is the connective structure of common knowledge and characteristics – first through adherence to the same laws and values, and second through the memory of a shared past" (Переклад наш: «Кожна культура формує те, що можна назвати сполучною структурою… вона … поєднує вчорашній день із сьогоденням, надаючи форму й присутність значущим досвідам і спогадам, вплітаючи образи та оповіді з іншого часу в тло плинного теперішнього й приносячи з собою надію та відчуття тяглості. Саме ця сполучна структура – це вимір культури, що лежить в основі міфів та історій. Їхні нормативні й наративні елементи, поєднання настанови й розповіді, створюють підґрунтя належності та ідентичності, завдяки якому людина може сказати «ми». Те, що пов'язує індивіда з цим «ми», – це сполучна структура спільного знання та спіль-

них характеристик: по-перше, через дотримання одних і тих самих законів і цінностей, а по-друге – через пам'ять про спільне минуле») [1, с. 2].

Фактично, залучення концепції культурної пам'яті Яна Ассмана дає змогу розглядати тексти давньої літератури як форми збереження й трансляції значущого минулого, у яких пам'ять функціонує через наратив, символічні образи та повторювані смислові структури, а також дозволяє виявити принципи організації культурного досвіду, що забезпечували довготривалу спадкоємність історичних смислів і сприяли формуванню культурної самосвідомості спільноти.

Постановка завдання. Мета статті – комплексний аналіз творчості київських митрополитів доби Пізнього Середньовіччя як особливого складника літературного процесу та культурно-інтелектуального життя Русі-України другої половини XIII–XV ст., а також з'ясування її ролі у збереженні та трансляції культурної пам'яті, формуванні спільної ідентичності та підтриманні тяглості києворуської духовної традиції. Для реалізації поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

− проаналізувати творчість київських митрополитів як складову літературного процесу Пізнього Середньовіччя та переосмислити її поза традиційною концепцією «занепаду»;

− визначити жанрово-стильові та ідейні особливості митрополичої книжності, окреслити її функціональне призначення в умовах політичної децентралізації та культурних змін;

− дослідити тексти митрополитів як форму репрезентації культурної пам'яті;

− з'ясувати впливи другого південнослов'янського культурного руху, ісихастської духовності та стилю «плетіння словес» на формування поетики й риторики митрополичої літератури;

− окреслити роль митрополичої творчості у збереженні історичної пам'яті, консолідації спільноти та інтеграції руської книжної традиції в європейський культурний простір.

Виклад основного матеріалу. У добу Пізнього Середньовіччя відроджувалися і кристалізувалися державницькі й культурні традиції часів Київської Русі. Русь-Україна вбирала загальноєвропейські процеси становлення політичних націй у складі Литовсько-Руського князівства, де руська мова мала статус державної. Творилися спільні українські та литовські тексти, засвідчуючи литовсько-руський культурно-літературний простір. Пізньосередньовічні твори наповнювалися новим сенсом, визначаючи майбутню ідейно-тематичну базу для доби Ренесансу (Відродження). Формувався новий міжлітературний контекст, позначений європейськими впливами, які через Литву прийшли у Русь. Гармонійно поєдналися політична місія Литви і руська культурна домінанта. Характерною рисою Пізнього Середньовіччя стає усвідомлення літератором-творцем власної індивідуальної ролі як творця тексту.

Вагомими рисами доби є другий південнослов'янський культурний вплив, промоторами якого на русько-українських землях стали митрополити Кипріян, Григорій Цамблак, Йосиф І Болгаринович; болгарсько-візантійська єресь богомильство; поширення різних містичних, єретичних, аскетичних течій; прихід ісихазму, який П. Білоус називає феноменом, що "визначив риторичну програму середньовічної християнської культури на православному сході Європи, відтак означив світоглядну і практичну (молитовну) стратегію аскези" [2, с. 235]. Світогляд ісихазму сприяв відродженню слов'янського православ'я й античного містицизму, ставши ідейною базою східної православної церкви. Його популяризації разом із емоційно-експресивним стилем у руській книжності сприяли київські митрополити Кипріян і Григорій Цамблак [7]. Другий південнослов'янський вплив позначився на літературі, графіці, правописі, освіті, появі католицьких єпископських кафедр, латиномовних шкіл у Львові, Красноставі, Перемишлі, сприяючи інтеграції української молоді в університети Європи. Митрополити Кипріян і Григорій Цамблак сприяли популяризації й адаптації до місцевої специфіки здобутків Тирнівської гімнографічної школи. Український культурний контекст утвердився як складова частина "європейської середньовічної християнської цивілізації, означилися процеси, генетично й типологічно подібні до загальноєвропейських, які характеризувалися перебудовою ціннісних орієнтацій, зародженням паростків Ренесансу" [7, с. 549].

У книжності 2-ої пол. XIII–XV ст. формується багатоконтекстуальність літератури, твори є синтетичними, поєднують різні книжно-національні традиції. Поширювалася ідея вселенського православ'я греками-митрополитами Максимом, Ісидором, Теогностом, Фотієм. У 2-гій пол. XIV–1-шій пол. XV ст. поширюється емоційно-експресивний стиль "плетіння словес", репрезентуючи впливи болгарської Тирнівської школи на українських теренах. Йому притаманні увага до психології особистості, її душі, що є новаторськими для середньовічної книжності. Рушіями ісихазму й емоційно-експресивного українського

книжного стилю стали митрополити Кипріан і Григорій Цамблак, отець Іоанн, доповнивши ісихазм автентичними рисами. Стиль "плетіння словес" розвиває традиції орнаментального стилю, зокрема йому притаманні ритмічна мова, художні повтори, окличні речення, звернення до читача і слухача, емоційність, чуттєвість, психологізм, внутрішні монологи, висока емоційність, гіперболізація, виражене авторське начало.

Посилюється роль особистості у тексті, автори формують власні стилі. Вагомою рисою стилю Пізнього Середньовіччя є гуманістична тенденція. Так, митрополит Фотій наголошував на необхідності тлумачити Біблію відповідно до викликів того часу, а митрополит Ісидор піднімав ідею об'єднання католицької та православної церков, формуючи ідею унії. У цей час церква виконувала місію оберега русько-української ідентичності, впливаючи на формування української суспільно-політичної свідомості.

Після трагічного занепаду Києва 1240 р. від монголо-татар першим київським митрополитом став Кирило II – ставленик князя Данила Галицького. Вперше Кирило II згадується як митрополит під 1243 р., коли Данило Галицький висунув його на митрополичу кафедру. У 1249 р. його затвердив Константинопольський патріарх. Проте надалі шляхи Кирила і Данила розійшлися через неприйняття митрополитом контактів князя з Папою Римським і коронації Данила у 1253 р.

Перу Кирила II належить низка текстів, зокрема, частини Галицько-Волинського літопису. Завдяки йому 1270 р. з Болгарії привезли список "Номоканону", що лежить в основі східнослов'янської редакції "Кормчої". У 1274-1275 рр. на Володимирському соборі було прийнято "Правило Кирила, митрополита Руського, сьшьдъшихся епископ: Далмата Ноугородьского, Игнатья Ростовьского, Феогноста Переяславьского, Симеона Полотьскаго, на поставленіє єпископа Серапиона Володимирскаго". Художній характер у цьому теологічному трактаті має вступ, що містить проповідь і виклад авторських ідей. Згадується безлад у церковній сфері, бездіяльність духівництва, переважне використання грецької мови, численні порушення церковного уставу. Ці чинники автор вважає такими, що сприяють язичництву. Кирило II наголошує на необхідності триматися християнських норм. У "Правилах" Кирила наголошено на ролі руської церкви і суспільно-духовній місії руських священників. Кирило свідомий причин занепаду Русі, вказуючи шляхи подолання кризи. Також Кирилу II приписують "Слово и поученіє к попам", статті у складі "Мірила праведного", де розширюються "Правила". Текстам притаманна виражена авторська гуманістична позиція, звеличення ієрейського сану. Світоглядові Кирила II притаманний християнський антропоцентризм, усвідомлення людської душі як найвищої цінності. Щодо гріхів ієреїв, то їх називає найбільшими "переступами" людей, адже священики покликані бути еталоном, мірилом поведінки для всієї пастви. Помер митрополит Кирило II 1280 р. у Переяславі-Залеському і був похований у Софійському соборі.

Після Кирила II митрополичу кафедру посів грек за походженням Максим, який тривалий час мешкав у Києві, провадячи церковну і культурно-літературну діяльність. Він написав добре структурований твір "Благословеніє Максима, митроплита всея Руси, ко всім християнам правовірним". Перша частина містить тези про християнські пости, їх дотримання, фізичні й моральні, духовні засади. У другій викладено авторські думки Максима про шлюб. Так, описано, як митрополит сміливо пише про шлюби, не освячені церквою, що говорить про його демократичний світогляд, наближення до Відродження, що вже крокувало тогочасною Європою.

Знакова постать серед київських митрополитів – Петро Ратенський (1308 – 1326), канонізований 1339 р. Літературна спадщина репрезентує його як мудрого духовного наставника, блискучого оратора, автора шести послань – епістолій. Перша епістолія Петра Ратенського є окружним посланням, присвяченим початку Великого посту і має назву "Поученіє смиренного Петра митрополита Кіевскаго и всея Руси ігуменом, попом и діяконом". Твір перегукується за змістом, ідейно-тематично з твором митрополита Кирила II "Слово и поученіє к попам". Обидва митрополити мислили в єдиному духовному ключі, формуючи традицію митрополичої творчості. Друга епістолія Петра Ратенського звернена до церковному чину і всіх православних християн. Автор пише, якщо священик овдовів, то не варто вдруге одружуватися, а треба прийняти чернечий постриг. Він вважає, що у світському житті важливо відмовитися від ієрейства, що говорить про вище покликання. Автор обґрунтовує концепт істинної віри. [6]. У третій епістолії-посланні "К єпископом, и попом, и архимандритом, и игуменом, и дияконом, и ко всѢм православным крестьяном" автор репрезентує міркування щодо обрядів вінчання і хрещення шляхом занурення; заборону лихварства і торгівлі серед ченців; християнських обов'язків мирян; причащання тіла

Христа; осуджує порушників правил митрополичого буття і життя святих отців. У четвертій посланні-епістолії "Поученьє Петра митрополита, єгда преп. ТфЂрьскаго владыку Андрея во сборЂ" автор висловлює бачення ситуації 1311 р. на Переяславському соборі, хоча підтекст спрямований на нагадування мирянам і пастві про необхідність спасіння душі як сенсу земного життя. Застерігає не впадати у гріхи, що є "сатанинськими справами", як і пережитки поганства. Творчу спадщину митрополита Петра Ратенського вважаємо інтеграційною складовою слов'янських православних церковних мислителів. Про це свідчить п'ята епістолія Петра Ратенського "Поученіє Петра митрополита", де осмислюється комунікація між духовним пастирем і паствою, священником і мирянами як поле обміну духовними цінностями, що в добу Пізнього Середньовіччя було особливо актуальним. Митрополит закликає паству слухатися духовного пастиря-наставника як вчителя християнського вчення. У шостому посланні Петра Ратенського "Поученіє Петра митрополита ко князю великому Димирию и къ старым, и ко младым, и ко всЂм християнам" автор нагадує мирянам про неминучість кар Божих, говорячи про наслідки їх ігнорування; звертається до пастви, нагадуючи про "велике послушаніє". Загалом Петро Ратенський закликає руcько-українське духовенство усвідомити власну місію як охоронців і представників Церкви Божої на землі, наставників і пастирів мирян, прикладу благочестивого життя.

Петра Ратенського на митрополичій кафедрі змінив грек Теогност, який обіймав цю посаду протягом 25 років. Як мислитель він сформувався на руських книжних традиціях, водночас збагативши їх грецькими літературними здобутками. Творчість Теогноста присвячена суто теоретичним релігійним проблемам й інтерпретаціям реальності, що інтегрує його творчість у руський духовний простір. В "Поученії Феогноста, митрополита всея Руси, душеполєзноє и спасенноє, к духовным чадом нашим, правоверным крестьяном. От Божественных Писаніи" розвивається ідея про важливість для людини смиренності, милосердя, терплячості. Для підтвердження цього автор подає цитати, вислови зі Святого Письма, творів Отців Церкви. У центрі твору Теогноста – віра у Божий Суд, воскресіння після смерті, місія молитви як розмови з Богом.

Київський митрополит Олексій Б'яконт написав два повчання, грамоти-послання, духовну грамоту, одне церковне правило. На межі 1354–1355 рр. з'явилося повчання Олексія Б'яконта "От апостольських дЂаній къ христолюбивим християном" ("К христолюбивым христіаном"), присвячене зайняттю ним митрополичої кафедри. Тут протиставляється два світи – світ хрещених і світ нехрещених. Нехрещених людей називає людьми антихриста, міркуючи про власне життєве покликання у навчанні чад духовних. Автор наголошує, що прагне жити так, аби бути гідним прикладом сучасникам і нащадкам.

Книжником-митрополитом був і Кипріян – наступник Олексія Б'яконта на митрополичій кафедрі. Його творча спадщина репрезентована такими різножанровими текстами, як "Житіє митрополита Петра (Ратенського)" і похвальне слово йому, послання і повчання, гімнографія. В основу редакції "Житія митрополита Петра (Ратенського)" 1381 р. покладена редакція тексту невідомого автора 1327 р. Митрополит Кипріян трудився над текстом тривалий час, наповнюючи його власними ідеями. Збереглося понад 100 списків твору, серед яких найбільш ранній датується кінцем XIV ст. і входить до грудневої "Службової мінеї". Повна назва твору– "Месяца декабря в 21 день. Житіеи жизнь мало исповЂданіє от чудес иже в святых отца нашего Петра архіепископа Кыєвьскаго и всея Руси. Списано Киприаном смЂреным Кыевьскым и все Руси. Господи благослови Отче". Показово те, що це був перший руський твір у стилі "плетіння словес". Але загалом стиль "плетіння словес" переважає в Кипріяновому "Похвальному слові митрополиту Петру", написаному незадовго до смерті автора. Композиція і структура тексту подібні до "Житія Петра (Ратенського)". "Похвальне слово митрополиту Петру" містить вступ, коротку біографію святого, похвали йому і молитви. Зокрема, в тексті використано складні стилістичні конструкції, як численні повтори, пишні порівняння, висока експресивність, емфатичність.

Починається "Похвальне слово митрополиту Петру" риторичним звертанням із переліком чеснот героя, які прославляють його. Саме ім'я Петра – ключове слово, постійно повторюване автором, яке має певну магічну функцію слова-символа. Петро постає як особистість, "гідна поваги у святителях", "священнійший", перший світильник, трудоположник і чудотворець у Русі, послідовник апостолів Христа, опора церкви, борець із єретиками, проповідник благовір'я. Із пієтетом описано Волинську землю, де він народився. У заключній молитві до святого Петра подано гімн, що має читатися у день пам'яті святителя П. Ратенського. Улюблений засіб автора – лексична анафора, коли п'ятнадцять разів окличні речення починаються

зі слова “радуйся!”. Ю. Пелешенко наголошує, що “Кипріянове “Житіє…” та “Похвальне слово митрополиту Петру” стали відповіддю на нові художньо-естетичні вимоги епохи східноєвропейського Передвідродження. Ці твори є хронологічно першими у східнослов’янських літературах, написані у новому емоційно-експресивному стилі “плетенія словес” [7].

Книжна спадщина Кипріяна підтверджує, що другий південнослов’янський вплив не був привнесеним ззовні, а зумовлювався впливом внутрішніх обставин розвитку культурного і суспільно-політичного життя руського народу.

Послання і повчання Кипріяна можна поділити на три групи. Перша – послання ділового характеру, присвячені церковно-релігійним питанням. Друга містить особистого змісту пам’ятки епістолярного стилю кінця XIV–початку XV ст.. Третя включає повчання Кипріяна з літургічних питань, адресовані пастві чи конкретній особі. Послання особистого характеру відображають душевні переживання автора, його емоції та враження. Кипріян мислить свою авторську позицію як учительську, наставника пастви. Творам притаманні мотиви особистих переживань і емоцій, які часто співзвучні з загальнодержавними викликами. Творам Кипріяна притаманні прості мова і стиль, діалогічна форма викладу сюжету, конкретні й чіткі думки. Кипріяну приписують і ряд молитов, що підтверджують змісти статей церковно-службових збірників. Зокрема, це “Молитва разрешити умершаго всякаго христианина. Творение господина Киприана митрополита, а писано в Луцте над гробом княжим Димитрієвим”, “Благословіння та прислання митрополита Кипріана, молитва, казана во отверзення і прислання і після освячення церкви, в ній же трапиться померти людині потрібною якою бо смертю”, “Канон молебен до Господа нашого Ісуса Христа во усібних бранях іноплемінних. Творіння святішого патріарха Філофея, потреже же Кипріяна митрополита Київського і всієї Русі”, “Канон до Господа нашого Ісуса Христа і до пречистої Богородиці, співаний на дозрівання плоду і за бездощів’я. Творіння смиренного митрополита всея Русі Кипріяна”. Кипріянові молитви – синтетичні й компілятивні тексти, створені на основі популярних християнських молитовних творів різного характеру і призначення. Оригінальним є гімнографічний твір Кипріяна “Служба” на честь святого митрополита Петра Ратенського, що дійшов у багатьох списках, збережених у різних рукописах (найдавніші датуються XV ст.). Велика кількість списків свідчить про популярність твору, інтерес серед простого народу та еліти завдяки оригінальності й актуальності образу героя в них. Кипріян писав просто і доступно, звертався до наболілих проблем тогочасного життя, вмів торкнутися розуму і серця кожного. “Служба” Кипріяна відповідає традиціям урочистих церковно-службових піснеспівів, які творять похвалу святому. Перед смертю автор написав духовну “прощальну” грамоту, репрезентувавши філософсько-поетичні роздуми про марноту земного життя і про смерть людини. Кипріян згадує своє життя, прощає всіх, благословляє людей, які зустрілися на його життєвому шляху. Грамоту читали на похоронах митрополита Кипріяна, звеличивши його внесок у розвиток української церкви, культури, книжності. Заслугою митрополита визначається інтеграція перенесення традицій болгарської Тирнівської літературно-гімнографічної школи на терени і в літературу Русі. Кипріян написав перший агіографічний твір у емоційно-експресивному стилі “плетіння словес”, а також першу службу за Єрусалимським уставом у Київській митрополії.

Творча спадщина київських митрополитів репрезентує регіональний і конфесійний православний патріотизм. Як пише В. Литвинов, “церква – символ історичної пам’яті народу; церква – індикатор пробудженої національної свідомості; церква – ідейний лідер опозиції. Такі завдання щабель за щаблем буде висувати руська спільнота перед церквою впродовж XV–XVII ст.” [5, с. 19]. Провідниками цих ідей виступали київські митрополити XIII–XV ст. Серед них вагоме місце належить Григорію Цамблаку, феномен якого репрезентує осмислення і вираження болгарської Тирнівської літературної школи, ідей ісихазму у східнослов’янському світі й Русі зокрема. Завдяки його зусиллям ці ідеї інтегрувалися в руський простір, адаптувалися до руського контексту, наповнилися новим оригінальним змістом. М. Грушевський пише, що це було “відродження на пізньовізантійському ґрунті елліністичного християнського містицизму, що протягом, можна сказати, всього існування Східної церкви був властивою животворчою її силою” [4, с. 22].

Творча спадщина Григорія Цамблака досить різножанрова, зокрема це агіографічні, гімнографічні, ораторсько-учительні твори, в яких осмислюються актуальні питання тогочасного церковно-культурного буття. Показовим є ранній твір сербського періоду життя митрополита “Житіє Стефана Дечанського” (1437–1400 рр.), написаний під час перебування на посаді настоятеля Пантократорової обителі в Дечанах. Автор

звертається до образу сербського короля Стефана Уроша Дечанського, канонізованого 1343 р. Метою Григорія Цамблака є написати житіє святого "инако" по-своєму, що репрезентує його авторську позицію, представляє особисту думку як головну. У риторичному вступі автор звертається до Бога і читача, як це було традиційно для середньовічних текстів, просячи Божого благословення на працю. Далі подається основна частина із детальним описом життя і чудес святого, що складає основний виклад матеріалу. Потім наводиться традиційний панегірик на честь святого. Г. Цамблак у "Житії Стефана Дечанського" витворив образ і тип ідеального правителя, прославив його, народ і всю сербську державу. Король постає у творі воїном Христа, який долає мученицький трагічний шлях. Стефан – невинна жертва підступності й жорстокості власного батька, приречений на осліплення й вигнання. Після трагічної втрати сина Стефан повертається додому і розпочинає боротьбу з братом Костянтином за батьківський престол. Його трагедія поглиблюється після повстання власного сина Стефана – Уроша IV Душана. Автор ставить собі за мету не просто описати події, а відтворити драму людини – сильної духом, незламної у переконаннях. Хоча головний герой є історичною постаттю, проте реальні події тут другорядні, відсуваються на другий план, адже головним для книжника є показати внутрішній світ героя, еволюцію його почуттів, динаміку поглядів, психологію загалом. Через історичну трагедію постає ідеологія ісихазму. Автор із пієтетом пише про свого героя, приписуючи Стефану Дечанському схиляння візантійського імператора Андроніка III Палеолога до боротьби з єресями. Наголошується у тексті на важливості чуд, зокрема описуються картини зцілення паломників. Цей твір Григорія Цамблака, як і більшість текстів, належать сербському й українському культурно-літературним контекстам, про що свідчить низка східнослов'янських списків "Житія Стефана Дечанського".

У молдавський період Григорія Цамблака постав твір "Муки Іоанна Нового Сучавського" ("Мученіє святого и славного мученика Іоанна Новага, иже въ Бельградь мучившагося, съписано Грігорієм мнихом и презвитером въ великой цркви Молдовлахійской"), в основі якого лежить історія грецького купця Іоанна, закатованого татарами і похованого біля церкви Іоанна Хрестителя у Білгороді біля Дністровського лиману. Створено образ-символ ідеального християнського мученика – мужнього героя, здатного відкрито боротися з ворогами православія.

Твори Г. Цамблака "Григоріа мниха и прозвитера, игумена обители Поинаирьскыа, надгробноє, иже во святых по остинь, Кипріану, архієпископу російському" і "Григоріа архієпископа російскаго похвально иже вь святых отца нашого Євфіміа патріарха Трьновскаго" постали в русько-білорусько-литовський період життя книжника.

Перший твір написаний у 1407–1408 рр. під час перебування автора у Плінаїрському монастирі й виголошено цей ораторсько-проповідницький твір було в 1409–1410 рр. у Києві. Ю. Пелешенко пише, що "цей твір є фактично першим панегіриком, написаним у новому для України емоційно-експресивному стилі. У цьому творі Григорій Цамблак використовує для зображення свого героя традиційні засоби "плетеніє словес" із характерними для нього епітетами, ампліфікаціями, що виражені риторичними запитаннями тощо" [7, с. 635]. Як і в інших творах Григорія Цамблака, тут немає традиційного середньовічного самоприниження книжника, який натомість усвідомлює власну значущість. Митрополит Кипріян постає тут учителем і наставником Григорія, що видно зі спогадів і автобіографічних роздумів. Автор мислить себе продовжувачем традицій і діяльності героя.

Другий твір репрезентує житіє останнього патріарха незалежної Болгарської держави й написане у стилі "плетіння словес", містить авторські тлумачення Святого Письма, символіко-алегоричний підхід. Простежується зв'язок біблійних текстів із тогочасними подіями, в контексті якого постає образ головного героя, що втілює традиційні християнські чесноти, є видатною людиною і патріотом, відомий герой і борець із турками. Жертва Євтимія Тирновського трактується як здійснена в ім'я руського народу й Русі. Детально описується картина вигнання Євтимія зі столиці, що не зупинило його боротьбу, а навіть посилило її. Євтимій – ідеальний образ святого, а водночас це живий й правдивий образ, подібний до біблійних персонажів, який володіє такими ж рисами.

Твори Григорія Цамблака можна поділити на три групи. До першої належать тексти, присвячені видатним подіям життя й діяльності Ісуса Христа, Матері Божої. Зокрема, "Слово на Вербну неділю", "Слово на Великий Четвер", "Слово на Різдво Богородиці", "Слово на Вознесіння Господнє" та інші. Так, у "Слові на Велику П'ятницю" ("Вь святый Великій Пяток на часох Григорія мниха и презвитера, ігумена обители Пантократовы и єже узрите живот ваш висящ пред очима вашима, и на

єретики и о єжє жено се сын твой, и къ ученику, се мати твоя. В распятіє Господа Бога и Спаса нашого Ісуса Христа") подано авторське бачення трагічного дня розп'яття Ісуса Христа. Картина страждань Сина Божого сповнена емоцій і переживань самого автора. Описується почуття страху від смерті Ісуса Христа, відчуте самим Григорієм Цамблаком. Книжник відтворює поєднання людського і божественного первнів у образі Сина Божого. Зворушливою є опис плачу Матері Божої біля хреста, на якому розіп'ятий її Син. Богоматір звертається до сонця і місяця, просить природу одягти траур за ним. Син Божий каже Матері, що залишає її під опікою улюбленого учня Іоанна. Текст утверджує ідеї гуманізму, змальовуючи Ісуса Христа як Людини, що постраждала за все людство і як Бога.

"Слово на Воздвиженя хреста" ("Иже въ святых отце нашего Григорія архієпископа Прусійскаго. Слово на Воздвиженіє честнаго и животворящого Креста") Григорія Цамблака – проповідь, яка поєднує традиції святкових піснеспівів на честь Хрестовоздвиження, пояснюючи суть описуваного. Тому слухачі осмислюють її сенс і навіть постають учасниками цієї святкової події. Автор ставить собі за мету пояснити і донести адресатові символічне значення святкового дійства. Образ автора є багатоаспектним, виявляється через коментарі Святого Письма. Панегіричний вступ адресовано читачеві, обізнаному в деталях Святого Письма, здатного сприймати складний текст. Подано картину піднятя Хреста Господнього, покору пекла величі й могутності Ісуса Христа, воцаріння розіп'ятого на хресті Господа над людством. Автор утверджує думку про піднесення Хреста як втілення падіння бісів, перемогу християнського роду, відродження землі, перемогу нового і благодатного життя.

Друга група проповідей Григорія Цамблака включає слова, присвячені дням пам'яті різних святих. Впливом апокрифічних традицій позначені "Похвальне слово апостолам Петру і Павлу" ("Григорія мниха и презвитера, игумена обители Пантократовы. Слово похвалноє святым верховным апостолом Петру и Павлу"). Тут образ Петра базується на апокрифічних матеріалах. У гімні на його честь автор у символічному ключі тлумачить Святе Письмо, формуючи ідеальний образ головного героя, тому величальні характеристики святих є у "Похвальному слові сорока святим великомученикам", словах на честь святих Георгія, Дмитрія, Стефана. Книжник відштовхується від норм Святого Письма і проектує його на реальність, виявляючи в описуваних образах сорока мучеників вагомі риси для свого часу. Так біблійні персонажі стають героями його часу, втілюючи зразки будучи для наслідування і повчання.

До третьої групи належать слова і бесіди, присвячені осмисленню питань моралі у контексті християнських цінностей. Зокрема, "Слово про божественні тайни", "Бесіда про милостиню й жебраків", "Слово про житіє чернече", "Слово про спочилих". В останньому творі трактується ідея супроводження пам'яті про померлих почуттями подяки і молитвами за упокій душ покійних. Автор переконаний, що люди – це подорожні світу, котрі рано чи пізно всі прийдуть до завершення життєвого шляху. Книжник-митрополит згадує про неминучість Апокаліпсиса, тому нагадує про важливість спасіння душ, до якого веде праведне життя.

Вагому роль у творчій спадщині Григорія Цамблака відіграють гімнографічні твори, присвячені трактуванню образів святих, до яких автор звертається і у прозових текстах. У "Службі Іоанну Новому Сучавському" (1327) описано малу вечірню, велику вечірню і ранкову служби, кожній із яких присвячена окрема частина. Така структура зумовлювалася Єрусалимським уставом. Канон на честь святого витриманий у формі подвійного акровірша, де структура формується першими літерами перших чотирьох тропарів канону. Так виникає фраза-акровірш – носій головної ідеї твору, виразник його емоційності та дзеркало почуттів автора.

Висновки. Отже, творчість київських митрополитів доби Пізнього Середньовіччя, як і їхнє життя загалом, репрезентують сильну книжну традицію, засвідчують її розвиток у нових історико-культурних умовах. Постаті й тексти митрополитів означеної доби втілюють концепт культурної пам'яті русько-українського народу у складні часи трансформації держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Assman J. Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination. 2012. URL: https://surl.lt/dcldgg (дата звернення: 27.03.2026).
2. Білоус П. В. Українська середньовічна література : лекції. Житомир : ЖДУ, 2008. 288 с.
3. Білоус П. В. Українська середньовічна література. Житомир : Видавець Євенок О. О., 2015. 584 с.
4. Грушевський М. С. Історія української літератури: в 6 т. Т. 5. Київ : Либідь, 1995. 352 с.

5. Литвинов В. Ренесанс ідеї української державності (XIV–XVI ст.). *Україна. Антологія пам'яток державотворення X–XX ст. : у 10 т.* Т. 2. Київ: Дніпро, 2008. С. 9–40.

6. Пелешенко Ю. В. Українська література пізнього Середньовіччя (друга половина XIII–XV ст.) : Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції. Київ : ПЦ «Фоліант», 2004. 424 с.

7. Пелешенко Ю. В. Ораторсько-учительна проза і гімнографія другої половини XIII-першої половини XVI ст. *Історія української літератури : в 12 т.* Т. 1. Київ: Наукова думка, 2014. 840 с.

8. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 томах / гол. ред. О. В. Мишанич. Київ : Наукова думка, 1983. Т. 40. 565 с.

9. Чижевський Д. І. Історія української літератури : Від початків до доби реалізму. Тернопіль : МПП "Презент" за участю товариства "Феміна", 1994. 480 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

УДК 165.742:316.42(477)
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.49

«СОНЯЧНЕ СВІТЛО» ЛАО ШЕ (老舍) – «НЕВЕЛИЧКА ДРАМА» ВАЛЕР'ЯНА ПІДМОГИЛЬНОГО: КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ ГЕРОЯ

«SUNLIGHT» BY LAO SHE (老舍) – «A LITTLE DRAMA» BY VALERIAN PIDMOHYLNY: THE CRISIS OF THE HERO'S IDENTITY[1]

Ван Сяоюй,
orcid.org/0009-0000-4841-9888
кандидат філологічних наук,
доцент факультету української мови
Сичуаньського університету іноземних мов (Китай)

Стаття присвячена дослідженню кращих творів китайської та української прози 20-х – 30-х років ХХ ст., а саме «Сонячне світло» Лао Ше (1935) і «Невеличка драма» (1930) В. Підмогильного. В її основу лягла інтерпретація кризи ідентичності героя. Головна психологічна цінність названих творів полягає в тому, що український та китайський письменники у сюжетотворенні обґрунтували, що безмотивної кризи ідентичності не буває, а основні її витоки – це неусвідомлене психічне людини, пов'язане із травматичним минулим. Приміром, головна героїня із «Сонячного світла» Лао Ше не змогла подолати Едіпового комплексу, а відтак кризи ідентичності. Відтак Марта із «Невеличкої драми» В. Підмогильного завдяки своїй внутрішній любові й оптимізму зуміла подолати кризу. Отже, психологічне перекодування образів-символів, інтимізованих у реальних та фіктивних вимірах художньої дійсності в творах Лао Ше і В. Підмогильного, показало, що всередині душі героїв боролися дві стихії любові як різновидність соціальних та індивідуальних особистісних потреб людини. З погляду психоаналізу було з'ясовано, що внутрішнє життя героїнь у художніх творах Лао Ше і В. Підмогильного народжується як чистий пергамент. Утім, психоаналітичні виміри прози китайського та українського письменників в аспекті відомої Еріксонівської фази психосоціальних криз оприявлюють не лише «сліди пам'яті» переживань, але й є своєрідною ментальністю людини, що проявляється в неспроможності любити. Ця криза ідентичності героїв червоною ниткою проходить крізь усю сюжетну лінію творів «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличкої драми» В. Підмогильного. Художня амплітуда своєрідного долеаналізу героїнь не надумана, а взята із тогочасної соціальної дійсності. У статті любов інтерпретується як самодосконалення особистості, яка проходить через доленосну «жертву егоїзму» до найбільш повного розкриття своєї віри й душевних порухів, тобто віднаходження цілісності жіночого і чоловічого начал. Ці екзистенційні ідеї чітко простежуються в аналізованих творах.

Ключові слова: криза ідентичності, Едіпів комплекс, текст, герой, автор, образи-символи, культурологічний простір, система цінностей, любов, сюжетна лінія.

The article is devoted to the study of some of the finest works of Chinese and Ukrainian prose of the 1920s–1930s, namely «Sunshine» (1935) by Lao She and «A Little Drama» (1930) by Valerian Pidmohylny. It is based on an interpretation of the protagonist's identity crisis. The main psychological value of these works lies in the fact that both the Ukrainian and Chinese authors demonstrate through their plots that an identity crisis never arises without cause; its primary roots lie in the unconscious mind, connected with a traumatic past. For example, the main heroine in «Sunshine» by Lao She is unable to overcome the Oedipus complex, and thus her identity crisis persists. In contrast, Marta from «A Little Drama» by Valerian Pidmohylny manages to overcome her crisis thanks to her inner capacity for love and optimism. Thus, the psychological recoding of symbolic images – intimatized within both real and fictional dimensions of artistic reality in the works of Lao She and Pidmohylny – reveals that two forces of love, as forms of social and individual human needs, struggle within the souls of the characters. From the perspective of psychoanalysis, it has been established that the inner lives of the heroines in these works are initially formed like a blank slate. However, the psychoanalytic dimensions of the prose of both authors, viewed through the lens of Erik Erikson's theory of psychosocial crises, reveal not only «traces of memory» of past experiences, but also a kind of human mentality manifested in the inability to love. This identity crisis runs like a red thread throughout the entire сюжет line of «Sunshine» by Lao She and «A Little Drama» by Pidmohylny. The artistic amplitude of this unique «analysis of fate» of the heroines is not artificial, but drawn from the social reality of the time. In the article, love is interpreted as a process of self-improvement of the individual, who passes through a fateful «sacrifice of egoism» toward the fullest realization of faith and emotional impulses – that is, toward achieving the unity of feminine and masculine principles. These existential ideas are clearly traced in the analyzed works.

Key words: identity crisis, Oedipus complex, text, character, author, symbolic images, cultural space, value system, love, plot line.

Постановка проблеми зумовлена вивченню різноманітних аспектів міжлітературних зв'язків у китайському та українському письменстві тридцятих років ХХ століття, а саме творів «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличка драма» В. Підмогильного. У центрі уваги нашої інтер-

[1] «Дослідження з порівняльного літературознавства Китаю та України кінця XIX – початку XX століття (номер проєкту: sisu202313), звичайний науково-дослідний проєкт університетського рівня Сичуаньського університету іноземних мов 2023 року». «Дослідження та практична реалізація інтегрованої моделі розвитку «бінарна структура та чотиривимірний підхід» для спеціальностей рідкісних іноземних мов (номер проєкту: cqgj23073C) є науково-дослідною темою з питань вищої освіти на 2023–2024 роки, що реалізується Чунцінським товариством вищої освіти»

претації – криза ідентичності героя. Його психологічне «прочитання» у вимірі антропології любові настільки багатогранне, що, акцентуючи на феномені одних неусвідомлених психічних процесів, мимоволі випускаєш з уваги інші. Тому намагаємося комплексно й системно підійти до проблеми, що оприявлює «обличчя тексту» та «внутрішню драму» персонажа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Незважаючи на те, що порівняльна характеристика творів «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличка драма» В. Підмогильного здійснюється вперше, проте чимало сучасних літературознавців, зокрема Шу Ї, В. Семанов, Н. Спешнєв, Г. Давидова, В. Мельник, Г. Костюк, Ю. Бойко та ін. піднімали проблематику у певному компаративістичному дискурсі.

Мета статті. Здійснити типологічну характеристику творів «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличка драма» В. Підмогильного крізь призму кризи ідентичності героя, обґрунтувавши її психологічні виміри в літературознавчих координатах.

Виклад основного матеріалу. Колись Лао Цзи сказав, що якщо ти справді хочеш побачити, як сонячне світло грає на листі, у тебе мають бути чисті вікна. Ці прості і водночас глибокі за змістом слова характеризують стан душі людини, а «сонячне світло» – щастя як наслідок внутрішньої усердної праці над собою. Іншими словами, «подібне пізнається подібним» (лат. similia similibus cognoscuntur).

Вперше поняття «криза ідентичності» ввів американський психоаналітик Ерік Еріксон, котрий вважав, що розвиток людини – це низка конфліктів, які відбуваються в різні моменти нашого життя і містять вісім основних його етапів [див.: 4]. Таке розуміння концепції розвитку особистості набуло стійкого термінологічного окреслення, що в емоційно-експресивній та композиційно-смисловій структурі тексту відображається як система рівнянь між авторовим «Я» і «наратором», «героєм» і «прототипом», світом «реальним» і «фіктивним».

Функції словесної творчості уподібнюються до функцій психології, зокрема в творах «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличка драма» В. Підмогильного, які стали своєрідною «метафорою життя» героїв, і в багатьох випадках виконували корекції їхньої девіантної поведінки. У наведених творах автори виступають як вдумливі аналітики, котрі змальовують психологічну мотивацію своїх персонажів як «вчинок обернений в минуле». Звідси – еріксонівський та фроммівський погляди зсередини, що характеризуються поширенням «соціологічної адаптації», «феномену любові» та «індивідуального сенсу життя» людини.

«Сонячне світло» Лао Ше (1935) і «Невеличка драма» (1930) В. Підмогильного належать до кращих творів китайської та української прози 20-х – 30-х років XX ст. Наратив творів, зосереджений передусім на психологічному, а не політичному аспекті, відтак фокусується на внутрішньому світі особистості, її переживаннях, індивідуальному досвіді та психологічних механізмах подолання проблем. Письменників цікавить передусім, куди прямує розвиток сучасного їм покоління і чим завершиться боротьба між ідеалістичною й матеріалістичною ментальністю людини. Сюжети обидвох авторів – нескладні за своєю жанровою конструкцією, але є дуже глибокими за змістом й ідейною значущістю. Їх об'єднує лейтмотив долі жінки в суспільстві, де панує лише одна цінність: влада, фінанси і престиж, серед яких немає місця ні для любові, ні для високих духовних ідеалів.

Звідси – причина кризи ідентичності людини. Але кожен з героїв проходить свій власний шлях. Так Марта з «Невеличкої драми» В. Підмогильного на відміну від головної героїні з «Сонячного світла» Лао Ше постійно шукає «святої неповторності». Кожна з цих жінок має своєрідну і водночас відмінну внутрішню красу, але якщо Марта В. Підмогильного сяє відкритим, майже театральним світлом своєї унікальності, то головна героїня Лао Ше приховує глибоку, стриману силу, що проявляється лише в моменти найвищого життєвого напруження. З цього приводу можна навести слушні слова Ф. Б. Сімона, котрий зауважував, що криза людської ідентичності «знаходиться не деінде, як у просторі інтимних комунікацій» [цит. за: 2, с. 8].

Так автор в оповіданні «Сонячне світло» у формі щоденникової розповіді скрупульозно вдається в «літературну діагностику», намагаючись устами своєї героїні не оминути жодної суттєвої деталі. «Моє дитинство асоціюється в мене з квіткою, точніше з пуп'янком, великим, гарним, на тоненькій стеблинці. Зігрітий теплим промінням весняного сонця... Ця квітка – я сама... Свою вроду я усвідомлювала з пелюшок. Розуму мені теж не бракувало, я переважала ним ровесниць, оскільки мала більші можливості для розвитку. Бруднити білих ручок я не хотіла – нема дурних. У чому б тоді виявлявся мій розум? Досить мені було про щось заїкнутись, як моє бажання негайно виконували. Я вважала це за нормальне – нехай

на мене працюють інші. Якщо вони стоять нижче за мене, їм залишається тільки гнути спину... Я не лише купалася в сонячному світі, а й сама була маленьким сонцем, сама випромінювала сяйво» [3, с. 207]

Як бачимо, головна героїня зростала в досить комфортних умовах, випещуючи своє Его, яке формувалося в умовах надмірної опіки, батьківського перехвалювання та відсутності будь-яких життєвих труднощів. Звідси – своєрідний інфатилізм, завищена самооцінка, вразливість до об'єктивної самокритики, іншими словами те, що в класичному психоаналізі прийнято називати Едіповим комплексом. Згодом чоловіка їй підбирають батьки. Хоча вона довго їм чинила опір, але виховання взяло гору. Наречений повністю відповідав її ідеалам: багатий, респектабельний, розумний, високо шанує мораль і противник вільного шлюбу. «Він хотів показати добрий приклад непутнім юнакам, щоб врятувати суспільство від морального занепаду. Він – Конфуцій і Мен-цзи двадцятого століття. Наше весільне фото було вміщено в усіх газетах, нас називали посланцями неба, покликаними врятувати звичаї» [3, с. 224].

Але згодом в головної героїні настає криза ідентичності. Їй як жінці хочеться передусім звичайної любові й теплих стосунків. Тіло і пристрасті взяли гору. Вона почала зраджувати свого чоловіка із коханцем. «Він, здавалося, навіть схвалював мою поведінку і часом натякав, немов би хотів сказати: «Правильно робиш!» Неймовірно! (...) Та невдовзі все з'ясувалось: його підвищили в посаді, цілком зрозуміло не без допомоги мого благородного коханця. Я зрозуміла – у чоловіка була мораль, та йому бракувало ще вищого суспільного становища, так само, як у мене було становище, та бракувало кохання. Я отримала те, чого жадала, він – теж, тому й мовчав» [3, с. 228].

Головна героїня почала відчувати себе іграшкою в руках свого чоловіка і коханця. Тепер їй доводилось догоджати двом мужчинам. Згодом чоловік почав приводити додому коханку, а її коханець знайшов собі для розваг інший об'єкт. Вона не змогла утримати жодного з мужчин. «Захисникові моралі дозволено привести наложницю, розпусницю. Тільки б не вільний шлюб та не розлучення, а все інше не суперечить моралі. Я давно це зрозуміла і почала ненавидіти чоловіка» [3, с. 230].

Героїня знаходить, як здавалося їй, єдиний вихід – розлучення. Таким чином чоловік забезпечить їй прожиток, а вона стане вільною і любитиме кого захоче. Але не так сталося, як гадалося... У кінцевому результаті героїня почала себе картати за скоєний вчинок. «Невже – розлучення це все, на що я здатна? Батьки припинили зі мною всякі стосунки. Ще до судового засідання мій чоловік став простим смертним, навіщо ж тепер судитись? Залишаючись його дружиною й далі, я втратила б лише свободу, зберігши громадське становище. А тепер я втратила все!» [3, с. 233].

Так закінчується оповідання «Сонячне світло» Лао Ше. На перший погляд, наче б нічого особливого: героїня просто перехитрила саму себе. Але китайський письменник цим дає збагнути значно глибшу соціальну дилему. Знаєте, як і навіщо знищують відношення і сім'ю?! Без зброї і насилля. Дуже тихо і ефективно. Людям навіюють просту ідею: сім'я – це обмеження; вірність – це слабкість, а довготривалі відношення – це застарілий формат. По суті союз двох дорослих людей замінили на комфорт, вигоду і задоволення. Таким чином люди відвикли терпіти, домовлятися, долати кризові етапи в своєму житті, створювати емоційну близкість і міцний союз. При першій можливості – розлучення; при першому конфлікті – зміна партнерів; при першій відповідальності – страх. Так знищують інститути сімей. І на це є свої причини. Як говориться, нічого особистого – лише бізнес. Доросла, розумна, сімейна людина невигідна для управління, а ось нерозумна, егоїстична і одинока людина – вигідна, бо буде багато непотрібного споживати, хворіти і здебільшого рано помирати. Сім'я робить людину сильною і командною, а капіталістична система управління потребує переважно слабких і одиноких. Таким чином Лао Ше справедливо критикував тогочасний дореволюційний лад в своїй країні, дивлячись у світле майбутнє Комуністичної партії Китаю, яка дійсно орієнтувалася й орієнтується на концепцію «сильної та стабільної сім'ї».

Ці психологічні виміри в оповіданні «Сонячне світло» Лао Ше є світоглядно близькі до концепцій неофройдистів, зокрема Е. Фромма та К. Горні, в розумінні яких любити – означає відновлюватися, зростати, безкорисливо віддавати, виходити за межі свого ізольованого «Я». Порушення цього природного стану людини призводить до психологічної деструктивності, яка набуває різноманітних метаморфоз в кризі ідентичності людини.

В оповіданні «Сонячне світло» Лао Ше простежується доволі цікава особливість кризи ідентичності героїні, яка пов'язана передусім із браком любові й внутрішньої свободи. Адже письменник дає можливість усвідомити, що люди, чим більше дотримуються принципів радикального гедонізму, матеріально збагачуючись, тим менше відчувають себе психологічно щасливими. З цього

приводу американський психоаналітик Е. Фромм слушно зауважував, що «усередині групи, яка домінує над іншими, кожен почувається задоволеним у своєму індивідуальному нарцизизмі, і, оскільки з подібним твердженням погоджуються мільйони, воно видається їм правильним. В очах більшості людей «розумне» є те, з чим погоджується більшість; для неї поняття «розумного» не має нічого спільного з розумом, але тільки з усезагальним схваленням» [6, с. 78].

Жахлива суспільна стандартизація у виборі речей призвела до трагедії й головну героїню Марту з «Невеличкої драми» В. Підмогильного. Втрата внутрішнього щастя в суспільстві, де регулятором усіх соціальних стосунків – холодний раціоналізм і матеріалістична ментальність людини. Ось головний лейтмотив твору! Себто влада речей (грошей), соціального становища над індивідумом. А головна сюжетна лінія розпочинається із приїзду молодої дівчини Марти до Києва, яка згодом працює в канцелярії. Утім вона багато читає, вчиться, воліючи добитися чогось у своєму житті.

Образ Марти в сюжетотворчій динаміці частково уособлює ідеали тогочасної прогресивної молоді – «цвіт суспільства». Дівчина глибоко переконана, що любов – не стосунки, а стан душі. Бо взаємини – це вже матеріалізований наслідок внутрішніх порухів людини. Ось чому, на її думку, «голий досвід», так звана практика любові не може ощасливити людину. Усі герої «Невеличкої драми» В. Підмогильного, будучи тінню самого автора, наче ходять по замкненому колу власних пристрастей і не можуть вирватись із нього, доки не визначаться, хто дорожчий серцю: людина, яка йде поруч із тобою в житті й долає всі труднощі, чи людина мрій і сподівань?!

Відповідь на питання дає автор устами свого героя, професора біохімії Юрія Славенка, котрий свого часу закохавшись у головну героїню, говорить: «Твоя рація, Марто! Навіщо пояснювати? Ми нічого не додаємо до явища, але руйнуємо його чар. Так зухвале хлоп'я нищить цяцьку, щоб довідатись її будови. Наші пояснення всі нікчемні й нічого, зрештою, не пояснюють. У великому Х, що ми силкуємось розв'язати, завжди лишається трохи менший Х, а в ньому знову ще менший, і так до без кінця, аж поки замість одного великого Х не здобудемо безліч малесеньких, але однаково незрозумілих. Твоя рація! Ми надто багато думаємо і мало живемо. Життя йде повз нас, а ми думаємо й починаємо жити обміркованим, якимсь стерилізованим життям, де вбито всі мікроби шумування. Надужиток здібністю мислити – ось де наш величезний злочин... А твоїми устами, Марто, промовляє зараз найкраща мудрість, проти якої наша вигадана мудрість надто дрібна. Марто, вчи мене цієї великої мудрості! Марто, я твій учень, я доросле дитя, яке ще не жило!» [5, с. 163-164].

Ці, здавалося б, риторичні похвали Славенка, його тимчасове, емоційне захоплення дівчиною певною мірою опрозорюють функцію «маскування фактів», із яких і вибудовується справжня його сутність. У подальшому сюжетотворенні «Невеличкої драми» він із прагматичних міркувань одружується з Ірен – жінкою зі становищем, дочкою професора.

Таким чином, автор показує, що в хворому суспільстві людина чи бідна, чи заможна стає заручником своїх пристрастей до збагачення, а гроші позбавляють її найдорогоціннішого скарбу – щастя. У цьому і полягає «криза ідентичності» людини, що закорінена у фетишизації капіталу.Герой В. Підмогильного Славенко уподібнюється до чоловіка головної героїні із «Сонячного світла» Лао Ше, бо є водночас висококультурною людиною в житті і повним невігласом в особистісних стосунках. Тут В. Підмогильний так само як і Лао Ше застосовує сарказм, що знімає маску із своїх персонажів-чоловіків. Адже, йому Славенкові в любові заважає пунктуальність. Усе повинно відбуватися за розкладом. Навіть кохання – з сьомої години вечора до дванадцятої. У його світосприйнятті любові до жінки як такої взагалі не існує. На його думку, це лише реалізація фізіологічних потреб.

Невеличка драма Марти полягає лише в тому, що її кохання до Славенка було невзаємним. Проте дівчина не зраджує власним духовним ідеалам. Вона відмовляє в інтимі своєму начальникові Безпалькові і цей вчинок стає причиною її звільнення з роботи. Утім героїня не втрачає оптимізму і своїми вчинками дає збагнути, що правдива любов має «розумну долю».

Звідси в підсвідомості героїні гартувався характер цілеспрямованості. Вона відчувала потребу за будь-яку ціну вилізти із життєвої ями нужди. Отже, формувалася «компенсація», що корегувала психологічні відчуття між «комплексом невдач» і «комплексом переваги». Звідси – долання кризи ідентичності героїні.

Жіночі образи Марти («Невеличка драма» В. Підмогильного) і головної героїні із «Сонячного світла» Лао Ше – це два різні типи людей. Перша за допомогою високих ідеалів і конструктивної реалізації цілей власного Его намагалася справитися з гіркою долею свого минулого,

а друга – у коловороті особистісних життєвих проблем переносила власні вади Едіпового комплекса і нереалізовані бажання на інших. Утім, на глибоке переконання А. Адлера «Я» (як у випадку героїні Марти) «фіктивний фіналізм» при певних умовах виконує мотиваційні функції для багатьох досягнень і цілей. Але коли людина не може вийти за межі цих «фікцій», то її чекає розчарування (як у випадку головної героїні Лао Ше). Як бачимо, чоловіки-герої у творі китайського й українського письменників, добившись матеріальних благ і високого соціального статусу, не зуміли справитися зі своїм трансфером. Адже вони несвідомо переносили свої дитячі пережиті почуття і стосунки на іншу теперішню ситуацію. Звідси – їхній своєрідний емоційний «дальтонізм», зневага і нерозуміння слабшої половини.

За Еріхом Фроммом, уся наша культура ґрунтується на жадобі купівлі, на ідеї взаємовигідного обміну. «Щастя сучасної людини, – пише психоаналітик, – це той трепет, який вона відчуває, розглядаючи вітрини магазинів і купуючи все те, що може собі дозволити придбати за готівку або на виплату... Не слід особливо дивуватися, що в культурі, де переважає торгова орієнтація і де матеріальний успіх є найвищою цінністю, стосунки у сфері людської любові підпорядковуються тій самій схемі обміну, яка керує товарним ринком чи ринком праці». Еріх Фромм доходить до страшних висновків, підсумовуючи: «Так само як автомати не можуть любити одне одного, вони не можуть любити і Бога», який є єдиним джерелом любові» [7, с. 57].

Подібні психоаналітичні рефлексії були яскраво репрезентовані образами Славенка із «Невеличкої драми» В. Підмогильного та чоловіка головної героїні із «Сонячного світла» Лао Ше, у характерах яких прослідковується суперечність між інстинктивними природними проявами та соціальною детермінацією несвідомого. Це стало наслідком внутрішнього конфлікту Воно і Над-Я, що, випливаючи із кризи ідентичності, виступає як акт помсти за свою неспроможність любити, причина якої є прагматична, інтелектуально-раціональна схема речей, унормована ієрархізованим суспільством. Звідси – матеріалістичне розуміння любові як взаємовигідного контракту між партнерами. А це суперечить самій природі людини, бо, як слушно зауважував Е. Фромм, любов за своєю суттю неподільна, оскільки це стосується зв'язку між її об'єктами.

Висновки. Крізь призму кризи ідентичності героя характеристика прозових творів «Сонячне світло» Лао Ше і «Невеличка драма» В. Підмогильного дає можливість пізнати різнорідні світоглядно-культурні моделі індивідуального і соціального характеру людини. В основі творів українського та китайського митців порушено проблему любові людини, що містить у собі гармонійну єдність особистого почуття та громадського обов'язку. Утім з погляду соціальної психології є суттєва типологічна різниця між художньою нарацією письменників, а саме: в українського митця – свідомість Над-Я людини є більш індивідуалізована на відміну від китайського, для якого притаманне «колективістське надсвідоме. Такі художні паралелі пов'язані передусім із архетипною структурою образів-символів і «колективним неусвідомленим», що, за аналітичною психологією К.-Ґ. Юнґа мають міжкультурний та позачасовий характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко Ю. «Невеличка драма» В. Підмогильного на тлі дійсності 20-х років. *Підмогильний В. Невеличка драма*. Париж: Вид-во Першої Української Друкарні у Франції, 1956. С. 5–23.

2. Кьонінг К. Між кушеткою і однобічним дзеркалом. Системна терапія для психоаналітиків – психоаналіз для системних терапевтів. Діалог. Івано- Франківськ: «Місто НВ», 2006. 114 с.

3. Лао Ше. Сян-цзи Верблюд. Роман. Пер. з кит. І. Чирко. Київ: «Молодь», 1978. 240 с.

4. Медвідь Є. Основи глибинної психології: навчальний посібник. Ніжин: Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2016. 203 с.

5. Підмогильний В. Невеличка драма. Париж: Вид-во Першої Української Друкарні у Франції, 1956. 344 с.

6. Fromm E. Heart of Man: its Genius for Good and Evil. Union Square: Lantern BooksUS, 2011. 144 s.

7. E.Fromm The art of loving Union Square: Lantern BooksUS, 2005. 156 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

РОЗДІЛ 7
ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

UDC 821.111-31+821.133.1-31:305-055.2:81'42
DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.46.1.50

POSTFEMINIST DISCURSIVE FORMATIONS IN CHICK-LIT: TOWARDS A TYPOLOGY OF NARRATIVE PRACTICES

ПОСТФЕМІНІСТИЧНІ ДИСКУРСИВНІ ФОРМАЦІЇ У ЖАНРІ CHICK-LIT: ТИПОЛОГІЯ НАРАТИВНИХ ПРАКТИК

Tsapro G.Yu.,
orcid.org/0000-0002-0748-7531
PhD in Linguistics, Associate Professor,
Head of English Language and Communication
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

The article examines contemporary chick-lit fiction from a perspective that moves beyond fixed genre definitions. Although the label chick-lit is still common in publishing and criticism, many recent Anglophone and Francophone novels linked to it no longer rely on romance, irony, or lifestyle aspiration as their main organising principles. Instead, they focus on everyday emotional experience, care, vulnerability, and long-term relational responsibility.

The study examines a selection of popular novels by English- and French-language authors in which genre conventions are present only marginally or lose their organising role altogether. The analysis considers narrative voice, focalisation, evaluative language, and recurring thematic patterns. Instead of moving toward clear resolution, these texts often stay with fatigue, illness, grief, emotional dependence, and the ongoing effort of sustaining relationships.

These tendencies appear across both Anglophone and Francophone material, despite differences in language and cultural context. What connects these novels is not a shared plot structure but a shared orientation toward emotional attentiveness and ethical engagement. As irony becomes less central and care gains narrative weight, the interpretive focus shifts away from genre features toward narrative practices.

On this basis, the article proposes the concept of women-centred prose as a more productive analytical category for describing contemporary popular fiction written by women. The term highlights how meaning is shaped through sustained attention to emotional experience and relational life, rather than through adherence to genre-based expectations. It allows these narratives to be approached through how experience is organised within situations, interaction, and everyday routines.

Key words: chick-lit; women-centred prose; postfeminist discourse; narrative practices; Anglophone and Francophone fiction; care and vulnerability.

Актуальність дослідження зумовлена трансформацією сучасної популярної прози, що традиційно позначається терміном чік-літ, та потребою її переосмислення поза межами фіксованих жанрових визначень. Статтю присвячено аналізу новітніх англомовних і франкомовних романів, у яких жанрові конвенції чік-літ втрачають свою організувальну роль. У статті розглянуто зміну наративних принципів, зокрема відхід від домінування романтичної інтриги, іронії та наративів стилю життя.

У дослідженні охарактеризовано корпус творів сучасних англо- та франкомовних авторок, у яких жанрові ознаки чік-літ функціонують периферійно або відсутні. У статті проаналізовано наративний голос, фокалізацію, оцінну лексику та повторювані тематичні мотиви. Увагу зосереджено на репрезентації повсякденного емоційного досвіду, зокрема втоми, хвороби, втрати, емоційної залежності та тривалих зусиль, пов'язаних із підтриманням міжособистісних стосунків, а також на способах їх мовного й композиційного оформлення.

У публікації висвітлено спільні наративні тенденції в англомовному та франкомовному матеріалі попри культурно-мовні відмінності. У роботі обґрунтовано, що ці тексти об'єднує орієнтація на емоційну уважність і етичну залученість, а не спільна сюжетна модель. У статті досліджено зсув аналітичного фокусу від жанрових ознак до наративних практик унаслідок послаблення ролі іронії та зростання значущості турботи як організувального принципу оповіді, що визначає логіку розгортання тексту.

У статті обґрунтовано поняття жінкоцентричної прози як продуктивнішої аналітичної категорії для опису сучасної популярної літератури, написаної жінками, що дозволяє інтерпретувати формування смислу через тривалу увагу до емоційного досвіду та реляційного виміру життя поза межами жанрово зумовлених очікувань і традиційних класифікацій.

Ключові слова: чік-літ; жінкоцентрична проза; постфеміністський дискурс; наративні практики; англомовна та франкомовна проза; турбота і вразливість.

Introduction. The label chick-lit has always been convenient. It gives a name to a group of popular novels that centre women's lives and use an accessible style: first-person narration is common, the tone often leans toward wit, and relationships – romantic, familial, friendly – carry much of the narrative weight. In publishing terms, the category is easy to recognise. In critical terms, it is useful up to a point.

That usefulness ends the moment the label starts doing the analytical work on its own. The more one reads across the field, the harder it becomes to treat chick-lit as a stable genre with predictable narrative goals. A number of texts associated with the label no longer organise their plots around romance, humour, or lifestyle aspiration. They slow down. They stay with fatigue, grief, illness, loneliness, care, and the small obligations of everyday life – things that are not decorative "themes" but the actual engine of the story. In such novels, the reader's attention is pulled away from the expected arc of self-improvement and towards questions of emotional responsibility: what it means to look after someone, how relationships survive strain, and how a self is rebuilt after loss.

This shift matters even more in a comparative frame. Similar changes can be traced in both Anglophone and Francophone popular fiction despite the fact that they represent different cultural expectations and publishing traditions. The overlap is not a shared formula; it is a shared pressure on the genre label itself. When irony loses its central place and care becomes structurally important, the interpretive centre of these narratives moves. For that reason, a purely genre-based approach risks missing what is most significant in contemporary women-authored popular prose: the ethical and affective work the texts ask their protagonists and readers to perform.

This article takes that pressure as its starting point. Chick-lit goes into a broader development into women-centred prose, which defines itself through emotional attentiveness, relational responsibility, and the narration of experience that does not resolve neatly into genre closure.

LITERATURE REVIEW. Studies of chick-lit in literary scholarship often focus on how humour, irony, and confessional narration shape stories about independence and relationships. S. Ferriss and M. Young [4] and S. Harzewski [12] describe chick-lit through a recurring narrative pattern in which young, educated women move through work, romance, and consumer culture, with identity negotiated across these domains. G. Tsapro [21] and I. Whelehan [22] approach these features within postfeminist cultural logic.

Analyses of Anglophone and Francophone fiction demonstrate similar features in both traditions: a core reliance on self-ironic narration, intimate focalisation, depiction of everyday ethical dilemmas in works by Helen Fielding [5], Marian Keyes [14], Mhairi McFarlane [16], Agnès Abécassis, Virginie Grimaldi [11], Katherine Pancol, Aurélie Valognes, and Mélissa Da Costa [2]. Importantly, these studies also show that chick-lit frequently reflects narratives of precarious labour, mental health, ageing, care, and intergenerational responsibility.

Chick-lit has also been examined from a discourse-analytic perspective. In N. Fairclough [3] and M. Foucault [7], discourse is treated as a system of practices shaping identities, social relations, and power structures. M. M. Lazar [15] and M. Talbot [19] extend this line of analysis.

Feminist critical discourse analysis, in particular, highlights how linguistic and narrative choices contribute to the reproduction or contestation of gendered norms. Applied to chick-lit, these approaches make it possible to trace postfeminist discourse as a constellation of recurring stylistic, evaluative, and affective patterns that stabilise specific versions of femininity, agency, and intimacy.

A growing body of research has also focused on the stylistic and verbal features that shape the genre's recognisability. Chick-lit is characterised by a colloquial register, expressive evaluative vocabulary, intertextual references, and humour-based self-presentation [4; 12].

Self-deprecating wit, confessional narration, and emotionally saturated internal monologue in chick-lit represent postfeminist subjectivities, particularly in relation to body image, romantic disappointment, workplace tensions, and everyday crises [10; 22]. Chick-lit gradually broadens its thematic scope. The genre moves from consumerism and romance toward narratives focusing on family life, friendship, care relations, and emotional resilience [17].

Research on femininity and postfeminism in contemporary prose, beyond chick-lit itself, has paid particular attention to narrative voice and narrative structure. Studies of focalisation, narrative perspective, and plot structure explore how literary texts handle issues such as agency, vulnerability, and ethical responsibility [1]. In this line of research, narratological work by G. Genette [8], M. Fludernik [6], and D. Herman [13] helps clarify the role of first-person narration and restricted internal focalisation. Rather than functioning as neutral formal features, these narrative choices shape how everyday experience is foregrounded and made meaningful for the reader. In chick-lit, such strategies frame postfeminist dilem-

mas between self-care and care for others, ambition and relational obligation, individual fulfilment and social expectation within narratives that remain emotionally accessible while engaging with complex ethical questions.

Overall, existing scholarship points to several issues. Chick-lit is embedded in postfeminist cultural logics that prioritise individual agency, self-reflexivity, and affective labour, as discussed by S. Genz and B. A. Brabon [9], R. Gill [10], and Y. Tasker and D. Negra [20]. Features such as self-irony, colloquial language, and confessional narration determine how these ideas appear in chick-lit, as shown in S. Ferriss and M. Young [4]. Contemporary prose allows scholars to approach questions of femininity and postfeminism through the ways stories are told and organised, as noted by I. I. Repushevska [1]. What remains insufficiently systematised, however, is a coherent account of postfeminist discursive formations in chick-lit and a comparative typology of the narrative practices through which these formations are realised across different linguistic and literary traditions.

The label *women's fiction* is used for texts that are grouped together in publishing practice rather than defined through a shared narrative logic. It brings into one field novels that deal with relationships, work, and identity, where the central perspective belongs to a female protagonist. What holds these texts together is not the way the narrative is organised, but the fact that they are read and marketed as stories about women's lives. Similarly, contemporary women's writing operates as a broad literary designation that does not imply a specific mode of narrative organisation.

The notion of women-centred prose shifts attention away from thematic grouping and market classification. It brings into focus how narrative is organised: meaning emerges through attention to emotional experience, relational dynamics, and everyday interaction. These texts do not move through clearly defined stages or toward resolution. Experience appears within situations and stays connected to them. It develops through sequences of moments and through interaction, where one situation continues into the next and boundaries remain fluid. The term women-centred prose refers here to this organisation of narrative, where meaning forms within these sequences and remains within everyday interaction.

The aim of this article is to explore chick-lit as a form of contemporary popular fiction shaped by postfeminist discourse and to examine the narrative practices through which this discourse is expressed in Anglophone and Francophone texts.

Methodology and materials. This study is based on close reading and qualitative analysis of contemporary Anglophone and Francophone popular fiction. It draws on elements of discourse analysis to explore how postfeminist ideas are expressed in narrative form. The material includes novels traditionally associated with chick-lit, as well as texts that are beyond clear genre boundaries and place greater emphasis on care, vulnerability, and relational experience. Attention is paid to narrative voice, focalisation, evaluative language, and recurring themes, especially in the ways emotional experience is shaped and interpreted within the text. A comparative perspective allows to identify tendencies across English- and French-language fiction, while still taking into account differences in cultural and literary context.

The selection of texts follows two criteria: 1) contemporary novels published from the mid-1990s onward and commonly associated with chick-lit in publishing and criticism, which provides the initial field of material; 2) within this field, novels where narrative attention shifts toward emotional experience, care, and relational life.

Results and discussion. The analysis shows that chick-lit is no longer a reliable label for describing the narrative logic of many contemporary texts. Although the term is still widely used, it loses precision when applied as an analytical category. Across the material examined, genre expectations such as romance-driven plots, sustained irony, or lifestyle-oriented self-improvement are often present only in the background or disappear altogether as organising principles.

Instead, these novels tend to structure their narratives around everyday emotional experience. The plot frequently slows down and remains focused on states rather than events: exhaustion, grief, care for others, emotional withdrawal, or the gradual rebuilding of trust. In works by authors such as Marian Keyes [14], Mhairi McFarlane [16], Virginie Grimaldi [11], Mélissa Da Costa [2], and Sophie Tal Men [18], narrative attention shifts away from resolution and toward process. Many of these novels are concerned with how characters live through vulnerability, responsibility, and emotional uncertainty and do not have a conventional ending. This makes it hard to approach chick-lit as a fixed genre. While traces of familiar conventions remain, the narrative focus often lies elsewhere; thus, it can no longer be treated as a defining genre feature. In this context, it is more helpful to discuss narrative practices rather than genre features. These practices foreground emotional attentiveness and care, shaping what can be described as women-centred prose.

In earlier chick-lit narratives, irony often played a central role in organising the story. Characters such as Bridget Jones in Helen Fielding's Bridget Jones's Diary [5] rely heavily on humour and self-mockery to manage insecurity, romantic disappointment, and professional anxiety. Irony creates distance between the narrator and her experience, allowing emotional difficulty to be reframed as temporary, manageable, and ultimately solvable through personal adjustment.

In *Bridget Jones's Diary*, narrative voice is organised through self-observation structured as lists and resolutions. The opening section presents a sequence of self-imposed rules:

I WILL NOT

Drink more than fourteen alcohol units a week.

Smoke.…

Get upset over men, but instead be poised and cool ice-queen.

Have crushes on men, but instead form relationships based on mature assessment of character. [5].

The fragmentation of experience into enumerated self-instructions creates distance and frames emotional life through ironic control.

In more recent novels, this organising function of irony becomes noticeably weaker. In Marian Keyes's Grown Ups [14], for example, humour remains present in dialogue and narration, but it does not structure the plot as a whole any longer. The novel centres on long-standing family conflict, emotional exhaustion, and unresolved trauma, all of which resist ironic containment. Irony appears episodically, but it does not neutralise emotional tension or guide the reader toward a reassuring resolution. The opening scene is built through interaction: *Lovely. He could die here, literally die… and would his brothers… even notice?* [14]. The thought appears in the middle of the scene, while the conversation at the table continues. It is part of what is happening and follows the character's reaction to the situation.

A similar shift can be observed in Mhairi McFarlane's If I Never Met You [16], where the protagonist's ironic voice gradually gives way to a more direct engagement with emotional vulnerability and professional burnout. While moments of wit remain, the narrative increasingly focuses on emotional fatigue and the slow re-evaluation of personal priorities, rather than on ironic self-presentation. The character's perception appears through comparison with others: she feels *like a dishwater-feathered pigeon in an enclosure full of chirruping tropical birds* [16]. The comparison comes from how she sees herself among the others at the table.

Francophone fiction shows comparable tendencies. In Virginie Grimaldi's Les possibles [11] and Mélissa Da Costa's Tout le bleu du ciel [2], humour is present only intermittently and never functions as a protective frame. The narrative begins with a message posted online: *Jeune homme de 26 ans, condamné par un Alzheimer précoce, souhaite prendre le large pour un ultime voyage* [2]. This continues in the following passage, where the character reflects on the diagnosis: *Il a pris la nouvelle avec une lucidité totale* [2].

The sentence presents the character's response directly and stays close to the experience itself. Instead, the narratives remain closely aligned with experiences of illness, care, grief, and emotional dependency. Characters are not encouraged to distance themselves from these experiences through irony; rather, the texts insist on sustained emotional proximity.

In Sophie Tal Men's novels, such as *De battre la chamade* [18], the narrative voice remains calm and focused on the character's experience. Attention is directed toward everyday states, waiting, and emotional tension. The narrative begins with short entries that register time and reaction: *Temps écoulé depuis le départ de Matthieu : 22 heures. Dans ma tête ? Une éternité* [18].

The character counts the time, registers her state, and reacts to it, so that experience appears through these brief entries. Tension, exhaustion, and mental health are not demonstrated openly but appear in awkward conversations and long-standing emotional strain. The novel stays with the discomfort of being together and shows how care within families can be uneven and difficult to sustain.

In these novels, care shapes how the stories unfold. Characters make decisions in response to tiredness, responsibility, and emotional pressure. These decisions do not lead to a clear resolution and remain tied to ongoing situations. Vulnerability appears as part of everyday life and stays within the scenes where it emerges.

Across the novels discussed, the narratives stay close to everyday experience. They return to familiar situations and allow emotional states to change gradually. Emotional effort becomes visible in ordinary interaction and small decisions, often shaped by fatigue. Tension is not resolved but remains within the unfolding of the narrative.

Conclusions. The analysis shows that these narrative features recur across the material examined and form a consistent way of organising experience in contemporary popular fiction. They are visible in the structure of narrative voice, in the use of focalisation, and in the recurrence of thematic patterns related to care, vulnerability, and relational responsibility. Attention to

these elements allows the texts to be read not only at the level of narrative organisation, but also in terms of how experience unfolds within situations, interaction, and everyday routines. Across both Anglophone and Francophone material, similar configurations appear in the representation of emotional states, in the pacing of the narrative, and in the absence of resolution as a dominant organising principle. This makes it possible to identify a stable set of narrative practices that structure these texts and to treat them as part of postfeminist discourse realised in literary form.

Perspectives for further research. Further research may extend this discussion to a wider range of popular fiction and explore how women-centred narrative practices develop across larger bodies of texts and different authorial contexts.

REFERENCES:

1. Репушевська І. І. Лінгвальні та позалінгвальні витоки привабливості класичних героїнь жіночого роману. Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 16. С. 96–100.
2. Da Costa M. Tout le bleu du ciel. Paris: Le Livre de Poche, 2019. 736 p.
3. Fairclough, N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press, 1992. 259 p.
4. Ferriss, S., Young, M. (eds.). Chick-lit: The New Woman's Fiction. New York: Routledge, 2006. 352 p.
5. Fielding H. Bridget Jones's Diary. London: Picador, 1997. 310 p.
6. Fludernik, M. Towards a "Natural" Narratology. London; New York: Routledge, 1996. 454 p.
7. Foucault, M. The Archaeology of Knowledge / trans. by A. M. Sheridan Smith. London: Tavistock, 1972. 245 p.
8. Genette, G. Narrative Discourse: An Essay in Method / trans. by J. E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press, 1980. 285 p.
9. Genz, S., Brabon, B. A. Postfeminism: Cultural Texts and Theories. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. 224 p.
10. Gill, R. Gender and the Media. Cambridge: Polity Press, 2007. 304 p.
11. Grimaldi V. Les possibles. Paris: Fayard, 2021. 352 p.
12. Harzewski, S. Chick-lit and Postfeminism. Charlottesville: University of Virginia Press, 2011. 288 p.
13. Herman, D. Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative. Lincoln: University of Nebraska Press, 2002. 460 p.
14. Keyes M. Grown Ups. London: Penguin Books, 2020. 656 p.
15. Lazar, M. M. Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. 320 p.
16. McFarlane M. If I Never Met You. London: HarperCollins, 2020. 432 p.
17. McRobbie, A. The Aftermath of Feminism: Gender, Culture and Social Change. London: SAGE, 2009. 208 p.
18. Tal Men S. De battre la chamade. Paris: Albin Michel, 2018. 320 p.
19. Talbot, M. Language and Gender. 2nd ed. Cambridge: Polity Press, 2010. 256 p.
20. Tasker, Y., Negra, D. (eds.). Interrogating Postfeminism: Gender and the Politics of Popular Culture. Durham: Duke University Press, 2007. 360 p.
21. Tsapro, G. Evolving Femininities in English and French Chick-Lit: Three Stages of Genre Development (1996–2025). Закарпатські філологічні студії. 2025. Вип. 43(2). С. 263–268. DOI: https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.41.
22. Whelehan, I. The Feminist Bestseller: From Sex and the Single Girl to Sex and the City. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. 264 p.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

НОТАТКИ

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 46
Том 1

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Юрій Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 36,74.
Дата розміщення онлайн – 29.05.2026 р.
Дата друку – 31.05.2026 р. Замов. № 0526/567. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.